TARTU ÜLIKOOL
1632
RAKE

KREDIIDITURU UURING

LÕPPARUANNE

2021

Detsember

Euroopa Liit
Euroopa
Regionaalarengu Fond

Eesti
tuleviku heaks

KREDIIDITURU UURING

Tellija: Rahandusministeerium

Lõpparuanne

Tartus 2021. aastal

Uuringu tellis Rahandusministeerium ja tööd finantseeriti Rahandusministeeriumi eelarvest ning Euroopa Regionaalarengu Fondist, Vabariigi Valitsuse 4. detsembri 2014. aastal heaks kiidetud ning Euroopa Komisjoni 10. detsembril 2014. aastal kinnitatud „Ühtekuuluvuspoliitika fondide rakenduskava 2014-2020" prioriteetse suuna 4 „Kasvuvõimeline ettevõtlus ja seda toetav teadus- ja arendustegevus" tegevuse 4.2.1 „Valdkondliku teadus-ja arendustegevuse tugevdamine" ehk Riigi Teadus- ja Arendustegevuse toetamise (RITA) programmi tegevuse 2 teadmistepõhise poliitikakujundamise toetamise vahenditest. Uuringu tegi Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus RAKE.

UURINGU AUTORID:

Siim Espenberg, TÜ
Kristjan Pulk, TÜ
Leonore Riitsalu, TÜ
Sabina Trankmann, TÜ
Karolyn Krillo, Advokaadibüroo Walless
Villu Kõve, Riigikohus

Uuringu tegijad tänavad uurimismeeskonna abilisi Kristiina Vainu ja Mary-Ann Kubret Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskusest ning tellija esindajaid Marit Maidlat ja Thomas Auväärti pühendatud aja ja soovituste eest. Samuti on uuringu tegijad tänulikud kõikidele intervjueeritutele ja andmete jagajatele.

RAKE

RAKE on võrgustikutüüpi rakendusuuringute keskus. Meie missioon on edendada teadmisel põhinevat otsustamist Eesti ühiskonnas. Lisaks RAKE meeskonnale kaasame kõrgeima kvaliteedi tagamiseks oma uuringutesse valdkondlikke eksperte nii Tartu Ülikoolist kui ka vajadusel väljastpoolt. RAKE võrgustikust leiab nii sotsiaalteadlasi kui ka meditsiini-, loodus-, tehnika- ja humanitaarteaduste valdkonna esindajaid.

KONTAKTANDMED:

Lossi 36-303, 51003, Tartu
rake@ut.ee
http://skytte.ut.ee/et/rake

SISUKORD

LÜHIKOKKUVÕTE 8

SUMMARY 14

MÕISTED JA LÜHENDID 19

SISSEJUHATUS 21

1. UURINGU METOODIKA JA ETAPID 23

1.1. Dokumendianalüüsi andmeallikate kirjeldus 24
1.2. Intervjuude metoodika 24
1.3. Küsitluse ja eksperimendi metoodika 28
1.4. Stsenaariumianalüüsi metoodika 29
1.5. Meediaanalüüsi metoodika 30
1.6. Testostu metoodika 30
1.7. Võimalikud andmelüngad 31

2. TARBIJAID PUUDUTAVA EESTI KREDIIDITURU OSA HETKEOLUKORD 33

2.1. Tarbijaid puudutava Eesti krediidituru osa üldine ülevaade 33
2.2. Tarbijatele krediiditurul krediiditooteid pakkuvad krediidiasutused 47
2.3. Tarbijatele krediiditurul krediiditooteid pakkuvad krediidiandjad ja krediidivahendajad 52

3. UURINGU TULEMUSED 56

3.1. Ülevaade võlgnikest ja tähtaegselt tasumata võlgadest Eestis 56
Tähtaegselt tasumata krediiditoodete ülevaade 56
Füüsilisest isikust võlgnike ülevaade 58
Pankrotimenetlus 64
3.2. Intervjuud krediidituru osapoolte ning valdkonnaga tegelevate asutustega 68
Krediidipakkujad, krediidituruga seotud asutused ja pankrotikohtunikud 68
Töötukassa ja sotsiaalkindlustusamet 81
Võlanõustajad 85
Laenuvõtjad ja käendajad 89
3.3. Tarbijate küsitlus 95
Valim 95
Küsitluse tulemused 96
3.4. Eksperiment teadlikumaks laenuotsuseks 103
Eksperimendi disain 103

Eksperimendi tulemused ... 104
3.5. Krediidituru tulevikustsenaariumid ... 106
Tarbimispidu ... 108
Kaalutletud tarbimine ... 108
Laen kui viimane võimalus ... 109
Vanas vaimus edasi ... 109
Kokkuvõte ... 110

4. JÄRELDUSED ... 111

4.1. Tarbijakrediidi sätete kohaldamisala ... 111
4.2. Krediidipakkujad ja krediiditooted ... 114
4.3. Krediidipakkumise elukaar ... 117
4.4. Nõuded tarbijakrediidi reklaamile ... 120
4.5. Lepingueelne teavitamine ... 121
4.6. Vastutustundlik laenamine ... 123
4.7. Tarbijakrediidilepinguga seotud muud õiguslikud aspektid ... 126
4.8. Tarbija vastu suunatud nõuete loovutamine, inkassoteenus ... 130
4.9. Krediidiandja ja tarbija nõuete kohtuväline ja kohtulik maksmapanek, täitemenetlus ja maksejõuetusmenetlused ... 132

5. SOOVITUSED ... 140

5.1. Õigusloomet puudutavad soovitused ... 140
Tarbijakrediidi sätete kohaldamisala ... 140
Avalik-õiguslikud nõuded tarbijakrediidi andmiseks õigustatud isikutele, järelevalve ja karistused 140
Nõuded tarbijakrediidi reklaamile ... 140
Tarbija lepingueelne teavitamine ... 141
Isikutuvastus ... 141
Tarbija krediidivõimelisuse kontroll, vastutustundliku laenamise põhimõte ... 141
Tarbijakrediidilepingust ennetähtaegse vabanemise võimalused tarbija jaoks ... 142
Tarbijakrediidilepingust tulenevad rahalised nõuded tarbija makseviivituse või muude rikkumiste puhul ... 142
Tarbijakrediidilepingust taganemise ja selle erakorralise ülesütlemise piirangud ja nõuded krediidiandjale ... 143
Tarbijakrediidilepingu refinantseerimine, võlatunnistus ja kompromiss ... 143
Tarbijakrediidilepingu tagamisest (käendus, pant) tekkivad õigussuhted ... 143
Tarbijakrediidist ja tagatisest tulenevate nõuete aegumine ... 144
Inkassoteenus ... 144
Krediidiandja ja tarbija nõuete kohtuväline ja kohtulik maksmapanek, täitemenetlus ja maksejõuetusmenetlused ... 144
5.2. Tarbijaharidus, nõustamine ja teavitamine ... 145
Finantsharidus ... 145
Võlanõustamise kvaliteedi tõstmine ... 146

TÄIENDAVAD UURINGUD JA SEKKUMISED 147

KASUTATUD ALLIKAD 148

LISAD 151

LISA 1. KÜSITLUSE ANKEET 151
LISA 2. KÜSITLUSE ANDMETE KOOSMÕJUDE ANALÜÜS 156
LISA 3. TARBIJAKREDIIDI ÕIGUSLIK ANALÜÜS – RÕHUASETUSEGA VASTUTUSTUNDLIKU LAENAMISE NORMIDE MÕJULE JA TÕHUSUSELE 161
1. SISSEJUHATUS 161
2. TARBIJAKREDIIDI SÄTETE KOHALDAMISALA 167
3. TARBIJAKREDIIDI ANDMISEKS ÕIGUSTATUD ISIKUD, AVALIKÕIGUSLIKUD NÕUDED NEILE, JÄRELEVALVE JA KARISTUSED 171
4. NÕUDED TARBIJAKREDIIDI REKLAAMILE 176
5. LEPINGUEELNE TEAVE TARBIJALE 181
6. TARBIJA KREDIIDIVÕIMELISUSE KONTROLL, VASTUTUSTUNDLIKU LAENAMISE PÕHIMÕTE 187
7. TARBIJAKREDIIDILEPINGU VORMINÕUDED 211
8. TARBIJAKREDIIDILEPINGUST ENNETÄHTAEGSE VABANEMISE VÕIMALUSED TARBIJA POOLT – LEPINGU TÜHISUS JA TÜHISTAMINE, TARBIJA POOLNE LEPINGU LÕPETAMINE 214
9. TARBIJAKREDIIDILEPINGUST TULENEVAD RAHALISED NÕUDED TARBIJA MAKSEVIIVITUSE VM RIKKUMISTE PUHUL 223
10. TARBIJAKREDIIDILEPINGUST TAGANEMISE JA SELLE ERAKORRALISE ÜLESÜTLEMISE PIIRANGUD JA NÕUDED KREDIIDIANDJALE 227
11. TARBIJAKREDIIDILEPINGU REFINANTSEERIMINE, VÕLATUNNISTUS JA KOMPROMISS 231
12. TARBIJAKREDIIDILEPINGU TAGAMISEST (KÄENDUS, PANT) TEKKIVAD ÕIGUSSUHTED 234
13. TARBIJAKREDIIDIST JA TAGATISEST TULENEVATE NÕUETE AEGUMINE 242
14. TARBIJA VASTU SUUNATUD NÕUETE LOOVUTAMINE, INKASSOTEENUS 245
15. KREDIIDIANDJA JA TARBIJA NÕUETE KOHTUVÄLINE JA KOHTULIK MAKSMAPANEK, TÄITEMENETLUS JA MAKSEJÕUETUSMENETLUSED 249
16. FÜÜSILISE ISIKU PANKROTIMENETLUS. MENETLUSE KÄIK 278
LISA 4. SOOVITUSTE MÕJUANALÜÜS 282
LISA 5. INTERVJUUKAVA, KREDIIDIPAKKUJAD JA SEOTUD ASUTUSED 285
LISA 6. INTERVJUUKAVAD, KREDIIDIVÕTJAD JA KOLMANDAD OSAPOOLED 287

LÜHIKOKKUVÕTE

Hoolimata COVID-19 pandeemiast on krediiditoodete nõudlus Eestis suur ning innovaatilised automatiseeritud lahendused võimaldavad kiiremini väljastada laene ja hinnata laenuvõtjate krediidivõimelisust. Samas iseloomustavad Eesti krediiditurgu mitmed probleemid – muu Euroopaga võrreldes kõrgemad intressimäärad, krediidiandjate kehv laenuportfelli kvaliteet, segadused võlgade sissenõudmistega ning viimastel aastatel suurenenud täitemenetluste arv.

Uuringu eesmärk on selgitada, milline on Eesti krediidituru hetkeolukord, analüüsida, kuidas on 2015. a vastu võetud krediidiandjate ja -vahendajate seadus turgu mõjutanud ning töötada välja ettepanekud vastutustundliku laenamise põhimõtete järgimise parendamiseks ja muude probleemkohtade lahendamiseks. Uuring sisaldab ka krediidituru võimalikke tulevikustsenaariume. Uuring on koostatud eelkõige tarbija vaatest lähtuvalt ning turuosaliste huvide tasakaalustamiseks tuleb enne uuringus tehtud ettepanekute rakendamist nende mõju krediidituru osalistele täiendavalt hinnata.

Uuringu eesmärkide saavutamiseks kasutati mitmeid meetodeid: viidi läbi dokumendianalüüs (sh statistiline analüüs ning õigusanalüüs), intervjueeriti krediidituruga seotud osapooli, korraldati test-ost (*mystery shopping*), analüüsiti tulevikustsenaariume, tehti meediaanalüüs ning kvantitatiivne ankeetküsitlus ja eksperiment.

2015. aasta veebruaris vastu võetud ja märtsis jõustunud krediidiandjate ja -vahendajate seaduse[1] (KAVS) eesmärk oli ühtlustada finantsturul tegutsevate ettevõtjatele kehtivaid nõudeid ning tõhustada krediidiandjate ja -vahendajate vastutust oma tegevusega seotud nõuete täitmise eest[2]. KAVSi jõustumisel tekkis krediidiasutuseks mitteolevatel krediidiandjatel (juriidilistel isikutel) ja -vahendajatel (nii juriidilistel kui ka füüsilistel isikutel) muu hulgas kohustus taotleda Finantsinspektsioonilt selleks tegevusluba (KAVS § 10 lg-d 1 ja 2). Seeläbi koondati kõik krediidivahendajad ning juriidilisest isikust krediidiandjad Finantsinspektsiooni järelevalve alla. Paragrahvi alusel tehtud III kohtuastme lahendite otsingust nähtus üks haldusasi[3], mille vaidluse objektiks oli Finantsinspektsiooni poolt kaebajate kohta hoiatusteate avaldamine Finantsinspektsiooni veebilehel selle kohta, et kaebajatel ei ole tegevusluba, et tarbijatele krediiti anda ja vahendada. See näitab, et Finantsinspektsioon kontrollib, et krediidi andmise ja vahendamisega tegelevad isikud, kellel on vastav tegevusluba.

Lisaks tuleb krediidiandjatel ja -vahendajatel vältida krediidi andmisel või vahendamisel ebaausate kauplemisvõtete kasutamist, järgida tarbija teavitamise ja talle selgituste andmise kohustust ning tagada tarbija krediidivõimelisuse hindamine ja ka muus osas vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamine ettenähtud ulatuses (KAVS § 47 lg 1). Krediidiandja või-vahendaja peab tuvastama tarbija isikusamasuse (KAVS § 47 lg 2), säilitama andmed tarbija kohta tema maksevõimelisuse hindamiseks (KAVS § 47 lg-d 3-6) ning pidama tarbija kohta krediiditoimikut (KAVS § 47). Vastutustundliku laenamise põhimõtte täitmiseks tuleb krediidiandjal või -vahendajal kehtestada

[1] Krediidiandjate ja -vahendajate seadus. - RT I, 04.12.2019, 9.

[2] Seletuskiri krediidiandjate ja -vahendajate seaduse eelnõu juurde. https://www.riigikogu.ee/download/502fc314-ae40-442b-a059-fab1a2571861.

[3] RKHKo 3-19-885/20.

sise-eeskirjaga tarbija krediidivõimelisuse hindamise ja esitatud andmete kontrollimise metoodika, mille väljatöötamisel arvestatakse erinevaid tarbijaga seotud näitajaid (KAVS § 49 lg-d 1 ja 2). KAVS § 50 nõuab tarbija krediidivõimelisuse kohta andmete kogumist ja tarbija esitatud andmete kontrollimist. KAVS § 51 näeb ette nõuded nõustamisteenusele seoses hüpoteekkrediidiga ja KAVS § 53 tagatiseks oleva kinnisvara hindamisele. Paragrahvi alusel tehtud III kohtuastme lahendite otsingust nähtus, et KAVS-i vastutustundlikku laenamist puudutavatele sätetele viidati mitmes tsiviilasjas[4]. Need normid täiendavad võlaõigusseadusest vastutustundliku laenamise kohta tulenevat, sätestades krediidiandjate ja-vahendajate kohustusi vastutustundliku laenamise kontekstis. Kohustus kehtestada vastutustundliku laenamise põhimõtte täitmiseks sise-eeskirjaga tarbija krediidivõimelisuse hindamise ja esitatud andmete kontrollimise metoodika, on suunanud krediidiandjaid ja -vahendajaid põhjalikumalt viidatud protsessid läbi mõtlema ning võimaldab nende osas ka efektiivsemalt kontrolli teha.

Lisaks on KAVS-is sätestatud nõuded krediidiandja või -vahendaja osa- või aktsiakapitalile (KAVS § 54), vara hoidmisele ja vastutuskindlustusele (KAVS § 55) ning aruandlusele (KAVS § 57). KAVS §-dest 39 ja 40 tulenevad krediidiandja või -vahendaja juhtidele ja töötajatele pädevus-, hoolsus- ja erapooletusnõuded. KAVS § 43 reguleerib krediidiandja või -vahendaja juhtide ja töötajate tasustamist. Paragrahvi alusel tehtud III kohtuastme lahendite otsingust ei nähtunud, et kohtud oleksid viidatud norme sisustanud.

Krediidiandjate ja -vahendajate tegevuse üle teeb järelevalvet Finantsinspektsioon (KAVS §-d 79jj). Seejuures annab KAVS § 42 FI-le mh õiguse nõuda krediidiandja või -vahendaja juhi tagasikutsumist. Lisaks võib FI teha ettekirjutusi (KAVS § 90), määrata sunniraha kuni 52 000 eurot (KAVS § 95) ning karistada krediidiandjat või -vahendajat tarbija krediidivõimelisuse hindamisega seotud kohustuse rikkumise eest rahatrahviga kuni 300 trahviühikut, juriidilist isikut trahviga kuni 32 000 eurot (KAVS § 99). Seejuures kavandatakse juriidiliste isikute puhul viidatud trahvimäära tõstmist 400 000 euroni[5]. Krediidiandjate ja -vahendajate finantsjärelevalvega seonduvat on seni käsitletud üksnes ühes Riigikohtu lahendis[6].

Uuringu autorite hinnangul on KAVS täitnud seaduseelnõu seletuskirjas nimetatud eesmärki ühtlustada finantsturul tegutsevatele ettevõtjatele kehtivaid nõudeid, mh tegevusloanõude ning vastutustundliku laenamise põhimõtte kontekstis krediidiandjate ja -vahendajate kohustuste täpsustamise/täiendamise kaudu. Eelduslikult tagavad selgelt ja ühtsetel alustel sätestatud nõuded turuosaliste õiguskuuleka käitumise korral krediiditurul õiglasema konkurentsi. Uuringu raames tehtud intervjuudes viitasid nii krediidipakkujad, krediidituruga seotud toetava funktsiooniga asutused kui ka pankrotikohtunikud, et krediidipakkujate vastutustundlikkus krediiditoote väljastamisel on üldiselt kasvanud (eriti kiirlaenusektoris, mida aitas reguleerida KAVS).

Tarbijate huvides on, et Finantsinspektsioon kontrollib tegevusloa väljastamise menetluse kaudu krediidivahendajate ja juriidilisest isikust krediidiandjate krediiditurule sisenemist. Tarbijate huve aitab kaitsta ka see, et Finantsinspektsioon teeb krediidiandjate ja -vahendajate üle järelevalvet.

[4] Nt TlnRKo 13.10.2020, 2-18-9977; TlnRKo 28.01.2021, 2-18-977.

[5] Tarbijakaitseseaduse muutmise seadus 424 SE seletuskirja lisa 2. https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/ee205362-6a10-461e-aa06-57b1e5460a7d/Tarbijakaitseseaduse%20muutmise%20seadus?fbclid=IwAR369eABg9Hqvr210ZgPyvt8bZi2rH9rrY3nYkhtXBQdniZuk8DNGVE4CvM.

[6] RKHKo 3-19-885/20.

Uuringu autorite ja uuringu raames tehtud intervjuudes osalenud toetava funktsiooniga krediidituru osapoolte hinnangul on põhjendatud tõsta juriidiliste isikute puhul mh tarbijakrediidivõimelisuse hindamisega seotud kohustuse rikkumise eest trahvimäära 400 000 euroni. Rikkumiste eest ettenähtud karistused peavad olema sellised, et mõjutavad krediidiandjaid ja -vahendajaid õiguskuulekalt käituma. Järelevalve peab olema tõhus, et krediidiandjad ja -vahendajad mõistaksid oma kohustuste täitmise vajalikkust ning tunnetaksid karistuse vältimatust rikkumise korral.

Praeguse olukorra statistilisest analüüsist selgusid järgmised võtmenäitajad.

- Perioodil 31.12.2015–30.06.2021 kahekordistus Eestis tarbimislaenude lepingute arv. 2021. a juuni lõpu seisuga oli neid rohkem kui 300 000. Ka eluasemelaen on muutunud kättesaadavamaks ja nende lepingute arv on stabiilselt kasvanud.
- Krediidiasutuste väliste krediidiandjate väljastatud laenud on oluliselt kallimad ja suurema maksehäirete määraga. Tarbija vaatest on need ka kõrgemate leppetrahvi ning viivisemääradega, võrreldes krediidiasutuste pakutavate laenudega.
- Võrreldes 2010. a seisuga langes täitemenetluste arv 2020. a lõpuks 2%-lt 1,33%-le Eesti rahvastikust. Samas on viimasel kahel aastal täitemenetluste arv mõningal määral kasvanud (unikaalsete eraisikute arvestuses 14 468 menetluselt 17 572 menetlusele).
- Kuigi võlgnike arv on viimastel aastatel kasvanud, on tähtaegselt tasumata laenusummad kahanenud.
- Peamiselt esinevad tarbijatel makseraskused krediidiasutuste väliste krediidiandjate puhul. Näiteks võrreldes perioodi 30.06.2018–30.06.2020 keskmisi viivises või maha kantud laenujääkide osakaalusid kogujäägist, oli krediidiasutustega seotud krediidiandjatel viivises 0,25% kogujäägist, krediidiasutuste väliste krediidiandjate puhul oli vastav näitaja 8,57%. 2021. a juuni andmete järgi on krediidiasutuste välistel krediidiandjatel viivises ligi 13% laenulepingutest, krediidiasutustega seotud krediidiandjate puhul oli see näitaja ligi 1%.

Tarbija laenukäitumist mõjutavad mitmed faktorid. Kuigi valdav enamus tarbijatest tähtsustab küsitluse tulemuste kohaselt laenu võtmisel kõige enam selle hinda, näitasid nii intervjuud tarbijatega kui ka küsitlustulemuste analüüs, et tegelikkuses pöördub tarbija peamiselt oma „kodupanka" ega otsi turu parimat pakkumist. Otsus laen võtta on mõnel juhul impulsiivne ning tähtis on laenu saamise kiirus ja laenu taotlemise mugavus. Osaliselt on see tingitud finantskirjaoskuse probleemidest – vähem kui pooled küsitlusele vastanutest mõistsid, mida tähendab tarbijakrediidi kulukuse määr. Teisalt nähtus küsitluse tulemustest, et vastajate hoiakud pigem toetavad kaalutletud ja vastutustundlikku laenamist. Seega on suur erinevus ka teadmiste ja nende rakendamise vahel.

Tihti võetakse laen reklaami ajendil. Reklaami piiramine on intervjueeritud krediidipakkujate sõnul oluline murekoht. Kuigi reklaamipiirangute eesmärk on vältida inimeste laenamisele õhutamist ning laenamise riskivaba tegevusena reklaamimist, on reklaamipiirangud krediidipakkujate ja krediidituruga seotud asutuste sõnul tekitanud olukorra, kus tarbijatel ei ole täielikku ülevaadet krediidipakkujatest ja pakutavatest toodetest. See ei soodusta krediidipakkujate vahelist konkurentsi. Ranged reklaamipiirangud muudavad nende sõnul olukorra keeruliseks eelkõige vähetuntud krediidipakkujatele. Eelisseisundis on suured krediidipakkujad, keda kõik teavad ja kelle juurde tarbijad reklaamist sõltumata pöörduvad. Samas olid intervjuudes osalenud pankrotikohtunikud pigem skeptilised, et reklaamipiirangute vähendamine soodustaks erinevate krediiditoodete tingimuste võrdlemist ja aitaks parandada tarbijate teadlikkust erinevate krediidipakkujate krediiditoodetest.

Madalama sissetulekuga leibkondadel on väiksemad ning lühikese tähtajaga laenud, mis moodustavad nende sissetulekust oluliselt suurema osa, võrreldes suurema sissetulekuga leibkondadega. Uuringus tehtud eksperimendist nähtus, et inimeste finantskäitumist (väikeste laenude, sh järelmaksu võtmist) mõjutab oluliselt krediiditoote tarbimisega seotud kulu esitamise vorm. Tarbijaid püütakse suunata laenu võtma vaid järelmaksu kuumakset näidates. Leidsime, et võrreldes praeguse informatsiooni esitamise viisiga, võib krediiditoote tarbimise kogukulu näitamine järelmaksu võtmist vähendada ligi üheksa korda. Krediidipakkujate ja võlanõustajate intervjuudest selgus, et tihti ei taju tarbijad järelmaksu laenukohustusena, mistõttu võtavad tarbijad neid kergekäelisemalt ja võivad nii makseraskustesse sattuda.

Seaduses ei ole täpselt reguleeritud, millal Euroopa tarbijakrediidi standardinfo teabeleht tarbijale enne lepingu sõlmimist esitada tuleb. Krediiditurul on tavapärane praktika esitada see tarbijale koos tarbijakrediidilepinguga. Kuna tarbijal on selge huvi leping võimalikult kiiresti allkirjastada, ei pruugi ta krediidipakkujalt saadud infoga piisavalt tutvuda ega krediiditoodete erinevaid pakkumisi võrrelda. Kuigi Euroopa tarbijakrediidi standardinfo teabeleht tuleks tarbijale saata enne tarbijakrediidilepingu projekti, ei ole põhjendatud seaduses rangelt reguleerida nimetatud teabelehe tarbijale edastamise aega. Selline kohustus oleks koormav ega võimaldaks paindlikult reageerida erandlikes olukordades, kus tarbija jaoks on oluline, et krediidipakkuja võimaldaks talle krediiditoodet väga kiiresti. Lepingueelse teabega tutvumine sõltub eelkõige tarbija hoiakutest, teadmistest ja suhtumisest ning teabelehe varasem esitamine ei tagaks, et tarbija teabega alati ka tutvub ning seeläbi rohkem kaalutletud otsuse teeb.

Vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimise puhul on tarbija varasemate kohustuste kontekstis probleemiks tarbija poolt väära või ebapiisava teabe esitamine ning krediidipakkuja poolt tarbija esitatud andmete kontrollimise raskendatus. Tarbijate kõiki kohustusi kajastava registri (positiivne krediidiregister) loomine võimaldaks tarbijate krediidivõimelisust tõhusamalt hinnata.

Uuringu peamised soovitused (täpsemalt kirjeldatud peatükis 5) on järgmised.

1. Luua register, kus kajastuksid kõik tarbija kohustused ning mida kõik krediidipakkujad ja krediiditurgu toetava funktsiooniga osapooled saaksid sarnastel alustel kasutada. Selgelt reguleerida, milline on õiguslik tagajärg, kui tarbija ei esita oma krediidivõimelisuse kohta õiget ja täielikku teavet.
2. Edendada tarbijate harimist vastutustundliku laenamise ja võla haldamise valdkonnas. Täiskasvanutele peab süstemaatiliselt pakkuma rahatarkust puudutavaid teadmisi, suunates senisest enam tegevusi tüüpilise võlgniku segmendile – 30–49-aastastele eesti- ja venekeelsetele Harjumaa ja Ida-Virumaa elanikele. Eesti rahatarkuse strateegia rakendamisel soovitame keskenduda mh täiskasvanutele krediiditoodete tarbimise ohtude ja võimaluste, vastutustundliku laenamise põhimõtte, tarbijakrediidiga seotud nõu ja abi saamise ning makseraskuste lahendamise võimaluste selgitamisele.
3. Parandada võlanõustamise teenuse kättesaadavust kohalike omavalitsuste tasandil. Pakkuda võlanõustajatele ja sotsiaaltöötajatele regulaarseid, stabiilselt rahastatud ning asjakohaseid täiendkoolitusi. Lisaks kaaluda võlanõustajate käsiraamatu väljaandmist. Kaaluda laenude hingamispausi rakendamist, mis tähendab muuhulgas nõuete ja viiviste ajutiselt peatamist, et tarbija saaks oma rahaasjad rahulikult nõustaja toel üle vaadata ja leida viisi probleemide lahendamiseks.
4. Kaaluda võimalust kehtestada laenukeeld, sarnaselt hasartmängukeelule.

5. Järelmaksude jm tarbimislaenude puhul peaks krediiditoote tarbimise kogukulu olema selgelt väljendatud esialgses arvutuses, mitte alles lepingutingimuste juures.
6. Tarbijakrediidi sätete rakendusala ei tohiks kitsendada krediidi summaliste piirangutega või sõltuvalt asjaolust, et tegemist on intressivaba krediidiga.
7. Kaaluda tarbijakrediidi sätete (mh vastutustundliku laenamise põhimõtte) kohaldamise laiendamist ühisrahastuse laenuandmise teenuste suhtes, mida ei osuta krediidiandja ega krediidivahendaja.
8. Uuringu autorid toetavad kavatsust tõsta juriidiliste isikute puhul trahvimäära 400 000 euroni nii ebaausa kauplemisvõtte kasutamise keelu rikkumise kui ka vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamata jätmise eest. Sarnase rahatrahvi võiks ette näha ka tarbijakrediidiga seotud teavitamiskohustuse rikkumise eest.
9. Kaaluda igapäevase tarbimisega seotud krediiditoodete interneti vahendusel toimuva reklaami puhul täiendavate nõuete sätestamist. Tarbijakrediidi reklaami regulatsioon peaks laienema ka ühisrahastuse kaudu antud tarbijakrediidile, mida ei paku krediidiandja ega krediidivahendaja. Lisaks kaaluda, kas otsepostitustega edastava info nõudeid tuleks täiendavalt reguleerida.
10. Soovitame krediidipakkujatel tarbijatele viidata, et makseraskuste korral on võimalik saada abi võlanõustajalt ning et seda teenust on võimalik saada tasuta kohalikust omavalitsusest või Eesti Töötukassast.
11. Soovitame karmistada nõudeid laenuvõtja isikusamasuse tuvastamiseks.
12. Soovitame sätestada, et elamukinnisvaraga tagatud laenude puhul kaotab krediidiandja vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumise korral pärast tagatise realiseerimist alles jääva n-ö jääkvõlanõude (st kannab ise tagatisvara vale hindamise või väärtuse vähenemise riski).
13. Kaaluda tarbijate õiguste täiendavaks kaitseks regulatsiooni kehtestamist tarbijakrediidi tagastamise kohta ettenähtud aja jooksul võrdsete maksete ja seadusjärgse intressiga (või ilma intressita) ka muudel tarbijakrediidi tühisuse juhtudel kui liigkõrge krediidi kulukuse määraga lepingute puhul, laiendades seda tagajärjena ka tarbijakrediidi lepingu tühistamisele.
14. Tagamaks krediidi andmise majandustegevusena vaid tegevusloa alusel, lugeda selle puudumisel majandustegevuses sõlmitud tarbijakrediidilepingud tühiseks.
15. Kehtestada tarbija rasket majanduslikku olukorda ära kasutades liigkõrge krediidi kulukuse määraga krediitide väljastamise eest (liigkasuvõtmine) kriminaalvastutus.
16. Alandada tarbijakrediidi puhul viivisemäära, tagamaks proportsiooni lepingust teenitava tuluga ja kaitsmaks makseraskustes tarbijaid.
17. Kaaluda tarbijakrediidi puhul viivise arvestamise algusaja toomist hilisemaks. Lisaks kaaluda lahendust, et kui tarbijakrediidileping ennetähtaegselt üles öeldakse, saaks esialgses suuruses intressi arvestada viivisena kuni esialgse tähtja möödumiseni.
18. Keelata selgelt viivisenõuete kapitaliseerimine kokkuleppel selliselt, et neid omakorda intressitakse.
19. Piirata sissenõudmiskulud kindla summaga või keelata tarbijalt nõutavad sissenõudmiskulud.
20. Kaaluda tarbijakrediidilepingu erakorralise ülesütlemise eeldusena lisaks makseviivitusele konkreetse summalist lävendit.
21. Sätestada selgelt krediidiandja kohustus teavitada tarbijakrediidi puhul tarbija kohustusi tagavaid käendajaid ja kolmandast isikust pantijaid tarbija makseviivitustest ning tarbijakrediidilepingu lõpetamise ja täitemenetluse alustamise kavatsusest. Lisaks näha tarbijakrediidilepingute puhul ette globaalsete tagatiskokkulepete keeld.
22. Muuta regulatsiooni selliselt, et tarbijakrediidilepingust tulenevate nõuete aegumistähtaeg algaks selle kalendriaasta lõppemisest, mil nõue muutub sissenõutavaks.

23. Kehtestada regulatsioon, mille kohaselt võlgade sissenõudjatele ja inkassoteenust pakkuvatele ettevõtetele kehtestatakse konkreetsed nõuded ning nende üle hakatakse tegema järelevalvet.
24. Luua lepitusmenetlusega tegelev sõltumatu ja lepitusmenetluse osaliste suhtes erapooletu üksus, mis tegeleb tarbijakrediidivaidluste kohtuvälise lahendamisega lepitusorgani põhimõttel, mh peaks nimetatud organil olema kokkulepete täitedokumendina kinnitamise õigus.
25. Kohtumenetluses piirata tagaseljaotsuste tegemise lubatavust tarbijakrediidiasjades, vähemasti kui krediidiandja ei ole esitanud selgeid andmeid/kinnitusi kõigi tarbija kaitseks mõeldud võlaõigusseaduse[7] (VÕS) sätete järgimise kohta.
26. Täitemenetluse kontekstis tunnistada kehtetuks palga alammäärast väiksematele sissetulekutele sissenõude pööramist võimaldavad sätted. Lisaks sätestada, et tarbijakrediidi puhul kehtib kohustuste täitmise järjekorra kohta eriregulatsioon ka täitemenetluses.
27. Selgemalt reguleerida füüsilise isiku tegevuse korraldamist ja sissetuleku teenimist pankrotimenetluse ajal. Sätestada selgelt, kuidas ja kui palju peab ta teenitust üle andma pankrotivarasse võlausaldajate nõuete rahuldamiseks, kohaldades eelduslikult täitemenetlusega sarnaseid reegleid.
28. Lühendada füüsilisest isikust võlgniku kohustusest vabastamise tähtaegu. Lisaks kaaluda kuluka usaldusisiku rolli maksejõuetusmenetlustes ja pigem püüda raskustes inimesi abistada tasuta võlanõustamisteenuse kaudu.
29. Kaaluda õiguspoliitiliste piirangute kaotamist kohustuste osas, millest ei saa vabastada või mida ei saa ümber kujundada. Lisaks pakkuda kohustustest vabastamise menetlust ka kõige vaesematele tarbijatele, kellel ei ole raha ka menetluskulude katteks.
30. Võlgade ümberkujundamise menetluses lubada lihtsamini ümber kujundada ka kestvuslepinguid, mh pikendada krediidi tagastamise aega, lepinguid lõpetamata või blokeerides lõpetamise tagajärjed. Kohtul võiks olla selge võimalus vabastada võlgnik juba ette pärast tagatise realiseerimist allesjäävast jääkvõlast.
31. Tarbijate teadmiste, hoiakute ja käitumise hindamiseks ning nende muutumise mõõtmiseks on otstarbekas teha longituudne uuring. Lisaks on krediidituru arengu ja vastutustundliku laenamise suunamiseks kasulik läbi viia käitumuslikult kavandatud sekkumisi.

[7] Võlaõigusseadus. - RT I, 04.01.2021, 19.

SUMMARY

Despite the COVID-19 pandemic, the demand for credit products in Estonia is high, and innovative automated solutions enable faster assessment of borrowers' creditworthiness. At the same time, there are several problems regarding the Estonian credit market – high interest rates compared to the rest of Europe, poor quality of creditors' loan portfolios, confusion concerning debt collection and increased number of enforcement proceedings in recent years.

The aim of this study was to analyse the current situation of the Estonian credit market, different types of creditors on the market and how the Credit Intermediaries Act passed in 2015 has affected the market. We use these results to develop proposals for improving compliance with the principles of responsible lending and mapping out other problematic areas in the credit market. The study also includes possible future scenarios for the credit market.

In order to achieve the objectives of the study, we conducted

- document (statistical and law) analysis;
- test-purchase (mystery shopping);
- interviews with parties involved in the credit market;
- quantitative survey and experiment;
- media analysis;
- and scenario analysis.

The following key indicators emerged from the analysis of the current situation:

- Between 31.12.2015 and 30.06.2021, the number of consumer loan agreements in Estonia has doubled. As of the end of June 2021, there were more than 300,000; housing loans have also become more accessible and the number of these contracts has grown steadily.
- Loans issued by creditors not associated with banks are significantly more expensive and have a higher default rate (in the consumer's view, also with higher contractual penalties and default interest rates) than loans offered by banks.
- Compared to 2010, the number of enforcement proceedings has decreased from 2% to 1.33% of the Estonian population by the end of 2020. At the same time, there has been a slight increase in the number of enforcement proceedings over the last two years (from 14,468 to 17,572 individuals).
- Although the number of debtors has increased in recent years, the amount of overdue loans has decreased.
- Payment difficulties mainly occur for creditors unrelated to credit institutions. For example, the comparison of average percentages of overdue or written-off loan balances in the total balance for the period 30.06.2018-30.06.2020 shows that credit providers affiliated with credit institutions have a default interest rate of 0.25%, while the corresponding figure for credit providers outside credit institutions is 8.57%. According to the data of June 2021, credit providers unrelated to credit institutions have a default interest rate of almost 13% on loan agreements, while credit providers affiliated with credit institutions have this indicator at around 1%.

Consumer credit decisions are affected by a number of factors. Although according to the survey results the vast majority of consumers see the price of a loan as the most important factor, in reality the analysis of interview and survey results show that they mainly turn to their "home bank" and do

not look for the best offer on the market. The decision to take a loan is in some cases impulsive, and the speed of obtaining a loan and the convenience of applying for it are important. This is partly due to financial literacy problems – less than half of those surveyed understood what the cost of consumer credit meant. On the other hand, we found that respondents' attitudes tend to support prudent and responsible lending. In other words, there is a big gap in the population between financial knowledge and its application.

Borrowing is often motivated by advertising, however, restricting advertising can also be a concern, according to interviewed credit providers. Although the restrictions are intended to discourage promoting lending as a risk-free activity, it can also decrease the availability of information and then the consumers might not have a full overview of credit providers and the products they offer, which can also hinder competition between providers. Strict advertising laws make it more difficult especially for less-known credit providers. However, the bankruptcy judges who participated in the interviews of the study were rather sceptical as to whether decreasing advertising restrictions would actually facilitate the comparison of the terms and conditions of different credit products.

As a result of the study, we found that people with lower incomes have smaller and short-term loans, but they make up a significantly larger share of their income than in the case of households with higher incomes. The results of the experiment conducted in the study show that the financial behaviour of people is strongly influenced by the form of showing credit information. We found that showing the total cost of the loan could reduce the down payment by almost nine times compared to the current situation. It is also important to note that consumers do not always perceive a loan in instalments as a loan, which could lead to taking them more easily which in turn could increase the risk of payment problems later.

The consumer credit information sheet should be provided earlier than at the time of entering into contract: this would give consumers more time to make an informed decision. However, it is common practice in the credit market to provide a consumer credit information sheet together with the contract. This is problematic because consumers are usually interested in signing the contract as soon as possible and then they may not take time to read the information sheet.

There is also a problem in the credit market concerning false information provided by consumers and little control over credit providers. Here, we highlight the need to create a positive credit register to assess consumers' solvency more effectively. It is very important to ensure that creditors comply with their obligations regarding responsible lending. As the analysis shows, the borrower's ability to repay a loan is not always assessed thoroughly enough, and there are also cases where credit providers actively offer loan opportunities to people who are clearly unable to repay their loans. Although part of the problem is that it is difficult to check creditworthiness, there are also cases where the consumer has excessive liabilities in relation to one creditor, but is still granted an additional loan.

As a result of the study, we make the following recommendations (described in more detail in Chapter 5):

1. A register should be established which reflects all obligations of consumers and which can be used on a similar basis by all credit providers and parties supporting the credit market. The legal consequences of a consumer failing to provide correct and complete information on his creditworthiness should be clearly regulated.

2. Consumer education on responsible borrowing and debt management must be promoted. Financial literacy should be developed and courses systematically offered to all adults, directing more activities to a segment of a more typical debtor – Estonian- and Russian-speaking residents of Harju and Ida-Viru counties in the age group of 30-49 years. When implementing the Estonian financial literacy strategy, we recommend focusing on explaining the dangers and opportunities of loans, responsible lending, opportunities to receive advice and assistance, and solving payment difficulties, especially among the adult population.
3. Consider ways to improve the availability of debt counselling services at the local government level and to provide regular and stably funded in-service training for debt counsellors and social workers. In addition, it is worth considering issuing a handbook for debt counsellors.
4. Consider offering a break from credit, which means, among other things, temporarily suspending claims and default interest so that consumers can calmly review their finances with the help of advisers and find a way to resolve problems.
5. We recommend considering a creation of a voluntary loan restriction on the individual, similar to the gambling restriction or blacklist.
6. In the case of instalments and other consumer loans, the total cost of the loan should be clearly stated at the initial calculation stage and not only at the terms of the contract.
7. The scope of the provisions on consumer credit should not be limited by credit limits or, depending on the fact, that it is an interest-free credit.
8. Consideration should be given to extending the provisions on consumer credit to credit provided through co-financing. The provisions of the principle of responsible lending should also be extended to consumer credit provided through co-financing.
9. The authors of the analysis support the plan to increase the fine for legal persons to EUR 400 000 for both breach of the prohibition on unfair trading practices and non-application of the principle of responsible lending.
10. Additional requirements could be considered for online advertising of credit products related to everyday consumption. This regulation should also extend to consumer credit granted through co-financing. In addition, consideration should be given to whether the requirements for direct mail should be further regulated.
11. We recommend that credit providers indicate to consumers that in case of payment difficulties it is possible to get help from a debt counsellor and this service can be obtained free of charge from the local government or the Unemployment Insurance Fund.
12. We recommend tightening the requirements for identifying the borrower.
13. We recommend that in the case of loans secured by residential real estate and the principles of responsible lending are not met, the creditor loses the so-called residual debt claim remaining after the realization of the collateral (i.e. bears the risk of incorrect valuation or impairment of the collateral).
14. In order to further protect consumers' rights, consideration could be given to regulating the repayment of consumer credit within a specified period with equal payments and statutory interest (with or without interest) for consumer credit nullity other than excessive credit agreements, extending it to cancellation.
15. In order to ensure that credit is granted as an economic activity only on the basis of an activity license, in the absence thereof, consumer credit agreements entered into in the course of economic activity shall be deemed null and void.
16. Establish criminal liability for taking advantage of the difficult financial situation of the borrower by applying usury.

17. Reduce the interest rate on consumer credit and consumer credit agreements relating to residential immovable property in order to ensure proportionality with the revenue generated by the agreements and to protect consumers in difficult financial situations.
18. In the case of consumer credit, consideration could be given to postponing the start of default interest. In addition, a solution could be considered so that if the consumer credit agreement is terminated prematurely, interest at the original rate could be charged as default interest until the original term expires.
19. The capitalization of default interest claims by agreement in such a way that they in turn bear interest should be explicitly prohibited. Collection costs should be limited to a fixed amount or the collection costs charged to the consumer should be prohibited.
20. In addition to late payment, a specific threshold should be considered as a precondition for terminating a consumer credit agreement.
21. Clearly set out the creditor's obligation to inform the guarantors and third party pledges securing the consumer's obligations in the case of consumer credit of the consumer's late payment, the intention to terminate the consumer credit agreement and to initiate enforcement proceedings. In addition, a ban on global collateral arrangements for consumer credit agreements.
22. To amend the regulation so that the limitation period for claims arising from a consumer credit agreement begins from the end of the calendar year in which the claim becomes collectible.
23. Introduce regulation, which will set specific requirements and supervise debt collectors and debt collection companies.
24. Establish an independent conciliation body, impartial to the parties to the conciliation proceedings, to deal with the out-of-court settlement of consumer credit disputes on the basis of a conciliation body, including the right to certify agreements as an instrument permitting enforcement.
25. The permissibility of judgments rendered in absentia in consumer credit proceedings should be restricted, at least if the creditor has not provided clear information/assurances on compliance with all the provisions of the TDCA intended to protect the consumer.
26. In the context of enforcement proceedings, the provisions allowing for the recovery of income below the minimum income should be repealed and it should be provided that the order of performance of consumer credit is also subject to special rules in enforcement proceedings.
27. In insolvency proceedings, the organization and management of a natural person during insolvency proceedings should be more clearly regulated, in particular his/her right to earn an income. In addition, it must be made clear how and to what extent he/she must transfer the service to the insolvency estate in order to satisfy creditors' claims, presumably applying similar rules to enforcement proceedings.
28. The decommitment deadlines should be shortened. In addition, the role of a costly trustee in insolvency proceedings should be considered, and rather efforts should be made to assist people in difficulty through free advice through debt counsellors.
29. Consideration should be given to removing legal policy restrictions on obligations that cannot be released or restructured. In addition, to offer an exemption procedure to the poorest consumers, who also do not have the money to cover the costs of the proceedings, be it in the form of legal aid.
30. Debt restructuring proceedings could also be more easily allowed to restructure duration agreements, including extending the repayment period, without terminating the agreements or by blocking the consequences of termination. The court could have a clear possibility to release the debtor from the residual debt remaining from the realization of the security in advance.

31. A longitudinal survey would be useful to assess consumers' knowledge, attitudes and behaviour and to measure their change. In addition, behavioural interventions are useful to guide credit market developments and responsible lending.

MÕISTED JA LÜHENDID

Eluasemelaen – krediiditoode, mida väljastatakse eluaseme ostmise või olemasoleva eluaseme renoveerimise eesmärgil. Kuigi võlaõigusseaduse järgi on ka eluasemelaen käsitletav tarbijakrediidina, siis antud uuringu raames on kliendigruppide, laenutingimuste jm aspektide suurte erinevuste tõttu käsitletud eluasemelaenu eraldi kategooriana.

Krediidiandja – ettevõtja, kelle majandus- või kutsetegevuseks on tarbijale krediidi andmine, sh hüpoteekkrediidiandjad.

Krediidiasutus – äriühing, mille majandustegevuseks on avalikkuselt hoiuste ja muude tagasimakstavate vahendite kaasamine ning oma arvel ja nimel laenude andmine.

Krediidikonto – krediiditoode, mis toimib sarnaselt krediitkaardile, kuid tarbijale ei väljastata füüsilist kaarti ning konto peamine kasutuseesmärk on internetimaksete tegemine.

Krediidikulukuse määr (KKM) – protsentuaalne näitaja, mis võtab arvesse krediiditoote tarbimisega seotud kõiki kulusid (sh intressimäär, lepingukulud jms) ühe aasta kohta.

Krediidipakkuja – äriühing, mille majandustegevuseks on enda arvel ja nimel krediiditoodete pakkumine ja/või vahendamine, ning eraisik, kes pakub tarbijatele krediiti või vahendab seda. Krediidipakkuja on üldtermin, mis kirjeldab nii krediidiandjaid, krediidivahendajaid, krediidiasutusi kui ka välisriikide krediidiasutuste filiaale.

Krediiditoode ehk laenutoode – tarbija (krediidivõtja) poolt võetud krediidikohustus. Krediiditooted jagunevad uuringu kontekstis laiemalt eluasemelaenuks ja tarbimislaenuks.

Krediiditurg – finantsturg, kus toimub krediiditoodete pakkumine.

Krediidivahendaja – füüsiline või juriidiline isik, kes ei tegutse krediidiandjana ning kelle majandus- või kutsetegevuseks on tarbijale krediidi vahendamine, sh hüpoteekkrediidivahendajad ja ühisrahastusplatvormid.

Krediidivõtja – uuringu kontekstis füüsiline isik, kes tarbib krediiditoodet (sh ei seondu krediiditoote tarbimine iseseisva majandus- või kutsetegevuse läbiviimisega). Uuringus kasutatakse füüsilisest isikust krediidivõtja kohta ka mõisteid „tarbija" ja „krediidisaaja".

Krediitkaart – krediiditoode, mille puhul eraldatakse laenusumma kaardiomanikule määratud vabast krediidilimiidist.

Liising – krediiditoode, mille puhul tarbija ei saa vara omanikuks selle soetamise hetkel, vaid alles siis, kui tasub ostetud vara eest teatud perioodi jooksul kuni kokkulepitud summa täitumiseni. Tüüpiliselt liisitakse autosid, kuid liisimine on võimalik ka muude sõidukite, seadmete jne puhul.

Tarbimislaen – krediiditoode, mida väljastatakse tarbimise eesmärgil (nt õppelaen, liising, krediitkaart, krediidikonto, äritegevuseks võetud laen eraisikule jm sarnased krediiditooted). Tarbimislaenul võib olla mitmeid erinevaid otstarbeid, nagu reisimise, pulmade jne finantsseerimine.

Vastutustundliku laenamise põhimõtted – laenamise põhimõtted, milles sisaldub krediidipakkuja kohustus enne tarbijakrediidilepingu sõlmimist omandada teave, mis võimaldab hinnata, kas krediidivõtja on võimeline kokkulepitud tingimustel lepingut täitma, ja hinnata krediidivõtja

krediidivõimelisust ning krediidivõtja kohustus anda krediidipakkujale oma maksevõimelisuse kohta tõest ja piisavas mahus teavet.

Õppelaen – krediiditoode, mida väljastatakse hariduse omandamise kulude katmiseks. Õppelaenulepingud sõlmitakse piiratud hulga tarbijatega seadusjärgselt ja avalikes huvides ning tingimustel, mis on tarbijale soodsamad turul kehtivatest tingimustest, ja turu keskmisest madalama intressimääraga.

Äri alustamiseks antud laen – uuringu kontekstis mõistetakse selle termini all tarbijale antavat laenu, mille otstarve on äritegevuse alustamine. Laen antakse füüsilisele isikule, mitte juriidilisele isikule. Juriidilistele isikutele antavaid laene uuringus ei kajastata.

SISSEJUHATUS

Eesti krediiditurul on tegevus viimase 15 aasta jooksul hoogustunud ning erinevate krediiditoodete tarbimine on kujunenud tavapäraseks tarbijakäitumise osaks. Krediidipakkujateks ei ole enam üksnes krediidiasutused ning turul pakutakse uute sihtotstarvetega laene (nt reisi- ja pulmalaen) ja konkreetse sihtotstarbeta laene. Krediiditooted erinevad nii eesmärgi, sihtrühma, ajaperioodi, pakutava krediidi ulatuse, tagatise andmise kohustuse kui ka riskimäära osas.

Selleks, et vähendada vastutustundetu ja tarbija maksevõimele mittevastava laenamise tõttu tema makseraskustesse sattumise ohtu, on seadusandja sätestanud vastutustundliku laenamise põhimõtted. Kuigi võlaõigusseaduse (VÕS) § 403[4], milles sisaldub praegu vastutustundliku laenamise põhimõte, jõustus 2016. a, kehtis nimetatud põhimõte juba varem. Vastutustundliku laenamise põhimõte nähti detailselt (elamukinnisvaraga seotut detailsemalt eristamata) seaduses ette 01.07.2011, kui jõustus praeguseks kehtetu VÕS § 403[2]. Samas tulenes krediidiandjatele vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimise kohustus juba ka varem võlaõigusseadusest (VÕS § 14) ja krediidiasutuste seadusest[8] (KAS § 83 lg 3, praeguses redaktsioonis alates 01.01.2007).

Teaduskirjanduses ja uuringutes on käsitletud selle analüüsi kontekstis olulisemate valdkondadena eelkõige teadlikkust laenudest (*debt literacy*), hoiakuid laenu võtmisse ja võlgade tasumisse ning laenukäitumist (Almenberg *et al*, 2020; Białowolski *et al*, 2020; Cwynar *et al*, 2019; Lusardi & Tufano, 2015). Muuhulgas on leitud, et madala enesekontrolli ja finantskirjaoskuse tasemega inimestel on suuremaid raskusi tarbimislaenude tasumisega ja nad kipuvad teistest enam võlgu jääma (Gathergood, 2012a), samuti kipuvad nad kergekäelisemalt tarbimislaene võtma (Grohmann & Hamdan, 2021). Paraku ulatuvad tagajärjed kaugemale üksnes rahalisest seisust – näiteks esineb põhjuslik seos võlgade ja depressioonis olemise vahel (Gathergood, 2012b). Võlad vähendavad rahalist heaolu ning halvendavad vaimset tervist ja üldist heaolu (Netemeyer *et al*, 2018).

Inimesed ei tee alati kaalutletud valikuid. Näiteks kui krediitkaardiga on tehtud nii väiksemaid kulutusi kui ostetud hinnalisemaid kestvuskaupu, makstakse esmajoones tagasi esimesed. Seda mitte läbimõeldud põhjendustel, vaid kaalutlusel, et kestvuskaupu jõuab kauem kasutada, järelikult võib ka maksmisega viivitada (Quispe-Torreblanca *et al*, 2019). Hoiakuid laenuvõtmisse mõjutavad tugevalt nii vanemad, sotsiaalsed normid kui ka kultuurilised tegurid (Almenberg et al, 2020; Gathergood, 2012b). Kui vanemad pigem hoidusid laenu võtmisest, teevad seda ka lapsed.

Viimasel ajal on rohkem tähelepanu saanud uudsed digitaalsed krediiditooted, mis võimaldavad hõlpsalt laenu võtta. Suurbritannias on ligi pooled (45%) noortest tarbijatest (vanuses 18–24) viimase aasta jooksul teinud oste, kasutades „osta praegu, maksa hiljem" (*Buy Now, Pay Later*, BNPL) tüüpi krediiditoodet. Sellised järelmaksu teenused ebatraditsioonilistelt finantsteenuste pakkujatelt on kiiresti levima hakanud kõikjal maailmas, seda eelkõige noorte hulgas. Osaliselt tuleneb see muutus avatud panganduse võimalustest ja digitaliseerumisest. Nimetatud krediiditoodete peamiste riskirühmadena nähakse noori tarbijaid ja pensionieale lähenevaid inimesi. Mõlemas rühmas on laenukohustused paljudes riikides kasvamas ja nad teevad keerulisi finantsotsuseid ilma piisavate teadmisteta (Mitchell & Lusardi, 2020; OECD, 2020).

[8] Krediidiasutuste seadus. - RT I, 02.06.2021, 25.

Uuringu eesmärk on selgitada, milline on Eesti krediidituru hetkeolukord, ning teha ettepanekud vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimise parendamiseks ja valdkonna muude probleemkohtade lahendamiseks. Uuringus:

1) antakse ülevaade Eesti krediidituru hetkeolukorrast (mh turuosalistest ja krediiditoodetest);
2) antakse ülevaade krediidituru osalisi vastutustundliku laenamise kontekstis mõjutavast regulatsioonist ning selle ajaloolisest kujunemisest ja olulisematest muudatustest;
3) antakse ülevaade makseraskustesse sattunud füüsilisest isikust võlgnikke mõjutavast regulatsioonist, mh nõuete loovutamise ning kohtumenetluses, täitemenetluses ja maksejõuetusmenetluses tarbija huvide ja õiguste kaitse kontekstis;
4) analüüsitakse krediidi pakkumise ja saamise protsessis vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimise kontekstis probleemkohti ja nende põhjuseid;
5) analüüsitakse makseraskustesse sattunud füüsilisest isikust võlgnikke mõjutavaid probleemkohti nõuete loovutamise ja sissetuleku arestimise kontekstis ning nende põhjuseid;
6) tehakse ettepanekuid probleemkohtade lahendamiseks ning vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimise parendamiseks.

Uuringus analüüsitakse Eesti krediiditurgu kolmest erinevast vaatest: teenuste ja toodete pakkujad, tarbijad ning praktikad tarbijate makseraskustega tegelemisel. Uuringus tähistatakse krediidituru osaliste puhul nõudluse poolt mõistega „**krediidivõtja**" ning pakkumise poolt mõistega „**krediidipakkuja**". Nõudluse poolel käsitletakse uuringus tarbijast krediidivõtjaid, st füüsilisi isikuid, kelle puhul krediidi võtmine ei seondu iseseisva majandus- või kutsetegevusega. Lisaks krediidivõtjatele ning krediidipakkujatele on krediidituru veel osapooli, nt järelevalveasutused, pankrotikohtunikud ja võlanõustajad, kes otseselt ei ole krediiditoodete tarbimise ega pakkumisega seotud, vaid tegelevad nende toodete tarbimisest tingitud vaidluste lahendamisega.

1. UURINGU METOODIKA JA ETAPID

Uuringu tegevused võib jagada kolmeks etapiks, mis on kokkuvõtlikult esitatud joonisel 1.

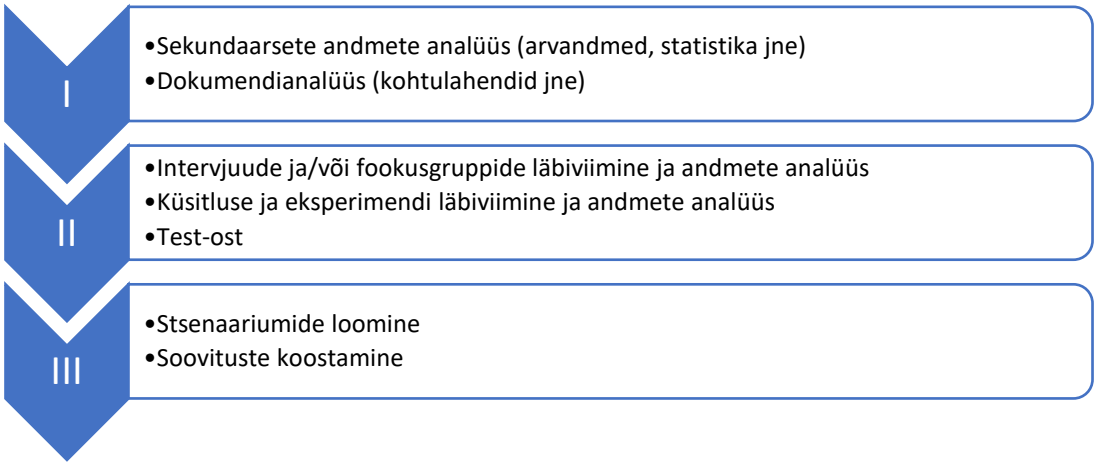

Joonis 1. Uuringu etapid ja tegevused

Esimeses etapis tegeles uurimismeeskond sekundaarsete andmete analüüsimisega (metoodika kirjeldatud ptk-s 1.1., tulemused esitatud aruande ptk-s 2) ja dokumendianalüüsiga (ptk 3.1., lisa 3). Sekundaarsete andmetena kasutati avalike andmebaaside ja registrite kaudu kättesaadavaid krediidituru tarbijatele pakutavate krediiditoodete osa kohta käivaid andmeid (nt arvandmed turuosade kohta, analüüsid, ülevaated, kohtupraktika, õigusaktid). Analüüsis kasutati Eesti Panga, Finantsinspektsiooni ja Statistikaameti andmeid ning võrdlusriikide puhul Eurostati andmeid. Õiguslikus analüüsis kasutati kohtute infosüsteemi ja Riigi Teataja andmebaase.

Lisaks toimus esimeses etapis ka dokumendianalüüs, mis sisaldas mh teaduskirjanduse, (lisaks Eestile analüüsi kaasatud riikide poliitikakujundajate ja keskpankade) aruannete ja varasemate uuringute (nt Meriküll ja Rõõm (2019); OECD (2020); Eesti elanike finantskirjaoskuse ehk rahatarkuse uuring (2019)) läbitöötamist. Analüüsiti teiste riikide (Eesti naaberriigid, üldisemalt Euroopa riigid) regulatsioone ja kogemusi. Üheks sisendiks oli ka krediidipakkujate veebilehtedel olev info.

Sekundaarandmed olid oluliseks sisendiks uuringu teise etapina toimunud intervjuude ja fookusgrupiintervjuude ettevalmistamisel.

Teises etapis toimusid intervjuud krediidipakkujate, krediidivõtjate ja teiste krediiditurgu toetava funktsiooniga osapoolte ning krediiditoodete tarbimisest tingitud vaidluste lahendamisega seotud asutuste ja isikutega ning intervjuude analüüs. Tarbijate hoiakute, eelistuste, teadmiste ja käitumise kohta lisaandmete kogumiseks kasutati küsitlust, millesse oli integreeritud ka käitumislikku sekkumist testiv eksperiment laenuvõtmise kogemuse uurimiseks.

Lisaks viidi selles etapis läbi testost. Testostu meetodi näol on tegemist vaatlusega, kus uuringu läbiviijad kehastuvad teenuste/toodete tarbijateks. Meetod võimaldas vahetult koguda andmeid

tarbija perspektiivist ning annab koos intervjuudega detailsema ülevaate olukorrast Eesti krediiditurul.

Uuringu kolmandas etapis koostas uuringumeeskond sekundaarandmete, dokumendianalüüsi, intervjuude, küsitluse ja eksperimendi tulemustele toetudes stsenaariumid ja kujundas soovitused.

1.1. Dokumendianalüüsi andmeallikate kirjeldus

Dokumendianalüüs hõlmas uuringu teemaga seotud varasemaid ja andmebaaside kaudu kättesaadavaid uuringuid, ülevaateid, analüüse, teaduskirjandust ja poliitikakujundajate aruandeid tarbijatele krediiditoodete pakkumist puudutava krediidituru osa kohta (eelkõige krediiditoodete pakkumise ja tarbimise protsessi ning valdkonna probleemkohtade kohta vastutustundliku laenamise kontekstis), samuti statistilisi andmeid (mh pärineb info Finantsinspektsiooni, Eesti Panga, Eurostati ja teiste riikide keskpankade andmebaasidest ning äriregistri teabesüsteemist). Lisaks saadi infot (nt vastutustundliku laenamise kontekstis rakendatud põhimõtete kohta) krediidipakkujate aruannetest ja kodulehekülgedelt. Seejuures kaasati erineva turuosa suurusega krediidipakkujad, kuna väikese turuosaga krediidipakkuja võib olla teatud krediiditoodete oluline pakkuja.

Vastutustundliku laenamise kohta käivate normide mõju ja tõhususe ning tarbijakrediidi puhul tarbija kui võlgniku õiguste kaitse hindamiseks analüüsis uuringumeeskond Riigi Teataja kodulehel avaldatud Eesti õigusakte ning Euroopa Liidu ja võrdlusriikide asjakohast seadusandlust, mis oli avalikult kättesaadav. Dokumendianalüüs hõlmas teiste riikide regulatsiooni ja kogemuste analüüsi aspektides, milles see oli vajalik ja aitas kaasa uuringu eesmärkide saavutamisele. Õigusanalüüsis valiti võrdlusriigid nii õigussüsteemi sarnasuse tõttu (Saksamaa ja Austria) kui ka tarbija krediiditurgude geograafilise läheduse tõttu (Soome, Rootsi ja Läti). Lisaks võrreldi regulatsioone vähemal või suuremal määral Hollandi, Hispaania, Tšehhi ja Horvaatiaga. Euroopa Liidu välistest riikidest oli valimis eelkõige Šveits. Erinevate riikide õigusaktide kehtivate redaktsioonide kättesaadavus mõistetavas keeles (inglise, saksa) oli kohati piiratud ja seetõttu tuli osaliselt piirduda kolmandate selgitavate allikatega.

Dokumendianalüüs sisaldab kohtute infosüsteemi ja Riigi Teataja andmebaaside kaudu leitava kolme kohtuastme praktika analüüsi ulatuses, mis on vajalik, et näitlikustada tarbijaid puudutava Eesti krediidituru osa probleemkohti (eelkõige seadusandluse kontekstis). Lisaks krediidipakkujaid ja krediidivõtjaid puudutavale analüüsiti dokumendianalüüsi raames mh inkassode, kohtutäiturite ning võlanõustajate rolli, kuigi peamine info nimetatud osas saadi intervjuudest.

1.2. Intervjuude metoodika

Intervjuud võimaldavad koguda detailset infot sihtrühma arvamuste ja kogemuste kohta ning kombineeritult kvantitatiivsete andmete analüüsiga saada põhjaliku sissevaate uuritavasse teemasse. Intervjuude eesmärk oli välja selgitada krediidipakkujate, krediidivõtjate ning toetava funktsiooniga krediidituru osapoolte ning krediiditoodete tarbimisest tingitud vaidluste lahendamisega seotud

asutuste ja isikute kogemused uuritavate teemade (eelkõige vastutustundliku laenamise) kontekstis ning probleemkohad Eesti tarbijate krediidituru osas krediiditoodete pakkumise ja tarbimise protsessis. Uuringusse kaasatud krediidituru osapooltest ning muudest asutustest ja isikutest annab ülevaate joonis 2.

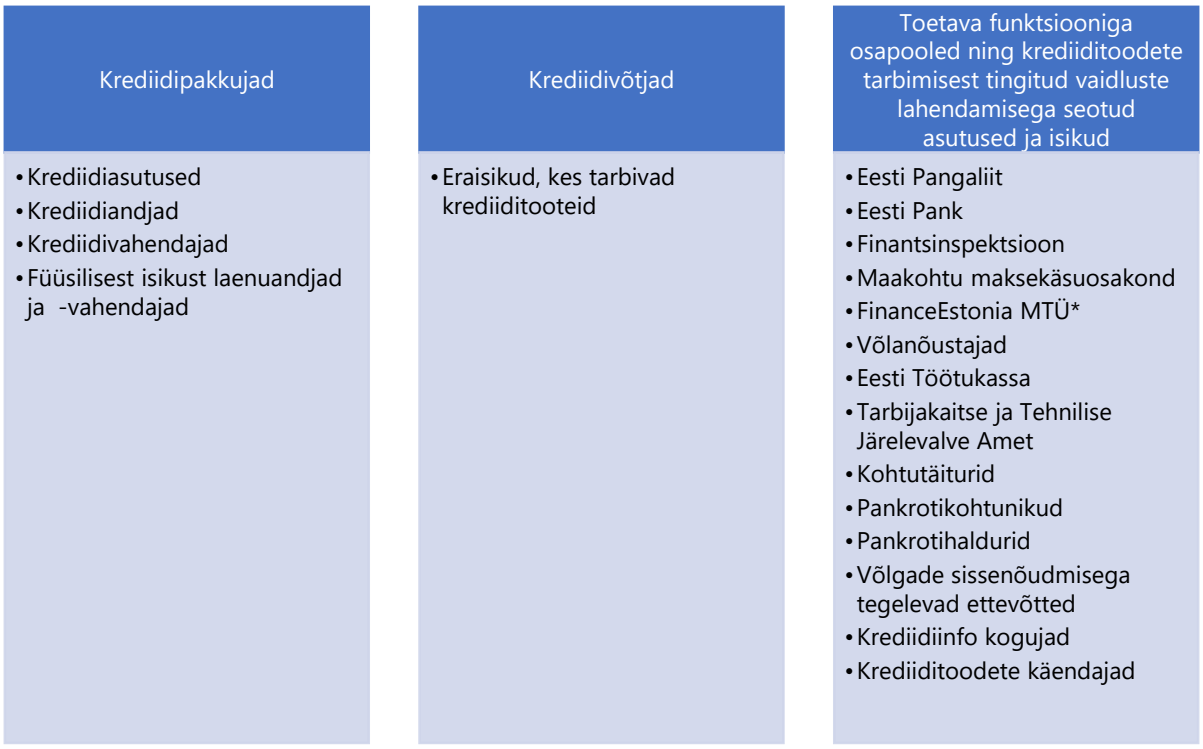

Joonis 2. Eesti krediidituru uuringusse kaasatud sihtrühmad

Krediidipakkujate, toetava funktsiooniga krediidituru osapoolte ning krediiditoodete tarbimisest tingitud vaidluste lahendamisega seotud asutuste ja isikute intervjuude metoodika

Intervjuude sihtrühmad valiti eesmärgiga saada võimalikult terviklik ülevaade füüsilisest isikust krediidivõtjatega seotud praegusest Eesti krediidituru osast. Seetõttu intervjueeriti lisaks krediidipakkujatele ka krediidituru ja tarbijakrediidivaidlustega seotud isikuid ning asutuste esindajaid.

Krediidipakkujatena käsitletakse uuringus:

1) Eesti krediidiasutusi, st äriühinguid, mille majandustegevuseks on avalikkuselt hoiuste ja muude tagasimakstavate vahendite kaasamine ning oma arvel ja nimel laenude andmine);
2) välisriikide krediidiasutuste filiaale (st välisriigi krediidiasutuse äriregistrisse kantud aadressist erineval aadressil asuvaid juriidilise isiku õigusteta struktuuriüksusi, kus tehakse ühte või mitut krediidiasutusele lubatud tehingut ja toimingut);

3) krediidiandjaid krediidiandjate ja -vahendajate seaduse[9] (KAVS) § 5 lg 1 mõttes (st ettevõtjaid, mille majandus- või kutsetegevuseks on tarbijale krediidi andmine), sh hüpoteekkrediidiandjaid KAVS § 5 lg 3 mõttes;
4) krediidivahendajaid KAVS § 6 lg 1 mõttes (st füüsilisi või juriidilisi isikuid, kes ei tegutse krediidiandjana ning kelle majandus- või kutsetegevuseks on tarbijale krediidi vahendamine), sh ühisrahastusplatvormid ja hüpoteekkrediidivahendajad KAVS § 6 lg 2 mõttes;
5) füüsilisi isikuid, kes pakuvad tarbijatele krediiti või vahendavad seda.

Uuringus viidi läbi 17 intervjuud erinevate krediidipakkujatega. Täpsemalt toimus viis intervjuud krediidiasutustega (sh intervjuud kolme krediidiasutuse liisingufirmaga), viis intervjuud krediidiandjatega, kaks intervjuud krediidivahendajatega ning viis intervjuud eraisikutest krediidipakkujatega.

Intervjueeritavad valiti selliselt, et esindatud oleksid nii suured kui ka väiksed krediidipakkujad ning toetava funktsiooniga krediidituru osapooled ja krediiditoodete tarbimisest tingitud vaidluste lahendamisega seotud asutused ja isikud. Kokku oli intervjuudes osalejaid 38. Nii krediidipakkujate kui ka toetava funktsiooniga krediidituru osapoolte ning krediiditoodete tarbimisest tingitud vaidluste lahendamisega seotud asutuste ja isikute intervjuude puhul oli peaaegu alati rohkem kui üks osaleja. See võimaldas käsitleda uurimisteemasid erinevatest vaatepunktidest.

Intervjuud olid poolstruktureeritud (vt lisad 5 ja 6). Intervjueeritavatele saadeti eelnevalt uurimisküsimustel põhinev intervjuukava teemade ja võimalike küsimustega. Küsimusi kohandati aga jooksvalt intervjuu käigus, arvestades konkreetset intervjueeritavat ja tema tegevuse spetsiifikat. Intervjuud viidi läbi videosilla vahendusel.

Uuringus intervjueeriti järgmisi toetava funktsiooniga krediidituru osapooli ning krediiditoodete tarbimisest tingitud vaidluste lahendamisega seotud asutuste esindajaid ja isikuid: Eesti Töötukassa, Sotsiaalkindlustusamet, kohalikud omavalitsused, võlanõustajad, kohtutäiturid, pankrotikohtunikud, maakohtu maksekäsuosakond.

Eesti Töötukassast intervjueeriti toetuste ja hüvitiste valdkonnaga tegelenud juhatuse liiget, lisaks viidi Eesti Töötukassa juhtumikorraldajatega läbi grupiintervjuu, milles osales viis juhtumikorraldajat. Sotsiaalkindlustusametist intervjueeriti finantsjuhti. Intervjuudes osalenud võlanõustajate, kohtutäiturite, pankrotikohtunike ja pankrotihaldurite valikul arvestati, et esindatud oleksid Eesti erinevates regionaalsetes piirkondades tegutsevad isikud. See oli vajalik, et tuvastada, kas esineb probleeme, mis on omased üksnes konkreetsele piirkonnale. Intervjueeriti nii võlanõustajaid, kes pakuvad teenust iseseisvalt, kui ka võlanõustajaid, kes pakuvad teenust koostöös kohalike omavalitsustega. Lisaks viidi läbi intervjuusid kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajatega, kes on läbinud võlanõustamise koolituse ning tegelevad võlanõustamisega (enamasti lihtsamate juhtumite puhul). Kokku intervjueeriti üheksat võlanõustajat ja kohaliku omavalitsuse töötajat. Intervjuudes osales neli kohtutäiturit, kaks pankrotihaldurit ning kuus pankrotikohtunikku.

Uuringus intervjueeriti ka viit füüsilisest isikust krediidipakkujat, kes leiti erinevate Facebooki laenamisgruppide kaudu.

[9] Krediidiandjate ja -vahendajate seadus. - RT I, 04.12.2019, 9.

Krediidivõtjate intervjuude metoodika

Uuringu käigus viidi läbi 16 poolstruktureeritud intervjuud erinevaid krediiditooteid tarbinud füüsiliste isikute ning tarbijakrediidilepingute puhul tagatise andnud käendajatega. Intervjuusid tehti kuni küllastuspunkti saavutamiseni. Koos statistilise ja kvantitatiivse analüüsiga andis intervjuudest saadud teave põhjalikuma ülevaate tarbijate kogemustest nii krediiditoote taotlemisel kui ka tarbijakrediidilepingust tulenevate kohustuste täitmisel. Intervjueeritavatena kaasati nii käendajad, krediidivõtjad, kes ei jäänud krediiditootega seotud lepingust tulenevate kohustuste täitmisel hätta, kui ka krediidivõtjad, kellel tekkis krediiditootega seotud lepingust tulenevate kohustuste täitmisel probleeme. Intervjuude kavad koostati püstitatud uurimisküsimustest lähtudes. Intervjuude puhul kasutati poolstruktureeritud meetodit, et oleks võimalik heterogeensest sihtrühmast lähtuvalt intervjuusid paindlikult läbi viia (mh muuta küsimusi, selgitada intervjueeritavale küsimuse sisu ning käsitleda intervjueeritava tõstatatud teemasid).

Intervjueeritavate leidmiseks kasutati nii võlanõustajate abi kui ka „lumepalli" meetodit. Lisaks intervjueeriti krediidivõtjatena krediiditoodete ja võlgade teemaliste Facebooki gruppide liikmeid. Intervjuud viidi läbi silmast silma, telefoni teel või videosilla vahendusel. Kuna tegemist on intervjuudes osalenud krediidivõtjate jaoks tundliku teemaga, tagatakse uuringus osalenutele anonüümsus.

Koostoimes võlanõustajate intervjuudega andsid krediidivõtjatega tehtud intervjuud hea ülevaate tüüpilisest võlaprobleemidega füüsilise isiku profiilist, peamistest asjaoludest, mis viivad võlgade tekkimiseni, viisidest, kuidas inimesed oma võlgnevustega tegelevad ning peamistest kitsaskohtadest võlaprobleemidega inimeste abistamisel.

Tabel 1 annab ülevaate uuringu käigus intervjueeritud krediidivõtjatest.

Tabel 1. Ülevaade intervjueeritud krediidivõtjatest

	Vanus	Emakeel	Haridustase	Krediiditoode	Kas saab laenu tagasimaksetega hakkama?
Intervjueeritav 1	27	Eesti	Kõrgharidus	Eluasemelaen	Jah
Intervjueeritav 2	35	Eesti	Kõrgharidus	Eluasemelaen	Jah
Intervjueeritav 3	49	Eesti	Keskeriharidus	Autoliising	Jah
Intervjueeritav 4	23	Eesti	Keskharidus (kõrgharidus omandamisel)	Õppelaen	Ei rakendu – intervjueeritav ei ole hakanud veel õppelaenu tagasi maksma
Intervjueeritav 5	40	Eesti	Kõrgharidus	Kaks eluasemelaenu	Jah
Intervjueeritav 6	35	Eesti	Kõrgharidus	Kaks eluasemelaenu	Jah
Intervjueeritav 7	29	Eesti	Kõrgharidus	Eluasemelaen	Jah
Intervjueeritav 8	31	Inglise	Kõrgharidus	Eluasemelaen	Jah
Intervjueeritav 9	40	Eesti	Kõrgharidus	Erinevad kiirlaenud	Jah, varem oli tagasimaksetega probleeme, aga need on tänaseks lahendatud
Intervjueeritav 10	26	Eesti	Põhiharidus	Erinevad järelmaksud	Jah, varem oli tagasimaksetega

	Vanus	Emakeel	Haridustase	Krediiditoode	Kas saab laenu tagasimaksetega hakkama?
					probleeme, aga need on tänaseks lahendatud
Intervjuueritav 11	52	Eesti	Keskharidus	Erinevad väikelaenud, hüpoteeklaen	Ei – tasub praegu võlgasid võlgade ümberkujundamise kava alusel
Intervjuueritav 12	31	Eesti	Kõrgharidus	Kiirlaen, järelmaks	Ei – kiirlaenu võlg on täitemenetluses täitmisel
Intervjuueritav 13	26	Eesti	Keskharidus (kõrgharidus omandamisel)	Ei saanud laenu (pank keeldus, ei ole usaldusväärsed laenajad)	Ei rakendu
Intervjuueritav 14	41	Eesti	Kõrgharidus	Käendaja	Jah - krediidivõtjal ei ole olnud probleeme laenu tagasimaksmisega
Intervjuueritav 15	28	Eesti	Kutseharidus	Käendaja	Jah – krediidivõtjal on ühel korral olnud oma kohustuse täitmisega probleeme, kuid need on lahendatud
Intervjuueritav 16	61	Eesti	Kõrgharidus	Käendaja	Ei rakendu – krediidivõtja ei ole hakanud veel laenu tagasi maksma

1.3. Küsitluse ja eksperimendi metoodika

Tarbijate eelistuste, teadmiste ja valikuid mõjutavate tegurite mõistmiseks korraldas uuringumeeskond küsitluse ja eksperimendi.

Küsitlus toimus veebipõhiselt, selles keskenduti peamiselt tarbijate hoiakutele ja eelistustele, aga ka finantskirjaoskusele ja senisele käitumisele krediiditoodete tarbimisel. Ankeedi koostamisel lähtuti valideeritud ankeetidest (nt Lusardi & Tufano, 2015; Almenberg *et al*, 2020; OECD, 2020). Senised rahatarkuse uuringud pole keskendunud kitsalt krediiditoodete tarbimise hoiakute, eelistuste, teadmiste ega käitumise analüüsimisele, pigem on vaadeldud finantskäitumist ja rahatarkust laiemalt. Näiteks 2019. a Turu-uuringute AS läbiviidud finantskirjaoskuse uuringus puudutasid krediiditooteid vaid üksikud küsimused. Eesti leibkondade finantskäitumise ja tarbimisharjumuste uuringus analüüsiti leibkondade laenukoormust ja krediidipiiranguid osana finantskoormuse indikaatoritest ning teiste euroala riikidega võrreldes. Samas ei uuritud hoiakuid laenu võtmisse ja kohustuste täitmisesse (Meriküll & Rõõm, 2019). Seepärast käsitleti praeguses uuringus täiendavalt Eesti tarbijate hoiakuid ja eelistusi krediiditoodete tarbimise ja võlgadega tegelemise osas ning teadmisi ja käitumist kitsamalt krediiditoodete kontekstis. Ankeet koosnes 20 küsimusest (vt lisa 1),

millest 13 olid valikvastustega, kaks avatud vastusega küsimused ja viis väidet palvega hinnata 5 punkti skaalal, kuivõrd vastajad nende hoiakutega nõustuvad. Uuringus kasutatud ankeet ja küsimuste allikad on esitatud lisas 1. Tulemusi analüüsis uuringumeeskond andmeanalüüsi programmide SPSS ja STATA abil.

Kvantitatiivse veebipõhise küsitluse osana viis uuringumeeskond läbi eksperimendi randomiseeritud kontrollrühmaga (*randomized controlled trial*, RCT, Edovald & Firpo, 2016; OECD, 2017). Eksperimendi eesmärk oli testida krediiditoote tarbimise eelse info esitamise viiside mõju krediiditoote tarbimise kavatsusele ja tulemuste põhjal anda soovitusi, kuidas lepingueelset infot esitada edendamaks vastutustundlikku laenamist. Uuringus lähtuti seejuures käitumisökonoomikas uuritud sõnumite raamistamise mõjust otsustele.

Vastajad jagati juhuslikkuse alusel sekkumise ja kontrollrühma. Kuna eksperimendi käigus ei või kedagi krediiditoodet tarbima kohustada, kasutas uuringumeeskond vinjette (st lühikirjeldusi hüpoteetilisest olukorrast, Aguinis & Bradley, 2014) ja analüüsis tegeliku otsuse asemel planeeritud käitumise teoorias (*Theory of Planned Behaviour*, Ajzen, 1991; Ajzen, 2011) lahatud käitumiskavatsust (*behavioural intention*). Vinjetis kasutas uuringumeeskond eksperimendi kavandamise hetkel hansapost.ee lehel olnud murutraktori pakkumise tingimusi. Esmalt lugesid kõik osalejad ühte olukorra kirjeldust. Seejärel nägid vastajad sõltuvalt rühmast ühte kolmest tekstist. Kontrollrühmalt (A) küsiti üksnes, kas neil tingimustel ostaksid nad järelmaksuga pakutud murutraktori. Sekkumise rühmades esitati esmalt ostu kogukulu (B) või tarbijakrediidi kulukuse määr (C) ning paluti seejärel samuti otsustada, kas nad nimetatud tingimustel murutraktori ostaksid. Tulemuste analüüsis võrdles uuringumeeskond, kas ja kuidas erinesid sekkumise ja kontrollrühma krediiditoodete tarbimise kavatsused.

1.4. Stsenaariumianalüüsi metoodika

Stsenaariumianalüüsi kasutatakse võimalike tulevikuolukordade kaardistamiseks. Stsenaariumide koostamine aitab tulevikusituatsioone analüüsida, arvestades ühtlasi tulevikuperspektiive, demograafilisi näitajaid ja muutusi riigi rollis. Siiski ei saa stsenaariumimeetodi abil järeldada, milline tulemus iga konkreetse probleemi erineva lahendamisega kindlasti kaasneb. Stsenaariumianalüüsi peamine eesmärk oli hinnata tarbijate Eesti krediidituru osa arengu võimalikke suundi. Lisaks andis stsenaariumianalüüs hea ülevaate neljast tõenäolisest tarbijate Eesti krediidituru osa tulevikusuunast. Samuti esitati stsenaariumianalüüsi tulemusena ettepanekud, kuidas konkreetset olukorda tuvastada (st tuleviku turgu teatavate kriteeriumide järgi hinnata). Meetod on praeguse uuringu puhul asjakohane, kuna sobib kasutamiseks kiiresti muutuvates ning raskesti prognoositavates oludes.

Esmalt täpsustati kõige mõjukamad tegurid (*key factors*). Mõjukas tegur peab olema oluline ning juhtuma suurema tõenäosusega (või olema kõrgema riskitasemega). Stsenaariumide väljatöötamiseks kasutati arutelusid, kus uuringumeeskond hindas tegurite olulisust ning riskitaset. Asjakohased tegurid koondati teiste uuringus kasutatud uurimismeetodite tulemusena (st dokumendianalüüs, intervjuud, küsitlus ja eksperiment). Nimetatu alusel tuvastas uuringumeeskond kandvad jõud, mis asjakohaseid faktoreid kõige enam mõjutavad.

Stsenaariumimeetodi etapid (Alfieri *et al.*, 2020 põhjal):

1) võtmetegurite määratlemine (kõige olulisemad faktorid);
2) kandvate jõudude analüüs (makrokeskkond, indiviidi käitumist mõjutavad faktorid jne);
3) mõjurite tähtsuse ning tõenäosuse hindamine;
4) stsenaariumide koostamine;
5) stsenaariumide hindamine ning äratundmise kriteeriumid.

1.5. Meediaanalüüsi metoodika

Uuringu ühe osana viidi läbi meediaanalüüs, mille eesmärgiks oli analüüsida, kuidas on praegust krediidituru olukorda kajastatud meedias. Analüüsi artiklid valiti neljast veebiväljaandest: Delfi, Postimees, ERR ja Õhtuleht. Valitud väljaanded on loetavuselt neli Eesti suurimat veebiväljaannet[10]. Valimisse kaasati perioodil 01.01.2021–29.11.2021 avaldatud artiklid.

Asjakohaste artiklite leidmiseks kasutati Delfi, Postimehe, ERR-i ja Õhtulehe otsingumootoreid. Selleks loodi lähtuvalt intervjuude, küsitluse ning eksperimendi tulemustest märksõnade nimekiri, mille põhjal artikleid otsida (märksõnad: „kohtutäitur", „laen", „lisatagatis", „lõhki laenamine", „võlad", „võlaraskused", „käendaja", „makseraskused", „väikelaen", „tarbimislaen", „kiirlaen", „intressimäär", „inkasso", „laenuvõlglane", „laenuvõlglased", „võlgnik", „võlanõustaja", „laenude tagasimaksmine", „laenufirma", „võlaprobleemid", „laenuandja", „laenuvõtja"). Leitud artiklite ning intervjuudest, küsitlusest ja eksperimendist saadud teadmiste põhjal koostati iga väljaande kohta teemakategooriad (*ca* 8–9 kategooriat väljaande kohta) ning iga kategooria iseloomustamiseks valiti kuni kaks artiklit analüüsimiseks. Analüüsi lõplik valim oli 35 artiklit.

Valimisse sattunud artiklid kodeeriti, kasutades avatud koode. Koodid ei olnud varem ette antud, vaid tuletati tekstipõhiselt. Koodid jaotati hiljem üldisemate kategooriate vahel. Kodeerimiseks kasutati MAXQDA tarkvara. Analüüsis ei eristatud artikleid väljaannete baasil, st artiklid grupeeriti teemade, mitte väljaannete kaupa. Analüüsi tulemusi kasutati teiste uuringu osade – statistilise ülevaate ja intervjuude tulemuste – ilmestamiseks.

1.6. Testostu metoodika

Testost on teatud tüüpi vaatlusuuring, mille abil proovitakse läbi mõne toote reaalne ostmine, eesmärgiga kogeda protsessi kliendi vaatest. Selle uuringu raames kehastus üks uuringumeeskonna liige tarbimislaenu kliendiks ning tegi läbi laenutaotluse protsessi, saades positiivse laenuotsuse. Testost andis kvalitatiivset teavet laenamise protsessi kohta ning võimaldas paremini mõista tarbija olukorda krediiditurul. Testost võimaldas ka vahetult kogeda reklaamivõtteid, mille abil krediidipakkujad tarbijaid mõjutavad.

Testost sooritati 2021. aasta kevadel ühe Eesti suurima krediidiandja juures. Krediiditooteks valiti krediidikonto, kuna tegemist on uudse ning keerukama tootega. Toode on populaarne, seega aitas

[10] Eesti Meediaettevõtete Liit. Uuring näitab interneti uudiskeskkondade olulisust lugejate jaoks. https://meedialiit.ee/uuring-naitab-interneti-uudiskeskkondade-olulisust-lugejate-jaoks/.

testost mõista, millised probleemid tarbijal krediiditoote tarbimisel võivad tekkida. Taotlus krediidikonto avamiseks edastati krediidiandjale tema kodulehe kaudu. Lisaks võeti enne krediidilepingu allkirjastamist mitmel korral krediidiandjaga telefoni teel ühendust, et küsida vastutustundliku laenamise põhimõtte ning laenunõustamise teenuste kohta. Testost andis infot, kas ja kuidas suunatakse tarbijaid klienditeenindajate poolt teatud viisil käituma.

Pärast positiivse krediidiotsuse saamist kanti laenatud raha krediidipakkujale tagasi ning krediidileping lõpetati.

1.7. Võimalikud andmelüngad

Uuringumeeskonnal ei olnud andmete kvaliteedist ja/või nende kättesaadavusest tulenevate piirangute tõttu võimalik osadele uurimisküsimustele vastata. Need on kirjeldatud selles alapeatükis.

Esiteks, kuigi intervjuude kaudu oli planeeritud vastata ka uurimisküsimusele „Kuivõrd peetakse kinni sellest, et võlgnikule ja tema ülalpeetavatele tuleb tagada eluks elementaarselt vajalik, sh kontode arestimise osas“, siis ei saadud sellele küsimusele täpselt vastamiseks piisavalt andmeid. Intervjuudes kohtutäiturite ning võlanõustajatega toodi välja, et see on pigem harv probleem, kuid tegemist on ebatäielike andmetega.

Teiseks, uurimisküsimused, mis puudutasid nõuete loovutamist ei olnud täpselt kaardistatavad (ning on lahendatud üldise turustatistika järgi), kuna krediidipakkujad ei nõustunud jagama piisava täpsusega andmeid loovutatud nõuete kohta. Andmeregister nõuete loovutamise kohta aitaks koguda, koondada ning analüüsida objektiivseid andmeid.

Kolmandaks, hinnates tehtud intervjuude põhjal seda, kuivõrd on krediiditoode vastanud tarbija vajadusele (sh finantsvõimekusele) ja kujundatud selliseks, et tarbijal on võimalik saadud krediit tagasi maksta, esinesid krediidipakkujate lõikes suured erinevused. Üheks krediidi tõrgeteta tagastamist raskendavaks asjaoluks on kõrge intressimäär, mis iseloomustab eelkõige krediidiasutustega mitteseotud krediidiandjate segmenti. Kõrgema intressimääraga krediiditoodete puhul peab tarbija rohkem tagasi maksma, mis soodustab makseraskuste teket. See on aga kaudne hinnang ning makseraskuste risk ei pruugi iga kord kõrgema intressimäära puhul realiseeruda. Tegemist võib olla ka süstemaatiliste takistustega, näiteks võib loodud laenu tagastamise protsess olla pikk ja keeruline, IT süsteem raskesti arusaadav või laenu tagastamisega seotud küsimustele vastamine krediidipakkuja poolt aeglasem ja keerukam, võrreldes uue laenu hankimisega. Neid küsimusi saaks aga vaid läbi reaalsete kogemuste kirjeldada. Need ei pruugi tarbijate vaates kajastuda, sest tegemist on üldisema süsteemi (keskkonnaga) tagaplaanile jäävate teguritega. Uuringu raames läbiviidud testost ei ole piisav viidatud uurimisküsimusele vastamiseks. Seega saab uuringumeeskond neile uurimisküsimusele vastata vaid teatud määral, kuna intervjuudes osalenud tarbijad ei osanud sellest aspektist olukorda hinnata ning krediidipakkujad ei sooviks süstemaatiliselt makseraskuste tekkimist soodustavat süsteemi esitleda.

Neljandaks, üks uurimisülesanne sisaldas ülevaate koostamist krediidipakkujate poolt kasutavate krediidivõtjate krediidivõimelisuse hindamise meetmete kohta. Meetmed võivad olla nii automatiseeritud kui ka käsitsi rakendatavad. Uuringus on küll käsitletud krediidipakkujate poolt tarbijate krediidivõimelisuse hindamise viise, kuid praktikad erinevad oluliselt krediidipakkujate lõikes (mh sõltuvalt nende suurusest ning regulatsioonist tuleneva paindlikkuse tõttu). Kuna tarbija

krediidivõimelisuse hindamise konkreetsed meetmed ja valemid on mh seotud krediidipakkuja ärisaladusega, ei olnud võimalik neid piisavalt täpselt kaardistada. Siiski viitas uuringumeeskond sagedamini mainitud meetmetele (vt ptk 3.2.).

Viiendaks on oluline arvestada, et vaatamata korduvatele katsetele ei õnnestunud uuringu raames saada põhjalikumaid kommentaare ja arvamusi inkassofirmade esindajatelt.

Kuuendaks, kuigi läbiviidud intervjuude kohaselt ei ole suhteliselt väikeste laenude tagatiseks suurte hüpoteekide seadmine läbivaks probleemiks, ei saa uuringu alusel siiski kindlalt väita, et probleemi ei esine ning nimetatud teema vajab täiendavat uurimist.

2. TARBIJAID PUUDUTAVA EESTI KREDIIDITURU OSA HETKEOLUKORD

Peatükis antakse ülevaade Eesti krediidituru hetkeolukorrast, turuosalistest ja arengusuundumustest füüsilisest isikust krediidivõtjate (tarbijate) krediiditoodete tarbimise kontekstis, kasutades peamiselt perioodi 2015–2021 andmeid (2021. aasta andmed on juuni seisuga). Mõnel juhul on andmete ebapiisavuse tõttu vaadeldud periood lühem, näiteks Eesti Panga andmetel põhinevate turuosade ning laenujääkide arvutuste juures ning Eurostati andmete puhul. Pikema ajavahemiku andmeid uurides on võimalik tuvastada, millised on olnud krediidiiturul peamised trendid, sh kas on esinenud järske muutusi või on turg olnud stabiilne.

Peatükis kasutatud andmed pärinevad Finantsinspektsiooni finantsteenuste turuülevaadetest[11] ning Eesti Panga finantssektori statistikast[12]. Võrdlusandmed teiste riikide kohta on saadud nende riikide keskpankade kodulehtedelt.

Peatükis analüüsitakse füüsilisest isikust krediidivõtjaid puudutavat krediidituru osa krediidipakkujate erinevate krediiditoodete kaupa (nt eluasemelaen, tarbimislaen, krediitkaart), seejuures eristatakse krediiditooteid mh tagatise andmise kohustuse ja sihtotstarbe järgi. Tarbijate profiil ning krediiditoote riskitase ja kulud võivad krediiditoodetel erineda. Nimetatu mõjutab omakorda vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimiseks vajalike meetmete kohaldamise ulatust.

2.1. Tarbijaid puudutava Eesti krediidituru osa üldine ülevaade

Esmalt antakse ülevaade tarbijaid puudutava Eesti krediidituru osa üldistest näitajatest (lepingute arv, laenujäägid erinevate krediiditoodete lõikes ja krediidikulukuse määra muutus).

2021. aasta juuni seisuga on Eestis krediidiasutuste krediiditoodetest kõige rohkem välja antud tarbimislaene, millega on seotud 293 288 lepingut (joonis 3). Umbes kuue aastaga (2015. a lõpp *vs* 2021. a keskpaik) tarbimislaenude lepingute arv Eestis *ca* kahekordistus. Krediitkaartide puhul on aga lepingute arv olnud võrdlemisi stabiilne, 2021. a keskel oli lepinguid ligi 190 000. Analüüsis on krediitkaardid eristatud tarbimislaenudest, kuigi õiguslikult on samuti tegemist tarbimislaenuga.

[11] Finantsteenuste turu ülevaated. (i.a.). Finantsinspektsioon. https://www.fi.ee/et/teema/finantsteenuste-turu-ulevaated.

[12] Krediidiasutuste statistika. (i.a). Eesti Pank. https://statistika.eestipank.ee/#/et/p/FINANTSSEKTOR/147.

Eristus on tehtud selleks, et tuua olulise krediiditoote lepingute arvu muutused paremini esile. Õppelaenud, arvelduskrediit ning teised väiksemate mahtudega krediiditooted on koondatud kokku ning märgitud tähisega „muu“[13], kuna eraldi oleks nende osakaalud liiga väikesed teiste toodetega võrdlemiseks.

Eluasemelaenude väljastamine on sel perioodil stabiilselt suurenenud ning muude krediiditoodete lepingute arv on olnud selgelt langustrendis. Eluasemelaenude koguhulga suurenemine on ootuspärane, kuna laenulepingute periood on tavaliselt võrdlemisi pikk: 20–30 aastat. Pikkade lepinguperioodide tõttu ei jõuta olemasolevaid laene veel tagasi maksta ning pidevalt sõlmitakse uusi lepinguid. Eluasemelaenude lepingute arvu kasv viitab sellele, et eluasemelaenude võtmine on inimestele kättesaadavamaks muutunud. Osa kasvust on selgitatav negatiivsete baasintressimääradega, mis suunavad krediidiasutusi rohkem (ning suuremaid) laene väljastama. Negatiivsed baasintressimäärad on mõjunud negatiivselt krediidiasutuste kasumlikkusele ning võimele teenida puhasintressitulu. Eesti krediidiasutused on viidatud tingimustes võrdlemisi hästi hakkama saanud, nii laenumahu suurendamise kui ka võimaliku riskantsematele laenusegmentidele keskendumisega (Eestis vähesel määral).[14] Muude laenude kategooria puhul on langus võrdlemisi sarnane iga üldnimetuse osise kontekstis ehk nii õppelaenude, arvelduskrediidi kui ka ülejäänud laenude lepingute arvud on perioodil 2015–2021 vähenenud.

Lisaks lepingute arvule on oluline näitaja laenujääk (joonis 4). Füüsilisest isikust krediidivõtjate laenujääk krediidiasutuste puhul on Eestis perioodil 31.12.2015–30.06.2021 kasvanud 7,5 miljardilt 10,13 miljardi euroni. Kasv oli suurim 2017. aastal, kui nimetatud laenujääk kasvas ligi 7%. Alates 2019. aastast on füüsilisest isikust krediidivõtjate laenujäägi kasv mõnevõrra aeglustunud, suurenedes veidi vähem kui 5% aastas. Kasv pidurdus veelgi 2021. aasta juuni andmete järgi.

Võlad on aga erineva sissetulekutasemega leibkondade vahel väga ebaühtlaselt jagunenud.[15] Üle 85% laenusummast on kaasatud neljanda ning viienda sissetulekukvintiili majapidamiste poolt, samas kui esimese kvintiili käes on vaid 1% koguvõlast. Lisaks on esimeses sissetulekukvintiilis 15% majapidamistest laenukohustus, samas viiendas sissetulekukvintiilis on näitaja 80%. Seega on väiksema sissetulekuga leibkonda kuuluvatel inimestel väiksemad ning lühema tähtajaga laenud, kuid need moodustavad leibkonna sissetulekust oluliselt suurema osa kui suurema sissetulekuga leibkondade puhul. Teisalt on viimastel aastatel (alates 2019) ka madalama sissetulekuga inimeste puhul laenunõudlus kasvanud, kasvades perioodil 2019–2021 45%.[16]

[13] Õppelaenud, äritegevuse alustamiseks antud laenud, arvelduskrediit, muu laen.

[14] Eesti Pank. Negatiivsete intressimäärade mõju eesti majandusele ja finantssektorile. https://haldus.eestipank.ee/sites/default/files/2021-07/tp2_2020_est_v2.pdf.

[15] Branten, E. Majapidamiste võlg on jaotunud väga ebaühtlaselt. https://www.eestipank.ee/blogi/majapidamiste-volg-jaotunud-vaga-ebauhtlaselt.

[16] Kallas, R. Madalama sissetulekuga majapidamiste laenumaht on hakanud kiiresti kasvama. https://www.eestipank.ee/blogi/madalama-sissetulekuga-majapidamiste-laenumaht-hakanud-kiiresti-kasvama.

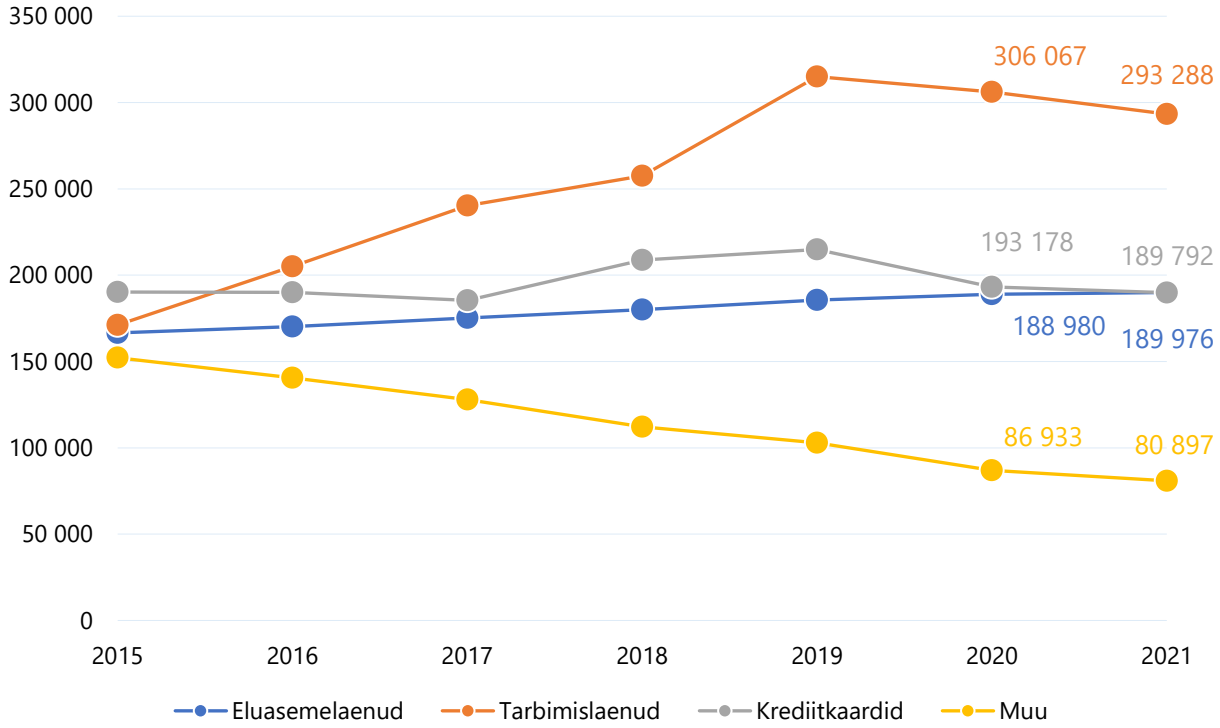

Joonis 3. Füüsilisest isikust krediidivõtjate lepingute arvu muutus krediidiasutuste puhul krediiditoodete kaupa (31.12.2015–30.06.2021, tk).
Allikas: Finantsinspektsioon

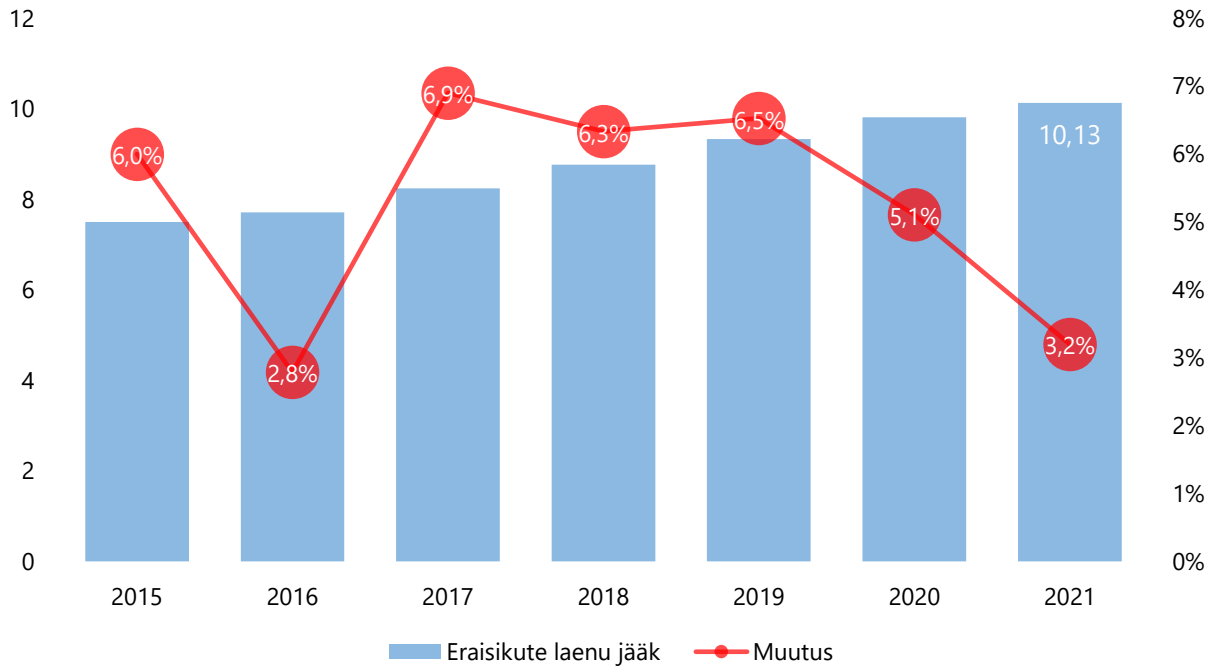

Joonis 4. Füüsilisest isikust krediidivõtjate laenujääk krediidiasutuste puhul ja muutus eelmise aastaga võrreldes (31.12.2015–30.06.2021, miljardit eurot)
Allikas: Finantsinspektsioon

Et paremini mõista, kuidas füüsilisest isikust krediidivõtjaid puudutava Eesti krediidituru osa naaberriikidega võrreldes positsioneerub, kasutati võlakoormuse ning majapidamiste sissetulekute (*gross disposable household income*) suhtelist väärtust. Väärtus koosneb kahest osast – majapidamiste laenukohustuste summast ning majapidamiste sissetulekust, mis väljendab sissetulekust pärast maksustamist ja muude kohustuslike kogumismeetmete (nt pension) rakendamist ülejäävat rahasummat. Võlakoormuse ning majapidamiste sissetulekute suhteline väärtus leitakse nende kahe näitaja jagamisel. Seega väljendab 100%-st suurem väärtus olukorda, kus majapidamise laenukohustused on suuremad kui sissetulekud. Nimetatud väärtus võimaldab taandada riikidevahelisi erisusi ja keskenduda täpsemalt sellele, kuidas erinevates riikides on laenujäägid majapidamiste vahel jagunenud. Võrdlusriikideks valiti naaberriigid Läti, Leedu ja Soome perioodil 2010–2019.

Eesti näitajad olid naaberriikidega võrreldes keskmised, kuigi vaatlusaluse perioodi alguses (2010) olid Eesti, Läti ning Soome võrdlemisi sarnasematel tasemetel (joonis 5). Euroopa rikkamates ja kõrgema elatustasemega riikides oli võlakoormuse ning sissetulekute suhe kõige kõrgem (st inimese kohta on võetud rohkem laenu), nagu näiteks Hollandis (2020. aasta seisuga üle 200%) ning Taanis (üle 260%). Märksa madalam oli näitaja Lätis ja Leedus ning Kagu-Euroopa riikides. Eesti positsioneerub näitaja järgi pigem sarnaselt Kesk-Euroopa ning Lõuna-Euroopa riikidega, kus võlakoormuse ja sissetulekute suhe oli 60–90%.

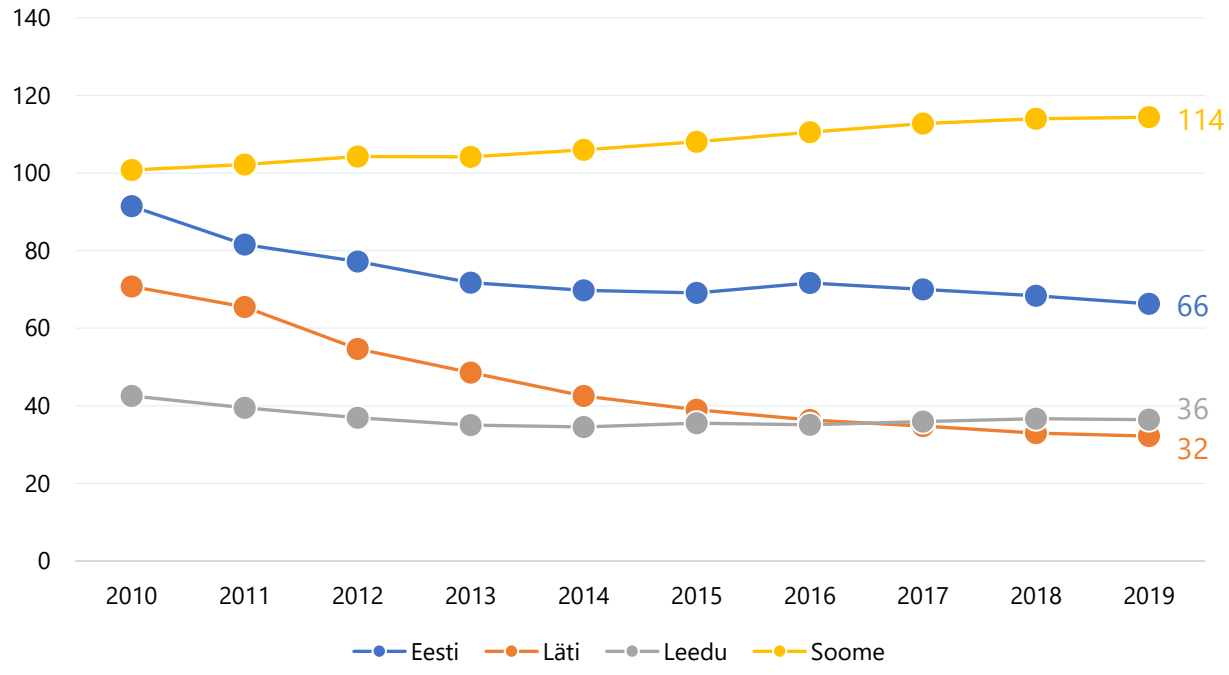

Joonis 5. Füüsilisest isikust krediidivõtjate võlakoormuse ning sissetulekute (bruto) suhe Eestis ning naaberriikides (2010–2019, %)

Allikas: Eurostat

Ülaltoodud andmetest ning Meriküll ning Rõõm (2019)[17] uuringust nähtub, et Eesti leibkondade võlakoormus on selgelt väiksem kui euroalal keskmiselt. Võttes arvesse ainult laenukoormusega leibkondi, oli laenu-vara suhtarvu mediaan Eesti puhul madalam kui euroalal keskmisena (15% *vs* 22%) ning laenu-sissetuleku suhtarv üle kolme korra madalam (22% *vs* 72%). Laenukoormus on vähenenud ka sissetulekute kiire kasvu tõttu.[18]

Alljärgneval joonisel on kajastatud Eesti tarbijate eluasemelaenude laenujääk ja selle muutus, võrreldes eelneva aastaga (joonis 6). Tarbijate eluasemelaenude laenujääki iseloomustas arvestatav kasv (*ca* 6–7% aastas) ning vaadeldaval perioodil (31.12.2015 kuni 30.06.2021) suurenes eluasemelaenude laenujääk 2,7 miljardit eurot ehk 6,3 miljardilt eurolt ligi 9 miljardi euroni.

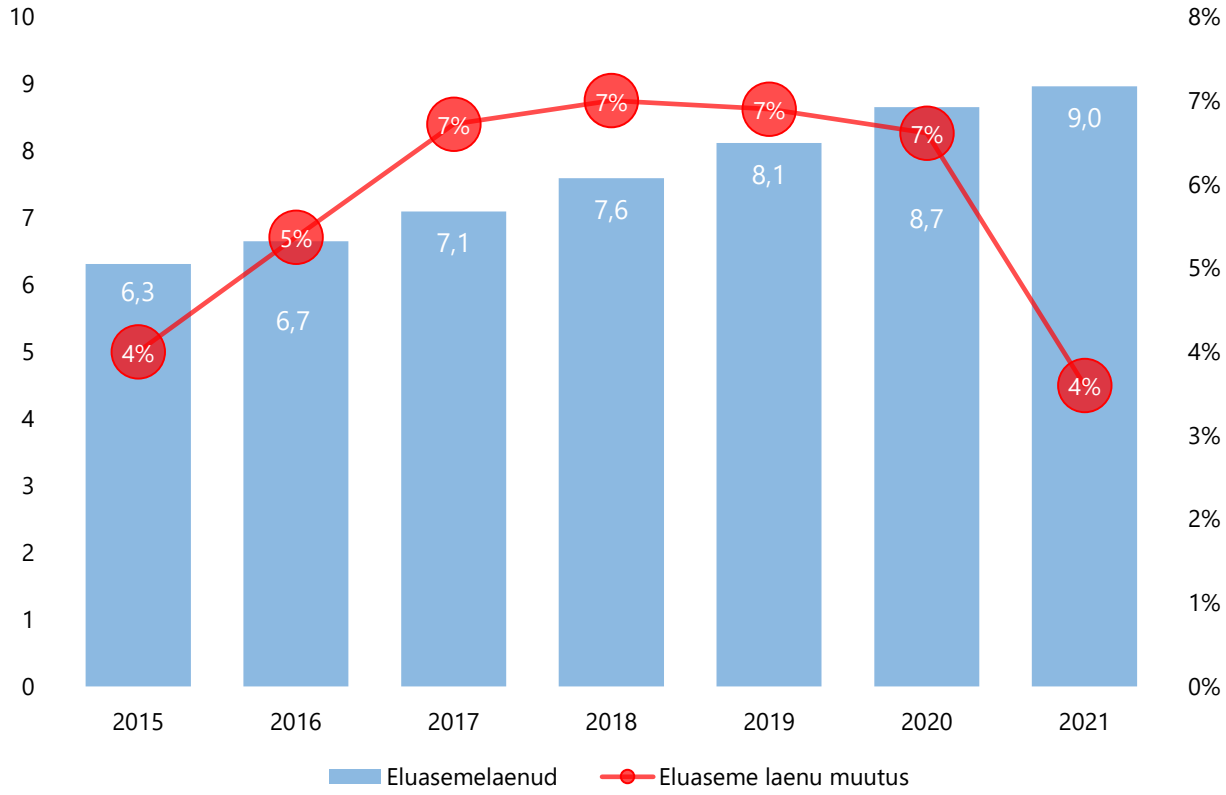

Joonis 6. Füüsilisest isikust krediidivõtjate eluasemelaenude laenujääk ja muutus eelneva aastaga võrreldes (31.12.2015–30.06.2021, miljardit eurot)
Allikas: Finantsinspektsioon

Muude krediiditoodete puhul (joonis 7) ei olnud laenujäägi absoluutmuutus vaatlusalusel perioodil nii suur, kuid suur suhteline kasv iseloomustas eelkõige tarbimislaenude segmenti. Tarbimislaenude puhul kasvas laenujääk aastatel 2015–2021 415 miljonilt eurolt 614 miljoni euroni ehk ligi 200 miljonit eurot. Eelneva aastaga võrreldes kasvas tarbimislaenude jääk kõige enam 2017. aastal (rohkem kui 15%). Alates 2019. aastast on tarbimislaenude jääk pigem mõnevõrra kahanenud.

[17] Meriküll, J., Rõõm, T. Eesti leibkondade finantskäitumise ja tarbimisharjumuste uuring: 2017. aasta küsitluse tulemused. https://www.eestipank.ee/publikatsioonid/teemapaberid/2019/12019-jaanika-merikull-tairi-room-eesti-leibkondade-finantskaitumise-ja-tarbimisharjumuste-uuring.

[18] Branten, E. Majapidamiste võlg on jaotunud väga ebaühtlaselt. https://www.eestipank.ee/blogi/majapidamiste-volg-jaotunud-vaga-ebauhtlaselt.

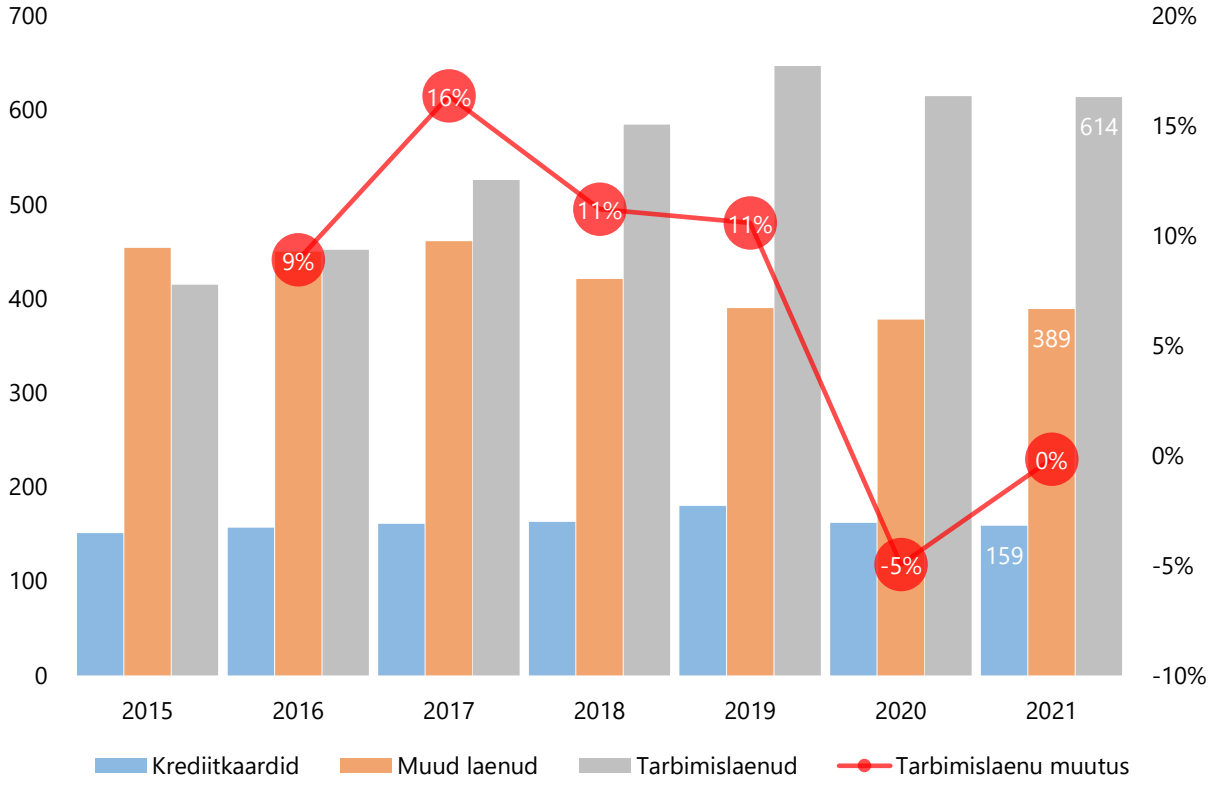

Joonis 7. Füüsilisest isikust krediidivõtjate tarbimislaenude, krediitkaartide ning muude krediidi-toodete[19] laenujääk ja muutus eelneva aastaga võrreldes (31.12.2015–30.06.2021, miljonit eurot)
Allikas: Finantsinspektsioon

Peamiselt tulenes füüsilisest isikust krediidivõtjate laenujäägi kasv eluasemelaenudest, mille laenujääk suurenes varasema aastaga võrreldes sarnases tempos ka koroonaviiruse leviku tingimustes. Tarbimislaenude laenujääk aga vähenes perioodil 2020–2021 võrreldes eelnevate aastatega. Osa tarbimislaenude laenujäägi muutusest on tingitud koroonakriisi mõjust, mis vähendas võimalusi tarbida ning seeläbi ka nõudlust tarbimislaenu järele. Teisalt on nõudlus laenutoodete järele enne koroonakriisi selgelt kasvanud ning selle trendi mõju kandus teatud määral ka praegusesse olukorda edasi.[20]. Nõudluse langusest tingitud krediidipakkujate kahjumid ei olnud aga suured, kuna vähenesid nii võlas olevate laenude kui ka mittetöötavate laenude osakaalud[21]. Sarnasele järeldusele jõudis ka Finantsinspektsioon koroonaviiruse mõju hindamisel 2020. aasta aruandes.[22] Tarbimislaenude laenujääk vähenes aastatel 2020–2021 veelgi, olles tingitud II pensionisamba rahade laekumisest[23].

[19] Õppelaen, äritegevuse alustamise laen.

[20] Meriküll, J., Rõõm, T. Eesti leibkondade finantskäitumise ja tarbimisharjumuste uuring: 2017. aasta küsitluse tulemused. https://www.eestipank.ee/publikatsioonid/teemapaberid/2019/12019-jaanika-merikull-tairi-room-eesti-leibkondade-finantskaitumise-ja-tarbimisharjumuste-uuring.

[21] Finantsinspektsiooni 2020. aasta aruanne. https://www.fi.ee/sites/default/files/2021-03/finantsinspektsiooni_2020._aasta_aruanne.pdf.

[22] Ibid.

[23] ERR. Vabanenud pensioniraha ja muutus statistikas kahandasid tarbimislaenude jääki. https://www.err.ee/1608420863/vabanenud-pensioniraha-ja-muutus-statistikas-kahandasid-tarbimislaenude-jaaki.

Lisaks krediiditoodete laenujääkidele on oluline hinnata ka krediiditoodete kulu tarbijate jaoks. Selleks kasutatakse näitajat krediidi kulukuse määr (KKM). KKM mõõdab kaasatud krediidi tegelikku hinda ning arvestab lisaks laenu intressimäärale teisi rahalise kulu aspekte, nt lepingutasu. KKM arvestab otseseid rahalisi kulusid, kuid erinevate krediiditoodetega seonduvad ka täiendavad kaudsed kulud. Näiteks eluasemelaenu puhul tuleb tarbijal tasuda nii ostetava vara kui ka muu tagatiseks oleva vara kindlustamise ja hindamise kulud. Ka neid kulusid tuleks KKM-i arvutamisel arvestada, sest need on krediidipakkujatele teada (VÕS § 403[1] lg 3). KKM ei mõõda riski, mis tuleneb tarbija kohustuste rikkumisest tulenevate õiguskaitsevahendite (nt leppetrahvid, viivised) kasutamisest. Siiski praktikas võivad kindlustusega seotud kulud KKM-ist välja jääda.

Keskmine KKM langes pärast 2015. aastal KKM-i ülempiiri kehtestamist (VÕS § 406[2]). Enne seda oli keskmine KKM väga kõrge (2014. a 37%). Aastatel 2016–2021 oli aga füüsilisest isikust krediidivõtjate tarbimislaenude[24] aastane KKM stabiilselt 19–20%. Viidatud näitaja erines oluliselt krediiditoodete lõikes (keskmised intressid: joonis 9 ja joonis 10). Tarbimislaenude KKM langes 2021. a esimeses pooles kõige madalamale tasemele analüüsitaval ajavahemikul (18,68%). Eestis oli see näitaja kõrgem kui naaberriikides. Soomes oli KKM oluliselt madalam (2020. a lõpu seisuga 5%[25]) ning Lätis mõnevõrra madalam (2021. a mai seisuga 15[26]). Siiski ei ole näitajad üks-ühele võrreldavad. Eesti Panga esindaja selgitas, et osaliselt on kõrgemad näitajad põhjustatud Euroopa keskmisest madalamast sissetulekust ning madalamast konkurentsist, kuid osaliselt ka sellest, et autoliisingud ei ole statistika järgi KKM-i arvutustes kajastatud. Kuna autoliisingud on tüüpiliselt pigem madalama intressimääraga krediiditooted, võrreldes tagamata tarbimislaenudega, siis nende väljajätmine tõstab keskmist KKM-i, võrreldes teiste riikidega, kus neid sisse arvestatakse.

Eestis on ka mitmeid krediidipakkujaid, kelle ärimudel seisneb väga riskantsete ning kõrge intressiga laenude väljastamises. Erinevate krediiditoodete krediidi kulukuse määrad võivad krediidiasutuste ning teiste krediidipakkujate vahel erineda ligi kolm korda (2020. aasta alguses vastavalt 20,52% ning 61,56%).[27]

[24] Tarbijatele väljastatud laenud, v.a eluasemelaen.

[25] Bank of Finland statistika. https://www.suomenpankki.fi/en/Statistics/other-financial-institutions-loans-and-interest-rates/.

[26] Latvijas Banka statistika. https://www.bank.lv/en/statistics/stat-data/interest-rate-statistics.

[27] Tammer, S. Varasemast kiirlaenupreeriast tänasesse inkassoitke. https://www.fi.ee/et/blogi/varasemast-kiirlaenupreeriast-tanasesse-inkassoitke.

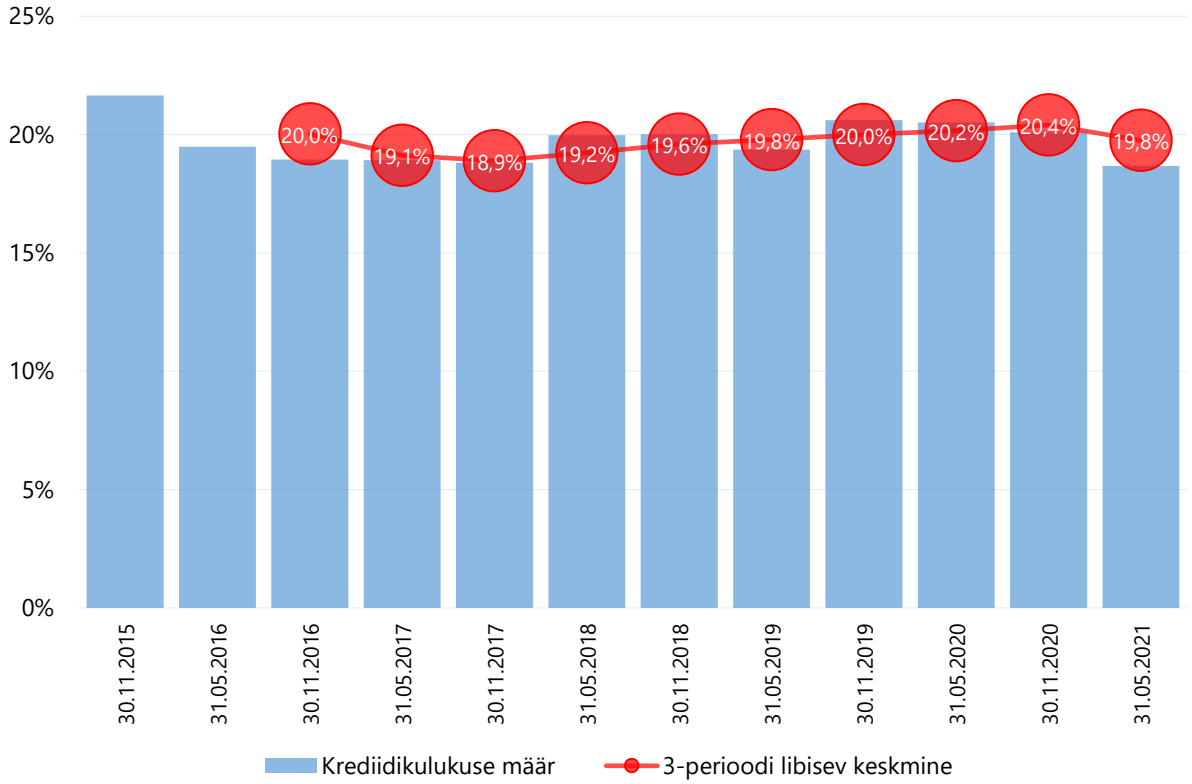

Joonis 8. Tarbimislaenude krediidi kulukuse määr ja selle muutus, võrreldes eelneva aastaga (2015–2021, miljonit eurot)

Allikas: Eesti Pank

Võttes arvesse eespool kirjeldatud andmete kitsendusi, on täpseimad ühtlustatud andmed saadavad keskmiste intressimäärade, mitte KKM-i kohta (allikas: Euroopa Keskpank (EKP)). Ka nende andmete puhul võivad esineda teatavad mõõtmisiseärasused ning konkurents mõjutab oluliselt keskmist väärtust. Siiski on tegemist valiidseid andmeid sisaldava andmebaasiga, mis võimaldab saada paremat ülevaadet füüsilisest isikust krediidivõtjatega seotud Eesti krediidituru osa olukorrast, võrreldes naaberriikidega.

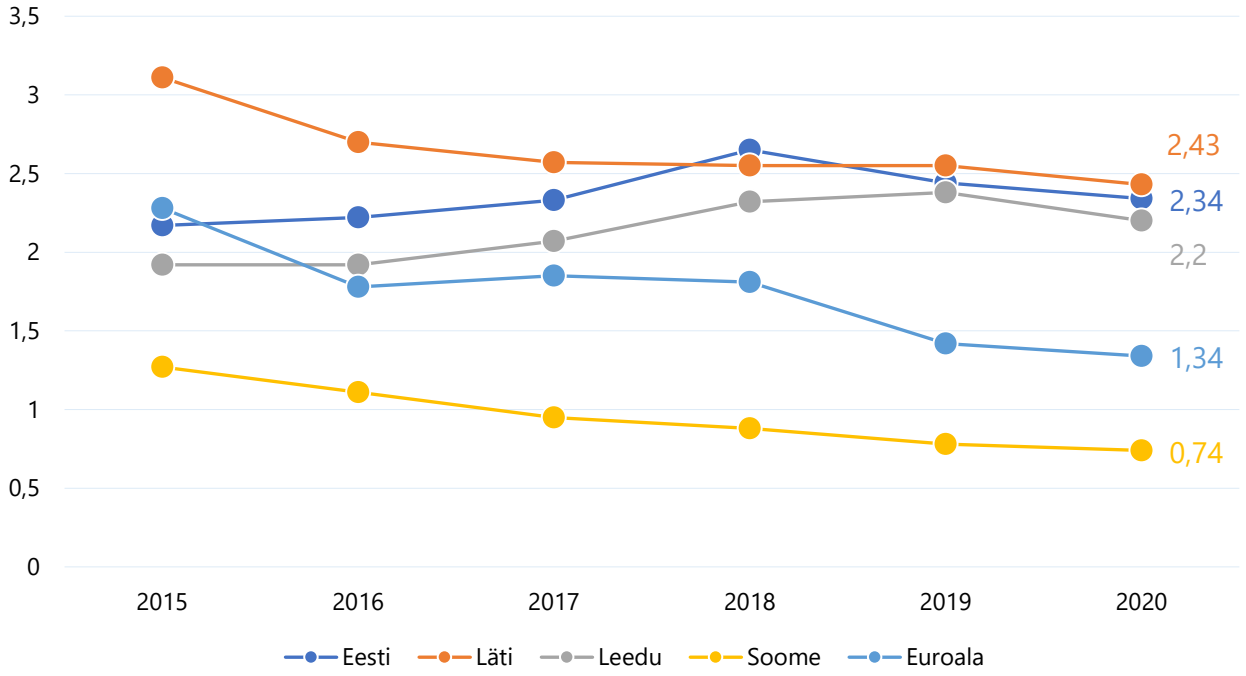

Joonis 9. Keskmised eluasemelaenude intressimäärad Eestis, naaberriikides ja euroalas (riikides, kus on käibel euro) (2015–2020, %)

Allikas: Euroopa Keskpank[28]

Eluasemelaenude intressimäärad olid Eestis *ca* 1% võrra kõrgemad kui euroalas. Eluasemelaenude keskmine intressimäär Eestis (2,3%) oli aga 2020. aasta lõpu seisuga võrdlemisi sarnane teiste Balti riikide vastava näitajaga (Lätis 2,4%, Leedus 2,2%). 2021. aasta alguse (03.2021) näitaja järgi on Eestis eluasemelaenu keskmine intress odavnenud, jõudes 2,09%-ni, kuid olles siiski kalliduselt Euroopas viies.[29] Soome vastav näitaja oli vaadeldaval perioodil oluliselt madalam.2020. aasta lõpu seisuga oli eluasemelaenude keskmine intressimäär Soomes 0,7%. EKP andmete järgi olid eluasemelaenude intressimäärad kõrgeimad riikides, mida mõjutas võlakriis rohkem, näiteks Kreeka (2,6%) ja Iirimaa (2,7%). Eluasemelaenude keskmine intressimäär oli vaadeldaval perioodil kõige madalam Põhjamaades[30]. Eesti eluasemelaenude intressid olid väga erinevad krediidiasutuste ning krediidiandjate vahel. Krediidiasutuste puhul oli 2021. aasta keskmine intressimäär 2,19%, krediidiandjatel aga 12,35%.[31]

Lisaks on asjakohane analüüsida riikide tarbimislaenude keskmisi intressimäärasid. Andmete tõlgendamisel tuleb arvestada eespool märgitud kitsendustega. Siiski olid EKP andmete järgi Eestis ning Lätis kõige kõrgemad tarbimislaenude keskmised intressid Euroopas[32] ning seda juba

[28] Euroopa Keskpank, intressimäärade statistika. https://www.ecb.europa.eu/ecb/html/index.et.html.

[29] Eesti Pank. Konkurentsi survel on laenude intressimääral alanenud. https://www.eestipank.ee/press/konkurentsi-survel-laenude-intressimaarad-alanenud-28042021.

[30] Euroopa Keskpank, intressimäärade statistika. https://www.ecb.europa.eu/ecb/html/index.et.html.

[31] Eesti Pank. Eesti kodumajapidamiste ja mittefinantsettevõtete hoiuste, laenude ja liisingute intressimäärad ja laenusummad. https://statistika.eestipank.ee/#/et/p/889/r/4030/3779.

[32] Euroopa Keskpank, intressimäärade statistika. https://www.ecb.europa.eu/ecb/html/index.et.html.

mitmendat aastat järjest. Järgnes Kreeka, kus 2020. aasta lõpu seisuga oli tarbimislaenude keskmine intressimäär ligi 10%. Lisaks märgitud naaberriikidele olid madalad keskmised intressimäärad veel teistes Põhjamaades ning ka jõukamates Kesk-Euroopa riikides nagu Prantsusmaa (3,4%) ja Luksemburg (2,4%)[33]. Ka Eesti tarbimislaenude intressid erinesid krediidiasutuste ning krediidiandjate lõikes suurel määral. Krediidiasutuste puhul oli 2021. aasta keskmine intressimäär 12,48%, krediidiandjatel aga 22,98%[34].

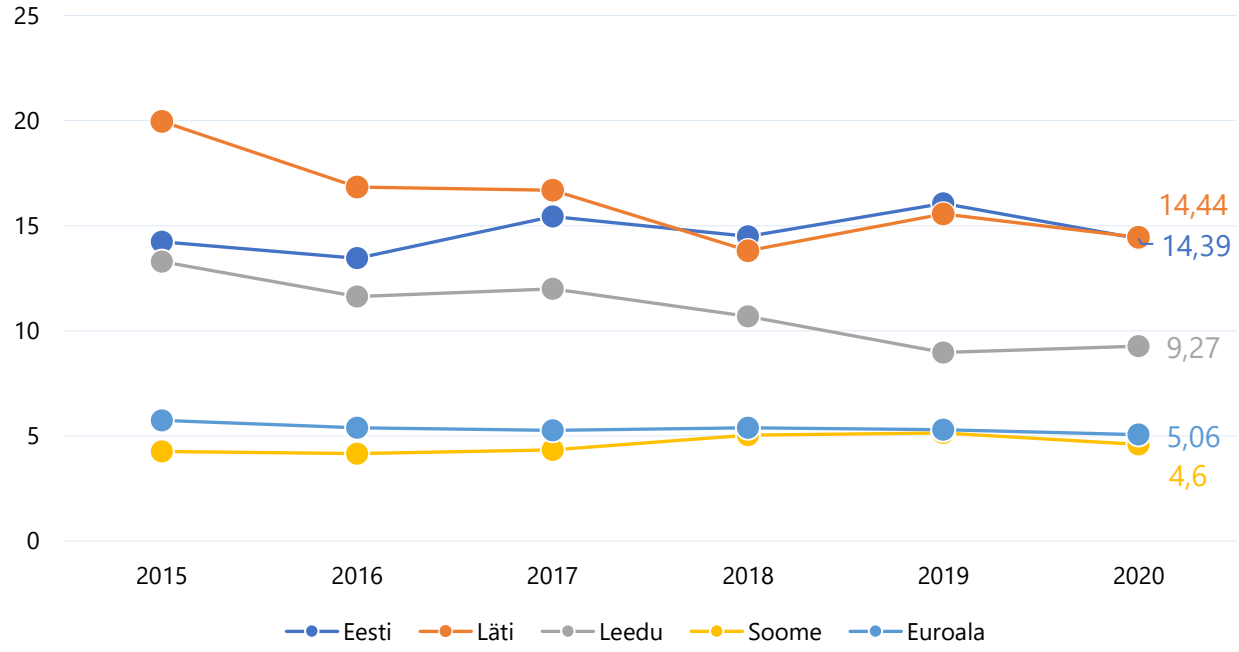

Joonis 10. Keskmised tarbimislaenude intressimäärad Eestis, naaberriikides ja Euroalal (2015-2020, %)

Allikas: Euroopa Keskpank

Alljärgneval joonisel on ülevaade tagatiste kasutamisest füüsilisest isikust krediidivõtjate tarbitavate krediiditoodete (sh tarbimislaenud ja eluasemelaenud) puhul. 2020. aastal oli suurim laenude, mille tagatiseks oli I järjekorra hüpoteek (laenu tagatiseks anti ostetud vara ja/või muu kinnisvara), laenujääk – 13,3 miljardit eurot. Seega oli I järjekorra hüpoteek peamiseks tagatiseks eluasemelaenude puhul (joonis 11). Perioodil 2015–2020 kasvas laenude, mille tagatiseks oli I järjekorra hüpoteek, laenujääk rohkem kui 2,5 miljardi euro võrra. Suuruselt järgmise, kuid märksa tagasihoidlikuma laenujäägiga (3,3 miljardit eurot) olid vaadeldaval perioodil tagatiseta laenud. Nii I järjekorra hüpoteegiga tagatud kui ka tagatiseta laenude laenujääk kasvas vaadeldaval perioodil. Ülejäänud tagatiste puhul olid laenujäägid väiksemad ning vastavad näitajad perioodil 2015–2020 stabiilsed. Analüüsitaval perioodil kasvasid laenude, mille tagatiseks oli käendus või garantii, laenujäägid (2021. aasta mais 637 miljonit eurot).

[33] Ibid.

[34] Eesti Panga statistika. https://statistika.eestipank.ee/#/et/p/889/r/4030/3779.

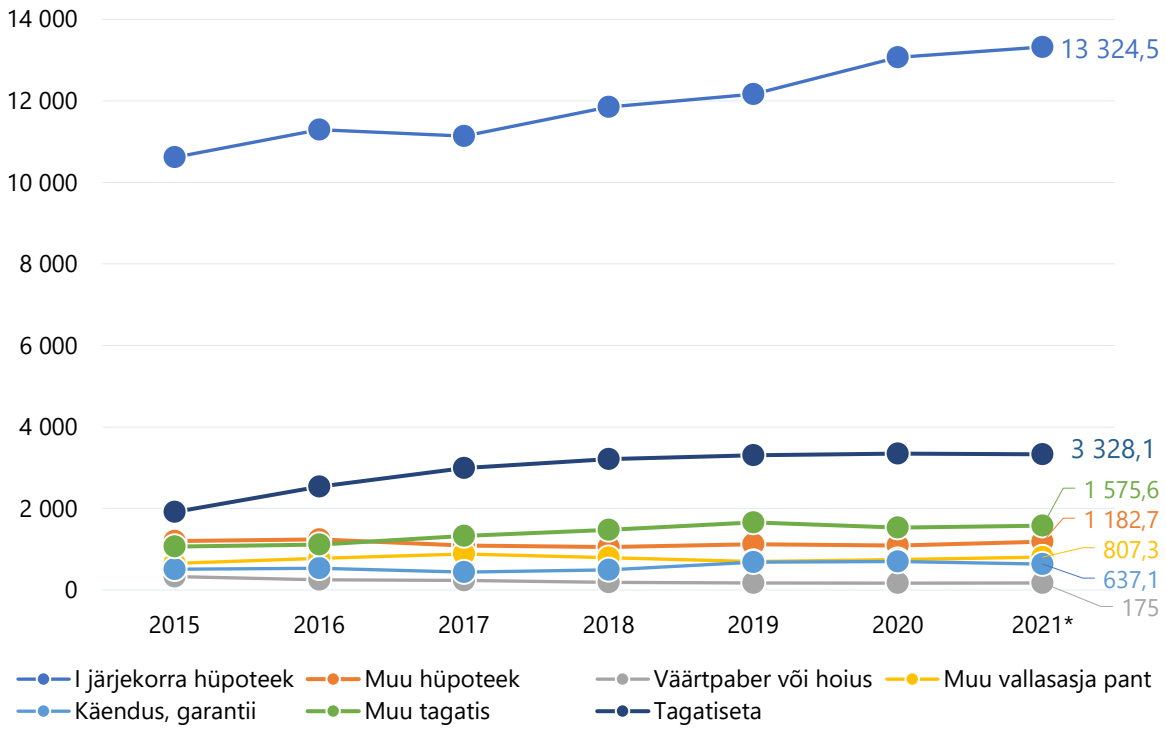

Joonis 11. Füüsilisest isikust krediidivõtjate laenujääk tagatiste kaupa (2015–2021, miljonit eurot). *05.2021 lõpu seisuga.

Allikas: Eesti Pank

Alljärgnevast tabelist (tabel 2) nähtub, et laenujääk erines märkimisväärselt erinevate krediiditoodete ja antud tagatiste lõikes (tabelis märgitud muu tagatis võib olla näiteks auto või muu vara[35]). Muu laenu all peetakse silmas laenu, mis ei ole eluaseme-, tarbimis- või õppelaen. Oluline on ka märkida, et kui ühel laenul on mitu tagatist, siis on kajastatud vaid kõige suurema väärtusega tagatis.

Tabel 2. Füüsilisest isikust krediidivõtjate laenujäägid krediiditoote ning tagatise kaupa (2015–2021, miljonit eurot)

Krediiditoode	Tagatis	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021*
Eluasemelaen	Kinnisvara	6054,9	6358,5	6742,8	7163,6	7643,7	8150,9	8404,6
	Käendus, garantii	12,5	13	12,9	10,7	9	16,1	15,8
	Muu tagatis	183,9	214,3	266,3	332,5	356,1	378,9	381,5
	Tagatiseta	72	75	84,7	95,8	109,8	109,9	109,6
Tarbimislaen	Kinnisvara	163	147,4	128	112,4	97,3	84	80,3
	Käendus, garantii	3,3	2,2	1,4	1,6	9,4	7,3	7,4
	Muu tagatis	88	94	107,6	89	46,5	27,4	6,3
	Tagatiseta	378,2	435,9	530,2	614,1	708,8	687,2	692,2

[35] Eesti Pank. Kodumajapidamistele antud laenude jääk ja arv laenuliigi, valuuta ja tagatise lõikes. https://statistika.eestipank.ee/#/et/p/650/r/1172/1021

Krediiditoode	Tagatis	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021*
Õppelaen	Kinnisvara	2,6	2,4	2,5	2,2	2	1,7	1,6
	Käendus, garantii	128	109,3	92,2	75,7	62,3	51,6	46,8
	Muu tagatis	0	0	0	0	0	0	0
	Tagatiseta	0,7	0,6	0,6	0,8	1	0,9	0,8
Muu laen	Kinnisvara	194,4	204,1	214	216,7	214,2	218,4	222,5
	Käendus, garantii	5,9	5,5	5,3	3,5	6,5	5,5	5,2
	Muu tagatis	18,1	18	17,3	16,5	34,4	40,6	46,4
	Tagatiseta	25,8	30,3	36	29,4	34,6	33,1	36,1

**2021. a mai lõpu seisuga.*
Allikas: Eesti Pank

Keskmine laenujääk oli vaatlusalusel perioodil suurim eluasemelaenude (2021. aasta keskpaiga seisuga 47 206 eurot) ning sõidukiliisingute (2021. aasta keskpaiga seisuga 10 808 eurot) puhul. Krediidiasutustelt võetud tarbimislaenud olid oluliselt suurema keskmise laenujäägiga (2094 eurot) kui krediidiasutuste välistelt krediidiandjatelt võetud laenud (laenujääk 786 eurot). Muude krediiditoodete segmendis (õppelaenud, arvelduskrediit, muud laenud) oli keskmine laenujääk suur, kuna füüsilistele isikutele vormistatakse nende ettevõtte äritegevuseks võetud laene. Nimetatud laen väljastatakse tarbijale ning seda käsitletakse tarbimislaenuna. Viimati nimetatute puhul on õiguslikult tegemist füüsilise isiku, st tarbija laenuga.

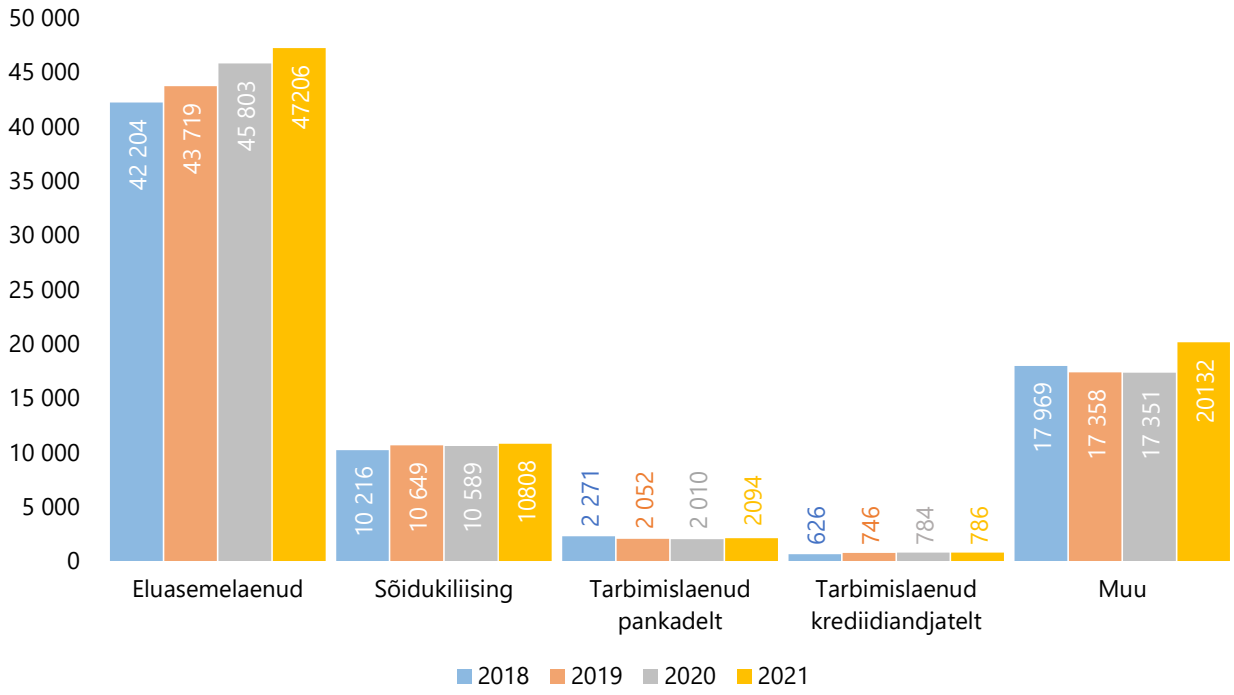

Joonis 12. Keskmised laenujäägid laenutoodete kaupa (31.122018–30.06.2021, eurot)
Allikas: Finantsinspektsioon

Kõige suurema keskmise laenujäägiga tarbijad elavad Tallinnas (177% riigi keskmisest laenujäägist) ning Tartu maakonnas (92% keskmisest laenujäägist). Mitteresidentidest füüsiliste isikute keskmine laenujääk oli riigi keskmisest oluliselt kõrgem (141%), kuigi absoluutarvuliselt on mitteresidentide keskmine laenujääk langenud 64 000 eurolt 2015. aastal 36 100 eurole 2020. aastal. Kõige väiksemad keskmised laenujäägid olid Ida-Virumaa (34% riigi keskmisest), Narva (28%) ning Läänemaa (27%) elanikel.

Tabel 3. Füüsilisest isikust krediidivõtja keskmine laenujääk tarbija registreeritud elukoha järgi (2015–2020, tuhat eurot, 2020. a alusel kahanevas järjekorras esitatult). *30.06.2021 seisuga

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021*	2020. a võrdlus keskmisega
Keskmine	22,6	23,7	22,5	23,8	23,1	25,6	27,0	100%
Harjumaa (v.a Tallinn)	19,5	20,5	19,6	21,6	20,2	22,4	23,9	88%
… Tallinn	36,7	40,5	37,8	39,0	40,0	45,4	47,8	177%
Tartumaa (v.a Tartu)	12,9	13,6	13,8	16,8	21,7	23,7	24,2	92%
… Tartu	20,2	15,3	16,0	17,5	14,7	18,6	20,1	73%
Pärnumaa (v.a Pärnu)	11,6	11,7	10,8	11,5	12,8	13,0	13,8	51%
… Pärnu	19,1	19,6	19,1	19,1	14,7	17,6	18,7	69%
Ida-Virumaa (v.a Narva)	10,5	10,3	9,9	10,2	11,1	8,6	7,4	34%
… Narva	8,7	8,3	8,1	7,6	6,0	7,1	7,7	28%
Mitteresident	64,0	57,9	43,1	47,7	62,8	36,1	33,3	141%
Saaremaa	14,5	14,7	14,8	17,3	18,0	18,5	19,3	72%
Viljandimaa	13,3	13,5	13,4	14,4	13,6	15,1	16,8	59%
Järvamaa	11,1	11,5	10,1	11,1	11,2	12,4	13,9	48%
Lääne-Virumaa	10,4	11,0	11,2	11,3	10,7	11,9	12,2	47%
Jõgevamaa	8,7	10,7	9,8	10,3	11,0	11,8	12,6	46%
Raplamaa	11,0	10,0	9,6	10,6	10,1	11,1	11,9	43%
Hiiumaa	9,3	9,3	10,6	11,1	9,9	10,9	12,8	43%
Võrumaa	9,8	10,8	10,8	11,1	9,4	10,2	10,8	40%
Valgamaa	8,4	9,5	9,2	9,7	8,6	9,8	10,0	38%
Põlvamaa	8,7	9,2	8,2	8,8	8,4	9,3	9,6	36%

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021*	2020. a võrdlus keskmisega
Läänemaa	10,5	10,6	10,8	11,3	5,8	7,0	7,8	27%

*Allikas: Eesti Pank; *06.2021 lõpu seisuga.*

Alapeatükis esitatust nähtuvad järgmised järeldused.

- Vaatlusalusel perioodil (31.12.2015–30.06.2021) sõlmiti kõige rohkem tarbimislaenude lepinguid ning tarbimislaenude võtmine on ka kõige kiiremini kasvanud.
- Füüsiliste isikute kogu laenujääk kasvas *ca* 6% ning peamiselt vedasid kasvu eluasemelaenud.
- Tarbimislaenude laenujääk on üldiselt kasvanud (alates 2015), kuid 2020. a lõpu seisuga see vähenes esimest korda eelmise aastaga võrreldes. Krediitkaartidega seotud laenujääk püsis aastatel 2015–2020 stabiilne ja muude laenude jäägid kahanesid vaadeldaval perioodil.
- Eesti tarbimislaenude KKM oli naaberriikidega võrreldes kõrge ja on püsinud stabiilselt kõrgena viimased viis aastat.
- Ülekaalukas osa kõikide krediiditoodete laenujäägist on tagatud I järjekorra hüpoteegiga.
- Keskmised laenujäägid on suuremad tarbijate eluasemelaenude ja sõidukiliisingute puhul.
- Krediiditoodete keskmine laenujääk on suurim Tallinnas ja Tartumaal elavatel tarbijatel ning kõige väiksem Narvas ja Läänemaal elavatel tarbijatel.
- Statistilistest andmetest nähtub KKM-i ülempiiri kehtestamise selge mõju tarbimislaenude aastase KKM-i puhul. See näitaja oli 2014. aastal 37% ning perioodil 2015–2021 19–20%. Tegemist on keskmise näitajaga. Krediidiasutuste puhul oli tegemist oluliselt madalamate määradega, samas kui krediidiandjate puhul oli KKM kõrgem.
- Tarbimislaenude lepingute arv ning laenumaht on alates 2019. aastast vähenenud.
- Viivises olevate laenude osakaalud on vähenenud krediidiasutuste lõikes, kuid mitte krediidiandjate laenuportfellides.
- Tarbimislaenude jääkide vähenemise tingisid mitmed põhjused, mh II samba pensionirahade väljavõtmine ning suunamine tarbimisse ning varasemate kohustuste tasumisse.
- Keskmised intressimäärad on Eestis väga kõrged, eelkõige tarbimislaenude kontekstis (2020. aasta seisuga *ca* kaks korda kõrgemad kui euroalas keskmiselt).
- Ka eluasemelaenude intressid on Eestis ülejäänud Euroopaga võrreldes kallid, kuid erinevus keskmise näitajaga on väiksem.
- Eesti KKM-i näitajad on võrdlemisi sarnased teiste Balti riikidega, kuid erinevad märgatavalt Põhja-Euroopa näitajatest.
- Kõrged intressimäärad on osaliselt tingitud ajaloolisest eripärast, kuna tarbijad on kõrge intressimääraga harjunud ning aktsepteerivad olemasolevat situatsiooni.

2.2. Tarbijatele krediiditurul krediiditooteid pakkuvad krediidiasutused

Krediidipakkujad jagunevad kolmeks: krediidiasutused, krediidiandjad ning krediidivahendajad. Krediidiasutus on äriühing, mille majandustegevuseks on avalikkuselt hoiuste ja muude tagasimakstavate vahendite kaasamine ning oma arvel ja nimel laenude andmine ja muude krediiditoodete pakkumine. Finantsinspektsioon defineerib krediidiasutust kui äriühingut, mille „peamine ja püsiv tegevus on kaasata avalikkuselt rahalisi hoiuseid ja muid tagasimakstavaid vahendeid ning anda oma arvel laene või finantseerida muul moel."[36]

Selles alapeatükis antakse ülevaade **krediidiasutuste** turuolukorrast eelkõige füüsilisest isikust krediidivõtjatele krediiditoodete pakkumise kontekstis. Eestis tegutseb mitmeid krediidiasutusi – 2021. aasta juuni seisuga üheksa Eesti krediidiasutust, kuus välisriikide krediidiasutuste filiaali ja mitmeid piiriüleseid pangateenuste pakkujaid. Krediidiasutuste kogunimekiri on leitav Finantsinspektsiooni kodulehelt[37]. Uuringus keskendutakse Eesti krediidiasutustele ning välisriikide krediidiasutuste filiaalidele, mis pakuvad krediiditooteid füüsilisest isikust krediidivõtjatele ehk tarbijatele. Krediiditurul tegutsevate piiriüleste välisriikide krediidiasutuste kohta puuduvad usaldusväärsed andmed. Krediidiasutused on uuringus grupeeritud järgmiselt:

- Eesti krediidiasutused ning välisriikide krediidiasutuste filiaalid, mille turuosa tarbijale pakutud krediiditoodete turul on suurem kui 20% (st suured krediidiasutused);
- Eesti krediidiasutused ning välisriikide krediidiasutuste filiaalid, mille turuosa tarbijale pakutud krediiditoodete turul on väiksem kui 20% (st väiksed krediidiasutused).

Suurimad füüsilisest isikust krediidivõtjatele pakutavate krediiditoodete turuosaga krediidiasutused on Eestis Luminor Bank AS, Swedbank ning SEB Pank (nn suurte krediidiasutuste grupp). Nn väikeste krediidiasutuste gruppi kuuluvad LHV Bank, Bigbank, Inbank, Coop Pank, Holm Bank ning TBB. Viimase kahe krediidiasutuse tarbijatele pakutud krediiditoodete maht oli 2021. aasta juuni seisuga *ca* 50 miljonit eurot ehk 0,4% turust. Välisriikide krediidiasutuste filiaalidest on suurimad laenupakkujad Citadele Bank ja TF Bank, mis samuti liigituvad väikesteks krediidiasutusteks.

Tabel 4. Krediidiasutuste väljastatud krediiditooted (30.06.2021 seisuga)

Krediidiasutus	Antud krediiditooted (kokku, tuhat eurot)	Neist tarbijatele antud krediiditooted (tuhat eurot)	Grupp
Luminor	13 011 628	5 034 093	Suur krediidiasutus
Swedbank	11 904 210	4 178 054	Suur krediidiasutus

[36] Finantsinspektsioon. Krediidiasutuse tegevusluba. [Viimati muudetud 24.09.2018]. https://www.fi.ee/et/pangandus-ja-krediit/krediidivaldkonna-tegevuslubade-taotlemine/krediidiasutuse-tegevusluba.

[37] Finantsinspektsioon. Turuosaliste register. Krediidiasutused. (i.a.). https://www.fi.ee/et/pangandus-ja-krediit/krediidiasutused.

Krediidiasutus	Antud krediiditooted (kokku, tuhat eurot)	Neist tarbijatele antud krediiditooted (tuhat eurot)	Grupp
SEB Pank	6 779 295	2 680 609	Suur krediidiasutus*
LHV Pank	5 526 630	851 728	Väike krediidiasutus
Bigbank	842 044	596 035	Väike krediidiasutus
Inbank	573 632	448 242	Väike krediidiasutus
Coop Pank	945 193	308 491	Väike krediidiasutus
Citadele	178 705	113 500	Väike krediidiasutus
TF Bank	87 977	80 688	Väike krediidiasutus
Holm Pank	79 172	44 642	Väike krediidiasutus
TBB	153 475	6 872	Väike krediidiasutus
Nordea*	3 036	0	Väike krediidiasutus
OP	786 842	0	Väike krediidiasutus
FOLKE	165	0	Väike krediidiasutus

** Siin loetud suureks krediidiasutuseks, kuna tarbijatele antud laenutoodete osakaal on väga lähedal 20%-le. Allikas: Finantsinspektsioon*[38]

Alljärgnevatel joonistel eristatakse krediidiasutuste turuosi erinevate tarbijatele pakutavate krediiditoodete kaupa.

Joonisel on toodud krediidiasutuste turuosad füüsilisest isikust krediidivõtjatele antud pangalaenude kontekstis (joonis 13). Suurima turuosaga nimetatud segmendis on Swedbank (41% turust) ja SEB pank (27% turust). Mõlemad liigituvad uuringu definitsiooni järgi vaatlusaluses segmendis suureks krediidiasutuseks. Ülejäänud krediidiasutused on väiksed krediidiasutused. Väikestest krediidiasutustest on suurima turuosaga Luminor (11%). Viimastel aastatel on Luminori ja teiste väikeste krediidiasutuste turuosade arvelt oluliselt kasvanud LHV (11%) ning Coop Pank (4%) turuosad.

[38] Finantsinspektsioon. Krediidiasutuse väljastatud laenud ja kaasatud ressurss. (i.a.). https://www.fi.ee/koond/laen_kred.php.

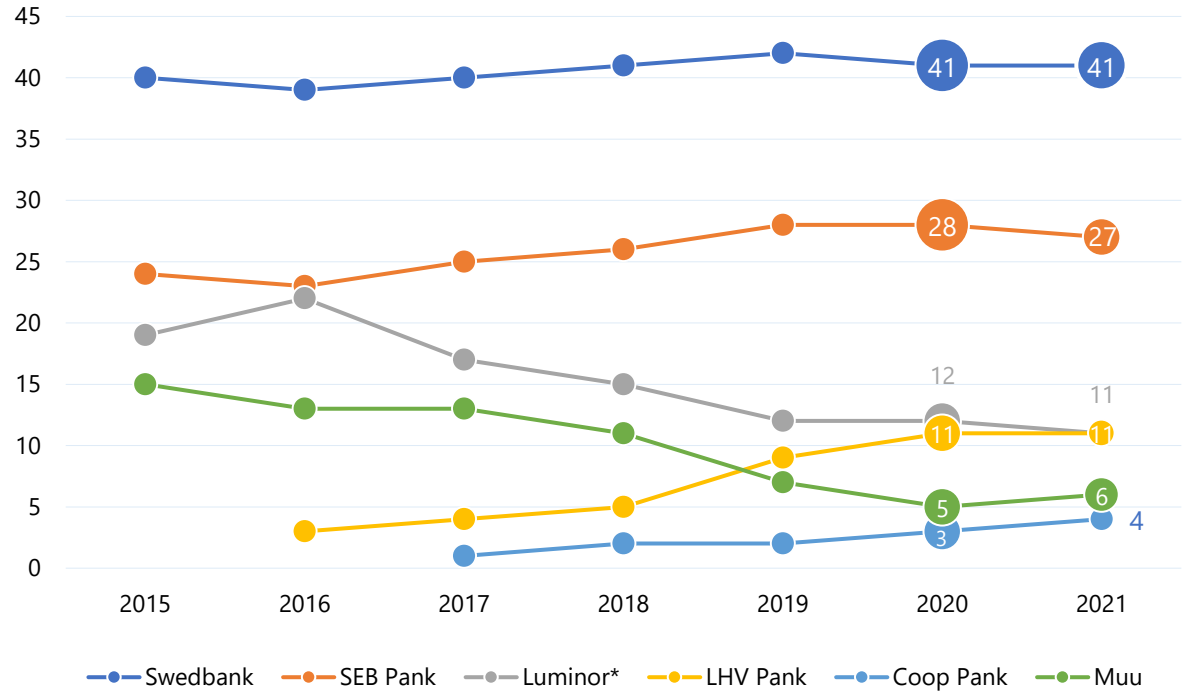

Joonis 13. Krediidiasutuste turuosad pangalaenude tootesegmendis (31.12.2015-30.06.2021, %). (*Kuni 2017. aastani Nordea ja DNB)

Allikas: Finantsinspektsioon

Eluasemelaenude turusegmendis on samuti suurima turuosaga Swedbank ja SEB Pank, mille turuosa on perioodil 31.12.2015–30.06.2021 olnud stabiilselt vastavalt *ca* 45% ja 29% (joonis 14). Nimetatud kaks liigituvad taas suurteks krediidiasutusteks. Väikesteks krediidiasutusteks liigituvatest krediidiasutustest olid eluasemelaenude tootesegmendis suurima turuosaga Luminor (12%) ning LHV (9%). LHV on paari aastaga (2019–2020) hõivanud 10% turust. Kuigi Coop Panga turuosa nimetatud krediiditoote segmendis on väike (3%), on see stabiilselt kasvanud. Vaatlusalusel perioodil on vähenenud kõige rohkem Luminori ja teiste väikeste krediidiasutuste turuosa.

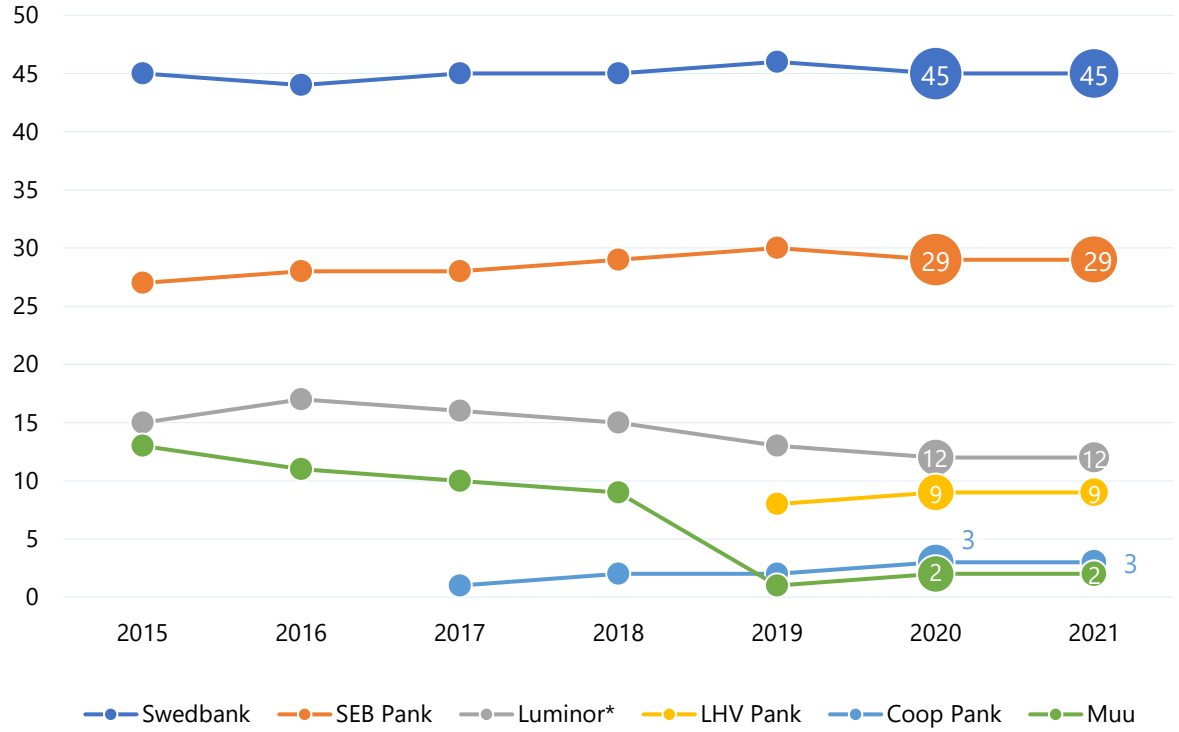

Joonis 14. Krediidiasutuste turuosad eluasemelaenude tootesegmendis (31.12.2015–30.06.2021, %). (*Kuni 2017. aastani Nordea ja DNB)

Allikas: Finantsinspektsioon

Tarbimislaenude (sh krediitkaardid, väikelaenud jm, v. a eluasemelaenud) segmendis (joonis 15) on turuliider Swedbank (42%), kes on perioodil 2015–2021 kaotanud 34% oma turuosast. Nimetatud krediiditoote segmendis on kõige rohkem kasvanud Inbanki turuosa (2021. aasta juuni seisuga 25%) ning sellega saavutas Inbank viidatud krediiditoodete segmendis turuosa mõttes teise koha. Kuigi hiljuti turule sisenenud Holm Banki turuosa ei ole eluasemelaenude segmendis suur, on tarbimislaenude puhul märgata nimetatud krediidiasutuse turuosa arvestatavat tõusu (2021. aasta lõpu seisuga 5%). Ka TF Bank ja Bigbank on keskendunud tarbimislaenude pakkumisele. Tarbimislaenude turg on peamiselt jaotunud kuue krediidiasutuse vahel. Seega saab defineerida suure krediidiasutusena vaid Swedbanki ning Inbanki. Teised on väikesed krediidiasutused.

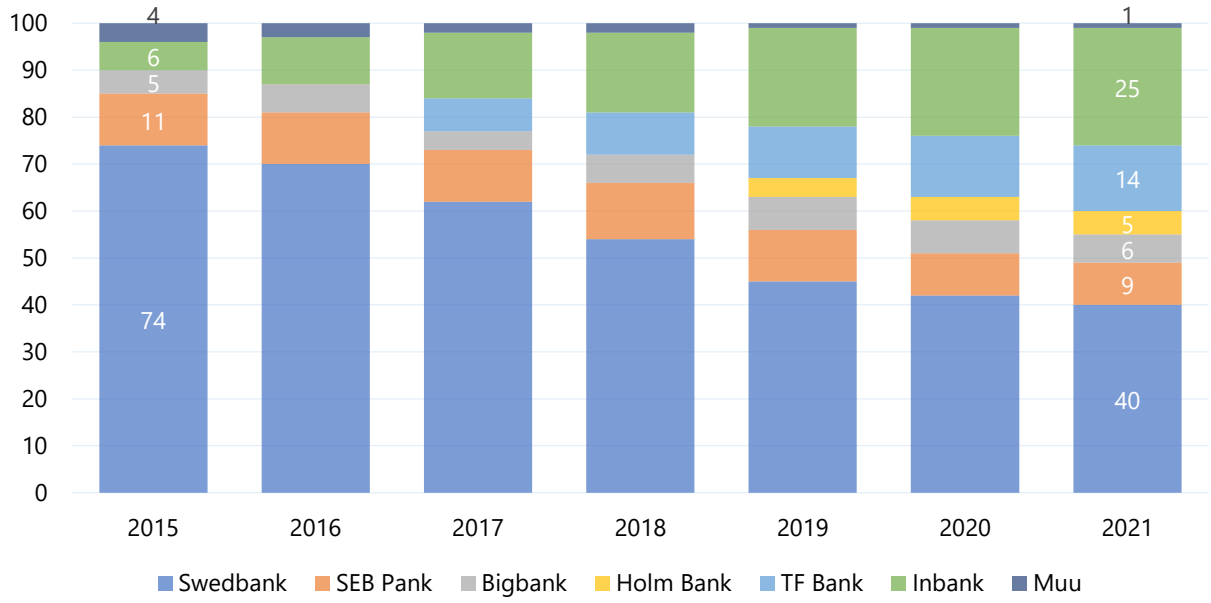

Joonis 15. Krediidiasutuste turuosad tarbimislaenude tootesegmendis (31.12.2015–30.06.2021, %)
Allikas: Finantsinspektsioon

Eesti krediiditurul tegutsevate krediidiasutuste puhul saab tarbijatele pakutavate krediiditoodete kontekstis kokkuvõtvalt tuua välja järgmist:

- kõige suurema turuosaga krediidiasutused on Swedbank, Luminor ja SEB Pank;
- pangalaenude segmendis on suurima turuosaga Swedbank ja SEB Pank, turuosa on kõige rohkem kasvanud LHV-l ning vähenenud Luminoril;
- eluasemelaenude kontekstis on suurima turuosaga Swedbank ja SEB Pank, suurima turuosa kasvuga oli LHV ning langusega Luminor;
- tarbimislaenude segmendis on suurima turuosaga Swedbank ja Inbank, sealjuures suurima turuosa kasvuga oli Inbank ning langusega Swedbank.

Alapeatüki järeldused::

- krediidiasutuste konkurents on krediiditurul tarbijatele pakutavate krediiditoodete puhul suurenenud, kuna endiselt on krediidiasutustel kõrged kasumimarginaalid (intervjuude põhjal kogutud infost lähtudes) ning krediiditoodete nõudlus on suur;
- eluasemelaenude segmendis domineerivad turul suured krediidiasutused, kuna neil on mastaabiefektist tulenevalt võimalik krediiditooteid odavamatel tingimustel pakkuda kui teistel krediidiasutustel.

2.3. Tarbijatele krediiditurul krediiditooteid pakkuvad krediidiandjad ja krediidivahendajad

Selles alapeatükis kirjeldatakse tarbijatele krediiditurul krediiditooteid pakkuvate krediidiandjate turuosasid. **Krediidiandjat** defineerib Finantsinspektsioon kui asutust, mis annab eraisikutele krediiti, pakub tasulist maksetähtpäeva edasilükkamist, liisingut või muud abi finantseerimisel, sealhulgas sõlmib krediidilepinguid ja teeb selleks vajalikke toiminguid oma nimel ja arvel[39]. KAVS-i kohaselt on krediidiandja ettevõtja, kelle majandus- või kutsetegevuseks on tarbijale krediidi andmine. Krediidiandja on ka praeguse uuringu kontekstis ettevõtja, kelle majandus- või kutsetegevuseks on tarbijale krediidi andmine, sh hüpoteekkrediidiandjad.

Eesti krediiditurul on 30.06.2021 seisuga 59 krediidiandjat. Krediidiandjate kogunimekiri on leitav Finantsinspektsiooni kodulehelt[40]. Ühisrahastusplatvormid on liigitatud krediidivahendajateks (täpsemalt järgmises peatükis). Tarbijatele krediiditooteid pakkuvad krediidiandjad on selles uuringus grupeeritud järgmiselt:

- 11 krediidiasutustega seotud krediidiandjat (nt Swedbank Liising Aktsiaselts, Aktsiaselts SEB Liising, Luminor Liising AS), mille krediiditooteks on enamasti sõidukiliising;
- 48 krediidiasutustega mitteseotud krediidiandjat (nt IPF Digital AS, PLACET GROUP OÜ, Telia Eesti AS, Creditstar Estonia AS), sellesse gruppi kuuluvad mh järelmaksuteenuse osutajad ja hoiu-laenuühistud.

Tarbijatele väljaantud krediiditoodete laenujäägi järgi (30.06.2021 seisuga) oli ülekaaluka osa turust (*ca* 85%) hõivanud krediidiasutustega seotud krediidiandjad: Swedbank Liising (27%), SEB Liising (19%), Luminor Liising (13%), Coop Finants ja Liising (10%), LHV Finance (6%) ja Citadele Leasing (eelnevalt Unicredit) (4%). Krediidiasutustega mitteseotud krediidiandjatest olid suurima turuosaga IPF Digital Estonia (3%) ja Placet Group (3%).

[39] Finantsinspektsioon. Krediidiandja tegevusluba. (2019). https://www.fi.ee/et/pangandus-ja-krediit/krediidivaldkonna-tegevuslubade-taotlemine/krediidiandja-tegevusluba.

[40] Finantsinspektsioon. Turuosaliste register. Krediidiandjad. (i.a.). https://www.fi.ee/et/pangandus-ja-krediit/krediidiandjad.

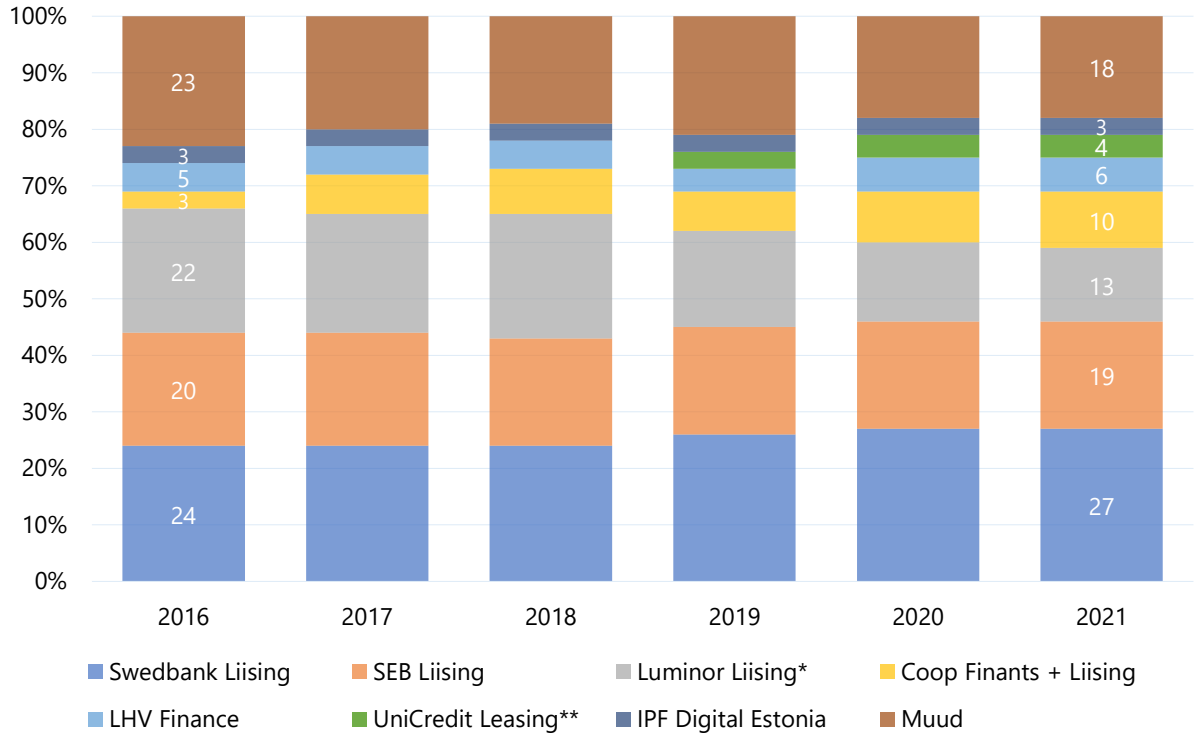

Joonis 16. Tarbijatele krediiditooteid pakkuvate krediidiandjate turuosad tarbimislaenude laenujääkide järgi (31.12.2016–30.06.2021, %). (*Kuni 2017. aastani Nordea ja DNB Liising; **Alates 2021. aastast SIA Citadele Leasing Eesti filiaal)

Allikas: Finantsinspektsioon

Krediidiasutustega mitteseotud krediidiandjaid on turul palju ning neist ka suurematel on turuosa alla 20% (laenuportfelli alusel), täpsemalt on turuosad esitatud alljärgnevas tabelis (tabel 5). 2021. aasta seisuga olid suurima turuosaga IPF Digital Estonia (15%), Placet Group (12%), Telia Eesti (10%) ja Creditstar Estonia (11%). Turuosa on oluliselt kasvatanud ESTO ning ka Placet Group.

Tabel 5. Krediidiasutustega mitteseotudkrediidiandjate turuosad laenuportfelli alusel (31.12.2017–30.06.2021, %)

	IPF Digital Estonia	Placet Group	Telia Eesti	Creditstar Estonia	ESTO	Hüpoteek-laen	BB Finance	Mogo	Monefit Estonia	Muu
2017	15	8	9	10	*	4	6	8	*	40
2018	14	9	8	10	*	5	5	9	*	40
2019	16	11	8	10	6	6	7	8	4	24
2020	15	12	10	10	8	7	6	6	6	20
2021	14	13	10	11	10	6	*	5	7	24

Allikas: Finantsinspektsioon

Alljärgneval joonisel on esitatud krediidiasutustega seotud ning krediidiasutustega mitteseotud krediidiandjate erinevused tarbijatele väljastatud krediiditoodete keskmiste laenujääkide kaupa (joonis 17). Krediidiasutustega seotud krediidiandjate puhul oli suurima laenujäägiga segment elamukinnisvara krediit. See näitaja langes 2020. aastal järsult. Krediidiasutustega seotud krediidiandjate puhul kasvasid perioodil 31.12.2016–30.06.2021 märgatavalt muu vara liisingu laenujääk ning veidi ka sõidukiliisingute laenujääk. Järelmaksu ning muu rahalise krediidi laenujäägid olid vaadeldaval perioodil stabiilsed.

Krediidiasutustega mitteseotud krediidiandjate grupis olid laenujäägid suurimad samuti elamukinnisvara krediidi puhul. Krediidiasutustega mitteseotud krediidiandjate puhul kasvas aastatel 2016–2019 sõidukiliisingu laenujääk, mis 2020. aastal stabiliseerus. Ülejäänud krediiditoodete laenujäägid olid väiksemad ja püsisid stabiilsed.

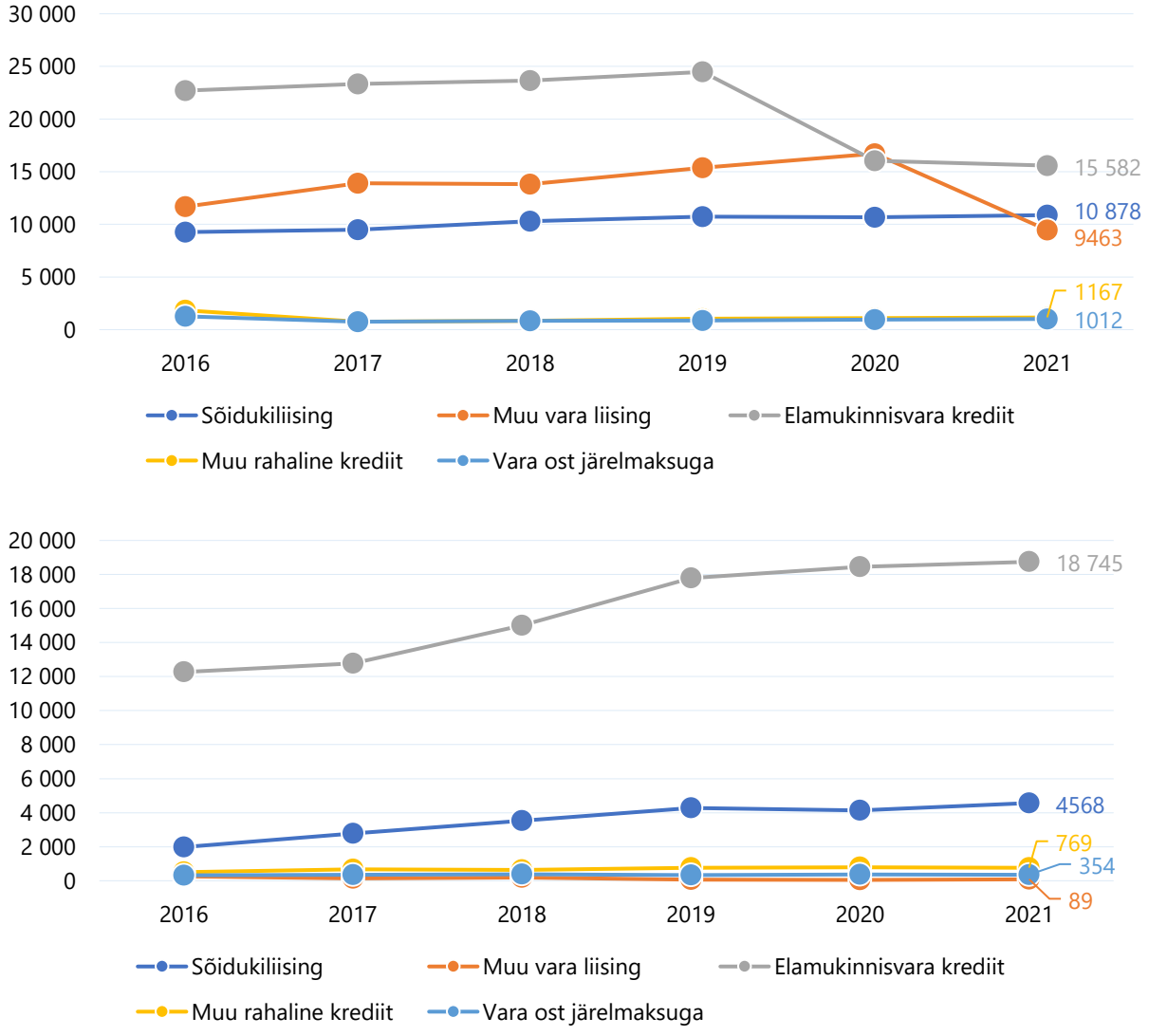

Joonis 17. Krediidiasutustega seotud (ülal) ning mitteseotud (all) krediidiandjate väljastatud laenude keskmised laenujäägid krediiditoodete kaupa (31.12.2016–30.06.2021, eurot)
Allikas: Finantsinspektsioon

Järgnevalt antakse ülevaade tarbijatele krediiditurul krediiditooteid pakkuvate krediidivahendajate turuosadest. **Krediidivahendaja** on KAVS-is defineeritud kui füüsiline või juriidiline isik, kes ei tegutse krediidiandjana ning kelle majandus- või kutsetegevuseks on tarbijale krediidi vahendamine. Krediidi vahendamise all peetakse silmas seda, et krediidivahendaja ise laene ei väljasta, vaid pakub võimalust viia kokku krediidipakkujad ning krediidivõtjad. 30.06.2021 seisuga oli suurima turuosaga krediidivahendaja Omaraha OÜ (43%), millele järgnesid Ühisraha OÜ (26%) ning OÜ Altero (21%). See on oluline muutus – 2020. a lõpu seisuga olid Eesti krediidivahendajatest suurima turuosaga Omaraha OÜ (83%) ja Ühisraha OÜ (9%). Lisaks tegutseb Eestis veel kümme aktiivset Eesti krediidivahendajat. Finantsinspektsiooni andmetel tegutseb Eestis ka kuus piiriülest krediidivahendajat ning kaheksa Eestis litsentseeritud krediidiandja agenti. Kogunimekiri on leitav Finantsinspektsiooni veebilehelt[41].

Tarbijakrediidilepingute vahendamise aktiivsus on 2020. aastaga võrreldes langenud ligi 6% ning 2021. aasta keskpaigas oli selliseid lepinguid 8551. Krediidivahendajate käive moodustas vaid väikese osa (2021. aasta juuni seisuga 2%) krediidiandjate ning krediidivahendajate kogukäibest[42]. Krediidivahendajad teenindavad üldjuhul tarbijaid ning nende väljastatud laenud on väiksed.[43]. Vahendamiseks vajaliku raha kaasavad krediidivahendajad tihti investoritelt.

Eesti krediiditurul tarbijatele krediiditoodete pakkumisega tegelevate krediidiandjate ning nende krediiditoodete vahendamisega tegelevate ettevõtete puhul saab kokkuvõtvalt tuua välja järgmist:

- ülekaalukas krediidiandjate turuosa laenuportfelli järgi kuulub krediidiasutustega seotud krediidiandjatele;
- krediidiasutustega mitteseotud krediidiandjatest on suurimad IPF Digital Estonia, Placet Group, Telia Eesti ja Creditstar Estonia;
- krediidiasutustega mitteseotud krediidiandjate väljastatud krediiditoodete keskmiste laenujääkide erinevus elamukinnisvara krediidi ja teiste krediiditoodete puhul on mitmekordne;
- krediidiasutustega seotud krediidiandjate väljastatud laenude keskmised laenujäägid on elamukinnisvara krediidi, muu vara liisingu ning sõidukiliisingu puhul oluliselt võrdsemad;
- krediidivahendajate turg on kontsentreerunud;
- krediidivahendajate käive moodustab väga väikese osa (2%) krediidiandjate ning krediidivahendajate kogukäibest.

[41] Finantsinspektsioon. Turuosaliste register. Krediidivahendajad. (i.a.). https://www.fi.ee/et/pangandus-ja-krediit/krediidivahendajad.

[42] Finantsinspektsiooni krediidituru ülevaade.

[43] Omaraha. (i.a.). OÜ Omaraha veebileht. https://omaraha.ee/et/.

3. UURINGU TULEMUSED

3.1. Ülevaade võlgnikest ja tähtaegselt tasumata võlgadest Eestis

Tähtaegselt tasumata krediiditoodete ülevaade

Perioodil 2015 kuni 2021. aasta mai vähenes tähtaegselt tasumata laenude (st kõikide tarbijatele suunatud krediiditoodete – eluasemelaenude ja tarbimislaenude) summa, saavutades madalaima taseme 2021. aasta mai keskel (283 miljonit eurot). Samuti vähenes sel ajavahemikul märgatavalt tähtaegselt tasumata krediiditoodete osatähtsus laenuportfellis – 2015. aastal oli näitaja 3% ning 2021. aasta mais 1,4% (joonis 18). Osaliselt on tähtaegselt tasumata laenude osakaal vähenenud ka negatiivsete baasintressimäärade tõttu, kuna laenutooted on tarbijatele odavamad (ehk väiksema kuumaksega).[44]

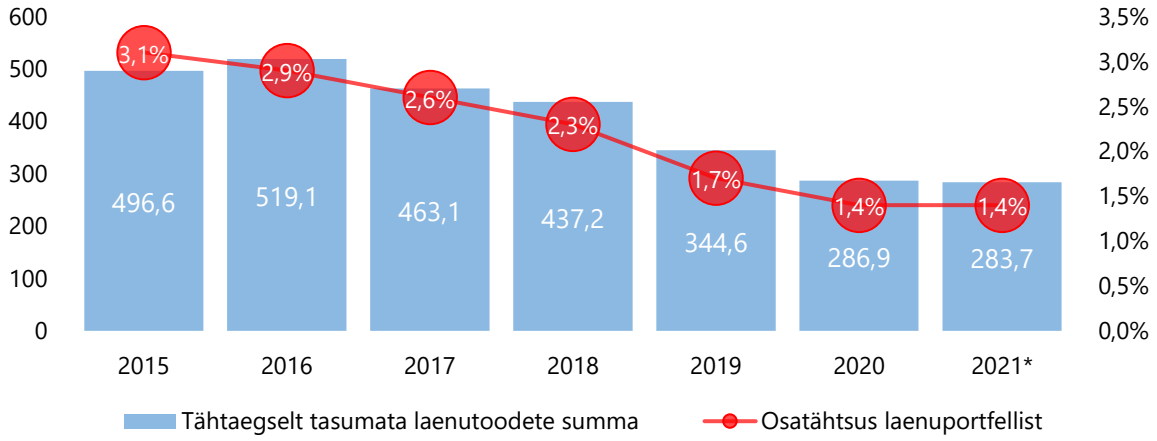

Joonis 18. Tähtaegselt tasumata laenude summa ning osakaal krediidipakkujate laenuportfellist (2015–2021, miljonit eurot). *2021. a andmed on esitatud mai lõpu seisuga
Allikas: Eesti Pank

Tähtaegselt tasumata laenutoodete summa vähenemise peamiseks põhjuseks (perioodil 2015–2021) oli tähtaegselt tasumata eluasemelaenude mahu vähenemine (joonis 19). Kõige rohkem vähenes sel perioodil tähtaegselt tasumata laenutoodete osakaal laenuportfellist muude laenutoodete (arvelduskrediit, laenud füüsilise isiku äritegevuseks) puhul. Tarbimislaenude (st tarbijate võetud

[44] Eesti Pank, Negatiivsete intressimäärade mõju Eesti majandusele ja finantssektorile. https://haldus.eestipank.ee/sites/default/files/2021-07/tp2_2020_est_v2.pdf.

krediiditooted v. a eluasemelaen) puhul oli tähtaegselt tasumata laenude osakaal vaadeldaval perioodil laenuportfellist stabiilselt 5–7%. Viidatud andmed ei anna kogupilti võlgnikest, see on välja toodud peatükis 3.2.

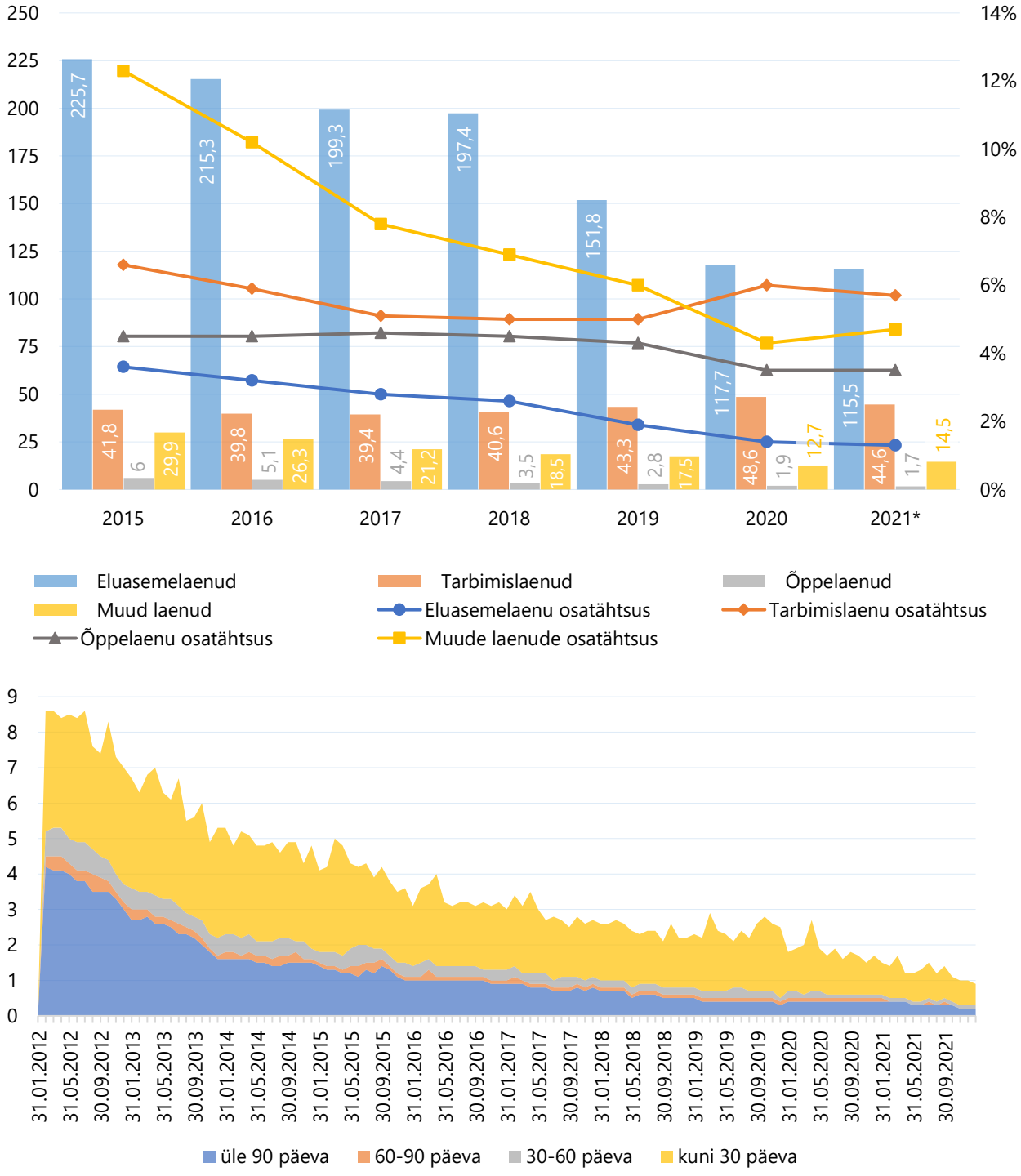

Joonis 19. Ülal: tähtaegselt tasumata laenude summa ning osakaal krediidiasutuste laenuportfellist krediiditoodete kaupa (2015–2021, miljonit eurot). (*2021. a andmed on esitatud mai lõpu seisuga); All: tähtajaks tasumata laenude osatähtsus laenuportfellis (2012-2021, %).
Allikas: Eesti Pank

Perioodi 2015–2021 andmetest nähtub, et enamiku tähtaegselt tasumata laenutoodete puhul oli nende tasumisega seotud viivitus lühiajaline: kuni 30 päeva (2021. aasta keskpaigas ligi 64% tähtaegselt tasumata laenutoodetest) või üle 90 päeva (ligi 25%). Nende laenutoodete osakaal, mille tasumisega tarbija oli viivituses üle 90 päeva, on viimastel aastatel oluliselt vähenenud (vt joonis 19, alumine).[45] Muud laenutoodete tagastamisega viivitamise perioodid olid vaadeldaval perioodil väiksema osakaaluga.

Krediidiasutuste ning krediidiandjate vahel esinesid selged erinevused. Nagu eelnevalt märgitud peatükis 2.1, on intressimäärad krediidiasutuste ning krediidiandjate puhul mitmekordsete erinevustega. Näiteks oli eluasemelaenude intress krediidiasutuste puhul 2021. a keskmise järgi 2,19%, krediidiandjatel aga 12,35%. Tarbimislaenude puhul oli vastav näitaja krediidiasutustel 12,48% ja krediidiandjatel 22,98%[46]. Kõrgem intress soodustab ka makseraskuste teket, kuna laenutoote sama põhiosa puhul on kõrgema intressimäära puhul tarbija krediiditoote kuumakse (ning ka kogukulu) suurem. Muret tekitav on trend, mille kohaselt üle 50% tarbija sissetulekust moodustavad laenukoormused on ajas oluliselt kasvanud, moodustades 2021. aasta andmete järgi juba 6% laenudest.[47] Teisisõnu on riskantsemate laenutoodete tarbimine kasvanud.

Võrreldes 30.06.2018–30.06.2020 perioodi keskmisi viivises või maha kantud laenujääkide osakaalusid kogujäägist, nähtub, et krediidiasutustega seotud krediidiandjatel on viivises 0,25% kogu laenujäägist. Krediidiasutustega mitteseotud krediidiandjate puhul on vastav näitaja 8,57%[48]. Lisaks oli 30.06.2021 andmete[49] järgi krediidiasutustega mitteseotud krediidiandjatel viivises ligi 13% laenulepingutest, samas kui krediidiasutustega seotud krediidiandjate puhul oli näitaja ligi 1%. Tegemist on väga suure erinevusega laenuportfelli kvaliteedis ning peamiselt esinevad makseraskused krediidiasutustega mitteseotud krediidiandjate puhul.

Füüsilisest isikust võlgnike ülevaade

Alljärgnevalt keskendutakse füüsilisest isikust võlgnikele, kelle suhtes on algatatud täitemenetlus või kes on arvel inkassode maksehäireregistrites. Füüsilisest isikust võlgnike suhtes algatatud täitemenetluste arv ning tarbija võlgnevuste tõttu inkassofirmade poole pöördumiste arv näitlikustavad kaudselt probleemsete tarbijast võlgnike hulka. Seejuures tuleb tulemuste tõlgendamisel arvestada, et ühe füüsilisest isikust võlgniku suhtes võib toimuda mitu menetlust.

Esmalt tuuakse välja füüsilisest isikust võlgnike täitemenetluste arv ning nende kestvus, seejärel võlgnike koguarv ning tüüpilise võlgniku profiil erinevate demograafiliste näitajate lõikes. Tulemusi kõrvutatakse maksehäireregistrite andmetega. Analüüs on vajalik, et saada ülevaade võlgnike osakaalust rahvastikus ning ka sellest, kui palju uusi võlgnike aastas lisandub. Andmete allikas on Justiitsministeeriumi täitemenetluste statistika.

[45] Eesti Pank. Tähtajaks tasumata laenude jääk, 31.01.1997 - 31.08.2021.

[46] Eesti Panga statistika. https://statistika.eestipank.ee/#/et/p/889/r/4030/3779.

[47] Kallas, R. Madalama sissetulekuga majapidamiste laenumaht on hakanud kiiresti kasvama. https://www.eestipank.ee/blogi/madalama-sissetulekuga-majapidamiste-laenumaht-hakanud-kiiresti-kasvama.

[48] Finantsinspektsioon, Krediidiandjate ja krediidivahendajate sektori kvartali ülevaated.

[49] Finantsinspektsioon, Krediidiandjate ja krediidivahendajate sektori kvartali ülevaated.

Alljärgneval joonisel on esitatud füüsilisest isikust võlgnike suhtes algatatud täitemenetluste arv (ühe füüsilisest isikust võlgniku suhtes võib olla algatatud ka mitu täitemenetlust) aastate lõikes (joonis 20). Vaatlusalusel perioodil (2010–2020) füüsilisest isikust võlgnike suhtes algatatud täitemenetluste arv küll keskmisena kahanes, kuid alates 2020. a on näitaja taas pigem kasvanud. Kõige vähem algatati füüsilisest isikust võlgnike suhtes täitemenetlusi aastatel 2014–2015, vastavalt 57 580 ning 41 887. Nimetatud aastatel algatati füüsilisest isikust võlgnike suhtes rohkem täitemenetlusi kui juriidilisest isikust võlgnike suhtes. Täitemenetluste arv kasvas hüppeliselt 2016. a. Näitaja muutus oli tõenäoliselt tingitud registrisse tegemata jäänud kannetest[50] ning regulatsiooni muudatuse jõustumisest 10.01.2015. Seega, kuigi füüsilisest isikust võlgnike suhtes algatatud täitemenetluste arv oli suurim 2016. aastal (130 328 menetlust), oli tegemist tagantjärgi kirjetega aastatest 2014 ja 2015. Aastatel 2017–2020 oli füüsilisest isikust võlgnike suhtes algatatud täitemenetluste arv stabiilne.

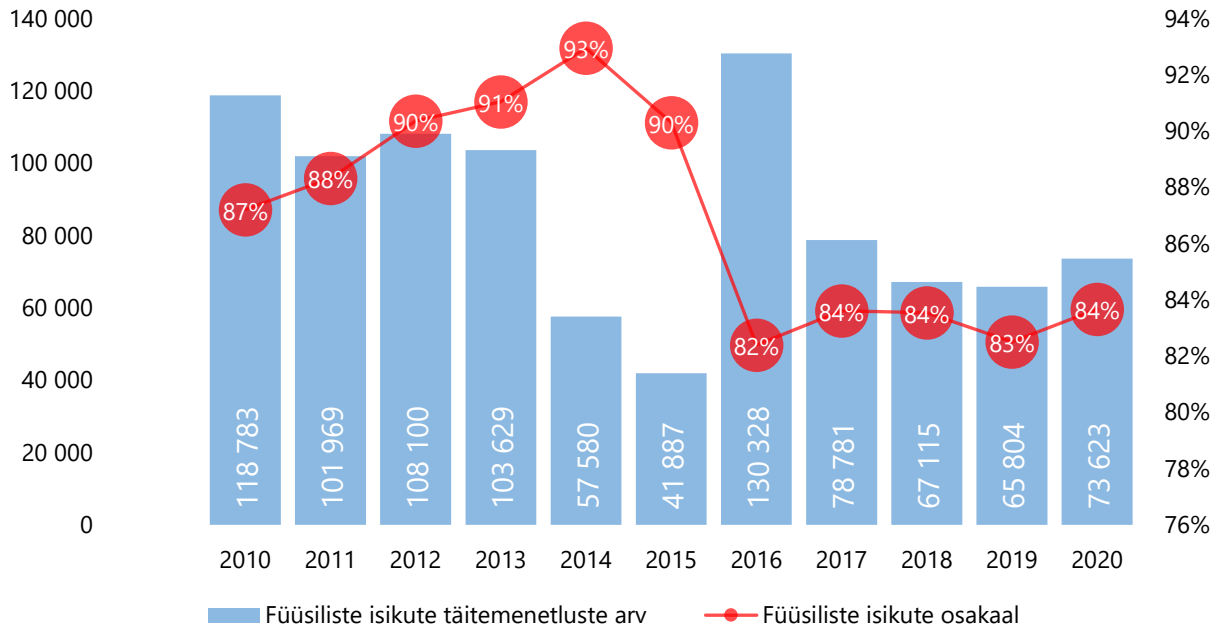

Joonis 20. Füüsilisest isikust võlgnike suhtes algatatud täitemenetluste arv aastate lõikes, osakaal kõigist täitemenetlustest (2010–2020)

Allikas: Justiitsministeerium

Nagu eespool märgitud, võib ühe füüsilisest isikust võlgniku suhtes toimuda mitu täitemenetlust. Selleks, et saada täpsem ülevaade igal aastal lisandunud füüsilisest isikust võlgnike arvu kohta, on joonisel 20 esitatud unikaalsete füüsilisest isikust võlgnike arv täitemenetluste puhul, kus täitedokumendiks oli kohtulahend tsiviilasjas, võlanõue (sh hüpoteegiga tagatud nõuded), notariaalsed rahalised nõuded, vahekohtu lahendid rahalise nõude kohta ning võlanõue tsiviilasjas. Viidatud kitsenduse abil eristatakse andmetest laenukohustuse tõttu füüsilisest isikust võlgnike suhtes algatatud täitemenetlused, st elimineeritakse muude aspektidega (nt trahvid) seoses füüsilisest isikust võlgnike suhtes algatatud täitemenetlused.

Ainulaadsete füüsilisest isikust võlgnike arv, kelle suhtes on algatatud eespool märgitud tingimustel täitemenetlus, on võrreldes 2010. aastaga tunduvalt vähenenud (joonis 21). Vaatlusalusel perioodil

[50] Justiitsministeerium. Järelevalve aruanne. https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/kohtutaiturite_notarite_ja_pankrotihaldurite_aruanne_2014.pdf.

on füüsilisest isikust võlgnike arv langenud 2%-lt 1,33%-ni rahvastikust. Kõige järsem muutus nimetatud näitajas toimus aastatel 2014–2015. Nagu eespool märgitud, oli tegemist pigem registrikannete puuduste ning regulatsiooni muutusest tingitud erisusega. Alates 2018. aastast on vaadeldav näitaja aasta lõikes taas kasvava trendiga.

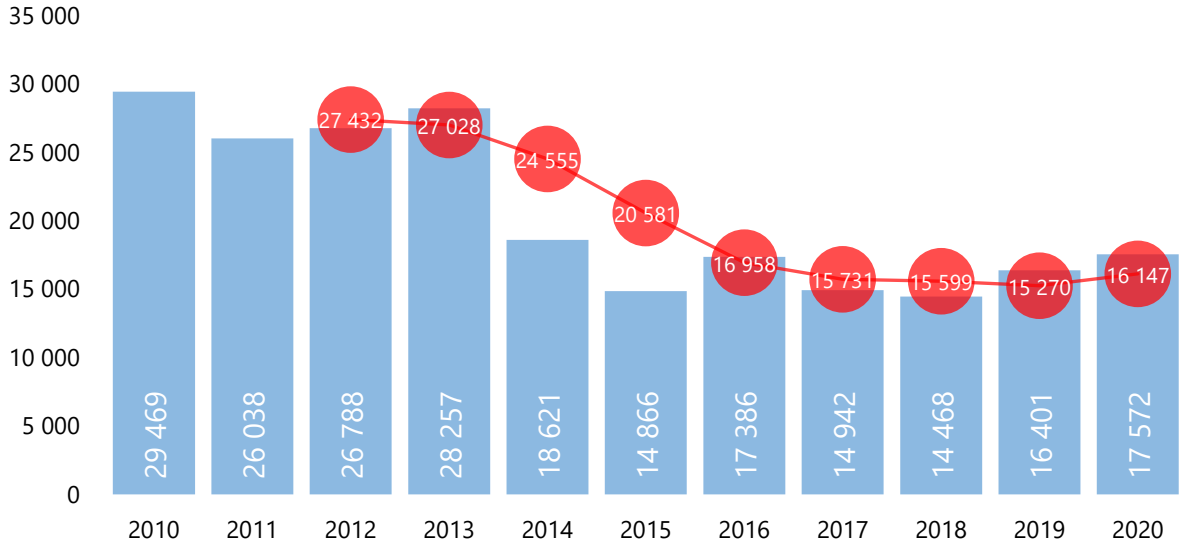

Joonis 21. Ainulaadsetest füüsilisest isikust võlgnike arv, kus täitedokumendiks on kohtulahend tsiviilasjas, võlanõue või muu sarnane*. Punasena toodu kolme aasta keskmine

Allikas: Justiitsministeerium

**Siin on koondatud nõuded, mis on reeglina seotud laenukohustuste täitmisega: hüpoteegiga tagatud nõuded, notariaalne rahaline nõue, vahekohtu lahend rahalises nõudes, võlanõue, võlanõue tsiviilasjas.*

Oluline on analüüsida ka füüsilisest isikust võlgnike suhtes toimuvate täitemenetluste kestvust (vt tabel 6). See näitaja viitab, kui kiiresti füüsilisest isikust võlgnikud oma täitedokumendist tulenevad kohustused täitemenetluse raames täidavad. Seeläbi on võimalik analüüsida täitemenetluste efektiivsust ja tuvastada füüsilisest isikust võlgnike puhul täitemenetluse raames täidetavate kohustuste puhul nende täitmise viiteaeg. Füüsilisest isikust võlgnike suhtes võlanõuete puhul toimuvate täitemenetluste kestvuse mõõtmiseks on tabelis esitatud perioodil 2010–2020 algatatud nimetatud kriteeriumitele vastavate täitemenetluste arv ning aeg, mille jooksul need on lõpetatud. Seejuures võib tabelis kajastuda ka mitu ühe füüsilisest isikust võlgniku suhtes toimuvat täitemenetlust.

Valdav osa nimetatud kriteeriumitele vastavatest täitemenetlustest kestavad 1–3 aastat. Samas nähtub tabelist, et aastatel 2010–2015 on *ca* 20% viidatud kriteeriumitele vastavatest täitemenetlustest kestnud rohkem kui viis aastat. Alates 2016. aastast on selliste täitemenetluste kestus selgelt lühenenud, kuna 1–3 aastat kestvate täitemenetluste osakaal on märkimisväärselt suurenenud. Näiteks perioodil 2016–2018 lõpetati kolme aasta jooksul keskmiselt 44% kõikidest nimetatud kriteeriumitele vastavatest täitemenetlustest. Samas oli aastatel 2010–2015 vastav näitaja 30,3%. Kõige uuemate andmete järgi (2020. a lõpp) lahendati 39 159-st nimetatud kriteeriumitele vastavatest täitemenetlusest aasta jooksul 12,18%, samas kui varasemate aastate keskmine näitaja oli 11,3%.

Tabel 6. Füüsilisest isikust võlgnike täitemenetluste kestvused võlanõuete puhul (kokku võlanõuetes algatatud täitemenetluste arv, aasta lõikes, 2010–2020)

	TM arv	1a	2a	3a	4a	5a	6a	7a	8a	9a	10a	11a
2010	44614	4149	5610	3915	3148	2262	1996	1925	2155	2076	1674	1334
2011	36911	3453	5469	3311	2378	1954	1653	1672	1824	1548	1020	
2012	38062	3944	5824	3347	2376	2142	2042	2060	1741	1225		
2013	41971	5995	6388	3612	3050	2647	2428	2017	1462			
2014	27606	2400	1796	1500	3165	2721	1966	1467				
2015	22150	550	1666	3256	2437	1889	1257					
2016	27724	3692	5097	3009	2298	1701						
2017	26193	4035	4818	3011	1931							
2018	26098	4120	4774	2601								
2019	32162	4538	5147									
2020	39159	4767										

Allikas: Justiitsministeerium

Kuna Justiitsministeeriumi andmed ei võimalda eristada erinevate krediiditoodete võlgnevusi, saab järeldusi teha vaid kaudselt, mõõtes krediiditoodete tähtaja ületanud laenujääki (vt peatükk 1.1). Andmeid tõlgendades tuleb arvestada, et tarbimislaenu ning eluasemelaenu tarbijate profiilid on erinevad, kuid selles analüüsis on need üldistatud. Arvestades nimetatud piirangut, on järgnevalt esitatud tüüpilise võlgniku profiil erinevate demograafiliste näitajate lõikes.

Andmed pärinevad täitemenetluse võlgnike analüüsist, kus võlgnikud on defineeritud kui isikud, „kelle puhul oli 01.03.20 seisuga vähemalt ühel korral algatatud täitemenetlus võla sissenõudmiseks"[51]. Kui eelnevalt esitati täitemenetluste alustamise arv aastate lõikes, siis järgnevalt on arvestatud võlgnike arvu Eestis kokku. Andmed on sobivad uuringus kasutamiseks, kuigi sisaldavad mõningal määral infot ka teiste, mitte krediiditoodetega seotud võlgnevuste kohta (näiteks omavalitsuse trahvinõude võlgnevus). Sellised nõuded moodustavad ainult *ca* 3% juriidilistest isikutest sissenõudjate kõikidest nõuetest, mistõttu see pole siinkohal niioluline.

Täitemenetluse võlgnike analüüsi kohaselt oli täitemenetluse võlgnikke Eestis 72 297 ning täitemenetlus alustatud 412 782 võla suhtes. 73% võlgnikest olid mehed ning 27% naised, võlgniku keskmine vanus oli 42,7 aastat. Enamik võlgnikest olid vanuses 30–39 aastat (30%) ja 40–49 (27%) aastat. Suurem osa võlgnikest olid eestlased (57%) ning venelased (34%), muudest rahvustest võlgnike osakaal oli 7%, 2% võlgnike puhul oli rahvus teadmata. Seejuures oli tulemus mõnevõrra erinev kogu rahvastiku osakaaludest: Statistikaameti 2021. a andmete järgi on Eesti elanikest 68,8% eestlased, 24,3% venelased ning 6,4% muust rahvusest.

Võlgnikest 40,4% elas Harjumaal, 15,8% Ida-Virumaal ja 10,0% Tartumaal, mis on rahvastiku üldise jagunemise tõttu ka ootuspärane. See tulemus on sarnane ka laenujäägi jagunemisega. Võrreldes Eesti elanike jagunemisega elukoha järgi, oli Harjumaa ligi kuue protsendipunkti võrra alaesindatud,

[51] Sinisaar, H., Kaldmäe, L. Täitemenetluse võlgnike esitluse analüüs. https://www.sm.ee/sites/default/files/taitemenetluse_volgnike_analuus_29.09.21_cl.pptx.

samas kui Ida-Virumaa oli ligi kuue protsendipunkti võrra üle esindatud. Võrreldes maakonna elanike arvuga, oli suhteliselt kõige rohkem võlgnikke Ida- ning Lääne-Virumaal, mõlemas 9,4%.

Enam kui kolmandikul (35%) võlglastest oli üks võlg, ligilähedaselt sama suur oli võlgnike osakaal, kellel on viis või rohkem võlga. Keskmiselt oli inimesel 5,2 võlga, seejuures naistel keskmiselt 3,6 ning meestel keskmiselt 5,8 võlga. Keskmine võlasumma oli 10 229 eurot. Kõige rohkem (33%) oli võlgnikke, kelle võla suurus oli 1000–5000 eurot.

Andmed võlgnike töötamise kohta on välja toodud alloleval joonisel (joonis 22). Suur osa võlgnikest ei olnud töösuhtes (67,2%) ning 29,2% töötasid töölepingu alusel. Töötukassas oli töötuna arvel 9% võlgnikest.

Märkimisväärne osa (28%) töölepingu alusel töötavatest võlgnikest sai miinimumpalka või miinimumpalga lähedast töötasu (kuni 700 eurot kuus). Alla miinimumpalga teenis 30% võlgnikest.

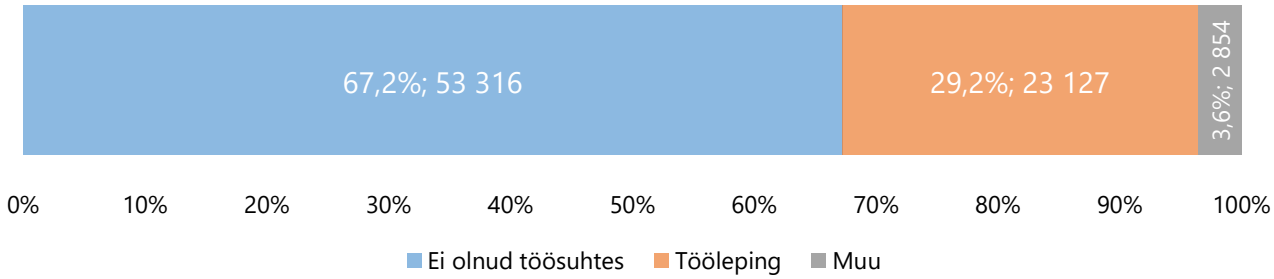

Joonis 22. Võlgnike töötamine seisuga 01.03.2020
Allikas: Sinisaar, 2021

Lisaks on võlgnike osakaalu võimalik hinnata, kasutades inkassofirmade ning maksehäireregistrite andmeid. Inkassode funktsioon on maksehäiretega laenude sissenõudmine. Inkassofirmade andmete analüüs annab detailsema ülevaate olukorrast, sest paljude võlgade suhtes ei algatata täitemenetlusi. Siiski ei kirjelda ka inkassofirmade andmed tervikpilti, sest see võtab arvesse ainult ametlikult kajastatud võlgasid. Kuna inkassofirmad tegelevad suure osa krediidipakkujate probleemsete laenude sissenõudmisega, on tegemist olulise teemaga.[52]

Võlgade sissenõudmise tegevusalale on Eestis registreeritud 211 juriidilist isikut (Äriregistri andmetel põhitegevusena, 2021. a septembri seisuga). Järgnevalt on esitatud suurimad inkassotegevuse ettevõtted Eestis (tabel 7):

Tabel 7. Inkassotegevuse ettevõtted Eestis (põhitegevusena, 2021 andmete järgi)

Nimi	Töötajate arv	Keskmine käive kuus (eurot, 2021, II kvartali järgi)	Asutamise aasta	Maakond
Julianus Inkasso OÜ	51	372 402	2000	Harju
AS CREDITINFO EESTI	40	562 517	1997	Harju
AS Intrum Estonia	26	113 250	1996	Harju

[52] Tammer, S. Varasemast kiirlaenupreeriast tänasesse inkassoitke. https://www.fi.ee/et/blogi/varasemast-kiirlaenupreeriast-tanasesse-inkassoitke.

Nimi	Töötajate arv	Keskmine käive kuus (eurot, 2021, II kvartali järgi)	Asutamise aasta	Maakond
OK Incure OÜ	23	34 631	2008	Harju
Professional Partner OÜ	16	92 127	2013	Harju

Allikas: Äriregister

Võlgade sissenõudmisega seotud ettevõtete töötajate arv on võrdlemisi väike – vaid ühel ettevõttel on üle 50 töötaja. Ülejäänud (ehk v. a tabelis esitatud viis ettevõtet) ettevõtetel on alla 10 töötaja. Teenitavad käibed on aga arvestatavad, Julianus Inkasso puhul keskmiselt 5300 eurot töötaja kohta kuus, Creditinfo puhul vastavalt 14 000 eurot ning Intrum Estonia puhul 4400 eurot.

Veidi rohkem kui 50% maksehäiretega laenuvõtjatest oli üks maksehäire, ligi viiendikul oli kaks maksehäiret ning *ca* ühel inimesel kümnest oli kolm, viis ja enam maksehäiret (tabel 8). Võrreldes tulemusi Justiitsministeeriumi täitemenetluste andmetega, nähtub, et inkassofirmade andmetel oli võlgnikke ligi kolmandiku võrra rohkem. Peamiselt on lisanduvad inimesed ühe võlaga, kuna täitemenetluste andmete puhul oli vaid 35% inimestest üks võlg.

Tabel 8. Maksehäiretega inimeste hulk ning keskmised võlad isikute kohta, sooline ning vanuseline jaotus

Maksehäirete arv isikul	Isikute arv	Osakaal (%)	Summa (euro)	Keskmine võlg isiku kohta (euro)
1	51 088	50,6	40 284 092	788
2	19 280	19,1	38 000 032	1,970
3	11 476	11,4	34 404 656	2,998
4	7120	7	29 146 497	4,093
5 või enam	12 064	11,9	81 878 210	6,786
Kokku	**101 028**	**100**	**223 713 487**	**2,214**

Vanus	Mehed (arv)	Osakaal (%)	Naised (arv)	Osakaal (%)
18-25	2700	64	1537	36
26-35	16 203	66	8337	34
36-45	19 070	67	9499	33
46-55	13 566	63	7826	37
55+	12 144	55	10 146	45
Kokku	**63 683**	**63**	**37 345**	**37**

Allikas: Julianus inkasso (2020. a lõpu seisuga)

Keskmine võlg ühe maksehäirega inimese puhul oli 2020. aasta lõpus 788 eurot, kuid keskmine võlg suurenes oluliselt maksehäirete arvu kasvuga. Näiteks kahe maksehäirega inimese puhul oli keskmine võlasumma ühe võla kohta 985 eurot, kolme maksehäirega inimese puhul oli vastav näitaja ligi 1000 eurot. Keskmine võlasumma oli inkassofirmade andmete kohaselt oluliselt väiksem, 2214 eurot inimese kohta (täitemenetluste andmete järgi 10 229 eurot). Seega pöördutakse inkassofirmade poole sagedamini väiksemate võlasummade ning üksikute maksehäirete puhul.

Analüüsides vanuselisi ning soolisi erinevusi maksehäirete esinemise kontekstis, nähtus, et kõige rohkem võlgnikke (ligi kolmandik) oli vanusegrupis 36–45 ning 63% maksehäiretega inimestest olid meessoost. Kõige rohkem oli maksehäiretega inimesi ootuspäraselt Harjumaal. 2020. aasta lõpu seisuga oli Julianus Inkasso ning maksehäireregistri andmete järgi Eesti tüüpiline võlgnik demograafiliste näitajate kohaselt 43-aastane eesti rahvusest mees, kes elas Põhja-Eestis ja kellel oli 1–2 aktiivset maksehäiret. Tulemused olid võrdlemisi sarnased täitemenetluste andmetega.

Tegemist on keskmiste näitajatega ning tüüpsituatsioonide kirjeldamisega. Meedias on kajastatud mitmeid juhtumeid, kus füüsilisest isikust krediidivõtja krediiditoodete tarbimisest tingitud võlad võivad kasvada ületamatuteks takistuseks selliselt et olukorda on võimalik lahendada vaid füüsilise isiku pankrotimenetluse kaudu (näiteks Delfi Ärilehe artikkel[53]).

Inkassofirmade poolt võlgade sissenõudmisel tuleb tarbijatel lisaks tasuda sissenõudmiskulud. Seega võivad makseraskustes tarbija kohustused veelgi suureneda. Inkassofirmade tegevus ei ole hetkel reguleeritud.[54]

Raskustesse sattunud tarbijatel on abi võlanõustamise teenusest. Sotsiaalkindlustusameti andmete[55] järgi oli 2018. aastal 30 teenust korraldavat omavalitsust ning 1873 teenuse saajat, kusjuures võlgnikke oli kokku 144 567. 2019. a olid vastavad näitajad 48 omavalitsust, 1935 teenuse saajat ning 123 000 võlgniku. Lisaks osales töötukassa pakutaval võlanõustamise teenusel 2018. aastal 2122 inimest, 2019. aastal 2137 inimest[56].

Pankrotimenetlus

Lisaks üldisele maksehäirete määrale on oluline hinnata maksehäirete tõsidust. Pankrotimenetlusest antakse ülevaade lisas 16. Tõsiste makseraskuste hindamiseks analüüsitakse kontode arestimise määra (hõlmab ka täitemenetlust, joonis 23) ning algatatud pankrotimenetluste arvu (joonis 24).

Füüsiliste isikute pangakontode arestimiste arvu iseloomustab alates 2010. aastast negatiivne trend (joonis 23). Vaatlusaluse perioodi jooksul (2005–2021) toimus kiire kasv pangakontode arestimise arvus aastatel 2006–2009, kus iga aasta lisandus ligi 50 000 arestimist rohkem kui eelneval aastal. Alates 2010. aastast on füüsiliste isikute pangakontode arestimiste arv enamasti vähenenud, kuigi aastatel 2018–2020 toimus tagasihoidlik suurenemine. 2021. aasta andmed on esitatud 08.11 seisuga (53 100) ning eeldatav projektsioon on 70 800 füüsiliste isikute pangakontode arestimist aasta lõpuks. Kuigi füüsiliste isikute pangakontode arestimiste andmetest ei nähtu nõue, mis oli aresti kohaldamise põhjuseks, annab trendide jälgimine ülevaate majandusolukorrast.

[53] Delfi Ärileht. Uskumatu: Eesti üksikema laenas 46 000 eurot igapäevaste kulutuste jaoks ja sattus võlaorjusesse. https://arileht.delfi.ee/artikkel/94671709/uskumatu-noor-uksikema-laenas-46-000-eurot-igapaevaste-kulutuste-jaoks-ja-sattus-volaorjusesse.

[54] Tammer, S. Varasemast kiirlaenupreeriast tänasesse inkassoitke. https://www.fi.ee/et/blogi/varasemast-kiirlaenupreeriast-tanasesse-inkassoitke.

[55] Sotsiaalkindlustusamet. „VÕLANÕUSTAMISTEENUS. Juhend kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöö ametnikule." https://sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Jarelevalve/KOV_noustamisyksus/volanoustamisteenuse_juhend.pdf.

[56] Töötukassa statistika. https://www.tootukassa.ee/content/tootukassast/tooturuteenused.

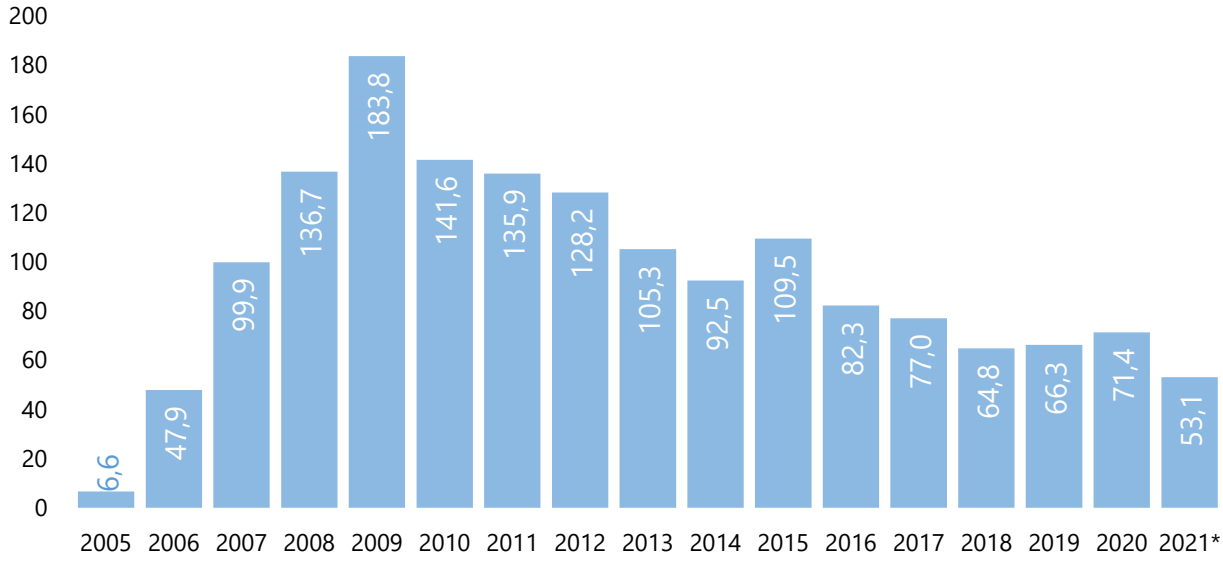

Joonis 23. Füüsiliste isikute pangakontode arestide arv, tuhandetes. *08.10.2021 seisuga
Allikas: Justiitsministeerium

Järgmiseks käsitletakse võlgade ümberkujundamise ja füüsilise isiku vastu esitatud pankrotiavalduste arvu (joonis 24

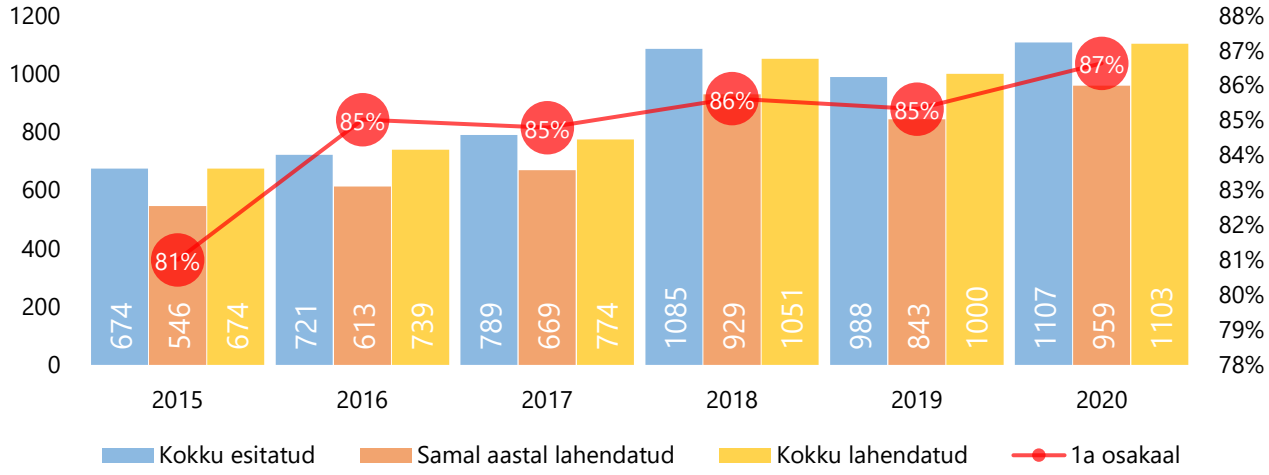

). Jooniselt nähtub, et nimetatud näitaja on aastatel 2015–2020 tõusnud, kasvades 674 avalduselt aastas 1107 avaldusele. Pankrotimenetlused on muutunud efektiivsemaks ning üha suurem osa avaldustest lahendatakse samal aastal menetlusse võtmisega. Seega kasutatakse pankrotiavalduste esitamise võimalust varasemast oluliselt enam.

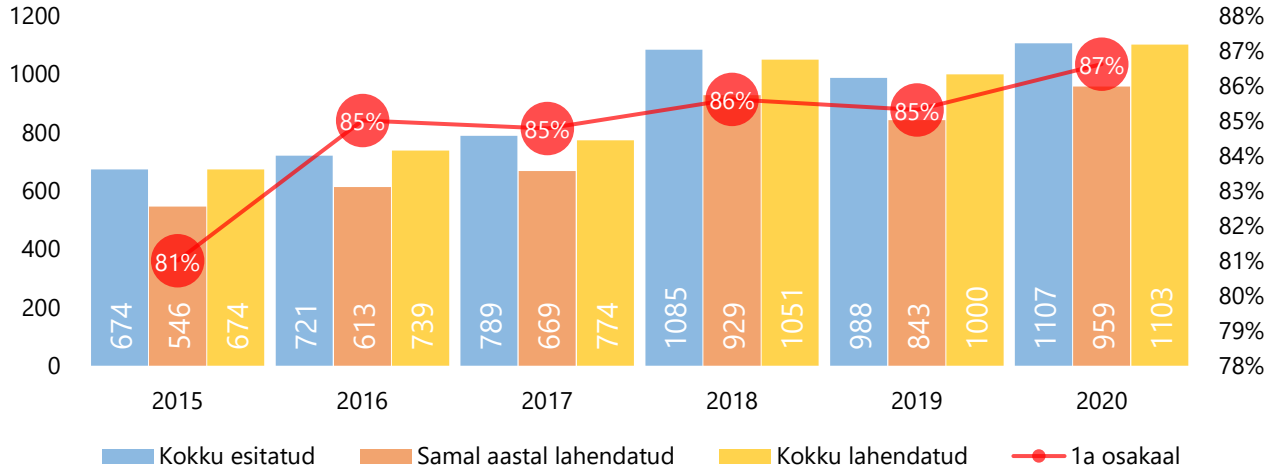

Joonis 24. Võlgade ümberkujundamise ja füüsilise isiku vastu esitatud pankrotiavalduste, samal aastal lahendatud avalduste arv ning lahendatud avalduste arv kokku aastate lõikes
Allikas: Justiitsministeerium

Pankrotiavalduste lahendamise tulemustest (joonis 25) nähtub, et perioodil 2019–2020 paranes andmete kvaliteet oluliselt (selgituseta lahendite arv väheneb). Analüüsitaval perioodil kuulutati 55–60% juhtudel välja pankrot ning ligi 20% juhtudest keelduti menetlusega jätkamast. Kõige sagedamini keelduti pankrotiavalduse menetlusse võtmisest (pankrotiseaduse[57] (PankrS) § 14). Sageli pankrotiavalduse menetlus raugeb, olenevalt aastast *ca* 10% juhtudest. Andmetest nähtub, et pankrotiavalduse esitamise korral kuulutatakse enamasti välja füüsilise isiku pankrot. Vaadeldaval perioodil on sagenenud pankrotiavalduste esitamine ning pankrotiavalduste osakaal, mille tulemuseks on pankroti väljakuulutamine.

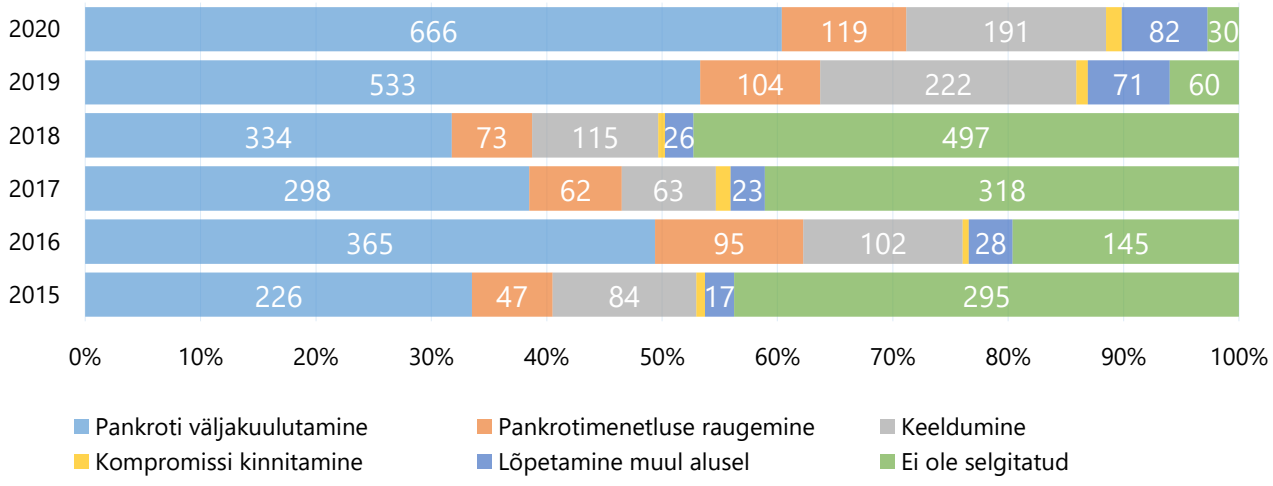

Joonis 25. Võlgade ümberkujundamise ja füüsilise isiku vastu esitatud pankrotiavalduste lahenduste tulemus aastate lõikes
Allikas: Justiitsministeerium

[57] Pankrotiseadus. - RT I, 04.01.2021, 50.

Lisaks on suurenenud ka algatatud kohustustest vabastamise menetluste arv (joonis 26). Kui 2015. aastal oli see näitaja 283, siis 2020. aastal juba 459 (62% rohkem). Seega kasutavad füüsilised isikud järjest enam kohustustest vabastamise võimalust.

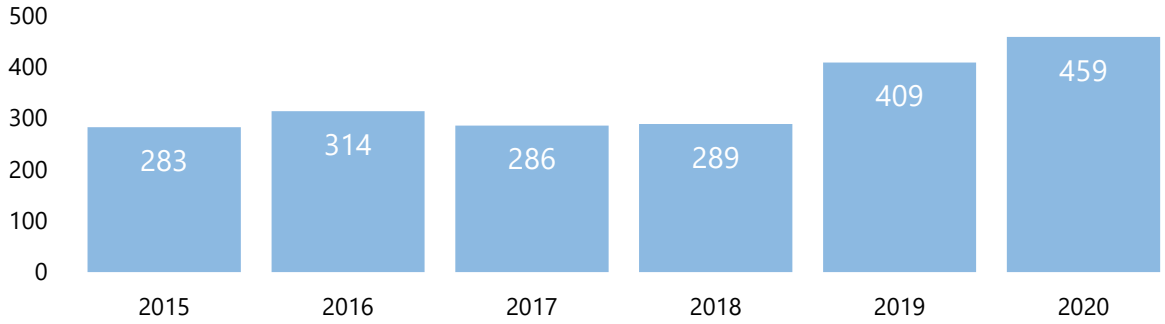

Joonis 26. Algatatud füüsilise isiku kohustustest vabastamise menetluste arv aastate lõikes
Allikas: Justiitsministeerium

Alapeatüki olulisemad tähelepanekud on järgmised.

- Alates 2015. aastast on tähtaegselt tasumata laenude osakaal selgelt vähenenud, kuid erinevused krediidiasutuste ning krediidiandjate näitajate vahel on suured. Võrreldes 30.06.2018–30.06.2020 perioodi keskmisi viivises või maha kantud laenujääkide osakaalusid kogujäägist, nähtub, et krediidiasutustega seotud krediidiandjatel on viivises 0,25% kogu laenujäägist. Krediidiasutustega mitteseotud krediidiandjate puhul on vastav näitaja 8,57%[58]. Osaliselt on erinevus tingitud eluasemelaenude osakaalust portfellis, kuid ka lepingute arvu järgi analüüsides on erinevused krediidiandjate ning krediidiasutuste näitajate vahel mitmekordsed.
- Enamiku tähtaegselt tasumata laenude puhul on tarbija nendega viivituses kuni 30 päeva (*ca* 2/3 viivises olevatest laenudest) või üle 90 päeva (*ca* 25%). Viimane näitaja on küll oluliselt vähenenud, kuid on siiski kõrge.
- Füüsilisest isikust võlgnike suhtes algatatud täitemenetluste arv on keskmisena kahanenud, langusetrend on stabiliseerunud alates 2017. aastast. Alates 2020. aastast on füüsilisest isikust võlgnike suhtes algatatud täitemenetluste arv kasvanud. Viimaste andmete järgi (2020) algatati aasta jooksul 73 623 täitemenetlust, mille puhul unikaalseid füüsilisi isikuid oli 17 572.
- Täitemenetluste läbiviimine on muutunud kiiremaks ja efektiivsemaks. Kõige uuemate andmete järgi (2020. a lõpp) lahendati aasta jooksul 12,18% täitemenetlustest. Tüüpiliselt lahendatakse veidi alla 50% täitemenetlustest kolme aasta jooksul.
- 73% täitemenetluse võlgnikest olid mehed, võlgniku keskmine vanus oli 42,7 aastat. Võrreldes Eesti elanike jagunemisega elukoha järgi, oli Harjumaa ligi kuue protsendipunkti võrra alaesindatud, samas kui Ida-Virumaa on ligi kuue protsendipunkti võrra üle esindatud. Võrreldes maakonna elanike arvuga on suhteliselt kõige rohkem võlgnikke Ida- ning Lääne-Virumaal, mõlemas 9,4%. Enam kui kolmandikul (35%) võlglastest oli üks võlg, kuid keskmiselt oli inimesel 5,2 võlga, seejuures naistel keskmiselt 3,6 ning meestel keskmiselt 5,8 võlga. Keskmine võlasumma oli 10 229 eurot. Kõige rohkem (33%) oli võlgnikke, kelle võla suurus oli 1000–5000 eurot. Suur osa võlgnikest ei olnud töösuhtes (67,2%).
- Inkassofirmade andmete järgi oli 2020. aasta lõpu seisuga Eestis 101 028 võlglast ning nende keskmine võlasumma olid oluliselt väiksem (*ca* 2200 eurot). Võrreldes tulemusi

[58] Finantsinspektsioon. Krediidiandjate ja krediidivahendajate sektori kvartali ülevaated.

Justiitsministeeriumi täitemenetluste andmetega, nähtub, et inkassofirmade andmetel on võlgnikke *ca* kolmandiku võrra rohkem. Veidi rohkem kui 50% maksehäiretega laenuvõtjatest oli üks maksehäire, *ca* viiendikul oli kaks maksehäiret ning *ca* ühel inimesel kümnest oli kolm, viis ja enam maksehäiret.

- Alates 2010. aastast on füüsiliste isikute pangakontode arestimiste arv enamasti vähenenud, kuigi aastatel 2018–2020 toimus tagasihoidlik suurenemine. 2021. a eeldatav projektsioon on 70 800 füüsiliste isikute pangakontode arestimist.
- Esitatud pankrotiavalduste arv, algatatud pankrotimenetluste arv ning pankrotiavalduste osakaal, mille tulemuseks on pankroti väljakuulutamine, on perioodil tunduvalt 2015–2020 kasvanud (2015. aastal 674, 2020. aastal 1107) . Pankrotimenetluse läbiviimine on muutunud efektiivsemaks ning üha suurem osa avaldustest lahendatakse samal aastal menetlusse võtmisega. Algatatud kohustustest vabastamise menetluste arv on viimase kuue aasta jooksul kahekordistunud. Pankrotimenetlus ja kohustustest vabastamise menetlus on kõige probleemsemate võlgnike jaoks sageli ainus väljapääs.

Problemaatilisemad krediiditooted on tarbimislaenud, mille teenindamisega viivitusse sattumiste osakaal on oluliselt kõrgem kui teiste krediiditoodete puhul. Muret tekitav on viie või enama võlaga inimeste osakaal rahvastikust.

Makseraskused tekivad suurema tõenäosusega mitmete väiksema mahuga ning suhteliselt kõrge intressiga krediiditoodete tarbimise puhul.

3.2. Intervjuud krediidituru osapoolte ning valdkonnaga tegelevate asutustega

Krediidipakkujad, krediidituruga seotud asutused ja pankrotikohtunikud

Selles osas antakse ülevaade intervjuudest, mille uuringumeeskond viis läbi krediidipakkujatega – sh krediidiasutuste, -andjate ja füüsilisest isikust krediidipakkujatega –, krediidituruga seotud asutuste ja pankrotikohtunikega. Uuringus intervjueeriti erineva suuruse ja turuosaga krediidipakkujaid, saamaks Eesti krediiditurust terviklikku ülevaadet. Kuna intervjuudes osalejatele lubati anonüümsust ja et neid ei tsiteerita, ei esitata peatükis tsitaate intervjuudest.

Krediidituru olukord

Enamiku intervjueeritud krediidipakkujate ning krediiditurgu toetava funktsiooniga ja tarbijakrediidiga seotud vaidluste lahendamisega tegelevate asutuste esindajate sõnul on

krediidituru praegune seis üllatavalt hea, võttes arvesse 2019. aasta lõpus alanud koroonakriisi. Maksekäsuosakonna esindajate sõnul esitati 2021. aastal eelneva aastaga võrreldes vähem maksekäsu kiirmenetluse avaldusi. Seejuures ei osanud maksekäsuosakonna esindaja põhjendada, mis tingis aastatel 2020 ja 2021 suure erinevuse (*ca* 5000 avaldust) maksekäsu kiirmenetluse avalduste arvus. Oletati, et 2020. a eelmisel kevadel mõjutas krediiditurgu pandeemiast tingitud hirm, kuid selle negatiivne mõju krediiditurule oli lühiajaline. Intervjuudes osalenute sõnul on majandus nüüdseks valdavalt taastunud ning tarbijate aktiivsus krediiditurul on kasvanud.

Tarbijate maksehäirete probleemid on mõnevõrra vähenenud (eelkõige eluasemelaenude segmendis). Seda ilmestavad muu hulgas võlgade ja maksehäirete arvu vähenemine (vt ka ptk 3.1). Krediidipakkujate ning teiste krediidituru ja tarbijakrediidiga seotud vaidluste lahendamisega tegelevate asutuste esindajate sõnul aitas tõenäoliselt halvimat ära hoida nt maksepuhkuste andmine, erinevad palgatoetusmeetmed ja ühine maksemoratoorium. Need võimaldasid klientidel võtta ajutiselt laenumaksetest maksepuhkust, mille järel oldi majanduse taastumisel taas võimelised oma laenusid tagasi maksma. Enamikes sektorites – v.a majandus- ja toitlustussektorites – on võlgade ja häirete arv COVID-19 pandeemia eelsel või sellest madalamal tasemel.

Küll aga avaldasid krediidiandjad ning ka pankrotikohtunikud intervjuudes muret pensionisammaste pensioniea-eelsete tarbimiseks kasutamise suhtes. Viimased väljendasid kartust, et kahe või kolme aasta pärast võivad paljud teisest pensionisambast lahkujad enne pensionipõlve ka kahjuks makseraskuste tõttu nendeni jõuda. Teisest pensionisambast enneaegsetel lahkujatel oli küll võimalik kiirelt maksta tagasi näiteks mõned laenud või soetada kallim ese, kuid see, kuidas need isikud pensionile jäädes rahaliselt hakkama saavad, selgub alles hiljem. Ka meedia kajastas laialdaselt II pensionisamba reformi. II sambast lahkuti mitmetel põhjustel, näiteks toodi ajakirjanduses välja, et saadav raha võimaldab „elule restardi teha“, kuid samas toonitati, et tegemist on „tulevase iseenda käest raha laenamisega".

Krediidituru head seisu näitab ka **krediidiasutuste statistika**: finantsasutuste portfellid ei halvenenud oluliselt ei 2020. ega 2021. aastal, st võlglasi võrreldes pandeemiaeelse ajaga oluliselt juurde ei tekkinud (vt joonis 21). Samuti on intervjueeritavate sõnul praegu turul palju odavat raha, mis otsib tootlust ja hoiab turgu aktiivsena. Ühes intervjuus avaldati teemast rääkides muret, et laenukasv on viimasel ajal olnud ebaproportsionaalselt kiire võrreldes sissetulekute kasvuga. Kui need kaks ei ole omavahel tasakaalus, siis võivad tekkida probleemid mitte ainult krediidivõtjatel, vaid ka -andjatel. Asutuse sõnul on kasv olnud eriti kiire just väljaspool pangandussüsteemi, mille põhjuseks on tõenäoliselt kergekäelisem laenuandmine.

Viimastel aastatel on ka intervjueeritute sõnul Eesti krediiditurul tekkinud ka **reaalne konkurents**, mida kinnitab ka andmeanalüüs: kui kunagi hoidsid suurt osa turust (ca 70%) suured krediidiasutused, siis nüüd on pilt killustunum ning turule on edukalt sisenenud mitmed uued osalised (vt ka peatükki Tarbijatele krediiditurul krediiditooteid pakkuvad krediidiasutused). Nn „väikeste turutegijate“ tulemist turule on intervjueeritute sõnum soodustanud mitmed tegurid, näiteks krediidituru korrastumine, väikeste finantsasutuste maine ja avaliku suhtumise paranemine. Lisaks on väiksemaid krediidipakkujaid toetanud tehnoloogia areng, mis on võimaldanud neil olla kiire ja paindlik nii krediidivõimelisuse hindamisel kui krediiditoodete väljastamisel. Seetõttu on suurte turuosaliste konkurentsieelis vähenenud ning krediidipakkujaid on aastatega juurde tulnud. Ühe intervjueeritud väiksema krediidipakkuja sõnul muutubki innovaatiline lähenemine järjest olulisemaks ja see võib tekitada olukorra, kus turul rebivadki ette need, kes innovaatilisuse

prioriteediks võtavad. Innovaatilisuse all peetakse intervjueeritavate sõnul silmis krediidiotsuse tegemise kiirust, mitmekülgsemaid laenutooteid, paindlikumaid ja/või automatiseeritud viise tegeleda klientide küsimuste ning probleemidega (näiteks automaatsed maksepuhkused).

Tekkinud turukonkurents on üldiselt mõjutanud positiivselt ka **krediiditoodete hindasid**, kuid võrreldes teiste Euroopa riikidega on intervjueeritute sõnul hinnad Eestis endiselt kõrged (seda kinnitab ka uuringus tehtud andmeanalüüs (vt ptk 2.1). Intervjueeritute sõnul on aga nõudlus laenutoodete järele Eestis sedavõrd suur, et pakkujad ei pea kuigi palju hindu langetama – kliente jagub ka kõrgemate hindade puhul kõigile, seega ei ole vähemalt praegu survet toodete hindu langetada. Küll aga toodi mõnes intervjuus välja, et konkurentsi tihenemisel muutuvad krediidipakkujad leidlikumaks ning hakatakse n-ö ,,trikitama": see võib tähendada näiteks, et hakatakse pakkuma madalama või nullintressiga tooteid, kuid lisatakse või tõstetakse teisi lepingus toodud tasusid.

Intervjueeritavad tõid välja, et Eesti **majapidamiste laenukoormus** on põhjanaabritega võrreldes endiselt madalal tasemel ehk kasvuruumi laenuturul on palju. Küll aga on juba näha aktiivsuse kasvu eraisikute turul: nimelt on kasvanud eri registritesse ja andmebaasidesse – krediidiinfo, maksehäirete registrisse – tehtud päringute arv. Küll aga tõid intervjueeritavad välja, et ei ole võimalik öelda, kas tegemist on uute või süsteemis juba olemasolevate isikutega, seega on keeruline öelda, kas päringute arv on kasvanud uute või korduvklientide arvelt. Päringute arvu kasvule aitab intervjueeritavate sõnul kaasa tõenäoliselt ka see, et üha sagedamini tehakse enda kohta päringuid, et saada ülevaade, millised asutused on eelnevalt andmepäringu esitanud.

Intervjueeritud krediidipakkujate sõnul olid enne koroonakriisi kasvutrendis just väikelaenud (seda kinnitavad ka andmed, vt ptk 2.1, joonis 3), kuid pandeemia alguses langes nõudlus antud toodete järele vähesel määral. Krediidipakkujate sõnul võis see langus tuleneda eelnevalt mainitud hirmust pandeemia ees, kuid ka sellest, et paljudel kadusid võimalused ja vajadused raha kulutamiseks (nt reisimine). Viimase poole aasta jooksul (2021. aasta kevad kuni 2021. aasta sügis) on aga kasv väikelaenude võtmises taas olnud kiire, seda osalt tänu laenupakkujate rohkusele. Küll aga on intervjueeritavate sõnul veel vara öelda, kui kaua see kõrge tase kestab.

Kuigi krediidipakkujate ja turuga seotud asutuste sõnul toovad tarbijad krediiditoodete puhul tihti välja nt intressi olulisust, on intervjueeritute sõnul klientidele oluline ka laenuotsuse kiirus ja ka positiivse otsuse tõenäosus, eriti kui tegemist on väikelaenuga ning kui raha on kiirelt vaja. Efektiivsuse suurendamiseks on kõikide intervjueeritud krediidipakkujate sõnul väikelaenude laenutaotluse hindamise protsess teatud summani automatiseeritud, mis aitab tõsta laenuotsuse kiirust. See tähendab, et klient ei pea ootama nädalat, et laenuhaldur dokumente uuriks ning nende väikese summaga tarbimislaenu heaks kiidaks. Krediidipakkujate sõnul aitaks protsessi ka kiirendada ja efektiivsemaks muuta **positiivne krediidiregister**, kuna kliendi krediidivõimelisuse kontrollimine oleks automatiseeritud ning väheneks tõenäosus, et on esitatud – tahtlikult või tahtmatult – vigased andmed. Ideaalis võiks positiivne krediidiregister sisaldada lisaks kohustustele ka andmeid kliendi sissetulekute kohta.

Krediidipakkujate hinnangul on kliendid üldiselt teadlikud krediiditoodete omadustest ja riskidest, kuid leidub ka kliente, kelle teadmised on pigem kesised. Üldiselt teadvustavad tarbijad, et laen tuleb tagasi maksta ja seda, mis on kuumakse, küll aga ei ole ei pakkujad, pankrotikohtunikud ega ka muud krediidituruga seotud asutuste esindajad kindlad, mil määral mõistetakse krediidikulukuse määra.

Samuti võtavad ühe intervjueeritud turuga seotud asutuse sõnul tarbijad üldiselt pakkumuse vaid ühelt pakkujalt, milleks on tihti tarbija kodupank. Intervjueeritu sõnul võib see osaliselt tuleneda n-ö võltskujutelmast, et kodupank teeb neile kindlasti parima pakkumise, mistõttu ei pöörduta teiste pakkujate poole.

Intervjueeritute sõnul on **klientide teadlikkus** üldiselt suuremate laenude puhul – st eluasemelaen ja autoliising – parem kui väikelaenude puhul, kus tihti erinevatel põhjustel lepingutingimustesse niivõrd ei süveneta. Teadlikkus eluasemelaenu ja liisingu tingimustest võib osaliselt tuleneda ka sellest, et nende krediiditoodete puhul on tarbija informeerimisprotsess põhjalikum ning suurema ajakuluga kui väikelaenu puhul. Väikelaenude puhul on ka mitmete intervjueeritud krediidipakkujate esindajate, pankrotikohtuniku kui ka krediidituruga seotud asutuste esindajate sõnul probleemiks, et tarbija ei teadusta, et nt järelmaks on finantskohustus. Seetõttu ei osata seda ka laenupakkujatele maksekohustusena esitada ja mitmed väiksemad maksekohustused võivad koos suure summa moodustada.

Vastutustundliku laenamise põhimõtted

Intervjueeritud krediidipakkujate sõnul esitatakse kliendile tarbijakrediidi pakkumisel Euroopa tarbijakrediidi standardinfo teabeleht koos laenulepinguga, kuid mitmete pakkujate sõnul on infoleht olemas ka nende kodulehel. Kuna praegu on teabelehe esitamise aeg seadusega reguleeritud selliselt, et teabeleht tuleb esitada „mõistliku aja jooksul enne lepingu sõlmimist" on krediidiandjates selles osas palju tõlgendamisruumi. Seetõttu jõuab teabeleht kliendini üldiselt alles lepingu allkirjastamisel. Krediidituruga seotud asutuste esindajate sõnul oleks parem, kui teabeleht antakse tutvumiseks vähemalt päev enne lepingu sõlmimist, mis annaks taotlejale aega otsust kaaluda ja infoga tutvuda. Otsustamisaja fikseerimise olulisust tõid välja ka mitmed intervjueeritud pankrotikohtunikest, kelle sõnul võiks see aeg anda taotlejale aega järele mõtlemiseks ning võiks vähendada impulsiivseid laenuotsuseid.

Teisalt võib krediidipakkujate sõnul selline kohustus olla pigem koormaks juhtudel, kui laenuvajadus on pakiline (nt auto, kodumasina või eluaseme hädaremont). Kuna klientidele on ka laenuotsuse kiirus oluline, siis võiks otsusega viivitamine nende sõnul tekitada klientides trotsi pakkuja suhtes, mis võib mõjuda negatiivselt krediidipakkuja ja -võtja partnerlusele. Mitme krediidipakkuja sõnul on lepinguinfoga tutvumine kinni pigem klientide finantshariduses ja iseloomus. See tähendab, et see, kelle jaoks on infoga tutvumine oluline, teeb seda niikuinii, kuid see, kellele see oluline ei ole, ei tee seda ka antud viivitusaja loomisel. Lisaks on krediidipakkujate ja turuga seotud asutuste sõnul probleem tarbijate lugemispõhjalikkuses ehk ei saa olla kindel, et tarbijakrediidi teabelehe varajasem esitamine olukorda oluliselt muudaks.

Intervjueeritavate sõnul juhtub seda, et krediidivõtja ei tutvu korralikult lepingutingimustega, eriti väiksemate laenusummade – väikelaenude – puhul, ehk juhul kui kliendil on soov summa kiirelt kätte saada. Kuna mitmetel krediidipakkujatel on teatud laenusummani laenutaotluste töötlemine ja kinnitamine automatiseeritud, siis on taotlemisprotsess veelgi kiirem ja see võib omakorda vähendada tõenäosust, et krediidisaaja tutvub kõigi dokumentidega põhjalikult. Mõned krediidipakkujate esindajad tõid välja, et kuna üldiselt taotletakse laenu kindla soovi ja/või eesmärgiga, siis ei suurendaks taotlusprotsessi aeglustamine või dokumentide varasem saatmine tõenäosust, et tarbija kindlasti nendega (põhjalikumalt) tutvuks. Küll aga pakkus üks intervjueeritud krediidipakkuja esindaja lahendusena, et taotlejale võiks saata eraldi dokumendi, kus oleks

punktidena lühidalt välja toodud kõige olulisemad tingimused ja muu info, mis oleks oluliselt konkreetsem, kui praegused lahendused. See võiks olla ühel leheküljel.

Intervjueeritud krediidipakkujate sõnul on oluliseks murekohaks tarbijakrediidi reklaami piirangud, mis ei aita nende sõnul neil viia infot pakutavate krediiditoodete kohta tarbijateni. Kuigi piirangute eesmärk on vältida inimeste laenamisele õhutamist ning laenamise kui riskivaba tegevuse reklaamimist, on reklaamiseadus pakkujate ja turuga seotud asutuste sõnul tekitanud olukorra, kus tarbijatel ei ole täit ülevaadet krediidipakkujatest ja pakutavatest toodetest, mis ei soodusta pakkujate vahelist konkurentsi. Ranged reklaamiseadused teevad nende sõnul olukorra keeruliseks eeskätt vähetuntud pakkujatele, samas eelistatud on suured pakkujad, keda kõik juba teavad ja kelle juurde pöördutakse niikuinii. Samuti tekib tulenevalt reklaamiseadusest olukord, kus mõningatel juhtudel tähendab kliendini jõudmine ja enda krediiditoodete reklaamimine määratud piirangute rikkumist või piirangute omavolilist tõlgendamist. Küll aga olid intervjueeritud pankrotikohtunikud pigem skeptilised, kas reklaamiseaduse lubamine tõesti soodustaks eri tingimuste võrdlemist ja aitaks parandada tarbijate teadlikkust laenutingimustest või tooks see endaga kaasa pigem rohkem probleeme.

Klientide finantsprobleemide ennetamiseks on mitme krediidipakkuja ja turuga seotud asutuse sõnul panustatud palju tarbijate finantskirjaoskuse arendamisse. On viidud läbi seminare ja infotunde ning loodud taskuhäälinguid, kuid finantsteadmiste viimine tarbijateni on intervjueeritavate sõnul keeruline, kuna teave infotundidest kas ei jõua õigete rühmadeni või ei soovi sihtrühma liikmed üritustel erinevatel põhjustel osaleda. Seetõttu on mitmed krediidipakkujate ja turuga seotud asutuste esindajad käinud rääkimas koolides, lootes aidata tõsta noorte teadlikkust ning ennetada nende potentsiaalseid finantsprobleeme. Ühe intervjueeritava sõnul on noorte harimise puhul ka lootus, et omandatud teadmised viiakse koju kaasa, st need jõuavad ka vanemate pereliikmeteni, kellel võivad tekkida või on juba tekkinud makseprobleemid või -mured. Kuigi krediidipakkujate kodulehtedel on tihti olemas informatsioon, mis aitaks kliendil probleemide korral professionaalide poole pöörduda, leidub intervjueeritute sõnul siiski neid, kes mure korral pigem pea liiva alla pistavad ja ei asu muret lahendama. Seetõttu jõutakse tihti võlanõustajate ja pankrotikohtunike juurde siis, kui makseraskused on juba väga suureks kasvanud. Seda asjaolu kinnitasid mitmed intervjueeritavad.

Lisaks ilmnes mitmest intervjuust, et finantsteadmiste harimisel räägitakse peaasjalikult investeerimisteemadest ehk kuidas enda raha kasvatada, kui rahaline olukord on juba hea. Küll aga ei kajastata, kuidas tekkinud rahaliste probleemidega hakkama saada, kuidas võlgade tasumata jätmist vältida, kelle poole probleemide korral pöörduda ning ka seda, kuidas võlgade sissenõudjatega suhelda. Lisaks on krediidipakkujate sõnul murekohaks, et investeerimise puhul ei pöörata palju tähelepanu ohukohtadele (varade väärtuse langused, äkiline vajadus enda investeeritud varad mõne suurema kulutuse jaoks maha müüa, likviidsus- ja valuutariskid jne), mistõttu tehakse kohati investeerimisotsuseid ebapiisava info pinnalt. See on tekitanud ühe intervjueeritud krediidiandja sõnul soodsa pinnase pettustele ja kelmustele, kuhu mõned inimesed siis teadmatusest „investeerivad" ja mille tõttu võivad makseraskused tekkida. Kuna mitme intervjueeritava sõnul on Eestis keskmine finantskirjaoskus võrreldes teiste Euroopa riikidega pigem kesine, siis on äärmiselt oluline inimeste – nii noorte kui vanemate – harimine, et inimesed oleksid teadlikumad oma rahaasjadest ning saaksid teha otsuseid pigem teadmiste, mitte ainult kõhutunde pealt.

Küll aga on intervjueeritavate – nii krediidipakkujate, krediidituruga seotud asutuste kui ka pankrotikohtunike – sõnul krediidipakkujate vastutustundlikkus üldiselt kasvanud, eriti just kiirlaenusektoris, mida aitas reguleerida aastaid tagasi vastu võetud krediidiandjate ja -vahendajate seadus. Selle tulemusel ei väljastata enam laene nii kergekäeliselt ning tegevus on reguleeritum. Nagu eelnevalt öeldud, ilmestab seda ka andmepäringute kasv nt maksehäirete registris, mis näitab, et krediidivõtja krediidivõimelisusele pööratakse üha rohkem tähelepanu. Uute tulijate puhul – nii suurte kui väikeste turuosaliste puhul – on andmestike kasutamine ja päringute tegemine pigem standardiks. Küll aga ilmneb ühe intervjueeritud krediidituruga seotud asutuse sõnul enim probleeme asutustega, kes paiknevad väljaspool pangandussüsteemi ja kes ei ole Finantsinspektsiooni järelevalve all. Just selles sektoris on viimastel aastatel laenuportfellid kiiresti kasvanud (joonis 17) ja intervjueeritava sõnul on laene väljastatud kergekäelisemalt kui krediidiasutustest. Üks pankrotikohtunikest tõi ka välja, et kaaluda võiks krediidipakkujate – eriti just krediidiandjate ja -vahendajate – kontrollimist maksehäirete registri kaudu, st vaadata, millistel pakkujatel enim võlglasi. Tulenevalt sellest saaks antud pakkujate laenuväljastamise tingimusi põhjalikumalt uurida, mis võiks aidata krediiditurgu korrastada.

Mitmetes intervjuudes toodi välja, et vastutustundliku laenamise põhimõtted on kohati mitmeti tõlgendatavad, mis loob olukorra, kus krediidipakkujad tõlgendavad tihti regulatsioone erinevalt. Näiteks ei ole defineeritud, mida tuleks arvestada kliendi krediidivõimelisuse ja sissetuleku puhul. Seetõttu võivad suurema riskiisuga krediidipakkujad anda laenusid kergekäelisemalt ja see võib omakorda suurendada segadust tarbijate hulgas, kuna nad saavad ühtedelt krediidipakkujatelt info, et neil ei ole tulenevalt oma kohustustest ja sissetulekust võimalik rohkem krediiti võtta, teiste krediidipakkujatega seda probleemi aga ei esine ning laen saadakse. Eluasemelaenu ja liisingu turgudel on regulatsioonid ja turupraktika ühtsem, probleemid esinevad pigem väikelaenude sektoris, kus pakkujate sõnul on tõlgendusruumi rohkem. Seega võib mõni pakkuja arvestada sissetulekuna ka nt toimetulekutoetust (jm toetusi), ettevõtte dividende, tulevikulaekumisi, ühekordseid boonuseid jne sissetulekutena, teine konservatiivsema tõlgendusega pakkuja aga rangelt vaid regulaarset töötasu. Ka meediaanalüüsist tulenevalt selgus, et meedias kajastatakse eelkõige probleeme kiirlaenude sektoris, kuna osad krediidipakkujad annavad laenu pigem kergekäeliselt ning krediidivõtja krediidivõimelisust ei hinnata alati piisavalt põhjalikult, kuna rõhk on laenuotsuse tegemise ja laenu välja maksmise kiirusel. Lisaks mainiti artiklites juhtumeid, kus kiirlaenupakkujad on saatnud laenupakkumisi inimestele, kellel on juba tekkinud makseraskused.

Samuti on krediidipakkujatel tihti keeruline hinnata klientide maksekohustusi ja sissetulekuid, kuna nad peavad toetuma kliendi esitatud andmetele, eriti juhul, kui tegemist ei ole kliendi kodupangaga. Laenu taotlemisel raporteerivad intervjueeritud krediidipakkujate sõnul laenusaajad enamasti suuremad maksekohustusi, mis on seotud nt eluasemelaenu ja autoliisinguga, kuid tarbimislaenud jäetakse erinevatel põhjustel mainimata. Nii krediidipakkujate, pankrotikohtunike kui ka turuga seotud asutuste sõnul tuleneb see tihti teadmatusest või unustamisest: tarbija ei teadusta, et nt järelmaksuga ostetud tooted on samuti maksekohustused, mistõttu võibki tekkida olukord, kus võetud laenud kuhjuvad ja neid ei suudeta mingil hetkel enam tagasi maksta. Samuti võivad kohustuste raporteerimisel tekkida vead ka seetõttu, et klient peab taotluse esitamiseks ise enda kohustusi raporteerima, st vead võivad tekkida taotlusprotsessi käigus andmete sisestamisel juhuslikult ja tegemist ei pruugi olla ei teadmatuse ega pahatahtlikkusega. Ebakorrektse info esitamine on aga levinud probleem just reguleerimata laenuturul, kus on laenupakkujaid tihti

üritatud isikuandmetega petta: näiteks ei esita laenutaotleja enda korrektset aadressi või proovitakse võtta laenu kellegi teise nimel.

Positiivne krediidiregister aitaks intervjueeritavate sõnul anda adekvaatse ülevaate inimese krediidikohustustest ja -võimelisusest nii krediidipakkujatele kui ka -võtjatele. Seega oleks tegemist kasuliku lahendusega valeandmete esitamise tõkestamiseks. Praegu kasutavad kõik intervjueeritud krediidipakkujad mitmeid ametlikke registreid, et hinnata krediidivõtja krediidivõimelisust ja -kohustusi, nt rahvastikuregistrit, Maksu- ja Tolliameti (MTA) andmeid, konto väljavõtteid ning kliendi loal andmeid maksehäireregistrist. Saadud andmed ning muud näitajad sisestatakse ettevõtte mudelitesse, mille põhjal otsustatakse, kas laenuavaldus rahuldatakse või mitte. Küll aga ei ole kõikidel krediidipakkujatel ligipääsu MTA andmetele, mis muudab nendele pakkujatele kliendi sissetuleku kontrollimise keerulisemaks.

Kuigi vastutustundliku laenamise regulatsioonides leidub mitmeti tõlgendavaid sätteid, siis rõhutasid krediidipakkujad, et mõned regulatsioonid ei pruugi olla erinevatele krediidipakkujatele ühiselt kohandatavad. Näiteks Lisaks toodi intervjuudes välja, et vastutustundliku laenamise põhimõtetes pole kehtestatud mingeid arvulisi piiranguid, mis paneks paika piirmäärad sissetulekutele ja laenudele tarbimislaenude segmendis. Piirangute puudumise tõttu varieerub see intervjueeritud krediidituruga seotud asutuse esindaja sõnul praegu vahemikus 30–80% ja sõltub suuresti krediidipakkujast, selle sisemistest regulatsioonidest ja tema riskiisust. Samuti pole praegu määratud miinimumsummat, mis peab inimesele pärast laenude teenindamist jääma. Pankrotikohtunike sõnul tuleks need piirmäärad kehtestada, et tarbijale jääks pärast laenude teenindamist kasutada vähemalt elatusmiinimum[59] ning laenude piirmäärad võiksid nende sõnul jääda vahemikku 50–55%, mis on ka hinnanguliselt kooskõlas praeguse turu keskmisega (vt ptk 2.1). Krediidipakkujate sõnul peaks aga neil siiski jääma ruumi eranditeks ning määrad ei tohiks olla liiga ranged või konservatiivsed: kui kõrgete määrade korral oleks tarbijal lihtne ennast üle laenata, siis liiga madalate piirmäärade korral hakkaks kasvama must finantsturg, mis asuks tarbijate krediidivajadust ja -nõudlust rahuldama.

Ühe krediidituruga seotud asutuse esindajate sõnul aitaks krediidipakkujate riskiisu mõjutada ka rangem järelevalve, mille hõlbustamiseks oleks aga vaja muuta järelevalvetegevus (st andmete saamine ja kontrollimine) kiiremaks ja efektiivsemaks. Üks variant selleks on järelevalvega tegeleva personali suurendamine, mis võimaldab süstemaatiliselt krediidipakkujaid kontrollida. Ka automatiseeritud lahenduste väljatöötamise võiks kaaluda, kuid see eeldab juba positiivse krediidiregistri olemasolu. Muudatused võimaldaksid teha aastas rohkem järelevalvemenetlusi, mis aitaks krediiditurgu reguleerida. Lisaks on ühe intervjueeritud krediidituruga seotud asutuse sõnul krediidiandjatele kehtestatud trahvid hetkel väikesed ja need ei hirmuta krediidipakkujaid, mistõttu makstakse rikkumise korral trahv ära, kuid saa olla kindel, et rikkumine sellega lõpeb.

Intervjueeritud krediidipakkujate hinnangul rahuldatakse eluasemelaenude puhul keskmiselt 50–70% kõikidest laenutaotlustest, tarbimislaenudel puhul aga 70–80% taotlustest. Kõige sagedasem äraütlemise põhjus on krediidipakkujate sõnul madal krediidivõimelisus, samuti ei rahuldata üldiselt

[59] Elatusmiinimum on inimese igapäevavajaduste katmiseks vajalik elatusvahendite väikseim kogus ning ühtlasi ka absoluutse vaesuse piir. Elatusmiinimumi arvutamisel arvestatakse kulutusi toidule ja eluasemele ning individuaalseid kulutusi, mis pole seotud toiduga. Elatusmiinimumi hulka ei ole arvestatud kulutusi alkoholile, tubakatoodetele, pakettreisidele, transpordivahendite ostmisele ning väljaminekuid söögikohtades ja hotellides. Allikas: https://www.stat.ee/et/avasta-statistikat/valdkonnad/heaolu/sotsiaalne-torjutus-ja-vaesus/arvestuslik-elatusmiinimum.

krediiditaotlust juhul, kui isik on tihti külastanud kasiinosid ja/või on nendes kulutanud märkimisväärseid summasid. Samuti lisas üks krediidiandja et nad vaatavad taotluses ka nt taotleja telefoninumbri ja meiliaadressi kvaliteeti ja taotlejale ka helistatakse. Kui kõne ajal tundub, et isik on kas joobes või, et isik on kuidagi mõjutatav, siis taotlus tühistatakse. Internetis esitatud taotluste puhul vaadatakse ka nt taotleja IP-aadressi, st kontrollitakse, et isik, kes on nt märkinud oma elukohaks Eesti, on ka taotluse esitanud IP-aadressilt, mis on Eestis. Ebakõla puhul võetakse taotlejaga ühendust ja täpsustatakse see üle.

Samuti võivad krediiditaotleja puhul olla ohumärgiks eelnevad võlgnevused, küll aga arutatakse need intervjueeritud krediidipakkujate sõnul kliendiga kindlasti läbi. Vestluste käigus selgitatakse välja, kas probleemid, mis kunagi võlgnevusi tekitasid, on endiselt aktuaalsed. Kui ei ole, siis juhul, kui muud tingimused on täidetud, rahuldatakse üldiselt kliendi krediiditaotlus. Kui on aga tegemist pikaajalise teguriga, nt terviseprobleemid, siis lähenetakse indiviidipõhiselt, st taotluse kinnitamine või tagasilükkamine oleneb konkreetsest olukorrast.

Makseraskustesse sattumine

Üldiselt on intervjueeritud krediidipakkujate sõnul makseraskustesse sattumine praegu pigem harv (vt peatükk 3.1). Krediidipakkujad kasutatavad hindamismudelid ja -algoritme, mis on pigem konservatiivsed ning juba eos elimineeritakse need, kelle puhul on kahtlus, et makseraskused võivad varem või hiljem tekkida. Koostöövalmis klienti aidatakse krediidipakkujate esindajate sõnul raskuste korral nii palju kui võimalik, pakkudes näiteks maksepuhkust, -graafikute kohendamist jne. Seda kinnitab ka meediaanalüüs, kuna analüüsitud artiklites on toodud välja, et kui inimene on koostöövalmis ning motiveeritud, siis *„leidub alati ka väljapääs ja lahendus"*. Nagu öeldud, kasutavad krediidipakkujad mitmeid andmeid, et hinnata taotleja krediidivõimelisust, kuid mitmed pakkujad rõhutasid, et (madalam) sissetulek ei ole tihti parim indikaator, mis näitaks, kas kliendil võivad tekkida makseraskused. Siiski ei osanud krediidipakkujad tuua välja n-ö tüüpilise võlglase profiili.

Mitme pankrotikohtuniku sõnul on viimastel aastatel lisandunud just noori võlglasi, st 1990ndatel sündinud inimesi. Intervjueeritavate sõnul võib selle nähtuse põhjustajaks olla tajutud ühiskondlik surve olla edukas, mida omakorda võimendab ka sotsiaalmeedia. Sestap võetakse kodude, autode ja ka luksustoodete soetamiseks järjest laene, mille tulemusel maksekohustused kiirelt kasvavad ja võivad tekkida makseraskused. Küll aga on kohtunike sõnul ka selliseid sarilaenajaid, kellel ei tundu laenude võtmisel olevat isegi plaanis neid tagasi maksta. Selle katmiseks võetaksegi uus laen. Kaks pankrotikohtunikku arvasid, et selliste sarilaenajate turult eemaldamiseks võiks esitada nende suhtes pankrotiavaldusi ka nt krediidipakkujad ja/või inkassofirmad. Kohtunike sõnul oleks see üks viis, kuidas krediiditurgu potentsiaalselt korrastada, kuna sarilaenajad ise ei soovi avaldust esitada: see tähendaks, et neil ei oleks enam võimalik uusi laene võtta. Lisaks tõid kohtunikud intervjuus välja, et vahel vähendab võlglaste motivatsiooni võlgade tagasimaksmisel ka see, et Eestis ei kustutata nt eluasemevõlga pärast tagatise realiseerimist ning kui jääk on väga suur, võib tekkida abituse tunne. Ühes intervjuus toodi ka murekohana välja kergekäeline laenuandmine nt piiratud teo- ja/või töövõimega isikutele, kellel tekivad üpris kiiresti erinevatel põhjustel ka makseraskused. Mõnel juhul toodi intervjueeritavate poolt välja, et teovõimet ei ole nendele võimaldatud andmebaaside põhjal võimalik kontrollida.

Peamisteks makseraskustesse sattumise põhjusteks toodi aga näiteks töökaotus, elukaaslasest lahkuminek, tervisemured, kuid ka inimeste tarbimisharjumused. Ka meediaanalüüs kinnitab et tihti

tulenevad raskused muuhulgas sellest, et on tehtud *„valed otsused seoses tarbijalaenudega, aga ka töökaotus või lähedase inimese kaotus“*. Teisisõnu, põhjused on mitmeid, kuid üldiselt on selleks ootamatu elusündmus, mille tulemusel inimese kulud tõusevad ja/või sissetulek(ud) vähenevad oluliselt lühikese aja jooksul. Ühe intervjueeritava sõnul võib makseraskustesse sattumine tuleneda ka uutest, täiendavatest laenudest, mida võetakse teenindamaks olemasolevaid laene ehk refinantseeritakse olemasolevaid laenusid, mis omakorda loob ringi, millest võib olla keeruline välja saada.

Ühe pankrotikohtuniku sõnul tuleks kaaluda refinantseerimise sisse kirjutamist regulatsioonidesse ja/või seadustesse, et tagada (rangem) kontroll. Mitme kohtuniku sõnul tekivad makseraskused eelkõige eelnevalt mainitud tarbimislaenudest, kuna nende puhul ei ole vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimise kontekstis välja kujunenud nii selged tegutsemispraktikad (krediidipakkujate siseregulatsioonid). Keskmised võlasummad varieeruvad kohtunike sõnul piirkonniti, kuid need on viimastel aastatel kasvanud; olenevalt piirkonnast jäävad võlasummad üldiselt vahemikku 15 000–70 000 eurot, kuid on ka neid, kellel on võlasummaks paartuhat eurot.

Probleemiks on intervjueeritud pankrotikohtunike sõnul ka võlanõustajate puudus, st abivajajatel võib olla raskusi nõustamisteenuse saamisel, kuna võlanõustajaid ei lisandu. Selle murekoha potentsiaalseks leevendamiseks – või ka lahendamiseks – pakkusid osad intervjueeritud kohtunikud välja koolituste väljatöötamist ja pakkumist võlanõustajatele, mis võiks aidata suurendada nende arvu ja ka ühtlustada nõustamise taset. Kohtunike sõnul on praegu osaliselt probleemiks, et nõustamiskvaliteet varieerub suuresti, mistõttu ei saa tarbija selles kindel olla. Lisaks tuleks kohtunike sõnul tutvustada krediidivõtjatele võimalikult varakult, mida teha probleemide korral, et probleemidega saaks hakata tegelema enne, kui need liiga suureks kasvavad. Küll aga tõi üks pankrotikohtunik välja, et isegi kui inimene on teadlik võimalustest, ei pruugi ta neid kasutada. Näitena toodi kohaliku omavalitsuse pakutavat võlanõustamise teenust: väikeses kohas võib raskustes inimene karta, et saadakse teada, et tal on tekkinud rahalised probleemid, mis võib mõjutada negatiivselt teiste suhtumist temasse.

Ühe pankrotikohtuniku sõnul on suurenenud võlgade ümberkujundamine, mis tuleneb tõenäoliselt sellest, et võlanõustajad suunavad oma nõustatavaid üha enam sinna. Küll aga on kohtuniku sõnul võlgade ümberkujundamine siiski paljuski kasutamata võimalus, mida võiks oluliselt rohkem kasutada. Võimaliku seletusena tõi teine kohtunik, et vähene võlgade ümberkujundamine võib tuleneda sellest, et tihti hakkavad inimesed otsima abi siis, kui kohustuste hulk on liiga suur ning kui on kaotatud sissetulek, mida aga on ümberkujundamiseks vaja. Ta nõustus, et aegsasti reageerides võiks ümberkujundamine palju rohkem inimesi pankrotist päästa. Osad krediidipakkujad – nii krediidiasutused kui -andjad – pakuvad enda sõnul ka ise klientidele probleemide korral võlanõustamise teenust, mida on üritatud kliendile võimalikult mugavaks teha.

Ühe intervjueeritud pankrotikohtuniku sõnul on ta täheldanud, et nn auto tagatisel laenud, mis olid ca 15 aastat tagasi krediiditurul levinud nähtus, on taas sagedasemaks muutumas. Skeem on järgmine. Krediidivõtjale antakse laen, mille tagatiseks on krediidivõtja auto. Pärast seda, kui krediidipakkuja on saanud krediidivõtjalt mõned maksed, ,,avastab" pakkuja, et nt krediidivõtja auto tehnoülevaatus on hilinenud ning lepingus on kirjas, et see on lepingutingimuste rikkumine. Seepeale ütleb krediidiandja lepingu üles, makstud raha arvestatakse n-ö kõrvalkohustuste katteks ja see viib selleni, et krediidiandja realiseerib ,,mitmete puudustega" tagatise pea nullhinnaga

„sõltumatule" isikule, kes on tegelikkuses tihti krediidiandjaga seotud. Seejärel esitatakse kohtusse hagi, kuna krediidivõtja pole väidetavalt laenu põhiosa vähendanud.

Pankrotimenetluse kontekstis toodi välja kaks murettekitavat olukorda, kus kohtul kostja osaluseta esitatud nõudeid võimalik kontrollida ei ole. Esiteks, kui krediiti on antud eelnevate laenude kustutamiseks krediidisumma kandmisega otse võlausaldajate kontodele vastavalt võlausaldajate poolt esitatud nö lõpparvetele. Teiseks, kui VÕS § 578 lg 1 tähenduses on sõlmitud kompromissileping. Eelnimetatud juhtudel, kuna ei ole teada esialgsetest lepingutest tulenevate nõuete koosseis ja nende õiguspärasus ning kostja menetluses ei osale, ei ole kohtul võimalik midagi kontrollida.

Mõningaid näiteid pankrotimenetlustest: võlad viielt kiirlaenufirmalt on kokku laenatud 9000 eurot; abikaasade pankrotimenetlused, mis olid tingitud buumiajal võetud laenust; 57. a võlgnikul oli kogunenud väikelaenudest kohustusi 27 000 euro ulatuses (enamasti tasus laenuga varasemat laenu); noore ema kohustused olid kokku 55 000 eurot.

Nõuded

Intervjueeritud asutuste esindajate sõnul üritatakse makseraskustesse kliendiga võimalikult varakult ühendust võtta, küll aga loovutatakse mingi aja möödumisel nõue inkassodele, kui klient ei ole krediidipakkujale vastanud või kui ei ole suudetud koos leida sobivat lahendust. Kuna inkasso turg ei ole seadustega reguleeritud, siis on krediidiasutustel lihtne nõudeid loovutada. Loovutamisel kaovad viivislaenud krediidiandja portfellist, mis tähendab seda, et kaob üks potentsiaalne indikaator, millega saab kontrollida vastutustundliku laenamise põhimõtete järgmist: kui viivislaenude hulk portfellis on liiga suur, siis on see märk, et asutuse tegevust tuleks kontrollida. Intervjueeritavate sõnul loovutatakse üldiselt tarbimiskrediidi võlgaste nõuded, mis ilmselt tuleneb majanduslikest kaalutlustest, st on nõuded otstarbekam loovutada inkassodele, kui nendega ise edasi tegeleda. Intervjueeritute sõnul on selliste juhtumite arv viimastel aastatel pigem vähene olnud. Tüüpiliselt tegelevad suuremad krediidipakkujad ise rohkem nii võlanõustamisega kui ka võlgade sissenõudmisega, väiksematel pakkujatel ei ole aga selleks piisavat võimekust.

Ühe krediidituruga seotud asutuse esindaja tõi intervjuus välja, et ka inkassofirmadele tuleks kehtestada järelevalve, st tuleks reguleerida meetodid ja võtted, mida kasutatakse, ja ka tasud, mida teenuste eest võetakse, kuna praegu ei laiene vastutustundliku laenamise põhimõtted inkassofirmadele. Uuringu raames ei õnnestunud vaatamata korduvatele katsetele (telefonikõned ja e-kirjad) saada põhjalikumat kommentaari inkassofirmalt.

Inkassod olid üheks läbivaks teemaks ka meediaanalüüsis käsitletud veebiväljaannetes. Mitmetes artiklites oli ühe probleemina kirjeldatud ebaõnnestunud suhtlust võlgniku ja inkassofirma vahel. Paaris analüüsitavas artiklis oli kirjeldatud võlgniku perspektiivist keerulist suhtlust inkassofirmade või kohtutäituritega, mida toodi välja ka uuringu raames võlanõustajatega tehtud intervjuudes (vt alapeatükk Võlanõustajad) ja ka seda, et inkassofirmad on nõudnud tagasi nõudeid, mis on kehtetud. Artiklites olid toodud välja ka kolmandate osapoolte – nt riigiasutuste – seisukohad, mille järgi peaks inkassoturgu senisest rohkem reguleerima ning läbipaistvamaks muutma.

Krediidituru tulevikusuunad

Rääkides krediidituru võimalikest tulevikusuundadest, toodi intervjuudes välja, et kindlasti jätkub automatiseerimine ja tehnoloogia areng, mis tähendab toimingute efektiivsuse kasvu. Lisaks tuli mitmete intervjueeritavatega teemaks finantsturu globaliseerumine, mille tulemusel võivad krediidipakkujad laieneda uutele turgudele, mis võib viia piiriülese tegutsemiseni. See tähendaks ka suuremat valikut tarbijatele, kellel oleks võimalik saada pakkumisi suuremalt arvult krediidipakkujatelt. Intervjueeritavate sõnul takistab praegu turu globaliseerumist oluliselt isikuandmete kättesaadavus, võimetus efektiivselt eri andmeid töödelda, regulatsioonide mittetundmine, üldine turutõrge ning ka tarbija valmisoleku puudumine. Kindlasti aitaks tarbija valmisolekut tõsta see, kui andmete kaasa võtmine välisasutustesse oleks võimalikult lihtne ja mugav. Esimeseks sammuks oleks aga sama protsessi hõlbustamine riigisiseselt (nt positiivse krediidi registriga), kuna see aitaks minimeerida taotluse esitamisel tehtud vigade arvu ja ka potentsiaalselt soodustada seda, et klient võtab krediidipakkumise ka mujalt kui oma kodupangast.

Rääkides praegustest probleemidest krediiditurul, tõid kõik intervjueeritavad välja eespool jutuks olnud positiivse krediidiregistri puudumise. Nagu eelnevalt öeldud, on registri puudumise tõttu rohkem võimalusi vigadeks, eriti juhtudel, kus krediiditaotleja ei ole esitanud kas kogu või korrektset informatsiooni. Samuti on registri puudumise tõttu krediiditaotlemise protsess aeglasem ja see avaldub krediidipakkujate sõnul ka krediiditoodete hinnas. Lisaks tõid mitmetes intervjuudes nii turuga seotud asutuste kui ka mõne krediidipakkuja esindajad välja, et oluline oleks ka negatiivse krediidiinfo jagamine kohustuslikuks muutmine. Pakuti, et see kohustus võiks kajastuda ka seadustes, mitte ainult vastutustundliku laenamise põhimõtetes. Negatiivse krediidi info jagamine on nende sõnul oluline nii krediidituru korrastamiseks, krediiditaotluste rahuldamiseks kui ka tarbija kaitsmiseks, kuna see aitaks samuti ennetada nn lõhki laenamisi. Samuti aitaks see vähendada andmehankele ja -töötlusele kulutatud ressursse, mis aitaks langetada ka krediiditoodete hindasid ja elavdada krediidituru konkurentsi.

Eraisikult eraisikule laenuturg

Eraisikult eraisikule laenuturu all peetakse silmas tüüpiliselt sotsiaalmeedia – nt Facebooki – vahendusel laenupakkumisi ja -taotlusi edastavaid eraisikuid, kes sõlmivad laenulepinguid teiste eraisikutega. Laenude vahendamiseks on Facebookis loodud mitmeid gruppe: suurimad neist on „Laenud eraisikutelt eraisikutele“, kus oli 2021. aasta novembri alguses 7300 liiget, ning „Laenuabi: laenud eraisikutele“, kus oli 2021. novembri alguses 2500 liiget. Keskmiselt tehakse nendesse gruppidesse ühe kuu jooksul 10–15 laenupakkumise postitust ning samuti postitatakse gruppidesse sama aja jooksul sarnane arv laenuvõtmise kuulutusi. Kahe intervjueeritud krediidipakkuja sõnul jäävad suur osa – hinnanguliselt kolmandik kuni pool – laenuvõtjatest pakkujatele n-ö püsikliendiks, kus pärast krediidi tagastamist soovitakse lühikese aja jooksul pakkujalt uus laen võtta. Laenuturgu on kajastatud ka veebiväljaannetes: ühes artiklis kirjutab autor oma kogemusest laenugruppidega ning teises on intervjueeritud ühe suurima laenugrupi juhiga. Intervjuus ütleb juht, et grupi tegevus on igati kooskõlas seadustega, kuid artiklis on kirjutatud nii:

> *„Viis erinevat selle valdkonnaga seotud riigiasutust kinnitavad aga vastupidist: tarbijatele laenu andmine on seadustega väga rangelt reguleeritud ning alates 2016. aasta kevadest tohivad sellist teenust pakkuda vaid finantsinspektsiooni tegevusloaga*

ettevõtted ehk eraisikul tuleb luua tegutsemiseks äriühing. Lisaks on kehtestatud ülempiir krediidi kulukuse määrale, mille ületamisel on tehing tühine".

Ühele laenupakkumise postitusele reageerib keskmiselt 15 laenuhuvilist. Lisaks võetakse pakkujatega ühendust seoses varasemate laenupakkumistega, st huvilisi on nädalas ligi 20 inimest. Ühe intervjueeritava sõnul on huvilisi kohati paarkümmend ning neid lisandub aja möödudes veelgi. Laenugruppide analüüs näitab, et turg on koondunud umbes 10–20 suurema laenupakkuja kätte, kelle laenuportfellid jäävad tihti 1000–5000 euro piiridesse. Väljastatud laenusummad on üldiselt vahemikus 50–200 eurot ning laenud on lühiajalised (umbes paarinädalased), kuid laenusoovijate kuulutused on aeg-ajalt olla ka oluliselt suuremad, nt vahemikus 50 000–80 000 eurot. Ühe intervjueeritu sõnul tekib aeg-ajalt laenuandjaid mingil perioodil rohkem juurde, nt kui meedias avaldatakse sel teemal artikkel, kuid mitmete andjate tegevus on lühiajaline, kuna laenu andmine on tihti riskantne ning riskitunnetuse puudumisel saadakse ka tihti laenuvõtjatelt petta. Küll aga on pakkujate sõnul nõudlus ääretult suur, mistõttu kasvab nende hinnangul eraisikult-eraisikule laenu pakkumine tõenäoliselt tulevikus veelgi.

Antud laenude puhul esitatakse hind tavaliselt intressina, mis arvutatakse laenuperioodi lõpus tagastatavalt summalt ning väljendatakse kogu laenuperioodi peale. Küsitav intress on selliselt väljendatuna keskmiselt 30–60%: nt võib tüüpiline laen olla märgitud 50% intressiga, st kui klient laenab 100 eurot, siis maksab ta kahe nädala pärast tagasi 150 eurot. Ühe pakkuja sõnul korrigeerib ta laenuintressi vahel vastavalt taotlejale, st tulenevalt inimese vajadusest. Kuigi sääraselt väljendatuna ei pruugi tarbijatele laen kallis tunduda, siis on sellisel laenul aastane intressimäär väga kõrge, 1200%. Antud lepingute sõlmimisel ei ole tavapäraselt seotud kulusid, küll aga rakendatakse tähtaja ületanud laenudele viivisemäärasid, mis varieeruvad pakkujate lõikes. Üldiselt võetakse pakkumine vaid ühelt pakkujalt, kelleks on tõenäoliselt esimene ettejuhtuv pakkuja või pakkuja, kelle puhul hinnatakse laenusaamise tõenäosust (piisavalt) kõrgeks. Pakkujate sõnul on nad taotluse mitterahuldamise korral saanud taotlejatelt nii survestavaid kui ka sõimavaid sõnumeid.

Intervjueeritud eraisikutest laenupakkujate sõnul küsivad nad enne laenuotsuse tegemist laenusaajatelt väga mitmekülgset informatsiooni nende finantsolukorra kohta: üldiselt küsitakse laenutaotlejalt 6–12 kuu pangakonto väljavõtet, isikut tõendava dokumendi koopiat koos pildiga, kus isik seda käes hoiab, ja väljavõtet maksehäirete registrist. Lisaks sisestatakse ka vahel taotleja nimi otsingumootorisse ja vahel küsitakse taotleja krediidivõimelisuse hindamiseks infot teistest riiklikest registritest, nt pensionikeskusest. Regulaarse sissetuleku puudumisel jätavad üldiselt laenupakkujad laenutaotluse rahuldamata. Küll aga tõid intervjueeritud laenupakkujaid välja, et neil ei ole võimalik kontrollida, kas taotlejal on registreeritud puue ja/või teovõimetus – paaril juhul oli seetõttu antud laenu piiratud teovõimega inimesele. See on eraisikutest laenupakkujatele nende endi sõnul suureks probleemiks.

Laenutaotlustest rahuldatakse keskmiselt vähem kui 20%, kuid riskitunnetus on pakkujatel väga erinev: on neid, kes annavad laene kergekäelisemalt ja neid, kes on selles konservatiivsemad. Osa intervjueeritavatest annab tagatise – nt sülearvuti või käekella – eest taotlejale laenu olenemata tema finantsolukorrast. Küll aga tõid pakkujad välja, et nad keelduvad laenu andmast ka juhtudel, pakkujad esitavad nõutud dokumendid – sh allkirjastatud lepingud – ebakorrektselt või kui ilmnevad mõned ohumärgid. Üheks selliseks märgiks on nt pangakontode väljavõtetes esinevad viited hasartmängudele ja ka suured kulutused pornograafiale, mis intervjueeritavate sõnutsi on taotlejate hulgas üsna levinud probleemid.

Lisaks kontrollivad eraisikutest laenupakkujad ka teiste laenude ja/või maksekohustuste olemasolu ning kuuluvust võlgnike ja petturite Facebooki gruppidesse: nt grupp „Võlgnikud ja petturid avalikuks!“, kus oli 2021. aasta novembri alguses 14 000 liiget, või gruppi „Petturid ja võlgnikud avalikuks“, kus 2021. aasta novembri alguses oli 20 000 liiget. Nimetatud gruppidesse postitatakse keskmiselt kord päevas info mõne uue võlgniku kohta ja tavaliselt postitatakse sama info mitmesse analoogsesse gruppi korraga. Postituste eesmärgiks on hoiatada teisi laenupakkujaid nende eest, kellega on tekkinud mingil põhjusel probleeme. Üldiselt avalikustatakse laenuvõtja nimi, kuid vahel lisatakse ka kuvatõmmiseid krediidipakkuja ja -võtja vahelistest vestlustest või muud isikut puudutavat infot. Intervjueeritud laenupakkuja sõnul motiveerivad ka sellised grupid inimesi laene õigeaegselt tagasi maksma.

Intervjueeritud laenupakkujad tõid välja, et peamine laenuvõtjate põhjendus raha laenamiseks on järgmise palgapäevani toimetulemine, mõnel juhul aga (ootamatu) suurem väljaminek nagu kodumasina ost, auto remont või tervisekulud. Seda kinnitas ka tehtud meediaanalüüs, mille alusel võib väike- või kiirlaenu võtmise põhjuseks olla ka vanade võlgade tasumine. Võlgnikud kirjeldasid seda kui kiiret lahendust olemasolevate kohustuste katmiseks. Eraisikutest laenuandjatele poole pöördutakse siiski alles viimases hädas, st siis, kui mujalt ei ole enam võimalik laenu saada. Tihti on laenusoovijatel samaaegselt mitmed võlad mitmelt krediidipakkujalt, harvem aga mitmelt erinevalt eraisikust pakkujalt. Leidub ka krediidivõtjaid, kellele on raha laenamine muutunud harjumuseks: pakkujatelt laenatakse 5-10 euro kaupa ja seda pea igapäevaselt. Enamikele laenuvõtjatest ei ole laenu hind oluline, sest prioriteediks on raha võimalikult kiiresti kätte saamine.

Tuginedes eraisikutest laenupakkujate intervjuudele, makstakse õigeaegselt ära ligikaudu 15–25% laenudest, kolmandik maksetest hilineb vähemalt nädala ning makseid on oluliselt raskem tagasi saada. Pakkujate sõnul proovitakse võlgnevusi valdavalt ise tagasi saada, leides üles laenuvõtja suhtlusringkond. Seega, kui laenuvõtja ei vasta või ei maksa summat õigeaegselt tagasi, võetakse ühendust võlgniku tuttavatega, kes leitakse üldiselt võlgniku Facebooki profiili sõbralistist. Kui see meetod ei anna oodatud tulemust, siis loovutatakse nõue inkassodele. Pakkujate sõnul põhjendavad võlgnikud tekkinud makseraskusi tihti ebausutavate põhjustega. Ühe intervjueeritava sõnul jaotuvad vabandused nelja kategooriasse: taotleja on teinud vigu laenumakse ja/või sissetuleku arvestamisel, taotleja on end üle laenanud, taotleja teeb juhutöid ja ei ole palka saanud või ei ole taotlejaga mingil hetkel enam lihtsalt võimalik kontakti saada. Intervjuudest tuli ka välja, et riskantsem on laenata noorematele inimestele, eriti just meestele ning üldiselt on kindlam laenata keskealistele taotlejatele.

Lisaks tõid intervjueeritud laenupakkujad välja ühe kitsaskoha tulumaksu arvestamise regulatsioonis: kuna mitmed laenud „lähevad hapuks“ ning laenupakkuja jääb selle tõttu enda rahast ilma, siis peab ta vaatamata sellele siiski tulumaksu saadud tulult maksma kahjusid arvestamata. Lisaks näitas meediaanalüüs, et laenugruppides on levinud ka pettused: mitmed artiklid kirjeldasid juhtumeid, kus kellegi teise nimel oli laenu võetud. Lisaks toodi artiklites välja ka levinud petuskeemid: krediidivõtjale on tehtud sotsiaalmeedias laenupakkumine ning võtja on tasunud õigeaegselt ära laenutasud, mis võivad sageli ulatuda tuhandetesse eurodesse, kuid tegemist on libakuulutusega ning laenusumma jääb saamata. Kuna nendes kuulutustes pakutakse sageli kiiret laenuvõtmist ilma krediidivõimelisuse kontrollita, siis on need pakkumised atraktiivsed eriti neile, kes teavad, end neil ei ole tõenäoliselt võimalik mujalt laenu saada.

Peatükist saame järeldada, et:

- Konkurents turul on suurenenud, tõenäoliselt tänu krediidituru korrastumisele, väikeste finantsasutuste maine ja avaliku suhtumise paranemisele ja vastutustundliku laenamise levikule. Konkurents on omakorda mõjutanud positiivselt krediiditoodete hindasid. Suurenenud on ka krediiditoodete tarbimine, mida kinnitavad nii statistika kui ka intervjuud. Intervjuude põhjal kasvamas ka eraisikutest krediidipakkujate hulk, mis kajastab osaliselt tarbijate nõudluse kasvu.
- Intervjueeritavate sõnul on kasvanud enamike tarbijate finantsteadlikkus, kuid juhtub, et klient ei tutvu alati krediiditoote lepingutingimustega. See on sagedasem just väikelaenude puhul.
- Krediidipakkujate sõnul muudab hetkel kehtiv reklaamiseadus keerulisemaks oma toodete viimist klientideni ning et piirang on loodud väikest tarbijagruppi – nt ülelaenajaid – silmas pidades, kuid pankrotikohtunike sõnul on piirang vajalik tarbijate kaitsmiseks.
- Nii krediidipakkujad kui pankrotikohtunikud tõid intervjuudes välja positiivse krediidi registri vajalikkust, kuna see aitaks hinnata adekvaatsemalt tarbijate krediidivõimelisust, ning see aitaks kaitsta nii tarbijaid kui krediidiandjaid.
- Pankrotikohtunike sõnul on viimastel aastatel tekkinud juurde just noori – st 1990. aastatel sündinud – võlgnikke, kelle puhul võib makseraskustesse sattumise põhjuseks olla see, et tajutakse ühiskondlikku survet olla varakult edukas. See võib ajendada noori võtma krediiditooteid, mis aitavad neil rahastada „edukat elu". Murekohaks on nii pankrotikohtunike kui ka osade krediidipakkujate sõnul teise pensioni samba realiseerijad, kelle finantsmured aastate pärast ilmneda võivad.
- Krediidipakkujate sõnul on tuleviku märksõnaks kindlasti *innovatiivsus* (just krediiditoodete osas), mis võib hakata määrama seda, millised pakkujad teistest „ette rebivad".

Töötukassa ja sotsiaalkindlustusamet

Töötukassa puhul on tegemist kolmanda osapoolega, kelle tegevust täitemenetlus ning võlgade sissenõudmine oluliselt puudutab. Igakuiselt teeb töötukassa kinnipidamisi keskmiselt 9000 kohtutäituri akti alusel. See kohustus muutus töötukassa esindajate sõnul eriti koormavaks koos töövõimetoetuste maksmise töötukassasse toomisega aastal 2016. Töötukassa ei olnud valmis kinnipidamisaktide arvu nii äkiliseks kasvuks. Alguses tehti neid kinnipidamisi käsitööna, raamatupidajad koostasid käsitsi akte.

Keskmiselt teeb töötukassa kuus 8500 kinnipidamist töövõimetoetusest ning 500 kinnipidamist töötuskindlustushüvitisest. Töötukassa portfellis oli 2020. aastal kokku 40 000 akti. Enne maksepäevi oli töötajate koormus seetõttu intervjueeritud töötukassa esindajate sõnul väga suur, inimesed olid sunnitud tegema palju ületunde. Kuna selle koormusega oli võimatu hakkama saada, lõi töötukassa koostöös kohtutäituritega kinnipidamiste infosüsteemi. Nüüd saab kinnipidamised teha automatiseeritult. Töötukassa on loonud oma x-tee teenuse ja kohtutäiturid saavad liidestada oma süsteemid töötukassa omaga. Nad saavad sinna sisestada oma aktid ja seal ka sissenõudeid lõpetada. Alguses oli töötukassa esindaja sõnul sellega päris palju probleeme, sest kinnipidamisaktide kvaliteet oli väga halb. Ta tõi näiteid, kuidas ühe täituri koostatud akti näidati teisele täiturile, kes ei olnud võimeline aru saama, mida selle aktiga täpsemalt nõutakse. Nüüd on süsteemil selge reeglistik, aktide kvaliteet paraneb ja see töötab intervjueeritu hinnangul päris hästi. Täituritele saadetakse sealt ka aruanded kinnipidamiste kohta jm infot. Praegu on käigus hübriidlahendus – osad nõuded tulevad elektrooniliselt ja sisestatakse süsteemi, aga suuremad bürood, ca 10, on liidestunud ja tegutsevad ise. Kui kogu süsteem valmis saab, pole protsess intervjueeritu hinnangul enam töötukassa jaoks koormav.

Küll aga tõi töötukassa esindaja intervjuus välja, et tema arvates on täitemenetluse protsessis jäetud tähelepanuta üks oluline osapool – n-ö kolmas kohustatud isik, kes teeb inimesele makstavast summast kinnipidamise kinnipidamisakti alusel. See võib olla töötukassa, aga ka näiteks tööandja. Siit selgub üks mõjufaktor võlgadega koormatud inimeste tööle rakendumisele – väidetavalt ei soovi paljud tööandjad neid tööle võtta, kuna kinnipidamiste tegemine on tööandjale täiendavaks koormuseks.

> *„Aga ikkagi – kolmas kohustatud isik on jäänud „tuulte räsida". Olen rääkinud tööandjatega, kes ütlevad, et ma ei võtagi tööle neid võlgadega inimesi, sest mu raamatupidaja läheb hulluks. See on ikka lisatöö ja keeruline – aru saada, mida seal aktis täpselt tahetakse ja see kinnipidamine õigesti teha. Võlgnike väljavaated tööturul on kindlasti sellest mõjutatud. [Kohtutäiturite ja Pankrotihaldurite] Koda on öelnud, et nad saavad iga päev kõnesid kolmandatelt osapooltelt, kes ei saa aru, mida neilt nõutakse. Miks peaks tööandja endale selle lisatöö võtma?" (Töötukassa esindaja)*

Praeguseks hetkeks (sügis 2021) on töötukassa esindaja sõnul koostöö töötukassa ja Kohtutäiturite ja Pankrotihaldurite Koja vahel hea. Ebakvaliteetsete kinnipidamisaktide probleemi tunnistas ka Kohtutäiturite ja Pankrotihaldurite Koda, menetluspraktika on ühtlustunud, aktid on muutunud arusaadavamaks.

Töötukassa esindaja rõhutas, et kinnipidamiste infosüsteemi järgi oli vältimatu vajadus. Töötukassa klientide hulgas on inimesi, kelle kohta on koostatud 30 kinnipidamisakti, kõik oma järjekohtadega jne. Inimene ei suuda seda infohulka analüüsida ja neid akte õigesse järjekorda panna, arvutiprogramm aga saab sellega hakkama. Pooleldi naljatades arvas ta, et oli hea, et selline olukord (segadus kinnipidamisaktidega ning suur ülekoormus) tekkis just töötukassaga – asutusega, millel oli võimekus ja ressursse sellise infosüsteemi loomiseks. Kriis n-ö kasutati parimal otstarbel ära. Kinnipidamiste infosüsteemi loomise maksumus oli töötukassa jaoks ligikaudu 200 000 eurot.

Võlgnikega seotud probleemidest rääkides tõi töötukassa esindaja välja inimeste teadmatuse kinnipidamiste mehhanismist – otsitakse võimalusi vahetada pangakontot või saada ülekanne kellegi teise kontole teadmata, et kinnipidamine tehakse sissetulekust selle väljamaksja juures enne makse sooritamist. Samuti on tema arvates arenguruumi erisuse paragrahvi tõlgendamisel täitemenetluse seadustikus – § 131 käsitleb küll töövõimetoetust kui sissetulekut, millele ei saa pöörata sissenõuet, kuid sama paragrahvi lõike 2 alusel võib kinnipidamise teha kaalutlusotsuse alusel ka töövõimetoetusest, kui seda ei ole võimalik teha muult sissetulekult, ning need kinnipidamised tehakse ilma kaalutlusotsuseta kõikidel juhtudel.

Töötukassas ning ka sotsiaalministeeriumis on toimunud arutelud, kas töövõimetoetuselt peaks kinnipidamisi tegema. Eeldatakse, et vähenenud töövõimega inimese kulutuste tase selleks, et osaleda tavaelus võrdväärsel positsioonil, on kõrgem kui täistöövõimega inimesel. Töövõimetoetuse eesmärk on luua vähenenud töövõimega inimesele võrdne olukord täieliku töövõimega inimesega, seega ei tohiks töötukassa esindaja arvates seda sissetuleku osa kinni pidada. Samas nõustuti sellega, et ka võlausaldaja huve tuleb kaitsta.

Näitena võib tuua 2021. septembrikuu kinnipidamised: töövõimetoetusest 8553 kinnipidamist, summa 344 000 eurot, töötuskindlustushüvitisest 549 kinnipidamist, summa 27 300 eurot. Palju on parkimistrahve, liiklustrahve, elatise võlgnevusi, aga peamiseks kinnipidamiste põhjuseks on kiirlaenud, ka mõned suuremad laenud. Septembris näiteks oli elatise aktide arv 700, koos elatise võlaga 1255 akti.

Töötukassa juhtumikorraldajad tõid samuti välja inimeste soovi n-ö süsteemi petta ning saada ülekanne mõne tuttava pangakontole või ise tihti kontot vahetada. Väidetavalt toovad võlaprobleemidega inimesed selle tihti põhjuseks, miks ei soovi nad ametlikult tööle asuda – sest *„niikuinii võtab siis kohtutäitur kogu mu palga ära"*. Põhjusena, miks võlgu jäädi, nimetatakse tihti töö kaotust, lahutust (selliseid põhjusi tõid välja ka krediidipakkujad), ootamatult tekkinud keerulist olukorda, kuid samas on paljude inimeste puhul tuntav ka laenamine kui elustiil või oskamatus prioriteete seada – inimene kaotab küll töö, kuid ei soovi elustiilis muudatusi teha ning kokkuhoidlikumalt elada. Eraldi grupi moodustavad nõrkade sotsiaalsete oskustega inimesed, kes on langenud kas otsese pettuse või siis sõprade-sugulaste veenmisoskuse ning oma liigse usaldavuse ohvriks ning hädas laenudega, mis on võetud kellegi teise tarbeks.

> *„Kiirlaenud – neid antakse liiga kiiresti ja kergesti. Kas seda peaks üldse reklaamima. Nii intensiivne turundus ei ole OK. Tegemist on teenusega, millega inimesel on võimalik ennast ja teisi kahjustada. Tubaka- ja alkoholireklaam ju keelati ära." (Töötukassa esindaja)*

Leiti, et kiirlaenu saamise lihtsus muudab selle ootamatult keerulisse finantsolukorda sattunud inimese jaoks mõnes mõttes „lõksuks" – kiirlaenu võtmine on hästi lihtne. Kirjeldati olukordi, kus inimene oleks võinud leida ka muu lahenduse hakkamasaamiseks, aga need muud variandid on keerulisemad kui kiirlaenu võtmine. Samuti on juba laenudega hädas oleval inimesel lihtne saada uus kiirlaen.

Infot võimaluse kohta saada abi võlanõustajalt töötukassa nõustajate väitel inimestel enamasti ei ole, see info saadakse töötukassast probleemide ilmsikstulekul ja teenust kasutatakse meelsasti.

> *„Kui inimene ütleb, et tahaksin muuta kontonumbrit, millele toetust saan, hakkan uurima, et miks nii, aga ise võtan arvutist juba võlanõustamise info lahti. Reeglina see nii lähebki - inimene on oma võlgadega hädas ja vajab abi". (Töötukassa esindaja)*

Võlaprobleemidega inimeste toetamiseks tehtava koostöö kohta kohalike omavalitsustega arvasid töötukassa juhtumikorraldajad, et osadel inimestest on häbi kohalikust omavalitsusest sellist teenust küsida, kuna kardetakse, et info levib kogukonnas. Samuti toodi välja, et kohalike omavalitsuste töötajad suunavad tihti inimese võlanõustamise teenuse saamiseks hoopis töötukassasse.

Sotsiaalkindlustusamet teeb kohtutäiturite aktide alusel kinnipidamisi kõikidelt pensionide liikidelt, vanemahüvitistelt, kahjuhüvitistelt. Selle tööga tegeleb neli töötajat. Alguses teavitati kliente eelnevalt, et tema sissetuleku suhtes on laekunud kinnipidamisakt, praegu seda enam ei tehta, kuna see tõi kaasa liiga suure halduskoormuse ja oli tülikas. Enamik esitatud aktidest ei ole kindlale summale, vaid on kasutatud sõnastust „pidada kinni lubatud piirides" ning töötajad teevad arvutamise töö ise ära – vaatavad, et inimesele jääks elatusmiinimum jne. Probleemi nähti kohtutäiturite töös aktide esitamisega. Kui inimesel on mitu sissetulekuallikat, esitatakse kinnipidamisaktid kõikide suhtes, kui ühelt sissetulekult on kinnipidamine tehtud, tühistatakse teised aktid, kuid akti saanud osapool on juba sellega tööd teinud ning sellele aega kulutanud. Tegemist on reaalse, rahas mõõdetava kuluga kolmandale osapoolele, kuid seda ei arvestata. Sotsiaalkindlustusameti esindaja arvates lähevad mõned kohtutäiturid kohati ka „õngitsemise" teed – toodi näide, kus naine oli veel lapseootel, kuid kohtutäitur saatis juba akti kinnipidamiseks vanemahüvitiselt.

Kokkupuuteid kohtutäituritega kajastati ka meediaanalüüsis analüüsitud veebiväljaannetes. Ühes artiklis oli intervjueeritud kohtutäiturit, kes tõi välja, et võlgnikud ei taha sageli kohtutäituritega koostööd teha ning seetõttu on võlgnikke tihti keeruline aidata. Teises artiklis soovitas teine kohtutäitur, et võlgnikud peaksid ise aktiivsemalt täituriga ühendust võtma, leidmaks kõikidele osapooltele sobiv lahendus.

Probleemkohtadena nimetati lisaks halduskoormusele ka vaimset survet töötajatele - inimesed on pahased asutuse peale, kes kinnipidamise tegi, mitte alati kohtutäituri või iseenda peale. Toodi välja puudused kohtutäiturite selgitustöös klientidega – osad inimesed saavadki alles Sotsiaalkindlustusameti töötajalt teada, et nende võlaga tegeleb kohtutäitur. Leiti, et kohtutäitur peaks inimesele ise selgitama nõudeid ja nendega kaasnevat, praegu teeb selle selgitustöö ära sotsiaalkindlustusameti töötaja.

Sotsiaalkindlustusamet teeb praegu (2021. aastal) ühes kuus kinnipidamisi keskmiselt 521 isiku vanemahüvitiselt, kokku summas keskmiselt 60 000 eurot, ja 3000 inimese pensionilt, kokku summas keskmiselt 190 000 eurot.

Meediaanalüüsis käsitletud artiklist selgus aga, et kohtutäituritel on tihti raskusi võlgnike kättesaamisega. Samuti rääkisid kohtutäiturid, kuidas võlgnikud on verbaalselt või füüsiliselt neid ähvardanud ja isegi rünnanud. Ähvardused pidavat olevat pea igapäevased, kuna võlgnikud ei oska tihti oma olukorraga enam kuidagi toime tulla ning täiturid saavad pahameele osaliseks:

> *„[Kohtutäitur] Risto Sepp meenutas, kuidas paar aastat tagasi tuli kontorisse vastuvõtule noormees selgitama, et kohtutäitur on tema kontolt liiga palju raha arestinud. Kohtutäituri abi, 50ndates naisterahvas, püüdis asja rahulikult selgitada, aga noormees ägestus lõpuks niivõrd, et haaras laualt raske lauatelefoni ja virutas sellega naistöötaja pihta, läkitas arvutiklaviatuuri järele ja lõhkus vihahoos ära ka kuvari.*
>
> *Teisele kohtutäiturile aga oli helistanud kinnipeetav, kes ähvardas: "Kui sa mu võlga ei kustuta, tulen vangist ja sülitan sulle näkku. Aga arvesta ka sellega, et mul on lahtine tuberkuloos!"*
>
> *[...] Risto Sepp meenutas, kuidas üks võlgnik naernud talle näkku, et varjab kõik oma tulud ära ja tema käest ei saa sentigi."*

Kokkuvõtvalt saame öelda, et

- kinnipidamistega tegelemine kohtutäiturite aktide alusel võib olla kolmanda kohustatud osapoole (väljamakse tegija) jaoks väga koormav, tuues kaasa olulise töömahu ning sellega seonduvad kulud.
- Oluline on kinnipidamisaktide kvaliteet.
- Töötukassa on loonud kinnipidamiste infosüsteemi, mida on kohtutäituritel võimalik kasutada. Selle kasutuselevõtt lihtsustaks kõikide osapoolte tööd.
- Inimeste teadlikkus kinnipidamiste protsessist on väga madal.
- Töövõimetoetuselt kinnipidamiste tegemise eesmärgipärasust võiksid seotud osapooled omavahel arutada.
- Nõrkade sotsiaalsete oskustega inimesi on palju, kiirlaenude taotlemise lihtsus soodustab probleemsete olukordade teket.

Võlanõustajad

Uuringu käigus intervjueeriti **võlanõustajaid** Eesti erinevatest piirkondadest. Intervjuudes osalesid nii võlanõustajad, kes pakuvad teenust iseseisvalt, kui ka võlanõustajad, kes pakuvad teenust koostöös kohalike omavalitsustega. Ka osad kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajad on läbinud võlanõustamise koolituse ning tegelevad ise võlanõustamisega – enamasti lihtsamate juhtumite puhul.

Tüüpilise võlgniku profiil

Intervjuude käigus uuriti võlanõustajatelt, kas nende klientide põhjal on välja kujunenud ka n-ö tüüpilise võlgniku profiil. Kõik intervjueeritud võlanõustajad tõid ühe suure grupina välja võlglased, kes on muidu suutnud oma võlgasid tasuda, ent siis on neid tabanud mõni ootamatu elusündmus (nt partneri lahkumine, töö kaotus), mille tagajärjel on nad sattunud makseraskustesse. Teise suure võlgnike grupina mainiti neid, kes on sattunud pettuse ohvriks, nt on lapsed võtnud vanemate nimel nende teadmata laenu või on satutud pettuse ohvriks sotsiaalmeedias levinud reklaami tõttu. Kolmanda grupina toodi välja inimesed, kes elavad üle oma võimete, kasutades tarbimislaenusid emotsionaalsete vajaduste katmiseks ning liikudes tsüklis, mille puhul võetakse uus laen eelmise laulu kustutamiseks. Mõned võlanõustajad tõid makseraskustesse sattumise põhjusteks välja ka hasartmängude sõltuvuse ning alkoholismi.

Intervjuudest selgus, et ühtset võlgniku tüüpprofiili on demograafiliste tunnuste põhjal keeruline luua, kuna need tunnused erinevad regiooniti. Üks võlanõustaja tõi välja, et tema juurde satuvad sageli naised, kes on alla 30 aasta vanad (peamiselt üksikemad, kelle partner on nende juurest lahkunud) või üle 60-aastased (makseraskustesse sattumise põhjuseks on enamasti partneri surm). Intervjueeritud võlanõustajate juurde sattunud mehed on olnud vanusesegrupis 40–50 eluaastat, ent ka see võib regiooniti erineda. Meedianaalüüs kinnitas osaliselt seda tendentsi – keskmine võlgnik on 42-aastane lasteta mees – kuid artikli põhjal on enim võlgnikke Ida-Virumaal. Mitu võlanõustajat mainisid, et haridustasemelt on enamik võlgnikke põhi- või keskharidusega, ent üks intervjueeritav märkis ära, et tema juurde on hiljuti sattunud ka mitmeid kõrgharidusega inimesi. Üks võlanõustaja rõhutas peresiseste harjumuste olulisust: sageli satuvad makseraskustesse need inimesed, kellel on korduv laenuvõtmine peres kombeks:

> *„Ma olen pannud tähele, et kui võlglane tuleb, et tavaliselt on selles perekonnas või suguvõsas laenamine kombeks. Ei ole niimoodi, et on ainult naisel laen, tavaliselt on ka mehel, tavaliselt on ka õel-vennal, tavaliselt on ka nende vanematel. Harjunud elustiil, et ostetakse asju järelmaksudega.“*

Ühe Tallinna „kuldse ringi” valla sotsiaalosakonna juhataja, kes ka ise võlanõustamisega tegeleb, tõi näite, et paljud tema kliendid on väliselt edukad noored pered, kes kasutavad laenusid endale teatud elustiili võimaldamiseks ning eduka ja hästi hakkamasaava mulje jätmiseks.

> *„Ei, nad ei ole vaesed, õnnetud, asotsiaalsed. Nad on noored, ilusad pered maja, kahe auto, laste ja koeraga.“*

Intervjueeritavatel paluti hinnata ka seda, millise krediiditoote puhul satuvad krediidivõtjad kõige sagedamini makseraskustesse. Mitu võlanõustajat tõid vastusena välja kiirlaenud ning järelmaksud,

millega seoses on võlgnikud nende juurde jõudnud. Lisaks mainiti ühe ohukohana krediidil põhinevaid laenusid:

> *„Raskused tekivad pigem nende firmadega, kes annavad krediiti ehk ütleme niimoodi, et kliendil on võimalik krediiti kasutada teatud summani, ta kasutab mingi osa ära, siis talle pakutakse juurde. See on pigem krediitkaardil põhinev teenus. Selliseid, kus sa võtad kindla laenusumma ja sa hakkad seda maksma, seda ma ei pea praegu silmas, sest nendega tulevad kliendid paremini toime. Nad saavad sellest tootest rohkem aru, sest seal on kindel maksegraafik. Aga krediidile üles ehitatud laenud, nende põhimõtted jäävad tegelikult klientidele segaseks."*

Intervjueeritavad peavad eluasemelaenusid kõige vähem probleemsemateks krediiditoodeteks, kuna nende puhul viiakse läbi põhjalik kliendi taustakontroll.

Võlgnike teadlikkus abi saamisest

Intervjuudest selgus, et võlgnikud ei ole eriti teadlikud erinevatest abi saamise võimalustest. Mitmed intervjueeritud võlanõustajad tõid välja, et nende kliendid jõuavad nende juurde enamasti viimasel hetkel:

> *„Võlgnikud tulevad minu juurde viimasel hetkel, on täiesti tavaline, et asi on jõudnud sundmüügini ja kui ma küsin kuupäeva, ta helistab mulle samal päeval kell 4 õhtul. Sealsamas tuleb välja, et minu number on tal olnud juba nädal-kaks."*

> *"Meil oli siin üks hästi kurb juhtum – mees oli mässinud end erinevatesse laenudesse, ei leidnud enam väljapääsu ning lõpuks lõpetas oma elu. Alles seejärel sattus tema naine meie juurde ja hakkasime seda pusa otsast harutama, naine saigi lõpuks omadega järje peale."*

Mõned intervjueeritud võlanõustajad tõid välja, et inimesed ei ole ka teenuse sisust eriti teadlikud:

> *„Ütleme niimoodi, et seda võlanõustamise teenuse sisu teatakse ikkagi vähe. Inimestel on väga erinevad ja väga imelikud ootused, kui nad minu juurde jõuavad."*

> *"Inimene arvas reaalselt, et ma aitan need tema laenud kuidagi kustutada ja ta ei peagi neid tagasi maksma."*

Kuna võlgnikud ei ole sageli teadlikud võlanõustamise teenusest ning muudest abi saamise võimalustest, teevad mitmed intervjueeritud võlanõustajad, kes pakuvad teenust iseseisvalt, koostööd kohalike omavalitsuste töötajate või Töötukassaga. Üks võlanõustaja tõi välja, et tal on kokkulepped oma hallatava regiooni valdadega, et sealsed sotsiaaltöötajad saaksid potentsiaalsed abivajajad kohe tema juurde saata. Teine võlanõustaja teeb aktiivselt koostööd Töötukassaga, kust on tema juurde jõudnud mitmed võlgnikud.

Võlanõustamise teenuse arendamine

Intervjueeritavatelt uuriti ka selle kohta, kas nad on praegusel hetkel rahul sellega, kuidas on võlanõustamise teenus korraldatud. Mitmed intervjueeritavad tõid välja, et tasuta võlanõustamise teenuse pakkumist kohalikes omavalitsustes tuleks täiustada. Peamise probleemina mainiti seda, et väiksemates kohalikes omavalitsustes on võlgnikul keeruline saada tasuta võlanõustamise teenust,

kuna ta peab selleks täitma eraldi avalduse, mille põhjal otsustatakse, kas võlgnikul on üldse õigus saada tasuta võlanõustamise teenust või mitte. Üks võlanõustaja märkis ära, et mitmed võlgnikud ei soovi kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajatele oma finantsolukorrast ausalt rääkida, kuna sageli saavad need võlgnikud kohalikest omavalitsustest toetusi ning nad kardavad, et oma olukorra aus selgitamine sotsiaaltöötajale võib viia toetuste tühistamiseni. Lisaks toodi välja, et väiksemates kohalikes omavalitsustes võib ka nõustamise kvaliteet olla teistsugune võrreldes nt Tallinna ja Tartu võlanõustamise teenusega:

> *„See on ka probleem, kui KOV töötaja läbib mingi võlanõustamise koolituse, aga kui tal on kaks-kolm klienti aastas, siis tal ei teki seda nõustamise kogemust ja see nõustamine ei pruugi kõige pädevam olla."*

Just nendel põhjustel valivad võlgnikud intervjueeritud võlanõustajate arvates sageli tasulise, iseseisvalt pakutava võlanõustamise teenuse:

> *„Mul on ise maksvaid kliente, kellel on (suuri võlgasid: intervjueerija märkus), nt mul on üks abielupaar praegu teenusel, kellel me algatasime pankroti, mehel on 85 000 eurot võlgasid, naisel on 110000 eurot võlgasid ja nad maksavad omast taskust võlanõustamise teenust, kuna nad ei soovi minna KOV-i ja seda avaldada, et nad sellistes raskustes on."*

Ühe suure probleemina toodi välja ka suhtlus inkassofirmadega ning kohtutäituritega. Mitmed võlanõustajad mainisid, et neil on keeruline saada inkassofirmadelt ja kohtutäituritelt õigeaegset ning selget vastust, rääkimata võlanõustajate klientidest, kellele inkassofirmad ja kohtutäiturid sageli üldse ei vasta:

> *„Ma olen helistanud ja lihtsalt, kuidas seda öelda, no lihtsalt häält tõstnud ja ähvardanud, et te peate mu kliendiga suhtlema, te ei tohi teda ignoreerida. Nad kasutavad ära seda, et inimesed ei julge oma õigust nõuda."*

Lisaks mainis üks võlanõustaja, et talle tundub, et inkassosse antakse nõuded, mis on kas kohe aegumas või juba aegunud ehk inkassosse võivad jõuda ka nõuded, mis tegelikult ei tohiks sinna jõuda.

Üks võlanõustaja pakkus välja, et inkassofirmadel võiks olla vastamiskohustus: *„Inkassodel võiks olla vastamiskohustus ja korralik vastamiskohustus, mitte mingisugune umbmäärane või ei vasta üldse."* Ühe lahendusena praegusele olukorrale toodi välja andmebaasi loomine, kus oleks olemas info, millal, kust ja kui palju on võlgnik üldse laenu võtnud ning mis hetkel on see nõue nt inkassofirmale edasi antud:

> *„Mina ütleks, et peaks olema ühtne andmebaas, kus siis on näha, kust klient, millal ja kui palju on laenu võtnud, millal ja kellele see võlgnevus on loovutatud, mis etapis. Tegelikult oleks seda infot väga-väga vaja, sest võlanõustajana ma olen näinud seda, et klient annab mulle võlausaldaja nime, ma võtan selle võlausaldajaga ühendust ja mulle tuleb järjest vastuseid, et nõue on loovutatud sinna, peab ühendust võtma tollega. Võtan siis tollega ühendust, nõue on jälle edasi loovutatud. Kliendid tegelikult ei suuda järge pidada, kelle käes nende esialgne võlgnevus on."*

Juhtuminäited

Intervjueeritud võlanõustajad tõid välja ka näiteid erinevatest juhtumitest (tabel 9).

Tabel 9. Võlanõustajate reaalelulised juhtuminäited

Juhtum	Probleem
Nelja lapse isa, kelle palk on ligi 2000 eurot kuus, korteri väärtus on umbes 30 000 eurot. Võlgade tagasimaksed on summas 140 000 eurot. Pankrotti ei saaks välja kuulutada, kuna temal ja ta lastel oleks vaja säilitada elukoht. Võlgade ümberkujundamist võlanõustaja ei soovitaks, kuna võlgnik on jätkanud laenude võtmist, võttes hiljuti juurde ühe 100-eurose laenu.	Võlgnik, kelle puhul võlgade ümberkujundamise ning pankroti kuulutamise võimalused on raskendatud.
Vanem naisterahvas, kelle abikaasa ootamatult suri (mees oli naisest paarkümmend aastat noorem). Mees oli võtnud naise teadmata kiirlaenusid, lisaks oli neil mõlemal kahe peale üks maakoht (algselt küll naise ostetud, ent hiljem mõlema nimele kirjutatud), millest osa nõuab hetkel endale üks lahkunud mehe poegadest.	Ootamatu ning traagiline elusündmus, pärandialased vaidlused, partneri teadmata võetud maksekohustused.
Jahimehe ametit pidaval mehel ning tema perel (peres on 4 last) läks elekter ära ning seetõttu lakkasid töötamast ka külmkapid. Selleks, et liha raisku ei läheks, oli vaja ülejärgmiseks päevaks uued külmkapid muretseda, ent kuigi perel oli enamik rahast endal olemas, siis neile järelmaksu ei võimaldatud. Seetõttu pidi pere võtma kõrge kulukusega väikelaenu.	Ootamatu elusündmus.
Kliendiga võttis ühendust Läti inkassofirma, kes saatis info nõude kohta kirjalikult meili teel. Kui võlanõustaja helistas inkassofirmale, et info nõude kohta üle täpsustada, ei osatud talle telefoni teel eesti keeles vastata.	Inkassofirma ei osanud ei võlgniku ega võlanõustajaga eesti keeles suhelda.
Võlanõustaja võttis võlgniku nimel ühe nõude osas ühendust inkassofirmaga, kellelt ei tulnud kuu aega ühtki vastust. Kuu aja möödudes sai võlgnik kirja teiselt inkassofirmalt sama nõude kohta, ent nõue oli vahepeal suurenenud 1700 euro võrra. Esimene inkassofirma oli nõude müünud edasi teisele inkassofirmale, ent selle müügi kulud olid jäetud võlgniku kanda.	Suhtlus inkassodega ning nõude edasimüügi kulude kandmine võlgnikule.
Ühel võlgnikul, kellele on määratud täielik töövõimetus, oli võetud 27 kohustust, neist osad olid võetud tema nimel tema tuttavate poolt.	Pettus (teise inimese nimel laenu võtmine)
Poolelioleva eraisiku pankroti käigus algatas kohtutäitur täitemenetluse, mis on seadusega vastuolus.	Täitemenetluse algatamine poolelioleva pankrotimenetluse käigus.
Lapsevanem oli loobunud talle määratud pärandist selleks, et ta ei peaks üle võtma pärandusega kaasnevaid võlakohustusi, ent ta ei olnud teadlik sellest, et ta peab ka oma laste nimel pärandusest loobuma. Kuna ta seda ei teinud, liikusid võlakohustused tema alaealistele lastele.	Pärandusega kaasnevad võlakohustused.
Võlgnik tuli võlanõustamisele 2019. aasta septembris. Ta maksis sel ajal ühte võlakohustust võlausaldajale, mille osas võttis võlanõustaja võlausaldajaga ühendust. Tuli välja, et võlgnik on jõudnud oma võla tasuda juba 2018. aasta jaanuaris, sellest ajast	Võlakohustuste alase info puudumine.

Juhtum	Probleem
saati oli ta võlausaldajale n-ö peale maksnud. Võlgnikule tagastati enammakstud tasud.	
Võlgnik ei saanud kasutada mitu aastat oma pangakaarti, kuna kogu tema sissetulek oli arestitud. Võlanõustaja andis talle teada, et selleks tuleb teha vastav avaldus, et võlgnikule jääks kontole teatud miinimumsumma, ent võlgnik ei olnud varem teadlik, et ta peab sellise avalduse kirjutama.	Inimesed ei ole teadlikud erinevatest võimalustest ning miinimumsummadest, mis peab neile kontole jääma.
Intellektipuudega noormees ei oska lugeda ega kirjutada, kuid võtab kiirlaenusid sõpradega pidutsemiseks.	Laenu saab inimene, kes ei suuda oma otsuste tagajärgi mõista - võimalik ebapiisavate kontrollmehhanismide tõttu.
Töötu inimene võttis ca 2000 eurot laenu kaheaastase lapse sünnipäeva pidamiseks	Oskamatus elada vastavalt oma sissetulekutele
Võlgnik töötas kolm aastat ning tegi stabiilselt võla tagasimakseid. Kolme aasta möödudes selgus, et võlasumma on vähenenud väga vähe – tagasi oli makstud peamiselt intressi ning kohtutäituri tasu. Võlgnik pettus ning otsustas ametlikult töötamisest loobuda.	Vähene informeeritus, küsitav lisakulude proportsionaalsus
Noor pere võttis oma võimete piiril oleva eluasemelaenu, seejärel rea kiir- ja tarbimislaene n-ö teatud elustiili tagamiseks, "et mitte olla naabritest halvemad". Tagasimaksetega jäädi hätta ning jõuti võlanõustaja juurde, kes intervjuus nentis, et tegelikult oli ka see naaberperekond võlgade tõttu tema klientide hulgas.	Oskamatus elada vastavalt oma sissetulekutele
Mees jäi laenude ja järelmaksude tagasimaksetega hätta ning võttis üha uusi laenusid vanade maksmiseks. Lõpuks võttis ta kuhjunud kohustuste tõttu endalt elu. Seejärel võttis tema abikaasa ühendust kohaliku omavalitsusega ning võlanõustamise teenuse abil leiti lahendused.	Teadmatus abi saamise võimalustest

Kokkuvõtvalt saame öelda, et

- võlgadesse sattumise peamiste põhjustena tõid võlanõustajad oma klientide puhul välja ootamatud elusündmused, nõrgad finantsteadmised ja sotsiaalsed oskused ning pettuste ohvriks langemise.
- Probleemsemate krediiditoodetena võlgade tekkimise seisukohalt toodi välja kiirlaenud ning järelmaksud.
- Kõige vähem probleeme on eluasemelaenudega, kuna nende andmisele eelneb põhjalik taustakontroll, krediidivõimelisuse hindamine ja selgitustöö.
- Võlgnikud ei ole sageli teadlikud võlanõustamise teenusest ning muudest abi saamise võimalustest
- Võlanõustamise teenuse kvaliteet on kõikuv nii piirkonniti kui ka erinevate võlanõustajate lõikes.

Laenuvõtjad ja käendajad

Tegime intervjuud kokku 16 krediidivõtja ja käendajaga, mille tulemusel sai muuhulgas kinnitust sarnaste krediidivõtjate kogemused ning kirjeldatud probleemid olid sarnased. Samuti sisaldasid

võlanõustajatega, KOV sotsiaaltöötajatega ning töötukassa juhtumikorraldajatega läbiviidud intervjuud väga palju kõnekaid juhtuminäiteid.

Vastutustundliku laenamise põhimõtted

Kõikide intervjueeritute käest uuriti intervjuu käigus, kuidas nende laenuvõtmise protsess möödus. Eluasemelaenude, õppelaenu ja autoliisingu puhul toodi välja, et enamikul juhtudel oli nõustamisprotsess edukas ning intervjueeritav tundis, et ta oli krediidiandja käest saanud piisavalt infot. Kui intervjueeritavate käest küsiti, kas nad jäid rahule nõustamisprotsessi kvaliteediga, olid eluasemelaenu taotlenud intervjueeritavad valdavalt rahul, mõned neist siiski mitte täielikult:

> *„Ei, sest kui ma küsisin lisaküsimusi, siis nad ei osanud mulle vastata. On kaks varianti, kuidas laenu tagasi maksta. Ühel juhul on laenu põhiosa fikseeritud, teisel juhul on tagasimakstav laenusumma fikseeritud. Minu jaoks oli üllatav, et kui mu laenu põhiosa on fikseeritud, siis mu intressisumma muutub iga kuu. Kui ma küsisin selle kohta krediidiandjalt, ei saanud nad küsimustest aru ja me pidime ise lisainfot otsima."*

> *„Aa, see tuli meelde, see oli küll imelik, et ühe panga „tädi", kelle juures mu elukaaslane kõigepealt üksi käis, hakkas talle rääkima, et kindlasti tuleb osta kinnisvara ainult kaasomandisse ja üldse peab end majanduslikult ära turvama, sest mees laseb ju ühel hetkel niikuinii jalga. See kõik olevat olnud sõbralik ja hooliv, ent ikkagi täiesti kohatu."*

Kiirlaenude ning järelmaksude puhul tõid intervjueeritavad välja, et nõustamisprotsess nende laenude taotlemise puhul kas puudus või oli väga lühike.

Intervjueeritavatelt uuriti intervjuude käigus ka seda, kui palju infot nende käest laenu taotlemise protsessi käigus küsiti. Eluasemelaenude puhul, kus nõustamisprotsess on pigem põhjalikum ning aeganõudvam, varieerudes intervjueeritute kogemusel mõnest nädalast kolme kuuni, uuriti põhjalikult laenutaotleja krediidivõimelisuse kohta. Eluasemelaenude taotlejate käest küsiti lisaks pangakontode väljavõtetele ka näiteks kinnitust intervjueeritava palgatõusu ning erinevate rahaliste ülekannete kohta. Lisaks uuriti eluasemelaenude puhul ka teiste eksisteerivate võlakohustuste olemasolu kohta. Üks intervjueeritav tõi välja, et kuna ta elab Eestis elamisloa alusel, peaks ta teoorias uuendama oma laenutaotlust iga kord, kui tema elamisluba aegub, ent ta jõudis laenuandja (pangaga) kokkuleppele, et ta ei pea iga uue laenutaotluse puhul eraldi tasu maksma.

Õppelaenu ning autoliisingu taotlemise protsessi puhul toodi välja, et tegu on küllaltki lihtsa ning kiire protsessiga, mille puhul sai taotlust täita veebis. Autoliisingu taotlemise korral küsis laenuandja taotlejalt pangaväljavõtteid ning isiklikke andmeid, olulist lisainformatsiooni nende krediiditoodete puhul intervjueeritavatelt ei küsitud. Sarnased kogemused olid intervjueeritavatel, kes olid taotlenud kiirlaenusid ning järelmaksusid: intervjueeritavad tõid välja, et tegu on (liiga) lihtsa protsessiga:

> *„[Järelmaksu võtmisel oli vaja teha] kaks klikki ja ega keegi reaalselt ei küsinud minu käest, kas ma hiljem saan selle maksmisega hakkama."*

Üks krediidivõtja, kes oli peamiselt võtnud kiirlaenusid, mainis, et ta kaalus laenu taotlemist mitme krediidipakkuja käest, ent valik langes selle kasuks, kes küsis kõige vähem küsimusi:

> *„Vaatasin mitut krediidipakkujat ja valisin selle, kes vähem küsimusi küsis. Mõnega jätsin pooleli, kui hakati liiga palju küsima. Intressi ei vaadanud üldse. Ei olnud oluline, raha oli vaja. Aimasin, et ei maksa tagasi niikuinii."*

Illustreerimaks sõnumit, mille saab veebis laenu saamise võimalustega tutvuv inimene kiirlaenusid pakkuvate firmade tutvustusi uurides, koostasime sõnapilve sellest, mida kiirlaenufirmad oma (võimalikule) kliendile ütlevad (joonis 27). Sõnapilve loomiseks sisestati kaheteistkümne kiirlaenusid pakkuva ettevõtte teenuseid tutvustavad reklaamtekstid vabavaralisse sõnapilve generaatorisse Wordcloud. Generaator toob esile tekstides enim sisalduvad sõnad/väljendid. Pilvest on välja jäetud palju korduvad sidesõnad.

Joonis 27. Sõnapilv sellest, kuidas kiirlaenufirmad tutvustavad ennast oma veebilehtedel (võimalikule) kliendile

Nagu näha, on domineerivaim sõna erinevates väljendites kasutatav „kohe“, „täida kohe“, „kohe kätte“, „vastus kohe“ jne. Rõhutatakse väikest pingutust, mis on vajalik selleks, et raha kontole jõuaks. Ka intervjuudes mainisid peaaegu kõik kiirlaenusid võtnud intervjueeritavad laenu kättesaamise lihtsust ja kiirust.

Tarbimislaenu kogemus

TARBIMISLAENU kogemuse kogumisega alustati 2021. aasta kevadel. Selleks korraldas üks uuringu autoritest test-ostu, ehk proovis läbi krediiditoote tarbimise protsessi. Krediiditooteks valiti krediidikonto ning krediidipakkujaks üks suurima turuosaga pangavälistest laenupakkujatest Eestis. Krediidikonto puhul on tegemist krediitkaardiga sarnase tootega, kus ühekordse laenu korral võib klient kasutada saadud krediiti pidevalt kuni lepingu lõppemiseni. Osalise krediidi kasutuselevõtmisega võib klient pidevalt uut krediiti vastavalt krediidilimiidile ilma täiendava laenuotsuseta kasutada. Seega on tegemist pigem keerulisema finantstootega ning tarbijal võib olla raske aru saada, kui suure summa ta tegelikult kokku laenanud on. Katse käigus koguti informatsiooni turundusvõtete ning vastutustundliku laenamise põhimõtete järgimise kohta.

Krediidikonto avamiseks saab klient ise määrata sobiva krediidilimiidi (katse läbiviija ehk „klient" valis maksimaalse võimaliku laenusumma) ning peab välja tooma laenu eesmärgi. Klient annab andmed enda töökoha ning regulaarsete sissetulekute ja kohustuste kohta. Siin on oluline märkida, et kõik andmed on kliendi poolt edastatud ning seeläbi ei ole piisavad vastutustundliku laenamise tagamiseks – inimestel ei ole head ülevaadet selle kohta, kui palju nad võlgu on ning mitmeid finantskohustusi (näiteks järelmaksud) ei peeta tegelikult kohustusteks. Seega on väga oluline, et ettevõte kohaldaks täiendavat kontrolli inimese laenuteenindamise võimekuse üle.

Selleks küsitakse 6 kuu pangakonto väljavõtet. Uuringu „kliendil" on selleks varutud mitu erinevat kontot, millest ta esitab ühe, kuid jätab siiski viimase kliki väljavõtte esitamiseks tegemata. Kõiki kontosid esitada ei ole süsteemis võimalik ning neid ka ei küsitud, kuigi saadetud kontol on näha ilmselged kanded isiku erinevate kontode vahel. Lähenemine valiti selleks, et vaadelda, kuidas ettevõte toimetab potentsiaalsete klientidega, kes jäävad laenuprotsessis toppama. Taotluse pooleli jätmisele järgneva 48 tunni jooksul saadeti „ kliendile" üheksa mobiilisõnumit ning helistati kaks korda: küsiti, mis on probleemiks, et laenutaotlust pole veel lõpetatud. „Klient" lubas paari päeva jooksul taotluse esitada, kuid sõnumid jätkusid endiselt.

Enne allkirjastamist helistas „klient" laenupakkuja klienditeenindusse täiendava info saamiseks enne taotluse esitamist. Küsimusele, kui suur laenusumma on kasulik võtta, vastati, et nii suur, kui kliendil tahtmine on laenu saada. Klient küsis ka laenunõustamise kohta, kuid ta suunati lepingu tüüptingimusi kodulehelt uurima. Edasi päris „klient", kas ligi 30% aastane intressimäär on mõistlik. Klienditeenindaja sõnul on see kliendi otsustada ning tema siin aidata ei oska.

Lepingueelne teave on vastav Euroopa standardinfole ning sisaldab asjakohaseid näiteid ning sobivat informatsiooni teadliku otsuse tegemiseks. Konkreetse krediiditoote (krediidikonto) üldtingimused on keerulised ning puuduvad ilmestavad näited. Puudus on eriti oluline tagasimaksete ning intressi arvutamise sätete juures, kus on eraldi seatud päevased intressimaksed, kuid koguintressi näidatakse toote puhul siiski kuisena. Ka hinnakirjast ei selgunud, millised on tegelikud tasud, kuna krediidikonto puhul ei ole tasusid märgitud. Olles põhjalikult tutvunud laenutingimustega, esitas „klient" enda konto väljavõtte. Vastus saabus sekunditega ehk on täielikult välistatud, et see on inimese poolt kontrollitud. Kui tegemist on roboti poolt tehtava kontrolliga, siis on selle võimekus kaheldav, sest „kliendilt" ei küsitud teiste pangakontode väljavõtteid.

Isegi kui klient on juba maksimaalse võimaliku summa ettevõttelt laenanud, jätkab ettevõte endiselt uute laenupakkumiste edastamist mobiilsõnumi teel umbes kord kuus. Seega soositakse mitme tarbimislaenu võtmist, ehk inimesele antakse üle pakutava maksimaalse summa laenu vormistades lihtsalt mitu erinevat laenu. Soovitatakse veelgi rohkem laenata, näiteks „…saame pakkuda krediidikontot limiidiga kuni 5000 eurot." Kasutatakse ära päevakajalisi sündmusi laenamiskäitumise aktiveerimiseks (taasiseseisvumispäev, jaanipäev, Rally Estonia). Huvitaval kombel jätkuvad reklaamsõnumid ka siis, kui klient on lepingu juba mitu kuud tagasi lõpetanud, nt sõnum „…soovid 1000 eurot või 2000? Või isegi rohkem? Saab tehtud!…". Iga sõnumi lõppu on lisatud link, mille kaudu inimene võib minutite jooksul uue laenu saada.

On lihtne mõista, kuidas säärased sõnumid mõjutavad makseraskustes inimesi rohkem laenama – leevendus rahalistele probleemidele on kõigest mõne minuti kaugusel.

Makseraskustesse sattumine

Intervjueeritavate hulgas oli ka neid, kes olid sattunud krediiditoote tagasimaksmisel makseraskustesse. Probleeme krediiditoote tagasimaksmisega oli intervjueeritavatel, kes olid võtnud kas kiirlaenusid või kasutanud järelmaksuvõimalust. Intervjueeritav, kes oli hätta jäänud järelmaksude tasumisega, oli võtnud järelmaksu sooviga osta kindel (hobi)toode, mida ta ei oleks saanud endale muidu lubada. Intervjueeritav tõi välja, et kuna ta töötas ise samas poes, mis neid tooteid müüs, mõjutas ka see tema soovi järelmaksuga seda toodet osta: *„Minu jaoks kõige parem reklaam oli see, et ma töötasin nende toodete keskel. Töökoht ja toode ise, ma olin nõus seda toodet iga hinna eest saama ja ainus variant oli järelmaks."* Intervjueeritav mainis, et kuigi lepingus olid olemas tingimused ning info selle kohta, mis laenuvõtmisega kaasneb, siis neid andmeid ta mõttega läbi ei lugenud: *„Ma ei oska öelda, mis oleks olnud siis, kui ma oleks kaks aastat tagasi selle (lepingu tingimused) mõttega läbi lugenud."*

Kaks intervjueeritavat olid sattunud makseraskustesse kiirlaenude tõttu (ühel intervjueeritaval neist on hetkel ka järelmaksukohustus, lisaks on talle määratud osaline töövõime, puude- ning töövõimetoetus). Üks intervjueeritav tõi välja, et kiirlaenu taotlemise ja saamise protsess oli väga lihtne ning krediidiandja tema krediidivõimelisust eriti ei kontrollinud:

> *„Laenu saada oli ikka väga lihtne. Sissetulekut kontrolliti, kuid see oli naeruväärne protsess, eriti ei süvenetud, kas ma ka kuu aja pärast suudan maksta. Kiirlaenufirma ei küsinud üldse mingit tõestust. Laenu saamisega läks taotlemise algusest raha kättesaamiseni paar tundi, järelmaksuga sama."*

Teine intervjueeritav mainis, et sattus makseraskustesse just kiirlaenude pärast, mida ta oli võtnud varasemate kohustuste tasumiseks*: „Hilisemad (laenud) on olnud küll selle tarbeks, et vanu kohustusi ära tasuda."*

Kui intervjueeritavatelt uuriti selle kohta, kas nad pöördusid abi saamiseks kellegi poole, siis pigem toodi välja, et kas ei teatud, kust abi saada või ei tahetud häbitunde pärast kellegi poole pöörduda. Üks intervjueeritav mainis, et hätta jäämisel ei olnud ta teadlik võlanõustamise teenusest ning sellest, et seda pakuvad tasuta kohalikud omavalitsused. Üks intervjueeritav tõi välja, et kui ta oleks rahalistesse raskustesse sattumise hetkel teadnud, et kohalikult omavalitsuselt on võimalik saada toimetulekutoetust, ei oleks ta üldse pidanud kiirlaenu võtma. Kaks intervjueeritavat olid võtnud ühendust krediidiandjaga selleks, et taotleda maksepuhkust: üks intervjueeritav taotles maksepuhkust mitmelt krediidiandjalt koroonaviiruse kriisi alguses ning suurem osa krediidiandjaid võimaldas talle maksepuhkust; teine intervjueeritav maksepuhkust krediidiandjalt ei saanud:

> *„Kui ma hätta jäin, siis ma helistasin neile infotelefonile, et rääkisin lihtsalt tavaliselt teenindajaga. [Teenindaja sõnade järgi] ega maksepuhkust ei saa ja süsteem ei luba ja ei ole võimalik, ongi kõik, et kas või nöör kaelas lõpetad."*

Üks intervjueeritav tõi probleemina välja, et alates hetkest, kui ta lõpetas laenu tagasimaksmise, kulus peaaegu aasta, kuni võlgnevus kohtutäituri kätte jõudis, intressid-viivised aga kasvasid kogu selle aja jooksul.

Intervjueeritavad, kes olid sattunud makseraskustesse, tõid laenu taotlemise ning saamise protsessi puhul välja peamise probleemina selle, et laenu antakse liiga lihtsalt. Intervjueeritav, kes oli hätta

jäänud järelmaksude tasumisel, pakkus välja, et poodide teenindajad peaksid kriitilisemalt hindama iga ostja järelmaksu võtmise soovi ning krediidivõimelisust:

> *„Ma arvan, et lõppkokkuvõttes, kui see midagi muudab, siis kindlasti klienditeenindajad on minu silmis kohustatud küsima inimese käest korduvalt üle ja veenduma selles, et laenusaaja mõistab n-ö seda, mis on selles väikeses kirjas järelmaksu ja intresside kohta."*

Kiirlaenudega hädas olev intervjueeritav arvas samuti nii iseenda kui oma tuttavate näidetel, et protsess on liiga lihtne:

> *„Nad isegi helistasid korraks ja küsisid, kas saan tagasi maksta. Selline formaalne kõne. Vastasin, et muidugi saan. Ma oskan ju hästi valetada (naerab). Keegi seda kuidagi kontrollida ei soovinud ja mu vastused vist ei huvitanudki neid. Noh, mul on ka tuttavaid, kes on alles hommikul kaineks saades teada saanud, et nad on vahepeal laenu võtnud."*

Teine intervjueeritav, kelle võlad on kohtukava alusel ümber kujundatud, mainis, et kiirlaenupakkujad, kellele ta võlgu on, saadavad talle endiselt sõnumeid erinevate laenupakkumistega. Kolmas (osalise töövõimega) intervjueeritav tõi välja, et arvestades tema olukorda ei ole ta kindel, kas krediidiandja oleks talle pidanud üldse laenu andma: *„Ja mina ise, mul on ju psüühikahäire, ma ei ole ju stabiilne, ma ei vastuta lõpuni oma tegude eest, kas minusugusele üldse peaks laenu andma?"*

Käendajad

Uuringus intervjueeriti kolme õppelaenu käendajat. Kaks intervjueeritavat mainisid, et kuna õppelaen on võrreldes teiste laenudega väikese väärtusega laen (2500 eurot ühe õppeaasta kohta 2021/2022 õppeaasta seisuga), ei teadvustanud nad endale, et vajadusel peavad nad käendajana selle laenusumma tagasi maksma ega ka seda, et käendamise kohustus võib vähendada nende võimalust tulevikus laenu võtta. Kolmas käendaja tõi välja, et ta küll teadvustas käendamisel neid faktoreid, ent pidas samuti õppelaenu summat piisavalt väikeseks ja ohutuks, et seda laenu käendada: *„Selles mõttes tundus küllaltki väike ja ohutu summa, et isegi täies mahus tagasimaksmisega saaks hakkama."*

Käendajad tunnistasid, et ei lugenud tehingu tingimusi ning lepingut hoolikalt, kuna pidasid käendust pigem enese ja laenuvõtja, mitte enese ja panga vaheliseks tehinguks. Kõik uuringu käigus intervjueeritud käendajad tõid välja, et nõustamist nad ei vajanud, kogu informatsiooni said nad internetipangast, kus nad allkirjastasid ka lepingu. Intervjueeritute mäletamist mööda ei saanud nad laenuandjalt eraldi informatsiooni laenuvõtja krediidivõimelisuse kohta ning samuti ei uuritud nende käest nende endi krediidivõimelisuse ja sissetulekute kohta. Käendamist mõjutavate faktorite kohta toodi peamiselt välja see, kes on käendatav ja kes on ka teine käendaja, viimast rõhutas eelkõige üks intervjueeritav: *„Kuna teiseks käendajaks oli tema (käendatava: intervjueerija kommentaar) isa, kelle finantsid on väga korralikud, siis mul ei olnud hetkekski kartust, et ma ise peaks seda laenu iialgi tagasi maksma."*

Üks käendaja kirjeldas olukorda, kus käendataval oli jäänud üks laenumakse tegemata ning seetõttu oli käendaja saanud pangalt teate, mis palus käendajal makse ära teha. Käendaja võttis pangaga ühendust ning sai teada, et makse oli ära tehtud kas käendatava enda või teise käendaja poolt, ent makse sooritamise kohta ei olnud intervjueeritud käendajale pangalt infot laekunud. Intervjueeritav tõi välja, et laenuandjalt oleks võinud tulla info selle makse sooritamise ning ka käenduskohustuse lõppemise kohta (juhul, kui õppelaen on tagasi makstud). Samuti toodi ühe soovitusena protsessi

parandamiseks välja, et laenuandja peaks rohkem rõhutama, et käendamise näol on tegu finantskohustusega, mis võib hiljem mõjutada käendaja krediidivõimelisust.

Õppelaenude väljastamist ja käendamist kajastati ka meediaanalüüsis käsitletud veebiväljaandes. Teemat puudutavad artiklid olid kriitilised praeguste õppelaenu tingimuste suhtes (kahe käendaja nõudmine, õppelaenu aastane maksimaalne suurus ja kõrge intressimäär): poliitikakujundajad tõid küll positiivse tingimuste muudatusena välja paindlikumat intressimäära ja ühe – mitte kahe – käendaja nõuet, kuid toote sihtgrupp – st üliõpilased – olid skeptilised. Üliõpilaste sõnul tuleks tingimusi muuta veelgi, kuna praegune õppelaenu maksimaalne summa ning eraisikust käendaja(te) nõue ei taga laenuvõtjale sotsiaalset kindlustatust.

3.3. Tarbijate küsitlus

Valim

Küsitlus viidi virtuaalsel kujul läbi ajavahemikus 10. juuni – 17. september 2021. Valimis oli 1204 vastajat, neist 688 ehk 57% naised ja 516 ehk 43% mehed, vastajate keskmine vanus oli 50 eluaastat. Ligi pooled elasid Tallinnas või Tartus. Täpsem valimi kirjeldus on esitatud järgnevas tabelis (tabel 10).

Tabel 10. Küsitluse valimi kirjeldus (n=1204)

		n	%
Sugu	Naine	688	57,1
	Mees	516	42,9
Vanus	18-24	95	7,9
	25-34	209	17,4
	35-44	210	17,4
	45-54	195	16,2
	55-64	197	16,4
	65-74	157	13,0
	75+	141	11,7
Rahvus	Eestlane	843	70,0
	Venelane	296	24,6
	muu	65	5,4
Elukoht	Tallinn	391	32,5
	Harjumaa	169	14,1
	Hiiumaa	9	0,8
	Ida-Virumaa	124	10,3
	Jõgevamaa	28	2,3
	Järvamaa	25	2,1
	Läänemaa	18	1,5
	Lääne-Virumaa	49	4,1
	Põlvamaa	24	2,0

		n	%
	Pärnumaa	79	6,6
	Raplamaa	30	2,5
	Saaremaa	21	1,7
	Tartumaa	137	11,4
	Valgamaa	28	2,3
	Viljandimaa	41	3,4
	Võrumaa	31	2,6
Asula tüüp	Tallinn	391	32,5
	suurem linn	202	16,8
	muu linn	217	18,0
	maa-asula	394	32,7

Küsitluse tulemused

Esmalt uurisime, **mille alusel krediiditoode valitakse** ning kas see erineb eluasemelaenu ja tarbimislaenu puhul. Joonis 28 näitab, et mõlema krediiditoote puhul küsib tarbija enda sõnul pakkumisi erinevatelt laenupakkujatelt, eluasemelaenu puhul väitis nii 73% ja tarbimislaenu puhul 63% vastanuist. Teise peamise allikana nimetatakse kodupanka, vastavalt 20% ja 22%. Pisut enam mängib rolli internetiotsing tarbimislaenu valimisel kui eluasemelaenu puhul, kuid siiski on see vaid kümnendiku jaoks oluliseks infoallikaks. Muu variandi all kirjutati vaba vastusena mõlema laenuliigi all peamiselt seda, et ei soovita laenu võtta. Mõni üksik tõi välja, et vanus või sissetulek ei võimaldagi laenu saada.

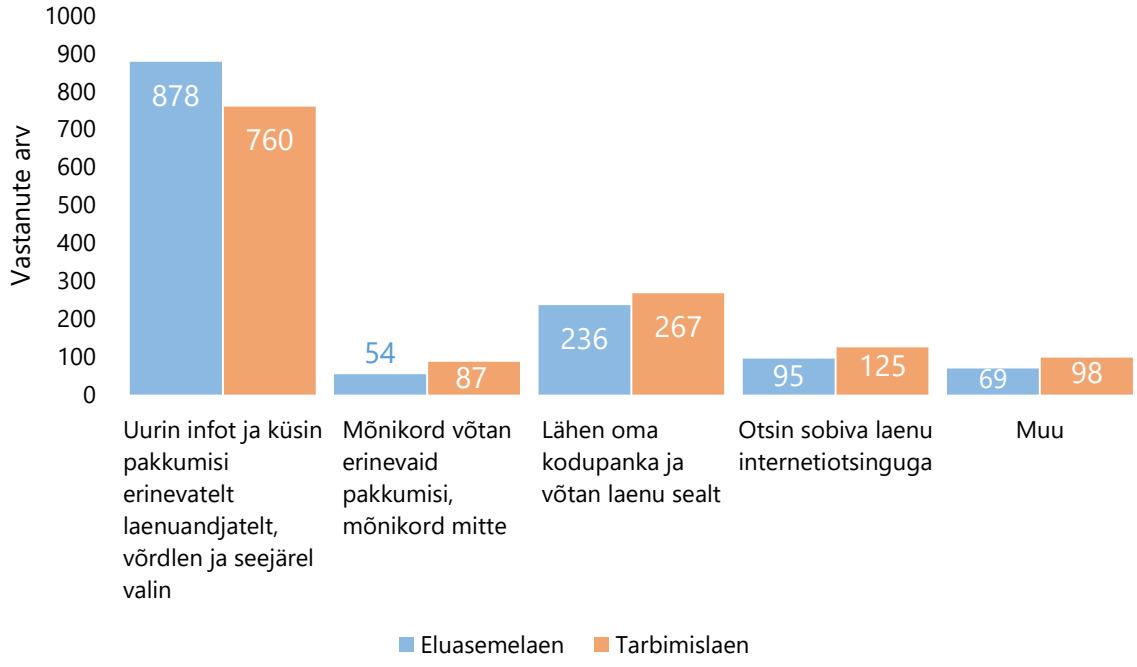

Joonis 28. Eluasemelaenu ja tarbimislaenu valimise alus (võimalik oli valida mitu vastusevarianti)

Kõige olulisem kriteerium, mille alusel nii eluasemelaenu kui tarbimislaenu valitakse, on vastajate sõnul laenu hind (vastavalt 66% ja 67%), samuti on oluline laenuandja usaldusväärsus (18% ja 17%). Laenu saamise kiirus (2% ja 3%), taotlemise mugavus (2% ja 4%), klienditeenindaja pädevus (3% ja 2%) ning tagasimakse perioodi pikkus (8% ja 7%) on vastajate sõnul vähem määravad.

Järgnevalt uurisime vastajate **teadmisi** laenudega seoses. Selleks tuli valida õige vastusevariant kolmele küsimusele.

Küsimusele *„Kujutage ette, et peate võtma 100 eurot laenu. Kummal tingimusel peate vähem tagasi maksma, kas tagasimakse 105€ või 100€ pluss 3%?"* valis õige vastusevariandi *„100€ pluss 3%"* 76% vastanuist. Seega kolmveerand vastanuist sai niivõrd lihtsa protsendi arvutusega hakkama.

Küsimusele *„Spotify konto 12 kuuks maksab 120€, kui maksate ette. Olete aga otsustanud igakuiste maksete kasuks, maksate 10€ kuus pluss aastane intressimäär 5%. Kui palju umbes neil tingimustel see teenus Teile aastas maksma läheb?"* teadis õiget vastust (126€) 67% vastanuist. Tervelt kolmandik vastanuist andis kasvale vastuse või ei pakkunud vastust. See viitab raskustele protsentarvutuste tegemisel. Laenude tingimustes on aga intressimäär ja krediidikulukuse määr üldjuhul just protsentides väljendatud. Siin võib peituda üks põhjustest, miks võetakse vahel ülejõukäivaid laene.

Kõige keerukamaks küsimuseks osutus tarbijakrediidi kulukuse määra selgitamine. 34% vastas *„ei tea"*, 43% ehk vähem kui pooled valisid õige vastusevariandi (*laenu intressimäär aastas koos täiendavate tasudega*), 14% pidas seda üksnes aastaseks intressimääraks. See näitab, et tarbijakrediidi kulukuse määra kuvamine pole piisav, et kõik tarbijad laenu hinda mõistaksid.

Lisaks neile teadmiste küsimustele oli ankeedis ka kaks avatud vastusega küsimust. Esimene neist hindas käenduse olemuse mõistmist, teine teadmist, kuhu oma õiguste kaitseks pöörduda saab, kui tekib lahkheli või arusaamatus krediidipakkujaga.

Käenduse olemust mõistetakse hästi, täiesti vale vastust ei andnud ükski 1204-st vastanust. Mõistetakse, et käendus on kohustus:

> *„Niikaua kui tuttav laenu korrektselt teenindab, ei mõjuta see minu rahaasju. Raskuste korral pean aga ise hakkama laenumakseid tasuma."*
>
> *„Kui tuttav ei suuda maksta, siis läheb minu rahakott selle võrra kergemaks."*
>
> *„Ei käenda kunagi."*
>
> *„Стоит расчитывать, что мне придётся его оплатить, если друг не сможет."*[60]

Paljud kasutavad käenduse selgitamisel sõnu „risk" ja „oht". Paistis välja ka see, et osade vastanute jaoks ei ole laenu võtmine aktsepteeritav:

> *„Tegelikult ma üldse ei tegele laenudega – ei laena ega kavatse ka edaspidi laenata. Ja mu tuttavad pole mind sidunud oma laenudega ega vist tee seda ka edaspidi. Ja tagatipuks on paljud mõistedki mulle võõrad."*

Siiski, võib olla, et inimeste hinnangud laenu võtmisele ja tegelik käitumine erinevad. Samuti võib olla, et järelmaksu ei tajuta laenuna, seepärast ei saada ka aru, et tegelikult siiski ollakse laenuvõtjad.

Vastuseks küsimusele *„Kuhu Sa saaksid oma õiguste kaitseks pöörduda, kui Sul tekib lahkheli või arusaamatus krediidipakkujaga (st Sulle laenu andnud asutusega)?"* nimetati enam Tarbijakaitse ja

[60] Tõlge: Tuleb arvestada, et pean selle tagasi maksma, kui sõber ei suuda.

Tehnilise Järelevalve Ametit (35%) ning kohut ja juriste (40%; vt joonis 29). Suur osa vastanuist (22%) ei tea, kuhu sellisel juhul pöörduda. Finantsinspektsiooni nimetas vaid 6% vastanuist. Mõnel korral mainiti ka võlanõustajaid ja politseid.

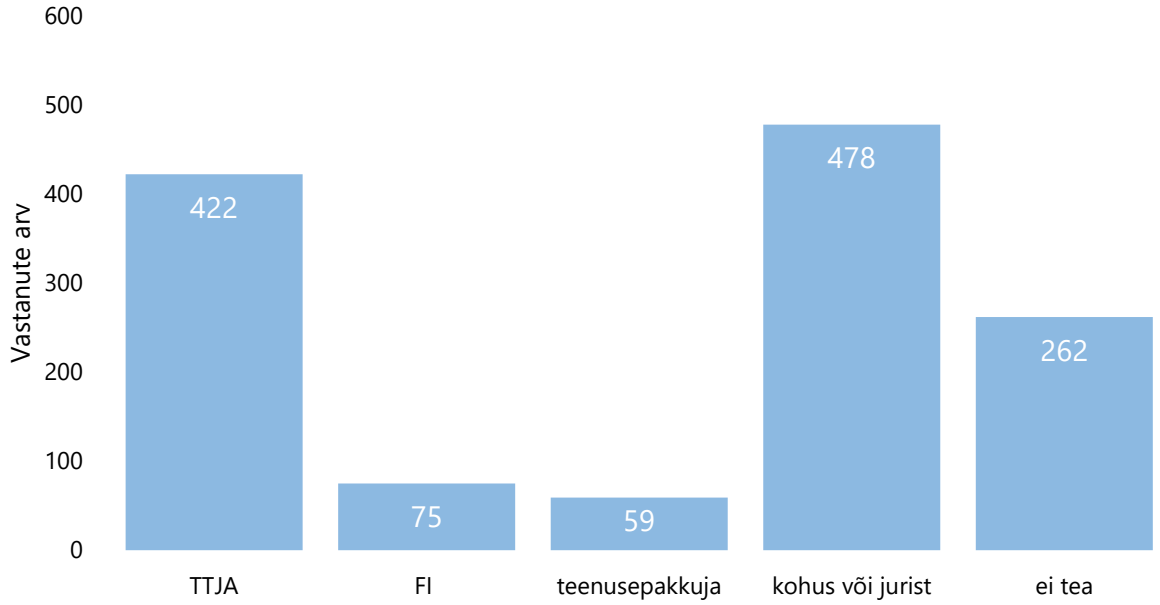

Joonis 29. Kuhu pöörduda lahkheli korral krediidipakkujaga (võimalik oli nimetada mitut institutsiooni)

Paljudes vastustes väljendub ebakindlus, näiteks:

> *„Arvan et ehk on olemas mingi Finantsinspektsioon."*
>
> *„Ma arvan, et kõige pealt tarbijakaitsesse, kuid ma ei ole veendunud, kas see on esimene õige samm...ma ei ole sellega lihtsalt kursis."*
>
> *„Ei oska Google abita öelda."*

Järgnevalt uurisime **vastajate laenukohustuste** kohta. Ligi pooltel vastanuist (48%) oli enda sõnul laene, mis ei olnud veel täielikult tagasi makstud. Enam mainiti eluasemelaenu ja muid pangalaene. Paar vastajat lisas veel täpsustuse, et neil on õppelaen.

Tabel 11. Vastajate veel tagastamata laenud liigiti

	n	%
Pangast eluasemelaen	345	28,7
Pangast muu laen (nt liising)	250	20,8
Liising mõnest muust kohast kui pangast	21	1,7
Järelmaksuna mõnest kauplusest	83	6,9
Kiirlaenu pakkujalt	25	2,1
Hoiu-laenu ühistust	2	0,2
Ühisrahastusplatvormilt	2	0,2
Kelleltki Teile mitte tuttavalt eraisikult läbi sotsiaalmeedia	1	0,1
Tuttavalt, sõbralt või pereliikmelt	39	3,2

Pandimajast	2	0,2
Mujalt, palun täpsustage	11	0,9

Eluasemelaenu tagasimaksed võtavad vastajate sõnul vähem kui veerandi sissetulekust (60%) või kuni poole sissetulekust (22%). Küsitluse järgi võib öelda, et ligi 3% Eesti inimestest kulub laenude teenindamisele üle poole nende kogu sissetulekust. Analüüsides täpsemalt väga suure maksukoormusega inimesi näeme, et üle poolte neist on Harjumaal, sh Tallinnas, ülejäänud aga võrdlemisi võrdselt jagunenud suuremate asulatega maakondade lõikes (nt Tartumaa, Pärnumaa). Kõrgema koormusega inimeste hulgas on ülekaalus 25–44-aastaste vanusegruppi kuulujad (u 60%). Peab nentima et veidi üle 10% inimestest, kellel kulub üle poole nende sissetulekutest laenumaksetele, on üle 75-aastased.

Küsisime veel täiendavalt, kuivõrd koormavatena tajuvad vastajad laenumakseid ja igakuised arveid enda rahaasjade jaoks. 40% vastajate sõnul on need mingil määral koormavad, 33% pole sugugi koormavad, üksnes 9% hinnangul on väga koormavad. Ülejäänud 19% ei osanud vastata. Võrdluseks, viimase Rahandusministeeriumi tellitud finantskirjaoskuse uuringu andmetel muretses 2019. aastal 32% elanikest, kas saab oma kulud kaetud (Turu-uuringute AS, 2019). Samas uuringus 37% tunnistas, et rahaasjad piiravad vastaja elu.

Rahvuste kaupa tulemusi analüüsides ilmneb, et venekeelsete vastajate hulgas oli rohkem neid, kes tajuvad laenukohustusi ja arveid väga koormavatena, aga ka neid, kes ei oska sellele hinnangut anda (joonis 30).

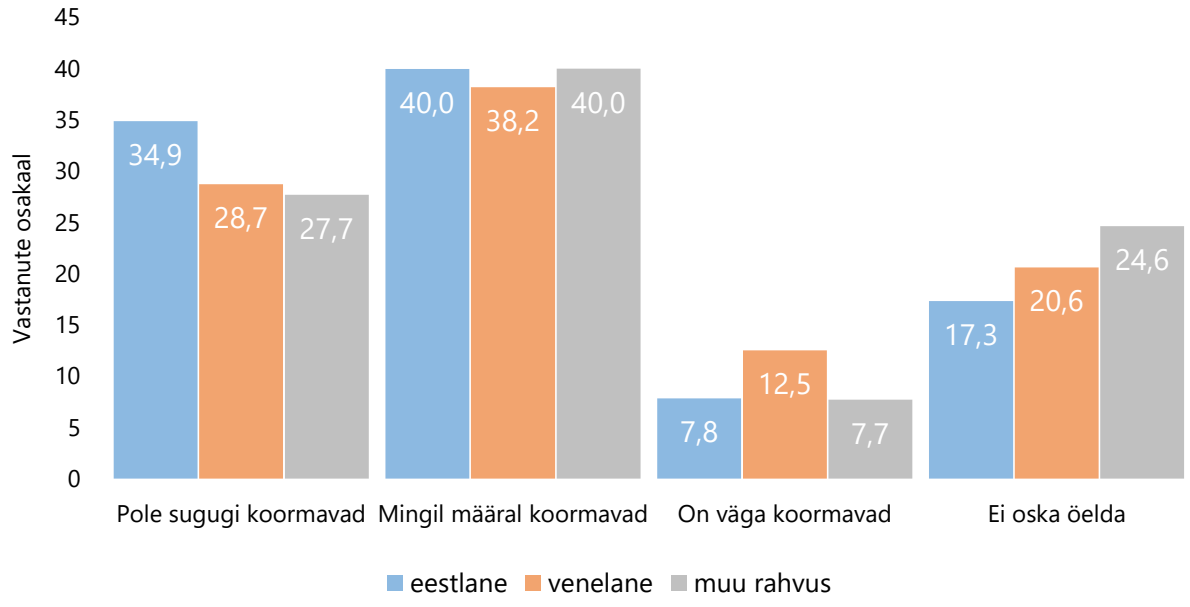

Joonis 30. Laenude ja igakuiste arvete koormavus rahvuse lõikes (% vastanuist)

Analüüsides laenude koormavust suuremate linnade ja väiksemate asulate lõikes, on näha, et igakuised arved ja laenukohustused on koormavamad väiksemates linnades (joonis 31).

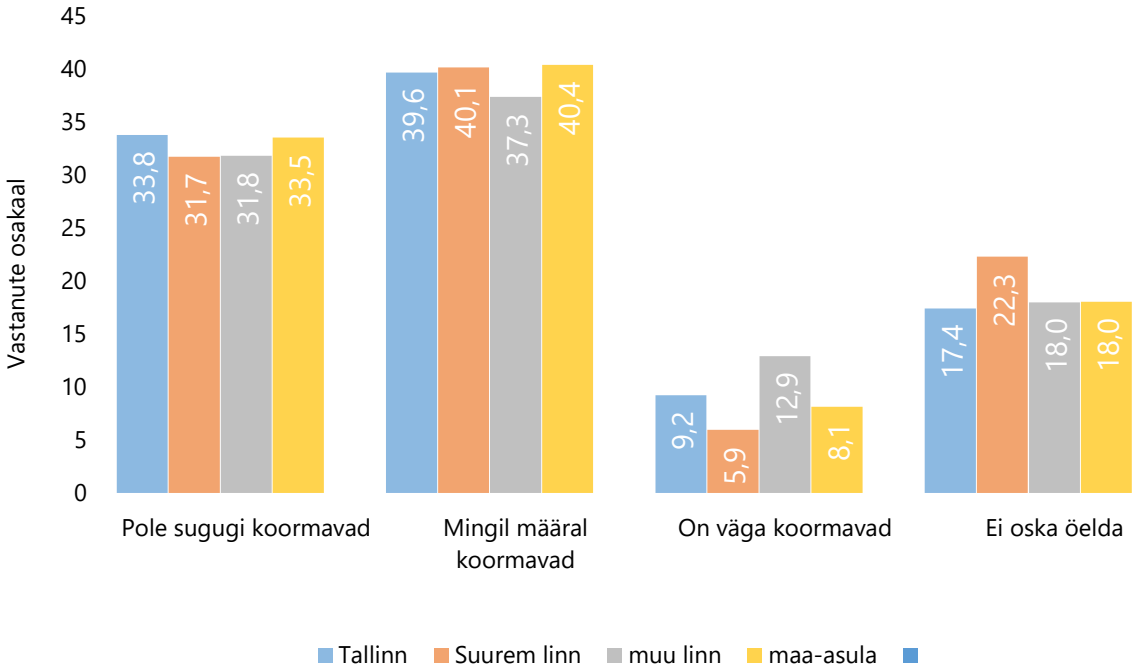

Joonis 31. Laenude ja igakuiste arvete koormavus asulatüübi lõikes (% vastanuist)

Järgnevalt küsisime, kui tihti kasutatakse krediitkaarti, järelmaksu, tarbimislaenu või muud laenu selleks, et tasuda igapäevaste kulude (nt toit) eest. 61% sõnul ei tee nad seda kunagi, 20% harva ja 5% mõnikord. Tihti on sellist olukorda ette tulnud vaid kahel protsendil vastanuist. Teiste laenude tasumiseks ei ole 90% vastanuist enda sõnul kunagi tarvis olnud laenu võtta, vaid viis vastanut 1204-st möönsid, et on tihti või väga tihti pidanud seepärast laenu võtma.

Lõpetuseks uurisime hoiakuid laenudega seoses. Selleks palusime hinnata viie palli skaalal, kuivõrd tabelis (tabel 12) esitatud väited käivad vastaja kohta. Rahvuse lõikes esines siin statistiliselt olulisi erinevusi kahe viimase hoiaku puhul, venekeelsed vastajad pidasid laene riskantsemateks ja soovivad neid enda sõnul pisut enam vältida kui eestikeelsed vastajad.

Tabel 12. Hinnang, kuivõrd need väited käivad vastaja kohta (1=olen täiesti nõus; 5=ei ole üldse nõus)

	Keskmine hinnang	Keskmine eestlastel	Keskmine venelastel
Ma usaldan finantsasutusi, kes annavad tarbijatele laene	3,1	3,1	3,0
Pole midagi halba selles kui võetakse laene selleks, et tasuda varasemaid laenukohustusi	4,3	4,3	4,3
Elu on laenude abil muretum	4,2	4,2	4,3
Laenu tohiks võtta alles viimases hädas. Neid peaks võtma ainult siis, kui teist lahendust enam pole.	2,0	2,1	1,7
Laenudega kaasnevad asjatud ja suured riskid.	2,3	2,4	2,1

Tulemused näitavad, et laenude toel elamist ei peeta arukaks. Seda tasuks võtta vaid viimses hädas ja arvestades selle riskidega. Seega vastanute hoiakud toetavad vastutustundlikku laenu võtmist. Finantsasutuste usaldusväärsuse osas ollakse pigem neutraalsel seisukohal.

Järgmiselt analüüsitakse küsitluse tulemusi vastaja soo, rahvuse, vanuse, maakonna ning elukoha (kas Tallinn, teine suurem linn, väike linn või maakoht) kaupa, täpsemalt on tulemused näidatud lisas 2. Välja on toodud vaid statistiliselt olulised erinevused (tabel 15).

Meeste ja naiste võrdluses ei ole kuigi palju erinevusi laenukäitumises ning krediidiga seonduvates hoiakutes. Siiski leidusid mõned aspektid, milles vahed on märkimiseks piisavalt olulised. Küsitluse tulemuste analüüsimisel leiti, et naistele on laenuandja usaldusväärsus ligi kaks korda olulisem kui meestele (12% ning 22%). Samas meestele on olulisem laenu saamise kiirus ja tagasimakse periood. Mehed kasutavad tarbimislaenu pakkumise saamiseks ligi kaks korda rohkem internetti kui naised. Mehed vastasid õigemini nii intressi kontrollküsimusele (õigesti vastas 81% meestest, 73% naistest) kui ka KKM-i kontrollküsimusele (õigesti vastas 53% meestest ning 36% naistest). See on huvitav tulemus, kuna võlglaste osas on meeste osakaal tavaliselt naistest märksa suurem (vt peatükk 3.2). Siin võib olla tegemist asjaoluga, kus n-ö paberi peal saadakse kenasti arvutamisega hakkama, kuid praktikas on krediidikäitumise harjumused teistsugused. Seda selgitust toetavad ka mitmed võlanõustajatega läbiviidud intervjuud.

Laenamisega seotud hoiakute võrdluses on naised tarbimislaenude pakkujate suhtes ettevaatlikuma hoiakuga kui mehed. Samas on meeste puhul (naistega võrreldes) rohkem neid, kes kas täielikult usaldavad või mingil juhul ei usalda tarbimislaenude pakkujaid. Mehed leiavad kaks korda enam kui naised, et laenu võtmine varasemate kohustuste tasumiseks on õigustatud (9% vs 4,5%), samas kui naised on rohkem veendunud, et see tegevus ei ole mõistlik (60% naistest).

Rahvuse puhul oli võimalik küsitluse vastustest mitmeid erinevusi tuvastada. Eestlased uurivad laenamisel rohkem erinevaid pakkumisi, samas kui teised rahvused eelistavad tihedamini pöörduda enda kodupanka. Eestlaste puhul on teadlikkus intressi ning kuumakse arvutamisest mõnevõrra kõrgemad kui teistest rahvusest inimeste puhul, kuigi erinevused ei ole kuigi suured. Venelaste puhul on ka oluliselt rohkem võetud laene pandimajast. Väga suured erinevused rahvuste vahel on krediiditoodete kasutamises igapäevaste kulude katmiseks – venelased käituvad nii ligi kolm korda tõenäolisemalt kui eestlased.

Võrreldes rahvuse erinevusi krediidiga seotud hoiakutele ilmneb aga, et vene rahvusest inimesed on rohkem äärmuslikud enda vaadetes laenamisele. Tihtipeale väljendatakse venelaste poolt kas täielikku vältimist või just leebemat suhtumist kui eestlaste puhul, kes suhtuvad laenudesse mõõdukalt. Oluliselt saab aga välja tuua, et venelased on tüüpiliselt ettevaatlikumad laenudega seotud riskide osas kui eestlased.

Vanuse puhul leidus olulisi erinevusi peaaegu iga küsimuse lõikes. See on ka ootuspärane tulemus, kuna noortel inimestel tihtipeale puudub kogemus laenamisega ning vanematel inimestel on elu jooksul võetud laenud juba varem tagastatud. Üldiselt võib välja tuua, et mida noorem isik, seda rohkem ta erinevaid pakkumisi võrdleb. Vanemad inimesed soovivad pigem võtta laenu enda kodupangast, kus neil on juba pikaajalisem stabiilne suhe – nooremad aga alles alustavad neid suhteid ning ei ole seetõttu ühe pangaga kuigi tugevalt seotud. Erinevusi leidub ka teiste laenutingimuste (näiteks sobiv laenuperiood, paindlikum laenugraafik) tähtsustamisel. Keskealistele on selgelt kõige tähtsam hind, noorematele ning ka 65+ vanustele on aga olulisem laenuandja usaldusväärsus. Intressi ja kuumakse küsimuste puhul on kõige paremad teadmised noorematel

inimestel kuid teadlikkus langeb püsivalt vanuse kasvades. Krediidikulukuse määra puhul on aga kõige teadlikumad keskealised inimesed, samas kui vanemad ning nooremad vastasid küsimusele võrdselt valesti.

Keskealistel kulub ka selgelt kõige suurem osa enda sissetulekust (võrreldes teiste vanusegruppidega) laenude teenindamisele, samas kui nii nooremate kui ka 65+ inimeste puhul tunnetatakse laenukoormust teravama probleemina. Veel võib välja tuua, et oluliselt rohkem 25–34-aastaseid võtab laenu tuttavatelt (9%), samas kui see praktika on peaaegu olematul tasemel teistes vanusegruppides. Keskealised kasutavad teistest ka ligi viis korda suurema tõenäosusega krediitkaarti. Vanuse puhul ilmnevad selged trendid ka hoiakute erinevustes. Mida vanem inimene, seda suurema tõenäosusega on ta ettevaatlik laenamise otsuse tegemisel. Vanemad inimesed ei soovita raha laenata varasemate kohustuste täitmiseks, samas kui noored leiavad, et elu on koos laenurahaga ilusam.

Üsna palju erinevusi ilmnes elamise koha vaatest. Kõige rohkem laene ning ka kõige koormavamad laenud on suuremate linnade, nagu Tallinn ja Tartu, elanikel. See on ootuspärane, kuna nendes piirkondades on kinnisvara kallim, mis mõjutab eluasemelaenude kuumakseid, ning ka tarbimisvõimaluste hulk kõige suurem. Nende piirkondade elanikud uurivad ka kõige rohkem konkureerivaid laenupakkumisi, samas kui kõige vähem uuritakse seda Võrumaal ja Läänemaal. Suuremate linnadega maakondadest joonistub tihti välja ka Pärnu eripära, kus inimesed on pigem leebema suhtumisega laenamisega seotud riskidesse ning võtavad tihedamini laenu igapäevasteks kulutusteks. Idavirumaalastele on aga laenuandja usaldusväärsus märksa olulisem kui teiste maakondade elanikele. Järelmaksu võetakse rohkem Ida-Virumaal, aga ka Raplamaal ning Põlvamaal. Tallinlased leiavad, et laenu võtmine ei tohiks olla reserveeritud vaid viimase häda tegevuseks, vaid seda võib ka muudeks otstarveteks kasutada.

Alapeatükist saame järeldada, et

- valdav enamik tarbijaid märkis, et nii eluasemelaenude kui ka tarbimislaenude puhul võtavad nad mitmeid erinevaid pakkumisi, võrdlevad neid ning peavad kõige olulisemaks aspektiks laenu kaasamisel selle laenutoote hinda. See on vastuolus läbiviidud intervjuudega krediidipakkujate osas, kus peamiselt pöörduvad inimesed laenusooviga siiski enda kodupanka. Samuti on erinevused erinevate krediiditoodete aspektide tähtsustamises, kus tarbimislaenude puhul on nii võlanõustajate kui ka krediidipakkujate puhul eelkõige tähtis taotlemise mugavus. Võib öelda, et inimesed küll teavad, millised on kasulikud tegevused laenamise puhul, kuid ei pruugi ise selle järgi käituda.
- Inimeste üldine finantshariduse tase on võrdlemisi madal, kuna suurel määral eksiti ka lihtsama intressiarvutuse, järelmaksu arvutuse ning krediidikulukuse määra defineerimisel. Seega võime järeldada, et finantshariduse arendamisel täisealiste inimeste puhul on oluline kaal ka vastutustundliku laenamise parandamisel ning maksehäirete vähendamisel.
- Vastajad olid pigem ebakindlad, kuhu laenudega seotud probleemide puhul pöörduda. See annab märku, et informatsioon abi saamiseks võiks olla paremini kommunikeeritud.
- Laenamisega seotud hoiakud olid valdavalt vastutustundliku laenamist soosivad, mis võib taas anda märku pigem finantskirjaoskuse puudustest või raskustes teadmisi praktikas kasutada.
- Kõrgema koormusega inimeste hulgas (kus laenu teenindamiseks kulub üle poole sissetulekutest) on ülekaalus 25–44-aastaste vanusegruppi (u 60%). Paraku on ka veidi üle 10% inimestest, kellel kulub üle poole nende sissetulekutest laenumaksetele, üle 75-aastased. Seega võime öelda, et

leidub arvestatav hulk inimesi, kes ei jõua võrdlemisi suuremahulisi laene pensionipõlveks tasuda ning on seetõttu väga haavatavas finantsilises olukorras.

- Kontrollisime ka küsitluse ning sotsiaaldemograafiliste tunnuste seoseid. Mehed vastasid küll finantskirjaoskuse küsimustele õigemini, kuid siiski on suurem osa maksehäiretega isikutest mehed. Võttes arvesse asjaolu, et võlanõustajate juures käivad peamiselt naised, annab tulemus märku ka sotsiaalsete normide tähtsusest abi küsimisel. Rahvuse puhul on oluline kaasata venekeelsed populatsiooni – mitmed näitajad soodustasid vene rahvusest elanike puhul mittevastutustundlikku laenamist. Leidsime, et teadlikkus otstarbekast laenamisest ning finantsteadmised langevad vanuse kasvades. Seetõttu tuleks rohkem tähelepanu pöörata ka vanemate inimeste finantskäitumisele.

3.4. Eksperiment teadlikumaks laenuotsuseks

Eksperimendi disain

Eksperimendis osalejad jagati juhuslikkuse alusel sekkumise ja kontrollrühma. Kuna eksperimendi käigus ei sobiks kedagi laenu võtma panna, kasutasime vinjette (st lühikirjeldusi hüpoteetilisest olukorrast; Aguinis & Bradley, 2014) ja analüüsime tegeliku laenuotsuse asemel planeeritud käitumise teoorias (*Theory of Planned Behaviour*; Ajzen, 1991, 2011) lahatud käitumiskavatsust (*behavioural intention*). Vinjetis kasutasime eksperimendi kavandamise hetkel hansapost.ee lehel olnud pakkumise tingimusi.

Esmalt lugesid kõik osalejad ühte olukorra kirjeldust:

Martin on 35-aastane keskmist palka teeniv spetsialist. Tal on oma aed, aga selle eest hoolitsemiseks kipub töö ja muude kohustuste kõrvalt aega napiks jääma. Ühel päeval leiab ta postkastist reklaamlehe, mis pakub täpselt sellist murutraktorit, nagu tal vaja, hinnaga 3299,95 eurot.

Kohe pole tal nii suurt summat võtta, aga õnneks pakub e-kauplus järelmaksu võimalust. Igas kuus peab ta maksma 123,70 eurot. See peaks ta eelarvesse mahtuma.

Pildi allikas: hansapost.ee

Seejärel nägid vastajad sõltuvalt rühmast ühte kolmest tekstist. Kontrollrühmalt (A) küsiti üksnes, kas neil tingimustel võtaksid järelmaksuga pakutud murutraktori, sekkumise rühmades esitati esmalt ostu kogukulu (B) või tarbijakrediidi kulukuse määr (C) ning paluti seejärel samuti otsustada, kas nad ostaksid murutraktori neil tingimustel (tabel 13).

Tabel 13. Kontrollrühma ning sekkumisrühma erinevused järelmaksu küsimuses

Rühm A – kontrollrühm	Rühm B – sekkumise rühm	Rühm C – sekkumise rühm
	Martin uurib pakkumist lähemalt ja näeb, et ta peaks maksma 123,70 eurot 60 kuu jooksul, see tähendab viis aastat järjest igas kuus. Ta arvutab läbi, nii läheb murutraktor kokku maksma 7422 eurot.	*Martin uurib pakkumist lähemalt ja saab teada, et tarbijakrediidi kulukuse määr on 25% aastas.*
Kas Sina Martini asemel võtaksid selle murutraktori järelmaksuga?	*Kas Sina Martini asemel võtaksid selle murutraktori järelmaksuga?*	*Kas Sina Martini asemel võtaksid selle murutraktori järelmaksuga?*
JAH / EI	*JAH / EI*	*JAH / EI*

Eksperimendi tulemused

Tulemuste analüüsis võrdleme, kas ja kuidas erinesid sekkumise ja kontrollrühma laenu võtmise kavatsused.

Esmalt analüüsisime, kas rühmadesse randomiseerimine tagas, et neis olijad teistest oluliselt mõne tunnuse lõikes ei erineks. Tabel 14 kinnitab, et need rühmad ei erinenud ühegi taustatunnuse lõikes, seetõttu saame veendunud olla, et tulemusi ei kallutanud ükski taustatunnus.

Tabel 14. Rühmade kirjeldus

		Grupp A	Grupp B	Grupp C	Erinevuse statistiline olulisus
Sugu	Naine	230 (57%)	232 (58%)	226 (57%)	0,93
	Mees	173 (43%)	169 (42%)	174 (44%)	
Kus te elate?	Tallinnas	114 (28%)	139 (35%)	138 (35%)	0,2
	Suuremas linnas (Tartu, Pärnu, Kohtla-Järve, Narva)	68 (17%)	67 (17%)	67 (17%)	
	Muus linnas	86 (21%)	65 (16%)	66 (17%)	
	Maa-asulas	135 (33%)	130 (32%)	129 (32%)	
Millises maakonnas te elate?	Tallinn	114 (29%)	139 (35%)	138 (35%)	0,93
	Harjumaa	73 (19%)	47 (12%)	49 (12%)	
	Hiiumaa	3 (1%)	3 (1%)	3 (1%)	
	Ida-Virumaa	42 (11%)	42 (10%)	40 (10%)	
	Jõgevamaa	9 (2%)	9 (2%)	10 (3%)	
	Järvamaa	7 (2%)	9 (2%)	9 (2%)	
	Läänemaa	6 (2%)	6 (1%)	6 (2%)	
	Lääne-Virumaa	17 (4%)	17 (4%)	15 (4%)	
	Põlvamaa	8 (2%)	8 (2%)	8 (2%)	
	Pärnumaa	26 (7%)	26 (6%)	27 (7%)	
	Raplamaa	10 (3%)	10 (2%)	10 (3%)	

		Grupp A	Grupp B	Grupp C	Erinevuse statistiline olulisus
	Saaremaa	7 (2%)	7 (2%)	7 (2%)	
	Tartumaa	47 (12%)	45 (11%)	45 (11%)	
	Valgamaa	9 (2%)	9 (2%)	10 (3%)	
	Viljandimaa	14 (4%)	14 (3%)	13 (3%)	
	Võrumaa	1 (0,3%)	10 (2%)	10 (3%)	
Rahvus	Eestlane	279 (69%)	276 (69%)	288 (72%)	
	Venelane	102 (25%)	103 (26%)	91 (23%)	0,66
	Muu rahvus	22 (5%)	22 (5%)	21 (5%)	
Vanus	18 – 24	33 (8%)	33 (8%)	29 (7%)	
	25 – 34	70 (17%)	69 (17%)	70 (18%)	
	35 – 44	69 (17%)	70 (17%)	71 (18%)	
	45 – 54	65 (16%)	65 (16%)	65 (16%)	0,98
	55 – 64	66 (16%)	65 (16%)	66 (17%)	
	65 – 74	53 (13%)	52 (13%)	52 (13%)	
	75+	47 (12%)	47 (12%)	47 (12%)	

Seejärel võrdlesime rühmade käitumiskavatsust. Mõlemas sekkumise rühmas on neid märkimisväärselt vähem, kes neil tingimustel laenu võtaksid, kui kontrollrühmas. Kontrollrühmas olijad nägid üksnes seda infot, mida tegelikkuses vastava traktori müüja oma kodulehel välja tõi. Sekkumise rühmadesse lisasime täiendava info järelmaksu hinna ja krediidikulukuse määra kohta. Tulemused lubavad väita, et sarnase info väljatoomise kohustuslikuks tegemine vähendaks märkimisväärselt järelmaksu võtjate arvu ning võiks seega olla oluliseks abiks võlgade ennetamisel (joonis 32). Suurim erinevus oli kontrollrühma ja esimese sekkumise rühma vahel, kes nägi ostu koguhinda – laenu võtmise kavatsust kukkus 34 protsendilt 4 protsendile. Suur mõju oli ja tarbijakrediidi kulukuse määra nägemisel, selles rühmas oli laenu võtmise kavatsus vaid 8 protsendil. Viimasest võib järeldada, et määra nägemine aitas teadvustada järelmaksu kui laenu olemust, mitte seda üksnes toote hinna kuude lõikes laiali jagamisena, ilma et midagi hinnale lisanduks.

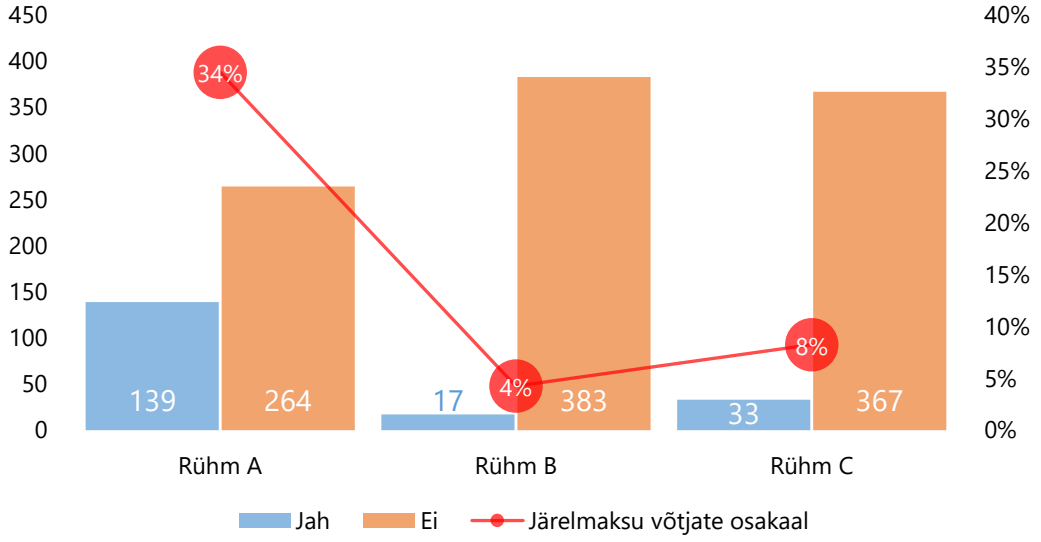

Joonis 32. Eksperimendi tulemused. Laenu võtmise kavatsus rühmade lõikes

Alapeatükist saame järeldada, et

- eksperimendis testitud järelmaksuga ostetava kauba koguhinna kuvamine vähendas laenu võtmise kavatsust ligi üheksa korda. Seepärast tasuks kaaluda järelmaksu pakkujatelt ostu kogukulu kuvamise nõudmist kohe pakkumise avalehel. Peaasjalikult näidatakse seal praegu üksnes kuumakse suurust, ilma selgitamata selliste maksete arvu ja kogusummat, nii nagu eksperimendis kasutatud Hanspaposti näide ilmekalt kinnitas.

3.5. Krediidituru tulevikustsenaariumid

Järgnevalt toome välja stsenaariumianalüüsi tulemused. Stsenaariumimeetodi abil analüüsisime küsitluse ja eksperimendi, intervjuude ning dokumendianalüüsi teel saadud informatsiooni, arendades välja võimalikud tulevikuperspektiivid. Kaardistasime olulised tegurid, trendid ja murrangud, mis krediidituru tulevikku mõjutavad, ning hindasime nende tegurite olulisust ja tõenäosust. Analüüsi tulemusena toome välja neli võimalikku stsenaariumit, kuhu Eesti krediiditurg võib liikuda ning millised mõjurid nende poole suunavad. Oluline on rõhutada, et stsenaariumianalüüs pole täpne tulevikuprognoos, vaid viis mõistmaks tuleviku mitmevariandilisust ja erinevate otsuste võimalikke tagajärgi. Tõenäoliselt ei liigu krediiditurg puhtalt ja lineaarselt üksnes ühe kaardistatud stsenaariumi suunas. Samuti on oluline meeles pidada, et muutused toimuvad paljude tegurite koosmõjus, seega on kahele tegurile keskendumine lihtsustus võimalikest muutustest.

Pärast uuringus kogutud andmete analüüsi käsitlesime mitmeid erinevaid Eesti krediidituru käekäiku mõjutavaid tegureid. Seejuures on tähtis, et tegur oleks ühtaegu nii oluline kui ka tõenäoline juhtuma. Seetõttu jäi pärast esmast kaalumist „sõelale" mitmeid **tegureid ja trende**, sealhulgas konkurentsisituatsiooni muutumine, raha hinna muutumine nii baasintressi kui ka käibekiiruse näol, muutused tarbijahinnaindeksis, sotsiaalsete normide (näiteks keskkonnasäästlikuma tarbimise jm hoiakute) muutused, muutused kiirete ning personaliseeritud digitaalsete finantstoodete kättesaadavuses ja valideerimises, krediidituru rahvusvahelistumises ning tööturu paindlikkusega seotud muudatustes.

Lisaks valitud tegureile mõjutavad seda, millise stsenaariumi suunas Eesti krediiditurg suundub, mitmed võimalikud **murrangulised sündmused**.

- **Võetakse kasutusele krediidiskoor või positiivse krediidiregister**. Kahtlemata on sündmusel suur mõju vastutustundlikule laenamisele ja krediiditoodete pakkujatele, aga ka rahvusvahelise krediidituru võimaluste laienemisele, kuna piiriülestel pakkujatel on võimalik saada kvaliteetsemat informatsiooni tarbijate kohta. See murrang mõjutab ka hoiakuid, kui tarbijatel on käegakatsutavalt selge, millised käitumismallid nende edaspidist krediiditoodete tarbimisvõimalusi mõjutavad.
- **Krediiditoodete reklaami regulatsiooni muutumine**. Rangemad piirangud krediiditoodete reklaamimisel vähendaksid nõudlust krediiditoodete tarbimise järele. Sarnane efekt on leidnud kinnitus näiteks alkoholi või tubaka tarbimise puhul. Leebemad piirangud aga suurendaksid krediiditoodete tarbimist.

- **Muud olulised muudatused asjakohastes regulatsioonides**. Üheks selliseks näiteks võib tuua hiljuti toimunud pensionireformi. Vabanenud pensionirahad tarbiti suuremas mahus juba paari kuuga ära – pärast seda jääb nii tegutsenud inimestel uue elustiili säilitamiseks aga rahast puudu, mis võib suurendada laenutarbimist. Samal ajal aga osa pensioniraha välja võtnuist kasutas seda laenude tagasimaksmiseks. See ei pruugi olla parim lahendus nende pensionipõlve rahaliseks kindlustamiseks, kuid on lühiajalises vaates siiski pigem arukas otsus. Nii nagu teiste tegurite puhul on ka sellel murrangul nii positiivseid kui negatiivseid mõjusid.
- **Majanduskriis**. Suurendab nii makseraskuste osakaalu, võlgadesse sattumist kui ka vähendab tarbimist. Samal ajal võib aga soodustada innovatsiooni.
- **Pandeemiad**. Mõjutavad olulisel määral krediidituru tulevikku. COVID-19 pandeemia ajal tarbimislaenude tarbimine mõnevõrra vähenes, kuna inimeste tarbimisvõimalused olid piiratud ja säästud suurenesid. Samal ajal aga suurenes ostlemine e-poodides ja sealt kaudu võib suureneda ka tarbimislaenude kasutamise maht. Samas võib olukord ka teisiti mõjuda, kus piirangute lõdvenemise korral kulutatakse rohkem sääste kui esialgu planeeritud.
- **Julgeolekuriskid ja üldisemalt sündmused, mis raputavad ühiskonda tervikuna**, mõjutavad kindlasti ka krediiditurgu.

Stsenaariumide meetodi puhul valitakse kaks kõige olulisemat tegurit. Pärast põhjalikku kaalutlemist ja arutelusid erinvate osapooltega leidsime, et krediidituru tulevikustsenaariumite visandamiseks on olulisimad tegurid ühelt poolt sotsiaalseid normid ja tarbijakäitumine, teiselt poolt aga krediiditoodete kättesaadavuse lihtsustumine rahvusvahelistumise ning digitaliseerumise toel.

Sotsiaalsed normid võivad nii soodustada laenude varal tarbimist kui ka nõudlust oluliselt vähendada. Kehtivad kirjutamata reeglid võivad liikuda mõlemas suunas – nii seades normiks tarbimiskultuuri ja selle võimaldamiseks senisest enam krediiditooteid kasutada kui ka vastupidi, soodustades säästmist ja keskkonnasõbralikku mõõdukat tarbimist. Laenamisega seotud sotsiaalsed normid on mõjutavamad faktorid kui mõned teised (näiteks baasintressimäär, mida reguleeritakse Euroopa tasandil) ehk teataval määral saab finantshariduse jm kampaaniate toel mõjutada seda, kas ühiskond liigub laenamise suhtes vabamate hoiakute suunal või mitte. Kuna intervjuudes krediidipakkujatega toodi väga tihti välja suurt valikuvõimalust klientide vahel (ehk suurt nõudlust), siis tarbijate-poolse nõudluse ning hoiakutega seotud muutused on turu mõistes kahtlemata nii oluline kui ka tõenäoline aja jooksul vastavalt ettevõetud kursile muutuma.

Teiselt poolt on kriitilise tähtsusega see, millised on krediiditoodete hinnad ning kuivõrd automatiseeritud on laenutaotlemise ning laenuotsuste protsess. Enamike intervjueeritud krediidipakkujate sõnul on neil vähene motivatsioon krediiditoodete hindade langetamiseks ehk konkurents ei ole praegustes turutingimustes tugev. See võib aga tulevikus oluliselt muutuda, kui Euroopa laenuturg ühtlasemaks muutub ning piiriülene krediidi kaasamine hoogustub. Teisalt võivad aga olemasolevad krediidipakkujad enda turuosa kiivalt kaitsta või ei pruugi turu ühtlustamine Euroopa tasandil õnnestuda. Seega on krediidituru tuleviku seisukohast oluline nii see, kui palju tuleb krediidipakkujatel omavahel konkureerida klientide ligimeelitamiseks, kui ka see, kui lihtne on tarbijal pakkumisi omavahel võrrelda, laenutaotlus sisse anda ning pakkujal see kinnitada. Viimase osas mängib lisaks rahvusvahelistumisele ja regulatsioonidele olulist rolli finantsteenuste suurem digitaliseerumine ja kättesaadavus.

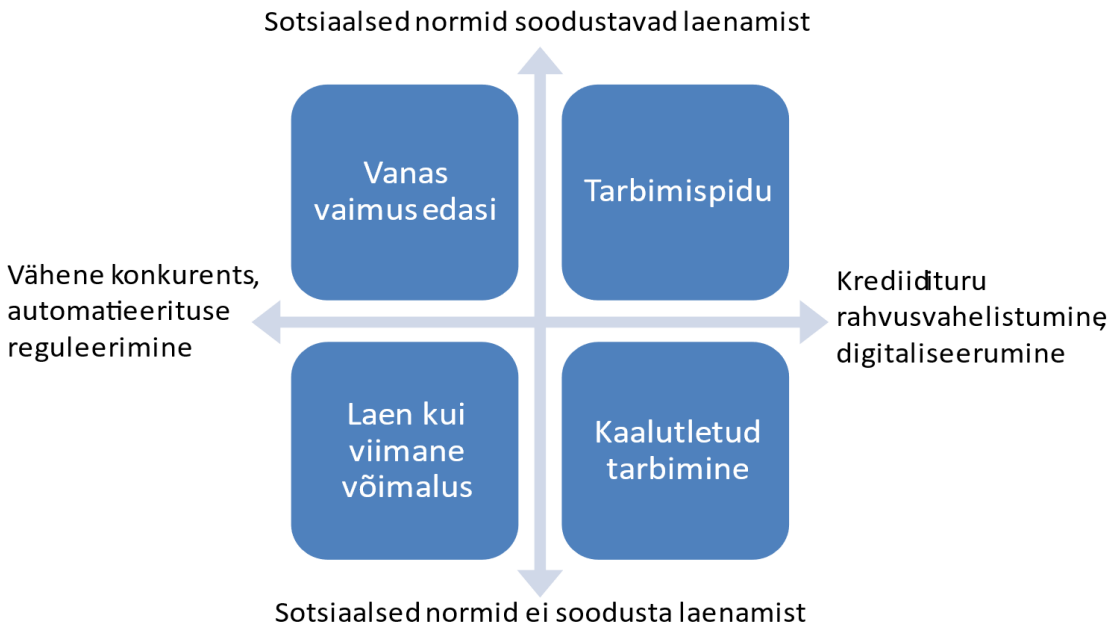

Joonis 33. Krediidituru tulevikustsenaariumid.

Järgnevalt analüüsime nelja joonisel (joonis 33) kujutatud võimalikku stsenaariumit.

Tarbimispidu

Tarbimispeo stsenaariumit iseloomustab krediidituru kiire tehnoloogiline areng, rahvusvahelistumine Euroopa turu näol, krediiditoodete valiku suurus ja hõlbus ligipääs neile ning sotsiaalsed normid, mis soodustavad tarbimist ja laenamist. Seega on selles olukorras tugev nõudlus krediiditoodete järele, mis on oluliselt kergemini kättesaadavad ning tihenenud konkurentsi tõttu ka mõnevõrra odavamad. Kuna enamik tarbijatest aktsepteerib praegust *status quo*'d tarbimislaenude hinnas, siis muutused hinnas ja valikute laienemises tingivad järsu tarbimise suurenemise. Peamine mõju seisneb tarbimislaenude kasvus, samas kui eluasemelaenude puhul ei pruugi muutus olla sedavõrd suur, sest selles segmendis on vahed Euroopa keskmiste tingimustega väiksemad ning laenuvõtmise kiirus ei ole kliendile kuigi tähtis. Suurenenud tarbimine saab toimuda aga üksnes tuleviku rahalise heaolu arvelt ja seab seeläbi suure osa elanikkonnast rahaliselt haavatavasse olukorda. Sissetulekute langemise või kadumise korral ollakse koheselt makseraskustes. Samuti võib see suund suurendada ebavõrdsust ühiskonnas.

Stsenaarium on kasulik majandusele lühiajalises plaanis, kuna tarbimine kasvatab SKPd. Teisalt ei ole see jätkusuutlik, suurendab tõenäoliselt makseraskuste osakaalu tulevikus ning on negatiivse mõjuga keskkonnale. Praegustele Eesti krediidipakkujatele on selle stsenaariumi mõju pigem negatiivne, kuna marginaalid laenutoodete puhul alanevad ja konkurents suureneb.

Kaalutletud tarbimine

Kaalutletud tarbimise stsenaariumi puhul on olulisteks märksõnaks tarbijaharidus ning suhtumine laenamisse. Kuigi krediiditooted muutuvad selle stsenaariumi puhul konkurentsitingimustes

odavamaks ning ka kättesaadavamaks (nii Euroopa ülese laenuturu kui ka laenutoodete digitaliseerimise tõttu), ei suurene krediiditoodete nõudlus, sest normid soodustavad pigem kaalutletud tarbimisotsuseid ja laenamise vähendamist. Seetõttu konkureerivad pakkujad veelgi tugevamalt nende väheste klientide pärast ja on tarbijate teadlikkuse kasvu tõttu sunnitud senisest paremaid krediiditooteid disainima. Võib ka juhtuda, et krediiditurg suundub tüüpilistelt tarbimislaenudest hoopis teistsuguste laenutoodete kasuks. Tarbijate jaoks on see aga kasulik stsenaarium, sest arukalt kaalutletud ostude jaoks saavad nad kasutada senisest soodsamatel tingimustel ja personaalsemalt nende vajadustele disainitud krediidiooteid. Seda nii tarbimis- kui elusasemelaenude kategoorias.

Stsenaariumi realiseerumine on kahjulik (lühiajalisele) majanduskasvule, kuna vähendab olulisel määral tarbimist ning suurendab säästmist. Samas muutub tarbijate rahaline olukord stabiilsemaks ning makseraskustesse jõudnute osakaal väheneb, pikaajaline rahaline heaolu suureneb. Seega suurendab see elanike heaolu. Samuti on selle stsenaariumi rakendumisel positiivne mõju keskkonnale laiemalt.

Laen kui viimane võimalus

Selle stsenaariumi puhul on krediiditoodete valik kitsas ning nende hind kõrge ja tarbijad eelistavad laenu võtta üksnes väga kaalutletud juhtudel. See tähendab, et Eesti krediiditurg kontsentreerub veelgi ehk jäävad püsima kallid hinnad tarbijatele ning ei teki võimalust piiriüleseks laenamiseks. Tarbijate hoiakuid ei soosi krediiditoodete kasutamist, mistõttu langeb ka nõudlus vastavate toodete järele, mis omakorda vähendab krediidituru mahtu.

Krediidituru arengu ja majanduskasvu seisukohalt on sel stsenaariumil negatiivne mõju. Positiivselt mõjutavad sellised muutused pigem keskkonda laiemalt, samuti väheneb sel juhul mõtlematute laenuotsuste süül makseraskustesse jõudnute arv.

Selle stsenaariumi rakendumisel tekib krediidipakkujatel tõenäoliselt motivatsioon vähenenud nõudluse tingimustes hindu langetada, mis võib viia edasi kaalutletud tarbimise stsenaariumi suunas, sõltuvalt rakendatavatest mõjutusmeetmetest.

Vanas vaimus edasi

Neljanda stsenaariumina on võimalik olukorra mitte muutumine ehk krediiditurg liigub vanas vaimus edasi. Kuigi erinevaid krediidipakkujaid on turul üsna arvukalt, siin nad ei paku üksteisele tugevat konkurentsi. Igal pakkujal on oma nišš, mida ta täidab ning kliente jagub kõigile. Seetõttu ei ole pakkujatel ka motivatsiooni krediiditoodete hindu langetada. Piiriülene krediiditurg ei toimi piisavalt efektiivselt. Teisalt on aga tarbijate seas levinud „naabrist parem“ mentaliteet ning soovitakse tarbimisotsustega teistele muljet avaldada. Tarbijatele on oluline saada enda laenutoode kiiresti kätte ning seda ollakse talle nõus kõrgema hinna eest pakkuma.

Olukord on kasulik krediidipakkujatele, kellel on tugevad kasumimarginaalid ning võimalus enda kliente hoolikalt valida. Kuna tarbijad on sedavõrd harjunud kõrgete hindadega, mis pole prognoositud ka langema, siis ei osata teistsugust situatsiooni soovidagi. Tulemusena on tarbijatel surve rohkem krediiditooteid tarbida, kuna ei tajuta olukorra muutumisvõimalusi. Samuti ei ole

tarbijad alati piisavalt teadlikud ja satuvad oma valikute tõttu makseraskustesse. Tarbijate rahalise heaolu seisukohalt on see pigem negatiivne stsenaarium, nii lühi- kui pikaajalises vaates.

Kokkuvõte

Leiame, et krediidituru tulevikusuunad sõltuvad peamiselt tarbijate hoiakutest krediiditoodete tarbimisel ning krediidituru rahvusvahelistumise ning digitaliseerumise trendidest. Analüüsi tulemusena tõime välja neli võimalikku stsenaariumit: „tarbimispidu", „kaalutletud otsused", „laen kui viimane võimalus" ning „vanas vaimus edasi". Konkreetne suund, kuhu Eesti krediiditurg on liikumas, sõltub aga suuresti kavandatavatest muudatustest, aga välistest ja kontrollimatutest teguritest. Seejuures on oluline keskenduda rahatarkuse suurendamisele eelkõige laenamisega seotud riskidest ja tagada positiivse krediidiregistri edukas toimimine ning arendada tarbijakaitset digitaalsete ning tihti uuenduslike ja hõlpsasti kättesaadavate finantsteenuste kontekstis.

4. JÄRELDUSED

4.1. Tarbijakrediidi sätete kohaldamisala

Euroopa Liidu õigus, millel on otsene puutumus tarbijakrediidiga või mis mõjutab tarbijakrediidist tulenevate õiguste teostamist, on märkimisväärne. Tarbijakrediidilepingutega seonduvat reguleeriti juba 1986. a vastu võetud nn I tarbijakrediididirektiivis (87/102/EMÜ)[61]. Nimetatud direktiiv tunnistati kehtetuks 2008. a vastu võetud uue tarbijakrediididirektiiviga (2008/48/EÜ)[62]. Sellele lisandus 2014. a elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidilepinguid reguleeriv direktiiv (2014/17/EL)[63]. Uue tarbijakrediidi direktiivi ettepanek avalikustati 2021. a[64]. Lisaks on tarbijakrediidilepingute kehtivuse ja sõlmimise kontekstis teatud määral tähendus ka ebaõiglaste lepingutingimuste direktiivil (93/13/EMÜ)[65]. Tarbijakrediidi turustamisega seonduvat reguleerivad finantsteenuste kaugturustuse direktiiv (2002/65/EÜ)[66], eksitava ja võrdleva reklaami direktiiv (2006/114/EÜ)[67] ning ebaausate kaubandustavade direktiiv (2005/29/EÜ)[68]. Tarbijakrediidilepingust tulenevate vaidluste kohtuvälisele lahendamisele kohalduvad tarbijavaidluste kohtuvälise lahendamise direktiiv

[61] Nõukogu direktiiv, 22.12.1986, tarbijakrediiti käsitlevate liikmesriikide õigus- ja haldusnormide ühtlustamise kohta (87/102/EMÜ). - ELT L 042, 12.2.1987, lk-d 48-53.

[62] Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2008/48/EÜ, 23.04.2008, mis käsitleb tarbijakrediidilepinguid ja millega tunnistatakse kehtetuks nõukogu direktiiv 87/102/EMÜ. - ELT L 133, 22.5.2008, lk-d 66—92.

[63] Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2014/17/EL, 04.02.2014, elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidilepingute kohta ning millega muudetakse direktiive 2008/48/EÜ ja 2013/36/EL ja määrust (EL) nr 1093/2010. - ELT L 60, 28.2.2014, lk-d 34—85.

[64] Brüssel, 30.6.2021, COM(2021) 347 final, 2021/0171(COD). Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv tarbijakrediidi kohta.

[65] Nõukogu direktiiv 93/13/EMÜ, 05.04.1993, ebaõiglaste tingimuste kohta tarbijalepingutes. - ELT L 095, 21.4.1993, lk-d 29–34.

[66] Euroopa Parlamendi Ja Nõukogu direktiiv 2002/65/EÜ, 23.09.2002, milles käsitletakse tarbijale suunatud finantsteenuste kaugturustust ja millega muudetakse nõukogu direktiivi 90/619/EMÜ ning direktiive 97/7/EÜ ja 98/27/EÜ. - EÜT L 271, 9.10.2002, lk-d 16—24.

[67] Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2006/114/EÜ, 12.12.2006 , eksitava ja võrdleva reklaami kohta. - ELT L 376, 27.12.2006, lk-d 21—27.

[68] Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2005/29/EÜ, 11.05.2005, mis käsitleb ettevõtja ja tarbija vaheliste tehingutega seotud ebaausaid kaubandustavasid siseturul ning millega muudetakse nõukogu direktiivi 84/450/EMÜ, Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiive 97/7/EÜ, 98/27/EÜ ja 2002/65/EÜ ning Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrust (EÜ) nr 2006/2004 (ebaausate kaubandustavade direktiiv). - ELT L 149, 11.6.2005, lk-d 22—39.

(2013/11/EL)[69] ja tarbijavaidluste internetipõhise lahendamise määrus (524/2013)[70]. Tarbijakrediidilepingust tulenevate piiriüleste kohtuvaidluste osas reguleerib kohtualluvust ja lahendite tunnustamist EL Brüssel I*bis* määrus (1215/2012)[71]. Piiriülest maksejõuetusmenetlust reguleerib maksejõuetusmenetluse määrus (2015/848)[72]. Füüsiliste isikute võlgadest vabastamist reguleerib saneerimise ja maksejõuetuse direktiiv (2019/1023)[73]. Krediidihaldajate ja krediidiostjatega seonduvat reguleerib krediidihaldajate ja krediidiostjate direktiiv 2021/2167)[74].

Eesti tarbijakrediidi kesksed sätted (koos lepinguõiguslike üldküsimuste regulatsiooniga) paiknevad võlaõigusseaduses[75]. VÕS § 402 lg 1 defineerib tarbijakrediidilepingut krediidilepinguna, millega oma majandus- või kutsetegevuses tegutsev krediidiandja annab või kohustub andma tarbijale krediiti või laenu. Elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidileping on VÕS § 402 lg 2 järgi tarbijakrediidileping, mis on tagatud hüpoteegiga või muu võrreldava tagatisega, või tarbijakrediidileping, mille eesmärk on kinnistu, hooneühistu liikmesuse või olemasoleva või kavandatava ehitise omandamine või nimetatud õiguste säilitamine. Tarbija VÕS-i tähenduses on füüsiline isik, kes teeb tehingu, mis ei seondu iseseisva majandus- või kutsetegevuse läbiviimisega (VÕS § 1 lg 5). Krediidileping on leping, millega üks isik (krediidiandja) kohustub andma teise isiku (krediidisaaja) käsutusse rahasumma (krediit), krediidisaaja aga kohustub krediidi kasutamise eest maksma tasu ja lepingu lõppemisel krediidi tagasi maksma (VÕS § 401 lg 1). Krediidilepingu esemeks võib VÕS § 401 lg 2 järgi olla ka tasuline maksetähtpäeva edasilükkamine, liising või muu abi finantseerimisel.

VÕS § 403 täpsustab tarbijakrediidi sätete kohaldamisala. Tarbijakrediidi sätete kohaldamist krediidivahenduslepingule reguleerivad VÕS § 403 lg-d 1 ja 2^2. Krediidivahendusleping on leping, millega üks isik (krediidivahendaja) kohustub oma majandus- ja kutsetegevuses vahendama teisele isikule tasu eest krediiti või osutama krediidilepingu sõlmimise võimalusele või kohustub krediidiandja jaoks ja tema huvides iseseisvalt ja püsivalt lepinguid vahendama või neid krediidiandja nimel ja arvel sõlmima (VÕS § 401^1). Tarbijakrediidi sätteid kohaldatakse laiendavalt nii majandus- või kutsetegevuse alustamiseks võetud kuni 50 000 eurosele krediidile (VÕS § 403 lg 2) kui ka maksetähtaja tasulisele edasilükkamisele (VÕS § 403 lg 2^1). EL direktiivi 2008/48/EÜ järgset piirangut

[69] Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2013/11/EL, 21.05.2013, tarbijavaidluste kohtuvälise lahendamise kohta, millega muudetakse määrust (EÜ) nr 2006/2004 ja direktiivi 2009/22/EÜ (tarbijavaidluste kohtuvälise lahendamise direktiiv). - ELT L 165, 18.6.2013, lk-d 63—79.

[70] Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) nr 524/2013, 21.05.2013 , tarbijavaidluste internetipõhise lahendamise kohta, millega muudetakse määrust (EÜ) nr 2006/2004 ja direktiivi 2009/22/EÜ (tarbijavaidluste internetipõhise lahendamise määrus). - ELT L 165, 18.6.2013, lk-d 1—12.

[71] Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) nr 1215/2012, 12.12.2012, kohtualluvuse ning kohtuotsuste tunnustamise ja täitmise kohta tsiviil- ja kaubandusasjades. - ELT L 351, 20.12.2012, lk-d 1—32.

[72] Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 2015/848, 20.05.2015, maksejõuetusmenetluse kohta. - ELT L 141, 5.6.2015, lk-d 19—72.

[73] Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) 2019/1023, 20.06.2019, mis käsitleb ennetava saneerimise raamistikke, võlgadest vabastamist ja äritegevuse keeldu ning saneerimis-, maksejõuetus- ja võlgadest vabastamise menetluste tõhususe suurendamise meetmeid, ning millega muudetakse direktiivi (EL) 2017/1132 (saneerimise ja maksejõuetuse direktiiv). - ELT L 172, 26.6.2019, lk-d 18—55.

[74] Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2021/2167, 24.11.2021, krediidihaldajate ja krediidiostjate kohta ning millega muudetakse direktiive 2008/48/EÜ ja 2014/17/EL. – ELT L 438, 08.12.2021, lk-d 12–37.

[75] Võlaõigusseadus. - RT I, 04.01.2021, 19.

väikekrediitidele (kuni 200 eurot) ega üldist sätete kohaldamisala summalist piirangut võlaõigusseaduses ei ole. VÕS § 403 lg-d 3–5[4] sätestavad spetsiifilised piirangud tarbijakrediidi sätete kohaldamisele, lähtudes direktiividest 2008/48/EÜ ja 2014/17/EL.

Vastutustundliku laenamise põhimõte nähti detailselt (elamukinnisvaraga seotut detailsemalt eristamata) seaduses ette 01.07.2011, kui jõustus praeguseks kehtetu VÕS § 403[2]. Riigikohus on selgitanud, et vastutustundliku laenamise põhimõte kohaldus ka enne 01.07.2011 sõlmitud tarbijakrediidilepingutele (VÕS § 14 lg-d 1 ja 2, tsiviilseadustiku üldosa seaduse (TsÜS)[76] § 92 lg-d 2 ja 3, alates 01.01.2007 praeguses redaktsioonis kehtiv krediidiasutuste seadus (KAS)[77] § 83 lg 3)[78]. Tarbijakrediidi regulatsiooni täpsustavad võlaõigusseaduse alusel kehtestatud justiitsministri 13.12.2010. a määrus nr 47 „Euroopa tarbijakrediidi standardinfo teabelehtede vormide kehtestamine“[79] ja rahandusministri 13.10.2010. a määrus nr 51 „Tarbijakrediidi kulukuse määra arvutamise kord“[80]. Tarbijakrediidi andmist ja avalikõiguslikku järelevalvet reguleerivad täiendavalt krediidiandjate ja -vahendajate seadus (KAVS)[81] ja selle alusel kehtestatud rahandusministri 15.06.2016. a määrus nr 25 „Nõuded elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidilepingu tagatiseks oleva kinnisvara hindamisele“[82], samuti KAS ja hoiu-laenuühistu seadus (HLÜS)[83]. Krediidi turustamist reguleerib lisaks reklaamiseadus (RekS)[84]. Tarbijate kaitset üldiselt tarbijakaitseseadus (TKS)[85], mis tarbijakrediidi kontekstis reguleerib mh ebaausaid kauplemisvõtteid ja kohtuvälist vaidluste lahendamist ning ka erinevaid karistusi.

Tehingute tegemise üldsätted ja aegumise reeglid sisalduvad TsÜS-s. Teatud tähtsus on tarbijakrediidilepingute sõlmimisel ka rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seadusel (RahaPTS)[86]. Pandiga tagatud tarbijakrediidi ja nõuete pantimise kontekstis on oluline asjaõigusseadus (AÕS)[87].

Olulised menetlussätted nõuete kohtuliku menetluse kohta sisalduvad tsiviilkohtumenetluse seadustikus (TsMS)[88]. Sundtäitmist reguleerib täitemenetluse seadustik (TMS)[89]. Maksejõuetusmenetlusi reguleerivad pankrotiseadus (PankrS)[90] ning võlgade ümberkujundamise ja

[76] Tsiviilseadustiku üldosa seadus. - RT I, 22.03.2021, 8.

[77] Krediidiasutuste seadus. - RT I, 02.06.2021, 25.

[78] RKTKo 2-14-21710/105, p-d 25.1–25.2.

[79] Euroopa tarbijakrediidi standardinfo teabelehtede vormide kehtestamine. - RT I, 23.09.2015, 9.

[80] Tarbijakrediidi kulukuse määra arvutamise kord. - RT I, 20.07.2021, 6.

[81] Krediidiandjate ja -vahendajate seadus. - RT I, 04.12.2019, 9.

[82] Nõuded elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidilepingu tagatiseks oleva kinnisvara hindamisele. - RT I, 17.06.2016, 8.

[83] Hoiu-laenuühistu seadus. - RT I, 19.03.2015, 48.

[84] Reklaamiseadus. - RT I, 01.07.2020, 13.

[85] Tarbijakaitseseadus. - RT I, 04.01.2021, 14.

[86] Rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seadus. - RT I, 02.06.2021, 9.

[87] Asjaõigusseadus. - RT I, 22.02.2019, 11.

[88] Tsiviilkohtumenetluse seadustik. - RT I, 09.04.2021, 17.

[89] Täitemenetluse seadustik. - RT I, 09.04.2021, 3.

[90] Pankrotiseadus. - RT I, 04.01.2021, 50.

võlakaitse seadus (VÕVS)[91]. Maksejõuetusõigust reformiv füüsilise isiku maksejõuetuse seaduse eelnõu avaldati 2021. a[92].

Lisas 3 esitatid õiguslikust analüüsist nähtub, et võrreldud riikides ei sõltu tarbijakaitse määr sellest, kas tarbijakrediidi sätted paiknevad eriseaduses või tsiviilseadustikus, ega ka sellest, kas elamukinnisvaraga seotud ja muid tarbijakrediite reguleeritakse ühiselt. EL direktiiv 2008/48/EÜ näeb ette maksimumharmoneerimise (st liikmesriigid ei või oma siseriiklikus õiguses säilitada või vastu võtta direktiivis sätestatust erinevaid sätteid). See ei tähenda siiski, et liikmesriigid ei võiks laiendada tarbijakrediidi sätete kohaldamist alla 200-eurostele ja üle 75 000-eurostele krediitidele. Ka tarbijakrediidi direktiivi ettepanekus on krediidi miinimumsummast loobutud. Analüüsi autorite hinnangul tuleb tarbijat kaitsva regulatsiooni kohaldamisala kitsendada üksnes minimaalses ja selgelt põhjendatud ulatuses. Kuna krediiditurule tekivad pidevalt uued krediiditooted, peaksid krediidi kohta käivad definitsioonid olema õigusaktides võimalikult laiad ja abstraktsed, võimaldamaks tarbijakrediidi sätete kohaldamist erinevate krediiditoodete puhul. Sarnaselt tarbijakrediidi direktiivi ettepanekule toetavad analüüsi autorid tarbijakrediidi sätete kohaldamise laiendamist ühisrahastuse laenuandmise teenuste suhtes, mida ei osuta krediidiandja ega krediidivahendaja.

4.2. Krediidipakkujad ja krediiditooted

Krediiditoodete tarbimine on aja jooksul hoogustunud. Viimase kuue aasta jooksul on tarbimislaenude laenujääk kasvanud umbes 8% aastas, eluasemelaenude laenujäägid on kasvanud stabiilselt 6–7% aastas. Absoluutväärtustes on tarbimislaenude laenujääk kasvanud perioodil 2015–2020 415 miljonilt eurolt 615 miljoni euroni ning eluasemelaenude laenujääk 6,3 miljardilt eurolt 8,7 miljardi euroni. Kokku oli eraisikute laenujääk 2020. aasta lõpu seisuga ligi 10 miljardit eurot.

Eluasemelaenude, väikelaenude ning autoliisingute kõrval on turule jõudnud ka mitmesugused uute omadustega krediiditooted nagu arvelduskrediit ning lisakuludeta järelmaks (*buy now, pay later,* BNPL). Arvelduskrediidi puhul on tajutav ebakindlus nii reguleerivate osapoolte kui ka tarbijate osas, kuna rahaline kohustus on raskemini tajutav. BNPLi puhul on risk ületarbimiseks suurem kui tavapärase järelmaksu puhul, kuna tooted tunduvad olevat justkui tasuta ning viiteaeg kulude tekkimiseks on tüüpiliselt suurem.

Kuigi krediiditooted on tarbijate jaoks aja jooksul odavnenud, on laenamisega seotud kulud siiski võrdlemisi suured. Võrdluseks – kui enne krediidikulukusemäär (KKM) ülempiiri (VÕS § 406[2]) regulatsiooni jõustumist oli keskmine KKM 37% (2014. aastal), siis aastatel 2016–2021 on keskmine aastane KKM olnud vahemikus 19–20%. Ka naaberriikidega võrreldes on krediiditooted pigem kallimad, kuigi osa erinevustest on tingitud mõõtmise iseärasustest. Näiteks pole Eesti tarbimislaenude intressimäärade juurde arvestatud autoliisinguid[93]. Siiski on Eesti ja Läti puhul tegemist kõige kõrgemate tarbimislaenude intressimääradega Euroopas, neile järgneb Kreeka (10%).

[91] Võlgade ümberkujundamise ja võlakaitse seadus. - RT I, 04.01.2021, 45.

[92] Füüsilise isiku maksejõuetuse seaduse eelnõu. https://eelnoud.valitsus.ee/main/mount/docList/fe389bab-a085-4d03-b5c5-fb5b962853f9#OMpmO6cl.

[93] Vt peatükk 2.1.

Põhjamaades ning Lääne-Euroopa riikides on tarbimislaenude intressid oluliselt madalamad, näiteks Prantsusmaal 3,4% ja Luksemburgis 2,4%. Eluasemelaenud on samuti Balti riikides kallimad, kuigi KKM suuruse erinevused teiste riikidega võrreldes ei ole nii märkimisväärsed – 2020. aasta andmete järgi oli näitaja Eestis keskmiselt 2,3%, Lätis 2,4%, Leedus 2,2%, Soomes aga 0,7%. Euroala keskmine eluasemelaenude intressimäär oli 2020. aastal 1,3%.

Krediiditoodete hinna määrab turukonkurents. Mitmed intervjueeritud krediidipakkujate esindajad tõid välja, et neil pole huvi intressi langetada, kuna krediiditoodete nõudlus on suur ja tarbijad aktsepteerivad ka kõrgemaid hindu. Pigem konkureeritakse uuenduslike lahenduste, krediidipakkumise protsessi efektiivsuse ning kasutamiskogemuse lihtsustamise kontekstis Seega saab tarbija teistsuguseid hüvesid, näiteks dokumentide esitamine on lihtsam, krediiditoode väljastatakse kiiremini, maksehäirete puhul pakutakse paindlikku abi. Lähiajal ei ole märkimisväärset intressimäärade vähendamist krediidipakkujate vaates oodata.

Tarbija teadlikkus erinevate krediiditoodete omadustest ning kaasnevatest riskidest on nii küsitluse kui ka intervjuude põhjal aja jooksul oluliselt paranenud. Tarbijad saavad aru, et oma kohustused tuleb täita ega ürita laenu tagastamisest üldjuhul kõrvale hoida. Krediiditoodete abil oma igapäevaste kulutuste finantseerimist ei peeta arukaks ning pigem tehakse seda muude võimaluste puudumisel, arvestades riskidega. Seega vastanute hoiakud toetavad vastutustundlikku laenamist. Siiski on arvestatav hulk inimesi, kelle vajadus krediiditoodete tarbimise järele on nii suur, et nad on nõus ka riskantsemate krediiditoodetega. Võlgades olevad tarbijad ei saa valida, millistel tingimustel laenu võtta, ning seetõttu ei ole nende jaoks oluline ka riskide teadvustamine. Peamiseks riskide hindamise oskuse parandamise võimaluseks on tarbijate finantsteadmiste suurendamine.

Paraku ei ole teadlikkus krediiditoodete tarbimise riskidest ja erinevate krediiditoodete omadustest jõudnud kõikidesse demograafilistesse gruppidesse ning näitaja erineb suurel määral krediiditoodete lõikes. Ilmnes omapärane asjaolu, kus nooremad tarbijad on küll teadlikumad laenudega seotud riskidest, kuid nende hoiakud on võrdlemisi laenamist soodustavad. Seevastu vanemad tarbijad ei ole kuigi teadlikud krediiditoodete omadustest, kuid hoiakud krediiditoodete tarbimise suhtes on väga ettevaatlikud. Üle poolte küsitlusele vastanutest ei teadnud, mis on krediidikulukusemäär, ning märkimisväärne osa ei mõistnud liitintressi ja kuumakse arvutamise loogikat. Väiksem teadlikkus on seotud tarbimiskrediidiga, milleks on eelkõige sihtotstarbeta ja tagatiseta laenud, krediitkaardid, krediidikontod ning järelmaksud.

Krediidipakkujad on uuringus jagatud nelja gruppi – krediidiasutused, krediidiandjad, krediidivahendajad ja muud krediidipakkujad. Lisaks neile on turul ka mitmeid toetava funktsiooniga osapooli, nagu võlanõustajad, võlgade sissenõudmisega tegelevad ettevõtted ning krediidiinfo vahendajad. Ülevaade suurematest krediidipakkujatest gruppide lõikes on välja toodud alljärgneval joonisel (joonis 34).

Krediidiasutused jagunevad kaheks: suured krediidiasutused, mille turuosa eraisikute laenude turul on suurem kui 20% (nt Swedbank), ning väikesed krediidiasutused, mille turuosa eraisikute laenude turul on väiksem kui 20% (nt LHV Pank). Tarbijatele antud krediidi kontekstis, on valdav osa Eesti krediiditurust jagatud kolme suurima turuosalise vahel – Swedbank (laenujääkide kogumahu järgi 2020. aastal 41% turust), SEB Pank (28%) ning Luminor (ligi 20%). Täheldada saab ka ainult tarbimislaenudele keskendunud krediidiasutuste kasvu turul (nt Inbank, TF Bank). Siiski on suured krediidiasutused mastaabiefekti tõttu tugevalt esindatud ka tarbimislaenude turul.

Krediidiasutused (14 pakkujat)

- 3 suurt krediidiasutust - Luminor, Swedbank, SEB Pank
- 11 väikest krediidiasutust (tarbijatele laenavad 8) - LHV Pank, Bigbank, InBank, Coop Pank, Citadele, TF Bank, Holm Pank, TBB

Krediidiandjad (58 pakkujat)

- 12 krediidiasutustega seotud krediidiandjat (Swedbank Liising AS; AS SEB Liising; Luminor Liising AS, jne)
- 46 krediidiasutustega mitteseotud krediidiandjat (IPF Digital AS, PLACET GROUP OÜ, Telia Eesti AS, Creditstar Estonia AS, jne)

Toetavad osapooled

- Võlanõustajad - nt MTÜ Võlanõustajad, MTÜ Majandamisnõustaja
- 200 võlgade sissenõudmisega ja krediidiinfoga tegelevat ettevõtet (äriregistris põhitegevusalana) - nt Julianus Inkasso, Creditinfo AS

Muud krediidipakkujad

- 24 krediidivahendajat (nt Omaraha OÜ, Ühisraha OÜ)
- 25 hoiu-laenu ühistut (nt Tartu Hoiu-laenuühistu, Tallinna Hoiu-Laenuühistu)
- Umbes 20 suurema laenuportfelliga aktiivset eraisikust laenupakkujat sotsiaalmeedias

Joonis 34. Kokkuvõte krediiditurul tegutsevatest osapooltest

Umbes 85% krediidiandjate turust on hõivanud pankadega seotud krediidiandjad. Neist suurima turuosa moodustavad suurimate krediidiasutustega seotud pakkujad: Swedbank Liising (27%), SEB Liising (19%), Luminor Liising (14%), Coop Finants ja Liising (9%), LHV Finance (6%) ja Citadele Leasing (4%). Pankade välistest krediidiandjatest on suurima turuosaga IPF Digital Estonia (3%). Krediidiandjate puhul on krediiditurg koondunud selgelt krediidiasutustega seotud ettevõtete kätte. Krediidiasutustega seotud pakkujatel on selge kuluefektiivsuse eelis ning paremad võimalused seoses kuvandi ning tuntusega.

Krediidivahendajate (suurimad on Omaraha OÜ ning Ühisraha OÜ) käive moodustab väga väikese osa krediiditoodete kogukäibest (st 2% krediidiandjatest). Muudeks krediidipakkujateks on ka hoiu-laenuühistud (suurim Tartu HLÜ). Hoiu-laenuühistud ei tegele väga aktiivselt eraisikutele laenamisega, vaid on pigem keskendunud äriklientide segmendile.

Lisaks tegutsevad krediiditurul krediidipakkujatena, kelle tegevusele kohaldub samuti tarbijakrediidi regulatsioon, ka füüsilised isikud. Selleks, et teha kindlaks, kas füüsiline isik tegutseb laenu andes oma majandus- või kutsetegevuses, tuleb kogumis hinnata järgmisi kriteeriume: laenu andmise püsivus ja maht, laenu tasulisus, laenulepingute põhitingimused, laenuandja ja -saaja suhted ning lepingute sõlmimise asjaolud. Majandus- ja kutsetegevusele võib viidata nt see, kui laenu on antud pikema perioodi jooksul mitmetele isikutele, samuti see, kui füüsiline isik, kes laenu annab, on teatud piirkonnas teadaolev isik, kellelt on vajadusel võimalik (tasu eest) laenu saada. Majandus- või kutsetegevuses laenu andmiseks ei saa lugeda nt laenu andmist üksnes isiklike suhete tõttu ja minimaalse intressi eest, mis sisuliselt välistab tulu saamise.[94] Nõudluse füüsilisest isikust krediidipakkujate järele on tekitanud see, et mitmed tarbijad ei saa erinevatel põhjustel eespool

[94] RKTKo 3-2-1-66-14, p 16.

viidatud krediidipakkujate krediiditooteid tarbida. Seda näiteks olukorras, kus neil puudub püsiv sissetulek, neil on juba krediidipakkujate ees suured kohustused või laenamisest on saanud nende elustiil, mistõttu juriidilisest isikust krediidipakkujad neile krediiditooteid ei väljasta. Sellised tarbijad pöörduvad viimases hädas füüsilisest isikust krediidipakkuja poole nt sotsiaalmeedia vahendusel (ühe kuulutuse kohta saab krediidipakkuja keskmiselt 15 laenusoovi). Kuigi nimetatud turusegment on võrdlemisi väike – laenupakkujate laenuportfellid on enamasti 1000–5000 eurot ning tüüpilised laenusummad 50–200 eurot – on intressimäärad aastasel baasil tihti väga kõrged (nt 1200%). Intervjueeritud füüsilisest isikust laenuandjate hinnangul on laenude järele nõudlus suur ja kasvava trendiga. Turuosa on koondunud 20 suurema portfelliga aktiivse füüsilisest isikust laenuandja kätte.

Kuigi Eesti krediiditurul on mitmeid pakkujaid, ei konkureeri nad sageli üksteisega reaalselt – igas segmendis on turg pigem kontsentreeritud. Krediiditoodete nõudlus on suur ja seetõttu puudub krediidipakkujatel motivatsioon intresse langetada. Pigem keskendutakse uute turunišside leidmisele ning luuakse suuremat nõudlust teistel viisidel, näiteks väljastades laene kiiresti (teatud juhtudel ka ühe minutiga) või riskantsematele klientidele.

Eesti õiguses on krediidipakkujate puhul piisavalt reguleeritud nõuded tegevuse alustamiseks ja korraldamiseks (mh tegevusloa nõue), samuti nende üle järelevalve teostamine (Finantsinspektsiooni ning Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Ameti kaudu) ning mehhanism ja meetmed krediidipakkujate rikkumistele reageerimiseks (ettekirjutuste tegemise ja kohtusse pöördumise ning sunniraha ja trahvi määramise võimalused). Küll aga toetavad analüüsi autorid nii KAVS-i kui ka TKS-i regulatsiooni puhul kavandatavat muudatust, millega plaanitakse tõsta juriidiliste isikute puhul trahvimäära 400 000 euroni nii ebaausa kauplemisvõtte kasutamise keelu rikkumise kui ka vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamata jätmise eest. Sarnase rahatrahvi võiks ette näha ka tarbijakrediidiga seotud teavitamiskohustuse rikkumise eest. Rikkumiste eest ettenähtud karistused peavad olema sellised, et mõjutavad krediidipakkujaid õiguskuulekalt käituma. Krediidipakkujate üle teostatav järelevalve peab olema tõhus, et krediidipakkujad mõistaksid oma kohustuste täitmise vajalikkust ning tunnetaksid karistuse vältimatust rikkumiste korral.

Küsitav on, kas ja kuidas on tagatud krediidiandja või -vahendaja juhtide ja töötajate asjakohane tasustamissüsteem ning see, et krediidiandja või -vahendaja juhid ja töötajad on asjatundlikud, pädevad ning tegutsevad tarbija huvides. ELi õigus eeldab seda praegu elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidilepingute puhul, edaspidi tõenäoliselt laiemalt. Oluline on, et tagatud oleks mh tarbija krediidivõimelisuse põhjalik hindamine ning vastutustundliku laenamise põhimõtete järgimine.

Kuna põhjendatud on laiendada tarbijakrediidi sätete kohaldamist ühisrahastuse laenuandmise teenuste kontekstis, tuleks kaaluda regulatsiooni täiendamist ühisrahastuse laenuandmise teenuste pakkuja, kes ei ole krediidiandja ega krediidivahendaja, tegevusele kohalduvate nõuete, tema üle teostatava järelevalve ning vastutuse osas.

4.3. Krediidipakkumise elukaar

Krediidipakkumise elukaar koosneb neljast etapist – krediiditoote valik, krediidiotsus, laenu tagastamine ning võimalike maksehäirete lahendamine (joonis 35).

Tarbija krediiditoote valikut mõjutavad mitmed kaalutlused. Nii küsitluse kui ka intervjuude tulemustest nähtub, et eluasemelaenude tarbijatele on eelkõige oluline laenu hind ning

krediidipakkuja usaldusväärsus. Kuna eluasemelaenu puhul sõlmitakse leping mitmekümneks aastaks on mõlemad osapooled huvitatud eelnevalt hankima võimalikult palju lepingu sõlmimist puudutavat asjakohast infot. Arvamused klientide lojaalsusest lahknevad – tarbijate sõnul uuritakse mitmeid erinevaid pakkumisi, samas kui krediidipakkujate sõnutsi on ülekaalus otse „kodupanka" pöördujad. Laenu tagastamise periood, saamise kiirus, taotlemise mugavus ning klienditeenindaja pädevus on laenuotsuse tegemisel küsitlusele vastanute arvates väiksema osakaaluga kaalutlused.

Kuigi küsitluse tulemuste kohaselt ei ole tarbijate käitumises suurt erinevust eluasemelaenude ning tarbimislaenude segmentides, tuleb neid intervjuudest saadud teabe järgi siiski eristada. Intervjuude tulemustest järeldub, et tarbimislaenude puhul on tarbijate jaoks olulisem laenu saamise kiirus ja krediidi kaasamise mugavus. Mõneti aitab ebakõla tarbijate hinnangute ning tegelikkuse vahel selgitada see, et inimesed teavad sisimas, milline on krediiditoodete tarbimisel mõistlik käitumine ning neil on vastutustundetut laenamist endale raske põhjendada. Tarbijad ei pruugi endale tunnistada, kui palju mugavus krediiditoote taotlemise protsessis teda mõjutab, kui selgelt sobivam vastus on tähtsustada krediiditoote hinda. Siiski on kõige kiiremini kasvanud just ülikiire valideerimisega (tihtipeale alla minuti) kliente ligimeelitavate krediidipakkujate turuosa, kes on krediidi taotlemise protsessi võimalikult kiireks teinud. Kõrgema intressiga krediiditoodete pakkujate (ja ka füüsilisest isikust krediidipakkujate) juurde jõuavad tarbijad siis, kui teised krediidipakkujad ei nõustu neile krediiditooteid väljastama. Sellisel juhul ei saa rääkida tarbija kaalutlustest ja eelistustest, vaid oluline on üksnes krediidi väljastamise fakt.

Krediidi väljastamise otsuse tegemisel on oluline, et krediidipakkujal oleks piisav ja tõene informatsioon krediidivõtja tegeliku krediidivõimelisuse kohta. Paraku ei ole viidatud tingimus sageli täidetud, kuna tarbijad rikuvad oma teabe andmise kohustust (esitatakse valeinfot, ülehinnatakse sissetulekuid ning alahinnatakse kohustusi). Kui tarbija kasutab mitut pangakontot ning peamise pangakonto väljavõttest ei selgu teiste pangakontode olemasolu, ei ole krediidipakkujal võimalik tarbija krediidivõimelisust nõuetekohaselt hinnata. Intervjuudest selgus, et esineb nii tarbijaid, kes teadlikult annavad krediidipakkujale valeinfot eesmärgiga laen saada, kui ka tarbijaid, kes ülehindavad oma maksevõimet või kellel puudub selge ülevaadet oma kohustustest (näiteks ei teadvusta järelmaksu makseid rahalise kohustusena).

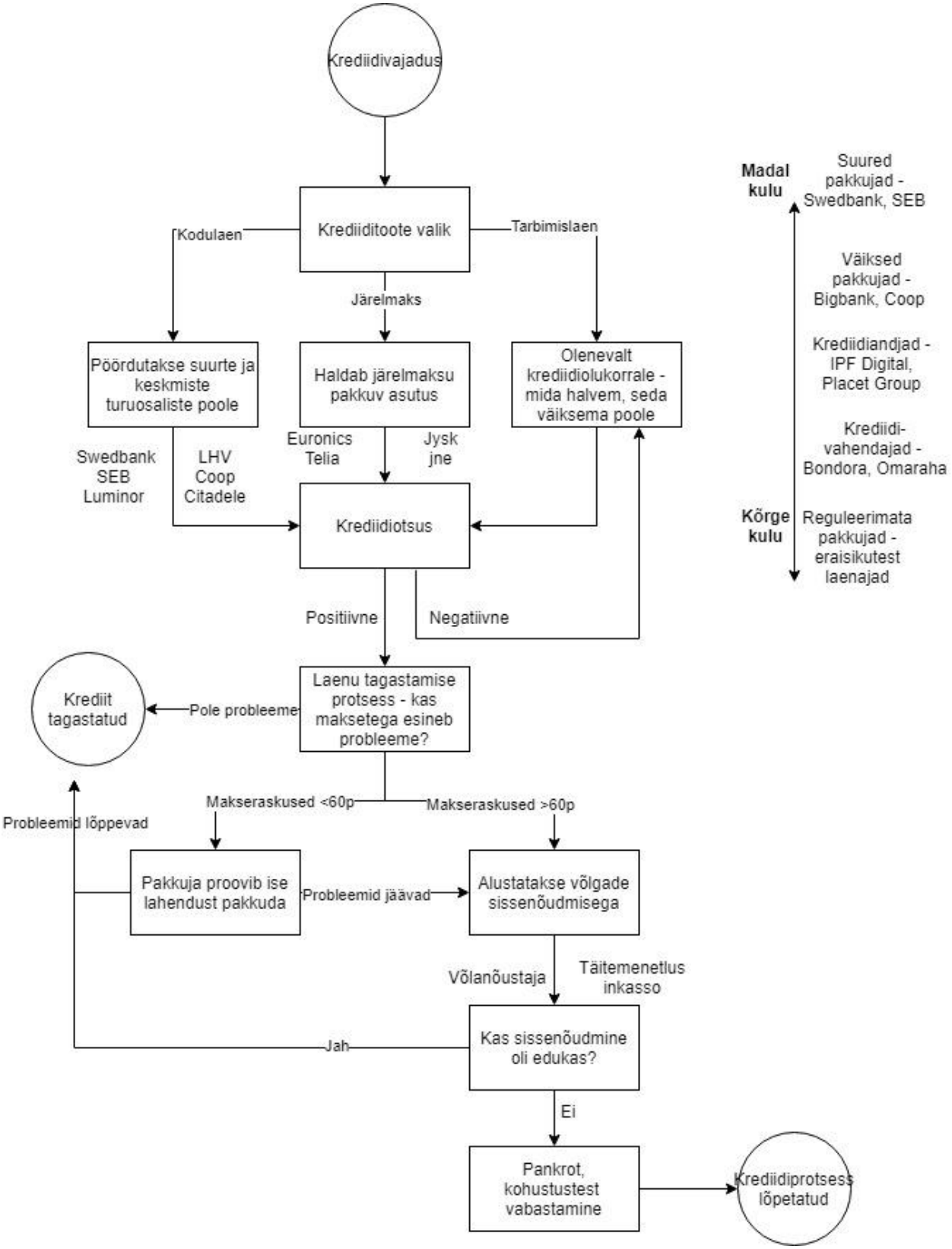

Joonis 35. Krediidipakkumise elukaar

Valeinformatsiooni esitamine on levinud eelkõige väiksemate krediidipakkujate klientide puhul. Teataval määral puudutab viidatud probleem aga kõiki krediidipakkujaid. Intervjuude tulemustest

nähtuvalt aitaks tarbijate krediidivõimelisust paremini hinnata riiklik register, mis annaks krediidipakkujatele tarbija kohustustest objektiivse ja kõikse ülevaate ning aitaks seeläbi mõlemal osapoolel saada parema ülevaate tarbija kohustustest ja krediidivõimelisusest. Seda rõhutasid intervjuudes nii krediidipakkujad kui ka krediiditoodete tarbimisest tingitud vaidluste lahendamisega seotud asutuste ja isikute rühma kuulunud intervjueeritavad.

Krediidiotsuse etapis antakse tarbijale informatsiooni võetava kohustuse ning selle riskide kohta. Krediidipakkujate teabelehed on EL direktiivide järgi koostatud ning sisaldavad sarnast teavet. Intervjuude tulemustest nähtuvalt esitavad krediidipakkujad lepingueelse informatsiooni koos laenulepinguga, kuigi enamikel krediidipakkujatel on viidatud info ja tüüptingimused ka kodulehel kättesaadavad.

Krediidipakkujad kritiseerisid intervjuudes lepingueelse informatsiooni esitamise nõudeid, märkides, et tarbijaid lepingueelne info ei huvita ning sageli nad sellega ei tutvu. Intervjuudes viidati, et eluasemelaenude tarbijad on teadlikumad kui tarbimislaenude tarbijad. Teabelehed on mahukad, keerulised ning tihti liigselt juriidilises stiilis. Võlanõustajad viitasid, et tarbijad ei mõista esitatud informatsiooni, kuna see ei ole esitatud arusaadavalt. Tarbijad ei tutvu saadetud teabega, kui juba põgus pilk dokumentidele kinnitab, et ta ei mõista selle sisu. Sama kinnitasid intervjuudes ka tarbijad. Eluasemelaenude puhul selgitab krediidipakkuja enamasti lepingueelset informatsiooni ka suuliselt ning rõhutab olulisemaid aspekte. Väiksesummaliste krediiditoodete puhul seda reeglina ei toimu. Toetava funktsiooniga osapoolte ning krediiditoodete tarbimisest tingitud vaidluste lahendamisega seotud asutuste ja isikute rühma kuulunud intervjueeritavate hinnangul vastaks tarbija huvidele paremini see, kui talle antaks teatud aeg lepingueelse informatsiooniga tutvumiseks. See läheb aga vastuollu krediidipakkujate, kelle müügistrateegia oluliseks osaks on krediiditoote võimalikult kiire väljastamine, huvidega.

Makseraskuste ning nõuete osa krediidipakkumise elukaarest on kirjeldatud vastavalt peatükkides 4.7 ning 4.8.

4.4. Nõuded tarbijakrediidi reklaamile

Eestis on sarnaselt mitmete ELi riikidega tarbijakrediidi reklaami osas sätestatud ELi direktiividega ette nähtud nõuded. Eesti regulatsioon on teatud aspektides isegi detailsem (nt teatud krediiditoodete puhul tarbijakrediidi reklaami keelamine televisioonis ja raadios). Tarbijakrediidi reklaamis tuleb mh esitada teave krediidi kulukuse kohta. Reklaam, millega teavitatakse valmisolekust anda tarbijakrediiti või vahendada tarbijakrediidilepinguid, peab olema vastutustundlik ning tasakaalustatud ega tohi jätta muljet, et tarbijakrediidi võtmine on riskivaba ja lihtne võimalus finantsprobleemide lahendamiseks ega kallutada tarbijaid läbimõtlematule laenuvõtmisele. Selle uuringu raames kogutud tarbimislaenu kogemusest nähtub, et krediidipakkuja kasutas ebaausaid kauplemisvõtteid. Mh jätkas krediidipakkuja krediiditoote kohta sõnumite saatmist ka pärast seda, kui tarbija oli lepingu lõpetanud, ning iga kord oli sõnumi lõppu lisatud link, mis oleks võimaldanud tarbijal minutitega uue lepingu sõlmida.

Reklaam aitab uutel krediidipakkujatel ja samuti krediidipakkujatel uute toodetega turule siseneda ning võimaldab saada täpsemat infot näiteks laenu krediidikulukuse kohta ja valida soodsaima krediiditoote pakkuja. Reklaamipiirangud takistavad teataval määral nimetatut. Piirangute eesmärk on vältida tarbijate krediiditoodete tarbimisele õhutamist. Nii krediidipakkujate kui ka toetava funktsiooniga krediidituru osapoolte ning krediiditoodete tarbimisest tingitud vaidluste lahendamisega seotud asutuste ja isikute rühma kuulunud intervjueeritavate hinnangul raskendavad ranged RekS-s sätestatud piirangud vähetuntud krediidipakkujate olukorda, andes eelise suurtele ja tarbijate jaoks tuntud krediidipakkujatele. Samas märgiti intervjuudes, et krediiditooteid tarbitakse tihti just reklaami tõttu. Mõned eespool märgitud sihtrühmadesse kuulunud intervjueeritavad kahtlesid, kas tarbijakrediidi reklaami laiem lubatavus soodustaks erinevate krediidipakkujate pakkumiste võrdlemist ja suurendaks tarbijate teadlikkust krediiditoote lepingu tingimustest. Analüüsi autorite hinnangul on krediidipakkujate turundusvõtted sageli mõjusamad just vähese maksevõimega haavatavamate tarbijate puhul. Nad satuvad n-ö „laenuringi", kus õigesti ajastatud otsepostitus võimaldab tarbijal küll lühiajaliselt juba võetud kohustusi tasuda, kuid seejuures tema kohustused aina suurenevad.

Seega on põhjendatud RekS § 29 lg-tes 9 ja 10 sätestatud reklaamikeeld, mille kohaselt ei tohi teavitada tarbijat televisiooni ja raadio vahendusel valmisolekust anda tema käsutusse krediidilepingu alusel rahasumma või vahendada selliseid lepinguid, v. a eluasemekinnisvaraga seotud tarbijakrediidi ja piiriülese maksevahendina kasutatava krediitkaardi vahendusel tarbijale krediidi andmise puhul. Tarbijakrediidi reklaami edastamine kanalites, kus süvenemine on ajaliselt äärmiselt piiratud, suurendab ohtu, et tarbija ei tee krediiditoote tarbimise kohta kaalutletud otsust. RekS § 29 lg-tes 9 ja 10 sätestatud reklaamikeeld ei pärsi krediidituru konkurentsi sellisel määral, et õigustaks regulatsiooni muutmist. Esiteks aitab nimetatud reklaamikeeld vähendada kergekäeliste ja kaalutlemata laenuvõtmise otsuste tegemist. Teiseks on krediidipakkujatel oma toodete tarbijatele tutvustamiseks võimalik kasutada alternatiivseid turustamiskanaleid (Interneti-, trüki- ja välireklaam; teatud olukordades otsepost). Pigem võiks seadusandja kaaluda igapäevase tarbimisega seotud krediiditoodete (mida sageli iseloomustab mh tarbija krediidivõime automatiseeritud hindamine) Interneti (eelkõige sotsiaalmeedia) vahendusel toimuva reklaami puhul täiendavate nõuete sätestamist (nt kohustust hoiatada tarbijat selgelt krediiditoote tarbimisega kaasneda võivatest negatiivsetest tagajärgedest). Praeguse uuringu raames kogutud tarbimislaenu kogemusest nähtub, et krediidipakkuja kasutas ebaausaid kauplemisvõtteid. Lisaks peaks tarbijakrediidi reklaami regulatsioon laienema ka ühisrahastuse laenuandmise teenuste suhtes, mida ei osuta krediidiandja ega krediidivahendaja. Samuti tuleks kaaluda, kas ka otsepostitustega edastava info nõudeid tuleks täiendavalt reguleerida.

Regulatsioon on piisav tarbijakrediidi reklaami kohta sätestatud nõuete täitmise järelevalve ning vastavate rikkumise puhul kohaldatavate meetmete osas. Nagu eespool viidatud, toetavad analüüsi autorid ka tarbijakrediidi reklaami kohta sätestatud nõuete rikkumise kontekstis juriidiliste isikute puhul trahvimäära tõstmist 400 000 euroni.

4.5. Lepingueelne teavitamine

EL direktiividest tuleneb krediidipakkujate ulatuslik kohustus teavitada tarbijat enne tarbijakrediidilepingu sõlmimist lepingutingimustest ja erinevatest lepinguga seotud asjaoludest (mh

riskidest), millised nõuded on võlaõigusseaduses täidetud. Muu hulgas tuleb tarbijale anda võimalus võrrelda erinevaid pakkumisi, et ta saaks kõiki asjaolusid arvesse võttes teha otsuse sõlmida tarbijakrediidileping. Selleks esitab krediidiandja või -vahendaja tarbijale mõistliku aja jooksul, enne kui tarbija on sõlminud lepingu või seotud oma pakkumusega, püsival andmekandjal Euroopa tarbijakrediidi standardinfo teabelehel krediidiandja poolt pakutavatele lepingutingimustele ning vajaduse korral tarbija eelistustele ja tema poolt esitatud teabele tuginedes andmed mh lepingu kestuse ja krediidi kulukuse kohta.

Seega ei ole seaduses täpselt reguleeritud, millal Euroopa tarbijakrediidi standardinfo teabeleht tarbijale esitada tuleb. Tarbijakrediidi direktiivi ettepaneku kohaselt tuleks lepingueelne teave tarbijale esitada vähemalt üks päev enne, kui krediidileping või selle pakkumine või ühisrahastuse laenuandmise teenuse osutamise leping või pakkumine muutub tarbija jaoks siduvaks. Analüüsi autorid nõustuvad toetava funktsiooniga krediidituru osapoolte ning krediiditoodete tarbimisest tingitud vaidluste lahendamisega seotud asutuste ja isikute rühma kuulunud intervjueeritavate seisukohaga, et teabeleht tuleks tarbijatele saata enne tarbijakrediidilepingu projekti. Samas ei ole põhjendatud seaduses rangelt reguleerida teabelehe tarbijale edastamise aega. Krediidipakkujad viitasid intervjuudes asjakohaselt, et selline kohustus oleks koormav ega võimaldaks paindlikult reageerida erandlikes olukordades, kus tarbija jaoks on oluline, et krediidipakkuja võimaldaks talle krediiditoodet väga kiiresti (nt sõiduki, kodumasina või eluaseme ootamatute remondikulude tõttu). Lepingueelse teabega tutvumine sõltub eelkõige tarbija hoiakutest, teadmistest ja suhtumisest ning teabelehe varasem esitamine ei tagaks, et tarbija teabega alati ka tutvub. Krediidipakkujad märkisid asjakohaselt, et väiksemate laenusummade puhul tarbija taotluste automatiseeritud töötlemise ja kinnitamise tõttu on krediiditoote taotlemisprotsess kiirem ning see võib veelgi vähendada tõenäosust, et tarbija tutvub lepingueelse teabega põhjalikult. Analüüsi autorite hinnangul ei tohiks krediidipakkujad tarbijat lepingueelse teavitamisekohustuse raames ka liigselt ebaolulise infoga koormata. Pigem tuleb tarbijale selgitada lühidalt ja lihtsalt kõige olulisemaid tarbijakrediidilepingu punkte ning lepinguga seotud muid asjaolusid.

Küsitluse tulemused näitasid, et krediidi kulukuse määr ei olnud kõikide tarbijate jaoks mõistetav. Eksperimendis testitud järelmaksuga ostetava kauba koguhinna kuvamine aga vähendas laenu võtmise kavatsust ligi üheksa korda. Seepärast oleks mõistlik, kui krediidipakkujad kuvaksid krediiditoote kogukulu pakkumise avalehel. Peaasjalikult näidatakse seal praegu üksnes kuumakse suurust, selgitamata selliste maksete arvu ja kogusummat. Nimetatud info ei pruugi olla piisav, tagamaks tarbijate poolt krediiditoodete vastutustundlikku tarbimist.

EL direktiivides on põhjendatult rõhutatud, et edendada tuleb tarbijate harimist vastutustundliku laenuvõtmise ja võla haldamise valdkonnas. Oluline on suurendada tarbija teadlikkust võlanõustamisteenusest ja muudest võimalustest abi saamiseks olukorras, kus tal on tekkinud makseraskused. Eluasemelaenu, õppelaenu ja autoliisingu puhul anti tarbijate hinnangul neile lepingueelselt piisavalt infot. Kiirlaenu ja järelmaksu puhul viitasid tarbijad, et lepingueelne teavitamisprotsess oli pigem puudulik.

Nagu eespool märgitud plaanitakse juriidiliste isikute puhul suurendada trahvimäära 400 000 euroni mh vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamata jätmise eest. Sarnaselt võiks reguleerida ka tarbijakrediidiga seotud teavitamiskohustuste rikkumise eest karistamist. Nimetatu suunaks krediidipakkujaid tõenäoliselt hoolikamalt tarbija lepingueelset teavitamiskohustust täitma.

Kaaluda võiks ka eriregulatsioonis kahju hüvitamise kohustuse sisu täpsustamist lepingueelse kohustuse rikkumise puhuks. Samas on Riigikohtu seisukoht tõlgenduseks olemas ja suurim probleem on ilmselt põhjusliku seose tõendamine kohustuse rikkumise ja negatiivse tagajärje vahel, st et tarbija ei oleks lepingut sõlminud teavitamiskohustuse täitmisel. Seetõttu analüüsi koostajad praegu erisätte vajalikust ei näe ja leiavad, et kohtupraktikal peaks esmalt laskma rohkem välja kujuneda. Teavitamiskohustuse rikkumisega kaasneb tõenäoliselt ka vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumine, millest tulenevad rahalised nõuded on seaduses reguleeritud juba täpsemalt.

Sätteid tuleks kohaldada ka ühisrahastuse laenuandmise teenuste suhtes, mida ei osuta krediidiandja ega krediidivahendaja.

4.6. Vastutustundlik laenamine

Vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimiseks tuleb krediidiandjal enne tarbijakrediidilepingu sõlmimist omandada teave, mis võimaldab hinnata, kas tarbija on võimeline krediidi lepingus kokkulepitud tingimustel tagasi maksma ning hinnata tarbija krediidivõimelisust. Seejuures tuleb tarbija krediidivõimelisust kontrollida ka laenusumma muutmisel. Kuigi VÕS § 403[4], milles sisaldub praegu vastutustundliku laenamise põhimõte, jõustus 2016. a, kehtis nimetatud põhimõte juba varem. Vastutustundliku laenamise põhimõte nähti detailselt (elamukinnisvaraga seotut detailsemalt eristamata) seaduses ette 01.07.2011, kui jõustus praeguseks kehtetu VÕS § 403[2]. Samas tulenes krediidiandjatele vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimise kohustus juba ka varem VÕS §-st 14 ja KAS § 83 lg-st 3 (praeguses redaktsioonis alates 01.01.2007). Eesti õigus vastab direktiivide nõuetele. Nii krediidiandjate kohustused kui ka rikkumiste tagajärjed on seaduses sätestatud mõistlikult ja tarbija huvide kaitset silmas pidades. Segadust võib tekitada VÕS-i ja KAVS-i sätete samal ajal kohaldamine, kaaluda võiks viiteliste normide kehtestamist.

Krediidiandja peab olema tarbija krediidivõimelisuse hindamisel hoolas ning arvestama kõiki krediidiandjale teadaolevaid tarbija krediidivõimelisust puudutavaid asjaolusid. Kohtupraktika kohaselt tuleb tarbija krediidivõimelisuse hindamisel mh kontrollida tema igakuiseid sissetulekuid, kohustusi ja kulutusi, samuti seda, kas tarbijal on maksehäireid. Seejuures on kohtud leidnud, et üksnes varasemad maksehäired ei välista tarbijale laenu andmist. Ka sellest, et tarbija ei tee algusest peale laenu tagasimakseid õigel ajal või sõlmib lühikese aja jooksul järjest uusi laenulepinguid, ei saa järeldada tarbija makseraskusi. Samas on tarbija krediidivõimelisuse kontekstis ohumärgiks see, kui tema pangakonto väljavõttelt nähtub, et ta mängib hasartmänge.

Krediidiandja peab kontrollima tarbija esitatud andmete õigsust ning koguma vajadusel ka lisainfot tarbija krediidivõimelisuse hindamiseks. Mh küsima tarbijalt täpsustavaid andmeid. Kohtupraktikas on leitud, et krediidiandja peab minimaalselt nõudma tarbijalt tema pangakonto väljavõtte esitamist piisavalt pika ajavahemiku kohta, et adekvaatselt hinnata tarbija krediidivõimekust. Lisaks peab krediidiandja tegema päringuid avalikkesse registritesse ja andmebaasidesse. Intervjuudes märgiti, et andmepäringute arv nt maksehäirete registris, on kasvanud. Seega saab öelda, et kohtupraktikaga kooskõlas pööravad krediidipakkujad krediidivõtja krediidivõimelisuse hindamisele üha rohkem tähelepanu. Intervjuude tulemustest nähtus, et kõikidel krediidipakkujatel ei ole ligipääsu Maksu- ja Tolliameti andmetele. See muudab osade krediidipakkujate jaoks tarbija krediidivõimelisuse kontrollimise keerulisemaks. Alternatiivsete andmeallikate kasutamine (nt sotsiaalmeedia) ei ole

üldiselt krediidipakkujate puhul kuigi levinud. Samas füüsilisest isikust krediidipakkujate jaoks on tarbijate taustakontroll sotsiaalmeedias äärmiselt tavapärane praktika.

Eluasemelaenude puhul vaatab haldur iga taotluse üle ning otsuse krediidi väljastamise kohta teeb krediidikomisjon. Suur osa tarbimislaenude krediidiotsustest on aga automatiseeritud ehk laenuhaldur ei kontrolli neid üle, vaid laenukõlbulikkus otsustatakse süsteemis aktsepteeritud riskimäära kohaselt. Seejuures ei pea krediidipakkujad intervjuude tulemustest nähtuvalt automatiseeritud krediidiotsuseid vähem kvaliteetseks inimese kontrollitud otsustest ega leia erinevusi tarbija maksehäirete esinemisel. Krediidipakkujad on seadnud piirmäärad krediiditoodete taotluste automatiseeritud viisil hindamisele.

Kohtupraktikast nähtus, et esines nii kohtuasju, kus krediidiandjad üldse ei hinnanud tarbija krediidivõimelisust, kui ka kohtuasju, kus krediidiandjad hindasid tarbija krediidivõimelisust ebapiisavalt ning jätsid olulised asjaolud tähelepanuta või välja selgitamata. Standardit, mida krediidiandja peab tarbija krediidivõimelisuse hindamise ja vastutustundliku laenamise põhimõtte kontekstis täitma, on kohtud siiski sisustanud teataval määral erinevalt. Kuna seaduses ei ole vastutustundliku laenamisega seotud kriteeriume täpselt määratletud, võimaldab see erineva riskivalmidusega krediidipakkujatel neid erinevalt sisustada. Näiteks ei ole defineeritud, mida tuleks arvestada tarbija sissetuleku puhul. Mõned krediidipakkujad käsitlevad sissetulekuna ainult ametlikku töötasu, teised aga ka ettevõttest võetud dividende, lisatasusid, kingitusi, toetusi ja stipendiume. Intervjuude tulemuste kohaselt arvestavad krediidipakkujad vahel tulevikus laekuvat sissetulekut, vahel peab aga tegemist olema mitme kuu tõendatud sissetulekuga. Seejuures erinevad tarbija krediidivõimelisuse hindamise praktikad ka ühe krediidipakkuja erinevate laenuhaldurite lõikes. Kuigi on oluline, et krediidipakkujatel ja ka kohtupraktikas oleks ühtne lähenemine küsimuses, mida käsitleda tarbija sissetulekuna, ei poolda analüüsi autorid seaduse tasandil tarbija sissetuleku täpset määratlemist. Krediidipakkujatele peab tarbija krediidivõimelisuse hindamisel jääma teatav paindlikkus. Intervjuude tulemuste kohaselt on eluasemelaenu ja liisingu turgudel regulatsioonid ja turupraktika ühtsem, probleemid esinevad pigem väikelaenude sektoris, kus tegevuspraktika ei ole nii selgelt välja kujunenud. Nii krediidipakkujate, krediidituru toetava funktsiooniga osapoolte kui ka pankrotikohtunike sõnul on aga krediidipakkujate vastutustundlikkus krediiditoodete väljastamisel üldiselt kasvanud, eriti just kiirlaenusektoris, mida aitas reguleerida KAVS. Laene ei väljastata enam nii kergekäeliselt ning tegevus on reguleeritum.

Vastutustundliku laenamise põhimõtte kontekstis on oluline tarbija kohustus esitada krediidiandjale õige ja täielik teave, mis on vajalik tema krediidivõimelisuse hindamiseks. Kohtute seisukohad lahknevad küsimuses, kas tarbija poolt täieliku teabe esitamata jätmine või valeandmete esitamine, välistab krediidiandja poolt oma kohustuste rikkumise.

Nii kohtupraktikast kui ka uuringu raames läbiviidud intervjuudest selgus, et krediidipakkujatel on tihti keeruline hinnata ja välja selgitada tarbija varasemalt võetud kohustusi. Analüüsi autorid nõustuvad, et tarbija kõikide kohustuste ühes registris kajastamine lihtsustaks krediidipakkujate jaoks tarbija krediidivõimelisuse hindamist. Viidatud register aitaks nii tarbijatel endil kui ka krediidipakkujatel saada kõikset ülevaadet tarbija kohustustest ning seeläbi nõuetekohaselt tarbija krediidivõimelisust detailsema teabe alusel hinnata. Seega on muudatuse elluviimine kaaluka positiivse mõjuga vastutustundliku laenamise tagamiseks. Eelduslikult väheneb risk, et krediiditoodet võimaldatakse tarbida isikul, kes tema sissetulekut ja varasemaid kohustusi arvestades laenu teenindada ei suuda. Krediidiregister tõenäoliselt langetab krediiditoodete hindu, kuna protsess

muutub efektiivsemaks ning nõuete tekkimisele orienteeritud ärimudelid ei saa selliselt toimida. Kuna krediiditoodete kättesaadavus väheneb, suureneb oht, et tekib n-ö krediiditoodete alternatiivne turg. Liiga riskantsetele tarbijatele hakkavad kõrgema tasu eest krediiditooteid pakkuma nt füüsilised isikud. Seeläbi võib suureneda pankrotimenetluste osakaal ning halveneda kõige haavatavamate (väiksema maksevõimega) tarbijate olukord. Kuna krediidiregistri loomine ja käigushoidmine nõuab täiendavaid kulutusi ning mõjutab tarbimist negatiivselt, on tegemist riigi jaoks kuluallikaga.

Seoses krediidiregistri arendamisega toome välja järgmised soovitused.

1. On oluline, et nii kõik krediidipakkujad kui ka muud toetava funktsiooniga krediidituru osapooled saaksid registrit kasutada sarnastel alustel. Hetkel on krediiditurul teatav probleem selles, et vastutustundliku laenamise tagamiseks vajalikud andmed (nt Maksu- ja Tolliameti andmed) ei ole turuosalistele sarnasel määral kättesaadavad.
2. Krediidiregister on vajalik kujundamaks ühtsemat praktikat tarbijate sissetuleku ja võetud kohustuste määra osas. Õigusaktides konkreetsete piirmäärade kehtestamist uuringumeeskond ei toeta, sest sellel oleks turgu pärssiv toime ning keeruline on kehtestada ühtset reeglit, mis sobiks igas olukorras.
3. Krediidiregister võiks võimaldada laenukeelu nimekirja, millesse on võimalik isikuid lisada nii automaatselt teatud eelduste täidetuse korral kui ka tarbija enda poolt.
4. Register võiks lisafunktsioonina võimaldada ka teovõime kontrolli.

Ühelt poolt leidsid kohtud, et tarbijal ei ole õigust tugineda sellele, et krediidiandja rikkus vastutustundliku laenamise põhimõtet olukorras, kus tarbija jättis täitamata oma lepingueelsed kohustused (ei esitanud krediidiandjale täielikku teavet ja varjas osaliselt oma varalisi kohustusi). Teisalt viitasid kohtud, et kuigi tarbijal on kohustus esitada krediidiandjale laenu taotlemisel tõeseid andmeid ja krediidiandja võib neist lähtuda, ei tähenda see, et krediidiandjal ei ole kohustust vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimiseks esitatud andmeid kontrollida ja vajadusel nõuda nende täpsustamist. Seega on kohtupraktikas väljendatud ka seisukohta, et tarbija poolt täieliku teabe esitamata jätmine ei too kaasa seaduse keeldu rikkuva tarbijakrediidilepingu sõlmimist, kuna krediidiandja rikkus oma kohustusi.

Kui krediidiandja rikub vastutustundliku laenamise põhimõtet, loetakse tarbijakrediidilepingu intressimääraks seadusjärgne intressimäär, kui see ei ole suurem varem kokkulepitud intressimäärast. Muid tasusid tarbija krediidiandjale sellisel juhul ei võlgne. Nimetatut ei kohaldata, kui tarbija on tahtlikult jätnud esitamata teabe või võltsinud esitatud teavet ja selle tagajärjel on krediidiandja hinnanud tarbija krediidivõimelisust valesti. VÕS § 403^4 lg 7 kõrvaldab krediidilepingu sõlmimise tagajärjena seadusjärgset intressimäära ületava intressimäära, samuti muud krediidilepinguga seotud tasud (nt lepingutasu), kuid ei kõrvalda nt makseviivitusest tekkinud viivise tasumise kohustust, leppetrahvi nõudeid, sissenõudmisel tekkivaid sissenõudmiskulusid (nt kohtutäituri tasud) ega vara väärtuse vähenemisest tekkinud nõudeid (nt tagatisvara väärtuse vähenemise tõttu on krediidiandjal ka pärast tagatise realiseerimist tarbija vastu krediidi tagastamise nõue ehk nn jääkvõlg). Tegemist on krediidist tekkinud negatiivsete tagajärgedega, mille rahalist hüvitamist saab tarbija kahju hüvitamisena nõuda.

4.7. Tarbijakrediidilepinguga seotud muud õiguslikud aspektid

Eesti õiguses sätestatud **tarbijakrediidilepingu vorminõuded** vastavad EL direktiividega nõutud standardile ning nimetatud regulatsiooni ei saa muuta, kuigi teataval määral on tegemist pigem info üleküllusega. Oluline on, et vajalik teave (mh tarbija õiguste kohta, kui andmed on valed) antakse tarbijale kompaktselt.

Eesti õigusaktid tagavad tarbijale **võimalused vabaneda tarbijakrediidilepingust** EL direktiivides ette nähtud ulatuses ja enamgi. Tarbijal on õigus tugineda lepingu tühisusele üldiste tahtepuuduste (piiratud teovõime, otsusevõimetus, esindusõiguseta esindus) ja vormipuuduse tõttu ning leping tühistada olulise eksimuse, pettuse või ähvarduse tõttu. Tühistamiseks tuleb tarbijal teha avaldus krediidiandjale. Tühistamiseks on aega üldjuhul kuus kuud tühistamiseks õigustavast asjaolust teadasaamisest ja kuni kolm aastat lepingu sõlmimisest. Täiendav tühistamise alus esineb olukorras, kus esindaja rikub tarbija nimel tehingut tehes talle antud juhiseid või muul viisil oma kohustusi ja see on krediidiandjale teada.

Lisaks kehtib Eestis EL kavandatav üldine tarbijakrediidi kulukuse määra ülempiiri nõue, mis keelab liigkasuvõtjalikud krediidilepingud, pakkudes seejuures võimalust tagastada krediit sel juhul seadusjärgse intressiga esialgu kokkulepitud aja jooksul. Krediidi kulukuse määra ülempiiri kontrollib kohus omal algatusel, kohus ei saa lahendada asja lepingu alusel, mille kehtivust seadus imperatiivselt ei tunnusta. Krediidi kulukust puudutavate andmete lepingust puudumise tagajärjeks on seadusjärgse intressi kohaldamine koos krediidiandja kohustusega intress ümber arvutada. Krediidi kulukuse määra ekslikult madalamana näitamisel tuleb vastavalt korrigeerida ka intressimakseid. Lisaks võivad mitmed lepingutingimused olla tühised keelatud tüüptingimusena. Kindlasti tuleks tõsta tarbijate teadlikkust krediidi kulukuse määra ülempiiri olemasolust ja selle rikkumise tagajärgedest.

Tarbijale on tagatud EL direktiivi järgi pärast lepingu sõlmimist järelemõtlemisaeg taganemisõigusega, mille laiendamist ka elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidilepingutele saab pidada mõistlikuks. Selliselt on tarbijakaitseline ümbermõtlemise õiguse tagatud ka tarbija jaoks reeglina kõige suuremate kohustustega lepingute puhul. Otstarbekas on ka sidevahendi abil sõlmitud krediidilepingutest taganemise sätete kohaldamise välistamine, kuna erinevate taganemise sätete paralleelne kohaldamine tekitaks kattuvust ja segadust. Samuti on tarbijale tagatud EL direktiividega kooskõlas õigus tähtajatu tarbijakrediidileping igal ajal üles öelda. Samuti õigus tagastada krediit ennetähtaegselt muul juhul koos intressi ja muude kulude proportsionaalse vähendamisega. Mh on mõistlikud erireeglid hüpoteeklaenude ennetähtaegse tagastamise kohta.

Tarbijakrediidilepingust vabanemise regulatsioon on üldiselt mõistlik ja tarbija õigusi kaitsev. Probleemiks on aga tarbijate vähene teadlikkus oma õigustest ning kohtute ja haldusasutuste võimekus neid kohati keerulisi reegleid mõista ja rakendada.

Tarbija makseviivituse puhul on tema kaitse seadusega tagatud: seadusega on piiratud tarbijalt nõutava viivise määra, lisaks võib see olla tühine tüüptingimusena; keelatud on nõuda intressilt viivist; viivise maksmise kohustus võib olla välistatud vääramatu jõu tõttu; viivisepiiranguid peab kohus kontrollima omal algatusel; tarbija võib nõuda ka viivise alandamist, kusjuures eelduslikult ei saa viivist nõuda põhivõlast suuremas ulatuses; keelatud on arvestada tarbija makseviivituse puhul leppetrahvi või muud hüvitist; tarbija tehtud maksed arvatakse (pärast võla sissenõudmise kulusid) esmalt põhivõla katteks.

Arvestades võrdlusriikide regulatsioone, on küsitav kõigi tarbijakrediidilepingute puhul makseviivituse osas sama kõrge viivise määra nagu majandustehingute puhul kohaldamine. Lisaks on küsitav, kas viivise arvestamine peab algama kohe viivitusse sattumisest. Problemaatiline on Riigikohtu VÕS § 113 lg-le 6 antud tõlgendus osas, mis lubab viivisenõude kapitaliseerida ja sellelt kokkuleppel intressi arvestada. Seda eriti võlgade refinantseerimise kokkulepete kontekstis.

Kuigi positiivne on sissenõudmiskulude tarbija poolt hüvitamise piiramine, on küsitav, kas vastav regulatsioon peab olema nii detailne. Pigem oleks mõistlik keelata kulude arvestamine kirjavahetuselt või näha ette üks tasu. Lisaks nõutakse kohtupraktika kohaselt sageli muude makseviivitusega tekkinud kulude hüvitamist (andmete töötlemise ja kontrollimise kulud, kontaktandmete otsingu ja päringu kulud, võlgnikule vastamisega seotud kulud). Sellised kulud ei ole aga tihti põhjendatud ega tõendatud.

VÕS § 415 lg 2 puhul ei ole selge, kas maksete esmalt põhivõla katteks arvamine kehtib ka täitemenetluses (ehkki seda saab üldjuhuks järeldada VÕS § 415 lg-st 3), kus TMS § 56 lg 2 näeb ette teistsuguse põhimõtte.

Probleemiks on tarbijate vähene teadlikkus sanktsioonide lubatavuse piiratusest ja oht, et krediidiandjad võivad seda ära kasutada.

Tähtajatu tarbijakrediidilepingu ülesütlemise ja lepingu enne krediidi väljastamist lõpetamise regulatsioon ei ole problemaatiline. Tarbijale on tagatud kaitse tema makseviivituse korral tarbijakrediidilepingu kiire ja lihtsa ebaõiglaste tagajärgedega lõpetamise vastu: tarbijakrediidilepingu erakorralise ülesütlemise eeldusena peab tarbija makseviivitus olema osamaksete osas korduv ja järjestikune; enne tarbijakrediidilepingu erakorralist ülesütlemist tuleb tarbijale anda täiendav tähtaeg kohustuste täitmiseks koos võimalusega pidada võlgnevuse üle läbirääkimisi; ülesütlemisavaldus on tühisuse ähvardusel formaliseeritud nõuetega ja peab olema tarbijale arusaadav, selle kättesaamist peab tõendama krediidiandja; tarbijakrediidilepingu ülesütlemine saab mõjuda vaid edasiulatuvalt, mh kui varasem ülesütlemine ei kehti; tarbijakrediidilepingu erakorralise ülesütlemise tagajärjena kaotab krediidiandja õiguse intressile ja kuludele ülesütlemise järgse aja eest.

Samas on Eesti õiguse kontekstis küsitav, et tarbijakrediidilepingu erakorralise ülesütlemise eeldusena ei ole sätestatud summalist lävendit võlgnevusele, erinevalt nt Saksa, Šveitsi ja Soome seadustest. Lisaks on ebaselge läbirääkimiste võimaluse andmata jätmise tagajärg: Riigikohtu tõlgenduse järgi ei mõjuta see tarbijakrediidilepingu ülesütlemise kehtivust, kuid ebaselged on ka muud tagajärjed. Pärast tarbijakrediidilepingu ülesütlemist krediidiandja poolt puudub tarbijal võimalus taotleda lepingu täitmise jätkamist pärast võlgnevuse likvideerimist. Probleemiks on tarbijate vähene teadlikkus oma õigustest ja oht, et krediidiandjad võivad seda ära kasutada.

Tarbijakrediidilepingu restruktureerimise kontekstis saab välja tuua järgmist. VÕS näeb ette mitmed materiaalõiguslikud võimalused võlgade restruktureerimiseks. Kohustuse saab asendada ja võtta uue kohustuse ning pooled saavad sõlmida õigussuhte vaieldamatuks muutmiseks kompromissi (mh kohtus ja pankrotimenetluses). Kokkuleppe võla tasumise kohta maksegraafiku vormis saab sõlmida ka maksekäsu kiirmenetluses. Lisaks võivad pooled sõlmida võlasuhte lõpetamise kokkuleppe. Samuti saab võlgnik võla kohta anda deklaratiivse või konstitutiivse võlatunnistuse.

Ka tarbijakrediidi refinantseerimisel kohaldub vastutustundliku laenamise põhimõte. Erinevaid võla restruktureerimise kokkuleppeid võidakse kasutada näiliselt tarbija võlakoorma leevendamiseks. Sageli kaasneb sellega aga tarbija jaoks uus intressikohustus. Nt võivad pooled sõlmida näiliselt uue lepingu, mille eesmärgiks on võimaldada tarbijal eelmisest tarbijakrediidilepingust tulenevat võlgnevust tasuda senisest pikema tähtaja jooksul täiendava intressi eest. Sellises olukorras ei ole aga tegemist uue tarbijakrediidilepingu sõlmimisega, vaid üksnes varasema lepingu muutmisega. Selliselt toimides võidakse kapitaliseerida intressi- ja viivisevõlgnevust ning panna tarbijale üha uusi üle jõu käivaid koormisi. Lisaks ei pruugi praktikas olla tagatud tarbijakrediidi sätete kohaldamise kontroll kohtuliku kompromissi või maksekäsu kiirmenetluses maksegraafiku kinnitamisel.

Eesti õigusaktides on **tagatiste andjate õigused ja kohustused tarbijakrediidi tagamisel** ning tagatise andja suhted krediidiandja, krediidivõtja ja teiste tagatise andjatega (mh regressinõuded) reguleeritud mõistlikult ja tasakaalustatult.

Põhjendatud on, et krediidiandja ei pea kontrollima käendaja, kes ei ole laenuvõtja, krediidivõimelisust. Samas võib käendusleping olla teatud eelduste täidetuse korral heade kommetega vastuolus. Lisaks on kohtupraktikas põhjendatult tunnustatud krediidiandja kohustust teavitada käendajat ja kolmandast isikust pantijat võlgniku krediidivõimelisusest, krediidiga seotud riskidest ja pankrotimenetlusest ning vastutust selle kohustuse rikkumise eest koos tagatise andja õigusega oma nõue krediidiandja nõudega tasaarvestada. Problemaatiline on, et krediidiandja ei pea käendajat ega kolmandast isikust pantijat teavitama krediidilepingu ülesütlemise kavatsusest ega põhivõlgniku probleemidest kohustuste täitmisel, võimaldamaks tagatise andjal aegsasti tegutseda ja ennetada seeläbi tagatise realiseerimist. Piisav ei ole kohtupraktikas tunnustatud teavitamiskohustus võlgniku vastu toimuvast täitemenetlusest. Mh ei tulene viidatud teavitamiskohustus seadusest selgesõnaliselt.

Nii käendaja kui ka kolmandast isikust pantija saavad krediidiandja nõudele esitada nii vastuväiteid, mis tulenevad tema enda suhtest krediidiandjaga, kui ka tugineda võlgniku vastuväidetele. Tagatise andja saab üksnes tugineda võlgniku poolt tehtud tasaarvestusele ega saa tsiviilõiguse loogika järgi kasutada võlgniku nõuet ise tasaarvestuseks.

Tagatise andjate õigused on mh kaitstud seeläbi, et tagatiskokkulepe võib olla heade kommetega vastuolus ja tühine osas, mis ei määratle tagatavaid tulevikus tekkivaid nõudeid piisavalt või millega tagatakse kõikvõimalikke hüpoteegipidaja nõudeid kinnisasja omaniku või kolmanda isiku vastu ja piiratakse sellega ebamõistlikult kinnisasja omaniku majandusvabadust või edasist toimetulekut. Lisaks võib globaalne tagatiskokkulepe tarbijalepingutes olla keelatud tüüptingimusena. Seejuures tuleks ebamõistlikku kahjustamist globaalse tagatiskokkuleppe puhul tarbijalepingute kontekstis eeldada. Tarbijate puhul ei ole üldjuhul erikokkuleppeta lubatav hõlmata tagatiskokkuleppesse tulevikus sõlmitavatest käenduslepingutest tulenevaid kohustusi, millega laiendatakse kinnisasja omaniku vastutust kolmanda isiku kohustuste täitmise eest ulatuses, mida kinnisasja omanik ei

kontrolli. Tulevaste nõuete tagamiseks sõlmitud tagatiskokkulepe on vähemalt eelduslikult tühine üksnes tulevasi määratlemata nõudeid puudutavas osas. Ka olukorras, kus globaalne tagatiskokkulepe kehtib, võib sellele üllatuslik või ebaaus tuginemine tulevaste määratlemata kohustuste osas olla vastuolus hea usu põhimõttega ja keelatud.

Krediidi tagatiseks oleva vara väärtuse vähenemine on kehtiva õiguse järgi üldjuhul krediidivõtja risk. Kui tagatisvara müüakse krediidilepingust tuleneva võla sissenõudmiseks ning saadud rahast ei jätku võla tasumiseks, tuleb krediidivõtjal tasuda ka n-ö jääkvõlg. Seadus ei näe ette krediidivõtja täitmata kohustuste lõppemist pärast tagatise võõrandamist. Seega saab tarbijakrediidi puhul krediidiandja esitada n-ö jääkvõlanõudeid tarbija vastu ka ulatuses, milles tarbija enda või kolmanda isiku antud tagatis krediidiandja nõudeid ei katnud. Seejuures on küsitav, kas on täidetud direktiivi 2014/17/EL art 28 lg 5 ls 2 nõuded, mille järgi kui pärast sissenõude pööramist kinnisasjale jääb üles võla jääk, tagavad liikmesriigid, et tarbijate kaitseks võetakse meetmeid, mis hõlbustavad tagasimaksete tegemist. Põhimõtteliselt on võimetuse korral jääkvõlga tasuda tarbija käsutuses hetkel vaid pankrotimenetlus koos kohustustest vabastamise menetlusega või võlgade ümberkujundamise menetlus. Lahenduseks oleks vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumise tagajärjena ette näha eluasemelaenude puhul otse võimalus, et krediidiandja kaotab tagatise realiseerimise järel jääkvõla nõude. Problemaatiline on ka jääkvõla kujunemise võimalik mehhanism. Nimelt ei pruugita makseid täitemenetluses arvestada esmalt põhivõla ja seejärel intressi (viivise) võlgnevuse katteks. Teiseks võib VÕS § 88 lg 2 järgi lugeda hüpoteegiga tagatud kohustuse täitmiseks tehtud maksed tagamata kohustuste täitmiseks.

Tarbijakrediidi puhul kehtib kohustuste täitmise järjekorra kohta eriregulatsioon, mille kohaselt arvestatakse tehtud makse esiteks võla sissenõudmiskulude, teiseks põhivõla, kolmandaks intressi (sh viivise) ja neljandaks muude kohustuste katteks. Samas on ebaselge, kas nimetatud regulatsioon kohaldub tarbijakrediidi puhul ka täitemenetluses. Lisaks on küsitav, kuidas paigutub tarbijakrediidi kontekstis süsteemi VÕS § 88 lg 2, mille järgi, kui võlgniku kohustused ei ole võrdselt tagatud, ei või ta määrata, et täidab paremini tagatud kohustuse. Viidatud sätte kohaselt ei saaks hüpoteegiga tagatud eluasemelaenu tagastada, kuni võlgnikul on krediidiandja ees muid, vähem tagatud kohustusi.

On vaieldav, kas Eesti õiguses on (VÕS §-ga 416) täidetud direktiivi 2014/17/EL art 28 lg 1 nõue kehtestada meetmed, millega julgustatakse krediidiandjaid ilmutama mõistlikku kannatlikkust enne sundtäitmise menetluse algatamist.

Aegumistähtaegade regulatsioon ei vaja muutmist. Kolmeaastane aegumistähtaeg tarbijakrediidilepingust tulenevate nõuete maksmapanekuks on mõistlikult tasakaalus poolte huvidega. Tarbija kohustus aegumisele tuginemiseks menetluses aegumise vastuväide esitada on proportsionaalne. Ka tarbijakrediidi kontekstis tuleb kõne alla, et kohustuste tahtliku rikkumise puhul on nõude aegumistähtaeg kümme aastat. Riigikohus on aga kohustuse tahtliku rikkumise mõistet aegumise kontekstis oluliselt redutseerinud, leides, et tahtlik rikkumine peab olema selline, mida saab pidada tahtlikuks heade kommete vastaseks tegevuseks. See tähendab, et isik peab soovima õigusvastast tagajärge ja käituma tahtlikult heade kommete vastaselt. Nõuete aegumise arvestamise teeb keeruliseks erinevate nõuete aegumistähtaja alguse arvestamine erinevast ajast, kui korduvate kohustuste täitmisele suunatud nõuete aegumine algab aasta lõpust. Regulatsiooni tuleks muuta selliselt, et tehingust tulenevate nõuete aegumistähtaeg algaks (sarnaselt korduvatele kohustustele) selle kalendriaasta lõppemisest, mil nõue muutub sissenõutavaks. Kuigi tarbija jaoks võib osade

nõuete aegumistähtaja pikenemine olla ebasoodne, kaalub selle üles selgus erinevate nõuete aegumistähtaja alguse arvestamisel. Aegumise katkemise ja peatumise regulatsioonid on mõistlikud ja tasakaalustatud.

4.8. Tarbija vastu suunatud nõuete loovutamine, inkassoteenus

VÕS-is sätestatud regulatsiooniga on tagatud tarbija õiguste kaitse nõude loovutamise kontekstis. Seaduse kohaselt ei halvene tarbija seisund tema vastu suunatud nõude loovutamise tõttu, kuna tal on võimalik esitada uue võlausaldaja vastu seniseid vastuväiteid ja teostada tasaarvestust. Seadus paneb krediidiandjale kohustuse tarbijale loovutamisest teatada ning kaitseb heauskset tarbijat, kes võib kohustuse täita võlausaldajale, kes talle sellisena on avaldatud. Teavitamiskohustuse rikkumise eest ei ole seaduses sätestatud selget sanktsiooni, see ei sisaldu ka võrdlusriikide sätetes. Täiendavaid sissenõudmiskulusid nõude loovutamisest piirab VÕS § 113[2].

Läbiviidud intervjuudest selgus, et üldjuhul tegelevad ise võlgade sissenõudmisega suuremad krediidipakkujad ja väga väikesed krediidipakkujad, kelle puhul on see osa nende ärimudelist. Enamasti ei ole aga väiksematel krediidipakkujatel ise võlgade sissenõudmiseks piisavat võimekust ning nõuded loovutatakse inkassofirmadele. Seejuures nähtus intervjuude tulemustest, et krediidipakkujad on nõuete loovutamises mõnevõrra polariseerunud – kas proovitakse jäägitult ise võlgasid sisse nõuda ning loovutatakse vaid minimaalne osa nõuetest või loovutatakse nõuded olukorras, kus tarbija jääb võlgnevusse, peaaegu automaatselt edasi. Tavapäraselt alustatakse võlgade sissenõudmisega, kui tarbija on tasumisega 30 või enam päeva hilinenud, eluasemelaenude puhul oluliselt hiljem.

Nõuete loovutamine on kuluefektiivsem. Peamine põhjus, miks nõuded inkassofirmadele loovutatakse, on võlgnevusse jäänud tarbijate akontaktsus. Seejuures märgiti intervjuudes, et varasem võlgnevusse jäämine ei ole tavaliselt määravaks takistuseks uue laenu saamisel. Kõige olulisem tegur uue krediiditoote võimaldamisel on viimase laenusuhte lõppemise tingimused. Kui tarbija oli ajutiselt hädas, kontakteerus krediidipakkujaga, võttis vastu pakutavad lahendused ning probleem lahenes, ei olnud varasem võlgnevus uue krediidi saamisel takistuseks. Akontaktsed tarbijad, kes on jäänud mitmel korral võlgnevusse, saavad aga pigem negatiivse krediidiotsuse. Intervjuude tulemuste kohaselt esineb turul ka teistsugust praktikat, kus makseraskustes tarbijatele võimaldatakse täiendavat krediiti. Võlanõustajad viitasid, et esineb arvukalt juhtumeid, kus inimesed tasuvad uue krediidiga varasemaid laene. Seega on krediidipakkujaid, kes annavad ka makseraskustes inimestele täiendavat laenu, arvestades võimalikud riskid kohaldatavasse intressimäära.

Intervjuude tulemustest nähtub, et suuremad krediidipakkujad püüavad (eelkõige tagatud tarbijakrediidi puhul) tarbija võlgnevusse jäämise korral pakkuda lahendusi ning restruktureerida laene (nt sõlmivad tarbijatega uusi maksegraafikuid). Tagamata tarbijakrediidi puhul alustatakse pigem viivislaenude sissenõudmise protsessi. Kui tarbijakrediidilepingust tulenev kohustus on juba

ümberstruktureeritud (sõlmitud uus maksegraafik), jääb väga väike osa tarbijatest uuesti võlgnevusse. Kuigi täpselt statistikat on keeruline esitada, on intervjuude tulemuste kohaselt vastav näitaja alla 10% juba kord võlgu jäänud tarbijatest. Intervjuudes ei osatud välja tuua konkreetseid sarnaseid tunnuseid tarbijate puhul, kes ka pärast kohustuse restruktureerimist uuesti võlgnevusse jäävad.

Üksikud krediidipakkujad kinnitasid, et pöörduvad viivislaenudega kohtusse. Pigem eelistatakse inkassoteenust (väiksemad krediidipakkujad) või proovitakse ise võlgnevusi sisse nõuda (keskmised, suured ning väga väikesed krediidipakkujad). Enamasti loovutatakse tarbimislaenudest tulenevaid nõudeid. Intervjuude tulemuste kohaselt on nõuete loovutamine viimastel aastatel pigem vähenenud. Eluasemelaenude puhul on protsess sageli oluliselt pikem ning tarbija vara realiseeritakse harva.

Inkassoteenuse pakkujad pöörduvad täitedokumendi saamiseks eelkõige nõuetega maksekäsu kiirmenetlusse, harva otse hagimenetlusse. Maksekäsu kiirmenetlus on tarbija jaoks, kes jätab maksettepanekule vastuväite esitamata, ebasoodsam kui hagimenetlus. Maksekäsu kiirmenetluses ei kontrollita nõuet ega selle õigsust sisuliselt ega hinnata tõendeid, lähtutakse avaldaja märgitust ning maksekäsk on viivitamata täidetav.

Kohtupraktikas on olnud juhtumeid, kus inkassoteenuse osutaja nõuab sisse võlgnevust, mis on väidetavalt ammu tasutud, mistõttu tarbija peab oma õiguste kaitseks aastaid kestvaid vaidlusi. Lisaks on praktikas ilmnenud olukordi, kus pole selge, kas krediidipakkuja on nõude inkassoteenuse osutajale loovutanud või tegutseb inkassoteenuse osutaja krediidipakkuja esindajana.

Intervjuudest tarbijate ja võlanõustajatega ilmnes, et tarbija vaatest on nõuete loovutamise protsessi probleemkohaks suhtlus inkassofirmadega ning kohe aeguvate või juba aegunud nõuete sissenõudmine. Inkassofirmad ei ole nõus tarbijaga suhtlema ning mõnikord on ka võlanõustajal keeruline nõude loovutamise kohta infot saada. Uue krediidihaldajate ja krediidiostjate direktiivi alusel tulevikus kehtestatav regulatsioon, mille kohaselt võlgade sissenõudjatele ja inkassoteenust pakkuvatele ettevõtetele kehtestatakse konkreetsed nõuded ning nende üle hakatakse teostama järelevalvet, parandab kindlasti teenuse kvaliteeti ning aitab vähendada väärpraktikaid inkassoteenuse osutajate poolt. Inkassoteenuse osutaja liigsed n-ö jõuvõtted tarbija suhtes on karistatavad KarS-i alusel.

Samuti märkisid mitmed võlanõustajad nõuete loovutamist kajastava andmebaasi vajalikkust. Kui andmebaasis kajastuks jooksvalt info nõude loovutamise kohta, suurendaks see nõuete loovutamise protsessi läbipaistvust ning annaks parema ülevaate tarbija vastu olevatest nõuetest. Võlanõustaja juurde jõudes ei ole võlgnikel sageli täielikku ülevaadet oma kohustustest.

4.9. Krediidiandja ja tarbija nõuete kohtuväline ja kohtulik maksmapanek, täitemenetlus ja maksejõuetusmenetlused

Tarbijakrediidivaidluste lahendamiseks on ette nähtud nimetatud **vaidluste kohtuvälise lahendamise kord**. Tarbijakrediidivaidlusi võib lahendada nii tarbijavaidluste komisjoni kui ka lepitajate vahendusel.

Tarbijavaidluste komisjoni puhul on menetluskord sarnane kohtule. Tarbijavaidluste komisjon on formaalselt pädev lahendama tarbijakrediidivaidlusi, kuid küsitav on viidatud komisjoni sisuline pädevus. Tarbijavaidluste komisjoni lahendil ei ole poolte jaoks siduvat õigusjõudu ning nimetatud lahend ei ole täitedokument. Seetõttu puudub tarbijavaidluste komisjoni lahenditel efektiivne toime (mh kokkulepete kinnitamisel). See on ilmselt ka põhjus, miks TTJA veebilehel asuvast andmebaasist ei nähtunud esmaotsinguna tarbijakrediiti puudutavaid tarbijavaidluste komisjoni lahendeid. Lisaks võib tarbijavaidluste komisjoni tarbijakrediiti puudutavate lahendite vähesus (puudumine) viidata tarbijate vähesele teadlikkusele tarbijakrediidivaidluste kohtuvälise lahendamise võimalusest. Kui anda tarbijavaidluste komisjoni lahenditele poolte jaoks siduv õigusjõud (sarnaselt nt töövaidluskomisjoniga), ei oleks tegemist enam tarbijakrediidivaidluse kohtuvälise lahendamisega lepituspõhimõttel. Tegemist võiks olla ka Eesti Vabariigi põhiseadusest tuleneva nõude, et õigust mõistab kohus, rikkumisega.

Lisaks, kuigi TTJA-l on tarbija nõusolekul õigus pöörduda tarbija esindajana tarbijavaidluste komisjonis lahendatud vaidluse läbivaatamiseks maakohtusse, kui kaupleja ei ole järginud komisjoni tehtud otsust ja vaidlus on oluline seaduse või muu õigusakti kohaldamise või tarbijate kollektiivse huvi seisukohalt, ei nähtunud kohtute infosüsteemist, et TTJA oleks kunagi nimetatud võimalust kasutanud.

Kuigi LepS kohaselt võib lepitajaks olla ka riigi või kohaliku omavalitsuse lepitusorgan, siis tarbijakrediidivaidlusi puudutava pädevusega lepitusasutusi Eestis ei ole. FI-l on üksnes järelevalve ja karistamise pädevus. Tuleks luua (nt FI juurde) lepitusmenetlusega tegelev sõltumatu ja lepitusmenetluse osaliste suhtes erapooletu lepitusorgan, mis tegeleb tarbijakrediidivaidluste kohtuvälise lahendamisega. Mh peaks nimetatud organil olema kokkulepete täitedokumendina kinnitamise õigus. Loodav lepitusmenetlusega tegelev üksus saaks tarbija makseraskuste puhul vahendada poolte huve arvestavate õiglaste ja põhjendatud kokkulepete sõlmimist. Kui tarbijakrediidivaidluste kohtuvälise lahendamisega tegelev lepitusorgan on loodud, tuleks sellest nii tarbijaid, krediidipakkujaid kui ka toetava funktsiooniga osapooli ning krediiditoodete tarbimisest tingitud vaidluste lahendamisega seotud asutusi ja isikuid erinevaid kanaleid kasutades teavitada. Mh peaksid viidatud lepitusorgani olemasolule viitama nii FI, TTJA kui ka krediidipakkujad oma

veebilehekülgedel. Nimetatud lepitusorgani olemasolust tarbija teavitamine võiks olla tarbija lepingueelse teavitamise osa.

Kohtumenetlus ei vaja tarbija tarbijakrediidist tulenevate õiguste kaitseks ümberkujundamist, arvestades poolte võrdse kohtlemise ja põhiõiguste kaitse tagamise vajadust ning menetluse võistlevat olemust.

Peamised probleemkohad tarbija õiguste kaitsmise kontekstis on järgmised:

- tarbijate vähene teadlikkus ja huvi puudumine oma õiguste ja kohustuste kontekstis, probleemide eiramine makseraskustesse sattumisel (mh jättes hagidele ja makseettepanekutele reageerimata, põhjustades sellega sisulise menetluseta tarbija kahjuks lahendi tegemise);
- tarbijakrediidi regulatsiooni keerukus, mis koostoimes kohtu ajasurve ja vajadusega hinnata krediidiandja esitatud kohati keerulisi võlaarvestusi, võib tuua kaasa selle, et kohus ei kontrolli omal algatusel seaduse imperatiivseid sätteid;
- tarbijate huvide kollektiivseks kaitseks mõeldud mehhanismid ei ole praktikas tõhusad – kohtute infosüsteemist ei nähtunud, et TTJA oleks nimetatud eesmärgil kohtusse pöördunud;
- krediidiandjate tõekohustuse rikkumisega kaasnev kriminaalvastutus jm sanktsioonid ei ole praktikas realiseerunud, nimetatu võib tekitada karistamatuse tunnet.

Tänase menetluse loogika järgi peab tarbija, kelle vastu krediidiandja kohtusse pöördub, suutma kohtumenetlusele õigel ajal reageerida ja esitada oma põhiväited ja neid tõendavad tõendid. Tarbijakrediidiga seotud vaidlustes on seaduse järgi tüüpilised vastuväited, mis võiksid krediidiandja nõude rahuldamist (selle ulatust) muuta, mh järgmised: krediidilepingujärgne intress ja muud kulud on lubamatult kõrged, lepingus on valesti (liigmadalalt) esitatud andmed krediidi kulukuse määra kohta, krediidi andmisel rikuti vastutustundliku laenamise põhimõtet, kõrvalnõudeid on arvestatud lubamatult (mh liigkõrge viivisemäär), n-ö kompromisskokkulepete, maksegraafikute või refinantseerimise kokkulepete puhul ei ole arvestatud tarbijakrediidi sätteid, mh on võlgasid kapitaliseerides „peidetult" viivist arvestatud intressilt. Mõningaid aspekte saab kohus asja lahendades ise arvestada, osade jaoks on vaja teavet, arvestusi ning taotlust ka tarbijalt (nt aegumise kohaldamiseks või viivise vähendamiseks).

Tarbijat kaitsevad kohtumenetluses põhiliselt järgmised mehhanismid:

- tarbijate seadusjärgseid õigusi ei saa kokkuleppel kitsendada ega piirata;
- keelatud on vahekohtukokkulepe tarbijakrediidist tulenevate vaidluste puhuks;
- tarbija vastu saab reeglina esitada nõudeid vaid tema elukoha järgsesse kohtusse, piiratud on kohtualluvuskokkulepped;
- tarbijale on üldjuhul tagatud võimalus krediidiandja avaldusele, taotlustele ja seisukohtadele vastata, mh rangete kättetoimetamisstandardite tõttu;
- kohus peab kohaldama õigust ise, mh hindama lepingute kehtivust, krediidiandja arvestuste seadusele vastavust, seda ka tagaseljaotsuse tegemise puhul, kaja esitamine ei ole keerukas;
- kohus peab selgitama tarbijale menetluses õiguslikku olukorda, lubatavaid väiteid ja tõendamiskoormist;
- pooltele kehtib tõekohustus, rikkuja saab võtta kriminaalvastutusele või esitada tema vastu tsiviilõiguslikke nõudeid;
- vähemalt suuremate nõuete puhul tuleb asja arutada suuliselt kohtuistungil, lihtmenetluses aitab tarbija õigusi ja huve kaitsta kohtu osaline uurimiskohustus ja õiglusele orienteeritus;

- kohtul on aktiivne lepitamiskohustus, keeluga mitte kinnitada seadusega vastuolus olevaid tarbija huve kahjustavaid kokkuleppeid;
- tarbija ei pea endale võtma esindajat menetluseks, kuid tagatud on riigi õigusabi;
- ka menetluse kaotamise puhul on kohtul õigluse järgi võimalik vastaspoole menetluskulusid tarbijalt mitte välja mõista ja jätta menetlusabikulud riigi kanda;
- tagatud on võimalus ekslikke kohtulahendeid vaidlustada.

Maksekäsu kiirmenetlus on tarbija jaoks, kes jätab maksettepanekule vastuväite esitamata, ebasoodsam kui hagimenetlus. Maksekäsu kiirmenetluses ei kontrollita nõuet ega selle õigsust sisuliselt ega hinnata tõendeid. Lähtutakse avaldaja märgitust ning maksekäsk on viivitamata täidetav. Seaduses on siiski sätestatud järgmised võlgnikku selles menetluses kaitsvad instrumendid:

- sissenõutavad summad on piiratud kogumina;
- kõrvalnõudeid ei saa panna maksma põhinõudest suuremas ulatuses;
- maksekäsu kiirmenetlust ei kohaldata, kui tarbija poolt tasumisele kuuluva krediidi kulukuse määr ületab krediidi kulukuse määra ülempiiri või kui tarbijaga kokkulepitud viivisemäär ületab kolmekordset seadusjärgset viivisemäära;
- tarbijale ei tohi makseettepanekut kätte toimetada avalikult;
- vastuväidet ei pea maksekäsu vältimiseks põhjendama;
- tarbijalt sissenõutavad menetluskulud on piiratud;
- maksekäsu peale kaevates saab nõudele esitada ka sisulisi vastuväiteid.

Samas ei pruugi kõik eespool nimetatud kaitsvad instrumendid töötada, sest summalisi piiranguid ei pruugita järgida nõuete osadeks jagamisel ja „peitmisel". TsMS § 481 lg-s 2[3] sätestatud piiranguid krediidi kulukuse määrale ja viivisele ei saa teadaolevalt efektiivselt automaatselt kontrollida ning maksegraafikutena saab kinnitada kokkuleppeid ebaseadusliku intressi ja nõuete kapitaliseerimisega.

Täitemenetlus ei ole reguleeritud tarbijat kahjustavalt või ebaõiglaselt. Põhimõtteline küsimus on, kas eluasemelaene peaks lubama sõlmida hüpoteegi kohese sundtäitmise klausliga, st lubada neid minna täitma otse täituri juurde tagatud võlga kohtulahendiga tunnustamata. Siiski pole praegu põhjust teha ettepanekut regulatsiooni muutmiseks. Võlgniku käsutuses on õiguskaitsevahendid, mis võimaldavad tal oma õigusi kaitsta. Sama küsimus tekib notariaalselt tõestatud võlakokkulepete kohese sundtäitmise lubatavusest. Kuigi tagatud ei ole, et notarid ka reaalselt kontrolliks erinevate võla kapitaliseerimise piirangute järgimist (mh viivise suurust ja selle arvestamist intressilt), ei ole senine kohtupraktika kinnitanud, et regulatsioon ei arvestaks poolte huvidega.

Hüpoteegipidajal on enne täituri juurde minekut oma nõude sissenõutavuse eeldusena vaja tarbijakrediidileping üles öelda, määrata tarbijale täiendav tähtaeg täitmiseks ja võimaldada läbirääkimisi. Samas võimaldab seadus alustada täitemenetlust ja realiseerida kinnistu ka jooksva väikese võlgnevuse katteks. Praktikas on selline käitumine pigem erandlik ega õigusta täiendavate piirangute seadmist täitemenetluse alustamisele. Täitemenetluse järgselt nn jääkvõlast vabanemiseks on Eesti õiguses tarbija jaoks ainuke võimalus tema võlgade ümberkujundamisemenetlus või pankrotimenetlus ja sellele järgnev kohustustest vabastamise menetlus. Nimetatud menetluste tõhusus on aga küsitav.

Täitedokumendist tulenevate nõuete üldine kümneaastane aegumistähtaeg on mh teiste riikide vaates mõistliku pikkusega. Mõttekoht on, kas kohtutäitur ei võiks aegunud nõude osas ise menetlust

lõpetada, ilma et selleks oleks vajalik sissenõudja nõusolek ja selle puudumisel vastava avalduse esitamine võlgniku poolt. Samas ei ole uut regulatsiooni kohe mõtet muuta.

Vara arestimise korda saab pidada üldiselt mõistlikuks ja tasakaalustatuks. Võlgnikku kaitseb mh regulatsioon, et tema vähest vara ei arestita, kui sellest jätkuks vaid täitekulude katteks. Kuigi on vaieldav, kas abikaasa võlgade puhul on õige eeldada teise abikaasa nõusolekut ühisvaras oleva konto arestimiseks, on seaduses siiski mehhanism ka selle eelduse ümberlükkamiseks. Mõistlik on piirata teatud sissetulekute arestitavust. Ebamõistlik on niigi raskustes võlgnikele makstavaid riiklikke toetusi lubada kasutada võlausaldajate nõuete rahuldamiseks, st kaude nende rahuldamist riigi arvel. Samuti on mõistlik põhiregulatsioon, mis tagab võlgnikule minimaalse eluks kasutatava sissetuleku, arvestab tema ülalpeetavaid ning motiveerib enam teenima, piirates maksimaalselt arestitavat summat. Küsitavad on seadusse hiljem lisatud piiranguid, mis lubavad sissenõudjate huvides võlgnikult ka miinimumi äravõtmist, devalveerides sisuliselt seaduse üldise tasakaalustatud ja õiglase regulatsiooni. Seejuures on eriti problemaatilised praeguse uuringu fookusest väljuvad drakoonilised meetmed elatisvõlgnike suhtes. On problemaatiline, et mittearestitav osa sissetulekust iga ülalpeetava kohta on väiksem alaealise lapse miinimumelatisest, st vanemaga kooselavad lapsed on rahaliselt vähemkindlustatud kui lahuselavad. Samuti on problemaatiline, et intervjuude tulemustest nähtuvalt ei tea tarbijad, et arestimisele ei kuulu igas kuus kuupalga alammäärale vastav sissetulek.

Tarbijakrediidi puhul kehtib kohustuste täitmise järjekorra kohta eriregulatsioon, mille kohaselt arvestatakse tehtud makse esiteks võla sissenõudmiskulude, teiseks põhivõla, kolmandaks intressi (sh viivise) ja neljandaks muude kohustuste katteks. Nagu eespool märgitud, on ebaselge, kas nimetatud regulatsioon kohaldub tarbijakrediidi puhul ka täitemenetluses.

Täituritasude suuruse regulatsioon on üldjoontes põhjendatud. Küsitav on kohtutäituri õigus arvestada kinnisasja müügilt endale (võlgniku kanda jääv) lisatasu, kuna tehniliselt on see täitetoiming pigem lihtne ja kohtutäiturile tulus. Selline lisatasu õigus tekitab ebavõrdset kohtlemist ja koormab võlgnikke. Ebaõiglane tundub regulatsioon, et kohustuse täitmisel võlgniku poolt pärast vabatahtliku täitmise tähtaega võib kohtutäitur (kes ei pruugi olla erilisi täitetoiminguid teinud) arvestada endale tasu täies ulatuses vara realiseerimisega. Tarbijal on võlgnikuna võimalik kaevata kohtutäituri tegevuse peale, nõuda sundtäitmise lubamatuks tunnistamist, taotleda täitemenetluse peatamist ning täitemenetlusega tekitatud kahju hüvitamist. Õiguskaitsevahendite kasutamine ei ole keerukas, küll aga võiks ka selles aspektis panustada tarbijate teavitamisse.

Üheks osaliseks täitemenetluses on nn kolmas kohustatud osapool, kellele kohtutäitur esitab kinnipidamisakti kinnipidamise tegemiseks võlgniku sissetulekust. Enamasti on selliseks osapooleks tööandja (kinnipidamised töötasult) või Eesti Töötukassa (kinnipidamised töötuskindlustushüvitiselt või töövõimetoetuselt). Kinnipidamiste tegemine võib olla väga halduskoormav. Näiteks töötukassale, mille väljamaksete hulk on väga suur (kirjeldatud peatükis 3.2.), või tööandjale, kellel on mitu töötajat, kelle suhtes on algatatud täitemenetlus või kelle ühe töötaja suhtes on algatatud mitu menetlust. Selline halduskoormus on väljamaksete tegijale kohustuslik ning võib mõjutada ka võlgniku võimalust tööle asuda ja oma kohustuste täitmisega tegeleda. Tööandjad väldivad sellise lisanduva koormuse tõttu võlgnike värbamist. Soovitame Kohtutäiturite- ja Pankrotihaldurite Kojal võtta üle töötukassa loodud kinnipidamiste infosüsteemi haldamine ning koostöös näiteks tööandjate keskliiduga leida võimalused kinnipidamistega seotud tegevuste lihtsustamiseks tööandja jaoks.

Eestis on **maksjõuetute või potentsiaalselt maksejõuetute** tarbijate jaoks olemas nii võimalus oma võlgasid ümber kujundada kui ka neist vabaneda. Mõistlik on kavatsus laiendada EL direktiivi 2019/1023 regulatsiooni ka tarbijatele. Samas ei ole õigusloomeliselt mõistetav, milline positiivne sisuline efekt on sellel, et senine regulatsioon asendatakse füüsilise isiku maksejõuetuse seaduse eelnõuga, kuhu senine regulatsioon ümber kirjutatakse, jättes erinevate maksejõuetusmenetluste alustamise eeldused erinevaks.

Pankrotimenetlusega kaasnevad tarbija jaoks järgmised piirangud: ta võib käsutustehinguid pankrotivara suhtes teha vaid halduri nõusolekul ega või vara valitseda. Võlgniku elukohast lahkumine on piiratud ning kohus võib võlgniku suhtes kohaldada ärikeeldu. Lisaks loetakse võlausaldajate nõuded sissenõutavaks muutunuks. Pankrotimenetluses on võlgniku jaoks positiivne see, et lõpetatakse intressi ja viivise arvestamine võlgniku vastu suunatud nõuetelt. Pankrotimenetluse eeldatavaid kulusid vähendab võimalus viia lõpuni täitemenetlus, eelkõige kinnistu enampakkumiseks.

Probleemkohaks on võrdlemisi ebamäärane regulatsioon füüsilise isiku elu ja tegevuse korraldamise kohta pankrotimenetluse ajal. Nimetatu ei ole sisuliselt paranenud ka PankrS värske revisjoniga. Võlgnik peab pankrotimenetluse ajal millestki elatuma ning eelduslikult töötama, et sissetulekut teenida. Reguleerimata on suhe pärast pankroti väljakuulutamist omandatud vara ja halduri käsutatava pankrotivara vahel, võlgniku sissetuleku kasutamine ja vastutus menetluse ajal võetud kohustuste eest ning nende langemine pankrotivara kanda. Ebaselge on TMS järgi mittearestitavate summade regulatsiooni kohaldumine pankrotimenetluses. Jätkuvalt vastab pankrotimenetluse ülesehitus juriidilisest isikust lähtuvale loogikale, mille puhul tegevus pankroti väljakuulutamisel eelduslikult lõpeb. Vähemasti on ette nähtud võimalus võlgnikule ja tema ülalpeetavatele maksta pankrotivara arvel elatist ning seda esmajärjekorras, enne menetluse kulusid ja võlausaldajate nõudeid. See saab olla aga vaid ajutine lahendus.

Positiivne on tarbija võimalus taotleda kohustustest vabastamist ning pankrotimenetlusest erinevalt selgelt sätestatu, et võlgnik ei pea võlausaldajatele üle andma tulu, millele seadusest tulenevalt ei saa pöörata sissenõuet. On küsitav, kas võlgnikule teenitud tulust vaid 25% jätmine motiveerib teda otsima tasuvamat tegevust. Asjakohane oleks kohaldada TMS-i regulatsiooni, mille järgi mh tagatakse rohkem teenivale inimesele rohkem tulu. Positiivne on täitemenetluste üldine blokeerimine kohustustest vabastamise menetluse kestel. Lisaks on küsitav, n.ö päästeingli nägemine usaldusisiku suuremas rollis maksejõuetusmenetluses, kui see tekitab maksejõuetule inimesele lisakulusid. Kohustustest vabastamise menetluse eelduslik tähtaeg viis aastat on liiga pikk, toetada tuleb selle lühendamist eelnõus pakutud kolmele aastale. Positiivne on ka võimalus seda tähtaega lühendada, eelnõu järgi aastani. Aktsepteeritav on ka nimetatu pikendamise võimalus (eelnõus nelja aastani). Probleemkohaks on võlgniku võlgadest vabastamise tähtaja arvestamine kohustustest vabastamise menetluse algatamisest. Sellele lisandub eelneva pankrotimenetluse aeg, mis nt võlausaldajate vaidluste tõttu võib venida ettenähtamatult pikaks ning seeläbi takistada võlgniku võlgadest vabastamisega alustamist. Viidatud probleemi ei lahendata ka eelnõus. Piirang, mille kohaselt ei saa vabaneda õigusvastaselt tahtlikult tekitatud kahju hüvitamise ning lapsele või vanemale elatise maksmise kohustustest, on õiguspoliitiliselt mõistetav, kuid praktikas problemaatiline. Nimetatud nõuded jäävad pärast pankrotimenetlust aeguma kümne aasta jooksul.

Probleemiks on ka see, et kohustustest vabastamise menetlus ei ole kättesaadav kõige vaesematele tarbijatele, kel pole raha ka menetluskulude katteks ning kelle pankrot jäetakse sel põhjusel välja

kuulutamata või menetlus lõpetatakse (raugemine). Samas jäävad nõuded rahuldamata ja jätkuvalt aeguma. Praktikas toimuvad sisutud kohtumenetlused sellise isiku vastu täitedokumentide saamiseks.

Võlgade ümberkujundamise menetlus on teoorias makseraskustes võlgniku jaoks hea alternatiiv pankrotimenetlusele. See eeldab aga püsivat sissetulekut ja võimet võlausaldajate nõudeid jooksvalt mingis arvestatavas ulatuses täita. Viidatud menetlus blokeerib lepingute lõpetamised võlgnikuga ning lisaks peatub viivise ja leppetrahvi arvestamine, samuti saab peatada täite-ja kohtumenetlused. Seejuures on kohtul lai diskretsioon ümberkujundamiskava kinnitamisel ka võlausaldajate tahte vastaselt, kui nende õigusi ei kahjustata (mh kui pankrotimenetluses ei saaks võlausaldajad tõenäoliselt oma nõudeid rahuldatud suuremas ulatuses).

Asjakohane on võimalus sisulise põhjenduseta vähendada viivisenõudeid seadusjärgse suuruseni. Tagatiste kaitseks on põhjendatud tagada võlausaldajale võimalus rahuldada oma nõue tagatise (nt käendus, pant) arvel. Seadus lubab selgelt ka pandieseme realiseerimisest ülejääva võla ümberkujundamist. Erireegleid ei ole ja seda ei saa teha etteulatuvalt, st vabastada võlgnikku etteulatuvalt jääkvõla tasumise kohustusest. See on ka ainus seadusjärgne meede jääkvõlast vabanemiseks (lisaks kohustustest vabastamisele tervikuna). Eelnevast tulenevalt on küsitav, kas täidetud on direktiivi 2014/17/EL art 28 lg 5 ls 2 järgne kohustus tagada, et tarbijate kaitseks võetakse meetmeid, mis hõlbustavad kinnistu realiseerimisest ülejääva jääkvõla tagasimaksete tegemist. Tagatiseks oleva kinnisvara väärtuse vähenemise riski tuleks õiglasemalt jagada tarbija ja krediidiandja vahel.

Suurimaks probleemiks on aga ilmselt vähene arusaam, millises olukorras nimetatud menetlust rakendada. Samuti on tarbija jaoks keeruline koostada avaldusi ja nimekirju vara ja kohustuste kohta. Võlanõustajad abistavad inimesi maksejõuetusmenetluses, kuid võiksid seda riigi arvel parema kvaliteediga ja suuremas mahus teha. Lisaks on küsitav, kas ka sissenõutavaks muutumata kohustusi (ka kestvuslepinguid) ei võiks lihtsamini ümber kujundada (mitte ainult nende lõpetamise kaudu) kui ka tagatud kohustusi. Samas ei tohiks võlausaldajate huve kahjustada sellega, et neilt võetakse võimalus rahuldada oma nõudeid suuremas ulatuses võlgniku pankrotimenetluses.

Tarbija makseraskuste ja võlgnevuste kohta käivast statistikast nähtub, et makseraskustes tarbijate osakaal on Eestis selgelt vähenenud. Seda tõendavad kolm aspekti – viivislaenude osakaalud krediidipakkujate laenuportfellides, täitemenetluste algamiste arv ning laenude sissenõudmise statistika. Esiteks on viivises olevate laenude osakaal laenuportfellidest langenud viimase kuue aasta jooksul üle 50%, saavutades 1,4% portfellist. Makseraskustes tarbijate osakaal on tugevalt vähenenud küll eluasemelaenude segmendis, kuid näitaja ei ole muutunud tarbimislaenude puhul (stabiilselt 5–7%). Seega jäädakse oluliselt sagedamini oma kohustuste täitmisega viivitusse tarbimislaenude puhul. Intervjuude tulemustest nähtuvalt jäädakse sagedamini viivitusse krediidikontode ning sihtotstarbeta väikelaenude puhul.

Teiseks on täitemenetluste statistika järgi võlgnike arv (viimaste andmete kohaselt 72 300) vähenenud. Ka aasta jooksul algatatud täitemenetluste arv on selgelt vähenenud. Täitemenetlusi algatati 2021. a andmete järgi 17 572 isiku suhtes. Võrdluseks saab tuua, et 2010. aastate alguses algatati täitemenetlus aastas *ca* 30 000 inimese vastu. Seega on täitemenetluste statistika järgi võlglaste osakaal rahvastikust *ca* 5,4%. Ka inkassofirmade andmed kinnitavad makseraskustes

inimeste osakaalu vähenemist. 2020. aastaga võrreldes on näitaja langenud *ca* 10%[95] (101 000-lt 90 000 isikuni). Inkassofirmade andmete kohaselt on makseraskustes *ca* 6,7% elanikkonnast.

Lisaks mainisid peaaegu kõik krediidipakkujad intervjuudes, et maksehäirete osakaalud on rekordmadalad. Ka võlanõustajad viitasid, et eluasemelaenude puhul ei ole praegu peaaegu üldse probleeme. Tarbimislaenude segmendis on arvamused aga vastuolulised. Krediidipakkujate väitel on makseraskuste esinemine jäänud võrdlemisi sarnaseks või mõnel juhul isegi vähenenud. Samas võlanõustajate juurde jõuab pigem rohkem tarbijaid, kellel on suured ja mitmed tarbimislaenud.

Täitemenetluste andmete järgi on 73% võlgnikest mehed ning 27% naised. Võlgniku keskmine vanus on 42,7 aastat, tüüpiliselt on võlgnik vanuses 30–39 aastat (30% võlglastest) või 40–49 (27%) aastat. Inkassofirmade andmete kohaselt on maksehäiretega inimestest 63% mehed ning 37% naised, tüüpiliselt vanuses 36–45. Eespool kirjeldatust nähtub, et mehed satuvad sagedamini makseraskustesse. Samas selgus intervjuudest võlanõustajatega, et peamiselt pöörduvad nende poole abi saamiseks naised. Meestel on keskmiselt üle kahe võla rohkem kui naistel (näitaja on vastavalt 5,8 ning 3,6). Ka keskmine võlasumma on meestel suurem.

Suurem osa võlglastest on täitemenetluste andmete järgi eestlased (57%) ja venelased (34%). Inkassofirmade andmete kohaselt on eestlaste osakaal 73,5%. Seega loovutatakse võlgade sissenõudmisega tegelevate ettevõtetele pigem eestlaste nõudeid. Täitemenetluse võlgnikest 40% elab Harjumaal, 16% Ida-Virumaal ja 10% Tartumaal. Nimetatu on rahvastiku üldise jagunemise tõttu ootuspärane. Inkassofirmade andmed on võlgnike elukoha lõikes sisuliselt identsed täitemenetluste statistikale.

Enam kui kolmandikul (35%) võlglastest on üks võlg, kuid ligilähedaselt sama suur on viie või rohkema võlaga inimeste osakaal ning keskmine võlasumma on 10 229 eurot. Inkassofirmade statistika puhul on keskmine võlg oluliselt väiksem, 2020. aasta andmete järgi 2214 euro. Seega loovutatakse inkassofirmadele pigem väiksemaid nõudeid. Kuigi üldiselt on makseraskustes tarbijate osakaal vähenenud, on viie või rohkema võlaga elanike osakaal aastate jooksul oluliselt suurenenud.

Umbes 2/3 võlgnikest ei ole töösuhtes, ligi 30% töötavad töölepingu alusel. Töötukassas on töötuna arvel 9% võlgnikest. Veidi üle 1/4 töölepingu alusel töötavatest võlgnikest saab miinimumpalka või miinimumpalga lähedast töötasu (kuni 700 eurot kuus). Alla miinimumpalga teenib 30% võlgnikest.

Maksehäired ning võlgnevused on ülekaalukalt seotud tarbimislaenudega. Seejuures on kõrgema krediidikulukuse määraga krediiditoodete pakkujate puhul kõrgem ka maksehäirete määr. Suurte krediidipakkujate puhul on näitaja minimaalne, kuid sotsiaalmeedia vahendusel tegutsevate füüsilisest isikust krediidipakkujate puhul võib näitaja ulatuda isegi 1/3 laenuportfellist. Tegemist on pigem ärimudelist tingitud asjaoluga. Riskialtimad krediidipakkujad tõstavad krediiditoote hinda, et kompenseerida kulusid ja teenida kasumit.

Uuringu raames läbiviidud intervjuudest nähtub, et kõige sagedamini jäädakse makseraskustesse töö kaotamise või leibkonna lahkumineku tulemusena. Probleem on teravam tarbimislaenude puhul. Inimestel on vähe sääste ning kui stabiilne sissetulek kaob, ei suudeta oma kohustusi teenindada. Lahkuminekute puhul kaovad aga olulised kulueelised (nt elukoha jagamine) ning kulud võivad suureneda.

[95] Julianus inkasso maksehäirete ülevaade. https://julianus.ee/julianus-inkasso-ulevaade-eesti-eraisikute-maksehairete-olukorrast-2021-aastal-2/.

Abivõimalustest teavad tarbijad vaid umbmääraselt. Vastuseks küsimusele *„Kuhu Sa saaksid oma õiguste kaitseks pöörduda, kui Sul tekib lahkheli või arusaamatus krediidipakkujaga (st Sulle laenu andnud asutusega)?*" nimetati kõige enam Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Ametit (35%) ning kohut ja juriste (40%). Suur osa vastanuist (22%) aga ei tea, kuhu pöörduda. Finantsinspektsiooni nimetas vaid 6% vastanuist. Mõnel korral mainiti ka võlanõustajaid ja politseid. Intervjuudest krediidipakkujatega ilmnes, et maksehäiretega tegeletakse sageli ise (mh pakutakse võlanõustamist). Ettevõttest väljaspool tegutsevatele võlanõustajatele viidatakse pigem harva, kuna see võib olla ärihuvidele kahjulik.

5. SOOVITUSED

Soovitused tuginevad eelnevalt väljatoodud järeldustele ja lisas 3 kajastatud õigusanalüüsile ning lähtuvad eesmärgist vähendada võlglaste osakaalu ja parandada vastutustundliku laenamise põhimõtete järgimist. Soovitused (võimalikud meetmed ning muudatused) on välja pakutud kolmes peamises kategoorias: krediidipakkujate, tarbijate ning võlgade ja sissenõudmisega seotud ettepanekud.

5.1. Õigusloomet puudutavad soovitused

Tarbijakrediidi sätete kohaldamisala

Tarbijakrediidi sätete rakendusala ei tohiks kitsendada krediidi summaliste piirangutega või sõltuvalt asjaolust, et tegemist on intressivaba krediidiga. Kaaluda tuleks tarbijakrediidi sätete kohaldamise laiendamist ühisrahastuse laenuandmise teenuste suhtes, mida ei osuta krediidiandja ega krediidivahendaja.

Avalik-õiguslikud nõuded tarbijakrediidi andmiseks õigustatud isikutele, järelevalve ja karistused

Kuna põhjendatud on laiendada tarbijakrediidi sätete kohaldamist ühisrahastuse laenuandmise teenuste kontekstis, tuleks kaaluda regulatsiooni täiendamist ühisrahastuse laenuandmise teenuste pakkuja, kes ei ole krediidiandja ega krediidivahendaja, tegevusele kohalduvate nõuete, tema üle teostatava järelevalve ning vastutuse osas. Analüüsi autorid toetavad nii KAVS-i kui ka TKS-i regulatsiooni puhul kavandatavat muudatust, millega plaanitakse tõsta juriidiliste isikute puhul trahvimäära 400 000 euroni nii ebaausa kauplemisvõtte kasutamise keelu rikkumise kui ka vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamata jätmise eest. Sarnase rahatrahvi võiks ette näha ka tarbijakrediidiga seotud teavitamiskohustuse rikkumise eest.

Nõuded tarbijakrediidi reklaamile

Põhjendatud on RekS § 29 lg-tes 9 ja 10 sätestatud reklaamikeeld, mille kohaselt ei tohi teavitada tarbijat televisiooni ja raadio vahendusel valmisolekust anda tema käsutusse krediidilepingu alusel rahasumma või vahendada selliseid lepinguid, v. a eluasemekinnisvaraga seotud tarbijakrediidi ja piiriülese maksevahendina kasutatava krediitkaardi vahendusel tarbijale krediidi andmise puhul. Seadusandja võiks kaaluda igapäevase tarbimisega seotud krediiditoodete (mida sageli iseloomustab mh tarbija krediidivõime automatiseeritud hindamine) Interneti (eelkõige

sotsiaalmeedia) vahendusel toimuva reklaami puhul täiendavate nõuete sätestamist (nt kohustust hoiatada tarbijat selgelt krediiditoote tarbimisega kaasneda võivatest negatiivsetest tagajärgedest). Lisaks peaks tarbijakrediidi reklaami regulatsioon laienema ka ühisrahastuse laenuandmise teenuste suhtes, mida ei osuta krediidiandja ega krediidivahendaja. Samuti tuleks kaaluda, kas ka otsepostitustega edastava info nõudeid tuleks täiendavalt reguleerida. Analüüsi autorid toetavad tarbijakrediidi reklaami kohta sätestatud nõuete rikkumise kontekstis juriidiliste isikute puhul trahvimäära tõstmist 400 000 euroni.

Tarbija lepingueelne teavitamine

Kuigi seaduses ei ole täpselt reguleeritud, millal Euroopa tarbijakrediidi standardinfo teabeleht tarbijale esitada tuleb (mõistliku aja jooksul, enne kui tarbija on sõlminud lepingu või seotud oma pakkumusega), ei ole põhjendatud seaduses rangelt reguleerida teabelehe tarbijale edastamise aega. Pigem tuleb edendada tarbijate harimist vastutustundliku laenuvõtmise ja võla haldamise valdkonnas (mh on oluline suurendada tarbija teadlikkust võlanõustamisteenusest ja muudest makseraskuste tekkimisel abi saamise võimalustest). Soovitame krediidipakkujatel tarbijatele viidata, et makseraskuste korral on võimalik saada abi võlanõustajalt ning seda teenust on võimalik saada tasuta kohalikust omavalitsusest või töötukassast. Muudatus mõjutab raskustesse sattunud krediidivõtjaid, suunates neid kiiremini abi otsima, ega ole üleliia halduskoormav krediidipakkujatele. Oluline on selgitada lühidalt ja arusaadavalt kõige olulisemaid tarbijakrediidilepinguga seotud aspekte. Tarbijakrediidiga seotud teavitamiskohustuste rikkumise eest tuleks ette näha rahatrahv (sarnaselt vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamata jätmisega).

Isikutuvastus

Krediidipakkujate ja krediidivõtjate intervjuudes mainiti olukordi, kus inimese nimel (tema dokumenti kasutades) võttis laenu tema lähedane, laenuvõtjaks oli inimene, kelle üle oli seatud eestkoste või kes joobeastme tõttu oma tegude tagajärgi ei mõistnud ning laenu võtmist ei mäletanud. Soovitame karmistada nõudeid tarbija isikusamasuse tuvastamiseks. Selleks on erinevaid võimalusi, kaasa arvatud ka verifitseerimisteenust pakkuvad ettevõtted.

Muudatuse tegemine pikendab pisut laenu saamise protsessi ning muudab selle tarbijale mõnevõrra keerukamaks. Nimetatud muudatus mõjutab eelkõige krediidipakkujaid, kelle üheks müügiargumendiks on laenu väljastamise kiirus. Viidatud kitsaskohta tasakaalustab tarbija turvalisuse kasvust saadav kasutegur.

Tarbija krediidivõimelisuse kontroll, vastutustundliku laenamise põhimõte

Vastutustundliku laenamise põhimõtte sätteid tuleks laiendada ühisrahastuse laenuandmise teenuste suhtes, mida ei osuta krediidiandja ega krediidivahendaja. Tuleks luua register, kus kajastuksid kõik tarbija kohustused ning mida kõik krediidipakkujad ja krediiditurgu toetava funktsiooniga osapooled saaksid sarnastel alustel kasutada. Selgelt tuleks reguleerida, milline on

õiguslik tagajärg, kui tarbija ei esita oma krediidivõimelisuse kohta õiget ja täielikku teavet. Juriidiliste isikute puhul tuleks tõsta trahvimäära 400 000 euroni vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamata jätmise eest, järelevalve tõhustamiseks kaaluda järelevalve praktika ja kohaldatud meetmete laiemat kajastamist. Tuleks sätestada, et elamukinnisvaraga tagatud laenude puhul kaotab krediidiandja vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumise korral pärast tagatise realiseerimist alles jääva n-ö jääkvõlanõude (st kannab ise tagatisvara vale hindamise või väärtuse vähenemise riski).

Tarbijakrediidilepingust ennetähtaegse vabanemise võimalused tarbija jaoks

Teiste riikide eeskujul võiks kaaluda tarbijate õiguste täiendavaks kaitseks järgmist. Kehtestada VÕS § 406[2] lg-ga 3 sarnane regulatsioon tarbijakrediidi tagastamise kohta lepingus ettenähtud aja jooksul võrdsete maksete ja seadusjärgse intressiga (või ilma intressita) ka muudele tarbijakrediidi tühisuse juhtudele kui krediidi kulukuse määra ülempiiri ületamine, laiendades seda tagajärjena ka tarbijakrediidilepingu tühistamisele. Šveitsi eeskujul võiks selle ette näha nii kohustuslike krediidi kulukuse andmete avaldamatajätmisele kui ka tegelikkusest madalama kulukuse määra näitamise puhul. Tagamaks krediidi andmise majandustegevusena vaid tegevusloa alusel, lugeda selle puudumisel majandustegevuses sõlmitud tarbijakrediidilepingud tühiseks (nagu Horvaatias). Kehtestada sellisel juhul VÕS § 4062 lg-ga 3 sarnane regulatsioon tarbijakrediidi tagastamise kohta. Kehtestada tarbija rasket majanduslikku olukorda ära kasutades liigkõrge krediidi kulukuse määraga krediitide väljastamise eest ette kriminaalvastutus liigkasuvõtmise eest (sarnaselt Saksamaaga).

Tarbijakrediidilepingust tulenevad rahalised nõuded tarbija makseviivituse või muude rikkumiste puhul

Diferentseerida viivisemäära, alandades Saksa BGB eeskujul tarbijakrediidist tulenevat viivisemäära nt 5%-le (+ baasintressimäär) ja elamukinnisvaraga seonduvate tarbijakrediidilepingute puhul nt 2,5%-le (+ baasintressimäär), tagamaks proportsiooni lepingutest teenitava tuluga ja kaitstes makseraskustes tarbijaid. Seejuures välistada VÕS § 113 lg 5, mis lubab nõuda viivitamisest tingitud kahju hüvitamist, kohaldamine. Viimati märgitu aitab kaitsta tarbija huve ega kahjusta ebaproportsionaalselt krediidiandja huve, kuna krediidiandjal on õigustatud ootus intressile üksnes tarbijakrediidilepingus kokkulepitud tähtaja jooksul. Viivituses olemine ei ole tarbija jaoks kasulikum, kuna tal tuleb tasuda ka lepingujärgne intress.

Tarbijakrediidi puhul võiks kaaluda viivise arvestamise algusaja toomist hilisemaks. Nõudes nt esmalt vähemalt kuu aja pikkust maksega viivitamist ja kahe kuu maksete kogusumma suurust võlgnevust. Lisaks võiks kaaluda lahendust, et kui tarbijakrediidileping ennetähtaegselt üles öeldakse, saaks esialgses suuruses intressi arvestada viivisena kuni esialgse tähtja möödumiseni. Kui tarbijakrediidilepingut ennetähtaegselt üles ei öelda, saab intressi arvestada tähtaja möödumiseni.

Samuti tuleks selgelt keelata viivisenõuete kapitaliseerimine kokkuleppel selliselt, et neid omakorda intressitakse. Sissenõudmiskulusid tuleks piirata kindla summaga või keelata tarbijalt nõutavad sissenõudmiskulud. Laiendada selgelt ka täitemenetlusele põhimõtet, et tarbija tasutud või temalt

sisse nõutud summad lähevad esmalt krediidi põhiosa ja alles siis intressnõuete (sh viivisenõuete) katteks. Alternatiivselt kehtestada see põhimõte üldiselt võlgniku kaitseks.

Tarbijakrediidilepingust taganemise ja selle erakorralise ülesütlemise piirangud ja nõuded krediidiandjale

Tarbijakrediidilepingu erakorralise ülesütlemise eeldusena tuleks lisaks makseviivitusele kaaluda ka konkreetset summalist lävendit (nt 5% krediidi algsest summast). Seejuures võiks kolme tagasimaksega viivitamise asemel piirduda kahe tagasimaksega viivitamisega või sellest kriteeriumist üldse loobuda. Läbirääkimiste võimaluse andmata jätmine võiks olla selgelt tarbijakrediidilepingu ülesütlemise tühisuse alus. Samuti võiks võimaldada tarbijal võlgnevuse tasumisega teatud aja jooksul pärast krediidiandja poolt tarbijakrediidilepingu ülesütlemist see tagasi pöörata ehk ülesütlemisavalduselt õigusjõu võtta (nt üks kord).

Tarbijakrediidilepingu refinantseerimine, võlatunnistus ja kompromiss

Tuleks sätestada, et võla kapitaliseerimisel on keelatud arvestada viivisvõlgnevuselt intressi. Lisaks tuleks ette näha, et tarbijakrediidist tuleneva võlgnevuse restruktureerimisel (nt võlatunnistuse, kompromissi, refinantseerimislaenu vormis) vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumise tagajärjeks on lepingu tühisus. Kehtima võiks jääda üksnes maksetähtaja pikendamine. Alternatiivselt võiks kaaluda regulatsiooni, mille kohaselt tarbijakrediidiga seotud võlatunnistused on tühised (st säilib senine kohustus).

Tarbijakrediidilepingu tagamisest (käendus, pant) tekkivad õigussuhted

Sätestada selgelt krediidiandja kohustus teavitada tarbijakrediidi puhul tarbija kohustusi tagavaid käendajaid ja kolmandast isikust pantijaid tarbija makseviivitustest (nt sellest, et tarbija on kahe osamaksega viivituses), tarbijakrediidilepingu lõpetamise ja täitemenetluse alustamise kavatsusest. Lisaks näha tarbijakrediidilepingute puhul ette globaalsete tagatiskokkulepete keeld. Tarbijakrediidilepingute muutmise lihtsustamiseks ja kulude vähendamiseks kaaluda hüpoteegi tagatiskokkuleppe notariaalselt tõestatud vormist loobumist. Sätestada, et tarbijakrediidi puhul kehtib kohustuste täitmise järjekorra kohta eriregulatsioon ka täitemenetluses. Tunnistada kehtetuks VÕS § 88 lg 2, mis mh justkui keelab hüpoteegiga tagatud kohustuste täitmise, kuni täitmata on tagamata või vähemtagatud kohustusi.

Tarbijakrediidist ja tagatisest tulenevate nõuete aegumine

Muuta regulatsiooni selliselt, et tarbijakrediidilepingust tulenevate nõuete aegumistähtaeg algaks (sarnaselt korduvatele kohustustele) selle kalendriaasta lõppemisest, mil nõue muutub sissenõutavaks.

Inkassoteenus

Kehtestada uue krediidihaldajate ja krediidiostjate direktiivi 2021/2167 alusel regulatsioon, mille kohaselt võlgade sissenõudjatele ja inkassoteenust pakkuvatele ettevõtetele kehtestatakse konkreetsed nõuded ning nende üle hakatakse teostama järelevalvet.

Krediidiandja ja tarbija nõuete kohtuväline ja kohtulik maksmapanek, täitemenetlus ja maksejõuetusmenetlused

Luua (nt FI juurde) lepitusmenetlusega tegelev sõltumatu ja lepitusmenetluse osaliste suhtes erapooletu üksus, mis tegeleks tarbijakrediidivaidluste kohtuvälise lahendamisega lepitusorgani põhimõttel, mh peaks nimetatud organil olema kokkulepete täitedokumendina kinnitamise õigus.

Kohtumenetluses tuleks piirata tagaseljaotsuste tegemise lubatavust tarbijakrediidiasjades, vähemasti olukorras, kus krediidiandja ei ole esitanud selgeid andmeid/kinnitusi kõigi tarbija kaitseks mõeldud VÕS-i sätete järgimise kohta. Alternatiivselt tuleks lubada tagaseljaotsuseid vaid väiksemate nõuete puhul või võimaldada kaja esitamist ka isiklikult hagi kättesaamisel, sõltumata mõjuvast põhjusest vastamatajätmisel. Lisaks peaks maksekäsu kiirmenetluses olema võimalik realiseerida vaid põhivõla- ja maksmata intressinõudeid. Muud kõrvalnõuded, võlatunnistused ja algsete maksete kapitaliseerimise kokkulepped tuleks lahendada hagimenetluses. Alternatiivselt tuleks luua tõhus mehhanism krediidi kulukuse määra järgimise ja viivisepiirangute kontrollimiseks. Kui kõrvalnõuete sissenõudmine jääb lubatuks, tuleks keelata maksegraafikute kinnitamine maksekäsu kiirmenetluses. Alternatiivselt viia need üle hagimenetluse nõuetele kompromissi kinnitamiseks (st tagada tuleb sisuline kontroll). Praktikas tuleks realiseerida tarbijakrediidilepingu poolte tõekohustus ja karistada valeandmeid esitanud krediidiandjaid preventiivselt. Oluline on tõhustada TTJA tegevust tarbijate kollektiivsete huvide kaitsel (ettekirjutuste tegemine, karistamine, õigus esitada kollektiivseid esindushagisid tarbijakrediidist tulenevate krediidiandja rikkumiste tõkestamiseks). Lisaks tuleb teavitada tarbijaid tõhusalt vajadusest kohtu kirjadele reageerida ja selle tegemata jätmise negatiivsetest tagajärgedest (teavituskampaania nt kohtu veebilehel, üldse võlgnike infoportaalides, vastamatajätmise tagajärgede väljatoomine kohtu kirjades).

Täitemenetluse kontekstis tuleks tunnistada kehtetuks palga alammäärast väiksematele sissetulekutele sissenõude pööramist võimaldavad sätted, mh TMS § 131 lg 2, § 132 lg 1^2. Lisaks tuleks sätestada, et tarbijakrediidi puhul kehtib kohustuste täitmise järjekorra kohta eriregulatsioon ka täitemenetluses. Viivise osas võiks kaaluda selle arvestamise lõpetamist pärast täitemenetluse

alustamist, alternatiivselt võiks kaaluda viivise arvestamise peatamist või summaliselt piiramist. Kaotada tuleks kohtutäituri lisatasu kinnistu müügi eest. Samuti on põhjendatud piirata täituritasu täitedokumendi võlgniku poolse täitmise korral pärast vabatahtliku täitmise tähtaja möödumist. Soovitame Kohtutäiturite- ja Pankrotihaldurite Kojal võtta üle töötukassa loodud kinnipidamiste infosüsteemi haldamine ning koostöös näiteks tööandjate keskliiduga leida võimalused kinnipidamistega seotud tegevuste lihtsustamiseks tööandja jaoks.

Maksejõuetusmenetluse puhul tuleks selgemalt reguleerida füüsilise isiku tegevuse ja majandamise korraldamist pankrotimenetluse ajal, eelkõige tema õigusi teenida sissetulekut. Lisaks tuleb sätestada selgelt, kuidas ja kui palju peab ta teenitust üle andma pankrotivarasse võlausaldajate nõuete rahuldamiseks, kohaldades eelduslikult sarnaseid reegleid täitemenetlusega. Füüsilisest isikust võlgniku kohustusest vabastamise tähtaegu tuleks lühendada eelnõus pakutud viisil, sidudes kohustusest vabastamise tähtaja varasema ajaga. Eelistatult võiks selleks olla maksejõuetusavalduse esitamise aeg (või vähemasti tuleks võimaldada kohtul selliselt arvestada). Diferentseerida tuleks kohustustest vabastamise menetluse ajal võlausaldajatele üleantava sissetuleku regulatsiooni, motiveerides võlgnikku rohkem teenima ja ühtlustades regulatsiooni täitemenetluse regulatsiooniga. Kaaluda tuleks kuluka usaldusisiku rolli maksejõuetusenetlustes ja pigem püüda raskustes olevaid inimesi abistada tasuta nõuga võlanõustajate kaudu. Samuti tuleks kaaluda õiguspoliitiliste piirangute kaotamist kohustuste osas, millest ei saa võlgnikku vabastada või mida ei saa ümber kujundada. Lisaks pakkuda kohustustest vabastamise menetlust ka kõige vaesematele tarbijatele, kel ei ole raha ka menetluskulude katteks, olgu ka menetlusabi vormis. Võlgade ümberkujundamise menetluses võiks lihtsamini lubada ümber kujundada ka kestvuslepinguid, mh pikendada krediidi tagastamise aega, lepinguid lõpetamata või blokeerides lõpetamise tagajärjed. Kohtul võiks olla selge võimalus vabastada võlgnik juba ette tagatise realiseerimisest järelejäävast jääkvõlast, mis motiveeriks ka võlausaldajat realiseerima tagatist maksimaalselt kasulikult.

5.2. Tarbijaharidus, nõustamine ja teavitamine

Tarbijate vaates on oluline saada operatiivselt infot ja nõu nii vastutustundlikuks laenamiseks kui ka probleemide ennetamiseks ja lahendamiseks. Samuti on oluline regulaarne teavitustöö ja tarbijate harimine, et elanikkond mõistaks nii traditsiooniliste kui ka uudsete krediiditoodete olemust. Suurendada tuleks tarbijate teadlikkust küsimuses, kuhu vajadusel oma õiguste kaitseks ja nõu saamiseks pöörduda. Sellest lähtuvalt toome analüüsi põhjal välja tarbijate seisukohalt olulisemad soovitused.

Finantsharidus

Eesti elanike rahatarkuse edendamise strateegia aastateks 2021–2030 toob välja kolm peamist eesmärki (Rahandusministeerium, 2021):

1) rahatarkus on kõigile kättesaadav;
2) rahatarkust kasutatakse igapäevaelu otsuste tegemisel;

3) toetav keskkond julgustab rahatarkuse rakendamist.

Uuringu kontekstis tähendab see, et rahatarkust peaks arendama ja süstemaatiliselt pakkuma kõigile täiskasvanuile, suunates senisest enam tegevusi tüüpilise võlgniku segmendile – 30–49-aastastele eesti- ja venekeelsetele Harjumaa ja Ida-Virumaa elanikele. Seni on Eestis suurem osa finantshariduse algatustest olnud suunatud eelkõige õpilastele ja õpetajatele ning keskendunud peaasjalikult planeerimise, säästmise ja investeerimise põhitõdede selgitamisele. Finantspädevuse kui elukestva õppe võtmepädevuse arendamise vajadust täiskasvanute hulgas on põhjalikumalt käsitlenud hiljuti Eesti Haridusteaduste Ajakirjas ilmunud artiklis Aarna, Riitsalu ja Venesaar (2021) ning Euroopa Komisjoni ja OECD koostöös on loomisel täiskasvanute finantspädevuse raamistik Euroopa Liidu riikidele. Strateegia kolmas eesmärk, julgustav ja toetav keskkond võiks antud uuringu kontekstis tähendada ühest küljest vastutustundlikku laenamist soosivat ja arutut tarbimist taunivat keskkonda nii krediidituru kui ka sotsiaalsete normide võtmes, teisest küljest aga kõigile teadaolevaid ja hõlpsasti kättesaadavaid nõustamisvõimalusi.

Eesti rahatarkuse strateegia rakendamisel soovitame keskenduda laenude ohtude ja võimaluste, vastutustundliku laenamise, nõu ja abi saamise võimaluste ning makseraskuste lahendamise selgitamisele eelkõige täiskasvanud elanike hulgas. Näiteks võiks kaaluda 2021. aasta sügisel ETV eetris olnud sarjale Rahamaraton järje tellimist ja keskenduda teisel hooajal eelkõige makseraskuste ennetamise ja vastutustundliku laenamise teemadele. Selleks võiksid lisaks tarbijatele, rahatarkuse ja finantsteenuste ekspertidele saates rääkida võlanõustajad, sotsiaaltöötajad, kohtutäiturid ning ka psühholoogid. Samuti saab kasutada näiteks Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Ameti tellimusel 2020. aasta lõpus valminud eesti-[96] ja venekeelsete[97] taskuhäälingute sarja Rahatarkuse pooltund ning kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajate ja võlanõustajate tasuta jagatavaid eesti-[98] ja venekeelseid[99] Rahaasjade märkmikke.

Teadlikkuse tõstmiseks nii traditsioonilistest (nt eluasemelaen, järelmaks) kui uuenduslikematest krediiditoodetest (nt Facebookis eraisikult eraisikule antavad laenud, „Osta nüüd, maksa hiljem" (BNPL) lahendused) tasuks riikliku strateegia rakendamise osapooltel korraldada regulaarseid teavituskampaaniaid. Lisaks erinevate krediiditoodete olemuse ja tingimuste selgitamisele võiksid need teavitada, et probleemide ennetamiseks ja lahendamiseks saab igaüks pöörduda võlanõustaja või kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötaja poole ning neilt tasuta nõu küsida.

Võlanõustamise kvaliteedi tõstmine

Uuringu tulemused näitasid, et võlanõustamine pole üle Eesti ühtlaselt kättesaadav ja sama kvaliteediga. Seepärast tuleb kaaluda viise võlanõustamise teenuse kättesaadavuse parandamiseks kohalike omavalitsuste tasandil ja võlanõustajatele ning sotsiaaltöötajatele regulaarset ja stabiilselt rahastatud täiendkoolituste pakkumist. Viimase osas saab eeskuju võtta Suurbritannias pakutavatest

[96] Rahatarkuse pooltund. https://soundcloud.com/rahatarkus.

[97] Rahatarkuse pooltund (vene k). https://soundcloud.com/rahatarkusest.

[98] Rahaasjade märkmik. https://lihtsaltrahast.ee/works/Rahaasjade_markmik_EE_veeb.pdf.

[99] Rahaasjade märkmik (vene k). https://lihtsaltrahast.ee/works/Rahaasjade_markmik_RUS_veeb.pdf.

akrediteeritud täiendkoolitustest[100] ja võlanõustajatele endile veebis kättesaadavatest materjalidest[101]. Samuti tasub kaaluda inglaste eeskujul võlanõustajate käsiraamatu väljaandmist[102], mõttelise jätkuna 2009. aastal Finantsinspektsiooni eestvedamisel ilmunud infokaustale Abiks võlanõustamisel. Eelnevalt soovitatud teavituskampaaniad on vajalikud elanikkonna teadlikkuse tõstmiseks võlanõustamise teenuse kasutamise võimalustest nii makseraskuste ennetamisel kui lahendamisel.

Suurbritannias on alates 4. maist 2021 võlgadesse sattunul võimalik saada hingamispausi (Breathing Space[103]) probleemide lahendamiseks võlanõustajate toel. See tähendab muuhulgas nõuete ja viiviste ajutiselt pausile panemist, et tarbija saaks oma rahaasjad rahulikult nõustaja toel üle vaadata ja leida viisi probleemide lahendamiseks. Eestis tasuks kaaluda sarnase lahenduse loomist, kuigi see eeldaks täiendavaid põhjalikumaid analüüse, mis antud uuringu raamesse ei mahtunud.

Täiendavad uuringud ja sekkumised

Tarbijate teadmiste, hoiakute ja käitumise hindamiseks ning nende muutumise mõõtmiseks oleks otstarbekas läbi viia longituudne uuring. Andmeid võiks koguda samadelt vastajatelt korra aastas riikliku strateegia kehtimise ajal, see tähendab vähemalt 2030. aastani. Lisaks ajakohasele ülevaatele krediiditoodete kasutamisest ja krediidi elukaare kõigist etappidest annaks see ka hea võimaluse hinnata strateegia rakendamise edukust ning probleemkohti.

Krediidituru arengu ja vastutustundliku laenamise suunamiseks tasuks läbi viia käitumuslikult kavandatud sekkumisi. Nende loomisel on hea lähtuda OECD käitumusliku poliitikakujundamise raamistikust BASIC[104]. See tähendab, et esmalt tuleks määratleda konkreetne käitumine, mida on vaja muuta, seejärel analüüsida olemasolevate andmete põhjal ja vajadusel uusi andmeid kogudes, mis seda käitumist põhjustab ja mõjutab. Nende kahe etapi tulemuste põhjal saab kavandada strateegiad antud käitumise muutmiseks, disainida nende strateegiate põhjal sekkumised ja testida neid väiksemal skaalal. Pilootuuringu tulemuste põhjal saab edukaks osutunud strateegiat laiendada ja rakendada kogu sihtrühmale.

[100] Wiseradviser. https://www.wiseradviser.org/.

[101] Money and Pensions Service – Raising the Standards of Debt Advice. https://debtquality.org.uk/.

[102] Debt Advice Handbook (13th edition). https://askcpag.org.uk/publications/-216856/debt-13th-edition.

[103] Money and Pensions Service – Breathing Space. https://moneyandpensionsservice.org.uk/our-debt-work/breathing-space/.

[104] Tools and Ethics for Applied Behavioural Insights: The BASIC Toolkit. https://www.oecd-ilibrary.org/governance/tools-and-ethics-for-applied-behavioural-insights-the-basic-toolkit_9ea76a8f-en.

KASUTATUD ALLIKAD

Aarna, O., Riitsalu, L., & Venesaar, U. (2021). Finantspädevuse kui elukestva õppe võtmepädevuse raamistik. Eesti Haridusteaduste Ajakiri, 9(2), 155-183. https://doi.org/10.12697/eha.2021.9.2.07

Almenberg, J., Lusardi, A., Säve-Söderbergh, J., & Vestman, R. (2020). Attitudes Toward Debt and Debt Behavior (WP 2020-2; Working Paper Series, p. 54). Global Financial Literacy Excellence Center. https://gflec.org/wp-content/uploads/2020/04/Working-Paper-Attitudes-Toward-Debt-and-Debt-Behavior-3_26_2020.pdf?x21285

Bank of Finland statistika https://www.suomenpankki.fi/en/Statistics/other-financial-institutions-loans-and-interest-rates/

Białowolski, P., Cwynar, A., Cwynar, W., & Węziak-Białowolska, D. (2020). Consumer debt attitudes: The role of gender, debt knowledge and skills. International Journal of Consumer Studies, 44(3), 191–205. https://doi.org/10.1111/ijcs.12558

Branten, E. Majapidamiste võlg on jaotunud väga ebaühtlaselt. https://www.eestipank.ee/blogi/majapidamiste-volg-jaotunud-vaga-ebauhtlaselt

Cwynar, A., Cwynar, W., & Wais, K. (2019). Debt Literacy and Debt Literacy Self-Assessment: The Case of Poland. Journal of Consumer Affairs, 53(1), 24–57. https://doi.org/10.1111/joca.12190

Eesti elanike finantskirjaoskuse ehk rahatarkuse uuring. Turu-uuringute AS. https://www.rahandusministeerium.ee/sites/default/files/eesti_elanike_finantskirjaoskuse_aruanne_loplik_november_2019_.pdf

Finantsinspektsiooni 2020. aasta aruanne. Finantsinspektsioon. https://www.fi.ee/sites/default/files/2021-03/finantsinspektsiooni_2020._aasta_aruanne.pdf

Finantsteenuste turu ülevaated. Finantsinspektsioon. https://www.fi.ee/et/teema/finantsteenuste-turu-ulevaated

Folke, T., Gjorgjiovska, J., Paul, A., Jakob, L., & Ruggeri, K. (2021). Asset: A new measure of economic and financial literacy. European Journal of Psychological Assessment, 37(1), 65–80. https://doi.org/10.1027/1015-5759/a000575

Gathergood, J. (2012a). Self-control, financial literacy and consumer over-indebtedness. Journal of Economic Psychology, 33(3), 590–602. https://doi.org/10.1016/j.joep.2011.11.006

Gathergood, J. (2012b). Debt and Depression: Causal Links and Social Norm Effects*. The Economic Journal, 122(563), 1094–1114. https://doi.org/10.1111/j.1468-0297.2012.02519.x

Grohmann, A., & Hamdan, J. (2021). The Effect of Self-Control and Financial Literacy on Impulse Borrowing: Experimental Evidence (SSRN Scholarly Paper ID 3864924). Social Science Research Network. https://doi.org/10.2139/ssrn.3864924

Järelevalve aruanne. Justiitsministeerium. https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/kohtutaiturite_notarite_ja_pankrotihaldurite_aruanne_2014.pdf

Kaldmäe, L., Sinisaar, H. (2021). Analüüs võlgnikest, kelle suhtes on algatatud täitemenetlus. Sotsiaalministeerium. https://www.sm.ee/sites/default/files/taitemenetluse_volgnike_analuus_29.09.21_cl.pptx

Kallas, R. Madalama sissetulekuga majapidamiste laenumaht on hakanud kiiresti kasvama. https://www.eestipank.ee/blogi/madalama-sissetulekuga-majapidamiste-laenumaht-hakanud-kiiresti-kasvama

Kempson, E., Finney, A., & Poppe, C. (2017). Financial Well-Being. A Conceptual Model and Preliminary Analysis (Project Note No. 3–2017; p. 74). Consumption Research Norway - SIFO. https://www.bristol.ac.uk/media-library/sites/geography/pfrc/pfrc1705-financial-well-being-conceptual-model.pdf

Krediidiandja tegevusluba. Finantsinspektsioon. [Viimati muudetud 08.01.2019]. https://www.fi.ee/et/pangandus-ja-krediit/krediidivaldkonna-tegevuslubade-taotlemine/krediidiandja-tegevusluba

Krediidiandjate ja -vahendajate seadus (KAVS). (RT I, 19.03.2015, 4, redaktsioon 14.12.2019 – k.a.). https://www.riigiteataja.ee/akt/119032015004

Krediidiasutuse tegevusluba. Finantsinspektsioon. [Viimati muudetud 24.09.2018]. https://www.fi.ee/et/pangandus-ja-krediit/krediidivaldkonna-tegevuslubade-taotlemine/krediidiasutuse-tegevusluba

Krediidiasutuse väljastatud laenud ja kaasatud ressurss. Finantsinspektsioon. https://www.fi.ee/koond/laen_kred.php

Krediidiasutuste statistika. (i.a). Eesti Pank. https://statistika.eestipank.ee/#/et/p/FINANTSSEKTOR/147

Latvijas Banka statistika. (i.a.). https://www.bank.lv/en/statistics/stat-data/interest-rate-statistics

Lusardi, A., & Tufano, P. (2015). Debt literacy, financial experiences, and overindebtedness. Journal of Pension Economics and Finance, 14(04), 332–368. https://doi.org/10.1017/S1474747215000232

Meriküll, J., Rõõm, T. Eesti leibkondade finantskäitumise ja tarbimisharjumuste uuring: 2017. aasta küsitluse tulemused. Eesti Pank. https://www.eestipank.ee/publikatsioonid/teemapaberid/2019/12019-jaanika-merikull-tairi-room-eesti-leibkondade-finantskaitumise-ja-tarbimisharjumuste-uuring

Mitchell, O., & Lusardi, A. (Eds.). (2020). Remaking Retirement: Debt in an Aging Economy. Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oso/9780198867524.001.0001

Negatiivsete intressimäärade mõju eesti majandusele ja finantssektorile. Eesti Pank. https://haldus.eestipank.ee/sites/default/files/2021-07/tp2_2020_est_v2.pdf

Netemeyer, R. G., Warmath, D., Fernandes, D., Lynch, J. G., Fischer, E., & Toubia, O. (2018). How Am I Doing? Perceived Financial Well-Being, Its Potential Antecedents, and Its Relation to Overall Well-Being. Journal of Consumer Research, 45(1), 68–89. https://doi.org/10.1093/jcr/ucx109

OECD. (2020). OECD/INFE 2020 International Survey of Adult Financial Literacy (p. 78). OECD Publishing.

Omaraha. OÜ Omaraha veebileht. https://omaraha.ee/et/

Quispe-Torreblanca, E. G., Stewart, N., Gathergood, J., & Loewenstein, G. (2019). The Red, the Black, and the Plastic: Paying Down Credit Card Debt for Hotels, Not Sofas. Management Science, 65(11), 5392–5410. https://doi.org/10.1287/mnsc.2018.3195

Rahatark Eesti. Eesti elanike rahatarkuse edendamise programm aastateks 2021–2030. Rahandusministeerium.

Sotsiaalkindlustusamet. (2020). Võlanõustamisteenus. Juhend kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöö ametnikule. https://sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Jarelevalve/KOV_noustamisyksus/volanoustamisteenuse_juhend.pdf

Tammer, S. Varasemast kiirlaenupreeriast tänasesse inkassoitke. https://www.fi.ee/et/blogi/varasemast-kiirlaenupreeriast-tanasesse-inkassoitke

Turuosaliste register. Krediidiandjad. Finantsinspektsioon. https://www.fi.ee/et/pangandus-ja-krediit/krediidiandjad

Turuosaliste register. Krediidiasutused. Finantsinspektsioon. https://www.fi.ee/et/pangandus-ja-krediit/krediidiasutused

Turuosaliste register. Krediidivahendajad. Finantsinspektsioon. https://www.fi.ee/et/pangandus-ja-krediit/krediidivahendajad

Turu-uuringute AS. (2019). Eesti elanike finantskirjaoskuse ehk rahatarkuse uuring. https://www.rahandusministeerium.ee/et/system/files_force/document_files/eesti_elanike_finantskirjaoskuse_aruanne_loplik_november_2019_.pdf?download=1

Tähtajaks tasumata laenude jääk, 31.01.1997-31.08.2021. Eesti Pank.

Uskumatu: Eesti üksikema laenas 46 000 eurot igapäevaste kulutuste jaoks ja sattus võlaorjusesse. (2021). Delfi Ärileht, 24.09.2021. https://arileht.delfi.ee/artikkel/94671709/uskumatu-noor-uksikema-laenas-46-000-eurot-igapaevaste-kulutuste-jaoks-ja-sattus-volaorjusesse

Vabanenud pensioniraha ja muutus statistikas kahandasid tarbimislaenude jääki. ERR, 3.12.2021. https://www.err.ee/1608420863/vabanenud-pensioniraha-ja-muutus-statistikas-kahandasid-tarbimislaenude-jaaki

LISAD

Lisa 1. Küsitluse ankeet

Uurimisküsimus pakkumises ja täpsustused lähteülesandes	**Küsimus ja vastusevariandid**	**Allikas**
Millised on tarbija eelistused ja kaalutlused krediiditoodete valimisel (sh tarbija jaoks olulisemad krediiditoodete omadused)? *Kui palju inimesed üldse küsivad erinevatest krediidiandjatelt pakkumisi ja võrdlevaid neid pakkumisi omavahel ning kas saavad üldse kokkuvõttes aru, et mis on erinevused (s.t. milline on soodsaim variant nende jaoks)?* *Millist rolli mängib laenu saamise protsessi kiirus - esitasin taotluse ja saan raha oma kontole loetud minutite jooksul?*	*Kui Sul on vaja võtta eluasemelaenu, mille alusel valite sobiva teenuse?* *1. Uurin infot ja küsin pakkumisi erinevatelt laenuandjatelt, võrdlen ja seejärel valin* *2. Mõnikord võtan erinevaid pakkumisi, mõnikord mitte* *3. Lähen oma kodupanka ja võtan laenu sealt* *4. Otsin sobiva laenu internetiotsinguga* *5. Ostan tuttava laenuandja kaudu* *6. Muu .....* *Kui valid mitme eluasemelaenu pakkumise vahel, siis mis on Sinu jaoks kõige olulisem?* *1. Laenu hind* *2. Laenuandja usaldusväärsus* *3. Laenu saamise kiirus* *4. Laenu taotlemise mugavus* *5. Klienditeenindaja pädevus* *6. Laenu tagasimakse perioodi pikkus* *Kui Sul on vaja võtta tarbimislaenu (st tagatiseta laenu näiteks suurema ostu jaoks), mille alusel valid sobiva teenuse?* *1. Uurin infot ja küsin pakkumisi erinevatelt laenuandjatelt, võrdlen ja seejärel valin* *2. Mõnikord võtan erinevaid pakkumisi, mõnikord mitte* *3. Lähen oma kodupanka ja võtan laenu sealt* *4. Otsin sobiva laenu internetiotsinguga*	Kohandatud mitmest allikast kokku (Turu-uuringute AS 2019; Finantsinspektsioon, 2009; UK www.fincap.org.uk/en/articles/financial-capability-survey)

Uurimisküsimus pakkumises ja täpsustused lähteülesandes	**Küsimus ja vastusevariandid**	**Allikas**
	5. Ostan tuttava laenuandja kaudu *6. Muu .....* *Kui valid mitme tarbimislaenu pakkumise vahel, siis mis on Sinu jaoks kõige olulisem?* *1. Laenu hind* *2. Laenuandja usaldusväärsus* *3. Laenu saamise kiirus* *4. Laenu taotlemise mugavus* *5. Klienditeenindaja pädevus* *6. Laenu tagasimakse perioodi pikkus*	
Kuivõrd on tarbija teadlik erinevate krediiditoodete omadustest, krediidiga kaasnevatest riskidest ning enda õigustest ja kohustustest?	Kujuta ette, et pead võtma 100 eurot laenu. Kummal tingimusel pead vähem tagasi maksma, kas tagasimakse 105€ või 100€ pluss 3%? a) 105€ b) 100 pluss 3% c) Ei tea d) Keeldus vastamast Spotify konto 12 kuuks maksab 120€ kui maksad ette. Oled aga otsustanud igakuiste maksete kasuks, maksad 10€ kuus pluss aastane intressimäär 5% Kui palju umbes neil tingimustel see teenus Sulle aastas maksma läheb? a) 118€ b) 123€ c) 180€ d) 126€ Mida väljendab tarbijakrediidi kulukuse määr? a. laenu intressimäära aastas b. laenu intressimäära aastas koos täiendavate tasudega c. laenu intressimäära kuus	Folke et al., 2021 uus

Uurimisküsimus pakkumises ja täpsustused lähteülesandes	**Küsimus ja vastusevariandid**	**Allikas**
	d. laenu hinda koos viivistega kui peaksin võlgu jääma e. ei tea Oled käendanud tuttava laenu, mida see Sinu rahaasjade jaoks tähendab? *Nimeta (avatud vastus)*	uus
Kuivõrd on tarbija teadlik enda õigustest raskustesse sattumise puhul abi saada? *Kas tarbijad teavad üldse kuhu probleemide korral pöörduda – TTJA, kohus? Või kas siin oleks vaja eraldi ombudsmani?*	*Kuhu Sa saaksid oma õiguste kaitseks pöörduda, kui Sul tekib lahkheli või arusaamatus krediidipakkujaga (st Sulle laenu andnud asutusega)?* *Nimeta (avatud vastus)*	Kohandatud Finantsinspektsiooni 2009. aasta uuringust.
Lisaks meie hinnangul asjakohased küsimused		
Kogemused igasuguste uudsete ja mitteuudsete laenuteenustega: Laenu tagasimaksete osakaal sissetulekuist	Kas Sul on võetud laen, mida veel täielikult tagasi pole maksnud (MÄRKUS: võimalik mitu vastusevarianti valida): 1. pangast eluaseme laen 2. pangast muu laen (nt liising) 3. liising mõnest muust kohast, kui pangast 4. järelmaksuna mõnest kauplusest 5. kiirlaenu pakkujalt 6. hoiu-laenu ühistust 7. ühisrahastusplatvormilt 8. kelleltki Teile mitte tuttavalt eraisikult läbi sotsiaalmeedia 9. tuttavalt, sõbralt või pereliikmelt 10. pandimajast 11. mujalt, palun täpsusta..... 12. ei ole KUI VASTAS JAH ELUASEME LAENULE	Kohandatud ja täiendatud UK uuringu põhjal www.fincap.org.uk/en/articles/financial-capability-survey

Uurimisküsimus pakkumises ja täpsustused lähteülesandes	**Küsimus ja vastusevariandid**	**Allikas**
	Kui suur osa Sinu igakuisest sissetulekust kulub laenu tagasi maksmisele? 1. Alla veerandi kogu sissetulekust 2. Veerand kuni pool 3. üle poole 4. Ei oska öelda 5. ei soovi vastata KUI VASTAS JAH MÕNELE MUULE LAENULE Kui suur osa Sinu igakuisest sissetulekust kulub laenu(de) tagasi maksmisele? 1. Alla veerandi kogu sissetulekust 2. Veerand kuni pool 3. üle poole 4. Ei oska öelda 5. ei soovi vastata Mil määral on arved ja laenu tagasimaksed Sinu jaoks koormavad? 1. Pole sugugi koormavad 2. Mingil määral koormavad 3. On väga koormavad 4. Ei oska öelda.	
Laenamine igapäevaste kulutuste jaoks	Kui tihti Sa kasutad krediitkaarti, järelmaksu, tarbimislaenu või muud laenu selelks, et tasuda igapäevaste kulude (nt toit) eest, sest Sul pole hetkel piisavalt raha? 1. Väga tihti 2. Tihti 3. Mõnikord 4. Harva	Kempson et al., 2017

Uurimisküsimus pakkumises ja täpsustused lähteülesandes	**Küsimus ja vastusevariandid**	**Allikas**
	5. Mitte kunagi 6. ei oska öelda Kui tihti on juhtunud, et pead laenu võtma selleks, et tasuda teisi laene või võlgu? 1. Väga tihti 2. Tihti 3. Mõnikord 4. Harva 5. Mitte kunagi 6. ei oska öelda	
Hoiakud laenudesse	Palun hinnake iga väite kohta, kuivõrd see käib teie kohta, see tähendab, kas olete sellega enda puhul nõus või mitte. Skaalal 1=olen täiesti nõus ja 5=ei ole sugugi nõus. • Ma usaldan finantsasutusi, kes annavad tarbijatele laene • Pole midagi halba selles kui võetakse laene selleks, et tasuda varasemaid laenukohustusi • Elu on laenude abil muretum • Laenu tohiks võtta alles viimases hädas. Neid peaks võtma ainult siis, kui teist lahendust enam pole. • Laenudega kaasnevad asjatud ja suured risked.	Białowolski et al., 2020

Lisa 2. Küsitluse andmete koosmõjude analüüs

Tabel 15. Küsitluse vastuste analüüs soo, rahvuse, vanuse, maakonna ning elukoha järgi. * statistiline olulisus p=0,02-0,05, ** statistiline olulisus p=<0,02. Statistiliselt mitteolulisi seoseid pole välja toodud (tabeli lahter värvitud tumedamaks)

Küsimus	Sugu	Rahvus	Vanus	Maakond	Linnas või maal?
Eluasemelaen – kui palju uuritakse infot ja küsitakse pakkumisi erinevatelt laenuandjatelt?		75% eestlastest uurivad mitut pakkumist, venelaste puhul 69%, muu rahvuse puhul 61%. Venelased eelistavad enda kodupanka 11% pp rohkem, kui eestlased. *	91% 18-34 aastastest otsivad pakkumisi, peale seda väheneb mitme pakkumise võtmise osakaal iga täiendava eluaasta kohta ligilähedaselt protsendi. Mida vanem inimene, seda rohkem eelistatakse võtta laen enda kodupangast. **	Rohkem valitakse erinevaid pakkumisi Tartumaal ja Tallinnas (ligi 80% inimestest), kõige vähem aga Võrumaal (54%). *	Mida väiksem koht, seda vähem võrreldakse erinevaid eluasemelaenude pakkumisi. Tallinna puhul 79%, teistes suuremates linnades veidi vähem, maakohtade puhul aga 69% inimestest. **
Kui valite mitme eluasemelaenu pakkumise vahel, siis mis on Teie jaoks kõige olulisem?	Naistele ja meestele on laenu hind väga tähtis (64-68% inimestest). Naistele on aga laenuandja usaldusväärsus ligi kaks korda tähtsam kui meestele (12% ning 22%), samal ajal kui meestele on olulisem laenu saamise kiirus ja tagasimakse periood. *		Keskealistele on ülekaalukalt kõige tähtsam hind (75% inimestest), 18-34 ning 65+ vanustele on hind vähem oluline, vastavalt 59% ja 48% inimestest. Neile on olulisem laenuandja usaldusväärsus. **		
Tarbimislaen – kui palju uuritakse infot ja küsitakse pakkumisi erinevatelt laenuandjatelt?	Mehed on ligi kaks korda tõenäolisemad otsima tarbimislaenude pakkumisi interneti teel. **	Venelased eelistavad võtta tarbimislaen kodupangast rohkem kui eestlased (vastavalt 27% ning 20%). **	Nooremad inimesed uurivad konkureerivaid pakkumisi tarbimislaenudele oluliselt enam, trend on püsiv ea kasvades (80% 18-24 aastastest, 55% 75+ aastastest). **	Vähem võetakse erinevaid pakkumisi Läänemaal (38%), Võrumaal (48%) ning Valgamaal (50%). 22% Võrumaa vastanutest ei võrdle üldse pakkumisi. Väärtus on kõrgem Tallinnas (ligi 70%). **	Inimesed võrdlevad rohkem tarbimislaenude pakkumisi Tallinnas ning maakohtades (ligi 70%), vähem aga teistes linnades (57%). *

Küsimus	Sugu	Rahvus	Vanus	Maakond	Linnas või maal?
Kui valite mitme tarbimislaenu pakkumise vahel, siis mis on Teie jaoks kõige olulisem?				Tarbimislaenu hind on olulisem Tartu (75%) ja Tallinna elanikele (66%), vähem aga Ida-Virumaal (53%) ja Valgamaal (46%). Ida-Virumaal on laenuandja usaldusväärsus oluline 25%-le vastajatest, samas kui tüüpiliselt on see oluline vaid 10%-le. *	Maakohtades ning Tallinnas on tähtsam tarbimislaenu hind, teistes linnades taotlemise mugavus, laenu kiirus ning laenuandja usaldusväärsus. *
Intressi ja kuumaksu kontrollküsimused	19% meestest ning 27% naistest ei teadnud intressiküsimusele õiget vastust või vastas valesti. **	22% eestlastest, 30% venelastest ning 23% muust rahvusest inimestest ei teadnud intressiküsimusele õiget vastust või vastas valesti. *	Mida vanem inimene seda rohkem vastati kuumaksu küsimusele valesti: 25% 18-24 aastastest vastas valesti, samas kui seda tegi 45% keskealistest ja ligi 50% 65+ vanustest.**		
Mida väljendab krediidikulukuse määr?	47% meestest ning 64% naistest ei teadnud KKM küsimusele õiget vastust või vastas valesti. **	53% eestlastest, 65% venelastest ning 62% muust rahvusest inimestest ei teadnud KKM küsimusele õiget vastust või vastas valesti.**	Alla 25 aastased ning üle 65 aastased inimesed on vähem teadlikud KKM-st (valede vastuste osakaal 70-75% vastajatest). Keskealistel vähem valesti vastatud (u 40-50%). **		
Kas teil on pangast eluasemelaen või muu laen (nagu liising), mis pole veel täielikult tasutud?		Venelastel on tasumata eluasemelaen ligi poole enamatel inimestel, kui eestlastel. **	Kõige aktiivsemad eluasemelaenude võtjad on 25-34 ja 34-44 aastased (laen on rohkem kui 50%-l). Vaid mõnel üksikul alla 25 aastasel või üle 65 aastasel on tasumata eluasemelaen. Muudel pangast saadud laenudel sama tulemus. **	Harjumaa sh Tallinna ning Tartumaa elanikel on kõige rohkem täielikult tasumata eluasemelaene (üle 50% inimestest). Kõige vähem Ida-Virumaal ja Viljandimaal (ligi 20%). **	Muid tasumata pangast saadud laene on maakohtades ning teistes suuremates linnades rohkem, kui Tallinnas ning väiksemates linnades (25% vs 17%). *

Küsimus	Sugu	Rahvus	Vanus	Maakond	Linnas või maal?
Kas teil on võetud järelmaks, mida pole veel täielikult tasutud?			Sama tulemus mis eluasemelaenude puhul. **	Rohkem Ida-Virumaal (11% vastajatest), Rapla- ja Põlvamaal (20%). Teistes maakondades osakaal tüüpiliselt alla 5% inimestest. **	
Kas Teil on võetud tuttavatelt või pandimajast laen, mida veel täielikult tagasi pole maksnud?		Võrreldes eestlastega on venelastel poole võrra rohkem laene pandimajast. *	Oluliselt rohkem 25-34 aastaseid võtab laenu tuttavatelt (9%). Teistes vanusegruppides osakaal alla 4%, vanuse kasvades osakaal kahaneb. **		
Kui suur osa Teie igakuisest sissetulekust kulub laenu tagasi maksmisele? Kui koormavad laenu tagasimaksed teile tunduvad?			Ligi 30%-l 25-54 vanustest kulub laenu tasumiseks üle veerandi enda sissetulekust. Teistes vanusegruppides on säärase laenukoormusega inimeste osakaal tüüpiliselt alla 20%. Samas väljendasid kuni 24 aastased ning vanemad kui 65 aastased inimesed teistest ligi kaks korda sagedamalt (11%) et võetud laenud on neile väga koormavad. **	Oluline osa sissetulekust (rohkem kui veerand) kulub Tartumaal, Harjumaal ja Tallinnas (ligi kolmandik vastanutest). **	Tallinnlastel on suurema tõenäosusega laenude tagasimakse suurem kui veerand nende sissetulekust (ligi kolmandik inimestest). Mujal on osakaal 20%. **
Kui tihti Te kasutate krediitkaarti, järelmaksu, tarbimislaenu jm igapäevasteks kuludeks?		Venelased kasutavad krediiditooteid igapäevakuludeks tihti või väga tihti üle kolme korra suurema tõenäosusega, kui eestlased (vastavalt 4% ning 14%). 44% venelastest ning 67% eestlastest ei kasuta neid	35-64 vanused kasutavad tihedamini (osakaal ligi 10%), teistel madalam, ligi 2%. Vähem kui veerand alla 25 ning üle 65 aastastest kasutab üldse antud krediiditooteid. **	Ida-Virumaal ning Pärnumaal kasutab krediiditooteid igapäevasteks kulutusteks väga tihti või tihti 18% vastanutest, Tallinnas ja Tartus veidi üle 10%, mujal tüüpiliselt alla 10% inimestest. *	Kõige tihedamini kasutatakse krediiditooteid igapäevakulutusteks teistes suuremates linnades (12%), aga ka Tallinnas (7%). Maakohtades ning väiksemates linnades

Küsimus	Sugu	Rahvus	Vanus	Maakond	Linnas või maal?
		kunagi igapäevasteks kulutusteks. **			vähem, ligi 5% inimestest. **
Hoiak: Ma usaldan finantsasutusi, kes annavad tarbijatele laene	Naised on tarbijalaenupakkujate suhtes ettevaatlikuma hoiakuga, umbusaldades asutusi mõnevõrra rohkem kui mehed. Samas on meeste puhul rohkem neid, kes täielikult usaldavad või mingil juhul ei usalda. **		Tarbijalaenupakkujaid usaldavad rohkem alla 25 aastased ning üle 75 aastased inimesed. Keskealised on pigem neutraalsed või kahtlustavad. **		
Hoiak: Pole midagi halba selles kui võetakse laene selleks, et tasuda varasemaid laenukohustusi; Hoiak: Elu on laenude abil muretum	Mehed leiavad kaks korda rohkem, et laenu võtmine varasemate kohustuste tasumiseks on õigustatud (9% vs 4,5%). Naised on aga rohkem veendunud, et see on väga halb tegevus (60% naistest).*		Mida vanem inimene seda rohkem on ta vastu sellele, et laene kergekäeliselt võetakse. Umbes 11% alla 25 aastastest on aga nõus sääraselt laenu võtma ning peab elu koos laenuga muretumaks. Väärtus kahaneb ligi 1pp võrra iga aastakümne vanuse eest. **		
Hoiak: Laenu tohiks võtta alles viimases hädas		Venelaste puhul on väitega nõus 82%, eestlastest 67%. Laenamisse suhtuvad väga leebelt aga samuti venelased (ligi 2 korda tihedamini kui eestlased). Teisisõnu on venelastel kujunenud tugevamate arvamustega inimesed (mõlemas suunas). **	Mida vanem inimene seda rohkem pooldab ta antud väidet. **	Harjumaal (va Tallinn) ning Tartumaal ollakse rohkem nõus võtma laene ka siis kui pole hädavajalik. Väiksemates maakondades on inimesed rohkem antud väite poolt. **	Linnades (va Tallinn) on inimesed rohkem nõus võtma laenu, kui see pole hädavajalik (ligi 18%), maal ning Tallinnas ligi 10%. *

Küsimus	Sugu	Rahvus	Vanus	Maakond	Linnas või maal?
Hoiak: Laenudega kaasnevad asjatud ja suured riskid		Venelased on laenuriskide osas ettevaatlikumad kui eestlased (9% vs 17%). **	Mida vanem inimene seda rohkem pooldab ta antud väidet. **	Kõige ettevaatamatud riskide suhtes on Tartumaalased (20%), aga ka Tallinnlased (ligi 15%). Kõige ettevaatlikumad on Ida-Virumaalased, kus riske ei pea oluliseks vaid 5% inimestest. *	

Lisa 3. Tarbijakrediidi õiguslik analüüs – rõhuasetusega vastutustundliku laenamise normide mõjule ja tõhususele

1. Sissejuhatus

1.1. Analüüsitavad teemad

Teemad on analüüsi autorite poolt valitud selliselt, et hõlmatud oleksid erinevad etapid, milles füüsilisest isikust krediidivõtjal, st tarbijal seoses tarbijakrediidiga praktikas probleeme võiks tekkida. Teemasid on käsitletud erineva põhjalikkusega, sõltuvalt nende olulisusest tarbijakrediidi kontekstis ja sellest, kas ja mis ulatuses need uuringu pakkumuses on kajastatud ning tellija poolt prioritiseeritud. Õigusliku analüüsi põhifookuseks on vastutustundliku laenamise regulatsioon.

Tarbijakrediidi õiguslikus analüüsis on käsitletud järgmisi teemasid:

- tarbijakrediidi mõiste ja tarbijakrediidi sätete kohaldatavus;
- avalikõiguslikud nõuded krediidipakkujatele ja järelevalve;
- tarbijakrediidi reklaam;
- tarbija lepingueelne teavitamine;
- vastutustundliku laenamise põhimõte;
- tarbijakrediidilepingu formaalsed nõuded;
- tarbijakrediidilepingust vabanemise võimalused – lepingu tühisus ja tühistamine, lepingu lõpetamine tarbija poolt;
- krediidipakkujate rahalised nõuded tarbija makseviivituse jm rikkumiste puhul;
- tarbijakrediidilepingust taganemise ja selle erakorralise ülesütlemise piirangud ning nõuded krediidipakkujale;
- tarbijakrediidilepingu refinantseerimine, kompromiss, võlatunnistus;
- tarbijakrediidist ja tarbijakrediidilepingu tagamisest tulenevate nõuete aegumine;
- tarbijakrediidilepingu tagamisest (käendus, pant eelkõige) tekkivad täiendavad õigussuhted;
- tarbija vastu suunatud nõuete loovutamine, inkassoteenus;
- krediidipakkuja ja tarbija nõuete maksmapanek kohtuväliselt ja kohtus;
- tarbija kaitse kohtumenetluses;
- tarbija kaitse täitemenetluses;
- tarbija kaitse maksejõuetusmenetlustes.

Metoodiliselt on nimetatud teemade puhul käsitletud vastavat Euroopa Liidu (EL) ja Eesti regulatsiooni, Eesti kohtupraktikat ning toodud välja kesksed probleemid. Vastutustundliku laenamise kontekstis oluliste teemade puhul on lisaks analüüsitud ka võrdlusriikide seadusi. Iga

teema kohta on lõpuks esitatud järeldused ja tehtud võimalikud ettepanekud regulatsiooni või praktika muutmiseks.

Kuigi praeguse uuringu puhul on kasutatud krediiditoodete pakkujaks oleva lepingupoole puhul üldmõistet krediidipakkuja, kasutatakse õigusanalüüsis selguse tagamiseks õigusaktides kasutatud mõisteid. Õiguslik analüüs on koostatud eelkõige tarbija vaatest lähtuvalt ning turuosaliste huvide tasakaalustamiseks tuleb enne analüüsis tehtud ettepanekute rakendamist nende mõju krediituru osalistele täiendavalt hinnata.

1.2. Euroopa Liidu õigus

Euroopa Liidu õigus, millel on otsene puutumus tarbijakrediidiga või mis vähemasti mõjutab tarbijakrediidist tulenevate õiguste teostamist, on märkimisväärne.

Tarbijakrediidilepingutega seonduvat reguleeriti juba 1986. a vastu võetud nn I tarbijakrediididirektiivis (87/102/EMÜ)[105]. Nimetatud direktiiv tunnistati kehtetuks 2008. a vastu võetud uue tarbijakrediididirektiiviga (2008/48/EÜ)[106]. Sellele lisandus 2014. a elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidilepinguid reguleeriv direktiiv (2014/17/EL)[107]. Direktiivi 2008/48/EÜ rakendamise kohta avaldati 2014. a raport[108]. Uue tarbijakrediidi direktiivi ettepanek avalikustati 2021. a[109].

Tarbijakrediidilepingute kehtivuse ja sõlmimise kontekstis on teatud määral tähendus ka ebaõiglaste lepingutingimuste direktiivil (93/13/EMÜ)[110]. Tarbijakrediidi turustamisega seonduvat reguleerivad finantsteenuste kaugturustuse direktiiv (2002/65/EÜ)[111], eksitava ja võrdleva reklaami direktiiv (2006/114/EÜ)[112] ning ebaausate kaubandustavade direktiiv (2005/29/EÜ)[113].

---

[105] Nõukogu direktiiv, 22.12.1986, tarbijakrediiti käsitlevate liikmesriikide õigus- ja haldusnormide ühtlustamise kohta (87/102/EMÜ). - ELT L 042, 12.2.1987, lk-d 48-53.

[106] Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2008/48/EÜ, 23.04.2008, mis käsitleb tarbijakrediidilepinguid ja millega tunnistatakse kehtetuks nõukogu direktiiv 87/102/EMÜ. - ELT L 133, 22.5.2008, lk-d 66—92.

[107] Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2014/17/EL, 04.02.2014, elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidilepingute kohta ning millega muudetakse direktiive 2008/48/EÜ ja 2013/36/EL ja määrust (EL) nr 1093/2010. - ELT L 60, 28.2.2014, lk-d 34—85.

[108] European Commission, Brussels, 14.5.2014, COM(2014) 259 final. Report from the Commission to the European Parliament and the Council on the implementation of Directive 2008/48/EC on credit agreements for consumers. - https://ec.europa.eu/transparency/documents-register/detail?ref=COM(2014)259.

[109] Brüssel, 30.6.2021, COM(2021) 347 final, 2021/0171(COD). Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv tarbijakrediidi kohta.

[110] Nõukogu direktiiv 93/13/EMÜ, 05.04.1993, ebaõiglaste tingimuste kohta tarbijalepingutes. - ELT L 095, 21.4.1993, lk-d 29–34.

[111] Euroopa Parlamendi Ja Nõukogu direktiiv 2002/65/EÜ, 23.09.2002, milles käsitletakse tarbijale suunatud finantsteenuste kaugturustust ja millega muudetakse nõukogu direktiivi 90/619/EMÜ ning direktiive 97/7/EÜ ja 98/27/EÜ. - EÜT L 271, 9.10.2002, lk-d 16—24.

[112] Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2006/114/EÜ, 12.12.2006 , eksitava ja võrdleva reklaami kohta. - ELT L 376, 27.12.2006, lk-d 21—27.

[113] Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2005/29/EÜ, 11.05.2005, mis käsitleb ettevõtja ja tarbija vaheliste tehingutega seotud ebaausaid kaubandustavasid siseturul ning millega muudetakse nõukogu direktiivi

Tarbijakrediidilepingust tulenevate vaidluste kohtuvälisele lahendamisele kohalduvad tarbijavaidluste kohtuvälise lahendamise direktiiv (2013/11/EL)[114] ja tarbijavaidluste internetipõhise lahendamise määrus (524/2013)[115]. Tarbijakrediidilepingust tulenevate piiriüleste kohtuvaidluste osas reguleerib kohtualluvust ja lahendite tunnustamist EL Brüssel I*bis* määrus (1215/2012)[116]. Piiriülest maksejõuetusmenetlust reguleerib maksejõuetusmenetluse määrus (2015/848)[117]. Füüsiliste isikute võlgadest vabastamist reguleerib saneerimise ja maksejõuetuse direktiiv (2019/1023)[118]. Krediidihaldajate ja krediidiostjatega seonduvat reguleerib krediidihaldajate ja krediidiostjate direktiiv (2021/2167)[119].

1.3. Eesti õigus

Tarbijakrediidi kesksed sätted paiknevad (koos lepinguõiguslike üldküsimuste regulatsiooniga) võlaõigusseaduses (VÕS)[120]. Tarbijakrediidi regulatsiooni täpsustavad VÕS-i alusel kehtestatud justiitsministri 13.12.2010. a määrus nr 47 „Euroopa tarbijakrediidi standardinfo teabelehtede vormide kehtestamine“[121] ja rahandusministri 13.10.2010. a määrus nr 51 „Tarbijakrediidi kulukuse määra arvutamise kord“[122].

Tarbijakrediidi andmist ja avalikõiguslikku järelevalvet reguleerivad täiendavalt krediidiandjate ja -vahendajate seadus (KAVS)[123] ja selle alusel kehtestatud rahandusministri 15.06.2016. a määrus nr 25 „Nõuded elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidilepingu tagatiseks oleva kinnisvara

84/450/EMÜ, Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiive 97/7/EÜ, 98/27/EÜ ja 2002/65/EÜ ning Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrust (EÜ) nr 2006/2004 (ebaausate kaubandustavade direktiiv). - ELT L 149, 11.6.2005, lk-d 22—39.

[114] Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2013/11/EL, 21.05.2013, tarbijavaidluste kohtuvälise lahendamise kohta, millega muudetakse määrust (EÜ) nr 2006/2004 ja direktiivi 2009/22/EÜ (tarbijavaidluste kohtuvälise lahendamise direktiiv). - ELT L 165, 18.6.2013, lk-d 63—79.

[115] Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) nr 524/2013, 21.05.2013 , tarbijavaidluste internetipõhise lahendamise kohta, millega muudetakse määrust (EÜ) nr 2006/2004 ja direktiivi 2009/22/EÜ (tarbijavaidluste internetipõhise lahendamise määrus). - ELT L 165, 18.6.2013, lk-d 1—12.

[116] Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) nr 1215/2012, 12.12.2012, kohtualluvuse ning kohtuotsuste tunnustamise ja täitmise kohta tsiviil- ja kaubandusasjades. - ELT L 351, 20.12.2012, lk-d 1—32.

[117] Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 2015/848, 20.05.2015, maksejõuetusmenetluse kohta. - ELT L 141, 5.6.2015, lk-d 19—72.

[118] Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) 2019/1023, 20.06.2019, mis käsitleb ennetava saneerimise raamistikke, võlgadest vabastamist ja äritegevuse keeldu ning saneerimis-, maksejõuetus- ja võlgadest vabastamise menetluste tõhususe suurendamise meetmeid, ning millega muudetakse direktiivi (EL) 2017/1132 (saneerimise ja maksejõuetuse direktiiv). - ELT L 172, 26.6.2019, lk-d 18—55.

[119] Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2021/2167, 24.11.2021, krediidihaldajate ja krediidiostjate kohta ning millega muudetakse direktiive 2008/48/EÜ ja 2014/17/EL. – ELT L 438, 08.12.2021, lk-d 12–37.

[120] Võlaõigusseadus. - RT I, 04.01.2021, 19.

[121] Euroopa tarbijakrediidi standardinfo teabelehtede vormide kehtestamine. - RT I, 23.09.2015, 9.

[122] Tarbijakrediidi kulukuse määra arvutamise kord. - RT I, 20.07.2021, 6.

[123] Krediidiandjate ja -vahendajate seadus. - RT I, 04.12.2019, 9.

hindamisele"[124], samuti krediidiasutuste seadus (KAS)[125] ja hoiu-laenuühistu seadus (HLÜS)[126]. Krediidi turustamist reguleerib lisaks reklaamiseadus (RekS)[127]. Tarbijate kaitset üldiselt tarbijakaitseseadus (TKS)[128], mis tarbijakrediidi kontekstis reguleerib mh ebaausaid kauplemisvõtteid ja kohtuvälist vaidluste lahendamist ning ka erinevaid karistusi. Soovitusliku iseloomuga oli, kuid vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamist täpsustas (olgugi 30.06.2021 kehtetu) Finantsinspektsiooni soovituslik juhend "Vastutustundliku laenamise nõuded"[129].

Tehingute tegemise üldsätted ja aegumise reeglid sisalduvad tsiviilseadustiku üldosa seaduses (TsÜS)[130]. Teatud tähtsus on tarbijakrediidilepingute sõlmimisel ka rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seadusel (RahaPTS)[131]. Pandiga tagatud tarbijakrediidi ja nõuete pantimise kontekstis on oluline asjaõigusseadus (AÕS)[132].

Olulised menetlussätted nõuete kohtuliku menetluse kohta sisalduvad tsiviilkohtumenetluse seadustikus (TsMS)[133]. Sundtäitmist reguleerib täitemenetluse seadustik (TMS)[134]. Maksejõuetusmenetlusi reguleerivad pankrotiseadus (PankrS)[135] ning võlgade ümberkujundamise ja võlakaitse seadus (VÕVS)[136]. Maksejõuetusõigust reformiv füüsilise isiku maksejõuetuse seaduse eelnõu avaldati 2021. a[137].

Analüüsitavate teemade puhul viidatakse uuringu eesmärkide saavutamiseks asjakohases mahus III astme kohtute praktikale. Mh analüüsitakse kohtuasju, millele viitavad probleemide näitlikustamisel uuringusse kaasatud sihtrühmad. Eelkõige analüüsitakse vastutustundliku laenamise sätete kohta käivat Riigikohtu praktikat ning vastavat maa- ja ringkonnakohtute praktikat perioodil 2018–2021. a III kvartal kohtuasjades, mis annavad uuringule kvalitatiivset väärtust ning võimaldavad tuvastada probleemkohti. Kohtupraktika analüüsiks valiti nimetatud periood, kuna varasemate aastate kohtuvaidlustes ei kohaldanud kohtud veel võlaõigusseaduse 2016. a täiendatud tarbijakrediidi sätteid. Olulisi Riigikohtu lahendeid saab välja tuua nii vastutustundliku laenamise põhimõtte, tarbijakrediidilepingu puhul tagatise andja vastutuse[138], tarbijakrediidilepingu lõpetamise[139],

[124] Nõuded elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidilepingu tagatiseks oleva kinnisvara hindamisele. - RT I, 17.06.2016, 8.

[125] Krediidiasutuste seadus. - RT I, 02.06.2021, 25.

[126] Hoiu-laenuühistu seadus. - RT I, 19.03.2015, 48.

[127] Reklaamiseadus. - RT I, 01.07.2020, 13.

[128] Tarbijakaitseseadus. - RT I, 04.01.2021, 14.

[129] https://www.fi.ee/et/juhendid/pangandus-ja-krediit/vastutustundliku-laenamise-nouded.

[130] Tsiviilseadustiku üldosa seadus. - RT I, 22.03.2021, 8.

[131] Rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seadus. - RT I, 02.06.2021, 9.

[132] Asjaõigusseadus. - RT I, 22.02.2019, 11.

[133] Tsiviilkohtumenetluse seadustik. - RT I, 09.04.2021, 17.

[134] Täitemenetluse seadustik. - RT I, 09.04.2021, 3.

[135] Pankrotiseadus. - RT I, 04.01.2021, 50.

[136] Võlgade ümberkujundamise ja võlakaitse seadus. - RT I, 04.01.2021, 45.

[137]https://eelnoud.valitsus.ee/main/mount/docList/fe389bab-a085-4d03-b5c5-fb5b962853f9#OMpmO6cI.

[138] Nt RKTKo 2-14-21710.

[139] Nt RKTKo 3-2-1-190-13.

kõrvalnõuete piirangute[140], tagatiskokkulepete piirangute[141] kui ka hüpoteegiga koormatud kinnistu omaniku kaitse kohta täitemenetluses[142].

1.4. Võrdlusriikide õigus

Eesti ja teiste riikide regulatsioone on võrreldud eelkõige pakkumises märgitud teemadel, mis puudutavad tarbijakrediidi spetsiifilisi probleeme (eelkõige vastutustundliku laenamise põhimõte), ning vähem spetsiifiliste menetluslike teemade puhul, mis ei olnud otseselt analüüsi eesmärgiks. Võrdlusriigid on valitud nii õigussüsteemi sarnasuse (Saksamaa ja Austria) kui ka tarbijakrediiditurgude geograafilise läheduse tõttu (Soome, Rootsi ja Läti). Lisaks on Eesti regulatsiooni võrreldud vähemal või suuremal määral Madalmaade, Hispaania, Tšehhi ja Horvaatiaga. EL välistest riikidest on valimis Šveits. Seejuures on erinevate riikide kehtivate õigusaktide kättesaadavus mõistetavas keeles (inglise, saksa) kohati piiratud ning seetõttu tuli osaliselt piirduda kolmandate selgitavate allikatega. UK ja USA õigusaktide probleemiks oli ülimdetailsus ja komplitseeritus ning teistsugune loogika, seetõttu ei ole UK-d ja USA-d praeguse uuringu raames võrdlusriikidena kasutatud.

Analüüsi aluseks on võetud riikide järgmised tarbijakrediiti reguleerivad õigusaktid:

- Saksa Eraseadustik (BGB)[143];
- Austria tarbijakrediidiseadus (VKrG)[144];
- Šveitsi tarbijakrediidi seadus (KKG)[145];
- Soome tarbijakaitse seadus (38/1978)[146];
- Rootsi tarbijakrediidi seadus (SFS 2010:1846)[147];
- Läti Vabariigi Valitsuse 25.10.2016. a määrus nr 691 tarbijakrediidi kohta[148];
- Madalmaade tsiviilseadustik (BW)[149];

[140] Nt RKTKo 3-2-1-120-08.

[141] Nt RKTKo 3-2-1-64-12.

[142] Nt RKTKo 3-2-1-60-11.

[143] Bürgerliches Gesetzbuch. - 18.08.1896, BGBl. I S. 3515.

[144] Bundesgesetz über Verbraucherkreditverträge und andere Formen der Kreditierung zu Gunsten von Verbrauchern (Verbraucherkreditgesetz). - BGBl. I Nr. 28/2010; BGBl. I Nr. 1/2021.

[145] Bundesgesetz über den Konsumkredit (KKG). - 23. März 2001 (Stand am 1. April 2019). chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Ffedlex.data.admin.ch%2Ffilestore%2Ffedlex.data.admin.ch%2Feli%2Fcc%2F2002%2F593%2F20190401%2Fde%2Fpdf-a%2Ffedlex-data-admin-ch-eli-cc-2002-593-20190401-de-pdf-a.pdf&clen=163188&chunk=true.

[146] Kuluttajansuojalaki (1978/38). - https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1978/19780038. Ingliskeelne tõlge seisuga 5.7.2005: https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1978/en19780038.

[147] Konsumentkreditlag (2010:1846). - https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/konsumentkreditlag-20101846_sfs-2010-1846. Ingliskeelne tõlge: https://www.global-regulation.com/translation/sweden/2987963/the-consumer-credit-law-%25282010%253a1846%2529.html.

[148] Noteikumi par patērētāja kreditēšanu. - https://likumi.lv/ta/id/285975-noteikumi-par-pateretaja-kreditesanu. Ingliskeelne tõlge: https://likumi.lv/ta/en/en/id/285975.

[149] Burgerlijk Wetboek Boek 7. - https://wetten.overheid.nl/BWBR0005290/2021-07-01. Ingliskeelne tõlge: http://www.dutchcivillaw.com/civilcodebook077.htm.

- Tšehhi tarbijakrediidiseadus (257/2016)[150];
- Horvaatia tarbijakrediidiseadus[151];
- Hispaania tarbijakrediidilepingute seadus (16/2011)[152].

[150] Zákon č. 257/2016 Sb; Zákon o spotřebitelském úvěru. - https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2016-257. Ingliskeelne tõlge: file:///C:/Users/villuk71/Downloads/Zak_2016-257_Act-on-Consumer-Credit-anglicky-preklad-k-1-3-2019%20(1).pdf.

[151] Zakon o potrošačkom kreditiranju. - https://www.zakon.hr/z/517/Zakon-o-potro%C5%A1a%C4%8Dkom-kreditiranju. Ingliskeelne tõlge: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwww.hnb.hr%2Fdocuments%2F20182%2F2135754%2Fe-zakon-o-potrosackom-kreditiranju_npt.pdf&clen=334109.

[152] Ley 16/2011, de 24 de junio, de contratos de crédito al consumo. - https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2011-10970. Ingliskeelne tõlge: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwww.mjusticia.gob.es%2Fes%2FAreaTematica%2FDocumentacionPublicaciones%2FDocuments%2FAct%252016-2011%252C%2520of%252024%2520June%252C%2520on%2520Consumer%2520Credit%2520Contracts.pdf&clen=732856&chunk=true.

2. Tarbijakrediidi sätete kohaldamisala

2.1. Euroopa Liidu õigus

2.1.1. Tarbijakrediidi direktiiv (2008/48/EÜ)

Direktiivi 2008/48/EÜ art 3 lit c järgi on krediidileping leping, millega krediidiandja annab või lubab anda tarbijale krediiti tasumise edasilükkamise, laenu või muu samalaadse finantstehingu vormis, välja arvatud teenuste pideva osutamise lepingud või samalaadsete kaupade tarnimise lepingud, mille kohaselt tarbija tasub selliste kaupade või teenuste eest osamaksetega kogu lepingu kehtivuse aja jooksul. Tarbija on direktiivi 2008/48/EÜ art 3 lit a järgi füüsiline isik, kes selle direktiiviga hõlmatud tehingutes tegutseb eesmärkidel, mis ei seondu tema kaubandus-, äri- või kutsetegevusega. Direktiivi 2008/48/EÜ art 2 määrab direktiivi reguleerimisalasse kuuluvad tarbijakrediidilepingud.

Muu hulgas ei kohaldu 2008/48/EÜ direktiiv:

- hüpoteegiga tagatud krediidilepingutele (art 2 lg 2 lit a);
- lepingutele, mille krediidi kogusumma on väiksem kui 200 eurot või suurem kui 75 000 eurot (art 2 lg 2 lit c);
- arvelduskrediidilepingutele, kui krediidi tagastamise tähtajaks on üks kuu (art 2 lg 2 lit e);
- intressivabale krediidile (art 2 lg 2 lit f) ja võla tasuta ajatamisele (art 2 lg 2 lit j);
- kohtulikele kokkulepetele (art 2 lg 2 lit i).

Vaid osaliselt kohaldub direktiiv 2008/48/EÜ nõudmisel tagasimakstavale või kuni kolmekuuse tähtajaga arvelduskrediidile (art 2 lg 3) ja krediidilepingutele, millega lubatakse arvelduskonto jäägi ületamist (art 2 lg 4). Direktiiv 2008/48/EÜ on n.ö maksimumharmoneerimisega, st liikmesriigid ei või oma siseriiklikus õiguses säilitada või vastu võtta direktiivis sätestatust erinevaid sätteid (art 22 lg 1). Võla ajatamisele saavad liikmesriigid direktiivi 2008/48/EÜ vastavatel tingimustel siiski kohaldada (art 2 lg 6).

Uue tarbijakrediidi direktiivi ettepaneku kohaselt soovitakse esmalt laiendada direktiivi rakendusala ühisrahastuse laenuandmise teenuste suhtes, mida ei osuta krediidiandja ega krediidivahendaja (art 2 lg 1). Lisaks on ettepanek kaotada art-st 2 erandid (st laiendada direktiivi rakendusala) krediidi miinimumsummale, arvelduskrediidile ja intressita (või marginaalse tasuga) krediidile. Direktiivi kohaldamisalast jääksid jätkuvalt välja mh hüpoteegiga tagatud krediidid (art 2 lg 2 lit a) ja suurkrediidid (kogusummaga üle 100 000 euro; art 2 lg 2 lit c).

2.1.2. Elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidilepingute direktiiv (2014/17/EL)

EL direktiivi 2014/17/EL art 3 lg 1 järgi on selle direktiivi rakendusalas hüpoteegiga tagatud krediidilepingud ja krediidilepingud, mille eesmärk on maa või olemasoleva või kavandatava ehitise omandiõiguse omandamine või säilitamine. Direktiivi 2014/17/EL art 3 lg 2 toob direktiivi kohaldamise alt välja mõned spetsiifilised erandjuhud, mh intressivaba krediidi (art 3 lg 2 lit c) ja kohtulikud kokkulepped (art 3 lg 2 lit e). Art 3 lg 3 võimaldab liikmesriikidel täielikult või osaliselt mitte kohaldada direktiivi 2014/17/EL teatud erijuhtudel. Direktiivi 2014/17/EL art 2 järgi on lubatud säilitada või kehtestada tarbijate kaitseks ka rangemaid sätteid (v. a seoses standardse lepingueelse teabe esitamisega Euroopa standardinfo teabelehel ning ühise ja järjekindla liidu standardiga krediidi kulukuse aastamäära arvutamiseks).

2.2. Eesti õigus

VÕS-i tarbijakrediidi sätetes reguleeritakse ühiselt nii elamukinnisvaraga seotud kui ka muid krediite EL direktiivide järgsetest definitsioonidest lähtudes. VÕS § 402 lg 1 defineerib tarbijakrediidilepingut krediidilepinguna, millega oma majandus- või kutsetegevuses tegutsev krediidiandja annab või kohustub andma tarbijale krediiti või laenu. Elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidileping on VÕS § 402 lg 2 järgi tarbijakrediidileping, mis on tagatud hüpoteegiga või muu võrreldava tagatisega, või tarbijakrediidileping, mille eesmärk on kinnistu, hooneühistu liikmesuse või olemasoleva või kavandatava ehitise omandamine või nimetatud õiguste säilitamine.

Tarbija VÕS-i tähenduses on füüsiline isik, kes teeb tehingu, mis ei seondu iseseisva majandus- või kutsetegevuse läbiviimisega (VÕS § 1 lg 5). Krediidileping on leping, millega üks isik (krediidiandja) kohustub andma teise isiku (krediidisaaja) käsutusse rahasumma (krediit), krediidisaaja aga kohustub krediidi kasutamise eest maksma tasu ja lepingu lõppemisel krediidi tagasi maksma (VÕS § 401 lg 1). Krediidilepingu esemeks võib olla ka tasuline maksetähtpäeva edasilükkamine, liising või muu abi finantseerimisel (VÕS § 401 lg 2). Seega saab eristada n. ö tavalist tarbijakrediidilepingut, mille puhul tarbija krediteerimine toimub laenu vormis, ning tarbijakrediidilepinguid, kus tarbijast krediidisaaja krediteerimine toimub muul viisil ning mille esemeks on asja omandamise, teenuse osutamise või muu lepingueseme finantseerimine VÕS § 405 lg 1 tähenduses[153].

Riigikohus on selgitanud, et selleks, et teha kindlaks, kas füüsiline isik tegutseb laenu andes oma majandus- või kutsetegevuses, tuleb kogumis hinnata järgmisi kriteeriume: laenu andmise püsivus ja maht, laenu tasulisus, laenulepingute põhitingimused, laenuandja ja -saaja suhted ning lepingute sõlmimise asjaolud. Majandus- ja kutsetegevusele võib viidata nt see, kui laenu on antud pikema perioodi jooksul mitmetele isikutele, samuti see, kui füüsiline isik, kes laenu annab, on teatud piirkonnas teadaolev isik, kellelt on vajadusel võimalik (tasu eest) laenu saada. Tegevuse püsivus on seejuures nii ajaline kui ka mahuline kriteerium. Seega on majandustegevuse tunnusteks tegutsemise kestvus ja laenuandja kavatsus kasumit teenida. Majandus- või kutsetegevuses tegutsevaks laenuandjaks olemist ei välista see, kui laenuandja ei ole oma laenutulusid deklareerinud ega ole registreeritud füüsilisest isikust ettevõtjana. Küll aga ei saa majandus- või kutsetegevuses laenu andmiseks lugeda nt laenu andmist üksnes isiklike suhete tõttu ja minimaalse intressi eest, mis sisuliselt välistab tulu saamise. Asjaolu, et füüsilisest isikust laenuandja samal ajal tegeleb veel ka muu majandustegevusega või töötab töölepingu alusel, ei välista seda, et laenuandmine toimub majandustegevusena, kui täidetud on eelnimetatud tunnused.[154]

VÕS § 403 täpsustab tarbijakrediidi sätete kohaldamisala. Tarbijakrediidi sätete kohaldamist krediidivahenduslepingule reguleerivad VÕS § 403 lg-d 1 ja 2^2. Krediidivahendusleping on leping, millega üks isik (krediidivahendaja) kohustub oma majandus- ja kutsetegevuses vahendama teisele isikule tasu eest krediiti või osutama krediidilepingu sõlmimise võimalusele või kohustub krediidiandja jaoks ja tema huvides iseseisvalt ja püsivalt lepinguid vahendama või neid krediidiandja nimel ja arvel sõlmima (VÕS § 401^1). Krediidivahenduslepingule kohaldatakse tarbijakrediidi regulatsioonis krediidivahendust reguleerivaid sätteid ka juhul, kui krediiti vahendatakse füüsiliselt isikult füüsilisele isikule[155]. Kui krediidivahendusega tegeldakse kõrvaltegevusena, ei pea

[153] M. Käerdi, A. Õunpuu, § 402, p 3.2. Võlaõigusseadus II. Kommenteeritud väljaanne.

[154] RKTKo 3-2-1-66-14, p 16.

[155] M. Käerdi, A. Õunpuu, § 403, p 3.1. Võlaõigusseadus II. Kommenteeritud väljaanne.

krediidivahendaja teatud tarbijakrediidi sätteid kohaldama. Välistused ei kohaldu, kui kõrvaltegevusena vahendatakse elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediiti (VÕS § 403 lg 1). Kõrvaltegevusena krediiti vahendavateks isikuteks on nt kaupu või teenuseid järelmaksuga pakkuvad ettevõtjad, kelle põhitegevuseks on kaupade müük või teenuse osutamine, kuid kes viitavad võimalusele omandada asi või tarbida teenus järelmaksuga[156].

Tarbijakrediidi sätteid kohaldatakse laiendavalt nii majandus- või kutsetegevuse alustamiseks võetud kuni 50 000 eurosele krediidile (VÕS § 403 lg 2) kui ka maksetähtaja tasulisele edasilükkamisele (VÕS § 403 lg 2^1). EL direktiivi 2008/48/EÜ järgset piirangut väikekrediitidele (kuni 200 eurot) ega üldist sätete kohaldamisala summalist piirangut VÕS-s ei ole. VÕS § 403 lg-d $3\text{-}5^4$ sätestavad spetsiifilised piirangud tarbijakrediidi sätete kohaldamisele, lähtudes direktiividest 2008/48/EÜ ja 2014/17/EL.

2.3. Võrdlus

Võrdlusriikide regulatsioonid on tarbijakrediidi sätete kohaldamisala puhul (direktiividest tulenevalt paratamatult) sarnased. Erandlik on reguleerida elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediite koos muu tarbijakrediidiga, võrdlusriikidest oli seda sarnaselt Eestiga tehtud vaid Saksamaal. Erinev on ka praktika, kas reguleerida tarbijakrediiti tsiviilseadustikus koos muude laenulepingutega nagu Eestis (nt Saksamaa, Madalmaad), eraldi tarbijakrediiti puudutavas õigusaktis (nt Austria, Läti, UK, USA, Tšehhi, Horvaatia, Šveits) või üldises tarbijakaitseseaduses (nt Soome).

Tarbijakrediidi sätete kohaldamisala piirangud on võrdlusriikides sarnased. Kooskõlas direktiiviga 2008/48/EÜ ei kohaldata mitmes riigis (nt Saksamaa BGB § 491 lg 1 p 1; Austria VKrG § 4 lg 1; Hispaania tarbijakrediidilepingute seaduse art 3 lit c), erinevalt Eestist, tarbijakrediidi sätteid väikekrediitidele (kuni 200 eurot). Samas ei ole mitmete võrdlusriikide (nt Soome, Rootsi, Läti, Tšehhi) õigusaktides samuti sätestatud krediidi alampiiri tarbijakrediidi sätete kohaldamiseks. Ka ei ole võrdlusriigid valdavalt näinud ette tarbijakrediidi summalist ülempiiri (erandiks Horvaatia tarbijakrediidiseaduse art 3 lg 1 lit a). Kuni kolmekuulised intressita või väheolulise intressiga krediidid on üldiselt tarbijakrediidi regulatsioonist väljas. Mujal kui Saksamaal (Saksa BGB § 513) majandustegevuse alustamiseks võetud krediitidele tarbijakrediidi regulatsiooni kohaldumist võrdlusriikides ette ei nähta. Šveitsi seadusandluses on piirangud tarbijakrediidi sätete kohaldamisele üldiselt sarnased EL liikmesriikide regulatsioonidele, mh on tarbijakrediidi sätete kohaldamiseks ette nähtud nii minimaalne kui ka maksimaalne krediidimäär (Šveitsi KKG art 7 lg 1 lit e).

2.4. Järeldused ja ettepanekud

Tarbijakaitse määr ei sõltu sellest, kas tarbijakrediidi sätted paiknevad eriseaduses või tsiviilseadustikus, ega ka sellest, kas elamukinnisvaraga seotud ja muid tarbijakrediite reguleeritakse ühiselt. Kuigi EL direktiiv 2008/48/EÜ näeb ette maksimumharmoneerimise (st liikmesriigid ei või oma siseriiklikus õiguses säilitada või vastu võtta direktiivis sätestatust erinevaid sätteid), ei tähenda see siiski, et liikmesriigid ei võiks laiendada tarbijakrediidi sätete kohaldamist alla 200 eurostele ja üle 75 000 eurostele krediitidele. Ka tarbijakrediidi direktiivi ettepanekus on krediidi miinimumsummast loobutud. Analüüsi autorid toetavad tarbijat kaitsva regulatsiooni kohaldamisala kitsendamist üksnes minimaalses ja selgelt põhjendatud ulatuses. Kuna krediiditurule tekivad

[156] M. Käerdi, A. Õunpuu, § 403, p 3.1. Võlaõigusseadus II. Kommenteeritud väljaanne.

pidevalt uued krediiditooted, peaksid krediidi kohta käivad definitsioonid olema õigusaktides võimalikult laiad ja abstraktsed, võimaldamaks tarbijakrediidi sätete kohaldamist erinevate krediiditoodete puhul. Sarnaselt tarbijakrediidi direktiivi ettepanekule toetavad analüüsi autorid tarbijakrediidi sätete kohaldamise laiendamist ühisrahastuse laenuandmise teenuste suhtes, mida ei osuta krediidiandja ega krediidivahendaja.

Ettepanekud:

- **mitte kitsendada tarbijakrediidi sätete rakendusala krediidi summaliste piirangutega või sõltuvalt asjaolust, et tegemist on intressivaba krediidiga;**
- **kaaluda tarbijakrediidi sätete kohaldamise laiendamist ühisrahastuse laenuandmise teenuste suhtes, mida ei osuta krediidiandja ega krediidivahendaja.**

3. Tarbijakrediidi andmiseks õigustatud isikud, avalikõiguslikud nõuded neile, järelevalve ja karistused

3.1. Euroopa Liidu õigus

Siinkohal ei anna analüüsi autorid ülevaadet EL pangandusega seonduvast mahukast õigusraamistikust, mis väljuks praeguse uuringu fookusest. Avalikõiguslikud nõuded sisalduvad aga ka tarbijakrediiti reguleerivates direktiivides 2008/48/EÜ ja 2014/17/EL.

Nii näeb direktiivi 2008/48/EÜ art 20 liikmesriikidele ette kohustuse tagada, et krediidiandjate üle teostab järelevalvet finantseerimisasutusest sõltumatu asutus või organ või et nende tegevust reguleeritakse. Direktiivi 2008/48/EÜ art 21 reguleerib krediidivahendajate kohustusi tarbijate ees. Direktiivi 2008/48/EÜ art 23 kohustab liikmesriike kehtestama eeskirjad karistuste kohta, mida kohaldatakse direktiivi alusel vastu võetud siseriiklike õigusnormide rikkumise korral, ning võtma kõik vajalikud meetmed nende rakendamise tagamiseks ning nõuab, et karistused peavad olema tõhusad, proportsionaalsed ja hoiatavad.

Direktiiv 2014/17/EL kehtestab elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediitide osas detailsemad reeglid. Nii näeb direktiivi 2014/17/EL art 5 lg 1 ette, et liikmesriigid määravad pädevad riigiasutused, kes on volitatud tagama direktiivi kohaldamise ja täitmise, ja tagavad, et neile antakse uurimis- ja täitmise tagamise volitused ning piisavad vahendid, mis on vajalikud nende ülesannete tõhusaks ja tulemuslikuks täitmiseks. Samuti tulenevad direktiivi 2014/17/EL art-st 5 nõuded, millele need asutused vastama peaksid. Direktiivi 2014/17/EL art 7 näeb ette nõuded äritegevusele tarbijakrediidi andmisel. Mh peab krediidiandja või -vahendaja tegutsema krediiditoodete kavandamisel ja krediidi andmisel, vahendamisel või krediidiga seonduvate nõustamisteenuste ja asjakohasel juhul kõrvalteenuste osutamisel ning krediidilepingu täitmisel õiglaselt, läbipaistvalt ja professionaalselt, võttes arvesse tarbija õigusi ja huve (art 7 lg 1). Direktiivi 2014/17/EL art 7 lg-d 2-4 näevad ette nõuded ka krediidiandmisega tegelevate töötajate tasustamisele, et see ei motiveeriks võtma liigseid riske ega piiraks töötajate võimet tegutseda tarbija parimates huvides. Direktiivi 2014/17/EL art 9 nõuab vastavatel töötajatel asjakohasel tasemel teadmise ja pädevuse olemasolu krediidilepingute kavandamise, pakkumise või sõlmimise alal, milliseid nõudeid täpsustab direktiivi lisa III. Direktiivi 2014/17/EL art-d 29 ja 34 reguleerivad tegevusloa nõuet krediidivahendajatele ning järelevalvet nende üle. Direktiivi 2014/17/EL art 38 lg 1 kohustab liikmesriike kehtestama eeskirjad karistuste kohta, mida kohaldatakse direktiivi alusel vastu võetud siseriiklike õigusnormide rikkumise korral, ja võtma kõik meetmed, mis on vajalikud nende rakendamise tagamiseks, samuti et karistused peavad olema tõhusad, proportsionaalsed ja hoiatavad. Direktiivi 2014/17/EL art 38 lg 2 näeb ette kohustuse tagada, et pädev asutus võib avalikustada mis tahes halduskaristuse, mis määratakse direktiivi ülevõtmiseks vastu võetud meetmete rikkumise korral, välja arvatud juhul, kui selline avalikustamine ohustaks tõsiselt finantsturge või tekitaks asjaomastele isikutele ebaproportsionaalset kahju.

Tarbijakrediidi direktiivi ettepanekus on ka muu tarbijakrediidiga tegelevatele ettevõtjatele ette nähtud nõudeid laiendatud ja täpsustatud, sarnaselt direktiiviga 2014/17/EL. Nii näevad tarbijakrediidi direktiivi ettepaneku art-d 32 ja 33 sarnaselt ette pädevusnõuded ja tasustamise tingimused krediidiandmisega tegelevatele töötajatele, et nad tegutseksid tarbija parimates huvides, asjatundlikult ja erapooletult. Tarbijakrediidi direktiivi ettepaneku art 37 näeb aga ette tegevusloa nõude ja järelevalve lisaks krediidiasutustele ka muudele krediidiandjatele, -vahendajatele ja

ühisrahastuse laenuandmise teenuse osutajatele. Tarbijakrediidi direktiivi ettepaneku art-s 41 on märgitud nõuded direktiivi täitmist tagavatele pädevatele riigiasutustele ning art 44 kohustab kehtestama rikkujatele tõhusad karistused. Seejuures näeb tarbijakrediidi direktiivi ettepaneku art 44 lg 2 ette, et liikmesriigid tagavad, et karistuste määramisel on võimalik määrata trahve halduskorras, algatada kohtumenetlus selliste trahvide määramiseks või kasutada mõlemat varianti. Kusjuures selliste trahvide maksimumsuurus on vähemalt 4% krediidiandja, krediidivahendaja või ühisrahastuse laenuandmise teenuse osutaja aastakäibest kõigis õigusaktide täitmise tagamise koordineeritud meetmes osalevates liikmesriikides.

Krediidipakkujate tegevuse kontekstis on olulised ka muud direktiivid. Direktiiv 2005/29/EÜ keelab ebaausate (eksitavate või agressiivsete) kaubandustavade kasutamise ettevõtja ja tarbija vahelistes tehingutes ning näeb ette nõuded, kuidas seda tõkestada ja tagada ka karistamine. Direktiivi 2005/29/EÜ I lisa p 26 järgi on aga keelatud järjekindlate ja soovimatute pakkumiste tegemine telefoni, faksi, e-posti või muu kaugside vahendi abil.

3.2. Eesti õigus

Praeguses uuringus tähistatakse krediidituru pakkumuse poolt mõistega "krediidipakkuja" ning krediidipakkujad jagunevad kolmeks: krediidiasutused, krediidiandjad ja krediidivahendajad.

Avalikõiguslikud nõuded krediidiasutuseks mitteolevate krediidiandjate ja – vahendajate tegevusele sisalduvad eelkõige KAVS-is. Nii krediidivahendajana (v. a ühe krediidiandjaga seotud krediidivahendajana) kui ka (juriidilisest isikust) krediidiandjana tegutsemiseks peab olema tegevusluba (KAVS § 10 lg-d 1 ja 2). Paragrahvi alusel tehtud III kohtuastme lahendite otsingust nähtus üks haldusasi[157], mille vaidluse objektiks oli Finantsinspektsiooni poolt kaebajate kohta hoiatusteate avaldamine Finantsinspektsiooni veebilehel selle kohta, et kaebajatel ei ole tegevusluba, et tarbijatele krediiti anda ja vahendada. Viidatud lahend näitlikustab siiski, et Finantsinspektsioon kontrollib, et krediidi andmise ja vahendamisega tegelevad isikud, kellel on vastav tegevusluba.

KAVS § 47 lg 1 kohustab krediidiandjat ja -vahendajat vältima krediidi andmisel või vahendamisel ebaausate kauplemisvõtete kasutamist, järgima tarbija teavitamise ja talle selgituste andmise kohustust ning tagama tarbija krediidivõimelisuse hindamise ja ka muus osas vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamise ettenähtud ulatuses. Krediidiandja või-vahendaja peab tuvastama tarbija isikusamasuse (KAVS § 47 lg 2), säilitama andmed tarbija kohta tema krediidivõimelisuse hindamiseks (KAVS § 47 lg-d 3-6) ning pidama tarbija kohta krediiditoimikut (KAVS § 47). Vastutustundliku laenamise põhimõtte täitmiseks tuleb krediidiandjal või -vahendajal kehtestada sise-eeskirjaga tarbija krediidivõimelisuse hindamise ja esitatud andmete kontrollimise metoodika, mille väljatöötamisel arvestatakse erinevaid tarbijaga seotud näitajaid (KAVS § 49 lg-d 1 ja 2). KAVS § 50 nõuab tarbija krediidivõimelisuse kohta andmete kogumist ja tarbija esitatud andmete kontrollimist. KAVS § 51 näeb ette nõuded nõustamisteenusele seoses hüpoteekkrediidiga ja KAVS § 53 tagatiseks oleva kinnisvara hindamisele.

Paragrahvi alusel tehtud III kohtuastme lahendite otsingust nähtus, et KAVS-i vastutustundlikku laenamist puudutavatele sätetele viidati mitmes tsiviilasjas[158]. Need normid täiendavad võlaõigusseadusest vastutustundliku laenamise kohta tulenevat, sätestades krediidiandjate ja-

[157] RKHKo 3-19-885/20.

[158] Nt TlnRKo 13.10.2020 (jõustunud), 2-18-9977; TlnRKo 28.01.2021 (jõustunud), 2-18-977.

vahendajate kohustusi vastutustundliku laenamise kontekstis. Kohustus kehtestada vastutustundliku laenamise põhimõtte täitmiseks sise-eeskirjaga tarbija krediidivõimelisuse hindamise ja esitatud andmete kontrollimise metoodika, on sundinud krediidiandjaid ja -vahendajaid põhjalikumalt viidatud protsessid läbi mõtlema ning võimaldab nende osas ka efektiivsemalt kontrolli teostada.

Lisaks on sätestatud nõuded krediidiandja või -vahendaja osa- või aktsiakapitalile (KAVS § 54), vara hoidmisele ja vastutuskindlustusele (KAVS § 55) ning aruandlusele (KAVS § 57). KAVS §-dest 39 ja 40 tulenevad krediidiandja või -vahendaja juhtidele ja töötajatele pädevus-, hoolsus- ja erapooletusnõuded. KAVS § 43 reguleerib krediidiandja või -vahendaja juhtide ja töötajate tasustamist - tasustamispõhimõtted peavad olema selged ja läbipaistvad, kooskõlas usaldusväärse ja tõhusa riskide juhtimise põhimõtetega, krediidiandja või -vahendaja pikaajaliste huvidega ning mitte soodustama ülemääraste riskide võtmist. Lisaks peavad tasustamispõhimõtted lähtuma krediidiandja või -vahendaja äristrateegiast ja väärtustest ning arvestama tarbijate õigustatud huve. Paragrahvi alusel tehtud III kohtuastme lahendite otsingust ei nähtunud, et kohtud oleksid viidatud norme sisustanud.

Krediidiandjate ja -vahendajate tegevuse üle teostab järelevalvet Finantsinspektsioon (FI; KAVS §-d 79jj). Krediidiandjate ja -vahendajate finantsjärelevalvega seonduvat on käsitletud ühes Riigikohtu lahendis[159]. KAVS § 42 annab FI-le mh õiguse nõuda krediidiandja või -vahendaja juhi tagasikutsumist. Lisaks võib FI teha ettekirjutusi (KAVS § 90), määrata sunniraha kuni 52 000 eurot (KAVS § 95) ning karistada krediidiandjat või -vahendajat tarbija krediidivõimelisuse hindamisega seotud kohustuse rikkumise eest rahatrahviga kuni 300 trahviühikut, juriidilist isikut trahviga kuni 32 000 eurot (KAVS § 99). Seejuures kavandatakse juriidiliste isikute puhul viidatud trahvimäära tõstmist 400 000 euroni[160]. Ka toetava funktsiooniga krediidituru osapooled viitasid intervjuudes, et puudub toimiv trahvide määramise raamistik (mh on trahvimäärad liiga madalad). Analüüsi autorid nõustuvad, et kui karistus on rikkumisest saadavat võimalikku kasu arvestades kerge, ei pruugi see mõjutada krediidiandjat või -vahendajat õiguskuulekalt käituma.

Krediidiasutused alluvad KAS-is sätestatud erireeglitele ning nõuetele usaldusvääruse ja likviidsuse kohta. Krediidiandmisega seoses on KAS-s ette nähtud mh nõuded krediidikomitee moodustamiseks (KAS § 58), hoolsusmeetmed laenude väljastamiseks (KAS § 83) ja muud sätted tarbijate kaitseks (KAS § 89). Krediidiasutus peab mh tarbijat informeerima võimalikest ohtudest laenude võtmisel (KAS § 89 lg 3^1). Ka krediidiasutuste tegevuse üle teostab järelevalvet FI (KAS § 96), kes võib mh teha ettekirjutusi (KAS § 103) ja määrata sunniraha (KAS § 104^1). Füüsilise isiku puhul on sunniraha ülemmäär esimesel korral kuni 5000 eurot ja järgmistel kordadel kuni 50 000 eurot ühe ja sama kohustuse täitmisele sundimiseks, kuid kokku mitte rohkem kui 5 000 000 eurot. Juriidilise isiku puhul on sunniraha ülemmäär esimesel korral kuni 32 000 eurot ja järgmistel kordadel kuni 100 000 eurot ühe ja sama kohustuse täitmisele sundimiseks, kuid kokku mitte rohkem kui 10% kogu juriidilise isiku aastasest netokäibest.

Hoiu-laenuühistu kui finantseerimisasutuse peamine ja püsiv tegevus on oma liikmetega HLÜS § 6 lg-s 1 sätestatud tehingute tegemine (mh hoiustamistehingud hoiuste ja muude tagasimakstavate

[159] RKHKo 3-19-885/20.

[160] Tarbijakaitseseaduse muutmise seadus 424 SE seletuskirja lisa 2 - https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/ee205362-6a10-461e-aa06-57b1e5460a7d/Tarbijakaitseseaduse%20muutmise%20seadus?fbclid=IwAR369eABg9Hqvr210ZgPyvt8bZi2rH9rrY3nYkhtXBQdniZuk8DNGVE4CvM.

rahaliste vahendite kaasamiseks; laenutehingud (sh tarbijakrediit, hüpoteeklaenud ja faktooring); liisingutehingud; krediidiasutuse, finantseerimisasutuse või kindlustusandja poolt pakutavate tagatiste, garantiide ja muude tagasimakstavate rahaliste vahendite kaasamine ja nende vahendamine). Kindlaksmääramata isikute ringile võib hoiu-laenuühistu osutada valuutavahetusteenuseid, rahasiiret ning teisi makseteenuseid vastavalt makseasutuste ja e-raha asutuste seaduses sätestatule. HLÜS-i järgi kehtivad erireeglid ka hoiu-laenuühistutele. Mh näeb HLÜS § 28 ette nõuded laenudele, eelkõige peab hoiu-laenuühistu kontrollima laenusaaja maksevõimelisust, ning krediidiotsuste tegemiseks tuleb moodustada laenukomitee (HLÜS §-d 29, 30).

RahaPTS-s §-des 19 ja 20 on sätestatud krediidiandjate puhul täiendavad kohustused krediidisaaja isikusamasuse tuvastamiseks ja esitatud teabe kontrollimiseks (hoolsusmeetmed). Eelkõige kohustab RahaPTS § 19 lg 1 p 2 kohaldama hoolsusmeetmeid ärisuhte väliselt tehingute juhuti tegemisel või vahendamisel, kui tehingu väärtus on üle 15 000 euro.

Lisaks reguleerib TKS tarbijavaidluste kohtuvälist lahendamist ja näeb ette, et Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Amet (TTJA) teostab järelevalvet ebaausate kauplemisvõtete ja ebaõiglaste tüüptingimuste üle (TKS § 61). TTJA-l on mh õigus teha ettekirjutusi ning pöörduda hagiga kohtusse tarbijate kollektiivseid huve kahjustava tegevuse lõpetamiseks (TKS §-d 64-65). Nimetatu hõlmab mh nii tarbijakrediidiga seotud teavitamiskohustuste täitmist, maksimaalset lubatavat krediidi kulukuse määra kui ka vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamist (TKS § 65 lg 1). Lisaks näeb TKS ette karistused ebaausa kauplemisvõtte kasutamise keelu rikkumise (TKS § 70) ning vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamata jätmise eest (TKS § 71). Nimetatud rikkumiste eest on karistusena ette nähtud rahatrahv kuni 300 trahviühikut. Juriidilist isikut võib karistada vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamata jätmise eest kuni 32 000 euro suuruse trahviga ning ebaausa kauplemisvõtte kasutamise keelu rikkumise eest kuni 50 000 euro suuruse trahviga. Nagu eespool viidatud, kavandatakse juriidiliste isikute puhul trahvimäära tõstmist 400 000 euroni[161].

Tarbijakrediidi reklaamimist ja selle üle järelevalve teostamist FI poolt reguleerib RekS (vt selle kohta allpool).

3.3. Võrdlus

Võrdlusriikides on sätestatud erinevad järelevalve- ja karistusmehhanismid, mille täpsem analüüs ei ole praeguse uuringu esemeks. Seetõttu piirduvad analüüsi autorid vaid mõningate tähelepanekutega, eelkõige sanktsioonide kohta.

Kõige kompaktsem võrrelduist on Horvaatia regulatsioon, kus tarbijakrediidiseaduses sisalduvad eraõiguslike sätete kõrval ka sätted avalikõiguslike kohustuste, tegevusloa ja järelevalve kohta. Lisaks on viidatud regulatsioonis ülimalt detailsed trahvisätted erinevate rikkumiste eest (art-d 26-27). Ka Tšehhi tarbijakrediidiseaduses on rahatrahvid erinevate rikkumiste eest sätestatud detailselt (art-d 147-159). Nt Austria tarbijakrediidiseaduse §-s 28 on erinevate tarbijakrediidi andmisega

[161] Tarbijakaitseseaduse muutmise seadus 424 SE seletuskirja lisa 2 - https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/ee205362-6a10-461e-aa06-57b1e5460a7d/Tarbijakaitseseaduse%20muutmise%20seadus?fbclid=IwAR369eABg9Hqvr210ZgPyvt8bZi2rH9rrY3nYkhtXBQdniZuk8DNGVE4CvM.

seonduvate kohustuste (mh tarbija teavitamiskohustus ja krediidivõime hindamine) rikkumise eest karistusena ette nähtud rahatrahv kuni 10 000 eurot.

3.4. Järeldused ja ettepanekud

Analüüsi autorite hinnangul on Eesti seadusandluses krediidipakkujate puhul piisavalt reguleeritud nõuded tegevuse alustamiseks ja korraldamiseks (mh tegevusloa nõue), nende üle järelevalve teostamine (FI ja TTJA kaudu) ning mehhanism ja meetmed krediidipakkujate rikkumistele reageerimiseks (ettekirjutuste tegemise ja kohtusse pöördumise ning sunniraha ja trahvi määramise võimalused).

Küll aga toetavad analüüsi autorid nii KAVS-i kui ka TKS-i regulatsiooni puhul kavandatavat muudatust, millega plaanitakse tõsta juriidiliste isikute puhul trahvimäära 400 000 euroni nii ebaausa kauplemisvõtte kasutamise keelu rikkumise kui ka vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamata jätmise eest. Ka toetava funktsiooniga krediidituru osapooled viitasid intervjuudes, et puudub toimiv trahvide määramise raamistik. Rikkumiste eest ettenähtud karistused peavad olema sellised, et mõjutavad krediidipakkujaid õiguskuulekalt käituma. Krediidipakkujate üle teostatav järelevalve peab olema tõhus, et krediidipakkujad mõistaksid oma kohustuste täitmise vajalikkust ning tunnetaksid karistuse vältimatust rikkumiste korral.

Analüüsi autorite hinnangul on küsitav, kas ja kuidas on tagatud krediidiandja või -vahendaja juhtide ja töötajate asjakohane tasustamissüsteem ning see, et krediidiandja või -vahendaja juhid ja töötajad on asjatundlikud, pädevad ning tegutsevad tarbija huvides. EL õigus eeldab nimetatut (praegu elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidilepingute puhul, edaspidi eelduslikult laiemalt). Oluline on, et tagatud oleks mh tarbija krediidivõimelisuse põhjalik hindamine ning vastutustundliku laenamise põhimõtete järgimine.

Kuna eespool tegid analüüsi autorid ettepaneku kaaluda tarbijakrediidi sätete kohaldamise laiendamist ühisrahastuse laenuandmise teenuste suhtes, mida ei osuta krediidiandja ega krediidivahendaja, tuleks regulatsiooni täiendada ka nimetatud ühisrahastusplatvormide pidajate tegevusele kohalduvate nõuete, ühisrahastusplatvormide pidajate üle teostatava järelevalve ning nende vastutuse osas.

Ettepanekud:

- **tõsta juriidiliste isikute puhul trahvimäära nii KAVS-s kui ka TKS-s 400 000 euroni;**
- **kaaluda regulatsiooni täiendamist ka ühisrahastuse laenuandmise teenuste pakkuja, kes ei ole krediidiandja ega krediidivahendaja, tegevusele kohalduvate nõuete, tema üle teostatava järelevalve ning vastutuse osas.**

4. Nõuded tarbijakrediidi reklaamile

4.1. Euroopa Liidu õigus

Direktiiv 2008/48/EÜ kohustab tarbijakrediidilepingu intressimäärale (või muule tarbija krediidi kuludega seotud arvule) viitavas reklaamis ära näitama standardteabe krediidi tegelike kulude (põhiomaduste) kohta (art 4). Liikmesriikidel tuleb selle nõude rikkumise eest näha ette ka karistus (art 23). Ka tarbijakrediidi direktiivi ettepanekus (art-d 8 ja 44) on sarnane regulatsioon. Tarbijakrediidi direktiivi ettepaneku art 7 näeb lisaks ette, et krediidilepinguid ja ühisrahastuse laenuandmise teenuseid käsitlevad reklaam- ja turundusteated peavad olema õiglased, selged ja mitte eksitavad. Keelatud on reklaam- ja turundusteadete sõnastus, mis võib tarbijates tekitada põhjendamatuid ootusi seoses krediidi kättesaadavuse või kulukusega.

Direktiivis 2014/17/EL sisaldub elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidilepingute puhul juba tarbijakrediidi direktiivi ettepaneku art-s 7 sisalduv regulatsioon. Direktiivi 2014/17/EL art 10 järgi tuleb tagada, et krediidilepinguid käsitlevad reklaam- ja turundusteated on õiglased, selged ja mitte eksitavad ning keelatud on sõnastus, mis võib tarbijates tekitada põhjendamatuid ootusi seoses krediidi kättesaadavuse või kulukusega. Ka elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidilepingute puhul tuleb krediidi kulukuse määra näitamisel reklaamis esitada standardteave krediidi tegelike kulude kohta (art 11) ning tagada rikkumiste korral tõhusate, proportsionaalsete ja hoiatavate karistuste kohaldamine (art 38).

Lisaks kohaldub tarbijakrediiditoodete turustamisel finantsteenuste kaugturustamise direktiiv (2002/65/EÜ), mille art 10 keelab mh soovimatu teabeedastuse ja art 11 kohustab rikkumise eest ette nägema kohase sanktsiooni. Samuti kohaldub ebaausate kaubandustavade direktiiv (2005/29/EÜ), mis keelab ebaausate kaubandustavade kasutamise, mh enne lepingute sõlmimist (art 3 lg 1). Täpsemalt keelab direktiiv 2005/29/EÜ ebaausate, eksitavate ja agressiivsete kaubandustavade rakendamise (art-d 5-9) ning kohustab tagama tõhusad meetmed rikkumiste korral (art-d 11-13). Eraldi keelatakse direktiivi 2005/29/EÜ lisa I kohaselt järjekindlad ja soovimatud pakkumised (p-d 25 ja 26). Reklaamile kohaldub ka eksitava ja võrdleva reklaami direktiiv (2006/114/EÜ), mille art 5 järgi tagavad liikmesriigid asjakohased ja tõhusad meetmed eksitava reklaami vastu võitlemiseks ja võrdlevat reklaami käsitlevate sätete täitmiseks nii ettevõtjate kui ka konkurentide huvides.

4.2. Eesti õigus

Tarbijakrediidi kui finantsteenuse reklaami erinõuded on detailselt sätestatud ReKS §-s 29. Mh peab finantsteenuse reklaam sisaldama üleskutset tutvuda finantsteenuse tingimustega ning vajaduse korral konsulteerida asjatundjaga (RekS § 29 lg 2). Lisaks on erisätted tarbijakrediidi lubatava reklaami kohta ReKS § 29 lg-d 3-3[6]. Reklaamis tuleb esitada tüüpilise näite kujul mh järgmine teave: intressimäär, kasutusse võetav krediidisumma või krediidi ülempiir ja krediidi kulukuse määr. Kohaldataval juhul tuleb reklaamis esitada tarbijakrediidilepingu kestus, tarbija poolt makstav kogusumma ja tagasimaksete summa ning tagasimaksete arv. Tarbijakrediidilepingu puhul, mille esemeks on asja omandamise, teenuse osutamise või muu lepingueseme finantseerimine, tuleb reklaamis esitada lepingueseme hind kohe tasudes (netohind) ja kohaldataval juhul ettemaksu summa. Reklaam, millega teavitatakse valmisolekust anda tarbijakrediiti või vahendada tarbijakrediidilepinguid, peab olema vastutustundlik ning tasakaalustatud ega tohi jätta muljet, et

tarbijakrediidi võtmine on riskivaba ja lihtne võimalus finantsprobleemide lahendamiseks, ega kallutada tarbijaid läbimõtlematule laenuvõtmisele (RekS § 29 lg 7). Ettenähtud teave tuleb tarbijakrediidi reklaamis esitada selgel, kokkuvõtlikul ja selgelt eristuval viisil ning valida tuleb selline kirjatüüp ja -suurus ning kõne kiirus ja helitugevus, mis muudab selle teabe tavalise tähelepanu juures märgatavaks, arusaadavaks, sh selgelt loetavaks ja kuuldavaks ning muust teabest eristatavaks (RekS § 29 lg 8). Reklaam, millega teavitatakse valmisolekust anda tarbija käsutusse krediidilepingu alusel rahasumma või vahendada selliseid lepinguid, on keelatud tele- ja raadioprogrammis, v. a eluasemekinnisvaraga seotud tarbijakrediidi ja piiriülese maksevahendina kasutatava krediitkaardi vahendusel tarbijale krediidi andmise puhul (RekS § 29 lg-d 9 ja 10). RekS § 29 lg 11 laiendab § 29 toimet olulises osas ka eraisikult tarbijale antava laenu vahendamisele.

Lisaks kohalduvad tarbijakrediidi reklaami puhul ka reklaamiseaduse muud sätted, nt RekS §-d 3 ja 4 reklaami põhinõuete (mh peab reklaam olema eristatav) ja eksitava reklaami keelu kohta. RekS-s sätestatud tarbijakrediidi erinõuete täitmise üle teostab järelevalvet FI (RekS § 31^2, § 36 lg 2 p 4). Seaduse täitmiseks kohaldatud ettekirjutuse täitmatajätmise korral saab rakendada sunniraha kuni 3200 eurot (RekS § 32). Reklaaminõuete rikkumise eest on RekS §-des 33-35 ette nähtud karistused, rahatrahv kuni 300 trahviühikut ning juriidilise isiku puhul maksimaalse karistusena rahatrahv 50 000 eurot.

KAVS § 47 lg 1 kohustab krediidiandjat või -vahendajat tarbijale krediidi andmisel või krediidi vahendamisel lisaks igakülgselt vältima ebaausate kauplemisvõtete kasutamist. Nagu eespool märgitud, teostab ebaausate kauplemisvõtete kasutamise üle järelevalvet TTJA TKS alusel (TKS § 61). Ebaausa kauplemisvõtte kasutamise keelu rikkumise eest on karistusena ette nähtud rahatrahv kuni 300 trahviühikut, juriidilist isikut võib karistada ebaausa kauplemisvõtte kasutamise keelu rikkumise eest kuni 50 000 euro suuruse trahviga. Nagu eespool viidatud, kavandatakse juriidiliste isikute puhul trahvimäära tõstmist 400 000 euroni[162].

Reklaam aitab uutel krediidipakkujatel ja samuti krediidipakkujatel uute toodetega turule siseneda ning reklaamipiirangud takistavad teataval määral nimetatut. Seadusemuudatus, millega täiendati RekS § 29 lg-tega 9 ja 10[163], jõustus 01.01.2016. Reklaamipiirangute ja -kanalite keelu sisseviimine lähtus vajadusest hoida ära kergekäelisi ja kaalutlemata tehtud laenuvõtmise otsuseid, mis on tõsiseim probleem lühiajaliste tarbimislaenude ja piisavat süvenemist mittevõimaldavate reklaamikanalite puhul. Viidatud reklaamikeeld ei kohaldu reklaamile, millega teavitatakse valmisolekust finantseerida asja omandamist või teenuse osutamist (liising, tasuline maksetähtpäeva edasilükkamine ehk nt järelmaksuga kauba ostmine), ega Interneti-, trüki- ja välireklaamile. Ka otsepostitusele (SMS-i või e-maili teel konkreetsele isikule edastatud teave), mis ei ole reklaam reklaamiseaduse tähenduses, ei kohaldu RekS §-s 29 sätestatu.[164]

Piirangute eesmärk on vältida tarbijate krediiditoodete tarbimisele õhutamist. Nii krediidipakkujate kui ka toetava funktsiooniga krediidituru osapoolte ning krediiditoodete tarbimisest tingitud

[162] Tarbijakaitseseaduse muutmise seadus 424 SE seletuskirja lisa 2 - https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/ee205362-6a10-461e-aa06-57b1e5460a7d/Tarbijakaitseseaduse%20muutmise%20seadus?fbclid=IwAR369eABg9Hqvr210ZgPyvt8bZi2rH9rrY3nYkhtXBQdniZuk8DNGVE4CvM.

[163] Mõiste "eluasemelaen tulumaksuseaduse tähenduses" asendati pisut hiljem mõistega "eluasemekinnisvara".

[164] Seletuskiri reklaamiseaduse muutmise seaduse eelnõu 780 SE juurde. - https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/7dbf09e6-797b-46dd-ab8f-adfe88ff4a6c.

vaidluste lahendamisega seotud asutuste ja isikute rühma kuulunud intervjueeritavate hinnangul on aga tekkinud olukord, kus tarbijatel ei ole kõikset ülevaadet krediidipakkujatest ja nende pakutavatest toodetest. Nimetatu pärsib krediiditurul konkurentsi ning ranged RekS-s sätestatud piirangud raskendavad vähetuntud krediidipakkujate olukorda, andes eelise suurtele ja tarbijate jaoks tuntud krediidipakkujatele. Näiteks toodi eespool viidatud sihtgruppide poolt intervjuudes välja, et reklaam võimaldab saada täpsemat infot näiteks laenu krediidikulukuse kohta ja valida soodsaima krediiditoote pakkuja.

Samas märgiti intervjuudes, et krediiditooteid tarbitakse tihti just reklaami tõttu. Mõned toetava funktsiooniga krediidituru osapoolte ning krediiditoodete tarbimisest tingitud vaidluste lahendamisega seotud asutuste ja isikute rühma kuulunud intervjueeritavad kahtlesid, kas tarbijakrediidi reklaami laiem lubatavus soodustaks erinevate krediidipakkujate pakkumiste võrdlemist ja suurendaks tarbijate teadlikkust lepingutingimustest. Analüüsi autorite hinnangul on krediidipakkujate turundusvõtted sageli mõjusamad just vähese maksevõimega haavatavamate tarbijate puhul. Nad satuvad n-ö „laenuringi", kus õigesti ajastatud otsepostitus võimaldab tarbijal küll lühiajaliselt juba võetud kohustusi tasuda, kuid seejuures tema kohustused aina suurenevad.

Analüüsi autorid nõustuvad, et tarbijakrediidi reklaami edastamine kanalites, kus süvenemine on ajaliselt äärmiselt piiratud, suurendab ohtu, et tarbija ei tee krediiditoote tarbimise kohta kaalutletud otsust. Samas ei pruugi televisioonis või raadioprogrammis tarbijakrediidi reklaamimise keeld olla põhjendatud olukorras, kus keeld ei laiene Internetireklaamile, mis vähemalt teatud juhtudel võimaldab samuti ajaliselt äärmiselt piiratud süvenemist ega pruugi pakkuda võimalust reklaamitava toote tingimustega piisavalt tutvuda. Pigem võiks seadusandja kaaluda igapäevase tarbimisega seotud krediiditoodete (mida sageli iseloomustab mh tarbija krediidivõime automatiseeritud hindamine) Interneti (eelkõige sotsiaalmeedia) vahendusel toimuva reklaami puhul täiendavate nõuete sätestamist (nt kohustust hoiatada tarbijat selgelt krediiditoote tarbimisega kaasneda võivatest negatiivsetest tagajärgedest). Lisaks nähtub uuringu raames läbi viidud tarbimislaenu kogemusest, et ka nt mobiilsõnumi teel edastatav info võib soosida kergekäeliste laenuotsuste tegemist. Arvestades televisioonis- või raadioprogrammis tarbijakrediidi reklaamimise keelu eesmärki, on küsitav, kas on põhjendatud eristada reklaami, millega teavitatakse valmisolekust anda tarbija käsutusse krediidilepingu alusel rahasumma või vahendada selliseid lepinguid, ning reklaami, millega teavitatakse valmisolekust finantseerida asja omandamist või teenuse osutamist. Siiski ei pärsi viidatud reklaamikeeld analüüsi autorite hinnangul krediiditurul konkurentsi sel määral, et õigustaks regulatsiooni muutmist. Esiteks aitab nimetatud reklaamikeeld vähendada kergekäeliste ja kaalutlemata laenuvõtmise otsuste tegemist. Teiseks on krediidipakkujatel oma toodete tarbijatele tutvustamiseks võimalik kasutada alternatiivseid turunduskanaleid (Interneti-, trüki- ja välireklaam; teatud olukordades otsepost).

Praeguse uuringu raames kogutud tarbimislaenu kogemusest nähtub, et krediidipakkuja kasutas ebaausaid kauplemisvõtteid. Krediidipakkuja jätkas uute pakkumiste edastamist mobiilsõnumi teel (*ca* kord kuus) ka pärast seda, kui tarbija oli juba maksimaalse summa laenanud. Krediidipakkuja soovitas krediiti suurendada ("....saame pakkuda krediidikontot limiidiga kuni 5000 eurot"), kasutas ära päevakajalisi sündmusi krediiditoote tarbimise aktiveerimiseks (nt jaanipäev, *Rally Estonia*). Sõnumid jätkusid ka pärast seda, kui tarbija oli lepingu lõpetanud, ning iga kord oli sõnumi lõppu lisatud link, mis oleks võimaldanud tarbijal minutitega uue lepingu sõlmida. Tarbijale jäeti pigem mulje, et tarbijakrediidi võtmine on riskivaba ja lihtne võimalus finantsprobleemide lahendamiseks ning tarbijat kallutati läbimõtlematule laenuvõtmisele.

4.3. Võrdlus

Üldiselt on võrdlusriikidena kasutatud EL liikmesriigid kehtestanud tarbijakrediidi reklaami kohta EL direktiividega ette nähtud nõuded. Nt Austria tarbijakrediidiseaduses on sätestatud nõuded krediidi kulukuse andmete avaldamisele tarbijakrediidi reklaamis (§ 5) ning rikkumise eest nähtud ette rahatrahv kuni 10 000 eurot (§ 28 p 1). Ka Soome tarbijakaitse seaduse (art-d 7:8 ja 7:8a) ja Rootsi tarbijakrediidi seaduse (art-d 6b-7b) kohaselt tuleb tarbijakrediidi reklaamis esitada krediidi kulukuse andmed. Lisaks on Soome tarbijakaitse seaduse järgi keelatud tarbijakrediidi otseturustus (art 7:13b). Rootsi tarbijakrediidi seadus (art 58) võimaldab tarbijakrediidi reklaami kohta sätestatud nõuete rikkumise korral karistada krediidipakkujat rahatrahviga 5000 SEK-st kuni 10 000 000 SEK-ni.

Ka Hispaania tarbijakrediidilepingute seadus (art 9) ja Madalmaade tsiviilseadustik (art 7:59n) näevad tarbijakrediidi reklaami puhul ette reklaamis standardinfo avaldamise krediidi kulukuse kohta. Krediidi kulukuse näitajate tarbijakrediidi reklaamis märkimise detailne regulatsioon sisaldub ka Tšehhi tarbijakrediidiseaduses (art 91), mh võib tarbijakrediidi reklaamile kehtestatud nõuete rikkujat trahvida kuni 10 000 000 CZK ulatuses. Sarnaselt on tarbijakrediidi reklaamiga seonduvat reguleeritud ka Horvaatia tarbijakrediidiseaduses (art 4), seejuures võib tarbijakrediidi reklaamile kehtestatud nõuete rikkujat trahvida 80 000 – 200 000 HRK ulatuses. Läti tarbijakrediidi määruses (p-d 13-19) sisalduvad detailsed normid tarbijakrediidi reklaami sisu (mh krediidi kulukuse näitajate kajastamise) kohta.

4.4. Järeldused ja ettepanekud

Eestis on sarnaselt mitmete EL riikidega tarbijakrediidi reklaami osas sätestatud EL direktiividega ette nähtud nõuded. Eesti regulatsioon on teatud aspektides isegi detailsem (nt teatud krediiditoodete puhul tarbijakrediidi reklaami keelamine televisioonis ja raadios). Tarbijakrediidi reklaamis tuleb mh esitada teave krediidi kulukuse kohta. Reklaam, millega teavitatakse valmisolekust anda tarbijakrediiti või vahendada tarbijakrediidilepinguid, peab olema vastutustundlik ning tasakaalustatud ega tohi jätta muljet, et tarbijakrediidi võtmine on riskivaba ja lihtne võimalus finantsprobleemide lahendamiseks, ega kallutada tarbijaid läbimõtlematule laenuvõtmisele.

Praeguse uuringu raames kogutud (ja eespool kirjeldatud) tarbimislaenu kogemusest nähtub, et krediidipakkuja kasutas ebaausaid kauplemisvõtteid. Mh jätkas krediidipakkuja krediiditoote kohta sõnumite saatmist ka pärast seda, kui tarbija oli lepingu lõpetanud, ning iga kord oli sõnumi lõppu lisatud link, mis oleks võimaldanud tarbijal minutitega uue lepingu sõlmida. Seega tuleks kaaluda, kas ka otsepostitustega edastava info nõudeid tuleks täiendavalt reguleerida.

Analüüsi autorite hinnangul on põhjendatud RekS § 29 lg-tes 9 ja 10 sätestatud reklaamikeeld, mille kohaselt ei tohi teavitada tarbijat televisiooni ja raadio vahendusel valmisolekust anda tema käsutusse krediidilepingu alusel rahasumma või vahendada selliseid lepinguid, v. a eluasemekinnisvaraga seotud tarbijakrediidi ja piiriülese maksevahendina kasutatava krediitkaardi vahendusel tarbijale krediidi andmise puhul. Tarbijakrediidi reklaami edastamine kanalites, kus süvenemine on ajaliselt äärmiselt piiratud, suurendab ohtu, et tarbija ei tee krediiditoote tarbimise kohta kaalutletud otsust. Analüüsi autorite hinnangul ei pärsi RekS § 29 lg-tes 9 ja 10 sätestatud reklaamikeeld krediiditurul konkurentsi sellisel määral, et õigustaks regulatsiooni muutmist. Esiteks aitab nimetatud reklaamikeeld vähendada kergekäeliste ja kaalutlemata laenuvõtmise otsuste tegemist. Teiseks on krediidipakkujatel oma toodete tarbijatele tutvustamiseks võimalik kasutada

alternatiivseid turustamiskanaleid (Interneti-, trüki- ja välireklaam; teatud olukordades otsepost). Pigem võiks seadusandja kaaluda igapäevase tarbimisega seotud krediiditoodete (mida sageli iseloomustab mh tarbija krediidivõime automatiseeritud hindamine) Interneti (eelkõige sotsiaalmeedia) vahendusel toimuva reklaami puhul täiendavate nõuete sätestamist (nt kohustust hoiatada tarbijat selgelt krediiditoote tarbimisega kaasneda võivatest negatiivsetest tagajärgedest). Samuti peaks tarbijakrediidi reklaami regulatsioon laienema ka ühisrahastuse laenuandmise teenuste suhtes, mida ei osuta krediidiandja ega krediidivahendaja.

Regulatsioon on piisav ka tarbijakrediidi reklaami kohta sätestatud nõuete täitmise järelevalve ning vastavate rikkumise puhul kohaldatavate meetmete osas. Nagu eespool viidatud, toetavad analüüsi autorid ka tarbijakrediidi reklaami kohta sätestatud nõuete rikkumise kontekstis juriidiliste isikute puhul trahvimäära tõstmist 400 000 euroni. Probleem saab olla vaid reaalse järelevalve tõhususes ja selle teostamise haldussuutlikkuses, mh rikkumistele viitava teabe kogumise korralduses.

Ettepanekud:

- **mitte muuta RekS § 29 lg-tes 9 ja 10 sätestatud reklaamikeeldu, mille kohaselt ei tohi teavitada tarbijat televisiooni ja raadio vahendusel valmisolekust anda tema käsutusse krediidilepingu alusel rahasumma või vahendada selliseid lepinguid, v. a eluasemekinnisvaraga seotud tarbijakrediidi ja piiriülese maksevahendina kasutatava krediitkaardi vahendusel tarbijale krediidi andmise puhul;**
- **kaaluda igapäevase tarbimisega seotud krediiditoodete Interneti (eelkõige sotsiaalmeedia) vahendusel toimuva reklaami puhul täiendavate nõuete sätestamist (nt kohustust hoiatada tarbijat selgelt krediiditoote tarbimisega kaasneda võivatest negatiivsetest tagajärgedest);**
- **laiendada tarbijakrediidi reklaami regulatsiooni ühisrahastuse laenuandmise teenuste suhtes, mida ei osuta krediidiandja ega krediidivahendaja;**
- **tõsta ka tarbijakrediidi reklaami kohta sätestatud nõuete rikkumise kontekstis juriidiliste isikute puhul trahvimäära 400 000 euroni;**
- **kaaluda, kas ka otsepostitustega edastava info nõudeid tuleks täiendavalt reguleerida.**

5. Lepingueelne teave tarbijale

5.1. Euroopa Liidu õigus

Nagu eespool märgitud, tuleb direktiivi 2008/48/EÜ art 4 kohaselt tagada tarbijakrediidi reklaamis standardteabe esitamine krediidi kulukuse kohta. Krediidiandjatel ja vajadusel ka krediidivahendajatel on kohustus mõistliku aja jooksul enne tarbija sidumist krediidilepingu või mis tahes muu krediidilepingut puudutava pakkumisega esitada tarbijale krediidiandja pakutud lepingutingimustele ning vajaduse korral tarbija eelistustele ja tema esitatud teabele tuginedes vajalik teave, et tarbija saaks erinevaid pakkumisi võrrelda eesmärgiga teha krediidilepingu sõlmimise otsus kõiki asjaolusid arvesse võttes. Nimetatud info tuleb esitada paberil või mõnel muul püsival andmekandjal formaliseeritud Euroopa tarbijakrediidi standardinfo teabelehel. Mh tuleb tarbijat teavitada krediidi kogusummast, intressimäärast ja krediidi kulukuse määrast (art 5 lg 1). Lisaks peavad krediidiandjad ja vajaduse korral krediidivahendajad andma tarbijale piisavaid selgitusi, et tarbija saaks hinnata, kas pakutav krediidileping on kohandatud tema vajadustele ja finantsolukorrale vastavaks. Vajaduse korral tuleb tarbijale mh selgitada lepingueelset teavet, pakutud toodete põhiomadusi ning erimõju, mida need võivad tarbijale avaldada, sealhulgas tarbijapoolsest maksete tasumata jätmisest tulenevaid tagajärgi. Seejuures võivad liikmesriigid sellise nõustamise viisi ja ulatust, samuti nõustaja valikut kohandada krediidilepingu pakkumise asjaoludega, isikuga, kellele krediidilepingut pakutakse, ja pakutava krediidi liigiga (art 5 lg 6). Arvelduskrediidi lepingueelse teabe puhul on erisused ette nähtud direktiivi 2008/48/EÜ art-s 6. Liikmesriikidel tuleb tagada sätete täitmine ning tarbijale lepingueelse teabe andmise kohustuse rikkumise korral näha ette tõhusad karistused (art 23).

Tarbijakrediidi direktiivi ettepanekus on tarbija lepingueelse teabe regulatsioon detailsem, mh laiendatakse tarbijale lepingueelse teabe andmisega seotud kohustusi ka kõikidele ühisrahastuse laenuandmise teenuse osutajatele (art-d 10-12, 44). Tarbijakrediidi direktiivi ettepaneku kohaselt tuleks lepingueelne teave tarbijale esitada vähemalt üks päev enne, kui krediidileping või selle pakkumine või ühisrahastuse laenuandmise teenuse osutamise leping või pakkumine muutub tarbija jaoks siduvaks (art 10). Tarbijakrediidi direktiivi ettepanekus (art 13) sätestatakse kohustus teavitada tarbijaid juhul, kui neile tehakse isikuandmete automatiseeritud töötlemise (sh profiilianalüüs) põhjal isikupärastatud pakkumisi. Liikmesriikidel tuleb keelata igasugune krediidimüük, mida tarbijad ei ole eelnevalt taotlenud ega selleks sõnaselget nõusolekut andnud (art 17). Lisaks tuleb edendada tarbijate harimist vastutustundliku laenuvõtmise ja võla haldamise valdkonnas, eriti seoses tarbijakrediidilepingutega. Tarbijatele tuleb anda selge ja üldine teave krediidi andmise protsessi kohta, et anda neile juhiseid. Eeskätt tarbijatele, kes võtavad tarbijakrediiti esimest korda, ja eeskätt juhul, kui selleks kasutatakse digivahendeid (art 34). Samuti tuleb tagada, et tarbijatele tehtaks kättesaadavaks võlanõustamisteenused (art 36).

Direktiivis 2014/17/EL on sätestatud nõuded elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidi reklaamile (art-d 10 ja 11). Direktiivis 2014/17/EL on sätestatud krediidiandjate ja –vahendajate detailsed kohustused tarbijale lepingueelse info andmisel elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidi puhul (art-d 14 ja 15). Krediidiandjatel ja asjakohasel juhul krediidivahendajatel tuleb krediidilepinguid käsitlev selge ja arusaadav üldine teave teha tarbijale igal ajal kättesaadavaks paberil või muul püsival andmekandjal või elektrooniliselt (art 13). Lisaks tuleb liikmesriikidel tagada, et tarbijale antakse vajalik teave tasuta (art 8). Krediidiandjad ja asjakohasel juhul krediidivahendajad peavad andma

tarbijale piisavaid selgitusi pakutava krediidilepingu ja kõrvalteenuste kohta, et tarbija saaks hinnata, kas krediidileping ja kõrvalteenused on kohandatud tema vajadustele ja finantsolukorrale (art 16). Lisaks tuleb edendada tarbijate harimist vastutustundliku laenuvõtmise ja võla haldamise valdkonnas, eriti seoses hüpoteekkrediitidega (art 6). Samuti on direktiivis 2014/17/EL sätestatud tarbijale osutatava nõustamisteenuse nõuded (art 22). Liikmesriikidel tuleb tagada sätete täitmine ning elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidi puhul tarbijale lepingueelse teabe andmise kohustuse rikkumise korral näha ette tõhusad karistused (art 38).

Kui tarbijakrediiti pakutakse sidevahendi vahendusel, kohalduvad lisaks finantsteenuste kaugturustusdirektiivi (2002/65/EÜ) nõuded. Direktiivi 2002/65/EÜ art 3 sätestab loetelu tarbijale enne lepingu sõlmimist sidevahendi vahendusel antavast teabest finantsteenuse ja selle osutamise asjaolude kohta. Samas loetakse, et krediidiandja on täitnud direktiivi 2002/65/EÜ art 3 lg-tes 1 ja 2 teabele esitatavad nõuded, kui ta on esitanud Euroopa tarbijakrediidi standardinfo teabelehe (direktiivi 2008/48/EÜ art 5 lg 1). Direktiivis 2002/65/EÜ seatakse mh piirangud tarbijale soovimatute telefonikõnede tegemise osas (art 3 lg 3). Lisaks tuleneb direktiivist 2002/65/EÜ keeld osutada tellimata teenuseid ja panna tarbijatele neist tulenevaid kohustusi (art 9). Teatud kaugsidevahendite kasutamiseks peab krediidipakkuja saama tarbija eelneva nõusoleku (art 10). Ka direktiivist 2002/65/EÜ tuleneb kohustus tagada sätete rikkumise puhuks asjakohased sanktsioonid (art 11).

Direktiiv 2005/29/EÜ keelab ebaausate kaubandustavade kasutamise teenuste turustamisel, seda nii eksitavate kui agressiivsete kaubandustavade osas (art 5jj). Keelatud on järjekindlate soovimatute pakkumiste tegemine kaugside vahendusel (I lisa p 26). Liikmesriikidel on kohustus tagada rikkumiste eest tõhusad karistused (art 13).

5.2. Eesti õigus

VÕS § 403[1] paneb krediidiandjale ja -vahendajale direktiividest lähtudes ulatusliku tarbija lepingueelse teavitamiskohustuse. Mh tuleb tarbijale anda võimalus võrrelda erinevaid pakkumisi, et ta saaks kõiki asjaolusid arvesse võttes teha otsuse sõlmida tarbijakrediidileping. Selleks esitab krediidiandja või -vahendaja tarbijale mõistliku aja jooksul, enne kui tarbija on sõlminud lepingu või seotud oma pakkumusega, püsival andmekandjal Euroopa tarbijakrediidi standardinfo teabelehel krediidiandja poolt pakutavatele lepingutingimustele ning vajaduse korral tarbija eelistustele ja tema poolt esitatud teabele tuginedes andmed mh lepingu kestuse ja krediidi kulukuse kohta (VÕS § 403[1] lg-d 1 ja 2). Tarbija nõudmisel esitab krediidiandja tarbijale lisaks Euroopa tarbijakrediidi standardinfo teabelehele ka tasuta tarbijakrediidilepingu projekti koopia, v. a juhul, kui krediidiandja ei soovi tarbijaga lepingueelseid läbirääkimisi jätkata (VÕS § 403[1] lg 6). Tarbijakrediidi standardinfo teabelehtede vormid on kehtestatud justiitsministri 13.12.2010. a määrusega nr 47.

Kohtupraktikas on peetud tarbija lepingueelse teavitamiskohustuse kontekstis piisavaks, kui krediidiandja edastas tarbijale lepingueelse täiendava teabe, milles mh selgitas tarbijale erinevaid laenu võtmisega kaasneda võivaid ohte, ja Euroopa tarbijakrediidi standardinfo teabelehe[165]. Krediidiandja pidi Riigikohtu[166] hinnangul ka enne VÕS § 403[1] jõustumist 01. 07.2011 KAS 89 lg 3[1] alusel vähemasti tarbijakrediidilepingu sõlmimisel teavitama tarbijat krediidivõtmisega seotud riskidest, mh tarbija töö- või tervisekaotusest tingitud makseraskuste tagajärgedest, mh võimalusest

[165] VMKo 30.09.2021(jõustumise ootel), 2-21-112607.

[166] RKTKo 2-14-21710/105, p 25.1; RKTKo 3-2-1-30-16, p 10.

leping sel juhul üles öelda ja kogu laenu kohest tagastamist nõuda, võimalikest kõrvalnõuetest (eelkõige viivisest), tagatisvara võõrandamisega seotud riskidest ja kuludest ning võimalikust tagatisvara väärtuse langusest tingitud tagatisvara müümisest üles jääda võiva jääkvõla maksmise riskist.

Elamukinnisvaraga seonduva tarbijakrediidi puhul on sarnased tarbija lepingueelse teavitamise nõuded sätestatud VÕS §-s 403[3]. Elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidi standardinfo teabelehtede vormid on kehtestatud justiitsministri 03.03.2016. a määrusega nr 11. Tarbija lepingueelse teavitamiskohustuse erisused arvelduskrediidi puhul on sätestatud VÕS §-s 407 ning krediidivahendaja teavitamiskohustust täpsustatakse VÕS §-s 417[1]. Lisaks on krediidiandja või -vahendaja enne tarbijakrediidilepingu sõlmimist kohustatud andma tarbijale piisavaid selgitusi, et tarbija saaks hinnata, kas pakutav tarbijakrediidileping vastab tema vajadustele ja finantsolukorrale (VÕS § 403[5] lg 1). VÕS § 419[1] sätestab nõustamisteenuse osutamise tingimused elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidilepingu puhul.

Lisaks tarbijakrediidi erisätetele on lepingueelses faasis tähtsad mitmed VÕS-i üldsätted. VÕS § 14 lg 1 paneb lepingueelseid läbirääkimisi pidavatele või lepingu sõlmimist muul viisil ette valmistavatele isikutele üldise kohustuse mõistlikult arvestada üksteise huvide ja õigustega ning esitada vaid õigeid andmeid. VÕS-i üldsätetest tuleneb keeld pidada ja katkestada läbirääkimisi pahauskselt (VÕS § 14 lg 3) ning üldine kohustus hoida läbirääkimistel teatavaks tehtud andmeid vajalikus ulatuses saladuses (VÕS § 14 lg 4). VÕS §-dest 52jj tulenevad erinõuded sidevahendi abil sõlmitud lepingutele. Mh sätestab VÕS § 54 täiendava lepingueelse teavitamiskohustuse seoses finantsteenuse osutamisega. VÕS § 62[1] lg 2 kehtestab täiendava lepingueelse teavitamiskohustuse olukorras, kus leping sõlmitakse arvutivõrgu abil.

Lisaks nagu eespool märgitud, tulenevad tarbijakrediidi reklaami erisätted eelkõige RekS §-st 29. KAS § 89 lg 3[1] järgi on krediidiasutus kohustatud informeerima klienti võimalikest ohtudest laenude võtmisel. Sarnane säte on hoiu-laenuühistutele ette nähtud HLÜS § 28 lg-s 5. Krediidiandja või -vahendaja peab tarbijale krediidi andmisel või krediidi vahendamisel igakülgselt vältima ebaausate kauplemisvõtete kasutamist ja järgima VÕS-s sätestatud tarbijale piisavate selgituste ja teabe esitamise, tarbija krediidivõimelisuse hindamise ning muid vastutustundliku laenamise nõudeid (KAVS § 47 lg 1). KAVS § 51 näeb ette nõuded nõustamisteenuse osutamisele elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidilepingu puhul.

Tarbija lepingueelse teavitamiskohustuse rikkumisel saab TTJA teha ettekirjutuse ja nõuda rikkujalt rikkumise lõpetamist ning edasisest rikkumisest hoidumist (TKS § 65 lg 1).

Tarbija lepingueelse teavitamiskohustuse rikkumise tagajärjeks võib olla VÕS § 115 lg 1 järgi lisaks kahju hüvitamise kohustus. Kuna tegemist on lepingueelse kohustuse rikkumisega, on kahju hüvitamise eesmärgiks VÕS § 127 lg 1 järgi kahjustatud isiku asetamine olukorda, milles ta oleks olnud, kui ta ei oleks lepingut sõlminud, ehk nn negatiivse huvi või usalduskahju hüvitamine. Riigikohus on leidnud, et kooskõlas kohustuse eesmärgiga (VÕS § 127 lg 2) tähendab see kõigi krediidist tekkinud negatiivsete tagajärgede (nt viivis, leppetrahv, vara vähenemine) rahalist hüvitamist. Selle kahju hüvitamise nõude saab tasaarvestada võlausaldaja krediidi tagastamise nõudega ja on võimalik, et lepingueelsete kohustuste rikkumise tõttu ei peagi krediidisaaja krediiti vähemalt osaliselt (kahju ulatuses) tagastama[167].

[167] RKTKo 3-2-1-136-12, p 25.

Tarbija lepingueelse teavitamiskohustuse kontekstis märgiti uuringu raames tehtud intervjuudes järgmist. Mitmed krediidipakkujad viitasid, et esitavad tarbijale Euroopa tarbijakrediidi standardinfo teabelehe koos tarbijakrediidilaenulepingu projektiga. Samas rõhutasid nad, et teabeleht on kättesaadav nende kodulehel. Seaduse kohaselt tuleb Euroopa tarbijakrediidi standardinfo teabeleht tarbijale esitada mõistliku aja jooksul (st ei ole täpselt reguleeritud millal). Analüüsi autorid nõustuvad toetava funktsiooniga krediidituru osapoolte ning krediiditoodete tarbimisest tingitud vaidluste lahendamisega seotud asutuste ja isikute rühma kuulunud intervjueeritavate seisukohaga, et teabeleht tuleks tarbijatele saata enne tarbijakrediidilepingu projekti. Tarbijale tuleks anda aega järelemõtlemiseks - seeläbi on eelduslikult võimalik vähendada krediiditoodete tarbimise impulsiivseid otsuseid. Olukorras, kus teabeleht ja tarbijakrediidilepingu projekt (st sisuliselt on krediidipakkuja teinud positiivse otsuse krediiditoote tarbijale võimaldamise kohta) edastatakse tarbijale samal ajal, esineb oht, et tarbija ei süvene talle edastatud teabesse põhjalikult. Sellises olukorras tarbija teab, et tal on kohe võimalik allkirjastada tarbijakrediidileping, millega talle soovitud krediiditoodet võimaldatakse.

Kuigi tarbijakrediidi direktiivi ettepaneku kohaselt tuleks lepingueelne teave tarbijale esitada vähemalt üks päev enne, kui krediidileping või selle pakkumine või ühisrahastuse laenuandmise teenuse osutamise leping või pakkumine muutub tarbija jaoks siduvaks (art 10), ei ole analüüsi autorite hinnangul põhjendatud seaduses rangelt reguleerida teabelehe tarbijale edastamise aega. Krediidipakkujad viitasid intervjuudes asjakohaselt, et selline kohustus oleks koormav ega võimaldaks paindlikult reageerida erandlikes olukordades, kus tarbija jaoks on oluline, et krediidipakkuja võimaldaks talle krediiditoodet väga kiiresti (nt sõiduki, kodumasina või eluaseme ootamatute remondikulude tõttu). Analüüsi autorid nõustuvad krediidipakkujatega, et lepingueelse teabega tutvumine sõltub eelkõige tarbija hoiakutest, teadmistest ja suhtumisest ning teabelehe varasem esitamine ei tagaks, et tarbija teabega alati ka tutvub. Krediidipakkujad märkisid asjakohaselt, et väiksemate laenusummade puhul tarbija taotluste automatiseeritud töötlemise ja kinnitamise tõttu on krediiditoote taotlemisprotsess kiirem ning see võib veelgi vähendada tõenäosust, et tarbija tutvub lepingueelse teabega põhjalikult.

Analüüsi autorite hinnangul ei tohiks krediidipakkujad tarbijat lepingueelse teavitamisekohustuse raames ka liigselt ebaolulise infoga koormata. Pigem tuleb tarbijale selgitada lühidalt ja lihtsalt kõige olulisemaid tarbijakrediidilepingu punkte ning lepinguga seotud muid asjaolusid.

5.3. Võrdlus

Sarnaselt Eestiga on EL direktiivide alusel ka teised EL liikmesriigid sätestanud, et krediidipakkujal on tarbija lepingueelne teavitamiskohustus (Saksa BGB § 491a; Austria tarbijakrediidiseaduse § 6; Soome tarbijakaitse seaduse art-d 7:9, 7a:4 ja § 7a:6; Rootsi tarbijakrediidi seaduse art-d 8-10; Läti tarbijakrediidimääruse p-d 20 ja 21; Madalmaade BW art 7:60; Tšehhi tarbijakrediidiseaduse art-d 94-95; Horvaatia tarbijakrediidiseaduse art-d 5 ja 6, Hispaania tarbijakrediidilepingute seaduse art-d 7, 11-13). Enamasti on rikkumiste eest ette nähtud ka trahvid, olgu üldiselt tarbijakrediidi sätete rikkumise eest (nt Soome tarbijakaitse seaduse art 7:50; Rootsi tarbijakrediidi seaduse art 58) või konkreetselt teavitamiskohustuse rikkumise eest (Austria tarbijakrediidiseaduse § 28; Tšehhi tarbijakrediidiseaduse art 153 lg 1 lit r; Horvaatia tarbijakrediidiseaduse art 26 lg 1, Hispaania tarbijakrediidilepingute seaduse art 34 lg 1).

5.4. Järeldused ja ettepanekud

EL direktiividest tuleneb krediidipakkujate ulatuslik kohustus teavitada tarbijat enne tarbijakrediidilepingu sõlmimist lepingutingimustest ja erinevatest lepinguga seotud asjaoludest (mh riskidest), millised nõuded on võlaõigusseaduses täidetud. Muu hulgas tuleb tarbijale anda võimalus võrrelda erinevaid pakkumisi, et ta saaks kõiki asjaolusid arvesse võttes teha otsuse sõlmida tarbijakrediidileping. Selleks esitab krediidiandja või -vahendaja tarbijale mõistliku aja jooksul, enne kui tarbija on sõlminud lepingu või seotud oma pakkumusega, püsival andmekandjal Euroopa tarbijakrediidi standardinfo teabelehel krediidiandja poolt pakutavatele lepingutingimustele ning vajaduse korral tarbija eelistustele ja tema poolt esitatud teabele tuginedes andmed mh lepingu kestuse ja krediidi kulukuse kohta.

Seega ei ole seaduses täpselt reguleeritud, millal Euroopa tarbijakrediidi standardinfo teabeleht tarbijale esitada tuleb. Analüüsi autorid nõustuvad toetava funktsiooniga krediidituru osapoolte ning krediiditoodete tarbimisest tingitud vaidluste lahendamisega seotud asutuste ja isikute rühma kuulunud intervjueeritavate seisukohaga, et teabeleht tuleks tarbijatele saata enne tarbijakrediidilepingu projekti. Tarbijale tuleks anda aega järelemõtlemiseks - seeläbi on eelduslikult võimalik vähendada krediiditoodete tarbimise impulsiivseid otsuseid. Samas ei ole analüüsi autorite hinnangul põhjendatud seaduses rangelt reguleerida teabelehe tarbijale edastamise aega. Krediidipakkujad viitasid intervjuudes asjakohaselt, et selline kohustus oleks koormav ega võimaldaks paindlikult reageerida erandlikes olukordades, kus tarbija jaoks on oluline, et krediidipakkuja võimaldaks talle krediiditoodet väga kiiresti. Lepingueelse teabega tutvumine sõltub eelkõige tarbija hoiakutest, teadmistest ja suhtumisest ning teabelehe varasem esitamine ei tagaks, et tarbija teabega alati ka tutvub. Krediidipakkujad märkisid asjakohaselt, et väiksemate laenusummade puhul tarbija taotluste automatiseeritud töötlemise ja kinnitamise tõttu on krediiditoote taotlemisprotsess kiirem ning see võib veelgi vähendada tõenäosust, et tarbija tutvub lepingueelse teabega põhjalikult. Analüüsi autorite hinnangul ei tohiks krediidipakkujad tarbijat lepingueelse teavitamisekohustuse raames ka liigselt ebaolulise infoga koormata. Pigem tuleb tarbijale selgitada lühidalt ja lihtsalt kõige olulisemaid tarbijakrediidilepingu punkte ning lepinguga seotud muid asjaolusid.

EL direktiivides on põhjendatult rõhutatud, et edendada tuleb tarbijate harimist vastutustundliku laenuvõtmise ja võla haldamise valdkonnas. Ka erinevatesse sihtgruppidesse kuulunud intervjueeritavad olid samal seisukohal. Oluline on suurendada tarbija teadlikkust võlanõustamisteenusest ja muudest võimalustest abi saamiseks olukorras, kus tal on tekkinud makseraskused. Eluasemelaenu, õppelaenu ja autoliisingu puhul anti tarbijate hinnangul neile lepingueelselt piisavalt infot. Kiirlaenu ja järelmaksu puhul viitasid tarbijad, et lepingueelne teavitamisprotsess oli pigem puudulik.

Nagu eespool märgitud plaanitakse juriidiliste isikute puhul suurendada trahvimäära 400 000 euroni mh vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamata jätmise eest. Analüüsi autorite hinnangul võiks sarnaselt reguleerida ka tarbijakrediidiga seotud teavitamiskohustuste rikkumise eest karistamist. Nimetatu suunaks krediidipakkujaid tõenäoliselt hoolikamalt tarbija lepingueelset teavitamiskohustust täitma.

Kaaluda võiks ka eriregulatsioonis kahju hüvitamise kohustuse sisu täpsustamist lepingueelse kohustuse rikkumise puhuks. Samas on Riigikohtu seisukoht tõlgenduseks olemas ja suurim probleem on ilmselt põhjusliku seose tõendamine kohustuse rikkumise (et teavitamine ei olnud

nõuetekohane) ja negatiivse tagajärje vahel, st et tarbija ei oleks lepingut sõlminud teavitamiskohustuse täitmisel. Seetõttu analüüsi autorid praegu erisätte vajalikust ei näe ja leiavad, et kohtupraktikal peaks esmalt laskma rohkem välja kujuneda. Teavitamiskohustuse rikkumisega kaasneb tõenäoliselt ka vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumine, millest tulenevad rahalised nõuded on seaduses reguleeritud juba täpsemalt.

Sätteid tuleks kohaldada ka ühisrahastuse laenuandmise teenuste suhtes, mida ei osuta krediidiandja ega krediidivahendaja.

Ettepanekud:

- **laiendada tarbija lepingueelse teavitamiskohustuse sätteid ühisrahastuse laenuandmise teenuste suhtes, mida ei osuta krediidiandja ega krediidivahendaja;**
- **edendada tarbijate harimist vastutustundliku laenuvõtmise ja võla haldamise valdkonnas (mh on oluline suurendada tarbija teadlikkust võlanõustamisteenusest ja muudest makseraskuste tekkimisel abi saamise võimalustest);**
- **näha tarbijakrediidiga seotud teavitamiskohustuste rikkumise eest ette rahatrahv (sarnaselt vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamata jätmisega).**

6. Tarbija krediidivõimelisuse kontroll, vastutustundliku laenamise põhimõte

6.1. Euroopa Liidu õigus

Direktiivi 2008/48/EÜ kohaselt peab krediidiandja hindama enne krediidilepingu sõlmimist tarbija krediidivõimelisust tarbijalt saadud piisava teabe alusel ja kasutades vajadusel asjakohaseid andmebaase (art 8 lg 1). Lisaks peab krediidiandja enne krediidi kogusumma mis tahes märkimisväärset suurendamist ajakohastama tema käsutuses oleva tarbijat käsitleva finantsteabe ning hindama tarbija krediidivõimelisust (art 8 lg 2). Direktiivi 2008/48/EÜ art 9 lg 1 reguleerib juurdepääsu andmebaasidele ning kohustab tagama piiriülese krediidi korral teiste liikmesriikide krediidiandjatele juurdepääsu selles liikmesriigis kasutatavatele andmebaasidele tarbijate krediidivõimelisuse hindamiseks. Seejuures ei tohi juurdepääsu tingimused olla diskrimineerivad. Liikmesriikidel tuleb tagada sätete täitmine ning vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumise korral näha ette tõhusad ja proportsionaalsed karistused (art 23).

Tarbijakrediidi direktiivi ettepaneku kohaselt peab iga ühisrahastuse laenuandmise teenuse osutaja enne lepingu sõlmimist hindama tarbija krediidivõimelisust (art 18 lg 1). Sellest tulenevalt laiendatakse direktiivis sätestatut ka kõikidele ühisrahastuse laenuandmise teenuse osutajatele (mh nt andmebaasidele juurdepääsu õigust). Tarbija krediidivõimelisuse hindamisel tuginetakse tarbija huvidele, et vältida vastutustundetuid laenuandmistavasid ja liigset võlakoormust. Tarbijakrediidi direktiivi ettepanekus on ka muu tarbijakrediidiga tegelevate ettevõtjate puhul nõudeid laiendatud ja täpsustatud (mh nt seoses isikuandmete automatiseeritud töötlemisega), sarnaselt elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediiti reguleeriva direktiiviga 2014/17/EL. Mh on sarnaselt direktiivile 2014/17/EL sätestatud tarbija krediidivõimelisuse hindamise aluseks olevad aspektid (art 18 lg 2) ning kohustus kehtestada, dokumenteerida ja säilitada tarbija krediidivõimelisuse hindamise menetlused ja hindamise aluseks olev teave (art 18 lg 3). Samuti on sarnaselt sätestatud keeld tühistada või muuta hiljem lepingut tarbija kahjuks põhjendusel, et krediidivõimelisust ei hinnatud õigesti, v. a olukorras, kus tõendatakse, et tarbija jättis krediidivõimelisuse hindamise aluseks oleva teabe krediidiandjale või ühisrahastuse laenuandmise teenuse osutajale teadlikult esitamata või esitas võltsitud teabe (art 18 lg 5). Lisaks tuleb teavitada tarbijat viivitamata krediiditaotluse tagasilükkamisest ja vajadusel sellest, et otsus põhineb automatiseeritud andmetöötlusel (art 18 lg 7). Tarbijakrediidi direktiivi ettepaneku art 18 lg-s 4 on sätestatud erand, mille kohaselt võib krediidiandja või ühisrahastuse laenuandmise teenuse osutaja erandkorras konkreetsetel ja hästi põhjendatud asjaoludel teha krediidi tarbijale kättesaadavaks ka olukorras, kus tarbija krediidivõimelisuse hindamise tulemuse kohaselt ei ole tõenäoline, et krediidilepingust või ühisrahastuse laenuandmise teenuse osutamise lepingust tulenevad kohustused täidetakse selle lepinguga nõutavatel tingimustel.

Lisaks täpsustatakse tarbijakrediidi direktiivi ettepanekus andmebaaside juurdepääsuõigusega seonduvat. Andmebaasidele juurdepääsuõigus hõlmab nii avalikke kui ka eraandmebaase (art 19 lg 2), viidatud andmebaasides säilitatakse teavet vähemalt tarbijate võlgnevuste kohta (art 19 lg 3). Sarnaselt direktiiviga 2014/17/EL sätestatakse kohustus tarbijat teavitada, kui taotluse tagasilükkamine põhineb andmebaasis sooritatud päringul (art 19 lg 4).

Tarbijakrediidi direktiivi ettepaneku art 44 reguleerib karistustega seonduvat üldjoontes sarnaselt direktiivi 2014/17/EL art-le 38. Karistuste määramisel tuleb tagada, et kooskõlas määruse (EL) 2017/2394 art-ga 21 on võimalik määrata trahve halduskorras, algatada kohtumenetlus selliste trahvide määramiseks või kasutada mõlemat varianti. Kusjuures selliste trahvide maksimumsuurus on vähemalt 4% krediidiandja, krediidivahendaja või ühisrahastuse laenuandmise teenuse osutaja aastakäibest kõigis õigusaktide täitmise tagamise koordineeritud meetmes osalevates liikmesriikides.

Direktiivi 2014/17/EL art 18 reguleerib täpsemalt elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidi puhul tarbija krediidivõimelisuse hindamise kohustust. Mh võimaldab krediidiandja tarbijale krediiti ainult juhul, kui krediidivõimelisuse hindamise tulemus osutab, et on tõenäoline, et tarbija täidab krediidilepingust tulenevad kohustused lepinguga nõutavatel tingimustel (lg 5 lit a). Kuigi ka elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidi puhul tuleb krediidiandjal uuesti hinnata tarbija krediidivõimelisust ajakohastatud teabe alusel enne krediidi kogusumma mis tahes märkimisväärset suurendamist, on direktiivi 2014/17/EL art 18 lg-s 6 sätestatud nimetatust erandina olukord, kus täiendava krediidi andmisega arvestati esialgses krediidivõimelisuse hindamises. Krediidiandja ei tohi tühistada ega muuta tarbijaga sõlmitud krediidilepingut hiljem tarbija kahjuks põhjendusel, et krediidivõimelisuse hindamist ei teostatud õigesti. Nimetatu ei kohaldu olukorras, kus tõendatakse, et tarbija jättis teadlikult teabe esitamata või võltsis teavet (art 18 lg 4). Direktiivis 2014/17/EL on elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidi puhul täpsemalt reguleeritud, millise teabe alusel tarbija krediidivõimelisuse hindamine peab toimuma. Hindamisel arvestatakse olulisi tegureid (art 18 lg 1 ls 2) ega tugineta ülekaalukalt asjaolule, et elamukinnisvara väärtus ületab krediidi summat, või eeldusele, et elamukinnisvara väärtus tõuseb, v. a juhul, kui krediidilepingu eesmärk on elamukinnisvara ehitamine või renoveerimine (art 18 lg 3). Tarbija krediidivõimelisuse hindamine põhineb tema sissetulekut ja kulutusi ning muud rahalist ja majanduslikku olukorda käsitleval vajalikul, piisaval ja proportsionaalsel teabel. Krediidiandja hangib selle teabe asjakohastest sise- ja välisallikatest (sh tarbijalt; art 20 lg 1).

Direktiivi 2014/17/EL art-s 20 on täpsemalt reguleeritud ka tarbija teabe esitamist ja selle kontrollimist. Krediidiandjal tuleb lepingueelsete läbirääkimiste ajal selgelt ja arusaadavalt täpsustada, millise vajaliku teabe ja millised sõltumatult kontrollitavad tõendid peab tarbija esitama, ning määrata tarbijale selleks tähtaeg. Teabe nõudmine peab olema proportsionaalne ja piirduma krediidivõimelisuse nõuetekohaseks hindamiseks vajalikuga. Krediidiandja võib nõuda saadud teabe täpsustamist. Krediidiandja ei või lõpetada krediidilepingut põhjendusel, et enne selle sõlmimist tarbija antud teave ei olnud täielik. Erandiks on olukord, kus tõendatakse, et tarbija jättis teadlikult teabe esitamata või võltsis seda (art 20 lg 3). Tarbija peab olema teadlik vajadusest esitada õiget ja täielikku teavet oma krediidivõimelisuse nõuetekohaseks hindamiseks. Krediidiandja või -vahendaja peab tarbijat hoiatama, et juhul, kui krediidiandja ei suuda krediidivõimelisust hinnata, kuna tarbija ei esita vajalikku teavet või tõendeid, ei saa krediiti anda (art 20 lg 4).

Direktiivi 2014/17/EL art 21 reguleerib kohustust tagada kõigi liikmesriikide kõigile krediidiandjatele juurdepääs andmebaasidele (nii eraõiguslike krediidiinfobüroode või -agentuuride hallatavad andmebaasid kui ka riiklikud registrid), mida kasutatakse tarbijate krediidivõimelisuse hindamiseks ja tarbija krediidikohustuste täitmise jälgimiseks krediidilepingu kehtivuse ajal. Krediidiandja peab tarbijale aegsasti teatama andmebaaside kasutamise kavatsusest (art 18 lg 5 lit b) ning viivitamata krediiditaotluse tagasilükkamisest ja vajaduse korral sellest, et otsus põhineb automatiseeritud andmetöötlusel. Kui taotluse tagasilükkamine põhineb andmebaasidest saadud teabel, teavitab

krediidiandja tarbijat andmebaasis sooritatud päringu tulemusest ja kasutatud andmebaasi üksikasjadest (art 18 lg 5 lit c).

Direktiivi 2014/17/EL art 19 reguleerib kinnisasja hindamist. Mh tuleb välja töötada usaldusväärsed kinnisasja hindamise standardid hüpoteeklaenude võtmise eesmärgil, mida krediidiandjatel tuleb kasutada. Kinnisasja sise- ja välishindajad peavad olema erialaselt pädevad ning piisavalt sõltumatud krediidi andmise protsessist, et anda objektiivne ja erapooletu hinnang. Hinnang tuleb dokumenteerida püsival andmekandjal ning krediidiandja peab selle säilitama. Liikmesriikidel tuleb näha ette tõhusad ja proportsionaalsed karistused ja asjakohased meetmed vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumise korral (art 38).

6.2. Eesti õigus

6.2.1. Vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimine

Vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamisega seonduv siseriiklik regulatsioon sisaldub nii VÕS-is, KAS-is, HLÜS-is, KAVS-is kui ka TKS-is. Soovituslik iseloomuga oli, kuid vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamist täpsustas (olgugi 30.06.2021 kehtetu) Finantsinspektsiooni soovituslik juhend „Vastutustundliku laenamise nõuded".

VÕS § 403[4] reguleerib vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamist. Krediidiandja võib tarbijaga tarbijakrediidilepingu sõlmida üksnes juhul, kui ta on tarbija krediidivõimelisuse hindamise aluseks olevate andmete kogumis analüüsimise tulemusena veendunud, et tarbija on krediidivõimeline (lg 6). **Vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimiseks** tuleb krediidiandjal enne tarbijakrediidilepingu sõlmimist omandada teave, mis võimaldab hinnata, kas tarbija on võimeline krediidi lepingus kokkulepitud tingimustel tagasi maksma (lg 1 p 1), ning hinnata tarbija krediidivõimelisust (lg 1 p 2). Sellele, et tarbijale krediidi väljastamisel peab ta olema krediidivõimeline, viitab ka KAVS § 49 lg 4. Krediidivõimelisus väljendab tõenäosust, et kõrvutades krediidiandjale teada olevaid tarbija regulaarseid sissetulekuid ja varalist olukorda tarbija kohustuste mahuga, on tõenäoline, et tarbija suudab võetud kohustused tulevikus täita[168]. Riigikohus on selgitanud, et vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimise kohustuse kaudu peaks tagatama, et tarbija ei satu krediidi tõttu „laenuorjusse", mille tulemusena ta võib olla sunnitud võtma uusi laene, kaotada oma vara (sh eluaseme) ja muutuda maksejõuetuks.[169] Vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimise kohustus on laenuandjal suhtes laenusaajaga, mitte käendajaga[170].

Krediidiandja ei ole kohustatud tarbija krediidivõimelisust hindama, kui sõlmitavaks tarbijakrediidilepinguks on leping, mis sõlmitakse piiratud hulga tarbijatega seadusjärgselt ja avalikes huvides ning tingimustel, mis on tarbijale soodsamad turul kehtivatest tingimustest, ja turu keskmisest madalama intressimääraga (VÕS § 403[4] lg 12; eelkõige õppelaenulepingud[171]). Krediidiandjal on kohustus ajakohastada tema käsutuses olev teave tarbija krediidivõimelisuse kohta ning hinnata tarbija krediidivõimelisust iga kord enne krediidisumma või krediidi ülempiiri muutmist (VÕS § 403[4] lg 9). Tarbija krediidivõime uuesti hindamine on vajalik juhul, kui krediidisummat või

[168] M. Käerdi, A. Õunpuu, § 403[4], p 3.1.1 Võlaõigusseadus II. Kommenteeritud väljaanne.

[169] RKTKo 3-2-1-169-13, p 21.

[170] RKTKo 3-2-1-30-16, p 10; RKTKo 3-2-1-157-14, p 11.

[171] M. Käerdi, A. Õunpuu, § 403[4], p 3.1.3.e Võlaõigusseadus II. Kommenteeritud väljaanne.

krediidi ülempiiri suurendatakse[172]. Riigikohus[173] on mh selgitanud, et laenulepingu refinantseerimist saab pidada vastuolus olevaks vastutustundliku laenamise põhimõttega, kui krediidiandjale pidi olema selge, et laenutähtaja pikendamine täiendava tasu eest üksnes suurendab laenusaaja võlgnevust.

Kuigi VÕS §-s 403[4] on detailselt reguleeritud vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamisega seonduv, tuleneb nimetatu ka muudest sätetest. Vastutustundliku laenamise põhimõte nähti detailselt (elamukinnisvaraga seotut detailsemalt eristamata) seaduses ette 01.07.2011, kui jõustus praeguseks kehtetu VÕS § 403[2]. Riigikohus on aga selgitanud, et vastutustundliku laenamise põhimõte kohaldus ka enne 01.07.2011 sõlmitud tarbijakrediidilepingutele, järeldades seda ainuüksi VÕS § 14 lg 1 ls-st 1 ning märkides, et krediidiandjal on kohustus koguda andmeid ja hinnata erapooletult, kas krediidist võib tekkida krediiditaotlejale olulisi raskusi ja kokkuvõttes kahjulikke majanduslikke tagajärgi[174]. VÕS § 14 lg 1 ls 1 näeb lepingulisi läbirääkimisi pidavatele isikutele ette üldise kohustuse mõistlikult arvestada üksteise huvide ja õigustega. Kõigist olulistest ja kahtlustäratavatest asjaoludest krediiditaotleja krediidivõimelisuse osas ja krediidiga seotud riskidest võib krediidiandjal olla nii krediiditaotleja kui ka tema kohustusi tagava isiku teavitamise kohustus VÕS § 14 lg 2 alusel[175]. Riigikohus rõhutas, et lepingupoole üldine kohustus mitte eksitada teist poolt enne lepingu sõlmimist vale infoga ning hea usu põhimõttest tulenev kohustus teatada asjaoludest, mis võivad teise poole lepingu sõlmimise otsust oluliselt mõjutada, järelduvad lisaks VÕS § 14 lg-tele 1 ja 2 ka TsÜS § 92 lg-test 2 ja 3, mis annavad eksinud poolele õiguse olulise eksimuse mõjul tehtud tehing tühistada. Seda kohustust aitab sisustada TsÜS- § 95, mille järgi tuleb asjaolu teatavaks tegemise kohustuse hindamisel eelkõige arvestada, kas asjaolu on teisele poolele ilmselt tähtis, millised eriteadmised on pooltel, millised on teise poole mõistlikud võimalused vajalike andmete saamiseks ja kui suured on tema poolt nende andmete saamiseks tehtavad vajalikud kulutused.[176]

Lisaks kehtib alates 01.01.2007 praeguses redaktsioonis ka KAS § 83 lg 3, mis kohustab krediidiasutust laenude andmisel ja jälgimisel järgima krediidiasutuse sisemisi krediteerimise põhiprintsiipe, häid pangandustavasid ja vastutustundliku laenamise põhimõtet. Vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamiseks on krediidiasutus kohustatud koguma ja säilitama andmeid kliendi rahaliste kohustuste suuruse ja maksekohustuste täitmise kohta ning kasutama neid andmeid kliendi jaoks mõistliku laenukoormuse arvutamiseks. Riigikohus on selgitanud, et viidatud säte ei kehtesta üksnes krediidiasutuse avalik-õiguslike normatiivide järgimise kohustust, vaid sätestab ka eraõiguslikke kohustusi klientide suhtes[177].

6.2.2. Tarbija krediidivõimelisuse hindamine

Krediidiandjal on kohustus toimida tarbija **krediidivõimelisuse hindamisel** nõuetekohase hoolsusega ning arvestada kõiki krediidiandjale teadaolevaid tarbija krediidivõimelisust puudutavaid asjaolusid (sh tarbija varaline seisund, regulaarne sissetulek, teised varalised kohustused, varasemate maksekohustuste täitmine ja tarbijakrediidilepingust tulenevate rahaliste kohustuste võimaliku suurenemise mõju). Vajalike hindamistoimingute ulatus tuleb määrata vastavalt

[172] M. Käerdi, A. Õunpuu, § 403[4], p 3.1.3.d Võlaõigusseadus II. Kommenteeritud väljaanne.

[173] RKTKo 3-2-1-169-13, p 21.

[174] RKTKo 2-14-21710/105, p 25.3; RKTKo 3-2-1-136-12, p 24; RKTKo 3-2-1-30-16, p 10.

[175] RKTKo 3-2-1-136-12, p 24.

[176] RKTKo 2-14-21710/105, p 25.1.

[177] RKTKo 2-14-21710/105, p 25.2.

tarbijakrediidilepingu tingimustele, tarbija kohta olemasolevatele andmetele ja võetava rahalise kohustuse suurusele (VÕS § 403[4] lg 2). Krediidiandja võib sõlmida krediidilepingu krediidivahendaja tehtud krediidivõimelisuse hindamise alusel, kui krediidivahendaja esitab talle tarbija krediidivõimelisuse nõuetekohase hinnangu (KAVS § 49 lg 5).

Krediidiandja peab tarbija krediidivõimelisuse hindamisel lähtuma ka KAVS §-s 49 (reguleerib tarbija krediidivõimelisuse hindamise korda) sätestatust (VÕS § 403[4] lg 2 viimane lause). Mh ei või hüpoteekkrediidiandja või -vahendaja tugineda tarbija krediidivõimelisuse hindamisel üksnes asjaolule, et tagatiseks oleva kinnisvara väärtus ületab krediidi summat, või eeldusele, et kinnisvara väärtus tõuseb, v. a juhul, kui krediidilepingu eesmärk on kinnisvara ehitamine või renoveerimine (KAVS § 49 lg 7). Krediidiandja või -vahendaja peab vastutustundliku laenamise nõude täitmiseks sise-eeskirjaga kehtestama tarbija krediidivõimelisuse hindamise ja esitatud andmete kontrollimise metoodika, võttes selle väljatöötamisel arvesse erinevaid tarbijaga seotud näitajad (nt varaline seisund ja regulaarse sissetuleku suurus, teised varalised kohustused ja varasem maksekohustuste täitmine, krediidiandjale teadaolevad muud olulised faktid, mis võivad mõjutada tarbija kohustuste nõuetekohast täitmist, sõlmitava tarbijakrediidilepingu tingimused; KAVS § 49 lg 1). Sätte sõnastuse kohaselt on tegemist lahtise loeteluga. KAVS § 49 lg 2 kohaselt peab krediidiandja sise-eeskirjas olema krediidi andmise kohta sätestatud krediidisumma ja krediidi tagatisvara suhe ning krediidi põhiosa ja intressimakse ning tarbija sissetuleku suhe (p 1), krediidi maksimaalne tähtaeg (p 2) ja metoodika, mille põhjal analüüsida tarbija võimet täita krediidilepingust tulenevaid kohustusi intressi muutumise korral (p 3). KAVS § 49 lg 8 kohaselt võib miinimumnõuded krediidisumma ja krediidi tagatisvara suhtele ning krediidi põhiosa ja intressimakse ja tarbija sissetuleku suhtele kehtestada ministri määrusega.

Tarbija regulaarse sissetuleku hindamisel tuleb arvesse võtta, millised on tarbija sissetulekuallikad (sh töötasu, pension, investeeringutulu, dividendid, tulud FIE tegevusest, tulud ettevõtlusest, üüritulu, hüvitised, toetused ja elatis) ning nende laekumise regulaarsust sõltuvalt tarbija töölepingu või muu lepingu vormist (KAVS § 49 lg 3 p 1). Tarbija regulaarse sissetuleku hindamisel tuleb aluseks võtta piisav ajavahemik, arvestades eelnimetatud tingimusi (KAVS § 49 lg 3 p 2). Lisaks tuleb krediidiandjal ja -vahendajal teha mõistlikke pingutusi, et kontrollida kõigi asjakohaste dokumentide ja muude tõendite õigsust, mis on aluseks ning millel on tähtsus tarbija regulaarse sissetuleku suuruse arvutamisel (KAVS § 49 lg 3 p 3).

Riigikohus on selgitanud, et krediidiandja peab täpsemalt selgitama, kas ja millist osa ebamäärase tähistusega laekumistest saab pidada laenutaotleja sissetulekuks ning millise püsiva sissetulekuga saab laenutaotleja arvestada edaspidi, eriti kui laen võetakse suures summas ja pika tähtajaga[178]. Kahtlusi võiks äratada asjaolu, et arvestatud kuusissetulek avalikult suhteliselt vähetuntud tööandjalt on laenu taotlemise ajal erakordselt kõrge ja võib olla ka eluliselt ebausutav ning arvestada ja kontrollida tuleks tööandja püsivat võimet sellist sissetulekut tagada. Samuti võiks kahtlust äratada asjaolu, kui laenutaotleja sissetulek suureneb just enne laenu taotlemist. Renditulu arvestamisel sissetulekuna peaks laenuandja kontrollima vähemasti, kas, kaua ja millistel tingimustel oli rendi maksmine lepinguga ette nähtud. Laenusaaja krediidivõime hindamisel saab arvestada selliseid sissetulekuid, mida laenusaaja saab eelduslikult ka tulevikus ning mille laekumine on tõenäoline ka pikemas perspektiivis.

[178] RKTKo 2-14-21710/105, p 29.2.

6.2.3. Alama astme kohtute praktika vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimise (tarbija krediidivõimelisuse hindamise) kohta

Vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimise teemal analüüsiti 50 kohtulahendit, mille maa- või ringkonnakohtud tegid perioodil 2018. a aprill kuni 2021. a september (nendes kohtuasjades kohaldasid kohtud VÕS-i 2016. a jõustunud tarbijakrediidi sätteid).

Alama astme kohtute hinnangul **ei rikkunud** krediidiandja vastutustundliku laenamise põhimõtet (ei rikkunud tarbija krediidivõimelisuse hindamise kohustust ning tuvastas nõuetekohaselt, et tarbija oli krediidivõimeline) järgmistes olukordades.

- Krediidiandja kontrollis tarbija kohta andmeid avalikest andmebaasidest (rahvastikuregister, kinnistusregister, krediidiregister, e-krediidiinfo, krediidiinfo register), tarbija dokumentide kehtivust ja finantssanktsiooni info andmeid ning tuvastas nõuetekohaselt, et tarbija on krediidivõimeline. See, et tarbija ei teinud algusest peale laenu tagasimakseid õigel ajal, ei tähenda, et ta oli võimetu laenu tagasi maksma. Tõenditest tarbija krediidivõimelisuse hindamise osas nähtus, et probleemid ei olnud tingitud sellest, et tarbija oli võimetu tegema laenu tagasimakseid, vaid tarbija valikutest raha kasutamisel[179].
- Krediidiandja hindas tarbija krediidivõimelisust profiilianalüüsi käigus (mh hinnati tarbijaga seotud riske)[180].
- Krediidiandja tuvastas tarbija krediidivõimelisuse hindamisel, et tal puudusid laenulepingute sõlmimise ajal kehtivad maksehäired. Asjaolust, et tarbija sõlmis lühikese aja jooksul järjest uusi laenulepinguid, ei saanud järeldada tarbija makseraskusi. Uute laenulepingute sõlmimine viitas üksnes, et tarbijal oli vajadus laenatavate summade järele. Laenulepingute sõlmimisest ei saanud automaatselt järeldada, et tarbijal puuduvad võimalused laenu tagastamiseks osamaksetena lepingute perioodil[181].
- Krediidiandja tõendas, et tarbijal ei olnud eelnevaid maksehäireid. Tarbija märkis laenutaotluses, et töötab riigiasutuses püsival kohal, tema sissetulek on 650 eurot kuus ning igakuised kohustused puuduvad. Arvestades eespool märgitut, ei tähendanud tarbijale laenu, mille igakuine makse jäi alla 100 euro, andmine tarbija sattumist võlaorjusesse või väljapääsmatusse olukorda. Kohus ei tuvastanud, et tarbija oli laenu võtmise ajal sundolukorras, sõltuvussuhtes või kogenematu ega saanud aru laenu tarbimise tagajärjest. Tarbija oli laenu võtmise ajal eas, mis võimaldas piisavalt aru saada võetavast kohustusest, töötas riigiasutuses, oli kahe lapse vanem ja tal puudusid varasemad laenukohustused. Krediidiandja tõendas, et tarbijal oli kinnisasi, mis samuti tugevdas tema varalist positsiooni[182].
- Krediidiandja tõendas vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimist esitatud krediidianalüüsi ja tarbija pangakonto väljavõtetega (tarbija keskmine kuusissetulek kuue kuu jooksul enne viimast laenulepingu muutmist oli *ca* 3800 eurot). Krediidianalüüsi kohaselt võttis krediidiandja tarbija sissetulekuks konservatiivselt *ca* 3000 eurot kuus. Krediidianalüüsist nähtus, et tarbija sissetulekust jäi pärast kulutuste ja laenulepingust tuleneva igakuise makse mahaarvamist järgi 1467,05 eurot. Arvestades tarbija sissetulekut ja

[179] TMKo 14.05.2021 (jõustunud), 2-20-121468.
[180] VMKo 30.09.2021 (jõustumise ootel), 2-21-112607.
[181] HMKo 23.09.2021 (jõustumise ootel), 2-19-12854.
[182] TMKo 27.05.2021 (jõustumise ootel), 2-20-138578.

selle jääki pärast kulude mahaarvamist, ei pidanud krediidiandjal tekkima kahtlust, et tarbija ei ole võimeline oma sissetulekust laenu tagastama[183].

- Tarbijal oli ainult üks registrist nähtuv maksehäire, tema suhtes ei toimunud aktiivseid täitemenetlusi ning tal oli üks aktiivne laenukohustus teise krediidiandja ees, mida ta soovis refinantseerida. Tarbija sissetulek oli 1500 eurot, majapidamiskulud 200 eurot ning kohustus 200 eurot. Krediidiandja võis mõistlikult eeldada, et tarbija suudab laenukohustust tasuda. Krediidiandja sai arvestada üksnes talle teadaolevaid andmeid[184].
- Tarbija krediiditaotluses sissetulekute kohta esitatud andmed (nende puudumine) oleksid pidanud tekitama kõrgendatud tähelepanu. Samas ei olnud tõendatud, et tarbijal olid juba laenulepingu sõlmimise ajal makseraskused või et ta teavitas krediidiandjat varasemate kohustuste suurusest. Tarbija pangakonto väljavõtetest ei saanud järeldada, et tal oli laenulepingu sõlmimise ajal oma kohustuste täitmisega raskusi. Tarbija ei tõendanud, et edastas laenulepingu sõlmimisel andmed, mille põhjal võis krediidiandja järeldada, et tarbija majanduslik seisund ei võimalda tal uusi laenukohustusi võtta. Krediidiandjal ei olnud alust järeldada, et tarbija võtab uusi laenukohustusi varem võetud kohustuste tasumiseks. Tarbija märkis krediiditaotluses, et tal puuduvad kohustused, kuigi krediiditaotluses küsiti andmeid laenutaotleja igakuiste keskmiste kohustuste kohta. Seejuures kinnitas tarbija krediiditaotlusel esitatud andmete õigsust[185].
- Krediidiandja esitas kohtule mh krediiditaotlused ning menetlusandmed, mille põhjal hinnati tarbija krediidivõimet[186].
- Tarbijal ei olnud õigust tugineda sellele, et krediidiandja rikkus vastutustundliku laenamise põhimõtet olukorras, kus tarbija jättis täitmata oma lepingueelsed kohustused (ei esitanud krediidiandjale täielikku teavet ja varjas osaliselt oma varalisi kohustusi)[187].
- Tarbija esitas krediidiandjale info oma sissetulekute (netosissetulek 1900 eurot) ja kohustuste (70 euro suuruse kuumaksega kodulaen) kohta, kinnitades esitatud andmete õigsust ning täielikkust. Krediidiandja tuvastas, et tarbija varasemad maksehäired olid lõpetatud ja laenu taotlemise hetkel ei olnud tarbijal maksehäireid. Seega sai krediidiandja teha tarbija krediidivõimelisuse kalkulatsiooni tarbija esitatud andmete alusel, mida oli võimalik kontrollida. Kunagine maksehäire ei välista ilmtingimata laenu andmist. Tarbija igakuine finantskohustuste summa kokku oleks olnud 235 eurot, mis ei olnud ligilähedalgi krediidiandja seatud finantskohustuste piirsummale 45%. Ei olnud tõendatud, et krediidiandja soodustas ja julgustas tarbijat lepingut sõlmima. Ei saanud järeldada, et krediidiandja oleks pidanud küsima lisaandmeid. Veenvad ei olnud tarbija väited, et krediidiandja oleks saanud lepingu sõlmimise ajal tarbija pangaandmete või lisaküsimustega välja selgitada, et tarbijal võiksid tekkida raskused laenu tagastamisega. Mõistlik oli arvata, et 1900 eurost piisab 235 eurose laenumakse tasumiseks[188].
- Kuigi tarbija viitas kohtumenetluses, et tal oli vaidlusaluse võlasuhte tekkimise ajal teiste kiirlaenuandjate ees kohustusi kokku üle 60 000 euro, märkis ta laenutaotluses oma

[183] TlnRKo 03.06.2021 (jõustunud), 2-20-117378.

[184] TMKo 11.11.2020 (jõustunud), 2-20-10484.

[185] HMKo 29.09.2020 (jõustumise ootel), 2-18-124589.

[186] HMKo 31.08.2020 (jõustunud), 2-20-7848.

[187] HMKo 31.08.2020 (jõustunud), 2-20-116658.

[188] TlnRKo 23.02.2021 (jõustunud), 2-19-118588.

kohustuste suuruseks 300 eurot. Krediidiandja omandas teabe, mis võimaldas hinnata, kas tarbija on võimeline krediiti lepingus kokkulepitud tingimustel tagasi maksma. Krediidiandja hindas enne laenulepingu sõlmimist tarbija krediidivõimelisust piisava hoolsusega, kontrollis tarbija sissetulekuid tema pangakonto väljavõtetelt ja maksehäirete puudumist krediidiinfo kodulehelt ning arvestas nimetatut tarbijale laenu andmisel[189].

- Laenusumma väljastamise hetkel ei olnud tarbijal kehtivaid maksehäireid. Laenutaotluses märkis tarbija, et tema netosissetulek on 800 eurot ja kulutused 450 eurot kuus ning tal ei ole finantskohustusi ja ülalpeetavaid. Tarbija kontoväljavõtted kinnitasid nimetatut. Kui tarbija laenu taotlemisel kehtivaid finantskohustusi ei avaldanud, esitas ta ebaõigeid andmeid ning selle eest ei vastuta krediidiandja[190].
- Tarbija kinnitas, et esitas krediidiandjale kogu tõese teabe oma majandusliku seisukorra ja laenu kasutamise eesmärkide kohta. Tarbija krediidivõimelisuse hindamisel arvestas krediidiandja taotluses esitatud teavet ja kontrollis avalikke andmebaase (e-krediidiinfo). Kuna tarbija edastatud andmete põhjal oli tarbija krediidivõimeline, ei olnud leping ka heade kommete või avaliku korraga vastuolus[191].
- Krediidiandja küsis laenutaotluses andmeid tarbija majandusliku seisundi, kogemuse ning laenu võtmise asjaolude kohta (sh tarbija haridus, perekonnaseis, ülalpeetavate arv, töökoht, tööandja, töötatud aeg, netosissetulek, olemasolevad finantskohustused, eluaseme tüüp). Krediidiandja kontrollis nimetatud andmeid telefoni teel. Tarbija märkis laenutaotluses oma netosissetulekuks 1500-1999 eurot ja kulutuste suuruseks 400-499 eurot kuus. Tarbija esitatud andmetest ei pidanud krediidiandjal tekkima kahtlusi tarbija krediidivõimelisuse osas. Krediidiandja tegi tarbija tausta kontrollimiseks laenulepingu sõlmimise seisuga päringud Krediidiinfo AS maksehäirete registrisse (maksehäired puudusid), rahvastikuregistrisse (olemas sissekirjutus), Ametlikesse Teadaannetesse (puudusid pankroti-, kohtutäituri-, kohtu- jms teated) ega avastanud laenu väljastamist välistavaid asjaolusid. Kuna tegemist oli väikese krediidisummaga (2000 eurot 36 kuuks), oli piisav, et krediidiandja lähtus tarbija esitatud andmetest. Seda eriti olukorras, kus andmed ei tekitanud kahtlusi tarbija krediidivõimelisuse osas. Kuigi krediidiandja peaks olema tarbija krediidivõimelisuse hindamiseks vajaliku teabe kogumisel aktiivsem pool, tuleb tarbijal siiski avaldada krediidiandjale asjakohast, täielikku ja tõest teavet oma finantsiliste võimaluste kohta. Lisaks kinnitas tarbija laenulepingu sõlmimisel, et tutvus lepingu tingimustega, mõistab võetava kohustuse olemust ja tingimusi ning tal ei esine laenukohustuse võtmist ja täitmist takistavaid asjaolusid (sh TsÜS §-s 86 nimetatud asjaolusid)[192].
- Laenuandja viitas, et laenude väljastamise hetkel ei olnud tarbijal kehtivaid maksehäireid, laenutaotlust esitades märkis tarbija kliendiprofiilis igakuiseks sissetulekuks 700 eurot ja kuluks 28 eurot ning kinnitas andmete õigsust. Tarbija kontoväljavõtete kohaselt olid tarbija sissetulekuks töötasu, sotsiaaltoetus ja pension[193].
- Krediidiandja küsis enne lepingu sõlmimist tarbijalt teavet tema krediidivõimelisuse kohta. Tarbija märkis, et tal on kinnisasi ja töökoht, tema netosissetulek on 751-1000 eurot ning

[189] HMKo 25.11.2019 (jõustunud), 2-19-105653.

[190] TrtRKo 13.09.2019 (jõustunud), 2-18-15061.

[191] HMKo 20.06.2019 (jõustunud), 2-18-120304.

[192] HMKo 18.06.2019 (jõustunud), 2-18-119168.

[193] HMKo 24.05.2018 (jõustunud), 2-17-127156.

püsikulud 250 eurot kuus. Tarbija ei märkinud tasumata laenu- või muid makseid, varasemaid finantskohustusi ega seda, et ta oleks varem kasutanud krediiti. Tarbija kinnitas, et tema majanduslik olukord võimaldab lepingut nõuetekohaselt täita, ta on esitanud krediidiandjale kogu tõese teabe oma majandusliku seisukorra kohta ning tal on piisavalt sissetulekuid ja sääste, mis võimaldavad töökoha kaotamisel lepingut täita. Krediidiandja hindas tarbija esitatud andmete põhjal õigesti tema krediidivõimelisust[194].

- Krediidiandja ei rikkunud vastutustundliku laenamise põhimõtet, kui tarbija esitas laenutaotluses valeinfot ja lepingu sõlmimise ajal tarbijal maksehäired puudusid[195].
- Krediidiandja ei rikkunud vastutustundliku laenamise põhimõtet, kui tarbija esitas laenutaotluses valeinfo ning lepingu sõlmimise ajal ei olnud tarbijal maksehäireid. Tarbija laenutaotlusest nähtus, et tema sissetulek oli 900 eurot kuus. Tarbijal oli kinnistu. Igakuine makse 69,78 eurot ei olnud tarbija jaoks koormav[196].
- Kui tarbija esitas taotluse täitmisel krediidiandjale ebaõigeid andmeid, ei saanud krediidiandjale ette heita vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumist. Krediidiandja ei saa eeldada, et temale esitatud andmed ei ole õiged[197].

Alama astme kohtute hinnangul **rikkus** krediidiandja vastutustundliku laenamise põhimõtet (rikkus tarbija krediidivõimelisuse hindamise kohustust ega tuvastanud nõuetekohaselt, et tarbija oli krediidivõimeline) järgmistes olukordades.

- Krediidiandja ei selgitanud, milliseid toiminguid ta tarbija krediidivõimelisuse hindamiseks tegi ega tõendanud, kas ja milliste andmete alusel kontrolliti laenu andmisel tarbija krediidivõimelisust ning veenduti tema võimes lepingulisi kohustusi täita. Krediidiandja jättis oma kohustuse täitmata ja rikkus vastustundliku laenamise põhimõtet[198].
- Krediidiandja ei tõendanud vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimise kohustuse täitmist. Tarbijal on kohustus esitada krediidiandjale laenu taotlemisel tõeseid andmeid ja krediidiandja võib neist lähtuda. Eeltoodu ei tähenda, et krediidiandjal ei ole kohustust vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimiseks esitatud andmeid kontrollida ja vajadusel nõuda nende täpsustamist. Kuna kohus võib lihtmenetluses koguda tõendeid omal algatusel, kontrollis kohus registritest tarbija majanduslikku seisundit iseloomustavaid andmeid. Nt Maksu- ja Tolliameti töötamise registris puudusid andmed tarbija töötamise kohta. Seega oli ilmne, et tarbijal ei olnud püsivat sissetulekut töötasu näol. Kinnistusraamatu andmetel puudus tarbijal kinnisvara. Elementaarse kontrolli käigus oli tuvastatav, et tarbijal puudusid (mh lepingu sõlmimise ajal) nii raha kui ka vara, mis võimaldaks pidada teda krediidivõimeliseks (isegi, kui maksehäired puudusid). Laenumaksete tasumiseks võttis tarbija uusi kohustusi ja/või kasutas ema pensioni ja sotsiaaltoetust[199].
- Krediidiandja ei kontrollinud ühegi lepingu puhul muud kui tarbija isikusamasust. Nimetatu ei olnud piisav vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimiseks. Ka lepingutekstidest ei nähtunud kinnitusi tarbija krediidivõimelisuse kontrollimise kohta[200]

[194] VMKo 27.04.2018 (jõustunud), 2-17-121156.
[195] PMKo 22.02.2021 (jõustunud), 2-18-17306.
[196] PMKo 22.02.2021 (jõustunud), 2-18-16656.
[197] TMKo 02.02.2021 (jõustunud), 2-20-118600.
[198] TMKo 06.08.2021 (jõustunud), 2-21-103516.
[199] VMKo 31.08.2021 (jõustunud), 2-21-100196.
[200] PMKo 20.09.2021 (jõustunud), 2-21-101114.

- Krediidiandja kogutud tõenditest (tarbija kaks palgatõendit, pangakonto väljavõte, tööleping, kaks tarbija allkirjata Euroopa Liidu standardinfo teabelehte) ei piisanud järelduste tegemiseks tarbija krediidivõimelisuse kohta. Krediidiandja ei esitanud kohtule tarbija avaldusi laenu saamiseks ja lepingu muutmiseks ega tõendanud, et esitas infolehed tarbijale tutvumiseks enne laenulepingu ja/või selle muudatuse sõlmimist. Laenulepingu muudatuse sõlmimise ajal toimus tarbija suhtes kolm täitemenetlust ja üks inkassomenetlus. Krediidiandja ei esitanud analüüsi tarbija krediidivõimelisuse kohta (mh laenulepingu muudatuse sõlmimise ajal). Krediidiandja ei heitnud tarbijale ette ebaõigete või puudulike andmete esitamist[201].
- Krediidiandja ei tõendanud, et kontrollis enne lepingute sõlmimist tarbija krediidivõimelisust, esitades üksnes kaks tarbija täidetud küsimustikku. Pärast viimase laenulepingu sõlmimist täidetud küsimustik ei saanud näidata vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimist enne lepingu sõlmimist. Krediidiandja peab tarbija krediidivõimelisust kontrollima iga kord enne krediidisumma muutmist[202].
- Krediidiandja ei tõendanud, kas üldse ja milliste andmete alusel ta kontrollis laenu andmisel tarbija krediidivõimelisust[203].
- Kohtule esitatud tõendid ei kinnitanud, et krediidiandja analüüsis tarbija krediidivõimelisust põhjalikult (mh varasema sissetuleku hindamist ja maksekäitumise kontrollimist erinevatest andmebaasidest). Krediidiandja oleks pidanud leidma, et tarbija ei ole krediidivõimeline (tal puudus sissetulek ja vara). Tarbija kasutas uut laenu samale krediidiandjale vana laenu tagastamiseks ja krediidiandja teadis seda[204].
- Tarbija selgitas krediidiandjale, et ta ei tööta ning õpib ülikoolis. Krediidiandja ei selgitanud, kuidas laenutaotlus krediidiandjale esitati ning kuidas krediidiandja kontrollis tarbija krediidivõimelisust. Tarbija allkirjastas vaid lepingu (mitte ka laenutaotluse). Tarbija sissetulek tehingu tegemise hetkel oli õppetoetus 220 eurot. Isegi, kui tarbija sissetulek oleks olnud igas kuus 400 eurot, ei oleks ta suutnud tasuda sellest *ca* 25%, ilma et ta oleks seadnud ohtu oma igapäevase toimetuleku. Krediidiandja ei tõendanud, et kontrollis talle esitatud andmeid ja arvutas tarbija mõistliku laenukoormuse[205].
- Tarbija laenutaotluse kohaselt oli ta töövõimetuspensionär, töötas oma äriühingus, tema sissetulek oli 1000 eurot ja majapidamiskulud 500 eurot kuus ning kohustused puudusid. Tarbija esitas krediidiandja nõudmisel pangakonto väljavõtte, mille kohaselt moodustasid tarbija regulaarse igakuise sissetuleku töövõimetuspension *ca* 335 eurot, sotsiaaltoetus *ca* 54 eurot ja töötasu äriühingult keskmiselt 510 eurot. Lisaks nähtus pangakonto väljavõttest, et tarbija oli teinud märkimisväärseid kulutusi hasartmängudele ning saanud laenu 2000 eurot. Eelmärgitud andmed oleksid pidanud tekitama krediidiandjas kõhklusi, kas tarbija suudab igas kuus tagasi maksta 101,97 eurot. On üldteada, et sotsiaaltoetust makstakse isikule, kellel on raskusi toimetulekuga. Nõuetekohase hoolsuse järgimisel oleks krediidiandja pidanud vähemalt küsima tarbijalt selgitusi tema varalise olukorra kohta. Kuigi tarbija kinnitas, et tema igas kuus saadav töötasu on 1000 eurot, arvestas krediidiandja tarbija igakuiseks sissetulekuks 2032,67 eurot. Krediidiinfo tõendi väljanõudmine ei olnud piisav, kuna see oli vastuolus pangakonto väljavõttest nähtuvate andmetega. Tarbija

[201] TrtRKo 23.10.2020 (jõustunud), 2-19-131753.

[202] TlnRKo 13.10.2020 (jõustunud), 2-18-9977.

[203] TMKo 02.10.2020 (jõustunud), 2-20-113703.

[204] TlnRKo 30.09.2020 (jõustunud), 2-18-124588 (samade poolte vahel vaidlus asjas 2-18-124589).

[205] TrtRKo 30.06.2020 (jõustunud), 2-19-121857.

kohtumenetluses esitatud tõendid tema varalise seisu kohta iseloomustasid igakülgselt tarbija võimetust krediiti tagasi maksta. Krediidiandjal oli võimalik neid tõendeid enne krediidi andmist koguda, kui ta oleks järginud nõuetekohast hoolsust. Kuna tarbija ei märkinud laenutaotluses lisaks majapidamiskuludele oma muid kohustusi, rikkus ta täieliku teabe esitamise kohustust. Samas ei toonud tarbija poolt täieliku teabe esitamata jätmine kaasa seaduse keeldu rikkuva tarbijakrediidilepingu sõlmimist, kuna krediidiandja rikkus oma kohustusi ning see rikkumine oli põhjuslikus seoses krediidi andmisega[206].

- Ei olnud tõendatud, et krediidiandja viis läbi tarbija põhjaliku krediidivõimelisuse analüüsi. Kui krediidiandja oleks tarbija krediidivõimelisust analüüsinud, oleks ta pidanud jõudma järeldusele, et tarbija ei ole krediidivõimeline. Tarbija märkis krediiditaotluses, et tal puudub sissetulek. Krediidiandja ei tuvastanud, et tarbijal on vara, mille arvel ta saab täita oma kohustusi. Kuigi tarbija ei märkinud taotluses igakuiste keskmiste kohustuste olemasolu, pidi krediidiandja teadma, et tarbijal on krediidiandja ees igakuine laenu tagastamise kohustus. See, et tarbija tasus varem korrektselt portaalihalduri vahendusel sõlmitud laenulepingust tulenevaid kohustusi uutest kohustustest saadud raha arvel, ei teinud teda krediidivõimeliseks[207].
- Asja materjalidest ei nähtunud, kas ja kui jah, siis milliste andmete alusel kontrollis krediidiandja tarbija krediidivõimelisust laenu juurde andmisel. Tarbija pangakonto väljavõttelt nähtus, et tarbija oli juba esialgse laenulepingu lepingujärgsete igakuiste laenumaksete tasumisega viivituses. Krediidiandjale pidi tarbijaga teise laenulepingu sõlmimisel olema piisavalt selge, et laenutähtaja pikendamine (milliselt summalt saaks uuesti hakata arvestama intressi) ja täiendava laenu juurde andmine (sisulisest samas suuruses, milles tarbija suutis viivitusega 2 aasta ja 3 kuu jooksul põhiosana ära tasuda) suurendab tarbija võlgnevust ning ta ei suuda laenu tähtajaks tagastada[208].
- Krediidiandja kontrollis enda väitel tarbija krediidivõimelisust võimaluste kohaselt – tegi päringuid registritesse ja lähtus tarbija poolt laenu taotlemisel esitatud infost. Päringute tegemist krediidiandja ei tõendanud. Tarbija küsimustikust nähtusid, tema püsikulude suurus 273 eurot kuus (elamiskulud 250 eurot ja krediitkaardi kulu 23 eurot), andmed perekonnaseisu, hariduse ja töökoha kohta. Nimetatud andmed olid tarbija krediidivõime hindamisel asjakohased, kuid mitte selleks piisavad. Seega ei tõendanud krediidiandja, et ta oleks üldse enne vaidlusaluse lepingu sõlmimist tarbija krediidivõimelisust kontrollinud. Vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimine oli krediidiandja kohustus ja ta pidi aktiivselt tegutsema, et omandada teavet tarbija krediidivõimelisuse kohta. Krediidiandja oleks pidanud minimaalselt nõudma tarbijalt tema pangakonto väljavõtte esitamist piisavalt pika ajavahemiku kohta, et adekvaatselt hinnata tarbija krediidivõimelisust[209].
- Krediidiandja ei toiminud tarbija krediidivõimelisuse hindamisel nõuetekohase hoolsusega. Krediidiandja küsis enne laenuleping 1 sõlmimist tarbijalt andmeid vaid tema sissetuleku ja kulutuste kohta, ei kontrollinud tarbija krediidivõimelisuse hindamisel tema paljasõnalisi väiteid ega küsinud lisaandmeid. Enne laenuleping 2 sõlmimist küsis krediidiandja lisaks tarbija viimase kuue kuu pangakonto väljavõtet. Tarbija ei esitanud krediidiandjale täielikku teavet ning varjas osaliselt oma varalisi kohustusi. Tarbija poolt tahtlikult teabe esitamata jätmine on lepingueelsete kohustuste rikkumine, mille tagajärjeks on krediidiandja poolt tarbija krediidivõimelisuse vale hindamine. Sellisel juhul ei ole tarbijal õigust tugineda

[206] TrtRKo 29.05.2020 (jõustunud), 2-18-12417.

[207] HMKo 25.05.2020 (jõustunud), 2-18-124588.

[208] TMKo 29.04.2020 (jõustunud), 2-19-133551.

[209] TlnRKo 28.01.2021 (jõustunud), 2-18-977.

VÕS § 403[4] lg-le 6 ja krediidiandja poolt tarbija krediidivõimelisuse valesti hindamine ei too kaasa lg-s 7 nimetatud tagajärgi. Kui tarbija kinnitab, et tal ei ole teisi finantskohustusi, kuid samas nähtub tarbija pangakonto väljavõttelt teave, millest võib järeldada teiste finantskohustuste olemasolu, ei ole krediidiandja üles näidanud piisavat hoolsust, kui ta lähtub tarbija krediidivõimelisuse hindamisel üksnes tarbija esitatud andmetest. Sellisel juhul ei saa krediidiandja tugineda VÕS § 403[4] lg 7 viimasele lausele, kuna tarbija krediidivõimelisuse valesti hindamine on põhjustatud krediidiandja kohustuste rikkumisest. Krediidiandja sai tarbija pangakonto väljavõtte analüüsimisel järeldada, et tarbijal on teisi laenukohustusi, mis ületavad tarbija esitatud andmetes märgitud summat. Lisaks nähtus tarbija pangakonto väljavõttelt, et ta võttis pidevalt uusi laene, et täita eelmisi laenukohustusi, ning tema raha oli igaks järgmiseks palgapäevaks sisuliselt otsas. Krediidiandja oleks piisava hoolsuse korral pidanud küsima tarbijalt lisaandmeid tema tegelike kohustuste suuruse kohta.[210]

- Krediidiandja ei tõendanud, et ta täitis vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimiseks vajalikke kohustusi.[211]
- Krediidiandja ei tõendanud vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimiseks vajalike kohustuste täitmist. Krediidiandja ei viidanud, milliseid ebaõigeid andmeid tarbija esitas, mille alusel pidas krediidiandja tarbijat krediidivõimeliseks. Krediidiandja ei tõendanud, et ta kasutas laenu andmise otsustamisel lisaks tarbijalt saadud andmetele andmekogusid või muid võimalusi, et saada tarbija majandusliku seisundi kohta lisateavet. Seega rikkus krediidiandja laenulepingut sõlmides vastutustundliku laenamise põhimõtet, kuna ei kontrollinud piisavalt tarbija krediidivõimelisust. Tarbija esitatud pangakonto väljavõttest nähtus, et ta oli võtnud enne selle laenulepingu sõlmimist süstemaatiliselt kiirlaene.[212]
- Tarbija ainuke sissetulek oli töövõimetuspension ja –toetus, mis nähtus pangakonto väljavõttest. Kuigi tarbijal on kohustus esitada laenu taotlemisel tõeseid andmeid ja krediidiandja võis sellest lähtuda, ei tähenda see, et krediidiandjal ei ole vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimiseks kohustust esitatud andmeid kontrollida ja vajadusel lasta täpsustada. Administraatorsüsteem rahuldas laenutaotluse, lähtudes arvutustehtest. Krediidiandja pidanuks andmeid kontrollima, seadma kahtluse alla FIE ettevõtlusest tulu teenimise ning tuvastama piisava sissetuleku puudumise, lähtudes tarbija pangakonto väljavõttest.[213]
- Krediidiandja oleks pidanud nõudma tarbijalt pangakonto väljavõtet vaidlusaluse laenu taotlemise kuupäeva seisuga. Tarbija krediidivõimelisuse hindamine on krediidiandja kohustus ning tarbija võimalik keeldumine pangakonto väljavõtte esitamisest ei vabasta krediidiandjat kohustusest. VÕS § 403[4] lg 5 ls 2 kohaselt peab krediidiandja hoiatama tarbijat, et kui ta ei esita krediidivõimelisuse hindamiseks vajalikku teavet või tõendeid ja seetõttu ei saa krediidiandja tarbija krediidivõimelisust hinnata, siis ei saa tarbijaga tarbijakrediidilepingut sõlmida.[214]
- Krediidiandja ei esitanud veenvaid andmeid, et edastas lepingu sõlmimise kuupäeval päringud taust.ee ning krediidiinfo.ee registritesse tarbija maksehäirete kohta. Kohus luges Creditinfo maksehäireregistri raportiga tõendatuks, et tarbijal oli laenulepingu sõlmimise

[210] HMKo 27.11.2019 (jõustunud), 2-18-134930.

[211] HMKo 12.06.2019 (osaliselt jõustunud), 2-18-128465.

[212] HMKo 18.04.2019 (jõustunud), 2-18-104070.

[213] HMKo 05.03.2019 (jõustunud), 2-17-109137.

[214] TMKo 07.09.2018 (jõustunud), 2-18-104404.

> kuupäeval viis maksehäiret. Krediidiandja ei esitanud kohtule andmeid, et tarbija jättis tahtlikult esitamata või võltsis tarbija krediidivõimelisuse hindamise aluseks olevat teavet ja selle tagajärjel hindas krediidiandja tarbija krediidivõimelisust valesti. Ainuüksi krediidiandja väide, et tarbija sissetulekud ületasid laenu taotlemisel väljaminekud, ei olnud piisav. Krediidiandja oleks pidanud tarbija krediidivõimelisuse hindamise aluseks olevate andmete kogumis analüüsimise tulemusena aru saama, et varem võetud kiirlaenu refinantseerimise taotlemine, kehtivad maksehäired ja maksed kohtutäituri ametialasele kontole, viitavad isiku majanduslikele raskustele.[215]

Eelnevalt esitatud näidetest saab järeldada, et esines nii kohtuasju, kus krediidiandja üldse ei hinnanud tarbija krediidivõimelisust, kui ka kohtuasju, kus krediidiandjad hindasid tarbija krediidivõimelisust ebapiisavalt ning jätsid olulised asjaolud tähelepanuta või välja selgitamata. Krediidiandja peab tarbija krediidivõimelisust kontrollima iga kord enne krediidisumma muutmist. Kohtupraktikas on rõhutatud, et krediidiandjal on kohustus tarbija esitatud andmeid kontrollida ning vajadusel nõuda nende täpsustamist. Krediidiandja peab minimaalselt nõudma tarbijalt tema pangakonto väljavõtte esitamist piisavalt pika ajavahemiku kohta. Nii krediidipakkujate, krediidituruga seotud asutuste kui ka pankrotikohtunike sõnul on aga krediidipakkujate vastutustundlikkus krediiditoodete väljastamisel üldiselt kasvanud, eriti just kiirlaenusektoris, mida aitas reguleerida KAVS. Laene ei väljastata enam nii kergekäeliselt ning tegevus on reguleeritum.

Kohtupraktika kohaselt tuleb tarbija krediidivõimelisuse hindamisel mh kontrollida tema igakuiseid sissetulekuid, kohustusi ja kulutusi, samuti seda, kas tarbijal on maksehäireid. Seejuures on kohtupraktikas rõhutatud krediidiandja kohustust kontrollida tarbija kohta andmeid avalikest andmebaasidest (mh rahvastikuregister, kinnistusregister, krediidiregister, e-krediidiinfo, krediidiinfo register). Intervjuudes märgiti, et andmepäringute arv nt maksehäirete registris, on kasvanud. Seega saab öelda, et kohtupraktikaga kooskõlas pööravad krediidipakkujad krediidivõtja krediidivõimelisuse hindamisele üha rohkem tähelepanu. Seejuures on kohtud leidnud, et üksnes varasemad maksehäired ei välista tarbijale laenu andmist. Ka sellest, et tarbija ei tee algusest peale laenu tagasimakseid õigel ajal või sõlmib lühikese aja jooksul järjest uusi laenulepinguid, ei saa järeldada tarbija makseraskusi. Samas on tarbija krediidivõimelisuse kontekstis ohumärgiks see, kui tema pangakonto väljavõttelt nähtub, et ta mängib hasartmänge.

Standardit, mida krediidiandja peab tarbija maksevõimelisuse hindamise ja vastutustundliku laenamise põhimõtte kontekstis täitma, on kohtud siiski sisustanud teataval määral erinevalt. Mitmetes intervjuudes märkisid krediidipakkujad, et vastutustundliku laenamise põhimõtted on kohati mitmeti tõlgendatavad, mis loob olukorra, kus krediidipakkujad tõlgendavad regulatsioone erinevalt. Näiteks ei ole defineeritud, mida tuleks arvestada tarbija sissetuleku puhul. Ka kohtupraktikast nähtub, et vahel arvestavad krediidipakkujad sissetulekuna mh toimetulekutoetusi. Õigusaktidest tuleneva tõlgendamisruumi tõttu võivad suurema riskivalmidusega krediidipakkujad anda laenusid kergekäelisemalt. Eluasemelaenu ja liisingu turgudel on regulatsioonid ja turupraktika ühtsem, probleemid esinevad pigem väikelaenude sektoris, kus tegevuspraktika ei ole nii selgelt välja kujunenud.

[215] PMKo 06.09.2018 (jõustunud), 2-18-9058.

6.2.4. Tarbija kohustus anda krediidiandjale tarbija krediidivõimelisuse hindamiseks täielik ja õige teave

VÕS § 403[4] lg 3 kohaselt küsib krediidiandja **tarbija krediidivõimelisuse hindamiseks vajaliku teabe omandamiseks** vajaduse korral tarbijalt teavet ja kasutab asjakohaseid andmekogusid. Kui VÕS § 403[4] lg- s 2 viidatud andmed on krediidiandjal juba olemas (nt nähtuvad avalikest andmekogudest või tarbija pangakonto väljavõttest) ei pea krediidiandja andmeid tarbijalt eraldi küsima. Teabe omandamisel kasutatavate andmekogude all tuleb mõista kolmanda isiku peetavaid andmekogusid, mitte krediidiandja enda sisemisi andmete kogumeid. Võttes arvesse krediidivõimelisuse hindamiseks kasutatavate andmebaaside suhtes direktiiviga ette nähtud juurdepääsu võimaldamise tingimusi, ei saa andmekogu mõiste hõlmata krediidiandja sisemisi andmete kogusid. Krediidiandjat ei saa kohustada võimaldama teistele krediidiandjatele (konkurentidele) juurdepääsu oma siseallikatele[216]. Ka KAVS § 50 lg-s 1 on täpsustatud, et lisaks saab krediidiandja või -vahendaja tarbija krediidivõimelisuse hindamiseks vajalikku teavet asjakohastest siseallikatest (krediidiandja või -vahendaja enda kasutuses olevad teabe saamise allikad). KAVS § 50 lg 2 kohaselt peab krediidivahendaja edastama tarbija kohta kogu teadaoleva teabe, mis on kogutud lepingueelsete läbirääkimiste käigus ning mis on vajalik tarbija krediidivõimelisuse hindamiseks.

VÕS § 403[4] lg 3 ls 2 kohaselt **peab tarbija esitama krediidiandjale õige ja täieliku teabe**, mis on vajalik tema krediidivõimelisuse hindamiseks. Ka VÕS § 14 lg-te 1 ja 2 järgi peavad lepingu sõlmimise ettevalmistamise käigus esitatavad andmed olema tõesed ning läbirääkimistel tuleb teisele poolele teatada kõigist asjaoludest, mille vastu teisel poolel on lepingu eesmärki arvestades äratuntav oluline huvi. VÕS § 403[4] lg 4 ls-s 1 on sätestatud krediidiandja kohustus teavitada tarbijat, missuguse teabe ja tõendid (nt pangakonto väljavõte, tööleping) oma krediidivõimelisuse kohta peab tarbija krediidiandjale esitama ning missuguse tähtaja jooksul seda tuleb teha. Tarbija ei pea teadma, millised andmed on tema krediidivõimelisuse hindamiseks „täielikud". Küll aga saab lugeda, et tarbija ei ole täitnud oma kohustust esitada täielikke andmeid, kui tarbija jätab teatud finantskohustuste kohta krediidiandjale teabe esitamata, kuigi krediidiandja on küsinud tarbijalt teavet kõigi tarbija finantskohustuste kohta ning krediidiandjal puudub võimalus kontrollida finantskohustuste olemasolu muudest allikatest (nt ei nähtu teiste finantskohustuste täitmine tarbija pangakonto väljavõttest).[217] Tarbija teavitamine andmete esitamise tähtajast seondub eelkõige krediidiandja õigusega keelduda tarbijakrediidilepingu sõlmimisest, kui tarbija ei esita krediidivõimelisuse hindamiseks vajalikke andmeid[218]. Krediidiandja ei või soodustada ega julgustada tarbijat tema krediidivõimelisuse hindamiseks vajalikku teavet esitamata jätma. Krediidiandja hoiatab tarbijat, et kui tarbija ei esita krediidivõimelisuse hindamiseks vajalikku teavet või tõendeid ja seetõttu ei saa krediidiandja tarbija krediidivõimelisust hinnata, siis ei saa tarbijaga tarbijakrediidilepingut sõlmida (VÕS § 403[4] lg 5).

VÕS § 403[4] lg 4 ls-s 2 on sätestatud krediidiandja kohustus kontrollida tarbija esitatud teavet KAVS § 50 lg-te 3 ja 4 kohaselt, st tehes selleks mõistlikke pingutusi, arvestades informatsiooni kogumisele sätestatud nõudeid ja tuginedes võimaluse korral iseseisvalt kättesaadavale teabele. Krediidiandja või -vahendaja kontrollib tarbija esitatud teavet tema sissetulekute ja kohustuste kohta, tuginedes võimaluse korral tarbija esitatud krediidiasutuse konto väljavõttele, kui muu kogutud teave

[216] M. Käerdi, A. Õunpuu, § 403[4], p 3.1. 2.a Võlaõigusseadus II. Kommenteeritud väljaanne.

[217] M. Käerdi, A. Õunpuu, § 403[4], p 3.1. 2.b Võlaõigusseadus II. Kommenteeritud väljaanne.

[218] M. Käerdi, A. Õunpuu, § 403[4], p 3.1.2.a Võlaõigusseadus II. Kommenteeritud väljaanne.

ei ole piisav tarbija krediidivõimelisuse hindamiseks (KAVS § 50 lg 4). Nt kui tarbija kinnitab, et tal ei ole ühtegi teist finantskohustust ja maksehäireid, kuid samas nähtub tarbija pangakonto väljavõttelt teave, millest võib järeldada teiste finantskohustuste olemasolu ja maksehäireregistris on tarbija kohta kanded võlgnevuste kohta, ei ole krediidiandja üles näidanud piisavat hoolsust, kui ta lähtub tarbija krediidivõimelisuse hindamisel üksnes tarbija esitatud andmetest. Sellisel juhul ei saa krediidiandja tugineda lg 7 viimasele lausele, kuna tarbija krediidivõimelisuse valesti hindamine on põhjustatud krediidiandja kohustuste rikkumisest.[219] VÕS § 416 lg 4 kohaselt võib krediidiandja lepingu üles öelda juhul, kui krediidiandja ei saanud tarbija krediidivõimelisust õigesti hinnata, sest tarbija jättis teadlikult esitamata teabe või võltsis krediidiandjale esitatud teavet.

6.2.5. Alama astme kohtute praktika tarbija kohustuse anda oma krediidivõimelisuse hindamiseks krediidiandjale täielik ja õige teave kontekstis

Nagu eespool märgitud, analüüsiti 50 kohtulahendit, mille maa- või ringkonnakohtud tegid perioodil 2018. a aprill kuni 2021. a september (nendes kohtuasjades kohaldasid kohtud VÕS-i 2016. a jõustunud tarbijakrediidi sätteid).

Alama astme kohtute hinnangul **ei rikkunud** tarbija kohustust esitada oma krediidivõimelisuse hindamiseks krediidiandjale õige ja täielik teave (või alternatiivselt ei mõjutanud selle kohustuse rikkumine krediidiandja kohustusi) järgmistes olukordades.

- Tarbija täidetud küsimustikust nähtusid tema püsikulud, perekonnaseis, haridus ja töökoht. Kuigi nimetatud andmed olid asjakohased tarbija krediidivõimelisuse hindamisel, ei olnud need piisavad. Vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimine oli krediidiandja kohustus ja ta pidi aktiivselt tegutsema, et omandada teavet tarbija krediidivõimelisuse kohta. Tarbija täidetud küsimustik, millest nähtus üksnes tema igakuiste püsikohustuste suurus, ei olnud piisav tarbija krediidivõimelisuse hindamiseks. Krediidiandja oleks pidanud minimaalselt nõudma tarbijalt tema pangakonto väljavõtte esitamist piisavalt pika ajavahemiku kohta, et adekvaatselt hinnata tarbija krediidivõimelisust[220].
- Kuna tarbija ei märkinud laenutaotluses lisaks majapidamiskuludele oma muid kohustusi, rikkus ta täieliku teabe esitamise kohustust. Samas ei toonud tarbija poolt täieliku teabe esitamata jätmine kaasa seaduse keeldu rikkuva tarbijakrediidilepingu sõlmimist, kuna krediidiandja rikkus oma kohustusi ning see rikkumine oli põhjuslikus seoses krediidi andmisega[221].

Alama astme kohtute hinnangul **rikkus** tarbija kohustust esitada oma krediidivõimelisuse hindamiseks krediidiandjale õige ja täielik teave järgmistes olukordades.

- Krediidiandja saab arvesse võtta üksnes talle teadaolevaid andmeid. Kui tarbijal oli laenu võtmise hetkel kohustusi, mis tema pangakontol ei kajastunud, pidanuks ta nendest krediidiandjat teavitama[222].
- Tarbija ei tõendanud, et ta teavitas krediidiandjat varasemate kohustuste suurusest. Tarbija märkis krediiditaotluses, et tal puuduvad kohustused, kuigi krediiditaotluses küsiti andmeid laenutaotleja igakuiste keskmiste kohustuste kohta. Seejuures kinnitas tarbija

[219] M. Käerdi, A. Õunpuu, § 403[4], p 3.1.2.b Võlaõigusseadus II. Kommenteeritud väljaanne.

[220] TlnRKo 28.01.2021 (jõustunud), 2-18-977.

[221] TrtRKo 29.05.2020 (jõustunud), 2-18-12417.

[222] TMKo 11.11.2020 (jõustunud), 2-20-10484.

krediiditaotlusel esitatud andmete õigsust. Kui tarbija teadis laenulepingu sõlmimise ajal, et tal on kohustusi rohkem, kui raha nende täitmiseks, ning et tal võivad suure tõenäosusega laenulepingu täitmisel makseraskused tekkida, oli tal kohustus krediidiandjat nimetatud asjaoludest teavitada. Tarbija ei tõendanud, et edastas laenulepingu sõlmimisel andmed, mille põhjal võis krediidiandja järeldada, et tarbija majanduslik seisund ei võimalda tal uusi laenukohustusi võtta[223].

- Tarbija ei eitanud, et ta ei esitanud krediidiandjale täielikku teavet ja varjas osaliselt oma varalisi kohustusi. Tarbija rikkus lepingueelseid kohustusi, kui jättis tahtlikult teabe esitamata[224].
- Kui tarbija laenu taotlemisel kehtivaid finantskohustusi ei avaldanud, esitas ta ebaõigeid andmeid[225].
- Kuigi krediidiandja peaks olema tarbija krediidivõimelisuse hindamiseks vajaliku teabe kogumisel aktiivsem pool, tuleb tarbijal siiski avaldada krediidiandjale asjakohast, täielikku ja tõest teavet oma finantsiliste võimaluste kohta[226].
- Tarbija täitis enne laenutaotluse esitamist krediidiandja kodulehel küsimustiku, milles kinnitas, et elab isiklikus majas, töötab, on läbinud katseaja, tal puuduvad ülalpeetavad ja ta soovib laenu võtta tarbimise eesmärgil (tehnika ostmiseks). Tarbija ei väitnud, et on töövõimetuspensionär ega tööta. Tarbija kinnitas, et kasutab laenu tarbimiseks, mitte erakorralise olukorra või vajaduste rahuldamiseks. Tarbija kinnitas, et esitas krediidiandjale kogu tõese teabe oma majandusliku seisukorra ja laenu kasutamise eesmärkide kohta. Lisaks saatis tarbija krediidiandjale e-kirju, kus teatas, et ootab töötasu laekumist, misjärel kavatseb oma kohustused täita. Seega ei väitnud tarbija ka pärast lepingu sõlmimist, et on töövõimetuspensionär[227].
- Krediidiandja ei rikkunud vastutustundliku laenamise põhimõtet, kui tarbija esitas laenutaotluses valeinfo ja lepingu sõlmimise ajal tarbijal maksehäired puudusid[228].
- Krediidiandja ei rikkunud vastutustundliku laenamise põhimõtet, kui tarbija esitas laenutaotluses valeinfo ning lepingu sõlmimise ajal ei olnud tarbijal maksehäireid[229].
- Kui tarbija esitas taotluse täitmisel krediidiandjale ebaõigeid andmeid, ei saanud krediidiandjale ette heita vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumist. Krediidiandja ei saa eeldada, et temale esitatud andmed ei ole õiged. Kui tarbija soovib teadlikult krediidiandjat eksitada, käitub ta VÕS § 14 tulenevate nõuete vastaselt[230].
- Tarbijal on kohustus esitada krediidiandjale laenu taotlemisel tõesed andmed ja krediidiandja võib neist lähtuda. Samas ei tõendanud pooled, millised andmed tarbija oma krediidivõimelisuse kohta laenutaotluses esitas. Eeltoodu ei tähenda, et krediidiandjal ei ole kohustust vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimiseks esitatud andmeid kontrollida ja vajadusel nõuda nende täpsustamist[231].
- Tarbijal on kohustus esitada krediidiandjale õige ja täielik teave, mis on vajalik tarbija krediidivõimelisuse hindamiseks. Vastav põhimõte tuleneb ka VÕS § 14 lg 1 ls-st 2. Täielik teave sissetulekute, varalise seisundi ja teiste varaliste kohustuste kohta on eelkõige tarbijal.

[223] HMKo 29.09.2020 (jõustumise ootel), 2-18-124589.

[224] HMKo 31.08.2020 (jõustunud), 2-20-116658.

[225] TrtRKo 13.09.2019 (jõustunud), 2-18-15061.

[226] HMKo 18.06.2019 (jõustunud), 2-18-119168.

[227] HMKo 19.06.2018 (jõustunud), 2-17-120535.

[228] PMKo 22.02.2021 (jõustunud), 2-18-17306.

[229] PMKo 22.02.2021 (jõustunud), 2-18-16656.

[230] TMKo 02.02.2021 (jõustunud), 2-20-118600.

[231] VMKo 31.08.2021 (jõustunud), 2-21-100196.

> Tarbija ei esitanud krediidiandjale täielikku teavet ning varjas osaliselt oma varalisi kohustusi. Tarbija poolt tahtlikult teabe esitamata jätmine on lepingueelsete kohustuste rikkumine, mille tagajärjeks on krediidiandja poolt tarbija krediidivõimelisuse vale hindamine. Sellisel juhul ei ole tarbijal õigust tugineda VÕS § 403^4 lg-le 6 ja krediidiandja poolt tarbija krediidivõimelisuse valesti hindamine ei too kaasa lg-s 7 nimetatud tagajärgi. Kui tarbija kinnitab, et tal ei ole teisi finantskohustusi, kuid samas nähtub tarbija pangakonto väljavõttelt teave, millest võib järeldada teiste finantskohustuste olemasolu, ei ole krediidiandja üles näidanud piisavat hoolsust, kui ta lähtub tarbija krediidivõimelisuse hindamisel üksnes tarbija esitatud andmetest. Sellisel juhul ei saa krediidiandja tugineda VÕS § 403^4 lg 7 viimasele lausele, kuna tarbija krediidivõimelisuse valesti hindamine on põhjustatud krediidiandja kohustuste rikkumisest. 203

Kohtute seisukohad lahknevad küsimuses, kas tarbija poolt täieliku teabe esitamata jätmine või valeandmete esitamine, välistab krediidiandja poolt oma kohustuste rikkumise. Samuti on kohtutel erinevad arvamused selles, kas ja kui palju infot tuleb krediidiandjatel lisaks tarbija enda esitatud andmetele koguda, et krediidiandja oleks vastutustundliku laenamise kontekstis oma kohustused täitnud. Nimetatuga haakub krediidipakkujate kohustus arvestada tarbija krediidivõimelisuse hindamisel mh tema olemasolevaid kohustusi. Ka intervjuudes märgiti, et krediidipakkujatel on tihti keeruline hinnata ja välja selgitada tarbija varasemalt võetud kohustusi. Laenu taotlemisel märgivad tarbijad krediidipakkujate sõnul enamasti oma suuri kohustusi, mis on seotud nt eluasemelaenu ja autoliisinguga. Tarbimislaenud jäetakse ühel või teisel põhjusel mainimata. Nii krediidipakkujate, pankrotikohtunike kui ka toetava funktsiooniga krediidituru osapoolte sõnul tuleneb see tihti teadmatusest või unustamisest, tarbijad ei defineeri nt järelmaksu enda jaoks kohustusena. Lisaks võib tarbija jätta oma varasemad kohustused õigesti kajastamata, kuna teab, et varasemate kohustuste suurus mõjutab tehtavat laenuotsust. Analüüsi autorid nõustuvad, et tarbija kõikide kohustuste ühes registris kajastamine lihtsustaks krediidipakkujate jaoks tarbija krediidivõimelisuse hindamist. Viidatud register aitaks nii krediidipakkujate kui ka toetava funktsiooniga krediidituru osapoolte sõnul anda adekvaatse ülevaate tarbija kohustustest nii krediidipakkujatele kui ka -võtjatele.

6.2.6. Krediiditoimiku pidamine, tagatiseks oleva kinnisasja hindamine ning selle kohta teabe säilitamine

KAVS § 48 reguleerib krediiditoimiku pidamist. Krediidiandja või -vahendaja peab iga tarbija puhul eraldi krediidivõimelisuse hindamise eesmärgil kogutud vajalike andmete ja dokumentide kohta **krediiditoimikut** (lepingute, õiendite, otsuste, analüüside ja muude krediidi andmise ja teenindamisega seotud dokumentide kogum; lg 1). Seejuures tuleb tagada kogu krediidiperioodi jooksul tarbija krediidivõimelisuse analüüsiks vajalike andmete ja dokumentide olemasolu krediiditoimikus (lg 3). Krediiditoimik peab andma piisavalt informatsiooni krediidi andmise eest vastutavale isikule või struktuuriüksusele, samuti siseaudiitorile ja audiitorile ning Finantsinspektsioonile tarbija krediidivõimelisuse hindamiseks (lg 4). KAVS § 48 lg-s 5 on sätestatud minimaalne teave (ja dokumendid), mida krediiditoimik peab krediidi andmise, jälgimise ja hindamise kohta sisaldama. Krediiditoimikus sisalduvate õiendite ja dokumentide sisu ja ulatus võivad olla erinevad olenevalt krediidilepingust, tarbijast ja krediidi suurusest (lg 6) ning krediiditoimikus sisalduv informatsioon võib info- ja dokumendihaldussüsteemis paikneda jagatult, kuid igal ajahetkel peab olema tagatud selle kättesaadavus (lg 7). Nimetatu kohaldub ka krediidiasutuse konsolideerimisgruppi kuuluva tarbijatele laenu andva või vahendava tütarettevõtja tegevuse puhul.

Krediidiandja või -vahendaja on kohustatud säilitama andmed tarbija rahaliste kohustuste suuruse ja maksekohustuste täitmise kohta ning kasutama neid andmeid, et hinnata tarbija krediidivõimelisust. KAVS § 47 lg-st 5 tuleneb kohustus säilitada kõik krediidi väljastamise ja teenindamisega seotud KAVS-is nimetatud andmed ja dokumendid (mh kinnisvara hindamise dokumendid, KAVS § 53 lg 3) muutumatuna ja Finantsinspektsioonile kättesaadavana kogu tarbijaga õigussuhte kestmise aja ning kolme aasta jooksul tarbijaga lepingu lõppemisest arvates, kui õigusaktis ei ole sätestatud teisiti. Andmeid ja dokumente võib säilitada ka pikema aja jooksul, kui nende töötlemiseks on muu õiguslik alus. Isikuandmete töötlemine peab toimuma isikuandmete kaitse seaduses sätestatud tingimustel ning vastavalt krediidiandja või -vahendaja sise-eeskirjale. Isikuandmeid tuleb saladuses hoida õigusaktides sätestatu kohaselt (KAVS § 50 lg-d 5 ja 6).

Tagatiseks oleva kinnisvara hindamist ja selle kohta teabe säilitamist reguleerib KAVS § 53. Tarbijale elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidi pakkumisel tuleb krediidiandjal kehtestada nõuded tagatiseks sobivale kinnisvarale ning hüpoteegi seadmise tingimused (lg 1). Hindaja peab olema piisavate teadmiste, kogemuste ja oskustega. Lisaks peab ta olema piisavalt sõltumatu krediidi andmise otsuse tegemise protsessist, et anda objektiivne ja erapooletu hinnang kinnisvara väärtusele. Kinnisvara võib hinnata krediidiandja või -vahendaja või kolmas isik (lg 2). Nõuded elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidilepingu tagatiseks oleva kinnisvara hindamisele on kehtestatud rahandusministri 15.06.2016. a määrusega „Nõuded elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidilepingu tagatiseks oleva kinnisvara hindamisele“[232].

6.2.7. Vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumise tagajärjed

VÕS § 403^4 lg 13 kohaselt tõendab vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimiseks vajalike kohustuste täitmist vaidluse korral krediidiandja.

Kui krediidiandja **rikub VÕS § 403^4 lg-s 6 sätestatut**, loetakse VÕS § 403^4 lg 7 kohaselt tarbijakrediidilepingu intressimääraks VÕS §-s 94 sätestatud intressimäär, kui see ei ole suurem varem kokkulepitud intressimäärast. Muid tasusid tarbija krediidiandjale sellisel juhul ei võlgne. Krediidiandja peab tagasimaksed uuesti määrama, arvestades intressimäära ja muude kulude vähendamist, ning need tarbijale teatavaks tegema. Nimetatut ei kohaldata, kui tarbija on tahtlikult jätnud esitamata teabe või võltsinud esitatud teavet ja selle tagajärjel on krediidiandja hinnanud tarbija krediidivõimelisust valesti. VÕS § 403^4 lg 7 kõrvaldab krediidilepingu sõlmimise tagajärjena seadusjärgset intressimäära ületava intressimäära, samuti muud krediidilepinguga seotud tasud (nt lepingutasu). Samas ei kõrvalda VÕS § 403^4 lg 7 nt makseviivitusest tekkinud viivise tasumise kohustust, leppetrahvi nõudeid, sissenõudmisel tekkivaid sissenõudmiskulusid (nt kohtutäituri tasud) ega vara väärtuse vähenemisest tekkinud nõudeid (nt tagatisvara väärtuse vähenemise tõttu on krediidiandjal ka pärast tagatise realiseerimist tarbija vastu krediidi tagastamise nõue ehk nn jääkvõlg). Tegemist on krediidist tekkinud negatiivsete tagajärgedega, mille rahalist hüvitamist saab tarbija kahju hüvitamisena nõuda.[233] Tarbijal on õigus kasutada VÕS § 403^4 lg 8 kohaselt muid asjakohaseid õiguskaitsevahendeid (v. a kahju hüvitamist osas, mis on kaetud intressimäära

[232] Rahandusministri 15. juuni 2016. a määrus „Nõuded elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidilepingu tagatiseks oleva kinnisvara hindamisele“. – RT I, 17.06.2016, 8.

[233] M. Käerdi, A. Õunpuu, § 403^4, p 3.3.a.bb Võlaõigusseadus II. Kommenteeritud väljaanne.

alanemisega). Kahju hüvitamisega seonduvat reguleerivad ka kahju hüvitamise üldsätted (VÕS § 115 lg 1, § 127, § 139 lg 1).

Enne vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamisega seonduva detailselt reguleerimist pidas Riigikohus[234] võimalikuks kahju hüvitamise nõude esitamist VÕS § 14 ja § 115 lg 1 alusel, kui laenuandja laenusaaja krediidivõimet ei hinnanud või rikkus teavitamiskohustust. Nagu eespool märgitud, saab VÕS § 14 ja § 115 lg 1 alusel praegu nõuda kahju osas, mida erisäte ei hõlma. Riigikohus[235] on rõhutanud, et vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumisega ei kaasne lepingu tühisust. Riigikohus[236] selgitas, et kuna tegemist on lepingueelse kohustuse rikkumisega, on kahju hüvitamise eesmärgiks VÕS § 127 lg 1 järgi kahjustatud isiku asetamine olukorda, milles ta oleks olnud, kui ta ei oleks lepingut sõlminud, ehk nn negatiivse huvi või usalduskahju hüvitamine. Kooskõlas kohustuse eesmärgiga (VÕS § 127 lg 2) tähendab see kõigi krediidist tekkinud negatiivsete tagajärgede (nt viivis, leppetrahv, vara vähenemine) rahalist hüvitamist. Selle kahju hüvitamise nõude saab tasaarvestada võlausaldaja krediidi tagastamise nõudega ja on võimalik, et lepingueelsete kohustuste rikkumise tõttu ei peagi krediidisaaja krediiti vähemalt osaliselt (kahju ulatuses) tagastama. Riigikohus[237] märkis, et minimaalselt saaks krediidisaaja nõuda seega kahju hüvitamist, mis tekkis lepinguga seotud kulude kandmisest, arvestades samas võimalust krediiti kasutades kasutuseeliseid saada, kasvõi elamu kasutamisest. Eluasemelaenulepingu sõlmimisel vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumise tagajärjel saab lähtuda sellest, et laenusaaja kahjuks on kulutused, mida ta peab tegema tagatise võõrandamise järel jääkvõla tasumiseks. Sel juhul puudub eraldi vajadus arvestada laenu- ja intressimaksete tegemiseks tehtud kulusid, kui laenusaaja on nende arvel eelduslikult saanud kasutuseeliseid laenuga soetatud eluaseme kasutamisest. Kasutuseeliste saamist samas ulatuses saab eeldada. Riigikohus[238] rõhutas, et valeandmeid esitanud laenutaotleja õigus nõuda vastutustundliku laenamise põhimõtte kui krediidiandja lepingueelse rikkumisega põhjustatud kahju hüvitamist võib aga olla VÕS § 101 lg 3 alusel osaliselt või ka täielikult välistatud.

Alama astme kohtute praktikast saab kahju hüvitamise kontekstist välja tuua järgmist. Kohus[239] luges nn jääkvõla tasumise kohustuse ulatuses tarbija kahju tekkinuks. Tarbija sai krediidiasutuselt laenu 182 787,31 eurot ning tal tekkis vastavas ulatuses krediidiasutuse ees rahaline kohustus (lisaks tekkisid kõrvalnõuded). Ainus laenuraha eest saadud hüve oli ostetud kinnisvara. Kuna kinnisasi müüdi krediidiasutuse nõude katteks, kuid tarbijal oli endiselt kohustus tasuda 90 091,43 eurot, puudus alus tuvastada, nagu oleks tarbija laenuraha arvel rikastunud. Algse laenusumma suurus oli seotud 2008. a valitsenud kinnisvarahindadega, mille märkimisväärset langust ei pidanud tarbija iseenesest suutma ette näha. Nn jääkvõla tasumise kohustuse näol kahju tekkimist oleks olnud võimalik vältida, kui laenuandja oleks hoolikamalt kontrollinud ja analüüsinud laenutaotleja krediidivõimelisust. Hinnates laenutaotleja krediidivõimelisust konservatiivsemalt, oleks võimalik olnud kahju tekkimist või vähemalt selle ulatust vältida, kui tarbijale ei oleks üldse laenu antud või oleks talle antud laenu oluliselt väiksemas summas. Seega oli põhjuslik seos krediidiasutuse vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumise ja tarbijal tekkinud kahju vahel. Kuna tarbija poolt

[234] RKTKo 3-2-1-30-16, p 10; RKTKo 3-2-1-136-12, p 25.

[235] RKTKo 2-18-17536, p 14.

[236] RKTKo 2-14-21710/105, p 45; RKTKo 3-2-1-136-12, p 25.

[237] RKTKo 2-14-21710/105, p 45.

[238] RKTKo 2-14-21710/105, p 29.3.

[239] TrtRKo 2-14-21710, p-d 22, 28, 29 (jõustunud).

lepingueelsete läbirääkimiste käigus oma sissetulekute kohta ebaõigete andmete avaldamine oli osaliselt põhjuseks, mis tõi kaasa krediidiasutuse poolt laenutaotleja krediidivõimelisusele ebaadekvaatse hinnangu andmise, minetas tarbija VÕS § 101 lg 3 kohaselt osaliselt õiguse tugineda krediidiasutuse kohustuse rikkumisele. Kohtu hinnangul põhjustas tarbija käitumine ebaõige hinnangu tema krediidivõimelisuse osas 50% ulatuses. Poolte käitumine jääkvõlgnevuse tekkimisel oli võrdväärse kaaluga. Krediidiasutus jättis kasutamata kättesaadavad võimalused laenusoovija sissetulekute täpsemaks väljaselgitamiseks ja samas mahus sissetulekute edaspidise jätkumise perspektiivi hindamiseks. Samas tegutses tarbija teadlikult eesmärgiga jätta oma finantssuutlikkusest mulje, mis võimaldaks tal saada laenu summas 182 787,31 eurot ilma tegelikku sissetulekut krediidiasutusele avaldamata.

Samuti tuleneb VÕS § 411 lg-st 6, et krediidiandjal ei ole õigust nõuda VÕS § 411 lg-te 1^1 (mõistlik hüvitis kahju eest, mis on otseselt seotud krediidi ennetähtaegse tagasimaksmisega), 1^4 (elamukinnisvaraga seotud krediidi puhul krediidi ennetähtaegsest tagasimaksmisest tingitud täiendav kahjuhüvitis) või 4 (elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidilepingu puhul fikseerimata intressimääraga perioodil ennetähtaegsest tagasimaksmisest tingitud saamata jäänud intressi nõue) alusel tarbijalt hüvitist, kui krediidiandja ei ole järginud tarbija krediidivõimelisuse hindamise kohustust. Välja arvatud olukorras, kus tarbija on tahtlikult jätnud esitamata teabe või võltsinud krediidiandjale esitatud teavet ning selle tagajärjel on krediidiandja hinnanud tarbija krediidivõimelisust valesti.

6.2.8. Krediidiandjate ja -vahendajate muud kohustused vastutustundliku laenamise kontekstis

Lisaks eespool märgitule peab krediidiasutus tarbijale laenu andmisel või KAVS §-des 7 ja 51 nimetatud nõustamisteenuse osutamisel KAS § 83 lg 3^1 kohaselt järgima KAVS-is sätestatud krediidi andmisele ja vahendamisele esitatavaid nõudeid (§-d 47–50) ja tarbijale elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidi pakkumise nõudeid (§-d 51–53). Kuigi KAVS §-s 47 viidatakse vastutustundliku laenamise nõuete osas mh VÕS-ile, on KAVS §-s 47 reguleeritud ka krediidiandjate- ja vahendajate täiendavaid kohustusi. Krediidi andmisel või krediidi vahendamisel tuleb mh igakülgselt vältida ebaausate kauplemisvõtete kasutamist (lg 1). Lisaks tuleb krediidi andmisel või vahendamisel tarbija ja tema esindaja isikusamasus tuvastada ja esitatud teavet kontrollida (lg 2).

RahaPTS § 19 lg 1 p 2 järgi kohaldab kohustatud isik hoolsusmeetmeid (mh kliendi või juhuti tehtavas tehingus osaleva isiku isikusamasuse tuvastamise ning esitatud teabe kontrollimise usaldusväärsest ja sõltumatust allikast hangitud teabe põhjal, sealhulgas e-identimise ja e-tehingute usaldusteenuste vahendite abil, RahaPTS § 20 lg 1 p 1) ärisuhte väliselt tehingute juhuti tegemisel või vahendamisel, kui tehingu väärtus on üle 15 000 euro või sellega võrdväärne summa muus vääringus. Sõltumata sellest, kas rahaline kohustus täidetakse tehingus ühe maksena või mitme omavahel seotud maksena kuni üheaastase perioodi jooksul, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti. Nagu eespool märgitud, on karistused ja järelevalve raames kohaldatavad meetmed sätestatud KAVS § 99 lg-tes 1 ja 2 ning TKS §-des 65 ja 71.

HLÜS § 28 lg 1 kohaselt on ka **hoiu-laenuühistu kohustatud laenude andmisel** järgima krediteerimise häid tavasid ning kontrollima laenusaaja maksevõimelisust, usaldusväärsust ja piisava tagatise olemasolu. Laenuandmise otsus peab tuginema eelnevale laenuanalüüsile, mis peab olema suunatud eelkõige laenusaaja krediidivõimelisuse hindamisele. Krediidivõimelisuse hindamisel peab hoiu-laenuühistu arvesse võtma kõiki asjaolusid, mis võivad mõjutada laenu tagasimaksmise

tõenäosust. Laenuanalüüsi sisu ja ulatus peab sõltuma laenu suurusest, laenutootest, laenusaajast ja sellest, kui oluline mõju on analüüsitaval laenul hoiu-laenuühistule tervikuna ja kui suurt riski see laen kujutab (lg-d 2 ja 3). Hoiu-laenuühistu peab koguma kogu laenuperioodi jooksul informatsiooni laenusaajatelt nende laenukoormuse ja maksekohustuste täitmise kohta ning kasutama neid andmeid liikmete jaoks mõistliku laenukoormuse arvutamiseks. Nimetatud andmete säilitamisel lähtutakse raamatupidamise seaduses sätestatud tähtaegadest (lg 4). Hoiu-laenuühistu on kohustatud informeerima laenuvõtjat võimalikest riskidest laenude võtmisel (lg 5).

6.3. Võrdlus

Sarnaselt Eestiga on EL direktiivide alusel vastutustundliku laenamise põhimõtte ja tarbija krediidivõimelisuse kontrolliga seonduv sätestatud ka teiste riikide õigusaktides. Tarbija krediidivõimelisuse kontrollimise kohustus on Saksamaal sätestatud BGB §-s 505a, Austrias tarbijakrediidiseaduse §-s 7, Šveitsi tarbijakrediidi seaduse §-s 28 (erijuhud §-des 29 ja 30, nt liisinguvõtja krediidivõimelisuse hindamine), Soome tarbijakaitse seaduse art-s 14, Rootsi tarbijakrediidiseaduse art-s 12 (kodulaenu puhul § 12a), Tšehhi tarbijakrediidiseaduse art-s 86, Hispaania tarbijakrediidilepingute seaduse art-s 14. Saksa BGB § 505b reguleerib tarbija krediidivõimelisuse kontrolli aluseks olevat teavet. Sätte kohaselt saadakse teavet nii tarbijalt kui ka asutustelt ning direktiiviga kooskõlas on täpsustatud elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidi regulatsiooni. Tšehhi tarbijakrediidiseaduse art 88 reguleerib andmebaaside kasutamist, mille alusel krediidiandja hindab tarbija krediidivõimelisust.

Vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumise tagajärjed on sätestatud Saksa BGB §-s 505d. Austria tarbijakrediidiseaduse §-s 28 näeb nt krediidiandjale kohustuse rikkumise eest ette trahvi kuni 10 000 eurot. Rikkumise tagajärjel kohalduvad sanktsioonid on kirjas Šveitsi tarbijakrediidi seaduse §-s 32, mille lg 1 kohaselt kaotab krediidiandja laenusumma, intressid ja kulud, kui rikub oluliselt tarbija krediidivõimelisuse hindamise kohustust. Lisaks saab tarbija alusetu rikastumise sätete alusel tagasi nõuda seni tasutu. Sama sätte lg 2 näeb ette, et kui nimetatud kohustust rikutakse vähemal määral, kaotab krediidiandja üksnes intressi ja kulud. Šveitsi tarbijakrediidi seadus § 32a näeb ka ette trahvi kuni 100 000 Šveitsi franki. Soome tarbijakaitseseaduse art 50 kohaselt võib krediidiandjale määrata sunniraha ning teatud rikkumiste korral ka trahvi. Rootsi tarbijakrediidi seaduse art 58 näeb rikkumise korral ette trahvi vähemalt 5000 Rootsi krooni ja maksimaalselt 10 miljonit Rootsi krooni. Tšehhi tarbijakrediidiseaduse art 87 näeb ette tagajärjed, kui krediidiandja jätab tarbija krediidivõimelisuse hindamata, lg 1 kohaselt on leping siis tühine. Tarbijal on õigus tühisusele tugineda kolme aasta jooksul aastat alates lepingu sõlmimisest. Tarbija on kohustatud krediidi tagastama tema võimalusi arvestades sobival ajal. Tšehhi tarbijakrediidiseaduse art 87 lg 2 järgi määrab vaidluse korral sobiva aja kohus. Kui tarbija krediidi tagasimaksmise võimalused muutuvad, siis võib kohus muuta oma varasemat otsustust. Tšehhi tarbijakrediidiseaduse art 154 näeb ette, et kui krediidiandja rikub § 86 lg-t 1, võib määrata rahatrahvi kuni 5 miljonit Tšehhi krooni. Hispaania puhul on rikkumise tagajärjed reguleeritud tarbijakrediidilepingute seaduse art-s 34.

6.4. Järeldused ja ettepanekud

Vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimiseks tuleb krediidiandjal enne tarbijakrediidilepingu sõlmimist omandada teave, mis võimaldab hinnata, kas tarbija on võimeline krediidi lepingus kokkulepitud tingimustel tagasi maksma ning hinnata tarbija krediidivõimelisust. Seejuures tuleb

tarbija krediidivõimelisust kontrollida ka laenusumma muutmisel. Kuigi VÕS § 403[4], milles sisaldub praegu vastutustundliku laenamise põhimõte, jõustus 2016. a, kehtis nimetatud põhimõte juba varem. Vastutustundliku laenamise põhimõte nähti detailselt (elamukinnisvaraga seotut detailsemalt eristamata) seaduses ette 01.07.2011, kui jõustus praeguseks kehtetu VÕS § 403[2]. Samas tulenes krediidiandjatele vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimise kohustus juba ka varem VÕS §-st 14 ja KAS § 83 lg-st 3 (praeguses redaktsioonis alates 01.01.2007). Eesti õigus vastab direktiivide nõuetele. Nii krediidiandjate kohustused kui ka rikkumiste tagajärjed on seaduses sätestatud mõistlikult ja tarbija huvide kaitset silmas pidades. Segadust võib tekitada VÕS-i ja KAVS-i sätete samal ajal kohaldamine, kaaluda võiks viiteliste normide kehtestamist.

Krediidiandja peab olema tarbija krediidivõimelisuse hindamisel hoolas ning arvestama kõiki krediidiandjale teadaolevaid tarbija krediidivõimelisust puudutavaid asjaolusid. Kohtupraktika kohaselt tuleb tarbija krediidivõimelisuse hindamisel mh kontrollida tema igakuiseid sissetulekuid, kohustusi ja kulutusi, samuti seda, kas tarbijal on maksehäireid. Seejuures on kohtud leidnud, et üksnes varasemad maksehäired ei välista tarbijale laenu andmist. Ka sellest, et tarbija ei tee algusest peale laenu tagasimakseid õigel ajal või sõlmib lühikese aja jooksul järjest uusi laenulepinguid, ei saa järeldada tarbija makseraskusi. Samas on tarbija krediidivõimelisuse kontekstis ohumärgiks see, kui tema pangakonto väljavõttelt nähtub, et ta mängib hasartmänge.

Krediidiandja peab kontrollima tarbija esitatud andmete õigsust ning koguma vajadusel ka lisainfot tarbija krediidivõimelisuse hindamiseks. Mh küsima tarbijalt täpsustavaid andmeid. Kohtupraktikas on leitud, et krediidiandja peab minimaalselt nõudma tarbijalt tema pangakonto väljavõtte esitamist piisavalt pika ajavahemiku kohta, et adekvaatselt hinnata tarbija krediidivõimelisust. Lisaks peab krediidiandja tegema päringuid avalikkesse registritesse ja andmebaasidesse. Intervjuudes märgiti, et andmepäringute arv nt maksehäirete registris on kasvanud. Seega saab öelda, et kohtupraktikaga kooskõlas pööravad krediidipakkujad krediidivõtja krediidivõimelisuse hindamisele üha rohkem tähelepanu. Intervjuude tulemustest nähtus, et kõikidel krediidipakkujatel ei ole ligipääsu Maksu- ja Tolliameti andmetele. See muudab osade krediidipakkujate jaoks tarbija krediidivõimelisuse kontrollimise keerulisemaks. Alternatiivsete andmeallikate kasutamine (nt sotsiaalmeedia) ei ole üldiselt krediidipakkujate puhul kuigi levinud. Samas füüsilisest isikust krediidipakkujate jaoks on tarbijate taustakontroll sotsiaalmeedias äärmiselt tavapärane praktika.

Eluasemelaenude puhul vaatab haldur iga taotluse üle ning otsuse krediidi väljastamise kohta teeb krediidikomisjon. Suur osa tarbimislaenude krediidiotsustest on aga automatiseeritud ehk laenuhaldur ei kontrolli neid üle, vaid laenukõlbulikkus otsustatakse süsteemis aktsepteeritud riskimäära kohaselt. Seejuures ei pea krediidipakkujad intervjuude tulemustest nähtuvalt automatiseeritud krediidiotsuseid vähem kvaliteetseks inimese kontrollitud otsustest ega leia erinevusi tarbija maksehäirete esinemisel. Krediidipakkujad on seadnud piirmäärad krediiditoodete taotluste automatiseeritud viisil hindamisele.

Kohtupraktikast nähtus, et esines nii kohtuasju, kus krediidiandjad üldse ei hinnanud tarbija krediidivõimelisust, kui ka kohtuasju, kus krediidiandjad hindasid tarbija krediidivõimelisust ebapiisavalt ning jätsid olulised asjaolud tähelepanuta või välja selgitamata. Standardit, mida krediidiandja peab tarbija krediidivõimelisuse hindamise ja vastutustundliku laenamise põhimõtte kontekstis täitma, on kohtud siiski sisustanud teataval määral erinevalt. Kuna seaduses ei ole vastutustundliku laenamisega seotud kriteeriume täpselt määratletud, võimaldab see erineva riskivalmidusega krediidipakkujatel neid erinevalt sisustada. Näiteks ei ole defineeritud, mida tuleks

arvestada tarbija sissetuleku puhul. Mõned krediidipakkujad käsitlevad sissetulekuna ainult ametlikku töötasu, teised aga ka ettevõttest võetud dividende, lisatasusid, kingitusi, toetusi ja stipendiume. Intervjuude tulemuste kohaselt arvestavad krediidipakkujad vahel tulevikus laekuvat sissetulekut, vahel peab aga tegemist olema mitme kuu tõendatud sissetulekuga. Seejuures erinevad tarbija krediidivõimelisuse hindamise praktikad ka ühe krediidipakkuja erinevate laenuhaldurite lõikes. Kuigi on oluline, et krediidipakkujatel ja ka kohtupraktikas oleks ühtne lähenemine küsimuses, mida käsitleda tarbija sissetulekuna, ei poolda analüüsi autorid seaduse tasandil tarbija sissetuleku täpset määratlemist. Krediidipakkujatele peab tarbija krediidivõimelisuse hindamisel jääma teatav paindlikkus. Intervjuude tulemuste kohaselt on eluasemelaenu ja liisingu turgudel regulatsioonid ja turupraktika ühtsem, probleemid esinevad pigem väikelaenude sektoris, kus tegevuspraktika ei ole nii selgelt välja kujunenud. Nii krediidipakkujate, krediidituru toetava funktsiooniga osapoolte kui ka pankrotikohtunike sõnul on aga krediidipakkujate vastutustundlikkus krediiditoodete väljastamisel üldiselt kasvanud, eriti just kiirlaenusektoris, mida aitas reguleerida KAVS. Laene ei väljastata enam nii kergekäeliselt ning tegevus on reguleeritum.

Vastutustundliku laenamise põhimõtte kontekstis on oluline tarbija kohustus esitada krediidiandjale õige ja täielik teave, mis on vajalik tema krediidivõimelisuse hindamiseks. Kohtute seisukohad lahknevad küsimuses, kas tarbija poolt täieliku teabe esitamata jätmine või valeandmete esitamine, välistab krediidiandja poolt oma kohustuste rikkumise. Nii kohtupraktikast kui ka uuringu raames läbiviidud intervjuudest selgus, et krediidipakkujatel on tihti keeruline hinnata ja välja selgitada tarbija varasemalt võetud kohustusi. Analüüsi autorid nõustuvad, et tarbija kõikide kohustuste ühes registris kajastamine lihtsustaks krediidipakkujate jaoks tarbija krediidivõimelisuse hindamist. Viidatud register aitaks nii tarbijatel endil kui ka krediidipakkujatel saada kõikset ülevaadet tarbija kohustustest ning seeläbi nõuetekohaselt tarbija krediidivõimelisust hinnata.

Ühelt poolt leidsid kohtud, et tarbijal ei ole õigust tugineda sellele, et krediidiandja rikkus vastutustundliku laenamise põhimõtet olukorras, kus tarbija jättis täitamata oma lepingueelsed kohustused (ei esitanud krediidiandjale täielikku teavet ja varjas osaliselt oma varalisi kohustusi). Teisalt viitasid kohtud, et kuigi tarbijal on kohustus esitada krediidiandjale laenu taotlemisel tõeseid andmeid ja krediidiandja võib neist lähtuda, ei tähenda see, et krediidiandjal ei ole kohustust vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimiseks esitatud andmeid kontrollida ja vajadusel nõuda nende täpsustamist. Seega on kohtupraktikas väljendatud ka seisukohta, et tarbija poolt täieliku teabe esitamata jätmine ei too kaasa seaduse keeldu rikkuva tarbijakrediidilepingu sõlmimist, kuna krediidiandja rikkus oma kohustusi.

Kui krediidiandja rikub vastutustundliku laenamise põhimõtet, loetakse tarbijakrediidilepingu intressimääraks seadusjärgne intressimäär, kui see ei ole suurem varem kokkulepitud intressimäärast. Muid tasusid tarbija krediidiandjale sellisel juhul ei võlgne. Nimetatut ei kohaldata, kui tarbija on tahtlikult jätnud esitamata teabe või võltsinud esitatud teavet ja selle tagajärjel on krediidiandja hinnanud tarbija krediidivõimelisust valesti. VÕS § 403^4 lg 7 kõrvaldab krediidilepingu sõlmimise tagajärjena seadusjärgset intressimäära ületava intressimäära, samuti muud krediidilepinguga seotud tasud (nt lepingutasu), kuid ei kõrvalda nt makseviivitusest tekkinud viivise tasumise kohustust, leppetrahvi nõudeid, sissenõudmisel tekkivaid sissenõudmiskulusid (nt kohtutäituri tasud) ega vara väärtuse vähenemisest tekkinud nõudeid (nt tagatisvara väärtuse vähenemise tõttu on krediidiandjal ka pärast tagatise realiseerimist tarbija vastu krediidi tagastamise nõue ehk nn jääkvõlg). Tegemist on krediidist tekkinud negatiivsete tagajärgedega, mille rahalist hüvitamist saab tarbija kahju hüvitamisena nõuda.

Ettepanekud:

- **laiendada vastutustundliku laenamise põhimõtte sätteid ühisrahastuse laenuandmise teenuste suhtes, mida ei osuta krediidiandja ega krediidivahendaja;**
- **luua register, kus kajastuksid kõik tarbija kohustused ning mida kõik krediidipakkujad ja krediiditurgu toetavad osapooled saaksid sarnastel alustel kasutada;**
- **selgelt reguleerida, milline on õiguslik tagajärg, kui tarbija ei esita oma krediidivõimelisuse kohta õiget ja täielikku teavet;**
- **tõsta juriidiliste isikute puhul trahvimäära 400 000 euroni vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamata jätmise eest, järelevalve tõhustamiseks kaaluda järelevalve praktika ja kohaldatud meetmete laiemat kajastamist;**
- **sätestada, et elamukinnisvaraga tagatud laenude puhul kaotab krediidiandja vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumise korral pärast tagatise realiseerimist alles jääva n.ö jääkvõlanõude (st kannab ise tagatisvara vale hindamise või väärtuse vähenemise riski).**

7. Tarbijakrediidilepingu vorminõuded

7.1. Euroopa Liidu õigus

Tarbijakrediidi regulatsiooni iseloomustavad ranged vorminõuded. Tarbijakrediidilepingus sisalduvat kohustuslikku teavet reguleerib direktiivi 2008/48/EÜ art 10, mille lg 1 näeb ette, et leping koostatakse paberil või mõnel muul püsival andmekandjal, kõik lepingupooled saavad lepingu koopia. Art 10 lg 2 sätestab andmed, mis peavad selgelt ja kokkuvõtlikult lepingus sisalduma. Art 12 loetleb andmed, mis peavad sisalduma arvelduskrediidilepingute puhul. Liikmesriigid on kohustatud kehtestama eeskirjad tõhusate, proportsionaalsete ja hoiatavate karistuste kohta, mida kohaldatakse direktiivi alusel vastu võetud siseriiklike õigusnormide rikkumise korral, ning võtma vastu kõik vajalikud meetmed nende rakendamise tagamiseks (art 23).

Tarbijakrediidi direktiivi ettepanekus on laiendatud direktiivi rakendusala ka ühisrahastuse laenuandmise teenuste suhtes, mida ei osuta krediidiandja ega krediidivahendaja (art 2 lg 1). Art-des 20 ja 21 sätestatakse krediidilepingute või ühisrahastuse laenuandmise teenuse osutamise lepingute vorm ning nimetatud lepingutes esitatav kohustuslik teave. Sarnaselt lepingueelse teabega peab ka krediidilepingute või ühisrahastuse laenuandmise teenuse osutamise lepingute art 21 lg-s 1 osutatud teave olema selgelt loetav ja kohandatud selle andmekandja tehnilistele piirangutele, mille abil teave esitatakse. Teave esitatakse nõuetekohasel ja sobival viisil eri kanalites. Rikkujatele tuleb kehtestada tõhusad karistused (art 44). Seejuures tagavad liikmesriigid, et karistuste määramisel on võimalik määrata trahve halduskorras, algatada kohtumenetlus selliste trahvide määramiseks või kasutada mõlemat varianti, kusjuures selliste trahvide maksimumsuurus on vähemalt 4% krediidiandja, krediidivahendaja või ühisrahastuse laenuandmise teenuse osutaja aastakäibest kõigis õigusaktide täitmise tagamise koordineeritud meetmes osalevates liikmesriikides (art 44 lg 2).

Direktiivi 2014/17/EL art 13 lg 1 järgi peavad krediidiandjad või asjakohasel juhul krediidivahendajad või nende määratud esindajad tegema krediidilepinguid käsitleva selge ja arusaadava üldise teabe igal ajal kättesaadavaks paberil või muul püsival andmekandjal või elektrooniliselt. Seejuures sätestab art 13 lg 1, mida üldine teave hõlmab. Liikmesriigid on kohustatud kehtestama rikkumiste eest karistused (art 38 lg 1). Pädev asutus võib avalikustada mis tahes halduskaristuse, välja arvatud juhul, kui selline avalikustamine ohustaks tõsiselt finantsturge või tekitaks asjaomastele isikutele ebaproportsionaalset kahju (art 38 lg 2).

Lepinguliste tingimuste ja eelteabe edastamist reguleerib finantsteenuste kaugturustuse direktiivi 2002/65/EÜ art 5. Sanktsioonid on sätestatud art-s 11. Liikmesriigid võivad ette näha, et tarbija võib lepingu mis tahes ajal tasuta ja ilma sanktsioonideta lõpetada.

7.2. Eesti õigus

Tarbijakrediidilepingu sõlmimisel kehtivaid vorminõudeid ja lepingus sisalduvat kohustuslikku teavet reguleerib VÕS § 404. Tarbija avaldus kohustuste võtmiseks peab olema kirjalikku taasesitamist võimaldavas vormis (lg 1) Tarbija tahteavaldus peab sisaldama lg 2 p-des 1-13 nimetatud andmeid. Tarbijale tuleb viivitamata anda lepingudokument või selle koopia püsival andmekandjal. Vorminõude täitmiseks ei piisa, kui andmed sisalduvad krediidiandja kasutatavates tüüptingimustes,

vajalik on VÕS § 404 lg 2 andmete eraldi väljatoomine lepingu sõlmimisel[240]. VÕS § 404 lg 2^1 täpsustab krediidi kulukuse määra ja krediidi kogukulu kandmiseks tehtavate maksete kogusumma märkimist lepingusse (üldised põhimõtted krediidi kulukuse määra suuruse arvutamiseks on sätestatud VÕS §-s 406). Krediidi kulukuse määr ja kõigi tarbija poolt krediidi tagasimaksmiseks ja krediidi kogukulu kandmiseks tehtavate maksete kogusumma arvutatakse tarbijakrediidilepingu sõlmimise aja seisuga ning lepingusse märgitakse kõik krediidi kulukuse määra arvutamiseks kasutatavad andmed ja eeldused.

VÕS § 404^1 reguleerib tarbija teavitamist intressimäära muutumisest. Seda olukorras, kus lepingus on intressi muutumine kokku lepitud. Intressimäära muudatus jõustub tarbijakrediidilepingu puhul, kui krediidiandja on tarbijat eelnevalt püsival andmekandjal intressimäära muutusest teavitanud. Teave sisaldab võlgnetavate maksete suurust pärast uue intressimäära jõustumist ning maksete arvu ja sageduse muutumise korral vastavaid üksikasju (lg 1).

VÕS § 405 on erisäte VÕS § 404 suhtes ja reguleerib tarbijakrediidilepingu, mille esemeks on asja omandamise, teenuse osutamise või muu lepingueseme finantseerimine, ning majanduslikult seotud tarbijakrediidilepingu puhul, vorminõudeid. VÕS § 404 suhtes on erisätteks ka VÕS § 407 lg 2^4, mis reguleerib arvelduskrediidilepingu vormi ja sisu nõudeid. VÕS § 403 lg 5^1 välistab lühiajalistele arvelduskrediidilepingutele VÕS § 404 lg-te 2–2^2 kohaldamise, samas VÕS § 404 lg 1 kohaldamine ei ole välistatud, seega peab tarbija tahteavaldus ka arvelduskrediidilepingu puhul olema kirjalikku taasesitamist võimaldavas vormis. Tarbijakrediidileping tuleb esitada tarbijale püsival andmekandjal. Lühiajalise arvelduskrediidi puhul ei ole krediidiandja kohustatud krediidi kasutusse võtmise tingimusi, sh intressimäära avaldama lepingueelse teabena, vaid üksnes lepingus.[241]

VÕS § 404 lg-s 1 nimetatud vorminõue ei välista tarbijakrediidilepingu sõlmimist sidevahendi abil. Sidevahendi abil tarbijakrediidilepingu sõlminud tarbijale tuleb viivitamata anda lepingudokument või selle koopia püsival andmekandjal(VÕS § 410 lg 1). Sisuliselt tähendab see, et sidevahendi abil sõlmitavate tarbijakrediidilepingute puhul kehtib vormivabadus ja lepingu võib sõlmida ka telefoni teel. Seejuures ei kohaldu tarbijakrediidilepingu sõlmimisele sidevahendi teel lepingu telefoni teel sõlmimise üldregulatsioon (VÕS § 54^2 lg 2). Kuigi sidevahendi abil lepingu sõlmimise osas kehtib vormivabadus, kehtib tarbijale lepingueelse teabe esitamise osas vorminõue (VÕS § 54^1 lg 1), samuti tuleb tarbijale tagada lepingu kättesaadavus püsival andmekandjal.[242] VÕS § 418 sätestab nõuded krediidivahenduslepingule. Krediidiasutuste suhted klientidega reguleeritakse kirjalikus või kirjalikku taasesitamist võimaldavas või elektroonilises vormis sõlmitud lepingutega (KAS § 89 lg 2). Krediidiandja ja krediidiagent teevad elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidilepingut käsitleva selge ja arusaadava üldise teabe tarbijale püsival andmekandjal või elektrooniliselt igal ajal kättesaadavaks (KAVS § 53^1 lg 1).

7.3. Järeldused ja ettepanekud

Eesti õiguses sätestatud tarbijakrediidilepingute vorminõuded vastavad EL direktiividega nõutud standardile ning nimetatud regulatsiooni ei saa muuta, kuigi teataval määral on tegemist pigem info

[240] M. Käerdi, A. Õunpuu, § 404, p 3.2. Võlaõigusseadus II. Kommenteeritud väljaanne.

[241] M. Käerdi, A. Õunpuu, § 407, p 3.5. Võlaõigusseadus II. Kommenteeritud väljaanne.

[242] M. Käerdi, A. Õunpuu, § 410, p 3.1. Võlaõigusseadus II. Kommenteeritud väljaanne.

üleküllusega. Oluline on, et vajalik teave (mh tarbija õiguste kohta, kui andmed on valed) antakse tarbijale kompaktselt. Ettepanekuid ei ole.

8. Tarbijakrediidilepingust ennetähtaegse vabanemise võimalused tarbija poolt – lepingu tühisus ja tühistamine, tarbija poolne lepingu lõpetamine

8.1. Lepingu tühisus

8.1.1. Euroopa Liidu õigus

EL direktiivid ei kirjuta liikmesriikidele ette tarbijakrediidilepingu tühisuse aluseid, vaid üldiselt tarbijate efektiivse õiguskaitse korralduse.

Kõige konkreetsemalt näeb ette alused tarbijalepingus sisalduvate ebaõiglaste lepingutingimuste (eelkõige tüüptingimuste) mittesiduvuseks EL ebaõiglaste lepingutingimuste direktiiv (93/13/EMÜ). Selle art 3 järgi loetakse lepingutingimus, mille suhtes ei ole eraldi kokku lepitud, ebaõiglaseks, kui see on vastuolus heausksuse tingimusega ning kutsub esile lepinguosaliste lepingust tulenevate õiguste ja kohustuste olulise tasakaalustamatuse, mis kahjustab tarbijat. Tingimuste õiglase või ebaõiglase iseloomu hindamine ei ole seotud lepingu põhiobjekti mõiste, hinna ja tasu piisavuse ega vastutehinguna pakutavate teenuste või kaubaga, kui kõnealused tingimused on koostatud lihtsas ja arusaadavas keeles (art 4 lg 2). Tuleb tagada, et ebaõiglased tingimused lepingus, mille müüja või teenuste osutaja on siseriiklike õigusaktide alusel tarbijaga sõlminud, ei ole tarbijale siduvad ning leping on kõnealustel tingimustel lepinguosalistele jätkuvalt siduv ainult juhul, kui seda on võimalik jätkata nii, et see sisaldab ebaõiglasi tingimusi (art 6 lg 1). Lisaks tuleb tagada, et tarbijate ja konkurentide huvides oleksid olemas piisavad ja tõhusad vahendid, et lõpetada ebaõiglaste tingimuste seadmine lepingutes, mille müüjad või teenuste osutajad tarbijatega sõlmivad (art 7 lg 1). Direktiivi lisa sisaldab näitlikku loetelu ebaõiglastest lepingutingimustest. Mh loetakse ebaõiglaseks tingimus, mille eesmärk või tagajärg on nõuda ülemäära suurt hüvitussummat tarbijalt, kes ei täida oma kohustust (lit e) või jätta tarbija ilma õigusest kasutada õiguslikke meetmeid või õiguskaitsevahendeid või tarbija kõnealust õigust piirata (lit q).

Tarbijakrediidi direktiivi ettepanekus on aga ette nähtud liikmesriikide uus kohustus kehtestada ülempiirid krediidilepingu või ühisrahastuse laenuandmise teenuste suhtes kohaldatavatele intressimääradele, krediidikulukuse aastamäärale ja/või krediidi kogukulule tarbija jaoks (art 31). Rikkumise tagajärjeks saaks ilmselt olla ka lepingu (vähemalt osaline) tühisus.

8.1.2. Eesti õigus

Üldiselt

Tehingu tühisus on selle mittesiduvuse kõige n.ö jõulisem ja äärmuslikum vorm, kus seadus ei tunnusta teatud kokkulepete kehtivust, ilma et see sõltuks kellegi tahtest. Lepingu tühisuse üldised alused ja seega ka nõuded tehingu kehtivusele sisalduvad TsÜS-s. VÕS-is on sätestatud mõned tarbijakrediidilepingu tühisuse spetsiifilised alused ning lubamatute tüüptingimuste tühisus.

Lepingu kui terviku tühisuse põhilise alused ja tagajärjed

Tarbijakrediidiga seoses saavad tarbija vaatest lepingu (tervikuna) tühisuse aluseks olla eelkõige järgmised asjaolud:

- tarbija on alaealine ja sõlminud lepingu seadusliku esindaja (vanem, eestkostja) nõusolekuta (TsÜS § 8 lg 2, § 11 lg 1);
- tarbija on psüühikahäire tõttu piiratud teovõimega ja sõlminud lepingu seadusliku esindaja nõusolekuta (TsÜS § 8 lg 2, § 11);
- tarbija on sõlminud lepingu otsusevõimetuna (vaimutegevuse ajutise häire tõttu või nt alkoholijoobes; TsÜS § 13 lg 1);
- tarbija (või ka krediidiandja) nimel on sõlminud lepingu teine isik esindusõiguseta (TsÜS § 129 lg 1);
- leping ei ole sõlmitud kirjalikult taasesitatavas vormis või lepingus puuduvad VÕS §-des 404 või 405 sätestatud andmed (VÕS § 408 lg 1);
- leping on liigkasuvõtjalik, st kui tarbija tasumisele kuuluva krediidi kulukuse määr aastas ületab krediidi andmise ajal Eesti Panga viimati avaldatud viimase kuue kuu keskmist krediidiasutuste poolt eraisikutele antud tarbimislaenude kulukuse määra enam kui kolm korda (VÕS § 406[2] lg 1).

VÕS § 406[2] kui erinormi kõrval ei oma (enam[243]) olulist rakendusala tarbijakrediidilepingu võimalik tühisus vastuolu tõttu heade kommetega TsÜS § 86 alusel. Eraldiseisvat tähendust ei ole VÕS § 408 kõrval ka üldisel seadusevastase tehingu tühisuse regulatsioonil (TsÜS § 87). Nii on Riigikohus leidnud, et tegevusloata krediidiandmine on küll KAVS § 10 rikkumine, kuid selle tagajärjeks ei ole sõlmitud krediidilepingu tühisus[244]. Samuti ei ole tarbijakrediidilepingu tühisust järeldatud rahapesu hoolsusmeetmete võimaliku rikkumise tagajärjena tarbijakrediidilepingu sõlmimisel[245].

Lepingu tühisuse tagajärjeks on, et lepingul ei ole algusest peale õiguslikke tagajärgi, st pooltele ei teki lepingust õigusi ega kohustusi ning üleantu tuleb tagastada alusetu rikastumise sätete alusel (TsÜS § 84 lg 1). See tähendab sisuliselt tarbijale kohustust saadud krediit (põhiosa, saadud raha) viivitamata tagasi maksta, krediidiandja aga kaotab õiguse lepingulisele intressile, viivisele, lepingu sõlmimise tasule jms, mis tuleb tagastatavast summast maha arvata (VÕS § 1028 lg 1). Krediidiandja võib nõuda ka saadud kasu väljaandmist (VÕS § 1032 lg 1). Selleks võiks olla intress seadusjärgses ulatuses (VÕS § 94 lg 1), mis on aga pikka aega olnud 0, st tarbija saab seega krediidi sisuliselt tasuta kasutada[246]. Tarbijalt saab maksmisega viivitamisel nõuda viivist seadusjärgses suuruses (praegu 8% aastas) alates ajast, kui krediidiandja nõudis raha kohest tagastamist või esitas selle sissenõudmiseks kohtule avalduse (VÕS § 113 lg 2). Rikastumise äralangemise vastuväite (nt raha on ära kulutatud) saab tarbija esitada tagastamisnõudele üksnes juhul, kui ta oli lepingu sõlmimisel piiratud teovõimega (VÕS § 1033 lg 1, § 1034 lg 1).

Eritagajärjed on seaduses tarbijakrediidilepingu vorminõuete järgimata jätmise osas, mis pehmendavad oluliselt VÕS § 408 lg 1 järgset tühisuse tagajärge. Nõutavate andmete lepingust puudumisel muutub tarbijakrediidileping siiski kehtivaks, kui tarbija saab laenu kätte või hakkab krediiti kasutama (VÕS § 408 lg 2) või kui talle antakse üle asi, talle osutatakse teenus või täidetakse

[243] Varasema praktika kohta vt nt RKTKm 3-2-1-49-11, p 8; RKTKm 3-2-1-186-13, p-d 16-25; RKTKm 3-2-1-108-14, p-d 18-21.

[244] RKTKm 2-18-9790, p 15.

[245] RKTKo 2-18-17536, p 13.

[246] RKTKo 3-2-1-66-14, p 19.

muu kohustus (VÕS § 408 lg 3). Eriregulatsioon on intressimäära või kogukulude avaldamata jätmise või väära avaldamise ning mõningate muude andmete kohta, millest allpool (VÕS § 408 lg-d 4-10)[247].

Oluline eritagajärg sisaldub seaduses ka krediidi kulukuse määra ülempiiri rikkumise kohta. Kui tarbijakrediidileping on krediidi kulukuse määra ülempiiri rikkumise tõttu tühine (st liigkasuvõtjalik), maksab tarbija tühise tarbijakrediidilepingu järgi saadu tagasi selleks tähtpäevaks, milleks ta pidi krediidi tervikuna tagasi maksma tühise tarbijakrediidilepingu järgi, makstes selle aja eest vaid seadusjärgset intressi (praegu 0%; VÕS § 406[2] lg 3). Seega loetakse leping (kujundatakse seaduse järgi ümber) seadusjärgseks võlasuhteks. Kohus saab menetluses omal algatusel (ilma vastava vastuväiteta) tuvastada tehingu tühisuse, sest kohus ei saa lahendada asja lepingu alusel, mille kehtivust seadus imperatiivselt ei tunnusta[248]. Kohtud seda ka teevad[249].

Tarbija nimel esindusõiguseta lepingu sõlminud isik peab krediidiandjale hüvitama lepingust tingitud kahju (TsÜS § 130). Kui leping on sõlmitud tarbija identiteeti kasutades, nt ID-kaardi vahendusel ja seda ei saa lugeda tarbija esindamiseks, ei ole leping siiski tarbija jaoks siduv (tema pole seda sõlminud). Tarbija peab aga tõendama, et tema tehingut ei teinud, st tarbija kannab autentimisvahendite kuritarvitamise riski realiseerumisel tõendamiskoormist[250].

Lisaks lepingute tühisusele näevad TKS § 65 lg-d 1 ja 2 ette, et TTJA võib tarbijakrediidile kehtestatud nõuete rikkumise või krediidi kulukuse määra ülempiiri rikkumisel teha krediidiandjale ka ettekirjutuse ning nõuda krediidiandjalt rikkumise lõpetamist ja edasisest rikkumisest hoidumist. Krediidi kulukuse määra ülempiiri ja tarbijalt nõutavate sissenõudmiskulude hüvitamise piirangute järgimata jätmine eest karistatakse rahatrahviga (TKS § 72).

Lepingu üksikute tingimuste tühisus ja selle tagajärjed

Lisaks lepingu tühisusele tervikuna võivad olla tühised ka üksnes mõned lepingutingimused. Ühe lepingutingimuse tühisus ei too eelduslikult kaasa kogu lepingu tühisust, kui tehingut saab n.ö osadeks jagada ja eeldada võib, et tehing oleks tehtud ka tühise osata (TsÜS § 85).

VÕS § 408 lg-tes 4-10 on sätestatud eritagajärjed sellele, kui **tarbijakrediidilepingus on jäänud intressimäära või krediidi kulukust iseloomustavad muud andmed avaldamata või avaldatud vääralt**. Kui andmed intressimäära, krediidi kulukuse määra või krediidi kulukuse esialgse määra või kõigi tarbija poolt krediidi tagasimaksmiseks ja krediidi kogukulu kandmiseks tehtavate maksete kogusumma kohta puuduvad, loetakse VÕS § 408 lg 4 ls-te 1 ja 3 järgi intressimääraks VÕS §-s 94 sätestatud intressimäär (praegu 0%), kui see ei ole suurem varem kokkulepitud intressimäärast. Krediidiandja peab tegema uued kuluarvestused ja need tarbijale teatavaks tegema[251]. Kui puuduvad andmed tarbija poolt võlgnetavate muude kulude kohta, ei võlgne tarbija talle avaldamata kulusid ja krediidiandja peab kulud uuesti määrama ja tarbijale avaldama (VÕS § 408 lg 4 ls-d 2 ja 3). Seniks võib tarbija VÕS §-le 110 tuginedes keelduda oma kohustuste täitmisest[252]. Samad reeglid kehtivad VÕS § 408 lg 5 järgi ka asja omandamiseks või teenuse finantseerimiseks sõlmitud tarbijakrediidilepingu kohta. Kui tarbijale ei ole avaldatud krediidi kulude suurust mõjutavate

[247] RKTKm 3-2-1-170-13, p-d 13, 14; RKTKo 3-2-1-66-14, p 18.

[248] RKTKo 3-2-1-32-06, p 14; RKTKo 3-2-1-122-08 p 19.

[249] VMKo 18.10.2021 (jõustunud), 2-21-108418.

[250] RKTKo 2-16-124450, p-d 22-24.

[251] RKTKm 3-2-1-170-13, p-d 13, 14; RKTKo 3-2-1-66-14, p 18.

[252] RKTKm 3-2-1-170-13, p 14.

tingimuste muutmise eeldusi, ei või krediidi kulude suurust tarbija kahjuks muuta (VÕS § 408 lg 6). Kui krediidiandja ei ole tarbijale tarbijakrediidilepingu sõlmimisel avaldanud, milliseid tagatisi tarbijalt nõutakse, võib tagatisi hiljem nõuda üksnes juhul, kui krediidi netosumma ületab 50 000 eurole vastava summa (VÕS § 408 lg 8). Olulise sanktsioonina sätestab VÕS § 408 lg 9, et kui krediidi kulukuse määr on tarbijakrediidilepingus märgitud tegelikust madalamana, alaneb tarbijakrediidilepingus kokkulepitud intressimäär protsendimäära võrra, mille võrra krediidi kulukuse määr on avaldatud tegelikust madalamana. Kui viivis ei ole väljendatud aasta- ja päevamäärana, on krediidiandjal õigus nõuda tarbijalt viivist üksnes VÕS § 113 lg 1 ls-s 2 sätestatud viivise määras (VÕS § 408 lg 10).

Tüüptingimus (kui see ei puuduta lepingu põhilist eset või hinna ja üleantu väärtuse suhet ega tugine imperatiivsel õigusaktil) on tühine, kui see kahjustab lepingu olemust, sisu, sõlmimise viisi, lepingupoolte huvisid ja teisi olulisi asjaolusid arvestades teist lepingupoolt ebamõistlikult, eelkõige kui tüüptingimusega on lepingust tulenevate õiguste ja kohustuste tasakaalu teise lepingupoole kahjuks oluliselt rikutud (VÕS § 42 lg-d 1 ja 2). Selliseks (keelatud) tüüptingimuseks on nt selline, millega välistatakse või piiratakse ebamõistlikult tarbija poolt õiguskaitsevahendite kasutamine (VÕS § 42 lg 3 p 2), pannakse liigsuured rahalised sanktsioonid rikkumistest (VÕS § 42 lg 3 p 5), piiratakse kohtulikku kaitset (VÕS § 42 lg 3 p 10), loetakse tarbija tahteavaldus tehtuks ebamõistlikel asjaoludel (VÕS § 42 lg 3 p 37). Ehkki VÕS § 42 lg 3 p 14 keelab tingimuse kasutajale üldiselt ühepoolselt lepingu muutmise õiguse andmise, lubab VÕS § 43 finantsteenuste osutajal see õigus endale siiski jätta nt põhjendatud juhtudel intressimäärade või muude tasude muutmiseks. Finantsteenuste osutaja peab tarbijat viivitamata sellest teavitama ning tarbijal on õigus leping kohe lõpetada. Tüüptingimuste lepingu osaks lugemiseks peab nende lepingu osaks saamisele olema tarbijale ka selgelt viidatud või nende kohaldatavus muul põhjusel ilmselge ning tarbijal peab olema võimalus nende sisust teada saada (VÕS § 37 lg 1). Lepingu osaks ei loeta VÕS § 37 lg 3 järgi ka tüüptingimust, mille sisu, väljendusviis või esituslaad on niivõrd ebatavaline või arusaamatu, et teine lepingupool ei võinud selle tingimuse olemasolu lepingus mõistlikkuse põhimõttest lähtudes oodata või seda tingimust olulise pingutuseta mõista. Tüüptingimusi tõlgendatakse mõistliku isiku perspektiivist (st objektiivselt) ja kahtluse korral tingimuse kasutaja kahjuks (VÕS § 39 lg 1). Kui tüüptingimus on tühine või kui seda ei loeta lepingu osaks, kehtib leping muus osas, kui tingimuse kasutaja ei tõenda, et ta ei oleks lepingut ilma tühise või lepingu osaks mitteloetud tüüptingimuseta sõlminud (VÕS § 41).

Lisaks ebamõistlikult kahjustavate tüüptingimuste tühisusele võib TTJA või ka mõni asjakohane MTÜ nõuda nende kasutamise lõpetamist ja tingimuste kasutamise soovitajalt (nt kutseühendus) soovitamise lõpetamist ja soovituse tagasivõtmist (VÕS § 45, TKS § 65 lg 3).

8.1.3. Võrdlus

Uuringu teemast väljumise tõttu ei ole siinkohal tehtud võrdlust erinevate riikide üldiste tehingu tühisuse sätetega. Käsitletud on vaid huvitavamaid tarbijakrediidiga seoses kehtestatud erisätteid.

Tarbijakrediidilepingu vorminõude rikkumise ja lepinguandmete märkimata jätmise või väära märkimise eest on võrdlusriikides ette nähtud ka õiguslikud tagajärjed, sarnaselt VÕS-ga. Nii sätestab Saksa BGB § 494 sarnased tagajärjed nii lepinguvormi puudumisele (leping tühine, v. a krediidi kasutusse võtmisel), krediidi kulukuse määra puudumisele (kehtib seadusjärgne intress) kui ka määra tegelikust madalamale näitamisele (intressi vähendatakse proportsionaalselt). Põhimõtteliselt sarnane on regulatsioon ka Austria VKrG § 9 lg 5, Hispaania tarbijakrediidilepingute seaduse art 21

ja Tšehhi tarbijakrediidiseaduse art 110 järgi. Märksa karmim on Šveitsi KKG art 15, mille järgi tähendab vorminõuete järgimata jätmine ja ettenähtud andmete avaldamata jätmine tarbijakrediidilepingu tühisust koos tarbija õigusega tagastada krediit algselt kokkulepitud ajaks võrdsete osamaksetena, võlgnemata intressi ja kulusid.

Eestiga sarnaselt on mitmes riigis kehtestatud ka piirangud tarbijakrediidi kulukuse määrale või intressipiirangud, sooviga piirata liigkasuvõtmist. Šveitsi KKG § 14 järgi määrab tarbijakrediidi kulukuse määrale ülempiiri Liidunõukogu (*Bundesrat*) (oli 15%, 2016. a alandati 10%-le aastas), arvestades tarbijakrediitide refinantseerimise intressimäärasid. Soome tarbijakrediidiseaduse art 7:17a kohaselt võib tarbijakrediidi intressimääraks olla kuni 20% ja piiratud on protsentuaalselt ka muidu krediidikulusid (art 7:17b piirab ka tasusid laenutähtaja pikendamise eest); sanktsioonina rikkumisele ei pea tarbija maksma intressi ega kandma muid kulusid. Maksimaalne intressimäär (ujuvalt seotud laenumääradega) tarbijakrediidile (v. a hüpoteekkrediit) on ette nähtud ka Horvaatia tarbijakrediidi seaduse art 11c järgi.

Saksa BGB-s intressipiirangu sätet ei ole, kuidas samas on liigkõrge kulukusega ja tarbija sundseisu ärakasutavad tarbijakrediidilepingud (*Wucher*) hinnatavad heade kommete vastasena BGB § 138 järgi ja lisaks karistatavad ka Saksa karistusseadustiku (Strafgesetzbuch[253], StGB) § 291 järgi vabaduskaotusega kuni kolm aastat. BGB § 138 alusel on kohtud kehtestanud valemi, mille kohaselt intressimäära peetakse üldiselt liigkasuvõtlikuks ja seega kehtetuks, kui see on kaks korda kõrgem turu efektiivsest intressimäärast või 12% kõrgem turu efektiivsest intressimäärast. Lisaks peavad esinema konkreetsed subjektiivsed asjaolud, mis on avaliku korraga vastuolus. Ülemmäär on seega paindlik piirang, mis sõltub konkreetse juhtumi asjaoludest.

Horvaatia tarbijakrediidiseaduse art 19j järgi on tühine tegevusloata tegutseva krediidiandja sõlmitud tarbijakrediidileping, kusjuures intressi tuleb tagastatavalt summalt maksta alles alates kohtulahendi, millega tuvastati tarbijakrediidilepingu tühisus, jõustumisest.

8.2. Lepingu tühistamine

8.2.1. Euroopa Liidu õigus

EL direktiivides ei ole ette nähtud aluseid tarbijakrediidilepingu tühistamiseks, need on jäetud liikmesriikide otsustada.

8.2.2. Eesti õigus

Tarbija saab tarbijakrediidilepingu tühistada TsÜS-s ettenähtud alustel tahtepuuduste tõttu, kui ta sõlmis lepingu olulise eksimuse, pettuse, ähvarduse või vägivalla mõjul (TsÜS §-d 90-96). Tühistamiseks tuleb tarbijal teha avaldus krediidiandjale (TsÜS § 98 lg 1). Lepingu tühistamiseks on aega üldjuhul kuus kuud tühistamiseks õigustavast asjaolust teadasaamisest ja kuni kolm aastat lepingu sõlmimisest (TsÜS § 99). Täiendav tühistamise alus tuleneb TsÜS § 131 lg-st 1, kui esindaja rikub tarbija nimel tehingut tehes talle antud juhiseid või muul viisil oma kohustusi ja see on krediidiandjale teada.

[253] Strafgesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 13. November 1998 (BGBl. I S. 3322), das zuletzt durch Artikel 1 des Gesetzes vom 12. August 2021 (BGBl. I S. 3544) geändert worden ist.

Tühistatud tehingu järgi saadu tuleb tagastada vastavalt alusetu rikastumise sätetele (TsÜS § 90 lg 2, VÕS § 1028 lg 1; vt eespool tehingu tühisuse tagajärgede kohta). Tehingu tühistanud pool võib teiselt poolelt tema pahausksuse korral nõuda kahju hüvitamist (TsÜS § 101).

8.2.3. Võrdlus

Teema spetsiifilisuse ja mahukuse ning uuringu eesmärgiga vaid kaudse seotuse tõttu ei ole siin tehtud võrdlust teiste riikide tsiviilseadustikega. Üldiselt on aga regulatsioonide loogika sarnane.

8.3. Lepingust taganemine

8.3.1. Euroopa Liidu õigus

Sarnaselt mitme teise tarbijalepinguga nõuab direktiivi 2008/48 art 14, et tarbijale tuleb tagada n.ö järelemõtlemise ja suuremate kuludeta lepingust lahti ütlemise võimalus. Konkreetselt nõuab art 14 lg 1 tarbijale 14 päevast lepingust taganemise õigust lepingu sõlmimisest või (sellele järgnevast) lepingutingimuste ja nõutava teabe saamise päevast. Tarbijakrediidilepingust taganemiseks tuleb tarbijal vastav tahteavaldus tähtaegset ära saata ning taganemisel tuleb tarbijal (30 päeva jooksul) tagasi maksta ka saadud laenu põhiosa koos selle tagastamiseni kogunenud intressiga (art 14 lg 3). Kui tarbija on kasutanud õigust taganeda kauba tarne või teenuse osutamise eesmärgil sõlmitud lepingust, ei ole seotud krediidileping tema suhtes enam siduv (art 15 lg 1). Põhimõtteliselt sarnaselt on reguleeritud tarbija taganemisõigust ka tarbijakrediidi direktiivi ettepaneku art-tes 26 ja 27. Hüpoteekkrediidi suhtes taganemisõigust ette nähtud ei ole.

8.3.2. Eesti õigus

VÕS § 409 annab tarbijale tarbijakrediidilepingust 14 päevase taganemise õiguse koos kohustusega krediidi põhisumma 30 päeva jooksul (koos intressiga kuni põhisumma tagasimaksmiseni) tagastada. Elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidilepingust on tarbijal õigus taganeda seitsme päeva jooksul (VÕS § 409 lg 1 ls 2). Tarbija võib väljaspool äriruume sõlmitava lepinguna või sidevahendi abil sõlmitud lepinguna tarbijakrediidilepingust põhjust avaldamata taganeda üksnes VÕS §-s 409 sätestatud korras ja viisil (VÕS § 410 lg 2). VÕS § 414 võimaldab tarbijal taganeda ka tarbijakrediidilepinguga majanduslikult seotud müügilepingust või teenuse osutamise lepingust.

8.3.3. Võrdlus

Tarbija taganemisõigus tarbijakrediidilepingust (ja seotud müügilepingust) 14 päeva jooksul lepingu sõlmimisest või lisaks lepingu kohta vajalike andmete saamisest koos saadud krediidi (ja taganemiseni arvestatud intressi) 30 päeva jooksul tagastamise kohustusega on sarnaselt Eestiga ette nähtud ka teistes riikides. Seejuures erineva tähistuse (tahteavalduse tagasivõtmise õigus või taganemisõigus) ja detailsusastmega. Selline on regulatsioon nt Saksamaal (BGB §-d 355, 356b, 358, 359, 495), kus taganemisõigust nimetatakse tahteavalduse tagasivõtmise õiguseks (*Widerrufsrecht*). Hüpoteeklaenude puhul on Saksamaal tarbijale antud vähemalt seitsmepäevane järelemõtlemisaeg (BGB § 495 lg 3). Sarnased on ka Austria VKrG §-d 12 ja 13, kusjuures tarbijakrediidilepingust taganemise õigus n. ö tõrjub välja sidevahendi abil sõlmitud lepingust taganemise sätted (VKrG § 12 lg 5). Soome tarbijakaitse seaduses on vastavad tarbijakrediidilepingust taganemise sätted art-d 7:20 ja 7:21. Sidevahendi abil sõlmitud tarbijakrediidilepingust taganemist reguleerib Soomes detailsemalt art 7:22. Art-tes 7a:17 ja 7a:18 on laiendatud tarbijakrediidilepingust taganemisõigust ka elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediitidele. Tarbijakrediidilepingust taganemist ja selle tagajärgi

on sarnaselt (muu kui elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidi jaoks) reguleeritud ka Rootsi tarbijakrediidiseaduse art-tes 22-25 ja 38, Madalmaade tsiviilseadustiku art-tes 7:66 ja 7:67, UK tarbijakrediidi seaduses (art 66A), Tšehhi tarbijakrediidiseaduse art-s 118, Horvaatia tarbijakrediidiseaduse art-s 14 ning Hispaania tarbijakrediidilepingute seaduse art-s 28. Sellise tarbijakrediidilepingust taganemisõiguse on kehtestanud ka EL mittekuuluv Šveits (Šveitsi tarbijakrediidi seaduse art 16).

8.4. Lepingu ülesütlemine

8.4.1. Euroopa Liidu õigus

Direktiivi 2008/48/EÜ art 13 tagab tarbijale õiguse tähtajatu tarbijakrediidileping igal ajal lõpetada ning etteteatamistähtaeg ei või olla pikem kui üks kuu. Tarbijale on tagatud õigus täita oma krediidilepingust tulenevad kohustused igal ajal, st krediit ennetähtaegselt tagastada. Seejuures tuleb vähendada õiglaselt tarbija krediidi kogukulu, mis koosneb intressist ja kuludest lepingu järelejäänud kestuse jooksul. Krediidi ennetähtaegse tagastamise korral on krediidiandjal õigus saada õiglast ja objektiivselt põhjendatud hüvitist võimalike kulude eest, mis on otseselt seotud krediidi ennetähtaegse tagastamisega. Kui krediidi ennetähtaegse tagastamise ja kokkulepitud krediidilepingu lõpetamise vaheline periood on pikem kui üks aasta, ei või sellise hüvitise summa ületada 1% ennetähtaegselt tagastatud krediidi summast. Kui periood ei ületa ühte aastat, ei või hüvitise summa ületada 0,5 % ennetähtaegselt tagastatud krediidi summast (art 16). Sarnased reeglid on sätestatud ka tarbijakrediidi direktiivi ettepanekus (art-d 28 ja 29). Krediidi ennetähtaegse tagastamise õigus tuleb tarbijale sarnaselt (ehkki konkreetse hüvitissummata) tagada ka elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidi puhul (art 25).

8.4.2. Eesti õigus

Kui tähtajatu tarbijakrediidilepingu korraliseks ülesütlemiseks ei ole etteteatamistähtaega kokku lepitud, võib tarbija lepingu üles öelda igal ajal etteteatamistähtaega järgimata. Etteteatamistähtaja kokkuleppimisel ei või selle kestus ületada ühte kuud (VÕS § 414^1 lg 1).

Tarbija võib tarbijakrediidilepingust tulenevad kohustused osaliselt või täielikult täita ennetähtaegselt. Sellisel juhul ei võlgne tarbija krediidi kasutamata jätmise ajale langevat intressi ja muid kulusid (VÕS § 411 lg 1). Krediidi osalisest tagastamisest ei saa aga eeldada veel tarbija tahet leping tervikuna üles öelda[254]. Kui krediidi ennetähtaegne tagasimaksmine toimub fikseeritud intressimääraga perioodil, on krediidiandjal õigus tarbijalt nõuda üksnes mõistlikku hüvitist kahju eest, mis on otseselt seotud krediidi ennetähtaegse tagasimaksmisega (VÕS § 411 lg 1^1). Selle hüvitise suurus ei või ületada muu kui elamukinnisvaraga seonduva krediidi puhul 1% ennetähtaegselt tagasimakstud krediidi summast, kui krediidi ennetähtaegse tagasimaksmise ja tarbijakrediidilepingus kokkulepitud tarbijakrediidilepingu lõppemise vaheline periood on pikem kui üks aasta, ja 0,5% ennetähtaegselt tagasimakstud krediidi summast, kui see periood ei ületa üht aastat (VÕS § 411 lg-d 1^2 ja 1^4). Kui elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidilepingu puhul toimub ennetähtaegne tagasimaksmine fikseerimata intressimääraga perioodil, võib krediidiandja nõuda tarbijalt saamata jäänud intressi kolme järgneva kuu eest (VÕS § 411 lg 4). Tarbijalt nõutav hüvitis ei või mingil juhul olla suurem summast, mida tarbija oleks maksnud intressideks ennetähtaegse

[254] RKTKo 2-19-11650, p 13.

tagasimaksmise ja tarbijakrediidilepingu lõppemise tähtpäeva vahelisel perioodil (VÕS § 411 lg 5). Krediidiandjal ei ole õigust nõuda tarbijalt hüvitist, kui krediidiandja ei ole krediiti andes veendunud tarbija krediidivõimelisuses (VÕS § 403[4] lg 6), v. a, kui tarbija on tahtlikult jätnud esitamata teabe tema krediidivõimelisuse kontrolliks või võltsinud krediidiandjale esitatud teavet ning selle tagajärjel on krediidiandja hinnanud tarbija krediidivõimelisust valesti (VÕS § 411 lg 6).

8.4.3. Võrdlus

Ka võrdlusriikide seadused näevad EL direktiivide alusel tarbijale ette nii üldise õiguse öelda tähtajatu tarbijakrediidileping üles kui ka maksta ennetähtaegselt tagasi muu krediit.

Nii sätestab Saksa BGB § 500 lg 1 tarbijale õiguse öelda tähtajatu tarbijakrediidileping igal ajal üles, lubades leppida kokku etteteatamistähtaja kuni üks kuu. BGB § 500 lg 2 lubab tarbijal oma kohustused igal ajal täielikult või osaliselt ennetähtaegselt täita, v. a elamukinnisvaraga seotud fikseeritud intressiga tarbijakrediidi puhul, kus ennetähtaegseks ülesütlemiseks peab olema tarbijal õigustatud huvi. Tarbijakrediidi ennetähtaegsel tagastamisel tuleb vastavalt vähendada intressi ja muid kulusid (BGB § 501) ning krediidi ennetähtaegse tagastamise eest võetavale krediidiandja hüvitisele on sätestatud piirid (BGB § 502). Põhimõtteliselt sarnased on muu kui elamukinnisvaraga seonduva tarbijakrediidi puhul sätted ka Austria VKrG §-des 15 ja 16, Madalmaade BW art-tes 7:65 ja 7:68, Tšehhi tarbijakrediidiseaduse art-s 117, Horvaatia tarbijakrediidiseaduse art-tes 13 ja 16, Hispaania tarbijakrediidilepingute seaduse art-tes 27 ja 30 ning Soome tarbijakaitseseaduse art-tes 7:27-7:31. Elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidi puhul on tarbijal Soome tarbijakaitse seaduse järgi samuti ennetähtaegse tagastamise õigus, kuid detailsemalt on reguleeritud krediidiandja õigust hüvitisele (art-d 7a:19-7:21). Rootsi tarbijakrediidi seaduses on tähtajatu krediidilepingu ennetähtaegse ülesütlemise ja krediidi ennetähtaegse tagastamisega seonduv koos elamukinnisvaga seonduva tarbijakrediidiga detailselt reguleeritud art-tes 32-37 nagu ka Läti tarbijakrediidi määruse p-des 99-110.

Tarbijakrediidi ennetähtaegse tagastamise õigus koos intressi ja kulude vastava vähendamisega on tarbijale tagatud ka Šveitsi KKG art-s 17.

8.5. Järeldused ja ettepanekud

Eesti õigus tagab tarbijale võimalused vabaneda tarbijakrediidilepingust EL direktiivides ette nähtud ulatuses ja enamgi. Tarbijal on õigus tugineda lepingu tühisusele üldiste tahtepuuduste (piiratud teovõime, otsusevõimetus, esindusõiguseta esindus) ja vormipuuduse tõttu. Lisaks kehtib Eestis sarnaselt mitme teise riigiga ka EL kavandatav üldine tarbijakrediidi kulukuse määra ülempiiri nõue, mis keelab liigkasuvõtjalikud krediidilepingud, pakkudes seejuures võimalust tagastada krediit sel juhul seadusjärgse intressiga esialgu kokkulepitud aja jooksul. Krediidi kulukuse määra ülempiiri kontrollib kohus omal algatusel, kohus ei saa lahendada asja lepingu alusel, mille kehtivust seadus imperatiivselt ei tunnusta

Krediidi kulukuse andmete lepingust puudumise tagajärjeks on seadusjärgse intressi kohaldamine koos krediidiandja kohustusega intress ümber arvutada. Krediidi kulukuse määra ekslikult madalamana näitamisel tuleb vastavalt korrigeerida ka intressimakseid. Lisaks võivad lepingutingimused olla tühised keelatud tüüptingimusena. Kindlasti tuleks tõsta tarbijate teadlikkust krediidi kulukuse määra ülempiiri olemasolust ja selle rikkumise tagajärgedest.

Tarbija saab tarbijakrediidilepingu tühistada TsÜS-s ettenähtud alustel tahtepuuduste tõttu, kui ta sõlmis lepingu olulise eksimuse, pettuse, ähvarduse või vägivalla mõjul. Tühistamiseks tuleb tarbijal teha avaldus krediidiandjale. Tarbijakrediidilepingu tühistamiseks on aega üldjuhul kuus kuud tühistamiseks õigustavast asjaolust teadasaamisest ja kuni kolm aastat lepingu sõlmimisest. Täiendav tühistamise alus esineb olukorras, kus esindaja rikub tarbija nimel tehingut tehes talle antud juhiseid või muul viisil oma kohustusi ja see on krediidiandjale teada.

Tarbijale on tagatud EL direktiivi järgi pärast lepingu sõlmimist järelemõtlemisaeg taganemisõigusega, mille laiendamist ka elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidilepingutele saab pidada mõistlikuks (selliselt on tarbijakaitseline ümbermõtlemise õigus tagatud ka tarbija jaoks reeglina kõige suuremate kohustustega lepingute puhul) nagu ka sidevahendi abil sõlmitud krediidilepingutest taganemise sätete kohaldamise välistamist (erinevate lepingust taganemise sätete paralleelne kohaldamine tekitaks kattuvust ja segadust).

Samuti on tarbijale tagatud EL direktiividega kooskõlas õigus nii tähtajatu tarbijakrediidileping igal ajal üles öelda kui ka tagastada krediit ennetähtaegselt muul juhul koos intressi ja muude kulude proportsionaalse vähendamisega, mh on mõistlikud erireeglid hüpoteeklaenude ennetähtaegse tagastamise kohta.

Kokkuvõttes on regulatsioon mõistlik ja tarbija õigusi kaitsev. Probleemiks on aga tarbijate vähene teadlikkus oma õigustest ning kohtute ja haldusasutuste ebapiisav võimekus neid kohati keerulisi reegleid mõista ja rakendada.

Ettepanekud: Teiste riikide eeskujul võiks kaaluda tarbijate õiguste täiendavaks kaitseks järgmist:

- **kehtestada VÕS § 406[2] lg-ga 3 sarnane regulatsioon tarbijakrediidi tagastamise kohta lepingus ettenähtud aja jooksul võrdsete maksete ja seadusjärgse intressiga (või ilma intressita – karistuslik vähendamine nullini oleks tõhusam ja krediidiandjale hirmutavam, lisaks lihtsustaks arvutamist, sest ei tuleks tegeleda suhtarvudega) ka muudele tarbijakrediidi tühisuse juhtudele kui krediidi kulukuse määra ülempiiri ületamine (Šveitsi eeskujul nähes selle ette nt nii kohustuslike kulukuse andmete avaldamatajätmisele kui ka tegelikkusest madalama kulukuse määra näitamise puhul), laiendades seda tagajärjena ka tarbijakrediidilepingu tühistamisele;**
- **tagamaks krediidi andmise majandustegevusena vaid tegevusloa alusel, lugeda selle puudumisel majandustegevuses sõlmitud tarbijakrediidilepingud tühiseks (nagu Horvaatias) ja kehtestada sellisel juhul VÕS § 406[2] lg-ga 3 sarnane regulatsioon tarbijakrediidi tagastamise kohta;**
- **kehtestada tarbija rasket majanduslikku olukorda ära kasutades liigkõrge krediidi kulukuse määraga krediitide väljastamise eest ette kriminaalvastutus liigkasuvõtmise eest (sarnaselt Saksamaaga).**

9. Tarbijakrediidilepingust tulenevad rahalised nõuded tarbija makseviivituse vm rikkumiste puhul

9.1. Euroopa Liidu õigus

Direktiivis 2008/48/EÜ ja tarbijakrediidi direktiivi ettepanekus ei ole krediidiandja nõudeid tarbija makseviivituse puhul eraldi käsitletud. Direktiivi 2014/17/EL kohaselt võivad liikmesriigid elamukinnisvara seotud tarbijakrediidi puhul nõuda, et kui krediidiandjal on lubatud määrata kindlaks ja kehtestada tasu, mida küsitakse tarbijalt makseviivituse korral, ei ole see tasu suurem kui on vajalik krediidiandjale makseviivituse tõttu tekkivate kulude hüvitamiseks (art 28 lg 2). Krediidiandjatel võib lubada kehtestada lisatasu, mida tarbija peab makseviivituse korral maksma, kuid siis tuleb kehtestada ka selliste tasude ülemmäär (art 28 lg 3).

Ebaõiglaste lepingutingimuste direktiivi 93/13/EMÜ lisa lit e järgi loetakse ebaõiglaseks lepingutingimuseks tingimus, mille eesmärk või tagajärg on ülemäära suure hüvitussumma nõudmine tarbijalt, kes ei täida oma kohustust.

9.2. Eesti õigus

VÕS § 113 lg 1 ls 1 näeb rahalise kohustuse täitmisega viivitamisel ette võlausaldaja õiguse nõuda võlgnikult viivist, arvates kohustuse sissenõutavaks muutumisest kuni kohase täitmiseni. Viivise määraks loetakse VÕS §-s 94 sätestatud intressimäär (mis olnud pikemat aega 0%), millele lisandub 8% aastas (VÕS § 113 lg 1 ls 2). Kui lepinguga on ette nähtud kõrgem intressimäär kui seadusjärgne viivisemäär, loetakse viivise määraks lepinguga ettenähtud intressimäär (VÕS § 113 lg 1 ls 3). Oluliselt kaitseb tarbijakrediidi puhul tarbijate õigusi see, et tarbijalt ei või võlgnetavate maksete tasumisega viivitamisel nõuda VÕS § 113 lg-s 1 sätestatud viivise määrast kõrgemat viivist (VÕS § 415 lg 1 ls 1). Riigikohus on selgitanud, et VÕS § 415 lg 1 ls 1 viitab ka VÕS § 113 lg 1 ls-le 3, st viivis on lubatud ka lepingujärgse intressi ulatuses[255]. Kui viivis ei ole lepingus väljendatud aasta- ja päevamäärana, on krediidiandjal õigus nõuda tarbijalt viivist siiski üksnes VÕS § 113 lg 1 ls-s 2 sätestatud määras (VÕS § 408 lg 10). Viivisekokkulepe võib olla tühine ka keelatud tüüptingimusena (VÕS § 42 lg 3 p 5).

Viivisenõude võib hagis esitada ka selliselt, et taotletakse viivise, mis ei ole hagi esitamise ajaks veel sissenõutavaks muutunud, väljamõistmist kohtult mitte kindla summana, vaid täielikult või osaliselt protsendina põhinõudest kuni põhinõude täitmiseni, eelkõige selliselt, et kohus mõistaks selle välja kindla summana kuni otsuse tegemiseni ja edasi protsendina põhinõudest (TsMS § 367).

Viivist ei või nõuda, kui viivituse põhjustas võlausaldaja (VÕS § 101 lg 3) või kui rikkumine on muul põhjusel vabandatav (VÕS § 103). Viivist ei ole VÕS § 113 lg 6 järgi lubatud nõuda intressi, sealhulgas viivise, ega muu raha kasutamise tasu maksmisega viivitamise korral, kuid lg 7 järgi ei välista see õigust nõuda viivitamisest tekitatud kahju hüvitamist. Riigikohus on varem leidnud, et viivise ja muu intressi kapitaliseerimine kokkuleppel ja sellelt intressi (sh viivise) arvestamine on vastuolus VÕS § 113 lg-ga 6[256]. Riigikohus muutis aga 2015. a praktikat ja selgitas, et kuigi VÕS § 113 lg 6 keelab viivise arvestamise intressi- ja viivisevõlgnevuselt, ei välista VÕS § 113 lg 6 poolte kokkuleppel

[255] RKTKo 3-2-1-120-08, p 12.

[256] RKTKo 3-2-1-169-13, p-d 28, 29.

kogu seniselt võlgnevuselt, sh sissenõutavaks muutunud intressilt ja viiviselt, intressi nõudmist. VÕS § 113 lg 6 kohaldamine võib olla välistatud, kui poolte uus kokkulepe võlasuhte muutmiseks, mille tulemusena muu hulgas lepitakse kokku viivise arvestamises sissenõutavaks muutunud võlgnevuselt, on sisuliselt käsitletav VÕS § 578 lg 1 nõuetele vastava kompromissilepinguna. VÕS § 113 lg 6 kohaldumist ei saa kunstlikult vältida vaid näiteks maksetähtaja pikendamisega ehk sisuliselt olemasoleva lepingu muutmisega[257]. Viivise võimalikku arvutamist intressilt peab kohus kontrollima õiguse kohaldamise küsimusena omal algatusel, sõltumata kostja vastuväidetest[258].

Viivise maksmiseks kohustatud isik võib nõuda viivise vähendamist nagu saab nõuda ka leppetrahvi vähendamist (VÕS § 113 lg 8 ja § 162). Leppetrahvi ja viivise vähendamine on kohtu diskretsiooniotsus, mille kohus teeb võlgniku ja võlausaldaja huve kaaludes ja võrreldes seda mh võlausaldajale tekkinud kahjuga[259]. Viivise vähendamisel tuleb arvestada mh seda, kas võlausaldaja on nõudnud viivist täies ulatuses või üksnes osaliselt ega ole ülejäänud osas sellest loobunud[260]. Viivise vähendamist võib õigustada ka nõude maksmapanekuga viivitamine hea usu põhimõtte vastaselt[261]. Vähemasti üldjuhul ei ole põhjendatud, et rahalise kohustuse täitmisega viivitamisel vähendaks kohus viivist alla nõude seadusega tagatud ulatuse. Rahalise kohustuse täitmisega viivitamisel tuleb põhivõlast suuremat viivisenõuet põhjendada võlausaldajal, kui võlgnik nõuab viivise vähendamist ja viivist on arvestatud rohkem kui seadusjärgses suuruses. Sel juhul peab võlausaldaja tõendama kahju olemasolu suuremas ulatuses[262]. Kui kohustuse täitmisega viivitamisest tekkinud kahju suurus ületab viivise, võib krediidiandja VÕS § 113 lg 5 järgi nõuda viivist ületava kahju hüvitamist, kui kahju hüvitamise nõue on olemas (sama sisuliselt VÕS § 415 lg 1 ls 2)[263].

Kokkulepe, millega võimaldatakse tarbijalt nõuda maksetega viivitamisel eelkõige käsiraha või leppetrahvi, on tühine (VÕS § 415 lg 1 ls 3)[264]. VÕS § 113^2 näeb ette detailse regulatsiooni tarbija poolt võla sissenõudmiskulude hüvitamiseks.

Kui tarbija on teinud tarbijakrediidilepingu alusel makse, millest ei piisa kõigi sissenõutavaks muutunud kohustuste täitmiseks, arvestatakse makse (pärast võla sissenõudmise kulusid) esmalt põhivõla ja alles seejärel intressi (sh viivise) katteks (VÕS § 415 lg 2)[265].

9.3. Võrdlus

Sarnased viivist ja maksete tasutuks lugemist puudutavad sätted sisalduvad ka võrdlusriikide seadustes.

Erisusena meie regulatsioonist eristatakse Saksa BGB § 288 lg-tes 1 ja 2 üldist viivisemäära tarbija osalusega lepingute (5% + baasintressimäär) ja majandustegevuses sõlmitud lepingute puhul (9% +

[257] RKTKo 3-2-1-175-14, p-d 16-17.
[258] RKTKo 3-2-1-175-14, p 11.
[259] RKTKo 3-2-1-66-05, p-d 16, 24.
[260] RKTKo 3-2-1-169-13, p 33.
[261] RKTKo 3-2-1-137-06, p 23.
[262] RKTKo 3-2-1-66-05, p-d 18, 24.
[263] RKTKo 3-2-1-120-08, p 13.
[264] RKTKo 3-2-1-120-08, p 15.
[265] RKTKo 2-17-7502, p 17.

baasintressimäär). Elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidilepingute puhul on viivisemäär 2,5% aastas + baasintressimäär. Saksa BGB § 289 näeb ette intressilt viivise arvestamise keelu.

Soome tarbijakaitse seaduse art 7:33 piirab krediidiandja õigusi rakendada makseviivituses tarbija vastu õiguskaitsevahendeid, nõudes eeldusena maksega hilinemist vähemalt üks kuu ja viivitust vähemalt 5% ulatuses krediidi algsest summast. Art 7:34 välistab krediidiandja nõude tarbija makseviivituse puhul, kui viivitus on tingitud tarbija haigusest, töötusest või muust võrreldavast tarbija kontrolli all mitteolevast asjaolust, v. a kui viivituse kestus oleks krediidiandja jaoks ebamõistlikult pikk.

9.4. Järeldused ja ettepanekud

Tarbija makseviivituse puhul on tema kaitse seadusega tagatud:

- piiratud on tarbijalt nõutava viivise määr, nii seadusega kui see võib olla ka tühine tüüptingimusena;
- keelatud on nõuda intressilt viivist;
- viivise maksmise kohustus võib olla välistatud vääramatu jõu tõttu;
- viivisepiiranguid peab kohus kontrollima omal algatusel;
- tarbija võib nõuda ka viivise alandamist, kusjuures eelduslikult ei saa viivist nõuda põhivõlast suuremas ulatuses;
- keelatud on arvestada tarbija makseviivituse puhul leppetrahvi vm hüvitist;
- tarbija tehtud maksed arvatakse (pärast võla sissenõudmise kulusid) esmalt põhivõla katteks.

Arvestades võrdlusriikide regulatsioone, on küsitav kõigi tarbijakrediidilepingute puhul makseviivituse osas sama kõrge viivise määra nagu majandustehingute puhul kohaldamine (vrdl Saksa BGB erisused). Küsitav on, kas viivise arvestamine peab algama kohe viivitusse sattumisest (vrdl Soome regulatsioon). Problemaatiline on Riigikohtu VÕS § 113 lg-le 6 antud tõlgendus osas, mis lubab viivisenõude kapitaliseerida ja sellelt kokkuleppel intressi arvestada. Seda eriti võlgade refinantseerimise kokkulepete kontekstis.

Kuigi positiivne on sissenõudmiskulude tarbija poolt hüvitamise piiramine, on küsitav, kas vastav regulatsioon peab olema nii detailne. Pigem oleks mõistlik keelata kulude arvestamine kirjavahetuselt või näha ette üks tasu. Lisaks nõutakse kohtupraktika kohaselt sageli muude makseviivitusega tekkinud kulude hüvitamist (andmete töötlemise ja kontrollimise kulusid, kontaktandmete otsingu ja päringu kulusid, kulusid, mis on seotud võlgnikule vastamisega, võlanõuete selgitamise ja vastuväidetele vastamisega telefoni ja e-kirja teel, võlgnikule tehtavate kõnede kulusid ning võlanõude avaldamisega tehtud kulusid). Praktikast nähtuvalt ei ole sellised kulud tihti põhjendatud või tõendatud.

VÕS § 415 lg 2 puhul ei ole selge, kas maksete esmalt põhivõla katteks arvamine kehtib ka täitemenetluses (ehkki seda saab üldjuhuks järeldada VÕS § 415 lg-st 3), kus TMS § 56 lg 2 näeb ette teistsuguse põhimõtte.

Probleemiks on tarbijate vähene teadlikkus sanktsioonide lubatavuse piiratusest ja oht, et krediidiandjad võivad seda ära kasutada.

Ettepanekud:

- **Diferentseerida viivisemäära, alandades Saksa BGB eeskujul tarbijakrediidist tulenevat viivisemäära nt 5%-le (+ baasintressimäär) ja elamukinnisvaraga seonduvate**

tarbijakrediidilepingute puhul nt 2,5%-le (+ baasintressimäär), tagamaks proportsiooni lepingutest teenitava tuluga ja kaitstes makseraskustes tarbijaid. Seejuures välistada VÕS § 113 lg 5, mis lubab nõuda viivitamisest tingitud kahju hüvitamist, kohaldamine. Viimati märgitu aitab kaitsta tarbija huve ega kahjusta ebaproportsionaalselt krediidiandja huve, kuna krediidiandjal on õigustatud ootus intressile üksnes tarbijakrediidilepingus kokkulepitud tähtaja jooksul. Viivituses olemine ei ole tarbija jaoks kasulikum, kuna tal tuleb tasuda ka lepingujärgne intress.

- **Kaaluda tarbijakrediidi puhul viivise arvestamise algusaja toomist hilisemaks. Nõudes nt esmalt vähemalt kuu aja pikkust maksega viivitamist ja kahe kuu maksete kogusumma suurust võlgnevust. Lisaks kaaluda lahendust, et kui tarbijakrediidileping ennetähtaegselt üles öeldakse, saaks esialgses suuruses intressi arvestada viivisena kuni esialgse tähtja möödumiseni. Kui tarbijakrediidilepingut ennetähtaegselt üles ei öelda, saab intressi arvestada tähtaja möödumiseni.**
- **Keelata selgelt viivisenõuete kapitaliseerimine kokkuleppel selliselt, et neid omakorda intressitakse.**
- **Piirata sissenõudmiskulusid kindla summaga või keelata tarbijalt nõutavad sissenõudmiskulud.**
- **Laiendada selgelt ka täitemenetlusele põhimõtet, et tarbija tasutud või temalt sisse nõutud summad lähevad esmalt krediidi põhiosa ja alles siis intressnõuete (sh viivisenõuete) katteks. Alternatiivselt kehtestada see põhimõte üldiselt võlgniku kaitseks.**

10. Tarbijakrediidilepingust taganemise ja selle erakorralise ülesütlemise piirangud ja nõuded krediidiandjale

10.1. Euroopa Liidu õigus

EL õigusaktid ei näe ette konkreetseid eeldusi, millal võib krediidiandja tarbijakrediidilepingu erakorraliselt üles öelda, eelkõige tarbija makseviivituse puhul. Direktiivi 2008/48/EÜ art 13 võimaldab vaid anda krediidiandjale tähtajatu krediidilepingu korralise ülesütlemise õiguse. Direktiivi 2014/17/EL art 28 lg 1 kohaselt tuleb kehtestada meetmed, millega julgustatakse krediidiandjaid ilmutama mõistlikku kannatlikkust enne sundtäitmise menetluse algatamist. Detailsemalt on sama põhimõte lahti kirjutatud tarbijakrediidi direktiivi ettepaneku art 35 lg-s 1, millest saab järeldada, et enne tarbijakrediidilepingu lõpetamist tuleb püüda mh krediidilepingut refinantseerida või selle tingimusi muuta.

Lisaks võivad tarbijakrediidilepingu lepingulised lõpetamise alused olla keelatud tüüptingimused ebaõiglaste lepingutingimuste direktiivi 93/13/EMÜ art-te 3 ja 6 ning direktiivi lisa kontekstis.

10.2. Eesti õigus

VÕS reguleerib tarbijakrediidilepingu krediidiandja poolset lõpetamist võrdlemisi detailselt. Lisaks konkreetsetele reeglitele keelavad VÕS § 42 lg 3 p-d 29-33 mitmed lepingu lõpetamisega seonduvad tüüptingimused. Kuna tarbijakrediidi regulatsioon on imperatiivne, puudub neil oluline rakendusala.

10.2.1. Lepingu ülesütlemine enne krediidi väljastamist

Krediidiandja poolt krediidilepingu lõpetamiseks enne krediidi väljastamist on sätestatud erikord. VÕS § 399 lg 2 annab selle õiguse laenuandjale üldiselt, kui laenusaaja majanduslik olukord on selliselt halvenenud, et laenu tagastamine on ohustatud või kui laenusaaja on esitanud teadvalt valesid andmeid eesmärgiga saada laenu. VÕS § 414^2 kordab sama tähtajatu tarbijakrediidi lepingu sõlmimise puhuks, võimaldades mõjuval põhjusel keelduda tarbijale krediidi kasutada andmisest aga üksnes juhul, kui see on lepingus kokku lepitud. Eelkõige juhul, kui on oluliselt suurenenud risk, et tarbija ei suuda täita oma kohustust krediiti tagasi maksta, või esinevad asjaolud, mis annavad alust arvata, et krediiti kasutatakse kuritegelikul eesmärgil.

10.2.2. Lepingu korraline ülesütlemine

Üldsättena võimaldab VÕS § 195 lg 3 tähtajatu kestvuslepingu kummagi poole poolt korraliselt mõistliku etteteatamistähtajaga üles öelda. VÕS § 398 lg 1 kordab sama põhimõtet tähtajatu laenulepingu puhul, lisades, et etteteatamistähtaeg peab olema vähemalt kaks kuud. VÕS § 414^1 lg 2 täpsustab, et krediidiandja võib tähtajatu tarbijakrediidilepingu korraliselt üles öelda üksnes juhul, kui selline võimalus on lepinguga ette nähtud. Seejuures on etteteatamistähtaeg vähemalt kaks kuud ja ülesütlemisavaldus peab olema kirjalikku taasesitamist võimaldavas vormis.

10.2.3. Lepingu erakorraline ülesütlemine pärast krediidi kasutusse võtmist

VÕS § 196 võimaldab üldsättena öelda kestvuslepingu **üles erakorraliselt**, etteteatamistähtaega järgimata mõjuval põhjusel. Iseäranis vastaspoole lepingu rikkumise tõttu. VÕS § 399 lg 1 täpsustab eeldusi, mille täidetuse korral võib laenuandja laenulepingu erakorraliselt üles öelda (laenusaaja on viivituses enam kui kahe osa tagastamisega või ühe osa tagastamisega kauem kui kolm kuud või ei täida intressi maksmise kohustust või rikub laenu üksnes teatud kindlal eesmärgil kasutamise kohustust).

VÕS § 416 lg 1 näeb krediidiandja poolse lepingu erakorralise **ülesütlemise eeldusena** ette, et tarbija on täielikult või osaliselt viivituses vähemalt kolme üksteisele järgneva tagasimaksega ja krediidiandja on andnud tarbijale edutult vähemalt kahenädalase täiendava tähtaja puudujääva summa tasumiseks koos avaldusega, et ta ütleb selle tähtaja jooksul tagasimaksete tasumata jätmise korral lepingu üles ja nõuab kogu võla tasumist. VÕS § 416 lg 1 järgi ei ole tähtsust, kui suure osa võlgnetavad laenumaksed moodustasid kogu laenust ning varasemad likvideeritud võlgnevused ei lähe seejuures arvesse[266]. VÕS § 416 lg 1 ei välista tarbijakrediidilepingu ülesütlemist ka siis, kui võlgnik on viivituses vaid kõrvalnõuete (intress, viivis) maksetega viidatud sättes märgitud ulatuses. VÕS § 416 lg 1 järgi ei ole tähtsust ainuüksi sellel, kui suure osa võlgnetavad laenumaksed moodustasid kogu laenust[267]. Kui tarbija on viivituses krediidi tagasimaksmisega, võib krediidiandja tarbijakrediidilepingust, mille esemeks on tagasimaksete tasumise vastu asja üleandmine või kohustuse täitmine, taganeda üksnes VÕS § 416 lg-s 1 sätestatud tingimustel (VÕS § 417 lg 1).

Krediidiandja peab tarbijale hiljemalt koos täitmiseks täiendava tähtaja andmisega pakkuma **võimalust läbirääkimisteks**, et jõuda kokkuleppele (VÕS § 416 lg 2). Krediidiasutuse ülesütlemise avalduses sisalduvat lauset: „Küsimuste tekkimise korral palume teil võtta ühendust alltoodud kontaktidel" ei saa pidada VÕS § 416 lg 2 nõuetele vastavaks läbirääkimiste võimaluse pakkumiseks. Krediidiandja peab olema suuteline sõnastama tarbijakrediidilepingu ülesütlemise avalduse selliselt, et tarbija saaks üheselt aru, et tal on võimalus pidada krediidiandjaga läbirääkimisi. Samas ei mõjuta ainuüksi võimalik VÕS § 416 lg-s 2 sätestatud nõude rikkumine ülesütlemise kehtivust[268].

Krediidiandja **ülesütlemisavaldus** peab olema kirjalikku taasesitamist võimaldavas vormis, mille järgimata jätmisel loetakse ülesütlemine tühiseks (VÕS § 416 lg 1 ls 2). Ülesütlemise avaldus peab olema tingimusteta ja tarbija jaoks üheselt arusaadav (mh ülesütlemise kuupäeva ja laenusumma tingimusteta tasumise nõude osas). Ülesütlemise võib siduda täiendava tähtaja andmisega võla tasumiseks, st tähtaja edutul möödumisel loetakse leping täiendava ülesütlemisavalduseta lõpetatuks[269]. Ülesütlemisteate kättesaamist peab tõendama krediidiandja[270]. Kehtetule (st kätte toimetamata) ülesütlemisavaldusele tuginedes tuleb krediidiandjal määrata uuesti ka lepingu täiendav täitmise ning lõppemise tähtpäev või tähtaeg[271]. Isegi kui lepingu ülesütlemine on vastuolus

[266] RKTKo 3-2-1-190-13, p 26.

[267] RKTKo 2-17-7502, p 17.

[268] RKTKo 2-17-7502, p 16.

[269] RKTKo 3-2-1-190-13, p 25; RKTKo 3-2-1-53-16, p 14.

[270] RKTKo 3-2-1-8-09, p 11.

[271] RKTKo 3-2-1-53-16, p 14.

hea usu põhimõttega, ei too see kaasa lõpetamisavalduse tühisust, küll võib avalduse esitajal olla keelatud hea usu põhimõtte järgi avaldusele tugineda[272].

Sõltumata sellest, kas leping öeldakse üles kohtumenetluses või enne seda, ei ole lepingut võimalik üles öelda tagasiulatuvalt. **Ülesütlemine lõpetab kestvuslepingu** tulevikku suunatult ning leping lõpeb alles ülesütlemisavalduse kättetoimetamise järel, st kas avalduse kättetoimetamisest või tahteavalduses või seaduses määratud tähtaja möödumisel[273]. Laenumaksete tasumata jätmise tõttu laenulepingu ülesütlemist ei muudaks olematuks ka enne ülesütlemist sissenõutavaks muutunud kohustuste tagantjärele täitmine või tarbija soov selleks, et lepingu täitmist jätkata[274].

Kui krediidiandja ütleb lepingu üles, **vähendatakse** vastavalt kõigi tarbija poolt krediidi tagasimaksmiseks ja krediidi kogukulu kandmiseks tehtavate maksete tasumata **kogusummat** krediidi kasutamata jätmise ajale langeva intressi ja tarbijale langevate kulude võrra (VÕS § 416 lg 3). See on sarnane VÕS §-s 367 ette nähtud liisingulepingu ülesütlemise tagajärgedega ning sätteid tuleb kohaldada koostoimes.[275] VÕS § 416 lg 3 eesmärgiks on reguleerida krediidi kasutamata jätmise ajale langeva intressi nõudmise keeldu olukorras, mil tarbijakrediidileping on üles öeldud ja tarbija on laenu krediidiandja määratud tähtaja jooksul tagastanud. Nimetatud säte ei reguleeri krediidi tagasimaksmisega viivitamise tagajärgi. Viimati märgitut reguleerib VÕS § 415[276]. Seaduses sätestatud imperatiivse keelu tõttu lõpeb tarbijakrediidilepingu ülesütlemise korral intressi maksmise kohustus ülesütlemisele järgneva aja eest. Seega ei ole võimalik nõuda intressi ka kahjuna ajavahemiku eest, mil võlausaldaja kaotas võimaluse saada kasu tasutava intressina.[277]

Krediidilepingu iseseisva (etteteatamistähtajata) ülesütlemise õiguse annab krediidiandjale VÕS § 416 lg 4 juhuks, kui **krediidiandja ei saanud tarbija krediidivõimelisust õigesti hinnata**, sest tarbija jättis teadlikult esitamata ettenähtud teabe või võltsis krediidiandjale esitatud teavet. Nt on krediidiandja öelnud laenulepingu üles, kui ta sai pärast lepingu sõlmimist teada, et tarbija esitas laenu taotledes võltsitud pangakonto väljavõtte. Tarbija jättis tasumata esimese tagasimakse ning krediidiandjal oli esitatud võltsandmete alusel põhjendatud kahtlus, et tarbija ei asu lepingut täitma ka edaspidi[278].

10.3. Võrdlus

Erinevad riigid on sätestanud tarbijakrediidilepingute krediidiandja poolse lõpetamise eeldused sarnaselt Eestiga. Huvitava erisusena näeb Saksa BGB § 498 lg 1 krediidiandja poolse tarbijakrediidilepingu ülesütlemise eeldusena lisaks järjestikuste osamaksete võlgnevusele (vähemalt kaks) ette ka summalised nõuded võlgnevusele: kuni kolmeaastase tähtajaga lepingu puhul peab võlgnevus ülesütlemiseks olema vähemalt 10% krediidi nominaalsummast ning üle kolmeaastase tähtajaga lepingute puhul vähemalt 5%. Ka Šveitsi tarbijakrediidi seaduse art 18 lg 1 järgi võib krediidiandja tarbijakrediidilepingu lõpetada, kui võlgnetav summa on vähemalt 10% krediidi netosummast. Summalised piirangud võlgnevusele (mitme osamaksega tagastatava krediidi puhul

[272] RKTKo 3-2-1-190-13, p 30.
[273] RKTKo 3-2-1-53-16, p 13.
[274] RKTKo 3-2-1-190-13, p 29.
[275] RKTKo 3-2-1-1-07, p 25.
[276] RKTKo 3-2-1-120-08, p 11.
[277] RKTKo 3-2-1-122-07, p 14.
[278] HMKo 17.09.2018 (jõustunud), 2-18-598.

5% krediidi algsest summast) näeb lepingu lõpetamise eeldusena krediidiandjale ette ka Soome tarbijakaitse seaduse art 7:16.

10.4. Järeldused ja ettepanekud

Tähtajatu tarbijakrediidilepingu ülesütlemise ja lepingu enne krediidi väljastamist lõpetamise regulatsioon ei ole problemaatiline, ehkki praktikas tõenäoliselt ka mitte väga oluline.

Tarbijale on tagatud kaitse tema makseviivituse korral tarbijakrediidilepingu kiire ja lihtsa ebaõiglaste tagajärgedega lõpetamise vastu:

- tarbijakrediidilepingu erakorralise ülesütlemise eeldusena peab tarbija makseviivitus olema osamaksete osas korduv ja järjestikune;
- enne tarbijakrediidilepingu erakorralist ülesütlemist tuleb tarbijale anda täiendav tähtaeg kohustuste täitmiseks koos võimalusega pidada võlgnevuse üle läbirääkimisi;
- ülesütlemisavaldus on tühisuse ähvardusel formaliseeritud nõuetega ja peab olema tarbijale arusaadav, selle kättesaamist peab tõendama krediidiandja;
- tarbijakrediidilepingu ülesütlemine saab mõjuda vaid edasiulatuvalt, mh kui varasem ülesütlemine ei kehti;
- tarbijakrediidilepingu erakorralise ülesütlemise tagajärjena kaotab krediidiandja õiguse intressile ja kuludele ülesütlemise järgse aja eest.

Samas on Eesti õiguse kontekstis küsitav, et tarbijakrediidilepingu erakorralise ülesütlemise eeldusena ei ole sätestatud summalist lävendit võlgnevusele, erinevalt nt Saksa, Šveitsi ja Soome seadustest. Ebaselge on läbirääkimiste võimaluse andmata jätmise tagajärg: Riigikohtu tõlgenduse järgi ei mõjuta see tarbijakrediidilepingu ülesütlemise kehtivust, kuid ebaselged on ka muud tagajärjed (kahju hüvitamine). Pärast tarbijakrediidilepingu ülesütlemist krediidiandja poolt puudub tarbijal võimalus taotleda lepingu täitmise jätkamist pärast võlgnevuse likvideerimist (st kaotada lepingu ülesütlemise lepingut lõpetav tagajärg). Probleemiks on tarbijate vähene teadlikkus oma õigustest ja oht, et krediidiandjad võivad seda ära kasutada.

Ettepanekud:

- **kaaluda tarbijakrediidilepingu erakorralise ülesütlemise eeldusena lisaks tarbija makseviivitusega seonduvale ka konkreetset summalist lävendit (nt 5% krediidi algsest summast), kusjuures siis võiks kolme tagasimaksega viivitamise asemel piirduda kahe tagasimaksega viivitamisega või üldse sellest eeldusest loobuda;**
- **läbirääkimiste võimaluse andmata jätmine võiks olla selgelt tarbijakrediidilepingu ülesütlemise tühisuse alus;**
- **võimaldada tarbijal (võlgnevust tasudes) teatud aja jooksul pärast krediidiandja poolt tarbijakrediidilepingu ülesütlemist see tagasi pöörata, st krediidiandja ülesütlemisavalduselt õigusjõud võtta (nt üks kord).**

11. Tarbijakrediidilepingu refinantseerimine, võlatunnistus ja kompromiss

11.1. Euroopa Liidu õigus

EL direktiividest ei tulene konkreetseid nõudeid tarbijakrediidilepingutest tulenevate võlgnevuste refinantseerimise kokkulepetele ega ka kompromisse ja võlatunnistusi puudutavaid nõudeid.

Siiski näeb direktiiv 2008/48/EÜ ette teatud lihtsustusi võlgade restruktureerimisele. Direktiivi ei kohaldata kohtus või muus ametiasutuses saavutatud kokkuleppe tulemusena sõlmitud krediidilepingutele ja krediidilepingutele, mis on seotud olemasoleva võla tasuta ajatamisega (art 2 lg 2 lit i ja j). Liikmesriigid võivad aga kehtestada, et krediidilepingutele, mis näevad ette, et krediidiandja ja tarbija lepivad kokku tarbija poolt esialgse krediidilepingu rikkumisel tekkinud võlgade ajatamise või tagamismaksmise meetodid, kohaldatakse üksnes osasid direktiivi sätteid (sh ei pea kohaldama nt tarbija krediidivõime hindamise nõuet), kui selline kokkulepe aitaks tõenäoliselt sellise rikkumisega seotud kohtumenetlust vältida ning tarbijale ei kohaldata selle tagajärjel esialgse krediidilepinguga võrreldes halvemaid tingimusi (art 2 lg 6).

Direktiivi 2014/17/EL art 3 lg 2 lit e järgi ei kohaldata direktiivi elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidilepingutele, mis sõlmitakse kohtus või muus ametiasutuses saavutatud kokkuleppe tulemusena. Samas tuleb liikmesriikidel kehtestada meetmed, millega julgustatakse krediidiandjaid ilmutama mõistlikku kannatlikkust enne sundtäitmise menetluse algatamist (art 28 lg 1). Sarnane säte on kavandatud detailsel kujul ka tarbijakrediidi direktiivi ettepanekus – konkreetselt on sätestatud nõue võimaldada krediidilepingu refinantseerimist (art 35).

11.2. Eesti õigus

VÕS näeb ette mitmed materiaalõiguslikud võimalused võlgade restruktureerimiseks. Kohustuse saab asendada ja võtta uue kohustuse (VÕS § 89), pooled saavad sõlmida õigussuhte vaieldamatuks muutmiseks kompromissi (VÕS § 578). Kompromissi saab sõlmida ka kohtus (TsMS § 430) ja pankrotimenetluses (PankrS § 178). Kokkuleppe võla tasumise kohta maksegraafiku vormis saab sõlmida ka maksekäsu kiirmenetluses (TsMS § 489 lg 2^1). Lisaks võivad pooled sõlmida võlasuhte lõpetamise kokkuleppe (VÕS § 207). Samuti saab võlgnik võla kohta anda deklaratiivse (VÕS § 396 lg 2) või konstitutiivse võlatunnistuse (VÕS § 30).

Võla restruktureerimisel kohalduvad tarbijakrediidi erisätted ka varem sõlmitud tarbijakrediidilepingu muutmise kokkuleppele, millega kaasneb maksetähtaja tasuline edasilükkamine või täiendavate tasude maksmine (VÕS § 403 lg 2^1). Tarbijakrediidi refinantseerimisel kohaldub ka vastutustundliku laenamise põhimõte[279]. Tarbijakrediidi sätted kohalduvad ka kohtuliku kompromissina sõlmitud krediidilepingule, erandiks on vaid tarbija kohese taganemisõiguse sätted (VÕS § 403 lg 5). Sõltumata sellest, kas poolte kokkulepe võlgnevuse refinantseerimise kohta kujutab endast varasema lepingu muutmist või kompromissilepingut, võib kokkulepe vastavalt asjaoludele olla tühine vastuolu tõttu heade kommetega (TsÜS § 86) või rikutud võib olla vastutustundliku

[279] RKTKo 3-2-1-169-13, p 21.

laenamise põhimõtet, millest tulenevalt võib laenuvõtjal laenuandja vastu olla kahju hüvitamise nõue[280].

Rahalise nõude kohta saab sõlmida täitedokumendiks oleva notariaalselt tõestatud kokkuleppe, mille kohaselt on võlgnik pärast nõude sissenõutavaks muutumist andnud nõusoleku alluda kohesele sundtäitmisele (TMS § 2 lg 1 p 18).

Kokkuleppel saab vaatamata VÕS § 113 lg-s 6 sätestatud keelule arvestada intressi sissenõutavaks muutunud intressilt ja viiviselt[281]. VÕS § 113 lg 6 kohaldamine võib olla välistatud, kui poolte uus kokkulepe võlasuhte muutmiseks, mille tulemusena mh lepitakse kokku viivise arvestamises sissenõutavaks muutunud võlgnevuselt, on sisuliselt käsitletav VÕS § 578 lg 1 nõuetele vastava kompromissilepinguna. Sellise kokkuleppe sõlmimise eelduste täidetust peab tõendama pool, kes tugineb kompromissilepingule ja seega väitele, et VÕS § 113 lg 6 ei kohaldu[282].

Võlatunnistus katkestab aegumise (TsÜS § 158) ja on tõend võla kohta. Deklaratiivse võlatunnistuse andmisega loobub võlgnik lähtuvalt võlatunnistuse eesmärgist, kas osaliselt või täielikult võlatunnistuses tunnistatud nõudele vastuväidete esitamisest. Kui võlatunnistus tehinguna kehtib ning võlgnik teadis või pidi teadma loobutavatest vastuväidetest ja sai loobumise tagajärjest aru, võib võlgnik kohustusest vabanemiseks esitada ainult neid vastuväiteid, millest ta deklaratiivset võlatunnistust andes ei loobunud[283]. Konstitutiivne võlatunnistus loob võlatunnistusega lubatud sooritusele iseseisva (st selle aluseks olevast õigussuhtest sõltumatu) nõude aluse ning võla sissenõudmiseks ei pea võlausaldaja esitama muid tõendeid peale võlatunnistuse. Võlgnik saab esitada vastuväiteid võlatunnistuse aluseks olevast õigussuhtest tulenevale nõudele VÕS §-del 1028 ja 1032 põhineva alusetu rikastumise tagasinõude esitamisel[284]. Võlatunnistusega ei saa välistada selliste vastuväidete esitamist, mille välistamine ei ole seaduse kohaselt võimalik. Sellise välistamise korral oleks deklaratiivne võlatunnistus vastavas osas tühine või konstitutiivse võlatunnistuse korral saaks sellega antud nõudeõiguse VÕS § 1028 jj alusel tagasi nõuda[285]. Kui võlga on tunnistatud õigusliku aluseta, on võlgnikul võimalik alusetult saadud võlatunnistuse tagasinõudmisega (VÕS § 1028) samadel tingimustel ka keelduda konstitutiivsest võlatunnistusest tuleneva kohustuse täitmisest (sõltumata alusetust rikastumisest tuleneva nõude aegumisest)[286].

Kui pooled soovisid võlatunnistusega anda kirjaliku vormi varem sõlmitud laenulepingutele, peab ka võlatunnistus vastama tarbijakrediidilepingu jaoks seaduses sätestatud nõuetele, koos vormipuuduste tagajärgedega mh lepingu kehtivusele ja intressimäärale. On võimalik, et pärast suulise ja seega tühise tarbijakrediidilepingu sõlmimist vormistavad pooled võlatunnistusega laenusaaja kohustuse tagastada laenuandjale vormipuuduse tõttu tühise tarbijakrediidilepingu järgi saadu alusetu rikastumise sätete järgi (VÕS § 1028 lg 1 jj)[287].

[280] RKTKo 3-2-1-175-14, p 18.
[281] RKTKo 3-2-1-175-14, p 16.
[282] RKTKo 3-2-1-175-14, p 17.
[283] RKTKo 2-19-5601, p-d 16.3, 16.4.
[284] RKTKo 2-19-5601, p 16.5.
[285] RKTKo 2-19-5601, p 17.2.4.
[286] RKTKo 2-19-5601, p 18.2.
[287] RKTKo 3-2-1-66-14, p-d 18-19.

11.3. Võrdlus

Kuna teema väljub uuringu fookuseks olevast tarbijakrediidi eriteemast ja võlgade restruktureerimise tsiviilõiguslik süsteem on riigiti erinev, ei ole siinkohal tehtud võrdlust teiste riikidega.

11.4. Järeldused ja ettepanekud

VÕS näeb ette mitmed materiaalõiguslikud võimalused võlgade restruktureerimiseks. Kohustuse saab asendada ja võtta uue kohustuse ning pooled saavad sõlmida õigussuhte vaieldamatuks muutmiseks kompromissi. Kompromissi saab sõlmida ka kohtus ja pankrotimenetluses. Kokkuleppe võla tasumise kohta maksegraafiku vormis saab sõlmida ka maksekäsu kiirmenetluses. Lisaks võivad pooled sõlmida võlasuhte lõpetamise kokkuleppe. Samuti saab võlgnik võla kohta anda deklaratiivse või konstitutiivse võlatunnistuse.

Ka tarbijakrediidi refinantseerimisel kohaldub vastutustundliku laenamise põhimõte. Erinevaid võla restruktureerimise kokkuleppeid võidakse kasutada näiliselt tarbija võlakoorma leevendamiseks. Sageli kaasneb sellega aga tarbija jaoks uus intressikohustus. Kokkuleppel saab vaatamata VÕS § 113 lg-s 6 sätestatud keelule arvestada intressi sissenõutavaks muutunud intressilt ja viiviselt[288]. Nt võivad pooled sõlmida näiliselt uue lepingu, mille eesmärgiks on võimaldada tarbijal eelmisest tarbijakrediidilepingust tulenevat võlgnevust tasuda senisest pikema tähtaja jooksul täiendava intressi eest. Sellises olukorras ei ole aga tegemist uue tarbijakrediidilepingu sõlmimisega, vaid üksnes varasema lepingu muutmisega[289]. Selliselt toimides võidakse kapitaliseerida intressi- ja viivisevõlgnevust ning panna tarbijale üha uusi üle jõu käivaid koormisi. Lisaks on ebaselge, kas praktikas kontrollitakse tarbijakrediidi sätete kohaldamist kohtuliku kompromissi või maksekäsu kiirmenetluses maksegraafiku kinnitamisel.

Ettepanekud:

- **sätestada, et võla kapitaliseerimisel on keelatud arvestada viivisvõlgnevuselt intressi;**
- **sätestada, et tarbijakrediidist tuleneva võlgnevuse restruktureerimisel (nt võlatunnistuse, kompromissi, refinantseerimislaenu vormis) vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumise tagajärjeks on lepingu tühisus (kehtima võiks jääda üksnes maksetähtaja pikendamine); alternatiivselt võiks kaaluda, et tarbijakrediidiga seotud võlatunnistused on tühised (st säilib senine kohustus).**

[288] RKTKo 3-2-1-175-14, p 16.

[289] RKTKo 3-2-1-169-13, p 17.

12. Tarbijakrediidilepingu tagamisest (käendus, pant) tekkivad õigussuhted

12.1. Euroopa Liidu õigus

EL õigusest ei tulene nõudeid tarbijakrediidi tagamisele ega tagamisest tingitud õigussuhetele. Siiski näeb direktiivi 2014/17/EL art 19 liikmesriikidele ette kohustuse tagada, et nende territooriumil töötatakse välja usaldusväärsed kinnisasja hindamise standardid hüpoteeklaenude võtmise eesmärgil ja tagatakse hindajate erialane pädevus. Liikmesriikidel on kohustus kehtestada meetmed, millega julgustatakse krediidiandjaid ilmutama mõistlikku kannatlikkust enne sundtäitmise menetluse algatamist (art 28 lg 1). Samuti ei tohi takistada krediidilepingu pooli sõnaselgelt kokku leppimast, et tagatise või tagatise müügist saadava tulu üleandmisest krediidiandjale piisab krediidi tagasimaksmiseks (art 28 lg 4). Kui kinnisasja eest saadav hind mõjutab tarbija võlgnetavat summat, kehtestavad liikmesriigid menetlused või meetmed, mis võimaldaksid saada sundtäitmisele pööratud kinnisasja eest parimat võimalikku hinda (art 28 lg 5 ls 1). Kui pärast sissenõude pööramist kinnisasjale jääb üles võla jääk, tagavad liikmesriigid, et tarbijate kaitseks võetakse meetmeid, mis hõlbustavad tagasimaksete tegemist (art 28 lg 5 ls 2).

12.2. Eesti õigus

12.2.1. Üldiselt

Väikekrediite antakse tarbijale üldjuhul tagatiseta, eelkõige võib tagatiseks olla kolmanda isiku käendus. Elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediiti tagatakse reeglina hüpoteegiga soetatavale kinnistule, lisaks võivad tagatiseks olla hüpoteek tarbija muule kinnistule või kolmanda isiku kinnistule. Kokkulepe, millega määratakse, milline nõue on hüpoteegiga tagatud, peab olema notariaalselt tõestatud (AÕS § 346 lg 2 ls 1).

Elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidi puhul kehtivad mitmed erisused, mh lepingu vormi ja sellest taganemise kohta. Kui krediidiandja ei avalda tarbijale krediidilepingu sõlmimisel, milliseid tagatisi tarbijalt nõutakse, võib tagatisi hiljem nõuda üksnes juhul, kui krediidi netosumma ületab 50 000 eurole vastava summa (VÕS § 408 lg 8).

Seoses tarbijakrediidiga saab nii käenduse kui ka kolmanda isiku vara pantimise puhul probleemina välja tuua puudujääke järgmistes aspektides:

- tagatise andja teadlikkus tarbija krediidivõimelisusest (ja krediidiandja võimaliku teavitamiskohustuse riskidest);
- tagatise andja teavitamine tarbija raskustest krediidi tagastamisel ja krediidiandja võimalikest tegutsemisalternatiividest sellises olukorras (mh milliseid mööndusi on krediidiandja valmis tarbijale tema kohustuste täitmise tingimuste osa võimaldama);
- tagatise andja võimalus tugineda vastuväidetele, mis tarbijal nõudele on;
- tagatise andjate regressinõuded tarbija vastu ja omavahel.

Lisaks on hüpoteegiga tarbijakrediidi tagamise kontekstis olulised mh järgmised aspektid: tagatava kinnistu hindamine, hüpoteegi realiseerimise kord täitemenetluses, kinnistu omaniku võimalused

esitada hüpoteegi realiseerimisele vastuväiteid, pärast tagatise realiseerimist allesjääva nn jääkvõla nõude käsitlus.

12.2.2. Lepingu sõlmimine ja teavitamiskohustused

Krediidiandjal on üldine kohustus teavitada tagatise andjaks olevat käendajat või kinnistu omanikku tarbija, kelle kohustusi tagatakse, maksevõimest ja kohustuse täitmisega seotud asjaoludest (VÕS § 14 lg-d 1 ja 2; TsÜS § 95). Kui krediidiandja rikub nimetatud kohustust, võivad käendaja ja kolmandast isikust vastavalt käenduslepingu või hüpoteegi tagatiskokkuleppe tühistada eksimuse või pettuse tõttu (TsÜS §-d 92 või 94)[290] ja nõuda võimalike kulude hüvitamist TsÜS § 101 alusel.

Käendaja suhtes ei kehti vastutustundliku laenamise põhimõte, kuna käendaja ei ole laenuvõtja, kes peaks jooksvalt tagatud kohustust täitma[291]. Käendusleping võib olla heade kommetega vastuolus mh juhul, kui täidetud on järgmiste eelduste kogum:

- käendajaks on põhivõlgnikuga lähedastes isiklikes suhetes isik, eelkõige perekonnaliige, kes sõlmis lepingu sõltuvussuhtest või muust isiklikust põhjusest tulenevalt;
- käendaja ei saa käenduslepinguga tagatavast kohustusest isiklikku kasu;
- käendaja vastutuse maksimumsumma on käendaja sissetulekute suhtes (arvestades mh nende tulevikuperspektiivi) äärmiselt ebaproportsionaalne ning seetõttu võis juba lepingu sõlmimise ajal eeldada, et käendusriisiko realiseerumisel ei suuda käendaja põhivõlgniku kohustust olulises osas täita;
- eespool nimetatud eeldused olid võlausaldajale lepingu sõlmimisel äratuntavad[292].

Kõigist tarbija krediidivõime olulistest ja kahtlustäratavatest asjaoludest ning krediidiga seotud riskidest võib krediidiandjal olla nii tarbija kui ka tema kohustusi tagava isiku teavitamise kohustus (VÕS § 14 lg 2)[293]. Kui krediidiandja rikub nimetatud kohustust, võib tagatise andja nõuda temalt VÕS § 115 lg 1 alusel kahju hüvitamist. Hüvitatavaks kahjuks võivad mh olla tagatise realiseerimisest tagatise andjale tekkinud kulud (mh nt kaotatud kinnistu väärtus). Selle nõude saab tagatise andja krediidiandja krediidi tagastamise nõudega tasaarvestada[294].

12.2.3. Koormatava kinnistu hindamine ja tagatise väärtuse vähenemine

Krediidiandja peab tarbijale elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidi pakkumisel kehtestama nõuded tagatiseks sobivale kinnisvarale ning hüpoteegi seadmise tingimused (KAVS § 53 lg 1). Kinnisvara hindamise nõuded on täpsemalt kehtestatud rahandusministri 15.06.2016. a määrusega nr 25 „Nõuded elamukinnisvaraga seotud tarbijakrediidilepingu tagatiseks oleva kinnisvara hindamisele". Hüpoteegiga koormatud kinnisasja omanikul on õigus koormatud kinnisasja vallata, kasutada ja käsutada (AÕS §-d 333 ja 337 lg 1). Hüpoteegipidaja ei või nõuda täiendavat tagatist ega võla osalist tasumist, kui kinnisasja, millel asub füüsilise isiku põhiline eluase, väärtus väheneb kinnisasjade turuolukorra muutumise tõttu (AÕS § 335 lg 3 ls 2).

[290] RKTKo 3-2-1-136-12, p 26.
[291] RKTKo 2-14-21710, p 48.
[292] RKTKo 2-14-21710, p 49.
[293] RKTKo 3-2-1-136-12, p 24.
[294] RKTKo 3-2-1-136-12, p 26; RKTKo 2-14-21710, p 53.

12.2.4. Käendaja ja kolmandast isikust pantija teavitamine ja neil tarbija kohustuse täitmise võimaldamine

Käendaja nõudel peab võlausaldaja andma talle teavet põhivõlgniku kohustuse täitmise kohta (VÕS § 146 lg 1). Lisaks peab võlausaldaja teatama käendajale võlgniku pankrotimenetlusest (VÕS § 146 lg 2). Kui võlausaldaja rikub nimetatud kohustusi, väheneb tekkinud kahju ulatuses tema nõue käendaja vastu (VÕS § 146 lg 3). Hea usu põhimõttest tulenevalt on võlausaldajal samad kohustused ka kolmandast isikust pantija ees. Pantija, kes ei ole ise tarbijana krediidilepingut sõlminud, ei ole krediidilepingu pool, kellele tuleks krediidilepingu ülesütlemisest teatada[295]. Kui pandipidaja rikub hea usu põhimõtte vastaselt pandilepingust tulenevat kohustust teavitada pantijat täitemenetluse alustamise kavatsusest, võib ta olla kohustatud VÕS § 115 lg 1 järgi hüvitama rikkumisega tekitatud kahju. Kui pantija sai asja müügist teada pärast täitemenetluse alustamist ja suutis võla tasumisega vältida asja müüki täitemenetluses, on hüvitatavaks kahjuks eelkõige täitekulud. Kui asi on aga täitemenetluses müüdud ja pantija omand asjale lõppenud, on hüvitatavaks kahjuks lisaks täitekuludele kaotatud omandi väärtus, millest on VÕS § 127 lg 5 alusel maha arvatud kasu, mida kahjustatud isik kahju tekitamise tõttu sai[296].

Nii käendajal kui ka kolmandast isikust pantijal on õigus tarbijakrediidist tulenev võlgnevus täita, vältides seeläbi nii lepingu ülesütlemist kui ka täitemenetlust (VÕS § 78 lg-d 1 ja 3). Sel juhul läheb krediidiandja nõue tarbija vastu vastavas ulatuses käendajale või pantijale üle (VÕS § 173 lg 3 p-d 2 ja 3).

12.2.5. Käendaja ja kolmandast isikust pantija vastuväited

Käendaja vastutab tarbijast põhivõlgnikuga solidaarselt põhivõlgniku kohustuse täitmise eest (VÕS § 65, § 145 lg 1). Kui sama kohustust käendab mitu isikut (kaaskäendajad), vastutavad nad võlausaldaja ees solidaarselt, isegi kui nad ei andnud käendust ühiselt (VÕS § 150). VÕS § 150 ei välista käendajate ja võlausaldaja kokkulepet, et iga käendaja käendab põhivõlgniku kohustust teatud osas ning seega vastutavad käendajad käendatud kohustuse osa eest osavõlgnikena VÕS § 63 lg 1 mõttes[297].

Käendaja saab esitada võlausaldaja nõudele nii enda vastuväited kui tugineda ka võlgniku vastuväidetele, mh olukorras, kus võlgnik on oma vastuväidetest ise loobunud (VÕS § 67 lg 2, § 149 lg 1). Käendaja võib keelduda võlausaldaja nõude rahuldamisest tähtaja jooksul, mil põhivõlgnik võib tema kohustuse aluseks oleva tehingu tühistada või lepingust taganeda. See õigus on käendajal ka siis, kui põhivõlgnik võib tema kohustuse aluseks olevast tehingust tuleneva nõude tasaarvestada (VÕS § 149 lg 3). Pantija, kes ei ole võlgnik, võib sarnaselt esitada pandiga tagatud nõudele võlgniku või käendajaga samu vastuväiteid, mh olukorras, kus võlgnik nõudele vastu ei vaidle (AÕS § 279 lg 7, § 351 lg 1). Kinnisasja omanik võib vastuväiteid esitada ka olukorras, kus tegemist on võlausaldaja õigusjärglase või isikuga, kellele hüpoteegipidaja hüpoteegi üle andis (AÕS § 351 lg 2). Kui hüpoteegiga tagatud nõue rahuldatakse või nõuet ei ole tekkinud, võib koormatud kinnisasja igakordne omanik nõuda hüpoteegi kandmist enda nimele või selle kustutamist, kui ei ole kokku lepitud teisiti (AÕS § 349 lg 1).

[295] RKTKo 3-2-1-8-09, p 12.
[296] RKTKo 3-2-1-8-09, p 14.
[297] RKTKo 3-2-1-136-12, p 16.

Kui krediidiandja ei järgi vastutustundliku laenamise põhimõtet või rikub teavitamiskohustust, võib krediidisaaja mh nõuda sellega tekitatud kahju hüvitamist (VÕS § 14 ja § 115 lg 1) ning tasaarvestada selle nõude võlausaldaja krediidi tagastamise nõudega. Sellist krediiti käendanud käendaja saab VÕS § 149 lg te 1 ja 3 järgi kasutada laenuandja vastu põhivõlgnikust laenusaajaga samu vastuväiteid. Mh saab käendaja tugineda võlgniku kahju hüvitamise nõudele (ja täitmisest keelduda), mis tuleneb vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumisest, ning tasaarvestusele laenuandja nõudega. Käendaja ei saa aga ise kasutada võlgniku nõuet tasaarvestuseks[298]. Nii käendaja kui ka kolmandast isikust pantija saavad tugineda VÕS § 403[4] lg-s 7 ette nähtud tagajärjele, st krediidilepingu järgse intressimäära seadusjärgse intressimäärani alanemisele ja muude tasude äralangemisele.

Oluliseks vastuväiteks võib olla „ületagamine" tagatiskokkuleppe liigse ulatuse tõttu tulevaste nõuete osas ehk laiaulatuslik (globaalne) tagatiskokkulepe. Tagatiskokkulepe võib olla heade kommetega vastuolus ja tühine osas, mis ei määratle tagatavaid tulevikus tekkivaid nõudeid piisavalt või millega tagatakse kõikvõimalikke hüpoteegipidaja nõudeid kinnisasja omaniku või kolmanda isiku vastu ja piiratakse sellega ebamõistlikult kinnisasja omaniku majandusvabadust või edasist toimetulekut[299]. Lisaks võib globaalne tagatiskokkulepe olla keelatud tüüptingimusena (eelkõige tarbijalepingutes). Riigikohus on pidanud lubamatuks olukorda, kus laenuvõtja laenu (eelkõige eluasemelaenu) saamise tingimuseks seatakse, et hüpoteegiga tagataks lisaks laenulepingule ja selle võimalikele lisadele ka kõikvõimalikke muid tulevasi laenuandja nõudeid laenusaaja vastu. Seda eriti olukorras, kus laenusaaja ei saa nende nõuete tekkimist kontrollida. Selline „ületagamise" kokkulepe võib olla keelatud nii VÕS § 42 lg 1 üldreegli kui ka § 42 lg 3 p 22 järgi. Ebamõistlikku kahjustamist tuleks globaalse tagatiskokkuleppe puhul vähemalt tarbijalepingute kontekstis VÕS § 42 lg 1 ls 2 järgi eeldada[300]. Vähemalt tarbijate puhul ei ole üldjuhul erikokkuleppeta lubatav hõlmata tagatiskokkuleppesse tulevikus sõlmitavatest käenduslepingutest tulenevaid kohustusi, millega laiendatakse kinnisasja omaniku vastutust kolmanda isiku kohustuste täitmise eest ulatuses, mida kinnisasja omanik ei kontrolli[301]. Tulevaste nõuete tagamiseks sõlmitud tagatiskokkulepe on vähemalt eelduslikult tühine üksnes tulevasi määratlemata nõudeid puudutavas osas, st mitte tervikuna[302]. Ka olukorras, kus globaalne tagatiskokkulepe kehtib, võib sellele üllatuslik või ebaaus tuginemine tulevaste määratlemata kohustuste osas olla vastuolus hea usu põhimõttega ja keelatud (VÕS § 6 ja TsÜS § 138)[303]. Vähemalt n-ö tüüplaenude (nt eluasemelaenud) tagamisel saab rääkida üldjuhul tüüptingimustel sõlmitud krediidilepingust, tagatiskokkuleppest ja hüpoteegi seadmise lepingust (võlaõigussuhtesse puutuvalt). Nimetatut ei muuda vähemalt üldjuhul lepingute notariaalne tõestamine[304].

12.2.6. Hüpoteegi realiseerimine täitemenetluses

Selle kohta vt allpool täitemenetluse teemat.

---

[298] RKTKo 3-2-1-136-12, p 25; RKTKo 2-14-21710, p 52. Riigikohus on vastuoluliselt tunnistanud kohati ka tagatise andja iseseisvat tasaarvestusõigust võõra nõudega, kuid seda ei saa pidada põhjendatuks.

[299] RKTKo 3-2-1-64-12, p 27; RKTKo 3-2-1-22-16, p 24.

[300] RKTKo 3-2-1-64-12, p 28.

[301] RKTKo 3-2-1-64-12, p 29.

[302] RKTKo 3-2-1-64-12, p 30.

[303] RKTKo 3-2-1-64-12, p 31.

[304] RKTKo 3-2-1-64-12, p 35.

12.2.7. Regressinõuded

Põhivõlgniku kohustuse täitnud käendajale läheb VÕS § 152 lg 1 järgi rahuldatud ulatuses üle võlausaldaja nõue põhivõlgniku vastu. Võlgnik võib nõudele esitada nii vastuväiteid, mis tal olid võlausaldaja vastu, kui ka vastuväiteid, mis tulenevad tema ja käendaja õigussuhtest. Kui käendaja ei esita võlausaldaja nõudele vastuväiteid, mis põhivõlgnikul olid võlausaldaja vastu, ja täidab kohustuse, ei lähe võlausaldaja nõue käendajale üle ulatuses, milles käendaja vastutus oleks nende vastuväidete tõttu vähenenud, kui käendaja ei tõenda, et ta neid vastuväiteid ei teadnud ega pidanudki teadma (VÕS § 152 lg 2). Kui võlausaldaja nõude tasub hüpoteegiga koormatud kinnisasja omanik, kes ei ole võlgnik, läheb võlausaldaja nõue rahuldatud ulatuses talle üle, millisel juhul kohaldatakse käenduse kohta käivaid sätteid (AÕS § 349 lg 3). Kui hüpoteegiga tagatud nõue rahuldatakse osaliselt, võib koormatud kinnisasja igakordne omanik nõuda rahuldatud nõude ulatuses enda kasuks osahüpoteegi kinnistusraamatusse kandmist või hüpoteegi kustutamist (AÕS § 349 lg 2). Nõude seadusjärgne üleminek kohustuse täitnud käendajale või pantijale (samuti kui kohustus täidetakse tema vara arvel täitemenetluses) on ette nähtud ka VÕS § 173 lg 3 p-des 1-3.

Kui käendajaid või pantijaid on mitu või kui krediiti tagavad nii käendus kui ka hüpoteek kolmanda isiku kinnistule, kannavad tagatise andjad põhivõlgniku makseriski ühiselt. Seega saavad nad esitada üksteise vastu regressinõudeid proportsionaalses osas nii nõude üleminekule kui ka kulutuste hüvitamisele tuginedes (VÕS § 69 lg 7). Tagasinõude aegumist (VÕS § 70) käsitlevad analüüsi autorid allpool. Kui ühishüpoteegiga koormatud kinnisasja omanik rahuldab hüpoteegipidaja nõude, võib ta nõuda tema kinnisasja koormava ühishüpoteegi enda nimele kandmist ning ühishüpoteegid teistel kinnisasjadel tuleb kustutada (AÕS § 361 lg 1). Kui kinnisasja omanik, kes hüpoteegipidaja nõude rahuldas, võib nõuda teiste ühishüpoteegiga koormatud kinnisasjade omanikelt hüvitist, võib ta nõuda hüvitise ulatuses ka teisi kinnisasju koormavate ühishüpoteekide enda nimele kandmist (AÕS § 361 lg 2).

12.2.8. Jääkvõla nõue tarbija vastu

Krediidi tagatiseks oleva vara väärtuse vähenemine on kehtiva õiguse järgi üldjuhul tarbija risk. See tähendab mh, et kui tagatisvara krediidilepingust tuleneva võla sissenõudmiseks müüakse ning sellest ei jätku võla tasumiseks, tuleb tarbijal tasuda ka n-ö jääkvõlg. Seadus ei näe ette krediidisaaja täitmata kohustuste lõppemist pärast tagatise võõrandamist. Nimetatud põhimõte kehtib mh eluasemelaenu puhul ja mõjutab ka tarbija kohustusi tagavate käendajate kohustusi. Kui krediidivõtja ei suuda n-ö jääkvõlga tasuda, võib ta taotleda oma pankroti väljakuulutamist ja kohustustest vabastamist või võlgade ümberkujundamist[305]. Seega saab tarbijakrediidi puhul krediidiandja esitada n-ö jääkvõlanõudeid tarbija vastu ka ulatuses, milles tarbija enda või kolmanda isiku antud tagatis krediidiandja nõudeid ei katnud.

Jääkvõla suurus võib mh sõltuda sellest, kuidas ja milliste kohustuste katteks seniseid makseid on arvestatud. Kui tarbija on teinud tarbijakrediidilepingu alusel makse, millest ei piisa kõigi sissenõutavaks muutunud kohustuste täitmiseks, arvestatakse makse esmalt võla sissenõudmiskulude, teiseks põhivõla, kolmandaks intressi (sh viivise) ja neljandaks muude kohustuste katteks (VÕS § 415 lg 2). Viidatud regulatsioon erineb kohustuste täitmise järjekorra üldregulatsioonist, mille kohaselt loetakse esmalt täidetuks intressivõlg ja alles seejärel põhivõlg

[305] RKTKo 2-14-21710, p 32.

(VÕS § 88 lg-d 8 ja 9). Ka täitemenetluses loetakse võlgniku võlast esmajärjekorras kustutatuks tema kanda olevad kulutused, seejärel sissenõutavad kõrvalnõuded ning lõpuks põhivõlg ja pärast arestimist arvestatud intressid (TMS § 56 lg 2). Samas ei ole selge, kas VÕS § 415 lg 2 on tarbijakrediidi puhul täitemenetluses erinorm. Lisaks on küsitav, kuidas paigutub tarbijakrediidi puhul süsteemi VÕS § 88 lg 2, mille järgi, kui võlgniku kohustused ei ole võrdselt tagatud, ei või ta määrata, et täidab paremini tagatud kohustuse. Viidatud sätte kohaselt ei saaks hüpoteegiga tagatud eluasemelaenu tagastada, kuni võlgnikul on krediidiandja ees muid, vähem tagatud kohustusi.

12.3. Võrdlus

Kuna teema väljub uuringu fookuseks olevast tarbijakrediidi eriteemast ning asjaõiguslikud ja võlaõiguslikud regulatsioonid on riigiti erinevad, ei ole siinkohal tehtud võrdlust teiste riikidega.

12.4. Järeldused ja ettepanekud

Eesti õiguses on tagatiste andjate õigused ja kohustused tarbijakrediidi tagamisel ning tagatise andja suhted krediidiandja, krediidivõtja ja teiste tagatise andjatega (mh regressinõuded) reguleeritud mõistlikult ja tasakaalustatult.

Põhjendatud on, et krediidiandja ei pea kontrollima käendaja, kes ei ole laenuvõtja, krediidivõimelisust. Samas võib käendusleping olla heade kommetega vastuolus mh juhul, kui käendajaks on põhivõlgnikuga lähedastes isiklikes suhetes isik, eelkõige perekonnaliige, kes sõlmis lepingu sõltuvussuhtest või muust isiklikust põhjusest tulenevalt; käendaja ei saa käenduslepinguga tagatavast kohustusest isiklikku kasu; käendaja vastutuse maksimumsumma on käendaja sissetulekute suhtes (arvestades mh nende tulevikuperspektiivi) äärmiselt ebaproportsionaalne ning seetõttu võis juba lepingu sõlmimise ajal eeldada, et käendusriisiko realiseerumisel ei suuda käendaja põhivõlgniku kohustust olulises osas täita ning eespool nimetatud eeldused olid võlausaldajale lepingu sõlmimisel äratuntavad. Lisaks on kohtupraktikas põhjendatult tunnustatud krediidiandja kohustust teavitada käendajat ja kolmandast isikust pantijat võlgniku krediidivõimekusest, krediidiga seotud riskidest ja pankrotimenetlusest ning vastutust selle kohustuse rikkumise eest koos tagatise andja õigusega oma nõue krediidiandja nõudega tasaarvestada. Problemaatiline on, et krediidiandja ei pea käendajat ega kolmandast isikust pantijat teavitama krediidilepingu ülesütlemise kavatsusest ega põhivõlgniku probleemidest kohustuste täitmisel, võimaldamaks tagatise andjal aegsasti tegutseda ja ennetada seeläbi tagatise realiseerimist. Piisav ei ole kohtupraktikas tunnustatud teavitamiskohustus võlgniku vastu toimuvast täitemenetlusest. Mh ei tulene viidatud teavitamiskohustus seadusest selgesõnaliselt.

Nii käendaja kui ka kolmandast isikust pantija saavad krediidiandja nõudele esitada vastuväiteid, mis tulenevad tema enda suhtest krediidiandjaga, kui ka tugineda võlgniku vastuväidetele. Tagatise andja saab üksnes tugineda võlgniku poolt tehtud tasaarvestusele ega saa tsiviilõiguse loogika järgi kasutada võlgniku nõuet ise tasaarvestuseks.

Tagatise andjate õigused on mh kaitstud seeläbi, et tagatiskokkulepe võib olla heade kommetega vastuolus ja tühine osas, mis ei määratle tagatavaid tulevikus tekkivaid nõudeid piisavalt või millega tagatakse kõikvõimalikke hüpoteegipidaja nõudeid kinnisasja omaniku või kolmanda isiku vastu ja piiratakse sellega ebamõistlikult kinnisasja omaniku majandusvabadust või edasist toimetulekut. Lisaks võib globaalne tagatiskokkulepe tarbijalepingutes olla keelatud tüüptingimusena. Seejuures

tuleks ebamõistlikku kahjustamist globaalse tagatiskokkuleppe puhul tarbijalepingute kontekstis eeldada. Tarbijate puhul ei ole üldjuhul erikokkuleppeta lubatav hõlmata tagatiskokkuleppesse tulevikus sõlmitavatest käenduslepingutest tulenevaid kohustusi, millega laiendatakse kinnisasja omaniku vastutust kolmanda isiku kohustuste täitmise eest ulatuses, mida kinnisasja omanik ei kontrolli. Tulevaste nõuete tagamiseks sõlmitud tagatiskokkulepe on vähemalt eelduslikult tühine üksnes tulevasi määratlemata nõudeid puudutavas osas. Ka olukorras, kus globaalne tagatiskokkulepe kehtib, võib sellele üllatuslik või ebaaus tuginemine tulevaste määratlemata kohustuste osas olla vastuolus hea usu põhimõttega ja keelatud.

Krediidi tagatiseks oleva vara väärtuse vähenemine on kehtiva õiguse järgi üldjuhul krediidivõtja risk. Kui tagatisvara müüakse krediidilepingust tuleneva võla sissenõudmiseks ning saadud rahast ei jätku võla tasumiseks, tuleb krediidivõtjal tasuda ka n-ö jääkvõlg. Seadus ei näe ette krediidivõtja täitmata kohustuste lõppemist pärast tagatise võõrandamist. Seega saab tarbijakrediidi puhul krediidiandja esitada n-ö jääkvõlanõudeid tarbija vastu ka ulatuses, milles tarbija enda või kolmanda isiku antud tagatis krediidiandja nõudeid ei katnud. Kui krediidivõtja ei suuda n-ö jääkvõlga tasuda, võib ta taotleda oma pankroti väljakuulutamist ja kohustustest vabastamist või võlgade ümberkujundamist.

Tarbijakrediidi puhul kehtib kohustuste täitmise järjekorra kohta eriregulatsioon, mille kohaselt arvestatakse tehtud makse esiteks võla sissenõudmiskulude, teiseks põhivõla, kolmandaks intressi (sh viivise) ja neljandaks muude kohustuste katteks. Samas on ebaselge, kas nimetatud regulatsioon kohaldub tarbijakrediidi puhul ka täitemenetluses. Lisaks on küsitav, kuidas paigutub tarbijakrediidi kontekstis süsteemi VÕS § 88 lg 2, mille järgi, kui võlgniku kohustused ei ole võrdselt tagatud, ei või ta määrata, et täidab paremini tagatud kohustuse. Viidatud sätte kohaselt ei saaks hüpoteegiga tagatud eluasemelaenu tagastada, kuni võlgnikul on krediidiandja ees muid, vähem tagatud kohustusi.

Analüüsi autorite hinnangul on vaieldav, kas Eesti õiguses on (VÕS §-ga 416) täidetud direktiivi 2014/17/EL art 28 lg 1 nõue kehtestada meetmed, millega julgustatakse krediidiandjaid ilmutama mõistlikku kannatlikkust enne sundtäitmise menetluse algatamist. Kui muuta lepingu ülesütlemine tarbija makseviivituse tõttu raskemaks nagu pakutud eespool, on paremini tagatud ka selle sätte rakendamine.

On küsitav, kas on täidetud direktiivi 2014/17/EL art 28 lg 5 ls 2 nõuded, mille järgi kui pärast sissenõude pööramist kinnisasjale jääb üles võla jääk, tagavad liikmesriigid, et tarbijate kaitseks võetakse meetmeid, mis hõlbustavad tagasimaksete tegemist. Põhimõtteliselt on võimetuse korral võlga tasuda tarbija käsutuses hetkel vaid pankrotimenetlus koos kohustustest vabastamise menetlusega või võlgade ümberkujundamise menetlus. Lahenduseks oleks vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumise tagajärjena ette näha eluasemelaenude puhul otse võimalus, et krediidiandja kaotab tagatise realiseerimise järel jääkvõla nõude (vt eespool). Problemaatiline on ka jääkvõla kujunemise võimalik mehhanism. Nimelt ei pruugita makseid täitemenetluses arvestada esmalt põhivõla ja seejärel intressi (viivise) võlgnevuse katteks. Teiseks võib VÕS § 88 lg 2 järgi lugeda hüpoteegiga tagatud kohustuse täitmiseks tehtud maksed tagamata kohustuste täitmiseks.

Ettepanekud:

- **sätestada selgelt krediidiandja kohustus teavitada tarbijakrediidi puhul tarbija kohustusi tagavaid käendajaid ja kolmandast isikust pantijaid tarbija makseviivitustest (nt sellest, et tarbija on kahe osamaksega viivituses), tarbijakrediidilepingu lõpetamise ja täitemenetluse alustamise kavatsusest;**

- **sätestada seaduses globaalsete tagatiskokkulepete keeld tarbijakrediidilepingute puhul;**
- **tarbijakrediidilepingute muutmise lihtsustamiseks ja kulude vähendamiseks kaaluda hüpoteegi tagatiskokkuleppe notariaalselt tõestatud vormist loobumist.**
- **sätestada, et tarbijakrediidi puhul kehtib kohustuste täitmise järjekorra kohta eriregulatsioon ka täitemenetluses.**
- **tunnistada kehtetuks VÕS § 88 lg 2, mis mh justkui keelab hüpoteegiga tagatud kohustuste täitmise, kuni täitmata on tagamata või vähemtagatud kohustusi.**

13. Tarbijakrediidist ja tagatisest tulenevate nõuete aegumine

13.1. Euroopa Liidu õigus

Euroopa Liidu õiguses ei reguleerita tarbijakrediidist tulenevate nõuete aegumist.

13.2. Eesti õigus

Nõuete aegumine on reguleeritud TsÜS-s. Põhimõtteliselt alluvad aegumisele kõik tarbijakrediidilepingust tulenevad ja sellega seotud nõuded. Aegumist ei kohalda kohus omal algatusel, vaid üksnes kohustatud isiku taotlusel (TsÜS § 143). Seaduses sätestatud aegumistähtaja sees ei saa üldjuhul määrata veel täiendavat hea usu põhimõttest lähtuvat mõistlikku tähtaega, mille jooksul hageja võib oma õiguste kaitseks hagi esitada, ning seda õigustaksid üksnes erandlikud asjaolud[306].

Tarbijakrediidilepingust kui tehingust tulenevate nõuete aegumistähtaeg on kolm aastat (TsÜS § 146 lg 1) ning aegumistähtaeg algab nõude sissenõutavaks muutumisega (TsÜS § 147 lg 1). Kohustuste tahtliku rikkumise puhul on aegumistähtaeg kümme aastat (TsÜS § 146 lg 4). TsÜS § 146 lg-s 4 sätestatud tahtlik rikkumine peab Riigikohtu hinnangul olema selline, mida saab pidada tahtlikuks heade kommete vastaseks tegevuseks, st isik peab soovima õigusvastast tagajärge ja käituma tahtlikult heade kommete vastaselt[307]. Tehinguliste nõuete aegumise sätted kohalduvad ka lepingueelsetest läbirääkimistest tuleneva kohustuse rikkumisest tingitud nõude aegumisele (TsÜS § 148). Tühise tehingu tagasitäitmisel kohalduvate alusetust rikastumisest tulenevate nõuete aegumistähtaeg on kolm aastat ajast, mil õigustatud isik sai teada või pidi teada saama, et tal on alusetust rikastumisest tulenev nõue, sõltumata sellest aga hiljemalt kümne aasta möödumisel alusetu rikastumise toimumisest (TsÜS § 151). Intressinõude (sh viivisenõude) kui korduvate kohustuste täitmisele suunatud nõude aegumistähtaeg, olenemata nõude õiguslikust alusest, on kolm aastat iga üksiku kohustuse jaoks. Aegumistähtaeg algab selle kalendriaasta lõppemisest, kui kohustusele vastav nõue muutub sissenõutavaks (TsÜS § 154). Koos põhikohustusest tuleneva nõudega aegub ka kõrvalkohustusest tulenev nõue, kuigi see ei oleks eraldi veel aegunud (TsÜS § 144)

Jõustunud kohtulahendiga tunnustatud nõude või muust täitedokumendist tuleneva nõude täitmise aegumistähtaeg on kümme aastat (TsÜS § 157 lg 1). Nimetatud nõude täitmise aegumistähtaeg algab kohtulahendi jõustumisest või muu täitedokumendi väljaandmisest, kuid mitte enne nõude sissenõutavaks muutumist (TsÜS § 157 lg 2). Pankrotimenetluses tunnustatud nõude täitmise aegumistähtaeg on kümme aastat pankrotimenetluse lõppemisest arvates (TsÜS § 157 lg 3). Korduvate kohustuste täitmisest tuleneva tulevikus sissenõutavaks muutuva jõustunud kohtulahendiga tunnustatud nõude või muust täitedokumendist tuleneva nõude täitmise aegumistähtaeg on kolm aastat iga üksiku kohustuse jaoks, kusjuures aegumistähtaeg algab selle kalendriaasta lõppemisest, kui kohustusele vastav nõue muutub sissenõutavaks (TsÜS § 157 lg 4). Täitmise aegumine peatub täitemenetluse ajal sissenõudja esitatud hagi või avalduse alusel võlgniku

[306] RKTKo 2-14-21710, p 36; RKTKo 3-2-1-137-06, p 23.
[307] RKÜKo 1-17-2359, p 65.

vara või selle kindlakstegemise kohta toimuva kohtumenetluse ajaks (TsÜS § 157 lg 6). TMS-s sisaldub aegumise arvestamiseks erikord (vt allpool täitemenetluse teema).

Aegumine katkeb ja algab uuesti kohustatud isiku poolt nõude tunnustamisega, mis võib seisneda mh õigustatud isikule võlgnetava osalises tasumises, intressi maksmises, tagatise andmises või muus teos (TsÜS § 158 lg-d 1 ja 2). Aegumist ei loeta katkenuks täitemenetluses sissenõudjale võlgnetava osalise tasumisega, intresside maksmisega, tagatise andmisega või muu teo tegemisega (TsÜS § 158 lg 3). Jõustunud kohtulahendiga tunnustatud nõude või muust täitedokumendist tuleneva nõude täitmise aegumine katkeb ja algab uuesti täitedokumendi esimest korda täitmiseks esitamisega, v. a kui täitedokumenti ei võeta täitmisele (TsÜS § 159).

Seadus näeb ette ka mitmed aegumise peatumise sätted. Aegumine peatub õigustatud isiku poolt hagi esitamisega nõude rahuldamiseks või tunnustamiseks (TsÜS § 160 lg 1). Sellega on TsÜS § 160 lg 2 järgi võrdsustatud mh nõude esitamine pankrotimenetluses (p 1), avalduse esitamine maksekäsu kiirmenetluses (p 3) ja kolmanda isiku kaasamine menetlusse kolmanda isiku vastu suunatud nõude suhtes (p 6). Lisaks peatub aegumine poolte vaheliste läbirääkimiste ajaks (TsÜS § 167 lg 1) ja kohustuse täitmiseks täiendava tähtaja määramisel (TsÜS § 167 lg 2). VÕS §-s 70 sisaldub eriregulatsioon solidaarvõlgnike regressinõuete aegumise kohta – nimetatud nõuded aeguvad algse nõude aegumistähtaja jooksul, kuid mitte enne kuue kuu möödumist päevast, mil solidaarvõlgnik täitis kohustuse või võlausaldaja esitas tema vastu hagi kohustuse täitmiseks.

Aegumist saab kokkuleppel lühendada ja pikendada kümne aastani (TsÜS § 145). Pandiga tagatud nõude aegumine ei võta pandipidajalt õigust põhivõla nõude rahuldamisele panditud eseme arvel (TsÜS § 145^1 lg 1).

13.3. Võrdlus

Analüüsi autorid võrdlesid aegumise regulatsiooni Eestis ja Saksamaal. Kuigi Saksamaal on sätestatud kõikide nõuete puhul ühtne aegumistähtaeg kolm aastat (§ 195), ei ole riikide muud nõuete aegumise sätted sisult oluliselt erinevad. Küll aga on Saksa BGB-s täitedokumendist tulenevate nõuete aegumistähtaeg 30 aastat (§ 197 lg 1 p-d 4 ja 5). Saksa BGB § 197 lg 2 kohaselt on ka täitedokumendist tuleneva nõude aegumistähtaeg kolm aastat, kui tegemist on korduva kohustusega, mis muutub sissenõutavaks tulevikus.

13.4. Järeldused ja ettepanekud

Aegumistähtaegade regulatsioon ei vaja analüüsi autorite hinnangul muutmist. Kolmeaastane aegumistähtaeg tarbijakrediidilepingust tulenevate nõuete maksmapanekuks on mõistlikult tasakaalus poolte huvidega. Tarbija kohustus aegumisele tuginemiseks menetluses aegumise vastuväide esitada on proportsionaalne. Ka tarbijakrediidi kontekstis tuleb kõne alla, et kohustuste tahtliku rikkumise puhul on nõude aegumistähtaeg kümme aastat. Riigikohus on aga kohustuse tahtliku rikkumise mõistet aegumise kontekstis oluliselt redutseerinud, leides, et tahtlik rikkumine peab olema selline, mida saab pidada tahtlikuks heade kommete vastaseks tegevuseks, st isik peab soovima õigusvastast tagajärge ja käituma tahtlikult heade kommete vastaselt. Nõuete aegumise arvestamise teeb keeruliseks erinevate nõuete aegumistähtaja alguse arvestamine erinevast ajast, kui korduvate kohustuste täitmisele suunatud nõuete aegumine algab aasta lõpust. Regulatsiooni tuleks

muuta selliselt, et tehingust tulenevate nõuete aegumistähtaeg algaks (sarnaselt korduvatele kohustustele) selle kalendriaasta lõppemisest, mil nõue muutub sissenõutavaks. Kuigi tarbija jaoks võib osade nõuete aegumistähtaja pikenemine olla ebasoodne, kaalub selle analüüsi autorite hinnangul üles selgus erinevate nõuete aegumistähtaja alguse arvestamisel. Aegumise katkemise ja peatumise regulatsioonid on mõistlikud ja tasakaalustatud.

Ettepanek:

- **muuta regulatsiooni selliselt, et tehingust tulenevate nõuete aegumistähtaeg algaks (sarnaselt korduvatele kohustustele) selle kalendriaasta lõppemisest, mil nõue muutub sissenõutavaks.**

14. Tarbija vastu suunatud nõuete loovutamine, inkassoteenus

14.1. Euroopa Liidu õigus

Direktiivi 2008/48/EÜ art 17 lg 1 järgi, kui krediidiandja krediidilepingust tulenevad õigused või leping ise loovutatakse kolmandale isikule, on tarbijal õigus taotleda õiguste omandaja suhtes samasugust kaitset, nagu võimaldati talle esialgse krediidiandja suhtes, sh nõuete tasaarveldused juhul, kui need on asjaomases liikmesriigis lubatud. Art 17 lg 2 järgi teavitatakse tarbijat loovutamisest, välja arvatud juhul, kui esialgne krediidiandja jääb kokkuleppel isikuga, kellele krediidileping loovutati, tarbija suhtes endiselt krediidi haldajaks. Põhimõtteliselt samasugune regulatsioon sisaldub ka tarbijakrediidi direktiivi ettepaneku art-s 39.

Lisaks loeb ebaõiglaste lepingutingimuste direktiivi 93/13/EMÜ lisa p 1 lit p ebaõiglaseks ja seega keelatuks tingimuse, mille eesmärk või tagajärg on võimaldada müüjal või teenuste osutajal tarbija nõusolekuta loovutada oma lepingujärgsed õigused ja kohustused, kui see võib vähendada tarbijale antavaid garantiisid.

Krediidihaldajate ja krediidiostjate direktiiviga 2021/2167 kehtestatakse ühine raamistik ja nõuded krediidihaldajatele ja krediidiostjatele. See tähendab, et võlgade sissenõudjatele ja inkassoteenust pakkuvatele ettevõtetele kehtestatakse konkreetsed nõuded ning nende üle hakatakse teostama järelevalvet. Krediidihaldaja peab saama enne tegutsemise alustamist tegevusloa (art 4). Tegevusloa andmisel tuleb mh kontrollida, et taotleja juht- või haldusorgani liikmetel oleks piisavalt laitmatu maine (art 5). See tähendab mh, et ta ei ole eelnevalt karistatud asjas tähtsust omavate kuritegude eest (nt finantsteenuste, rahapesu, maksukuriteo eest ning mistahes muude äriühinguid, pankrotti, maksejõuetust või tarbijakaitset käsitlevate õigusaktide rikkumise eest). Ebaoluliste vahejuhtumite kumulatiivne mõju ei tohi mõjutada nende head mainet. Samuti on oluline, et ta on varasemas suhtluses järelevalve- ja reguleerivate asutustega alati tegutsenud läbipaistvalt, avatult ja koostöövalmilt. Tema suhtes ei tohi toimuda maksejõuetusmenetlust ning teda ei tohi olla kuulutatud pankrotis olevaks, v. a kui tema õigused on liikmesriigi õigusnormide kohaselt taastatud. Liikmesriigid on kohustatud teostama järelevalvet krediidihaldajate ja krediidiostjate üle (art 21). Tegevusluba tuleb tunnistada kehtetuks, kui krediidihaldaja ei ole tegevusluba kasutanud 12 kuu jooksul pärast selle saamist; loobub otsesõnu tegevusloast; on lõpetanud krediidihaldaja tegevuse vähemalt 12 kuuks; on saanud tegevusloa valeandmete alusel või mõnel muul ebaausal viisil; ei täida enam art 5 lg-s 1 ja kohasel juhul art 6 lg-s 2 p-s a sätestatud nõudeid krediidihaldajale tegevusloa andmiseks; paneb toime kohaldatavate normide raske rikkumise (art 8).

Krediidiostjate ja krediidihaldajate suhe krediidivõtjaga, üleandmisteadete ja hilisemate teadetega seonduv on reguleeritud art-s 10. Krediidiostjad ja krediidihaldajad peavad suhetes krediidivõtjatega tegutsema heas usus, õiglaselt ja professionaalselt, andma krediidivõtjatele teavet, mis ei ole eksitav, ebaselge ega vale. Samuti peavad nad austama ja kaitsma krediidivõtjate isikuandmeid ja eraelu puutumatust ning suhtlema krediidivõtjatega viisil, mis ei kujuta endast ahistamist, sundi ega lubamatut mõjutamist.

Selleks, et olemasolevatel krediidiostjatel ja krediidihaldajatel oleks võimalik kohaneda direktiivi rakendamiseks vastu võetud liikmesriigi õigusnormide nõuetega ning eelkõige krediidihaldajatel

saada tegevusluba, võimaldab see direktiiv isikutel, kes praegu tegelevad krediidihaldusega vastavalt liikmesriigi õigusele, sellega oma päritoluliikmesriigis edasi tegeleda kuue kuu jooksul pärast direktiivi ülevõtmise tähtaega. Pärast nimetatud kuuekuulise ajavahemiku möödumist tohivad turul tegutseda üksnes krediidihaldajad, kellele on väljastatud tegevusluba liikmesriigi õigusnormide alusel.

14.2. Eesti õigus

Võlausaldaja võib oma nõude võlgniku nõusolekust sõltumata anda lepingu alusel (loovutada) tervikuna või osaliselt üle teisele isikule (VÕS § 164 lg 1). Nõude loovutamise tagajärjed kohalduvad võlgniku jaoks põhimõtteliselt ka nõude pantimise puhul (AÕS § 318). Võlgniku ja võlausaldaja vahel sõlmitud kokkulepe, millega nõude loovutamine välistatakse või nõude loovutamise õigust piiratakse, ei kehti kolmandate isikute suhtes (VÕS § 166 lg 2). VÕS § 167 järgi lähevad koos nõudega üle ka seda tagatavad tagatised või siis on kohustus need üle anda.

Tarbijakrediidi puhul on VÕS § 412 lg-s 1 ette nähtud, et kui krediidiandja loovutab tarbijakrediidilepingust tuleneva nõude, tuleb tarbijat nõude loovutamisest teavitada, välja arvatud juhul, kui krediidiandja jääb kokkuleppel uue võlausaldajaga tarbija suhtes edasi võlausaldajaks. Kui tarbijale loovutamisest ei teatata, võib ta täita kohustuse jätkuvalt talle teadaolevale (varasemale) võlausaldajale (VÕS § 169 lg 1) ka juhul, kui tarbijalt nõuab täitmist uus võlausaldaja. Teavitamiskohustuse rikkumise tagajärjeks on tarbija õigus keelduda nõude täitmisest uuele võlausaldajale seni, kuni krediidiandja ei ole teavitanud tarbijat nõude loovutamisest. Seda isegi juhul, kui uus võlausaldaja esitab tarbijale nõude loovutamist tõendavad dokumendid. Kui krediidiandja on tarbijale nõude loovutamisest teatanud, loetakse loovutamine tarbija suhtes toimunuks (VÕS § 170). Ebaselge on, kas loovutamisest teatamise kohustuse rikkumisel on nende sätete kõrval ka iseseisvat tagajärge.

Võlgnik võib VÕS § 171 lg 1 järgi uue võlausaldaja nõude vastu lisaks vastuväidetele, mis tal on uue võlausaldaja vastu, esitada kõiki vastuväiteid, mis tal olid senise võlausaldaja vastu nõude loovutamise ajal. Võlgnik ei või uue võlausaldaja vastu esitada vastuväiteid tulenevalt lepingu rikkumisest, millega välistati või piirati võlausaldaja õigust nõuet loovutada, samuti ei või ta sel alusel nõuet tasaarvestada (VÕS § 171 lg 2). Võlgnik võib talle senise võlausaldaja vastu kuulunud nõude VÕS § 171 lg 3 järgi ka uue võlausaldaja nõudega tasaarvestada, välja arvatud juhul, kui võlgnik on oma nõude omandanud kolmandalt isikult ja ta teadis või pidi selle nõude omandamisel teadma, et tema vastu suunatud nõue on loovutatud või kui võlgniku nõue muutus sissenõutavaks hiljem kui loovutatud nõue ja hiljem, kui võlgnik loovutamisest teada sai või teada saama pidi. Kokkulepe, millega välistatakse või piiratakse tarbija õigust esitada lepingust tulenevaid vastuväiteid kolmanda isiku vastu, kellele krediidiandja loovutab talle tarbijakrediidilepingust tulenevad nõuded, või tarbija õigust oma nõudeid tasaarvestada, on VÕS § 412 lg 2 järgi tühine.

Direktiivist lähtuvad VÕS §-ga 412 sarnased tagajärjed (kas lg 1 või lg 2 või mõlema osas) sisalduvad ka võrdlusriikide õigusaktides, mh Saksa BGB §-s 496, Austria VKrG §-s 17, Šveitsi KKG art-s 19, Rootsi tarbijakrediidi seaduse art-s 28, Horvaatia tarbijakrediidiseaduse art-s 17 ja Hispaania tarbijakrediidilepingute seaduse art-s 31.

14.4. Järeldused ja ettepanekud

VÕS-is sätestatud regulatsiooniga on tagatud tarbija õiguste kaitse nõude loovutamise kontekstis. Seaduse kohaselt ei peaks tarbija seisund nõude loovutamise tõttu halvenema, kuna talle säilivad võimalused esitada uue võlausaldaja vastu seniseid vastuväiteid ja teostada tasaarvestust. Seadus paneb krediidiandjale ka kohustuse tarbijale loovutamisest teatada ning kaitseb heauskset tarbijat, kes võib kohustuse täita võlausaldajale, kes talle sellisena on avaldatud. Teavitamiskohustuse rikkumise eest ei ole seaduses sätestatud selget sanktsiooni, see ei sisaldu ka võrdlusriikide sätetes. Täiendavaid sissenõudmiskulusid nõude loovutamisest piirab VÕS § 113[2].

Läbiviidud intervjuudest selgus, et üldjuhul tegelevad ise võlgade sissenõudmisega suuremad krediidipakkujad ja väga väikesed krediidipakkujad, kelle puhul on see osa nende ärimudelist. Enamasti ei ole aga väiksematel krediidipakkujatel ise võlgade sissenõudmiseks piisavat võimekust ning nõuded loovutatakse inkassofirmadele. Seejuures nähtus intervjuude tulemustest, et krediidipakkujad on nõuete loovutamises mõnevõrra polariseerunud – kas proovitakse jäägitult ise võlgasid sisse nõuda ning loovutatakse vaid minimaalne osa nõuetest või loovutatakse nõuded olukorras, kus tarbija jääb võlgnevusse, peaaegu automaatselt edasi. Tavapäraselt alustatakse võlgade sissenõudmisega, kui tarbija on tasumisega 30 või enam päeva hilinenud, eluasemelaenude puhul oluliselt hiljem. Nõuete loovutamine on kuluefektiivsem. Peamine põhjus, miks nõuded inkassofirmadele loovutatakse, on võlgnevusse jäänud tarbijate akontaktsus.

Inkassoteenuse pakkujad pöörduvad täitedokumendi saamiseks eelkõige nõuetega maksekäsu kiirmenetlusse, harva otse hagimenetlusse. Maksekäsu kiirmenetlus on tarbija jaoks, kes jätab maksettepanekule vastuväite esitamata, ebasoodsam kui hagimenetlus. Maksekäsu kiirmenetluses ei kontrollita nõuet ega selle õigsust sisuliselt ega hinnata tõendeid, lähtutakse avaldaja märgitust ning maksekäsk on viivitamata täidetav.

Kohtupraktikas on olnud juhtumeid, kus inkassoteenuse osutaja nõuab sisse võlgnevust, mis on väidetavalt ammu tasutud[308], mistõttu tarbija peab oma õiguste kaitseks aastaid kestvaid vaidlusi. Samas on praktikas[309] ilmnenud olukordi, kus pole selge, kas krediidipakkuja on nõude inkassoteenuse osutajale loovutanud või tegutseb inkassoteenuse osutaja krediidipakkuja esindajana.

Intervjuudest tarbijate ja võlanõustajatega ilmnes, et tarbija vaatest on nõuete loovutamise protsessi probleemkohaks suhtlus inkassofirmadega ning kohe aeguvate või juba aegunud nõuete sissenõudmine. Inkassofirmad ei ole nõus tarbijaga suhtlema ning mõnikord on ka võlanõustajal keeruline nõude loovutamise kohta infot saada. Krediidihaldajate ja krediidiostjate direktiiviga 2021/2167 tulevikus kehtestatav regulatsioon, mille kohaselt võlgade sissenõudjatele ja inkassoteenust pakkuvatele ettevõtetele kehtestatakse konkreetsed nõuded ning nende üle hakatakse teostama järelevalvet, parandab kindlasti teenuse kvaliteeti ning aitab vähendada väärpraktikaid inkassoteenuse osutajate poolt.

Inkassoteenuse osutaja liigsed n.ö jõuvõtted tarbija suhtes on karistatavad, nt omavolilise sissetungi eest karistusseadustiku[310] (KarS) § 266 alusel ja väljapressimise eest KarS § 214 alusel.

[308] RKTKm 04.05.2021, 2-19-13236.

[309] Tsiviilasi nr 2-21-115223.

[310] Karistusseadustik. - RT I 2001, 61, 364.

Samuti märkisid mitmed võlanõustajad nõuete loovutamist kajastava andmebaasi vajalikkust. Kui andmebaasis kajastuks jooksvalt info nõude loovutamise kohta, suurendaks see nõuete loovutamise protsessi läbipaistvust ning annaks parema ülevaate tarbija vastu olevatest nõuetest. Võlanõustaja juurde jõudes ei ole võlgnikel sageli täielikku ülevaadet oma kohustustest.

Ettepanek:

- **kehtestada vastavalt direktiivile 2021/2167 krediidihaldajate puhul tegevusloa nõue ja järelevalvekohustus krediidihaldajate ja krediidiostjate tegevuse üle;**
- **samuti reguleerida teenuste eest makstavaid tasusid.**

15. Krediidiandja ja tarbija nõuete kohtuväline ja kohtulik maksmapanek, täitemenetlus ja maksejõuetusmenetlused

15.1. Tarbijakrediidivaidluste kohtuväline lahendamine

15.1.1. Euroopa Liidu õigus

Direktiivid 2008/48/EÜ (art 24) ja 2014/17/EL (art 39) näevad ette, liikmesriikidel tuleb tagada asjakohane ja tõhus krediidilepinguid käsitlevate tarbijavaidluste lahendamise kohtuväline menetlus, kasutades olemasolevaid asutusi, kui see on asjakohane. Seejuures tuleb julgustada nimetatud asutusi tegema koostööd piiriüleste krediidilepinguvaidluste lahendamiseks. Tarbijakrediidi direktiivi ettepanekus on sätestatud sama nõue (art 40). Lisaks tuleb liikmesriikidel tarbijakrediidi direktiivi ettepaneku kohaselt tagada, et tarbijatele tehakse kättesaadavaks võlanõustamisteenused.

Tarbijavaidluste kohtuvälist lahendamist reguleerivad ka tarbijavaidluste kohtuvälise lahendamise direktiiv (2013/11/EL), tarbijavaidluste internetipõhise lahendamise määrus (524/2013) ning üldisemalt vahendusmenetluse direktiiv (2008/52/EÜ).

Direktiiv 2013/11/EL järgi hõlbustavad liikmesriigid tarbijate juurdepääsu vaidluste kohtuvälise lahendamise menetlustele ja tagavad, et direktiivi reguleerimisalasse kuuluvad vaidlused, mille pooleks on nende territooriumil asutatud kaupleja, saab esitada direktiivis sätestatud nõuetele vastavale vaidluste kohtuvälise lahendamise üksusele (art 5 lg 1). Mh tuleb tagada, et vaidluste kohtuvälise lahendamise üksused haldavad ja ajakohastavad veebisaiti, mis pakub pooltele lihtsat juurdepääsu vaidluste kohtuvälise lahendamise menetlusi käsitlevale teabele ning tarbijatele võimalust esitada kaebus ja nõutavad lisadokumendid Interneti kaudu (art 5 lg 2 p 1). Seejuures peavad vaidluste kohtuvälise lahendamise eest vastutavad füüsilised isikud olema piisavalt asjatundlikud, sõltumatud ja erapooletud (art 6 lg 1). Direktiivi 2013/11/EL art 7 sätestab teabe, mis tuleb vaidluste kohtuvälise lahendamise üksustel avalikustada. Lisaks on sätestatud menetluse tõhususele järgmised nõuded: menetlus on pooltele kättesaadav ja kergesti juurdepääsetav nii Interneti vahendusel kui ka Interneti vahenduseta, olenemata sellest, kus nad asuvad; puudub juristi kasutamise kohustus; menetlus on tarbijale tasuta või sümboolse menetlustasu eest; vaidlus lahendataks üldjuhul 90 päeva jooksul (art 8). Õiglusest lähtudes on menetlusele seatud mh järgmised lisanõuded – pooltel on mõistliku aja jooksul võimalik oma seisukohti väljendada ja vastaspoole seisukohtade osas arvamust avaldada ning menetluse tulemus esitatakse koos põhjendustega pooltele püsival andmekandjal (art 9 lg 1).

Kui vaidlus lahendatakse kohtuvälises menetluses, mille eesmärk on vaidluse lahendamine soovitusliku ettepaneku abil, tuleb mh tagada, et pooltel on igal ajal võimalik menetlusest loobuda, kui menetluse teostamise viis neid ei rahulda. Pooli teavitatakse enne soovitusliku lahendusega nõustumist või selle järgimist, et neil on õigus valida, kas soovitusliku lahendusega nõustuda, menetluses osalemine ei välista võimalust saada hüvitust kohtumenetluse kaudu ning soovituslik lahendus võib erineda õigusnorme kohaldavas kohtus tehtud otsusest. Pooli teavitatakse enne soovitusliku lahendusega nõustumist või selle järgimist sellise nõustumise või järgimise õiguslikust

mõjust. Pooltele antakse mõistlik järelemõtlemisaeg enne soovituslikule või kokkuleppelahendusele nõusoleku andmist (art 9 lg 2)

Tarbija ja kaupleja kokkulepe kaebuste esitamise kohta vaidluste kohtuvälise lahendamise üksusele ei ole tarbija jaoks siduv, kui selline kokkulepe sõlmiti enne vaidluse tekkimist ning kui sellest tulenevalt jääb tarbija ilma õigusest esitada vaidluse lahendamiseks hagi kohtule (art 10 lg 1).

EL määrus 524/2013 sätestab võimaluse lahendada Internetipõhisest tarbijalepingust tulenev vaidlus EL vastava platvormi vahendusel (mh art-d 2, 5 ja 8-10). Kuigi esmajoones pole see mõeldud lahendama tarbijakrediidivaidlusi, ei ole nimetatu siiski välistatud. Direktiiv 2008/52/EÜ reguleerib piiriüleseid vaidlusi tsiviil- ja kaubandusasjades (art-d 1 ja 2). Liikmesriikidel on mh kohustus soodustada vahendajate ja vahendusteenuste osutajate tegevust (art 4) ning kohtul on õigus suunata vaidluse pooled vahendusmenetlusse (art 5). Vahendusmenetluses sõlmitud kokkulepete puhul tuleb tagada nende täidetavaks tunnistamine (art 6). Vahendusmenetlus on konfidentsiaalne ning selle ajal ei arvestata aegumistähtaegu (art 7).

15.1.2. Eesti õigus

Direktiiv 2013/11/EL on Eestis harmoneeritud TKS-ga. TKS § 39 on rakendussäte EL määruse 524/2013 jaoks vaidluste EL vastava internetipõhise vaidluste lahendamise platvormi kaudu lahendamiseks Eesti kontaktpunti kohta, milleks on TTJA juures tegutsev Euroopa Liidu tarbija nõustamiskeskus. Nimetatud organ aitab tarbijal piiriüleste vaidluste puhul esitada kaebust teises liikmesriigis tegutsevale kauplejale ja avaldust kaupleja asukohaks olevas liikmesriigis tegutsevale vaidluste kohtuvälise lahendamise üksusele (TKS § 27).

Direktiivist 2008/48/EÜ lähtudes reguleeritakse tarbijavaidluste kohtuvälist lahendamist TKS §-des 28-37. Tarbijavaidluste kohtuväline lahendamine toimub vaidluste kohtuvälise lahendamise üksustes (TKS § 28). Selleks on mis tahes nimetust kandev alaliselt tegutsev üksus, kes viib läbi tarbijavaidluste kohtuvälise lahendamise menetlusi ja soovitab või otsustab lahenduse või toetab tarbijavaidluse poolte suhtlust eesmärgiga aidata neil jõuda kokkuleppele (TKS § 29 lg 1). Vaidluste kohtuvälise lahendamise üksuse võib moodustada juriidiline isik (sh mittetulundusühing ja avalik-õiguslik juriidiline isik, kui avalik-õigusliku juriidilise isiku kohta käiv seadus seda võimaldab; TKS § 29 lg 2). Vaidluste kohtuvälise lahendamise üksuse tunnustamise pädevus on Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumil (TKS § 29 lg 5, § 30). Vaidluste kohtuvälise lahendamise üksuse või internetipõhise vaidluste kohtuvälise lahendamise platvormi kohta teabe esitamata jätmise eest on karistusena ette nähtud rahatrahv kuni 100 trahviühikut, juriidilise isiku puhul kuni 2000 eurot (TKS § 73). Vaidluse lahendamine vaidluste kohtuvälise lahendamise üksuses toimub tarbijale tasuta või sümboolse tasu eest (TKS § 31 lg 7). Vaidluste kohtuvälise lahendamise üksuses vaidluste lahendamise eest vastutavad füüsilised isikud peavad olema sõltumatud, erapooletud ja piisavalt asjatundlikud (TKS § 33 lg 1). Vaidluste kohtuvälise lahendamise üksus või selle loonud isik teeb oma veebilehel ja muul asjakohasel viisil tarbijale selgelt ja kergesti mõistetavalt kättesaadavaks olulise teabe vaidluste kohtuvälise lahendamise üksuse kohta (TKS § 34). Tarbijavaidluste kohtuvälise lahendamise menetluskorda reguleerib TKS § 35 - mh saab vaidluse lahendamisel osaleda elektrooniliselt (lg 1), vaja ei ole õigusalaste eriteadmistega esindajat (lg 2), pooli teavitatakse vaidluse lahendamise tähendusest ja tulemusest (lg-d 3-5, 8), tagatakse seisukohtade ja neile vastuväidete esitamise võimalus (lg 6) ning vaidlus lahendatakse üldjuhul 90 päeva jooksul (lg 7). Seejuures ei või vaidluste kohtuvälise lahendamise menetluse tulemuseks olla tarbijale õiguslikult siduv otsus (TKS § 36 lg 1). Vaidluste kohtuvälise lahendamise menetluses, mille eesmärk on vaidluse

lahendamine täitmiseks kohustusliku või soovitusliku otsusega, peab arvesse võtma lepinguõiguse sätteid, millest tarbija kahjuks kõrvalekalduv kokkulepe on tühine (TKS § 36 lg 2).

Konkreetse tarbijavaidlusi lahendava üksusena on TKS §-des 40-60 reguleeritud tarbijavaidluste komisjoniga seonduvat. Viidatud komisjon tegutseb TTJA juures (TKS § 40 lg 2) ning on sõltumatu ja erapooletu (TKS § 40 lg 1). Tarbijavaidluste komisjoni otsus peab olema põhjendatud ning põhinema vaidluse asjaolude õiguslikul hinnangul. Otsuse tegemisel hindab tarbijavaidluste komisjon kõiki tõendeid igakülgselt, täielikult ja objektiivselt (TKS § 57 lg 2). Tarbijavaidluste komisjoni puhul on menetluskord sarnane kohtule, kuid tarbijavaidluste komisjoni lahend ei ole täitedokument. Seetõttu puudub tarbijavaidluste komisjoni lahenditel analüüsi autorite hinnangul efektiivne toime (mh kokkulepete kinnitamisel). See on ilmselt ka põhjus, miks TTJA veebilehel asuvast andmebaasist ei nähtunud esmaotsinguna tarbijakrediiti puudutavaid tarbijavaidluste komisjoni lahendeid. Tarbijavaidluste komisjoni otsuse järgimiseks on kauplejal 30 päeva, arvates selle TTJA veebilehel avaldamise päevale järgnevast päevast, kui otsuses ei ole määratud teist tähtaega (TKS § 60 lg 1). Kui pooled tarbijavaidluste komisjoni otsusega ei nõustu ja seda ei järgi, võivad nad pöörduda sama vaidluse läbivaatamiseks maakohtusse (TKS § 60 lg 2). TTJA veebilehel[311] avaldatakse kauplejate nimekiri, kes ei ole järginud tarbijavaidluste komisjoni otsuseid (TKS § 60 lg 4). TTJA-l on tarbija nõusolekul õigus pöörduda tarbija esindajana tarbijavaidluste komisjonis lahendatud vaidluse läbivaatamiseks maakohtusse, kui kaupleja ei ole järginud komisjoni tehtud otsust ja vaidlus on oluline seaduse või muu õigusakti kohaldamise või tarbijate kollektiivse huvi seisukohalt (TKS § 60 lg 6). Kohtute infosüsteemist ei nähtunud, et TTJA oleks kunagi nimetatud võimalust kasutanud.

LepS reguleerib lepitusmenetlust tsiviilasjades (LepS § 1). Lepitusmenetlus on poolte vabatahtlikkusel põhinev tegevus, mille käigus erapooletu isik (lepitaja) toetab lepitusosaliste suhtlust eesmärgiga aidata neil leida vaidlusküsimusele lahendus. Lepitaja võib lepituse asjaolude ja lepitusmenetluse kulgemise põhjal esitada pooltele omapoolse lahendusettepaneku (LepS § 1 lg 2). Lepitajaks võib olla iga kokku lepitud füüsiline isik (mh võib lepitaja tegutseda juriidilise isiku kaudu, olles sellega töö- või muus lepingulises suhtes), samuti vandeadvokaat või notar või seaduses ettenähtud riigi või kohaliku omavalitsuse lepitusorgan (LepS § 2). Lepitaja peab olema sõltumatu ning lepitusosaliste suhtes erapooletu (LepS § 3 lg 1). Lepitusmenetlus on konfidentsiaalne (LepS § 4). Lepitusmenetlust alustades tuleb lepitajal selgitada lepitusosalistele lepitusmenetluse olemust ja õiguslikke tagajärgi ning lepitaja tasustamisega seonduvat (LepS § 7). Lepitamise eest võib võtta tasu (LepS § 9) ning lepitusmenetluse aluseks on poolte kokkulepe (LepS § 11 lg 1). Menetlus lõpeb poolte kokkuleppele jõudmisega või menetluse katkestamisega, kui kokkuleppele ei jõuta (LepS § 11 lg-d 2-5). Lepitaja vahendusel saavutatud kokkulepe dokumenteeritakse (LepS § 13) ja selle saab kohtu vahendusel tunnistada täitedokumendiks (LepS § 14 lg-d 1 ja 2, TMS § 2 lg 1 p 24). Vandeadvokaadi või notari vahendusel sõlmitud kokkuleppe võib täidetavaks tunnistada notar (LepS § 14 lg 3). Lepitusmenetluse ajaks aegumine peatub (LepS § 15).

Lepitamist lepitusorgani vahendusel reguleeritakse täiendavalt LepS §-des 19-29. Erinevalt muudest lepitajatest on lepitusorgani kinnitatud kokkulepe pooltele täitmiseks kohustuslik. Kokkulepe täidetakse 30 päeva jooksul kokkuleppe ärakirja edastamise päevale järgnevast päevast arvates, kui kokkuleppes ei ole määratud teist tähtaega (LepS § 28 lg 1). Seejärel võib esitada kokkuleppe

[311] Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Amet. Mustas nimekirjas olevad ettevõtted. https://jvis.ttja.ee/modules/tarbijavaidluskomisjoni-otsused/mustnimekiri.

kohtutäiturile täitmiseks, st tegu on täitedokumendiga (LepS § 28 lg 2, TMS § 2 lg 1 p 25). Lepitusorgani kinnitatud kokkulepet saab kohtus vaidlustada LepS §-s 29 sätestatud tingimustel.

15.1.3. Järeldused ja ettepanekud

Tarbijakrediidivaidluste lahendamiseks on ette nähtud nimetatud vaidluste kohtuvälise lahendamise kord. Tarbijakrediidivaidlusi võib lahendada nii tarbijavaidluste komisjoni kui ka lepitajate vahendusel.

Tarbijavaidluste komisjoni puhul on menetluskord sarnane kohtule. Tarbijavaidluste komisjon on formaalselt pädev lahendama tarbijakrediidivaidlusi, kuid küsitav on viidatud komisjoni sisuline pädevus. Tarbijavaidluste komisjoni lahendil ei ole poolte jaoks siduvat õigusjõudu ning nimetatud lahend ei ole täitedokument. Seetõttu puudub tarbijavaidluste komisjoni lahenditel analüüsi autorite hinnangul efektiivne toime (mh kokkulepete kinnitamisel). See on ilmselt ka põhjus, miks TTJA veebilehel asuvast andmebaasist ei nähtunud esmaotsinguna tarbijakrediiti puudutavaid tarbijavaidluste komisjoni lahendeid. Lisaks võib tarbijavaidluste komisjoni tarbijakrediiti puudutavate lahendite vähesus (puudumine) viidata tarbijate vähesele teadlikkusele tarbijakrediidivaidluste kohtuvälise lahendamise võimalusest. Kui anda tarbijavaidluste komisjoni lahenditele poolte jaoks siduv õigusjõud (sarnaselt nt töövaidluskomisjoniga), ei oleks tegemist enam tarbijakrediidivaidluse kohtuvälise lahendamisega lepituspõhimõttel ning tegemist võiks olla ka Eesti Vabariigi põhiseadusest tuleneva nõude, et õigust mõistab kohus, rikkumisega.

Lisaks, kuigi TTJA-l on tarbija nõusolekul õigus pöörduda tarbija esindajana tarbijavaidluste komisjonis lahendatud vaidluse läbivaatamiseks maakohtusse, kui kaupleja ei ole järginud komisjoni tehtud otsust ja vaidlus on oluline seaduse või muu õigusakti kohaldamise või tarbijate kollektiivse huvi seisukohalt, ei nähtunud kohtute infosüsteemist, et TTJA oleks kunagi nimetatud võimalust kasutanud.

Kuigi LepS kohaselt võib lepitajaks olla ka riigi või kohaliku omavalitsuse lepitusorgan, siis vastava pädevusega lepitusasutusi Eestis ei ole. FI-l on üksnes järelevalve ja karistamise pädevus. Analüüsi autorite hinnangul tuleks luua (nt FI juurde) lepitusmenetlusega tegelev sõltumatu ja lepitusmenetluse osaliste suhtes erapooletu lepitusorgan, mis tegeleb tarbijakrediidivaidluste kohtuvälise lahendamisega. Mh peaks nimetatud organil olema kokkulepete täitedokumendina kinnitamise õigus. Loodav lepitusmenetlusega tegelev üksus saaks tarbija makseraskuste puhul vahendada poolte huve arvestavate õiglaste ja põhjendatud kokkulepete sõlmimist. Kui tarbijakrediidivaidluste kohtuvälise lahendamisega tegelev lepitusorgan on loodud, tuleks sellest nii tarbijaid, krediidipakkujaid kui ka toetava funktsiooniga osapooli ning krediiditoodete tarbimisest tingitud vaidluste lahendamisega seotud asutusi ja isikuid erinevaid kanaleid kasutades teavitada (mh peaksid viidatud lepitusorgani olemasolule viitama nii FI, TTJA kui ka krediidipakkujad oma veebilehekülgedel). Nimetatud lepitusorgani olemasolust tarbija teavitamine võiks olla tarbija lepingueelse teavitamise osa.

Ettepanek:

- **luua lepitusmenetlusega tegelev sõltumatu ja lepitusmenetluse osaliste suhtes erapooletu üksus, mis tegeleks tarbijakrediidivaidluste kohtuvälise lahendamisega lepitusorgani põhimõttel; mh peaks nimetatud organil olema kokkulepete täitedokumendina kinnitamise õigus.**

15.2. Tarbijakrediidivaidluste lahendamine kohtus

15.2.1. Euroopa Liidu õigus

EL õiguses reguleeritakse tarbijakrediidivaidluste kohtus lahendamise erinevaid aspekte koos muude tsiviilasjadega.

Kohtu pädevuse välistamine või piiramine

Direktiivi 93/13/EMÜ lisa p 1 lit q järgi on tarbijalepingus ebaõiglane (ja seega keelatud) tingimus, mille eesmärk või tagajärg on jätta tarbija ilma õigusest võtta õiguslikke meetmeid või kasutada mis tahes muud õiguskaitsevahendit või tarbija kõnealust õigust piirata. Eelkõige nõudes, et tarbija kasutaks vaidluste lahendamiseks üksnes arbitraažimenetlust, mida õigusnormidega ei reguleerita. Lisaks on tarbijalepingus ebaõiglane (ja seega keelatud) tingimus, mille eesmärk või tagajärg on lubamatult piirata tarbijale kättesaadavaid tõendeid või panna tarbijale tõendamiskohustus, mis kohaldatava seaduse alusel peaks olema teise lepingupoole ülesanne.

Euroopa Kohus on pidanud oluliseks, et kohus saaks õigust ise kohaldada (vaatamata tarbija vastuväite puudumisele) isegi formaliseeritud menetluses. Direktiivi 93/13/EMÜ tuleb tõlgendada nii, et sellega on vastuolus liikmesriigi õigusnormid, mis ei võimalda kohtul, kellele on esitatud (maksekäsu) nõue, hinnata omal algatusel, in *limine litis* ega menetluse üheski muus staadiumis (ehkki talle on teada kõik vajalikud õiguslikud ja faktilised asjaolud) ettevõtja ja tarbija vahel sõlmitud lepingus sisalduva viivitusintressi tingimuse ebaõiglast laadi, kui tarbija ei ole sellist vastuväidet esitanud[312].

Eraldi menetlused väikenõuete sissenõudmiseks ja maksekäsumenetlus

EL tasandil on määrustega eraldi reguleeritud menetlused väiksemate nõuete sissenõudmiseks.

EL määruse 861/2007 art 2 lg 1 lubab määruse alusel kohtumenetlust (ka Eestis) läbi viia piiriüleste juhtumite puhul tsiviil- ja kaubandusasjades, kui nõude väärtus ilma nõude intresside, kulude ja muude kõrvalnõueteta ei ületa 5000 eurot ajal, mil nõudevorm pädeva kohtu poolt vastu võetakse. Menetlus on formularipõhine, st formular on nii kohtusse pöördumiseks (art 4 lg 1), kohtupoolseks pöördumiseks (art 5 lg 2) kui ka avaldusele vastamiseks (art 5 lg 3). Menetlus on kirjalik, kui pooled istungit ei taotle ja kohus seda vajalikuks ei pea (art 5 lg 1). Avaldusele vastamiseks on aega 30 päeva (art 5 lg 3). Kohus otsustab 30 päeva jooksul vastuse saamisest edasise menetluse ning teeb otsuse omakorda 30 päeva möödumisel kohtuistungist või kogu vajaliku teabe saamisest (art 7 lg-d 1 ja 2). Vastuse puudumisel teeb kohus sisulise otsuse ilma selleta (art 7 lg 3), st tagaseljaotsust Eesti õiguse tähenduses ei tehta. Istung võib toimuda video või muul kaugteel (art 8). Tõendite kogumine on kohtu otsustada (art 9). Professionaalne esindaja poolele menetluseks vajalik ei ole (art 10), pooltele tuleb formularide täitmisel tagada aga praktiline abi (art 11). Kohus ei kohusta pooli andma nõudele õiguslikku hinnangut, teavitab vajadusel neid menetlusküsimustest ning püüab võimalusel edendada poolte kokkuleppe saavutamist (art 12). Menetluse kulud kannab kaotaja, kuid kohus ei mõista võitnud poole kasuks välja kulusid, mis on tehtud vajaduseta või on nõuet arvestades ebaproportsionaalsed (art 16). Kaebeõiguse tagamine on liikmesriigi otsustada (art 17). Art 18 annab võimaluse otsus üle vaadata formaalsetel põhjustel, mh kui järgitud ei ole kättetoimetamise reegleid

[312] Euroopa Kohtu otsus, 14. juuni 2012, kohtuasi C 618/10, *Banco Español de Crédito SA vs Joaquín Calderón Camino*.

või vastaspoolt takistasid vastamisel erakorralised asjaolud. Kohtuotsus on täidetav vaatamata võimalikule edasikaebamisele (art 15 lg 1), st (tagatiseta) viivitamata täidetav.

EL määruse 1896/2006 alusel võib algatada piiriülese kindla summa (kusjuures maksimumsummat ei ole) maksmisele suunatud sissenõutava rahalise nõude puhul Euroopa maksekäsumenetluse (art-d 2 ja 4). Avaldus tuleb esitada formularil (art 7) ning see lükatakse tagasi, kui täidetud ei ole menetluse formaalsed tingimused või kui nõue on selgelt põhjendamatu (art 11 lg 1). Kui menetluse eeldused on täidetud, teeb kohus maksekäsu, millele saab vastaspool esitada vastuväite (art 12). Maksekäsk tuleb formaliseeritud viisil kätte toimetada (art-d 13-15). Vastaspool peab maksekäsule reageerima 30 päeva jooksul formulariga vastates ning ta ei pea oma vastuväiteid põhjendama. Maksekäsumenetluses ei ole advokaadi või muu õigusnõustaja esindus kohustuslik (art 24). Vastuväite esitamisel jätkub menetlus üldises tsiviilkohtumenetluses (art 17). Vastuväite tähtaegse esitamata jätmise korral tunnistab kohus maksekäsu tüüpvormiga täidetavaks (art 18 lg 1). Maksekäsku võib vaidlustada, kui määruses sätestatud nõudeid arvesse võttes anti maksekäsk välja selgelt valesti või muudel erandlikel asjaoludel (art 20 lg 2). Euroopa maksekäsumenetluse kohtukulud ja tavalise tsiviilkohtumenetluse kohtukulud, mis tulenevad maksekäsu suhtes vastuväite esitamisest liikmesriigis, ei tohi kokku ületada liikmesriigi sellise tavalise tsiviilkohtumenetluse kohtukulusid, millele ei eelne Euroopa maksekäsumenetlust (art 25 lg 1).

Tarbijate kollektiivhagid

Direktiivi 2020/1828 kohaselt peab kõikides liikmesriikides olema kättesaadav esindushagi instituut, mille eesmärk on kaitsta tarbijate kollektiivseid huve. Samuti peavad liikmesriigid samal ajal sätestama asjakohased kaitsemeetmed, et hoida ära kohtuvaidluse kuritarvitamist (art 1). Tarbijate kollektiivsed huvid on tarbijate üldised huvid ning eelkõige õiguskaitsemeetmete kohaldamise eesmärgil tarbijate rühma huvid (art 3 p 3). Esindushagi on hagi tarbijate kollektiivsete huvide kaitsmiseks, mille on hagejana tarbijate asemel esitanud pädev üksus ning mille eesmärk on ettekirjutuse, õiguskaitsemeetme või mõlema taotlemine (art 3 p 5). Direktiivi 2020/1828 lisa i järgi on selle rakendusalasse hõlmatud järgmised direktiivid 2008/48/EÜ, 2014/17/EL, 93/13/EMÜ, 2006/114/EÜ, 2013/11/EL ja EL määrus 524/2013.

Liikmesriigid määravad üksused (tarbijaorganisatsioonid või avalikud üksused), kes on esindushagide esitamiseks pädevad (art 4). Seejuures peab pädevatel üksustel olema õigus taotleda vähemalt ettekirjutuste ja õiguskaitsemeetmete rakendamist (art 7 lg 4), neil on menetlusosaliste õigused ja kohustused ning esindushagist puudutatud tarbijatel on õigus taotletud meetmetest kasu saada (art 7 lg 6). Ettekirjutusena on art-s 8 nimetatud ajutisi ja lõplikke meetmeid tava, mida saab lugeda tarbija õigusi rikkuvaks, lõpetamiseks või keelamiseks. Õiguskaitsemeetmega nõutakse, et kaupleja pakuks hagist puudutatud tarbijatele eraõiguslikke õiguskaitsevahendeid (hüvitis, parandamine, asendamine, hinnaalandus, lepingu lõpetamine või makstud hinna tagasimaksmine), kuivõrd see on asjakohane ning EL või liikmesriigi õiguses ette nähtud (art 9 lg 1).

Liikmesriigid tagavad, et kui õiguskaitsemeetme saamiseks esitatud esindushagi rahastab kolmas isik ja kui see on liikmesriigi õigusega lubatud, välditakse huvide konflikte ning et rahastamine kolmandate isikute poolt, kellel on majanduslik huvi esindushagi esitamise või tulemuse suhtes, ei suuna esindushagi kõrvale tarbijate kollektiivsete huvide kaitselt (art 10 lg 1). Liikmesriigi kohtu või haldusasutuse lõplikku lahendit tarbijate kollektiivseid huve kahjustavate rikkumiste olemasolu kohta peavad kõik menetlusosalised saama kasutada tõendina seoses kõigi muude esindushagidega riigisisestes kohtutes või haldusasutustes, millega taotletakse õiguskaitsemeetmeid sama kaupleja

vastu sama tava eest kooskõlas tõendite hindamist käsitleva liikmesriigi õigusega (art 15). Ettekirjutuste rikkumise puhul tuleb tagada tõhusate, proportsionaalsete ja hoiatavate meetmete (mh trahvide) kohaldamine (art 19). Direktiiv 2020/1828 tuleb üle võtta 25.12.2022 ja meetmeid kohaldada alates 25.12.2023 (art 24).

Piiriülene kohtualluvus

Piiriülestes kohtuvaidlustes määratakse kohtualluvus EL Brüssel I *bis* määruse 1215/2012 järgi. Tarbijakrediidivaidlustes (art 17 lg 1 lit b) võib tarbija art 18 lg 1 järgi algatada menetluse teise lepingupoole vastu selle liikmesriigi kohtutes, kus on nimetatud poole alaline elukoht, või ka selle paiga kohtutes, kus on tarbija enese alaline elukoht. Teine lepingupool võib tarbija vastu menetluse algatada üksnes selle liikmesriigi kohtutes, kus on tarbija alaline elukoht (art 18 lg 2). Kohtualluvuskokkulepe on tarbijaga lubatud üksnes juhul, kui kokkulepe on sõlmitud pärast vaidluse teket, see võimaldab tarbijal algatada menetluse muus kohtus või mille on sõlminud tarbija ja teine lepingupool, kelle mõlema alaline või peamine elukoht oli kokkuleppe sõlmimise ajal samas liikmesriigis, ning mille kohaselt on asja lahendamiseks pädevad kõnealuse liikmesriigi kohtud, tingimusel, et selline kokkulepe ei ole vastuolus asjaomase liikmesriigi õigusega (art 19). Hüpoteegist kui asjaõigusest tingitud kohtuvaidlused alluvad kinnisasja asukohamaa kohtutele (art 24 p 1).

Kohtulahendite vastastikku tunnustamine ja täitmine

EL liikmesriikide kohtulahendite osas kehtib nende vastastikku tunnustamise ja täitmise põhimõte. Praktikas olulisim regulatsioon on EL Brüssel I *bis* määrus. Liikmesriigis tehtud kohtuotsust tunnustatakse teistes liikmesriikides ühegi erimenetluseta (art 36) ning liikmesriigis tehtud kohtuotsus, mis on selles liikmesriigis täidetav, on täidetav ka teistes liikmesriikides, ilma et oleks nõutav otsuse täidetavaks tunnistamine (art 39). Art 45 annab siiski huvitatud poolele õiguse taotleda kohtuotsuse tunnustamisest keeldumist, kui kohtuotsuse tunnustamine on selgelt vastuolus taotluse saanud liikmesriigi avaliku korraga (*ordre public*). Huvitatud poolel on õigus taotleda kohtuotsuse tunnustamisest keeldumist ka olukorras, kus kohtuotsus on tehtud tagaselja ning kostjale ei toimetatud menetluse algatamist käsitlevat dokumenti või võrdväärset dokumenti kätte piisavalt aegsasti ja sellisel viisil, et ta oleks saanud end kaitsta. Välja arvatud juhul, kui kostja ei algatanud kohtuotsuse vaidlustamise menetlust, kui tal oli selleks võimalus. Lisaks on huvitatud poolel õigus taotleda kohtuotsuse tunnustamisest keeldumist, kui kohtuotsus on vastuolus kohtuotsusega, mis on tehtud samade poolte vahel taotluse saanud liikmesriigis või teises liikmesriigis, või kolmandas riigis tehtud varasema otsusega. Lisaks on võimalik taotleda täitmisest keeldumist (art 46).

Lisaks reguleerib vaidlustamata täitedokumentide tunnustamist ja täitmist ka EL täitekorralduse määrus 805/2004, mille vajalikkus on pärast Bürssel I *bis* määrust küsitav. Euroopa täitekorraldusena saab kinnitada mh lahendid, mis põhinevad omaksvõtul, võlgniku poolt nõudele vastuväite esitamata jätmisel või kohtuistungile mitteilmumisel, samuti kui võlgnik on nõusolekut väljendanud nn ametlikus juriidilises dokumendis (eelkõige kohese sundtäitmise kokkulepe; art-d 3 ja 4). Kohtuotsust, mis on päritoluliikmesriigis kinnitatud Euroopa täitekorraldusena, tunnustatakse ja pööratakse täitmisele teistes liikmesriikides täitmisotsuse vajaduseta ning võimaluseta esitada selle tunnustamisele vastuväiteid (art-d 5, 20, 24, 25). Art 6 sätestab otsuste Euroopa täitekorraldusena kinnitamise nõuded. Euroopa täitekorraldus antakse välja tüüpvormil (art 9). Täitedokumendi võib Euroopa täitekorraldusena kinnitada üksnes siis, kui menetlus, milles see anti, vastab määruse miinimumnõuetele (art 12), eelkõige hagi kättetoimetamise osas (art-d 13-19). Art 21 võimaldab

võlgniku taotluse alusel täitmisele pööramisest keelduda, kui Euroopa täitekorraldusena kinnitatud kohtuotsus on vastuolus liikmesriigis või kolmandas riigis vastu võetud varasema otsusega.

Sarnaselt tunnustatakse ja täidetakse EL väiksemate kohtuvaidluste menetluse määruse 861/2007 art 20 järgi ühes liikmesriigis Euroopa väiksemate kohtuvaidluste menetluse raames tehtud kohtuotsust teises liikmesriigis täidetavaks tunnistamise määruse tegemise kohustuseta ning võimaluseta tunnustamist vaidlustada. Samamoodi tunnustatakse ja täidetakse Euroopa maksekäske EL määruse 1896/2006 art 21 järgi.

15.2.2. Eesti õigus

Tsiviilkohtumenetlust reguleeritakse põhiosas TsMS-s. Erimenetlust TsMS-s tarbijakrediidist tulenevate vaidluste lahendamiseks ei ole, samas on paljudel sätetel selles kontekstis tähendus. Tsiviilkohtumenetluses võidakse tarbijakrediidivaidlusi lahendada üldises hagimenetluses, lihtmenetluses või maksekäsu kiirmenetluses. Vahekohtumenetluses tarbijakrediidist tulenevaid vaidlusi lahendada ei saa, kuna sellekohane vahekohtu kokkulepe on tühine (TsMS § 718 lg 2 p 3). VÕS § 42 lg 3 p 10 järgi loetakse ebamõistlikult kahjustavaks ja seega tühiseks tüüptingimus, millega võetakse teiselt lepingupoolelt võimalus kaitsta oma õigusi kohtus või raskendatakse ebamõistlikult selle võimaluse kasutamist. Lisaks loetakse VÕS § 42 lg 3 p 11 kohaselt ebamõistlikult kahjustavaks ja seega tühiseks tüüptingimus, millega piiratakse ebamõistlikult teise lepingupoole õigust kasutada tõendeid või pannakse talle tõendamiskohustus, mis seaduse kohaselt lasub tingimuse kasutajal.

Üldiselt

Tsiviilkohtumenetluses peab ka tarbija nõrgema poolena arvestama üldjuhul järgmiste tema aktiivset osalust menetluses eeldavate põhimõtetega:

- tarbija saab oma õigusi aktiivselt kaitsta vaid siis, kui ta ise pöördub kohtusse enda huvide kaitseks (TsMS § 3 lg 1, § 4 lg 1);
- pooled määravad menetluseseme ning otsustavad taotluste ja kaebuste esitamise (mh hagist loobumise või hagi õigeksvõtu) või kompromissi sõlmimise (TsMS § 4 lg-d 2 ja 3);
- hageja määrab nõude aluseks olevad asjaolud ja tõendid, kohus ei tohi asjaoludest väljuda ega ise asjaolusid ja tõendeid koguda (TsMS § 5 lg-d 1, 2, lg 3 ls 2, § 436 lg 4);
- pooltel on võrdne võimalus oma nõudeid põhjendada ning vastaspoole väidetele ja tõenditele vastu vaielda (TsMS § 5 lg 2).

Hagimenetluse võistlevusele vastandub teatud mõttes kohtu õiguse kohaldamise kohustus, st kohus kohaldab õigust ise (*iura novit curia*), sõltumata poolte väidetest (TsMS § 436 lg 7, § 438 lg 1). Pooled võistlevad asjaolude ja tõendite kontekstis, mitte õiguse kohaldamises. Seega peab kohus ka omal algatusel arvestama seaduse imperatiivsete sätete ja tehingu tühisuse alustega. Kohtul on kogu menetluse ajal kontsentreerimiskohustus ja aktiivne selgitamiskohustus, mille sisuks on esmalt tagada hageja nõude ja selle aluseks olevate asjaolude selgus ja arusaadavus nii kostjale kui ka kohtule. Lisaks on kohtul õiguse selgitamise kohustus ja õigusega üllatamise keeld (TsMS § 436 lg 4). Mh on kohtu kohustuseks nõude alternatiivsete alusnormide, nõude eelduste ja tõendamiskoormise jaotuse selgitamine (TsMS § 348 lg 1, § 351 lg 1). Riigikohus on korduvalt märkinud, et tarbijakrediidilepingut puudutavates vaidlustes tuleb kohtutel eriti tähelepanelikult kontrollida seadusest tulenevate nõuete täitmist, mille võimalikele rikkumistele on pool viidanud[313].

[313] RKTKm 3-2-1-170-13, p 12; RKTKo 2-17-7502, p 13.

Kohus tagab poolele võimaluse vastaspoole taotlustele ja faktilistele väidetele vastata (TsMS § 328 lg 2), mh tuleb kostjale anda võimalus hagile vastata (TsMS § 393 lg 1). Selleks on seaduses formaliseeritud range kättetoimetamise kord, mis peaks tagama maksimaalse võimaluse kohtumenetlusest teada saada, kui inimene ise menetlusest kõrvale ei hoia.

Menetlusosalise avaldused asja puudutavate faktiliste asjaolude kohta peavad olema tõesed (TsMS § 328 lg 1). Riigikohus on märkinud, et teadvalt valeandmetel põhineva maksekäsu kiirmenetluse avalduse esitamisega võib kaasneda kriminaalvastutus. Lisaks võib sellise lahendiga teisele isikule kahju tekitamist pidada mh heade kommete vastase tahtliku käitumisega kahju tekitamiseks (VÕS § 1045 lg 1 p 8)[314].

Krediidiandja võib tarbijakrediidilepingust tuleneva hagi esitada tarbija elukoha (TsMS § 79 lg 1) või lepingu täitmise koha järgi (TsMS § 89 lg 1). Kohtualluvuse kokkulepe on tarbijaga lubatud sõlmida üksnes pärast vaidluse tekkimist või juhuks, kui tarbija asub pärast kokkuleppe sõlmimist elama välisriiki või kui tema elukoht ei ole hagi esitamise ajal teada (TsMS § 104 lg-d 1 ja 3). Samuti peab tarbija arvestama, et maakohus võib asja kohtualluvuse järgi lahendada nii rahvusvaheliselt kui ka Eesti kohtute seas, kui ta vastab hagile ega vaidlusta vastuses kohtualluvust. Samuti juhul, kui tarbija ei vasta hagile, kuid osaleb kohtuistungil kohtualluvust vaidlustamata (TsMS § 105).

Tarbija peab arvestama ka seda, et kui ta kostjana hagiavaldusele tähtaegselt ei vasta või kohtuistungile ei ilmu, võib kohus teha tagaseljaotsuse, lugedes hageja esitatud asjaolud kostja poolt omaksvõetuks. Siiski peab kohus ka siis kohaldama õigust ise ja arvestama mh imperatiivseid seaduse piiranguid ja tehingu tühisuse aluseid (TsMS § 407 lg 1, § 413 lg 1). Tagaseljaotsuse peale saab kostja esitada kaja (TsMS § 415).

Asi tuleb maakohtus lahendada suulises menetluses kohtuistungil, v. a kui pooled on nõus kirjaliku menetlusega (TsMS § 403 lg 1) või kui hagihind ei ületa summat, mis arvestatuna põhinõudelt vastab 4500 eurole ja koos kõrvalnõuetega 8000 eurole (TsMS § 404 lg 1). Kui hagihind ei ületa põhinõudelt arvestatuna 3500 eurot ja koos kõrvalnõuetega 7000 eurot, võib kohus TsMS § 405 lg-te 1 ja 2 järgi asja lahendada kohtu õiglase äranägemise kohaselt lihtsustatud korras (lihtmenetluses). Kohtul tuleb järgida üksnes TsMS-s sätestatud üldisi menetluspõhimõtteid ning tagada menetlusosaliste põhiõiguste ja -vabaduste ning oluliste menetlusõiguste järgimine ning kuulata menetlusosaline tema taotlusel ära (ka kohtuistungita). Mh võib kohus lihtmenetluses tähtaegasid lühendada, lugeda tõendiks poole vandeta seletuse ja koguda ise tõendeid.

Kohtul on aktiivne lepitamiskohustus (TsMS § 4 lg 4), st kohustus üritada pooli viia kompromissi sõlmimiseni. Seejuures peab kohus arvestama seaduse sätteid ega või tarbijat eksitades kallutada teda sõlmima kompromissi seaduses tagatust halvematel tingimustel. Tulenevalt VÕS § 403 lg-st 5 kohalduvad ka kohtuliku kompromissi korras sõlmitud tarbijakrediidilepingutele põhiosas tarbijakrediidi sätted, v. a tarbija kohese taganemisõiguse osas.

Hagimenetluse kulud kannab pool, kelle kahjuks otsus tehti (TsMS § 162). Esindajakulud hüvitatakse vastaspoole poolt põhjendatud ja vajalikus ulatuses (TsMS § 175 lg 1). TsMS § 162 lg 4 järgi võib kohus jätta kulud ka poolte endi kanda, kui vastaspoole kulude väljamõistmine poolelt, kelle kahjuks otsus tehti, oleks tema suhtes äärmiselt ebaõiglane või ebamõistlik.

[314] RKTKm 3-2-2-2-14, p 13.

Tarbija saab maakohtus ja ringkonnakohtus osaleda menetluses ise, esindajata. Samas võib ta taotleda ka riigipoolset menetlusabi menetluskulude kandmiseks, olgu riigilõivust täieliku või osalise vabastamise või ka riigi õigusabi näol (TsMS § 180). Eelduseks on TsMS § 181 lg 1 järgi, et menetlusabi taotleja ei suuda oma majandusliku seisundi tõttu menetluskulusid tasuda või suudab neid tasuda üksnes osaliselt või osamaksetena ja on piisav alus eeldada, et kavandatav menetluses osalemine on edukas. Menetlusabi saamisel tuleb siiski vaidluse kaotamise korral kanda vastaspoole menetluskulud ja põhimõtteliselt hüvitada riigile ka menetlusabi kulud. Kohus võib mõjuval põhjusel tarbija sellest kohustusest vabastada või näha ette riigile menetlusabi kulude hüvitamise osamaksete tasumisena (TsMS § 190 lg 7).

Tarbija vastu esitatud nõude puhul tuleb arvestada, et hagi võidakse krediidiandja taotlusel tarbija makseraskuste puhul ka tagada, tüüpiliselt kohtuliku hüpoteegiga tarbija kinnistule või pangakonto (ja/või sissetuleku) arestimisega (TsMS § 377 lg 1, § 378 lg 1 p-d 1 ja 2, §-d 388 ja 389). Kui esimesel viisil hagi tagamine ei takista kostjat kinnistut käsutamast ja võimalik on see ka müüa ning tagatis saadud rahaga asendada (TsMS § 385), siis kontoarest võib igapäevase majandamise kostja jaoks raskeks teha. Selliselt hagi tagamiseks peab krediidiandja andma tagatise vähemalt 5% nõudesummalt (TsMS § 383). See ei pruugi aga katta tarbijale hagi tagamisest tekkivat kahju, mille hüvitamiseks tal on hagi rahuldamata jätmise korral õigus (TsMS § 391). Seejuures ei saa kohus kontot ise arestida, vaid see peab TsMS § 389 lg 6 järgi toimuma kohtutäituri kaudu. Nimetatu võib kulusid juurde tekitada. Arestimise piirangute ja tagajärgede kohta vt lähemalt täitemenetluse teemat.

Üldjuhul saab maakohtu lõpplahendi peale kaevata edasi ringkonnakohtusse ja ringkonnakohtu lahendi peale Riigikohtusse. Apellatsioonimenetlus ei tähenda siiski asja tervikuna taasavamist. Ringkonnakohus kontrollib maakohtu otsust vaidlustatud ulatuses ning uute asjaolude ja tõendite esitamine on piiratud (TsMS §-d 651 ja 652). Siiski on kostjal õigus taotleda nt aegumise kohaldamist esmakordselt ka ringkonnakohtus (TsMS § 651 lg 2).

Maksekäsu kiirmenetlus

Maksekäsu kiirmenetlus on alternatiivina hagiavaldusele formaliseeritud (formularipõhine, osalt automatiseeritud) kohtunikuabide juhitud menetlus väiksemate rahaliste nõuete sissenõudmiseks (TsMS § 481 lg 1, § 489^2). Tarbijakrediidist tulenevad nõuded tarbija vastu pannakse tihti maksma selles menetluses. TsMS § 481 kohaselt saab maksekäsu kiirmenetluses panna maksma vaid sissenõutavaid nõudeid (v. a tulevane viivis; lg 2 p 1) nõuete kogusummas mitte üle 8000 euro (lg 2^2). Seejuures ei saa kõrvalnõudeid panna maksma põhinõudest suuremas ulatuses (lg 2^1). Liigkasuvõtjalike nõuete piiramiseks ei kohaldata maksekäsu kiirmenetlust tarbijalepingust tuleneva nõude suhtes, kui tarbija poolt tasumisele kuuluva krediidi kulukuse määr ületab VÕS § 406^2 lg-s 1 sätestatud krediidi kulukuse määra ülempiiri või kui tarbijaga kokkulepitud viivisemäär ületab kolmekordset VÕS § 113 lg 1 ls-s 2 sätestatud viivisemäära (TsMS § 481 lg 2^3).

Kui kohus maksekäsu kiirmenetluse avalduse rahuldab, teeb ta määrusega makseettepaneku ja toimetab selle võlgnikule kätte (seda ei tohi füüsilise isiku puhul teha avaliku kättetoimetamisega; TsMS § 484 lg-d 1 ja 3). Maksekäsu kiirmenetluses hüvitatakse avaldajale vaid riigilõiv ja lisaks 20 eurot menetluskulude katteks (TsMS § 484^2). Võlgnik ei pea vastuväidet põhjendama (VÕS § 485 lg 2) ning vastuväite esitamise korral liigub asi lahendamiseks hagimenetlusse (TsMS § 486). Kui võlgnik ei ole makseettepanekus nimetatud summat tasunud ega makseettepanekule õigeaegselt vastuväidet esitanud, teeb kohus määrusena maksekäsu summa sissenõudmise kohta (TsMS § 489

lg 1). TsMS § 489 lg 2[1] võimaldab kohtul kinnitada poolte kokkuleppel maksegraafiku, millele ei kehti mh kompromissi kinnitamise sätted. Maksekäsk kuulub viivitamata täitmisele, sõltumata maksekäsu kättetoimetamisest võlgnikule (TsMS § 489 lg 7).

TsMS § 489[1] võimaldab maksekäsu peale esitada ka määruskaebuse (Riigikohtule edasi kaevata ei saa). Määruskaebuses võib lisaks formaalsetele vastuväidetele tugineda ka sellele, et nõue, mille sissenõudmiseks maksekäsu kiirmenetlus läbi viidi, on selgelt põhjendamatu (lg 2 p 3)[315].

Tarbijate kollektiivsete huvide kaitse

Lisaks tarbija individuaalsele õiguskaitsele näeb VÕS § 420 abstraktse viitena ette, et seaduses sätestatud isik või asutus võib seadusega sätestatud korras nõuda tarbijakrediidi sätteid rikkunud krediidiandjalt ja -vahendajalt rikkumise lõpetamist ja rikkumisest hoidumist. TKS § 65 lg 3 järgi tähendab see TTJA õigust esitada hagi. Nagu eespool märgitud, ei ole TTJA kohtute infosüsteemi kohaselt nimetatud võimalust kunagi kasutanud. Samas VÕS § 45 annab ebamõistlikult kahjustavate tüüptingimuste kasutamise lõpetamise nõude mh tarbijakaitselise eesmärgiga MTÜ-dele. Edaspidi peaks saama tarbija tarbijakrediidist tulenevaid õigusi kaitsta kohtus ka tarbijaorganisatsioon kollektiivse esindushagina, kui Eesti harmoneerib EL direktiivi 2020/1828.

TKS § 64 lg 1 lubab TTJA-l teha ettekirjutusi ja pöörduda hagiga riigi nimel kohtusse tarbijate kollektiivseid huve kahjustava tegevuse lõpetamiseks ja sellisest tegevusest hoidumisest kohustamiseks. Kollektiivseid huve kahjustavaks tegevuseks on tegu, mis riivab või võib riivata määramata arvu tarbijate ühiseid huve ning mis on vastuolus TKS-is, VÕS-is ja teistes seadustes sätestatuga, eeskätt ebaausa kauplemisvõtte kasutamine või selle kasutamise kavatsus (TKS § 64 lg 2). TKS § 65 loetleb lg-tes 1 ja 2 VÕS-i tarbijakrediidi sätteid, mille rikkumise lõpetamist ja edasisest rikkumisest hoidumist TTJA võib ettekirjutusega nõuda. TKS § 66 sätestab erisused tarbijate kollektiivseid huve kahjustava piiriülese tegevuse lõpetamiseks.

15.2.3. Järeldused ja ettepanekud

Analüüsi autorite hinnangul ei vaja kohtumenetlus tarbija tarbijakrediidist tulenevate õiguste kaitseks rohkem ümberkujundamist, arvestades poolte võrdse kohtlemise ja põhiõiguste kaitse tagamise vajadust ning menetluse võistlevat olemust.

Peamised probleemkohad tarbija õiguste kaitsmise kontekstis on järgmised:

- tarbijate vähene teadlikkus ja huvi puudumine oma õiguste ja kohustuste kontekstis, probleemide eiramine makseraskustesse sattumisel (mh jättes hagidele ja makseettepanekutele reageerimata, põhjustades sellega sisulise menetluseta tarbija kahjuks lahendi tegemise);
- tarbijakrediidi regulatsiooni keerukus, mis koostoimes kohtu ajasurve ja vajadusega hinnata krediidiandja esitatud kohati keerulisi võlaarvestusi, võib tuua kaasa selle, et kohus ei kontrolli omal algatusel seaduse imperatiivseid sätteid;
- tarbijate huvide kollektiivseks kaitseks mõeldud mehhanismid ei ole praktikas tõhusad – kohtute infosüsteemist ei nähtunud, et TTJA oleks nimetatud eesmärgil kohtusse pöördunud;
- krediidiandjate tõekohustuse rikkumisega kaasnev kriminaalvastutus ja muud sanktsioonid ei ole praktikas realiseerunud, nimetatu võib tekitada karistamatuse tunnet.

Tänase menetluse loogika järgi peab tarbija, kelle vastu krediidiandja kohtusse pöördub, suutma kohtumenetlusele õigel ajal reageerida ja esitada oma põhiväited ja neid tõendavad tõendid.

[315] RKTKm 3-2-1-165-16, p-d 14.3-14.6.

Tarbijakrediidiga seotud vaidlustes on seaduse järgi tüüpilised vastuväited, mis võiksid krediidiandja nõude rahuldamist (selle ulatust) muuta, mh järgmised: krediidilepingujärgne intress ja muud kulud on lubamatult kõrged, lepingus on valesti (liigmadalalt) esitatud andmed krediidi kulukuse määra kohta, krediidi andmisel rikuti vastutustundliku laenamise põhimõtet, kõrvalnõudeid on arvestatud lubamatult (mh liigkõrge viivisemäär), n. ö kompromisskokkulepete, maksegraafikute või refinantseerimise kokkulepete puhul ei ole arvestatud tarbijakrediidi sätteid, mh on võlgasid kapitaliseerides „peidetult" viivist arvestatud intressilt. Mõningaid aspekte saab kohus asja lahendades ise arvestada, osade jaoks on vaja teavet, arvestusi ning taotlust ka tarbijalt (nt aegumise kohaldamiseks või viivise vähendamiseks).

Tarbijat kaitsevad menetluses põhiliselt järgmised mehhanismid:

- tarbijate seadusjärgseid õigusi ei saa kokkuleppel kitsendada ega piirata;
- keelatud on vahekohtukokkulepe tarbijakrediidist tulenevate vaidluste puhuks;
- tarbija vastu saab reeglina nõudeid esitada ainult tema elukoha järgsesse kohtusse, piiratud on kohtualluvuskokkulepped;
- tarbijale on üldjuhul tagatud võimalus krediidiandja avaldusele, taotlustele ja seisukohtadele vastata, mh rangete kättetoimetamisstandardite tõttu;
- kohus peab kohaldama õigust ise, mh hindama lepingute kehtivust, krediidiandja arvestuste seadusele vastavust, seda ka tagaseljaotsuse tegemise puhul, kaja esitamine ei ole keerukas;
- kohus peab selgitama tarbijale menetluses õiguslikku olukorda, lubatavaid väiteid ja tõendamiskoormist;
- pooltele kehtib tõekohustus, rikkuja saab võtta kriminaalvastutusele või esitada tema vastu tsiviilõiguslikke nõudeid;
- vähemalt suuremate nõuete puhul tuleb asja arutada suuliselt kohtuistungil, lihtmenetluses aitab tarbija õigusi ja huve kaitsta kohtu osaline uurimiskohustus ja õiglusele orienteeritus;
- kohtul on aktiivne lepitamiskohustus, keeluga mitte kinnitada seadusega vastuolus olevaid tarbija huve kahjustavaid kokkuleppeid;
- tarbija ei pea endale võtma esindajat menetluseks, kuid tagatud on riigi õigusabi;
- ka menetluse kaotamise puhul on kohtul õigluse järgi võimalik vastaspoole menetluskulusid tarbijalt mitte välja mõista ja jätta menetlusabikulud riigi kanda;
- tagatud on võimalus ekslikke kohtulahendeid vaidlustada.

Maksekäsu kiirmenetlus on tarbija jaoks, kes jätab maksettepanekule vastuväite esitamata, ebasoodsam kui hagimenetlus. Maksekäsu kiirmenetluses ei kontrollita nõuet ega selle õigsust sisuliselt ega hinnata tõendeid. Lähtutakse avaldaja märgitust ning maksekäsk on viivitamata täidetav. Seaduses on siiski sätestatud järgmised võlgnikku selles menetluses kaitsvad instrumendid:

- sissenõutavad summad on piiratud kogumina;
- kõrvalnõudeid ei saa panna maksma põhinõudest suuremas ulatuses;
- maksekäsu kiirmenetlust ei kohaldata, kui tarbija poolt tasumisele kuuluva krediidi kulukuse määr ületab krediidi kulukuse määra ülempiiri või kui tarbijaga kokkulepitud viivisemäär ületab kolmekordset seadusjärgset viivisemäära;
- tarbijale ei tohi makseettepanekut kätte toimetada avalikult;
- vastuväidet ei pea maksekäsu vältimiseks põhjendama;
- tarbijalt sissenõutavad menetluskulud on piiratud;
- maksekäsu peale kaevates saab nõudele esitada ka sisulisi vastuväiteid.

Samas ei pruugi kõik eespool nimetatud kaitsvad instrumendid töötada, sest summalisi piiranguid ei pruugita järgida nõuete osadeks jagamisel ja „peitmisel". TsMS § 481 lg-s 2^3 sätestatud piiranguid krediidi kulukuse määrale ja viivisele ei saa teadaolevalt efektiivselt automaatselt kontrollida ning maksegraafikutena saab kinnitada kokkuleppeid ebaseadusliku intressi ja nõuete kapitaliseerimisega.

Ettepanekud:

- **kohtumenetluses piirata tagaseljaotsuste tegemise lubatavust tarbijakrediidiasjades, vähemasti olukorras, kus krediidiandja ei ole esitanud selgeid andmeid/kinnitusi kõigi tarbija kaitseks mõeldud VÕS-i sätete järgimise kohta; alternatiivselt lubada tagaseljaotsuseid vaid väiksemate nõuete puhul või võimaldada kaja esitamist ka isiklikult hagi kättesaamisel, sõltumata mõjuvast põhjusest vastamatajätmisel;**
- **lubada maksekäsu kiirmenetluses realiseerida vaid põhivõla- ja maksmata intressinõudeid; muud kõrvalnõuded, võlatunnistused ja algsete maksete kapitaliseerimise kokkulepped jätta hagimenetlusse; alternatiivselt luua tõhus mehhanism krediidi kulukuse määra järgimise ja viivisepiirangute kontrollimiseks;**
- **keelata maksegraafikute kinnitamine maksekäsu kiirmenetluses (kui lubatuks jääb kõrvalnõuete sissenõudmine); alternatiivselt viia need üle hagimenetluse nõuetele kompromissi kinnitamiseks (st tagada tuleb sisuline kontroll);**
- **realiseerida praktikas tarbijakrediidilepingu poolte tõekohustus ja karistada valeandmeid esitanud krediidiandjaid preventiivselt, juhtida politsei ja prokuratuuri tähelepanu vajadusele võidelda sellise kuritegevusega;**
- **tõhustada TTJA tegevust tarbijate kollektiivsete huvide kaitsel (ettekirjutuste tegemine, karistamine, õigus esitada kollektiivseid esindushagisid tarbijakrediidist tulenevate krediidiandja rikkumiste tõkestamiseks);**
- **teavitada tarbijaid tõhusalt vajadusest kohtu kirjadele reageerida ja selle tegemata jätmise negatiivsetest tagajärgedest (teavituskampaania nt kohtu veebilehel, võlgnike infoportaalides, vastamatajätmise tagajärgede väljatoomine kohtu kirjades).**

15.3. Tarbija kaitse täitemenetluses

15.3.1. Euroopa Liidu õigus

EL õigusaktides siseriiklikku täitemenetlust üldiselt ei reguleerita.

Siiski kohustab direktiiv 2014/17/EL kehtestama meetmed, millega julgustatakse krediidiandjaid ilmutama mõistlikku kannatlikkust enne sundtäitmise menetluse algatamist (art 28 lg 1). Kui kinnisasja eest saadav hind mõjutab tarbija võlgnetavat summat, kehtestavad liikmesriigid menetlused või meetmed, mis võimaldaksid saada sundtäitmisele pööratud kinnisasja eest parimat võimalikku hinda (art 28 lg 5 ls 1). Kui pärast sissenõude pööramist kinnisasjale jääb üles võla jääk, tuleb liikmesriikidel tagada, et tarbijate kaitseks võetakse meetmeid, mis hõlbustavad tagasimaksete tegemist (art 28 lg 5 ls 2). Tarbijakrediidi direktiivi ettepanekus on detailsemalt pakutud ette näha, et krediidiandjad kohaldaksid asjakohaseid poliitikapõhimõtteid ja menetlusi selle tagamiseks, et enne täitemenetluse alustamist kasutataks sobivatel juhtudel mõistlikku makseraskuste tõttu restruktureerimist (art 35).

Kontode arestimist piiriüleses täitemenetluses reguleerib pangakontode Euroopa arestimismäärus 655/2014[316]. Siseriiklike arestimismeetmete alternatiivina kehtestatakse liidu menetlus, mis võimaldab võlausaldajal saada pangakonto Euroopa arestimismäärus. Sellega hoitakse ära võlausaldaja nõude hilisema täitmise ohustamine raha ülekandmise või väljavõtmise teel EL määruses 655/2014 kindlaksmääratud summani, mida võlgnik hoiab või mida võlgniku nimel hoitakse liikmesriigis peetaval pangakontol (art 1). Arestimismäärust peab olema võimalik saada nii enne kohtumenetlust, selle ajal kui ka selle täitmise tagamiseks (art 5). EL määrus 655/2014 kehtestab korra arestimismääruse kohtult taotlemiseks (art-d 7jj). Võlgnikku ei teavitata arestimismääruse taotlusest ega kuulata enne arestimismääruse tegemist ära (art 11).

Enne arestimismääruse väljastamist peab võlausaldaja andma võlgnikule hüvitatava kahju (art 13) katteks piisava tagatise (art 12). Art 14 näeb ette korra pangakontode kohta teabe hankimiseks. Arestimismääruse annab kohus määruse järgse vormi kohaselt (art 19). Arestimismääruse tegemisest keeldumist saab võlausaldaja vaidlustada (art 21). Ühes liikmesriigis kooskõlas EL määrusega 655/2014 tehtud arestimismäärust tunnustatakse teistes liikmesriikides ühegi erimenetluse järgimist nõudmata ja täidetakse teises liikmesriigis, ilma et seda oleks vaja täidetavaks tunnistada (art 22). Arestimismääruse täitmine toimub art 24 järgi panga poolt viivitamata, tagades, et seda summat ei kanta üle ega võeta välja arestimismääruses näidatud või kindlaks tehtud kontolt või kontodelt, või kandes selle summa üle arestimiseks mõeldud kontole, kui see on ette nähtud siseriikliku õigusega. Arestimismäärus ja sellega seotud dokumendid toimetatakse võlgnikule art 28 järgi kätte. Täitmise liikmesriigi õiguse alusel mittearestitavaid summasid art 31 lg 1 järgi EL arestimismääruse alusel ei arestita. Art-d 33-37 sätestavad võlgniku ja võlausaldaja võimalused arestimist või aresti täitmist vaidlustada. Kolmanda isiku õigust vaidlustada arestimismäärust või selle täitmist reguleeritakse vastavalt päritoluliikmesriigi ja täitmise liikmesriigi õigusega (art 39).

[316] Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) nr 655/2014, 15. mai 2014, millega luuakse pangakontode Euroopa arestimismääruse menetlus, et hõlbustada võlgade piiriülest sissenõudmist tsiviil- ja kaubandusasjades. – ELT L 189, 27.6.2014, lk 59—92.

15.3.2. Eesti õigus

Üldiselt

Täitemenetlust on põhiosas reguleeritud TMS-s, täituritasud aga KTS-s. Täitemenetlust viivad läbi vabakutselised kohtutäiturid. Tarbijate kaitsega seotud küsimused on asjakohased täitemenetluse erinevates etappides. Mh tõusetuvad järgmised küsimused: mis on täitedokumendiks ning milline on sellest tulenevate nõuete aegumistähtaeg; millises ulatuses, kui kaua ja milliste tagajärgedega on lubatud vabatahtlik täitmine võlgniku poolt; kuidas toimub vara arestimine (eelkõige konto ja sissetulek), realiseerimine ning tulemi jaotamine; millised on täitekulud ja kes neid peab kandma; milliseid õiguskaitsevahendeid saab tarbija kasutada.

Täitedokument

Tarbijakrediidist tulenevad nõuded võivad jõuda kohtutäiturini, kui täitedokumendiks on jõustunud või viivitamata täidetav kohtulahend (mh maksekäsk; TMS § 2 lg 1 p 1), rahalise nõude kohta notariaalselt tõestatud kokkulepe, mille kohaselt on võlgnik pärast nõude sissenõutavaks muutumist andnud nõusoleku alluda kohesele sundtäitmisele (TMS § 2 lg 1 p 18) või notariaalselt tõestatud kokkulepe, mis näeb ette kinnisasja omaniku kohustuse alluda kohesele sundtäitmisele hüpoteegiga tagatud nõude rahuldamiseks (TMS § 2 lg 1 p 19). Tarbijale n.ö ohtlikumad ehk sisulise hinnanguta krediidiandja nõudeõigusele on eluasemelaenuga reeglina kaasnev hüpoteegi kohese sundtäitmise kokkulepe, notariaalsed võlatunnistused ja muud kokkulepped, kohtulahenditest eelkõige maksekäsud, vähemal määral ka kohtulikud kompromissid ja tagaseljaotsused.

Kohene sundtäitmine hüpoteegi alusel

Hüpoteegipidaja võib kohese sundtäitmise kokkuleppe alusel võlgnevuse olemasolul alati pöörduda kohtutäituri poole taotlusega koormatud kinnistu võla katteks müüa. Selle vältimiseks peab kinnistu omanik esitama sundtäitmise lubamatuks tunnistamise hagi (TMS § 221), milles ta saab esitada oma vastuväited nõudele. Tagatiskokkulepe kehtib hüpoteegiga koormatud kinnisasja omaniku vahetumisel ka uue omaniku suhtes ning hüpoteegipidaja vahetumisel uue hüpoteegipidaja suhtes (AÕS § 346 lg 2).

Hüpoteegi alusel alustatakse täitemenetlust mitte kinnistu omaniku kui isikliku võlgniku vastu, vaid kinnisasjale seatud hüpoteegi realiseerimiseks. Tegemist on kinnisasjaga seotud asjaõigusliku realiseerimisnõudega. Seega ei ole hüpoteegi alusel toimuv täitemenetlus suunatud mitte kinnisasja omanikult kui isiklikult võlgnikult võla saamisele, vaid täitmine piirdub koormatud kinnisasjaga. Sissenõuet ei saa pöörata kinnisasja omaniku hüpoteegiga koormamata varale[317].

Küsitav on, kas täidetud on direktiivi 2014/17/EL art 28 lg 1 nõue kehtestada meetmed, millega julgustatakse krediidiandjaid ilmutama mõistlikku kannatlikkust enne sundtäitmise menetluse algatamist. Hüpoteek ei anna ka kohese sundtäitmise kokkuleppe olemasolul hüpoteegipidajale abstraktset õigust täitemenetluses kinnisasi müüa, vaid seda saab teha üksnes hüpoteegiga tagatud nõude rahuldamiseks (AÕS § 325 lg 1 ja § 352 lg 1). Hüpoteegi alusel saab täitemenetlust alustada üksnes sissenõutavaks muutunud nõude täitmiseks, st tagatud nõude võlgnik peab olema nõude rahuldamisega sattunud viivitusse. Kui hüpoteegipidaja ei ole põhistanud, et tagatud nõue on sissenõutavaks muutunud, peab kohtutäitur keelduma täitemenetluse algatamisest, alustatud

[317] RKTKo 3-2-1-60-11, p 16; RKTKo 3-2-1-64-12, p 17; RKTKo 3-2-1-190-13, p 12.

täitemenetlus tuleb aga TMS § 48 p-de 4 või 7 alusel lõpetada[318]. Täitemenetluses hüpoteegi realiseerimise eelduseks on mh tagatiskokkuleppe kehtivus ja tagatud nõude vähemalt osaliselt sissenõutavaks muutumine[319]. Tagatisleping ja tagatavad nõuded tuleb TMS § 23 lg 4^1 kohaselt hüpoteegipidajal täitemenetluse alustamiseks kohtutäiturile dokumentaalselt kinnitatuna esitada ja usutavaks teha. Lisaks tuleb kohtutäiturile esitada nõudearvestuse detailne kirjeldus, mis võimaldaks täituril hinnata, kas ja millises ulatuses on tegemist hüpoteegiga tagatud sissenõutavaks muutunud nõuetega[320]. Kõrvalnõuete suurus tuleb selgeks teha ka siis, kui need ületavad koos põhinõudega hüpoteegisummat, kuna eelkõige tulemi arvel viivise väär tasutuks lugemine võib mõjutada hilisemat jääkvõlga. Taotleda võib ka viivise alandamist, samuti tuleb hinnata võlgniku võimalikku tasaarvestust ja nõude lõppemist[321].

Täitemenetlust hüpoteegi realiseerimiseks võib alustada ka siis, kui sissenõutavaks on muutunud üksnes osa hüpoteegiga tagatud nõudest, mh üksnes sissenõutavaks muutunud laenumaksete sissenõudmiseks laenulepingut üles ütlemata. Kuna hüpoteegi realiseerimise asjaõiguslik nõue on terviklik, ei ole hüpoteegipidajal vähemalt kinnisasja omandaja nõusolekuta võimalik hüpoteegi alusel täitemenetlust korraldada üksnes mõne hüpoteegiga tagatud nõude või nõude osa rahuldamiseks selliselt, et hüpoteek säiliks ja tagaks sissenõutavaks muutumata nõudeid ka edaspidi[322]. Täitemenetluse võib läbi viia kogu tagatud nõude (kõigi tagatud nõuete) rahuldamiseks.[323].

Täitedokumendist tulenevate nõuete aegumine

Nagu eespool märgitud, on jõustunud kohtulahendiga tunnustatud nõude või muust täitedokumendist tuleneva nõude täitmise aegumistähtaeg kümme aastat kohtulahendi jõustumisest või muu täitedokumendi väljaandmisest, kuid mitte enne nõude sissenõutavaks muutumist (TsÜS § 157 lg-d 1 ja 2). Pankrotimenetluses tunnustatud nõude täitmise aegumistähtaeg on kümme aastat pankrotimenetluse lõppemisest arvates (TsÜS § 157 lg 3). Korduvate kohustuste täitmisest tuleneva tulevikus sissenõutavaks muutuva jõustunud kohtulahendiga tunnustatud nõude või muust täitedokumendist tuleneva nõude täitmise aegumistähtaeg on kolm aastat iga üksiku kohustuse jaoks, kusjuures aegumistähtaeg algab selle kalendriaasta lõppemisest, kui kohustusele vastav nõue muutub sissenõutavaks (TsÜS § 157 lg 4). Jõustunud kohtulahendiga tunnustatud nõude või muust täitedokumendist tuleneva nõude täitmise aegumine katkeb ja algab uuesti täitedokumendi esimest korda täitmiseks esitamisega, v. a kui täitedokumenti ei võeta täitmisele (TsÜS § 159). Pandiga tagatud nõude aegumine ei võta pandipidajalt õigust põhivõla nõude rahuldamisele panditud eseme arvel (TsÜS § 145^1 lg 1).

Kohtutäitur lõpetab täitemenetluse nõude täitmise aegumise tõttu TMS § 48^1 lg 1 järgi, kui võlgnik on esitanud kohtutäiturile avalduse täitemenetluse lõpetamiseks nõude täitmise aegumise tõttu, jõustunud kohtulahendist või muust täitedokumendist tuleneva nõude esimest korda täitmiseks esitamisest on möödunud TsÜS §-s 157 sätestatud tähtaeg ja sissenõudja ei vaidle täitemenetluse lõpetamisele vastu. Menetluse lõpetamise korda aegumise tõttu reguleerib TMS § 50^1. Kui

[318] RKTKo 3-2-1-60-11, p 17; RKTKo 3-2-1-190-13, p 14.

[319] RKTKo 3-2-1-64-12, p 20.

[320] RKTKo 3-2-1-64-12, p 36.

[321] RKTKo 3-2-1-190-13, p 16.

[322] RKTKo 3-2-1-60-11, p 18; RKTKo 3-2-1-190-13, p 15.

[323] RKTKo 3-2-1-190-13, p 15.

kohtutäitur täitmist ei lõpeta, saab võlgnik esitada TMS § 223[1] järgi avalduse täitmise aegumise tõttu lõpetamiseks. Võlgnik võib ka pöörduda otse kohtu poole avaldusega lõpetada täitemenetlus aegumise tõttu, TMS § 48[1] ei ole kohustuslik kohtueelne menetlus (TMS § 223[1] ja TsMS § 475).

Vabatahtlik täitmine

Kui on täidetud täitemenetluse alustamise tingimused, toimetab kohtutäitur võlgnikule kätte täitmisteate ja annab vabatahtlikuks täitmiseks tähtaja (TMS § 24 lg 1). Kui seaduses ega kohtulahendis ei ole täitedokumendi vabatahtliku täitmise tähtaega määratud, määrab selle kohtutäitur. Eelduslikult on selleks 30 päeva. Vabatahtlikult täitmisel lõpetab kohtutäitur täitemenetluse (TMS § 48 lg 1 p 2).

Vara arestimine

Varale sissenõude pööramisel vara arestitakse ja müüakse ning sissenõudja nõue rahuldatakse vara müügist saadud raha arvel (TMS § 52 lg 1). Arestida ei või rohkem võlgniku vara, kui on vaja sissenõudja nõude rahuldamiseks ja täitekulude katteks, välja arvatud juhul, kui sissenõudja nõude rahuldamine muul viisil ei ole võimalik (TMS § 53 lg 1). Vara ei arestita, kui võib eeldada, et arestitavate esemete müügist saadud rahast jätkub üksnes täitekulude katteks (TMS § 53 lg 2). Võlgnikul on alates arestimisest keelatud arestitud vara käsutada ning käsutuskeeldu rikkuv käsutustehing või muu käsutus on tühine (TMS § 54).

Kui täitedokumendi järgi kohustatud tarbija on abielus, tuleb ühisvara (mh kontol olev raha ja kinnistud) puhul saada täitedokument ka teise abikaasa vastu, ühisvara jagada või saada teise abikaasa nõusolek sissenõude ühisvarale pööramiseks (mida eeldatakse; TMS § 14). Kohtutäitur viib täitemenetluse läbi sissenõudja avalduse ja täitedokumendi alusel (TMS § 23 lg 1 ls 1). Kinnistu omaniku kaitseks nõuab TMS § 23 lg 4[1] kohese sundtäitmise järgi hüpoteegi alusel kinnisasjale sissenõude pööramiseks, et täiturile tuleb esitada mh pandileping, tagatiskokkulepe ning põhi- ja kõrvalnõuete alus ja detailne arvestus.

TMS § 115 näeb ette korra kontole sissenõude pööramiseks arestimisakti alusel, mille järgi kantakse raha arestitud ulatuses kohtutäituri ametialasele arvelduskontole. Seda sätet tuleb kohaldada koos TMS §-dega 130-136 sissetuleku arestimise kohta. TMS § 132 näeb ette korra töötasunõude jms sissetuleku arestimiseks. Sissetuleku arestimisel ei loeta sissetuleku hulka makse ega kohustusliku kogumispensioni, ravikindlustuse ning töötuskindlustuse makseid (TMS § 130 lg 4). TMS § 131 lg 1 loetleb rea sissetulekuid, millele ei saa sissenõuet pöörata (või saab seda teha piiratult), mh erinevad toetused, tervisekahjuhüvitised, elatis, riiklik pension miinimumulatuses. Kui sissenõude pööramine võlgniku muule varale ei ole viinud või eeldatavalt ei vii sissenõudja nõude täielikule rahuldamisele ning kui arestimine on nõude liiki ja sissetuleku suurust arvestades õiglane, võib tervisekahjuhüvitisele, töövõimetoetusele ja elatisele pöörata sissenõude sissenõudja avalduse alusel (TMS § 131 lg 2).

Lisaks sätestab TMS sissetuleku arestimisele ka summalised piirangud. Sissetulekut ei arestita, kui see ei ületa ühe kuu eest ettenähtud palga alammäära suurust või vastavat osa nädala või päeva sissetulekust (TMS § 132 lg 1). Kui võlgnik peab seadusest tulenevalt ülal teist isikut või maksab talle elatist, suureneb mittearestitav summa TMS § 132 lg 2 järgi iga ülalpeetava kohta ühe kolmandiku võrra palga alammäärast kuus. Kui sissenõude pööramine võlgniku muule varale ei ole viinud või eeldatavalt ei vii nõude täielikule rahuldamisele, võib sõltumata võlgniku suhtes läbiviidavate täitemenetluste arvust arestida ühes kuus kuni 20% sissetulekust, mis ei ole suurem kui see sissetulek,

millest on maha arvatud Statistikaameti poolt avaldatud arvestuslik elatusmiinimum. Sissetulekut ei arestita, kui see jääb alla Statistikaameti poolt avaldatud arvestusliku elatusmiinimumi (TMS § 132 lg 1^2). Kui võlgnikul on ülalpeetavaid, arvutatakse see 20% võlgniku sissetulekust, millest on maha arvatud TMS § 132 lg 2 kohaselt mittearestitav summa iga ülalpeetava kohta ja Statistikaameti poolt avaldatud arvestuslik elatusmiinimum. Mittearestitavat summat ületavast sissetuleku osast võib TMS § 132 lg 3 järgi kuni viiele palga alammäära suurusele summale vastavast osast arestida kaks kolmandikku, seda ületavast sissetulekust kogu sissetuleku, tingimusel, et arestitav summa ei ületa kahte kolmandikku kogu sissetulekust. Arestimisaktis märgib kohtutäitur, et arestimisele ei kuulu igakuiselt summa, mis vastab ühe kuupalga alammäärale, ning märgib talle teadaolevate andmete põhjal võlgniku ülalpeetavate kohta arestimisele mittekuuluva summa. Kohtutäitur tühistab arestimise võlgniku avalduse alusel kolme tööpäeva jooksul ulatuses, mis tagab võlgnikule arestimisele mittekuuluva sissetuleku, arvestades TMS §-des 131 ja 132 sätestatud piiranguid (TMS § 133 lg 1).

Kui võlgniku kontole kantakse korraga enam kui ühe kuu sissetulek, on kohtutäitur kohustatud tühistama võlgniku avalduse alusel kolme tööpäeva jooksul konto arestimise ulatuses, mis tagab võlgnikule iga ettemakstud kuu kohta arestimisele mittekuuluva sissetuleku, järgides TMS §-des 131 ja 132 sätestatud piiranguid. Kui võlgniku kontole kantud sissetuleku kasutamise perioodi ei ole võimalik kindlaks määrata, tagab kohtutäitur võlgnikule ühe kuu kohta arestimisele mittekuuluva sissetuleku (TMS § 133 lg 1^1). Kohtutäitur võib kuni avalduse lahendamiseni peatada arestitud kontolt sissenõudjatele raha ülekandmise ja vabastada konto aresti alt ulatuses, mis on vajalik võlgniku või tema pereliikme hädavajalikuks ülalpidamiseks (TMS § 133 lg 2). Kui muutuvad tingimused, millest lähtudes on arvestatud sissetuleku osa, millele ei saa sissenõuet pöörata, muudab kohtutäitur arestimisakti võlgniku või sissenõudja avalduse alusel (TMS § 134 lg 1). TMS § 135 võimaldab pöörata sissenõude ka varjatud sissetulekule.

TMS §-de 130-136 põhieesmärk on tagada võlgnikule tema suhtes korraldatava täitemenetluse tingimustes tema enda ja tema ülalpeetavate ülalpidamiseks minimaalselt vajalikud vahendid[324]. Need piirangud peavad Riigikohtu arvates samal eesmärgil kehtima ka hagi tagamise määruse alusel alustatud täitemenetluses hagi tagamise abinõu kohustatud subjekti suhtes, kelle kohta ei ole veel ka tehtud menetlust lõpetavat kohtulahendit[325]. Osa võlgniku kaitseks kehtestatud piiranguid on absoluutsed, st teatud ulatuses või teatud liiki sissetulekute arestimine on täielikult keelatud. Nt ei või TMS § 131 lg 1 p-de 1 ja 2 järgi arestida riiklikke peretoetusi ja puudega inimese sotsiaaltoetust. Samas võib TMS § 131 lg 2 alusel osal juhtudel erandina arestida TMS § 131 lg 1 p-des 6-8 nimetatud üldjuhul mittearestitavaid sissetulekuid (sh vanemahüvitist) [326].

TMS § 130 jj piiranguid tuleb Riigikohtu arvates seaduse alusel kehtivatena arvestada ka hagi tagamise määruse alusel toimuvas täitemenetluses. Seda nii juhul, kui kohus ei ole hagi tagamise määruses märkinud midagi lisaks nt pangakonto arestimise kohustusele, kui ka juhul, mil kohus on hagi tagamise määruses määranud kindlaks rahasumma (nt 1000 eurot), mille ulatuses ei tohi sissetulekuid arestida (miinimumsumma). Seega tuleks seadusjärgseid piiranguid arvestada vaid

[324] RKTKm 3-2-1-62-15, p 15.

[325] RKTKm 3-2-1-110-16, p 16.1.

[326] RKTKm 3-2-1-110-16, p 16.2.

osas, milles need seda miinimumsummat ületavad[327]. Seadustest ei tulene ja oleks ka tarbetu koormata kohtuid selliselt, et igas hagi tagamise määruses tuleks märkida, et arestida ei saa summasid, millele ei saa seaduse kohaselt sissenõuet pöörata. Küll aga ei ole välistatud, et maakohus võimaldab hagi tagamise määruses põhjendatud juhtudel kohustatud isikul kasutada pangakontol olevat raha suuremas ulatuses, kui seda võimaldaks TMS § 130 jj[328]. Kohtutäitur saab TMS § 130 jj järgseid piiranguid täitemenetluses arvestada üldjuhul vaid võlgniku sellekohase avalduse alusel, sest enne arestimist ei ole kohtutäituril üldjuhul teavet, millist liiki sissetulekuid võlgnik saab ja kas tal on ka nt ülalpeetavaid. Kui võlgniku avalduses esitatud andmed annavad alust osa sissetulekutest aresti alt vabastada, peab kohtutäitur TMS § 133 lg 1 ls 2 alusel seda tegema kolme tööpäeva jooksul. Seega on võlgniku käsutuses tõhus õiguskaitsevõimalus, mis kehtib Riigikohtu hinnangul ka hagi tagamise määruse alusel toimuvas täitemenetluses[329]. Kui kohtutäitur ei vabasta võlgniku avalduse alusel osa sissetulekutest aresti alt, on võlgnikul õigus esitada kaebus kohtutäituri tegevuse peale TMS § 217 lg 1 alusel.

Vara realiseerimine ja tulemi jaotamine

Arestitud vara müüakse täitemenetluses reeglina avalikul enampakkumisel ja saadud tulemi arvel rahuldatakse (pärast täitekulude mahaarvamist) võlausaldajate nõuded. Kinnistu omanik kaotab kinnistu omandiõiguse selle müügil enampakkumise korras ja lõpevad ka kinnistut koormavad õigused (v. a kui need on järjekohas sissenõudja õigustest eespool; TMS §-d 158-160). Sissenõudja nõue rahuldatakse TMS § 56 lg 1 järgi koos viivise ja muude kõrvalnõuetega, mille suurus nähtub täitedokumendist. Täitemenetlusest saadud raha (tulem) jaotamisel loetakse võlgniku võlast esmajärjekorras kustutatuks tema kanda olevad kulutused, seejärel sissenõutavad kõrvalnõuded ning lõpuks põhivõlg ja arestimise järel arvestatud intress (TMS § 56 lg 2). Viivist arvestatakse TMS § 56 lg 3 järgi kuni enampakkumise või eseme muul viisil müümise päevani või sundvalitsemise lõppemiseni. Täitemenetluses vara müügist saadud rahast pärast täitekulude katmist ning sissenõude rahuldamist ülejäänud summa tagastatakse TMS § 57 järgi võlgnikule viie tööpäeva jooksul alates raha jaotamisest.

Hüpoteegiga on hüpoteegisumma ulatuses tagatud nõue, intress (muu hulgas viivis) kuni kolme aasta eest enne kinnisasja müümist täitemenetluses, samuti võla sissenõudmise kulutused, sealhulgas täitemenetluse kulud ja täituri tasud ning hüpoteegipidaja poolt kinnisasja omaniku eest tasutud kindlustusmaksed (AÕS § 346 lg 1). Täitemenetluse võib läbi viia kogu tagatud nõude (kõigi tagatud nõuete) rahuldamiseks. Sissenõutavaks muutumata nõuete rahuldamisel tulemi arvel saab kohaldada vastavalt TMS § 107 lg-d 3–5, st edasilükkava tingimusega nõude rahuldamise sätteid ning hoiustada saadud raha nõude sissenõutavaks muutumata ulatuses kuni nõude sissenõutavaks muutumiseni[330].

Kui võlgnik on täitemenetluses enampakkumisel müüdud kinnisasja valdaja, peab ta arvestama, et enampakkumise akt on TMS § 2 lg 1 p 15 ja lg 3 järgi täitedokumendiks ja valduse äravõtmise vältimiseks peab ta ise kohtusse pöörduma.

Täitekulud

[327] RKTKm 3-2-1-110-16, p 16.3.

[328] RKTKm 3-2-1-110-16, p 16.4.

[329] RKTKm 3-2-1-110-16, p 17.

[330] RKTKo 3-2-1-190-13, p 15.

Täitekulud kannab TMS § 38 lg 1 järgi (lõppastmes) võlgnik. Täitekulud on TMS § 37 lg 1 järgi kohtutäituri tasu, täitmisteate ja selle lisadokumentide võlgnikule kättetoimetamise kulud ning kohtutäituri ja sissenõudja või kolmanda isiku poolt pärast täitemenetluse alustamist täitemenetluseks tehtud vajalikud kulutused. Täitemenetluse kuludest ei vabasta võlgnikku menetluse lõpetamine nõude aegumise tõttu (TMS § 48[1] lg 4).

Kohtutäituri tasud arvutatakse KTS § 35 järgi protsendina sissenõudest. 2018 tunnistas Riigikohus täituritasud põhiseadusevastaselt kõrgeks[331], misjärel seadusandja neid korrigeeris. KTS § 45 järgi on kohtutäituril lisaks (niigi vähemasti kohati suurele) kohtutäituri tasule õigus arvestada endale enampakkumise korraldamise, läbiviimise ja tulemi jaotamise eest lisatasu kuni 5% vara müügihinnast, kuid mitte rohkem kui 3000 eurot.

Palju vaidlusi on olnud seoses kohtutäituri tasuga täitedokumendi vabatahtliku täitmise korral. Täitedokumendi täitmise korral enne täitedokumendi vabatahtlikuks täitmiseks antud tähtaja möödumist võib võlgnikult nõuda kohtutäituri põhitasu üksnes pooles ulatuses seaduses ettenähtust ja täitemenetluse alustamise tasu (TMS § 25 lg 2). KTS § 41 lg-d 1 ja 2 täpsustavad ja osaliselt komplitseerivad regulatsiooni. Kui võlgnik täidab nõuetekohaselt nõude pärast vabatahtliku täitmise tähtaja möödumist sissenõudjale kohtutäituri vahenduseta, maksab võlgnik KTS § 41 lg 3 järgi kohtutäituri tasu ja täitekulud vastavalt kohtutäituri tasu või täitekulude otsusele, st sisuliselt täies ulatuses.

Võlgniku õiguskaitsevahendid

Võlgnikul on täitemenetluses kasutada kaks põhilist õiguskaitsevahendit: kaebus kohtutäituri tegevuse peale (TMS §-d 217 ja 218) ning sundtäitmise lubamatuks tunnistamise hagi (TMS § 221).

Kaebus tuleb esitada esmalt kohtutäiturile, kohtutäituri otsust saab vaidlustada maakohtus hagita menetluses. Tegu on võlgniku jaoks odava õiguskaitsevahendiga ning lisaks kohaldub kohtu uurimisprintsiip (TsMS § 477 lg-d 5 ja 7). Senise praktika järgi saab kaebusega vaidlustada mh täitedokumendi kehtivust tervikuna ja menetluslikke puudusi. Kaebuse esitamiseks näeb seadus ette tähtajad. Praktikas on probleemiks olukordade piiritlemine, millal peaks võlgnik end kaitsma kaebuse ja millal hagiga, kuid kohtupraktika kohaselt kasutavad võlgnikud nimetatud võimalusi oma õiguste kaitseks aktiivselt.

TMS § 221 lg 1 järgi võib võlgnik esitada sissenõudja vastu hagi täitedokumendi alusel sundtäitmise lubamatuks tunnistamiseks, eelkõige põhjusel, et nõue on rahuldatud, ajatatud või tasaarvestatud. Hagi rahuldamine ei mõjuta täitedokumendi kehtivust ega õigusjõudu. Muu kui kohtulahendi sundtäitmise puhul, iseäranis kohese sundtäitmise täitedokumentide puhul, saab võlgnik sundtäitmise lubamatuks tunnistamise hagis esitada ka kõik vastuväited täitedokumendist tuleneva nõude olemasolule ja kehtivusele (TMS § 221 lg 1[1]). Sundtäitmise lubamatuks tunnistamise hagi esitamine lepinguks oleva täitedokumendi alusel tähendab materiaalõigusliku vaidluse avamist täitedokumendi üle. Täitemenetluses võlgnikuna (sh kinnisasja omanikuna) osalev isik saab selle hagiga panna maksma kõik oma vastuväited täitedokumendi järgsele võlale. Selle hagi alusel tuleb kindlaks teha mh see, kui suur on tagatud võlg, millised on kõrvalnõuded ning kas ja millal muutus võlg sissenõutavaks[332]. Sundtäitmise lubamatuks tunnistamise hagi rahuldamise korral tuleb

[331] RKÜKo 2-15-17249.

[332] RKTKo 3-2-1-64-12, p 16; RKTKo 3-2-1-190-13, p 16.

täitemenetlus TMS § 48 p 4 alusel lõpetada. Tegemist on hagiga, mille eesmärk on täitedokumendi täidetavuse kõrvaldamine[333].

Sundtäitmise saab erandlikult tunnistada lubamatuks ka ainuüksi vastuolu tõttu hea usu põhimõttega, eelkõige kui sissenõudja tegevust täitedokumendi sissenõudmisel saab lugeda kuritarvituslikuks või nt kui sissenõudja on olnud täitemenetluses raskelt hooletu ega aidanud võlausaldaja ja sissenõudjana kaasa kinnistu müümisele võimalikult kallilt või takistas müüki[334]. Sundtäitmine on võimalik tunnistada lubamatuks ka osaliselt, mh piirates võlga, mille katteks saab tulemit arvestada, ja/või keelates üksikute täitetoimingute tegemise (nt raha väljamaksmise sissenõudjale)[335]. Muu hulgas saab hagiga taotleda viivise alandamist[336].

Riigikohus on võlgniku kaitseks leidnud, et võlgnik peab lepingu alusel toimuva sundtäitmise lubamatuks tunnistamise hagi esitades üksnes põhistama (tegema usutavaks), et sissenõudjal (kostjal) ei pruugi nõuet olla. Seejärel on sissenõudjal kohustus tõendada, et tal on võlgniku vastu sissenõutav nõue (sh kõrvalnõuete osas) ulatuses, milles ta soovib täitemenetlust korraldada. Kui sissenõudja ei suuda tõendamiskoormust täita, tuleb hagi rahuldada ja sundtäitmine tunnistada lubamatuks[337]. Seega on tõendamiskoormis ümber pööratud. Kohtu ülesanne on menetluses selgitada pooltele sundtäitmise lubamatuks tunnistamise hagi eripära ja tähendust. Muu hulgas tuleb võlgnikule selgitada, et see hagi on tema põhiliseks võimaluseks esitada täitemenetluses sissenõudja väidetud võlale kõik vastuväited. Kui võlgnik on esitanud vastuväited täitemenetlusele võla kohta, peab kohus selgitama sissenõudjale kohustust esitada võlaarvestus[338]. Hagi võib TMS § 221 lg 3 järgi esitada täitemenetluse lõpuni. Kulude kokkuhoiuks on hagi hind (kui kulude määramisel oluline) n. ö alla surutud hagi lugemisega mittevaraliseks (TMS § 132 lg 5).

Lisaks võib kohus TMS § 45 järgi n. ö üldise õiglusklausli alusel võlgniku avalduse alusel **täitemenetluse peatada või täitmist pikendada** või ajatada, kui menetluse jätkamine on võlgniku suhtes ebaõiglane. Seejuures tuleb arvestada sissenõudja huvisid ning muid asjaolusid, mh võlgniku perekondlikku ja majanduslikku olukorda.

Lisaks võib tahtlikel valeandmetel põhineva täitedokumendi (sh kohtulahendi) esitamisega täitemenetluses teisele isikule **kahju tekitamist** pidada mh heade kommete vastase tahtliku käitumisega kahju tekitamiseks VÕS § 1045 lg 1 p 8 mõttes. Võlgnik saab selle hüvitamist nõuda[339].

15.3.3. Järeldused ja ettepanekud

Täitemenetlus ei ole reguleeritud tarbijat kahjustavalt või ebaõiglaselt. Põhimõtteline küsimus on, kas eluasemelaene peaks lubama sõlmida hüpoteegi kohese sundtäitmise klausliga, st lubada neid minna täitma otse täituri juurde tagatud võlga kohtulahendiga tunnustamata. Siiski pole praegu põhjust teha ettepanekut regulatsiooni muutmiseks. Võlgniku käsutuses on õiguskaitsevahendid, mis võimaldavad tal oma õigusi kaitsta. Sama küsimus tekib notariaalselt tõestatud võlakokkulepete kohese sundtäitmise lubatavusest. Kuigi tagatud ei ole, et notarid ka reaalselt kontrolliks erinevate

[333] RKTKo 3-2-1-60-11, p 15.

[334] RKTKo 2-14-21710, p 34.

[335] RKTKo 3-2-1-190-13, p 16.

[336] RKTKo 3-2-1-190-13, p 16.

[337] RKTKo 3-2-1-64-12, p 16; RKTKo 3-2-1-190-13, p 17.

[338] RKTKo 3-2-1-190-13, p 28.

[339] RKTKm 3-2-2-2-14, p 13.

võla kapitaliseerimise piirangute järgimist (mh viivise suurust ja selle arvestamist intressilt), ei ole senine kohtupraktika kinnitanud, et regulatsioon ei arvestaks poolte huvidega.

Hüpoteegipidajal on enne täituri juurde minekut oma nõude sissenõutavuse eeldusena vaja tarbijakrediidileping üles öelda, määrata tarbijale täiendav tähtaeg täitmiseks ja võimaldada läbirääkimisi. Samas võimaldab seadus alustada täitemenetlust ja realiseerida kinnistu ka jooksva väikese võlgnevuse katteks. Praktikas on selline käitumine pigem erandlik ega õigusta täiendavate piirangute seadmist täitemenetluse alustamisele. Täitemenetluse järgselt nn jääkvõlast vabanemiseks on Eesti õiguses tarbija jaoks ainuke võimalus tema võlgade ümberkujundamise menetlus või pankrotimenetlus ja sellele järgnev kohustustest vabastamise menetlus. Nimetatud menetluste tõhusus on aga küsitav.

Täitedokumendist tulenevate nõuete üldine kümneaastane aegumistähtaeg on mh teiste riikide vaates mõistliku pikkusega. Mõttekoht on, kas kohtutäitur ei võiks aegunud nõude osas ise menetlust lõpetada, ilma et selleks oleks vajalik sissenõudja nõusolek ja selle puudumisel vastava avalduse esitamine võlgniku poolt. Samas ei ole uut regulatsiooni kohe mõtet muuta.

Vara arestimise korda saab pidada üldiselt mõistlikuks ja tasakaalustatuks. Võlgnikku kaitseb mh regulatsioon, et tema vähest vara ei arestita, kui sellest jätkuks vaid täitekulude katteks. Kuigi on vaieldav, kas abikaasa võlgade puhul on õige eeldada teise abikaasa nõusolekut ühisvaras oleva konto arestimiseks, on seaduses siiski mehhanism ka selle eelduse ümberlükkamiseks. Mõistlik on piirata teatud sissetulekute arestitavust. Ebamõistlik on niigi raskustes võlgnikele makstavaid riiklikke toetusi lubada kasutada võlausaldajate nõuete rahuldamiseks, st kaude nende rahuldamist riigi arvel. Samuti on mõistlik põhiregulatsioon, mis tagab võlgnikule minimaalse eluks kasutatava sissetuleku, arvestab tema ülalpeetavaid ning motiveerib enam teenima, piirates maksimaalselt arestitavat summat. Küsitavad on seadusse hiljem lisatud piiranguid, mis lubavad sissenõudjate huvides võlgnikult ka miinimumi äravõtmist, devalveerides sisuliselt seaduse üldise tasakaalustatud ja õiglase regulatsiooni. Seejuures on eriti problemaatilised praeguse uuringu fookusest väljuvad drakoonilised meetmed elatisvõlgnike suhtes. On problemaatiline, et mittearestitav osa sissetulekust iga ülalpeetava kohta on väiksem alaealise lapse miinimumelatisest, st vanemaga kooselavad lapsed on rahaliselt vähemkindlustatud kui lahuselavad. Samuti on problemaatiline, et intervjuude tulemustest nähtuvalt ei tea tarbijad, et arestimisele ei kuulu igas kuus kuupalga alammäärale vastav sissetulek.

Tarbijakrediidi puhul kehtib kohustuste täitmise järjekorra kohta eriregulatsioon, mille kohaselt arvestatakse tehtud makse esiteks võla sissenõudmiskulude, teiseks põhivõla, kolmandaks intressi (sh viivise) ja neljandaks muude kohustuste katteks. Nagu eespool märgitud, on ebaselge, kas nimetatud regulatsioon kohaldub tarbijakrediidi puhul ka täitemenetluses.

Täituritasude suuruse regulatsioon on üldjoontes põhjendatud. Küsitav on kohtutäituri õigus arvestada kinnisasja müügilt endale (võlgniku kanda jääv) lisatasu, kuna tehniliselt on see täitetoiming pigem lihtne ja täiturile tulus. Selline lisatasu õigus tekitab ebavõrdset kohtlemist ja koormab võlgnikke. Ebaõiglane tundub regulatsioon, et kohustuse täitmisel võlgniku poolt pärast vabatahtliku täitmise tähtaega võib kohtutäitur (kes ei pruugi olla erilisi täitetoiminguid teinud) arvestada endale tasu täies ulatuses vara realiseerimisega. Tarbijal on võlgnikuna võimalik kaevata kohtutäituri tegevuse peale, nõuda sundtäitmise lubamatuks tunnistamist, taotleda täitemenetluse peatamist ning täitemenetlusega tekitatud kahju hüvitamist. Õiguskaitsevahendite kasutamine ei ole keerukas, küll aga võiks ka selles aspektis panustada tarbijate teavitamisse.

Ettepanekud:

- **tunnistada kehtetuks miinimumist väiksematele sissetulekutele sissenõude pööramist võimaldavad sätted, mh TMS § 131 lg 2, § 132 lg 1[2];**
- **sätestada, et tarbijakrediidi puhul kehtib kohustuste täitmise järjekorra kohta eriregulatsioon ka täitemenetluses.**
- **viivise osas võiks kaaluda selle arvestamise lõpetamist pärast täitemenetluse alustamist, alternatiivselt võiks kaaluda viivise arvestamise peatamist või summaliselt piiramist;**
- **kaotada kohtutäituri lisatasu kinnistu müügi eest;**
- **piirata täituritasu täitedokumendi võlgniku poolse täitmise korral pärast vabatahtliku täitmise tähtaja möödumist.**

15.4. Tarbija kaitse maksejõuetusmenetlustes

15.4.1. Euroopa Liidu õigus

EL õiguses eraldi tarbija maksejõuetusmenetlusi ei reguleerita.

EL saneerimise ja maksejõuetuse direktiiv (2019/1023) reguleerib FIE-de võlgadest vabastamist (art 1 lg 1 lit b, c ja lg 2 lit h). Samas lubab art 1 lg 4 direktiivi kohaldamisala laiendada maksejõuetutele füüsilistele isikutele, kes ei ole füüsilisest isikust ettevõtjad. Direktiiv annab raamistiku ennetavale saneerimisele, nähes ette mh täitemeetmete peatamise võimaluse (art 6). Art 20 lg 1 kohustab tagama, et maksejõuetud füüsilisest isikust ettevõtjad saavad kasutada vähemalt ühte menetlust, mille tulemusel on võimalik nad võlgadest täielikult vabastada. Art 21 lg 1 järgi tuleb tagada, et periood, mille möödudes on võimalik maksejõuetud füüsilisest isikust ettevõtjad võlgadest täielikult vabastada, ei ole pikem kui kolm aastat tagasimaksete kava hõlmava menetluse puhul alates hiljemalt kohtu või haldusasutuse otsusest kava kinnitamise kohta või kava rakendamise algusest või muu menetluse puhul kuupäevast, mil kohus või haldusasutus teeb otsuse menetluse algatamise kohta, või füüsilisest isikust ettevõtja pankrotivara moodustumise kuupäevast. Art 22 lg 2 järgi tuleb tagada, et maksejõuetud füüsilisest isikust ettevõtjad, kes on täitnud oma kohustused, kui sellised kohustused on kehtestatud liikmesriigi õigusega, vabastatakse võlgadest vabastamise perioodi lõppemisel, ilma et nad peaksid taotlema kohtult või haldusasutuselt täiendava menetluse algatamist.

EL maksejõuetusmenetluse määrus (2015/848) annab reeglid piiriüleste maksejõuetusmenetluste puhul menetlusega keskselt tegeleva kohtu määramisele (st annab kohtualluvuse reeglid) ning lisaks kohustab liikmesriike tunnustama üksteise lahendeid maksejõuetuse kohta (art 19). Art 34 võimaldab liikmesriikidel algatada ka nn teiseseid maksejõuetusmenetlusi, kui põhimaksejõuetusmenetlus toimub mujal. Art 24 kohustab looma maksejõuetusregistrid.

Lisaks näeb direktiivi 2014/17/EL art 28 lg 5 ls 2 ette, et kui pärast sissenõude pööramist kinnisasjale jääb üles võla jääk, tuleb tagada, et tarbijate kaitseks võetakse meetmeid, mis hõlbustavad tagasimaksete tegemist.

15.4.2. Eesti õigus

Tarbijate maksejõuetusega seonduvat reguleeritakse PankrS-s ja VÕVS-s. Justiitsministeerium plaanib VÕVS-i ja osaliselt PankrS asendada füüsilise isiku maksejõuetuse seadusega. Seletuskirja kohaselt tehakse füüsilise isiku maksejõuetusmenetlustes mitmeid põhimõttelisi muudatusi, millega muudetakse füüsilise isiku maksejõuetusmenetlused kiiremaks, tõhusamaks, kõikidele osapooltele vähem kulukaks, füüsilisest isikust võlgnikule sobivamaks ja kaasaegsemaks. Võlgade ümberkujundamise ja võlakaitse seadus asendatakse füüsilise isiku maksejõuetuse seadusega, milles

reguleeritakse füüsilise isiku maksejõuetusmenetluste algatamine, võlgade ümberkujundamise menetluse ja kohustustest vabastamise menetluse läbiviimine. Pankrotimenetlus jääb pankrotiseaduse reguleerida.

PankrS § 1 lg 2 loeb võlgniku maksejõuetuks, kui ta ei suuda rahuldada võlausaldaja sissenõutavaks muutunud nõuet ja see suutmatus ei ole võlgniku majanduslikust olukorrast tulenevalt ajutine. Pankrotimenetluse kaudu rahuldatakse võlausaldajate nõuded võlgniku vara arvel võlgniku vara võõrandamise või võlgniku ettevõtte tervendamise kaudu. Füüsilisest isikust võlgnikule antakse pankrotimenetluse kaudu võimalus vabaneda oma kohustustest PankrS-s ettenähtud korras (PankrS § 2).

Pankroti väljakuulutamisega kaasneb PankrS § 35 lg 1 järgi rida tagajärgi, millega võlgnik ja võlausaldajad peavad arvestama: võlgniku vara valitsemise õigus läheb üle haldurile (sama PankrS § 36 lg 1), võlgnik kaotab õiguse teha tehinguid seoses pankrotivaraga, lõpetatakse intressi ja viivise arvestamine võlgniku vastu suunatud nõuetelt. Füüsilisest isikust võlgnik võib pankrotivara käsutada halduri nõusolekul ning halduri nõusolekuta tehtud käsutustehing on tühine (PankrS § 36 lg 6). Võlgnik ei tohi kohtu loata pärast pankroti väljakuulutamist ning enne vande andmist Eestist lahkuda (PankrS § 88 lg 1). Kohus võib füüsilisest isikust võlgnikul keelata kuni pankrotimenetluse lõpuni olla ettevõtja, juriidilise isiku juhtorgani liige, juriidilise isiku likvideerija või prokurist (PankrS § 91 lg 1). Kui füüsilisest isikust võlgnik jääb pankroti tõttu ilma elatusvahenditest, määrab kohus võlgniku avalduse alusel temale ja tema ülalpeetavatele pankrotivarast hädavajaliku elatise kuni kaheks kuuks ning kaalukatel põhjustel võib kohus nimetatud tähtaega pikendada (PankrS § 147 lg 1). Selle avalduse võib esitada ka isik, keda võlgnik seaduse kohaselt on kohustatud ülal pidama (PankrS § 147 lg 2). Täitemenetlus lõpeb reeglina võlgniku pankroti väljakuulutamisega (TMS § 51 lg 1). Kohus võib siiski põhjendatud juhul, eelkõige kui täitemenetluses on võlgnikule kuuluva vara suhtes välja kuulutatud enampakkumine, otsustada, et kohtutäitur viib enampakkumise läbi sõltumata pankroti väljakuulutamisest (TMS § 51^1 lg 1). Kohtutäitur arvab müügitulemist maha kohtutäituri tasu ja täitekulud ning kannab järelejäänud summa pankrotivara hulka (TMS § 51^1 lg 2).

Pankroti väljakuulutamisega loetakse võlgniku võlausaldajate kõigi nõuete täitmise tähtpäev saabunuks, kui seadusest ei tulene teisiti (PankrS § 42). Pankrotimenetluses on võlausaldajatele ettenähtud nõuete esitamise ja kaitsmise erikord (PankrS §-d 44, 100^1). Erikord on ette nähtud ühisvarale sissenõude pööramiseks (PankrS § 122). Vara müüb haldur üldiselt TMS-s sätestatud korras, st enampakkumisel (PankrS § 135). Pankrotivara müügist ja muul viisil pankrotivara arvel saadud rahast katab haldur PankrS § 146 lg 1 ja § 153 järgi esmalt vara välistamise ja tagasivõitmise tagajärgedest tulenevad nõuded, seejärel võlgnikule ja tema ülalpeetavatele makstav elatise ning alles seejärel muud kulud ja rahuldab võlausaldajate nõuded. Ulatuses, milles võlausaldaja pankrotimenetluses tunnustatud nõue on jäänud pankrotimenetluses rahuldamata, on pankrotimenetluse lõpetamise määrus täitedokumendiks, kui võlgnik ei ole esitanud nõudele vastuväidet või kui kohus on võlausaldaja nõuet tunnustanud (PankrS § 168). Pankrotimenetluses tunnustatud nõude täitmise aegumistähtaeg on kümme aastat pankrotimenetluse lõppemisest arvates (TsÜS § 157 lg 3).

Kohus lõpetab määrusega menetluse pankrotti välja kuulutamata raugemise tõttu olenemata võlgniku maksejõuetusest, kui võlgnikul ei jätku vara pankrotimenetluse kulude katteks ning ei ole võimalik vara tagasi võita või tagasi nõuda ja keegi ei ole valmis maksma kohtu deposiitkontole kohtu määratud summat menetluskulude katteks (PankrS § 29). Pärast halduri lt aruande saamist

lõpetab kohus halduri ettepanekul pankrotimenetluse raugemise tõttu, kui kohus tuvastab, et pankrotivarast ei jätku massikohustuste ja pankrotimenetluse kulude katteks vajalike väljamaksete tegemiseks (PankrS § 158 lg 4).

PankrS §-des 169-177 reguleeritakse füüsilisest isikust võlgniku vabastamist pankrotimenetluses täitamata jäänud kohustustest tema avalduse alusel. Kohus nimetab võlgnikule sel juhul üldiselt usaldusisiku maksete vahendamiseks (PankrS § 172). Võlgnik on kohustatud tegelema mõistlikult tulutoova tegevusega ja, kui tal sellist tegevust ei ole, siis seda otsima (PankrS § 173 lg 1). Võlgniku töö- või teenistussuhtest või muust sarnasest suhtest saadud tulu või ettevõtlusest saadud tulu nõuded loetakse loovutatuks usaldusisikule (PankrS § 173 lg 3). Tulust peab usaldusisik PankrS § 173 lg 4 järgi võlgnikule üle andma 25%, kuid kohus võib asjaolusid arvestades määrata sellest erineva määra. Võlgnik ei pea usaldusisikule üle andma tulu, millele seadusest tulenevalt ei saa pöörata sissenõuet (PankrS § 173 lg 5). Võlgniku kohustustest vabastamise menetluse kestel ei saa pankrotivõlausaldajad, sealhulgas need pankrotivõlausaldajad, kes ei ole pankrotimenetluses nõudeid esitanud, pöörata sissenõuet võlgniku varale (PankrS § 174 lg 1). Võlausaldajad, kelle nõue võlgniku vastu on tekkinud pärast pankroti väljakuulutamist, ei saa võlgniku kohustustest vabastamise menetluse kestel pöörata sissenõuet usaldusisikule üleandmisele kuuluvatele rahasummadele (PankrS § 174 lg 2). Pärast viie aasta möödumist võlgniku kohustustest vabastamise menetluse algatamisest otsustab kohus võlgniku taotlusel tema pankrotimenetluses täitmata jäänud kohustustest vabastamise (PankrS § 175 lg 1). Kohus võib oma kohustusi nõuetekohaselt täitnud võlgniku asjaolusid arvestades vabastada pankrotimenetluses täitmata jäänud kohustustest ka enne viie aasta möödumist menetluse algatamisest, kuid mitte enne kolme aasta möödumist menetluse algatamisest. Eelkõige kui võlgnik on oma kohustusi menetluse ajal nõuetekohaselt täitnud ja rahuldanud võlausaldajate nõudeid arvestatavas ulatuses (PankrS § 175 lg 1^{1}). PankrS § 175 lg 2 järgi keeldub kohus võlgnikku kohustustest vabastamast, kui võlgnik on mõistetud süüdi pankrotikuriteos või kui võlgnik on rikkunud süüliselt oma nimetatud kohustusi ja kahjustanud sellega võlausaldajate huve. Kui kohus leiab, et võlgniku kohustustest vabastamine ei ole põhjendatud, võib ta PankrS § 175 lg 5^{1} järgi menetlust pikendada ja määrata võlgnikule täiendava tähtaja, pärast mille möödumist vaadatakse kohustustest vabastamise avaldus uuesti läbi. See tähtaeg ei või olla kokku pikem kui seitse aastat menetluse algatamisest. Kui võlgnik vabastatakse oma pankrotimenetluses täitmata jäänud kohustustest, lõpevad PankrS § 176 lg 1 järgi pankrotivõlausaldajate nõuded võlgniku vastu, sealhulgas ka nende pankrotivõlausaldajate nõuded, kes ei ole pankrotimenetluses nõudeid esitanud. Võlgniku pankrotimenetluses täitmata jäänud kohustustest vabastamisel ei lõpe õigusvastaselt tahtlikult tekitatud kahju hüvitamise ning lapsele või vanemale elatise maksmise kohustused (PankrS § 176 lg 2). Võlgniku kohustustest vabastamine ei vabasta võlgnikuga solidaarselt vastutavat isikut oma kohustuse täitmisest. Kui võlgnikuga solidaarselt vastutav isik täidab kohustuse, ei saa ta kohustustest vabastamise korral esitada tagasinõuet võlgniku vastu (PankrS § 176 lg 3).

VÕVS-i eesmärk on makseraskustes füüsilisele isikule (võlgnikule) tema võlgade ümberkujundamise võimaldamine, et ületada makseraskusi ja vältida pankrotimenetlust (VÕVS § 1 lg 1). Võlgnik loetakse makseraskustes olevaks, kui ta ei suuda või tõenäoliselt ei suuda täita oma kohustusi nende sissenõutavaks muutumise ajal (VÕVS § 1 lg 2). Võlgade ümberkujundamise menetluses võimaldatakse võlgnikule rahaliste kohustuste (isiklike võlgade) ümberkujundamist kohustuse täitmise tähtaja pikendamise, osadena täitmise või kohustuse vähendamise teel (VÕVS § 2 lg 1). Võlgade ümberkujundamise menetluses saab üldjuhul ümber kujundada võlgade

ümberkujundamise avalduse esitamise ajaks sissenõutavaks muutunud võlgniku kohustusi (VÕVS § 2 lg 3). Ümberkujundamiskavaga võib lisaks ette näha, et võlgniku poolt enne võlgade ümberkujundamise avalduse esitamist sõlmitud krediidileping või muu kestvusleping, millest tuleneb võlgnikule rahalisi kohustusi, mis muutuvad sissenõutavaks pärast võlgade ümberkujundamise avalduse esitamist, lõpeb ümberkujundamiskava kinnitamisel ning lepingu lõppemise tagajärjel tekkivad võlgniku kohustused saab ümberkujundamiskavaga eelnevalt ümber kujundada (VÕVS § 3 lg 1). Ümberkujundamiskavaga võib selle asemel ette näha, et kujundatakse ümber sellest tulenevad võlgniku rahalised kohustused, mis muutuvad sissenõutavaks hiljemalt ühe aasta jooksul ümberkujundamiskava kinnitamisest arvates, pikendades kohustuste täitmise tähtaega või võimaldades võlgnikule kohustuste täitmist osamaksetena (VÕVS § 3 lg 2).

Võlgade ümberkujundamine toimub võlgniku avalduse ja tema esitatud ümberkujundamiskava alusel (VÕVS §-d 10 ja 11). Võlgade ümberkujundamise avalduse menetlusse võtmisel peatub viivise või ajas suureneva leppetrahvi arvestamine võlgniku vastu suunatud nõudelt (mille ümberkujundamist taotletakse) kuni ümberkujundamiskava kinnitamiseni või menetluse lõppemiseni (VÕVS § 20 lg 1). Avalduse menetlusse võtmisel ei saa võlausaldaja lõpetada võlgnikuga sõlmitud lepingut, millest tulenevate nõuete ümberkujundamist võlgnik taotleb, enne võlgade ümberkujundamise avalduse esitamist toimunud rahalise kohustuse rikkumisele tuginedes ega keelduda sel alusel oma kohustuste täitmisest (VÕVS § 20 lg 2). Avalduse menetlusse võtmisel peatab kohus võlgniku vara suhtes läbiviidava täitemenetluse raha sissenõudmiseks kuni ümberkujundamiskava kinnitamiseni või menetluse lõppemiseni. Kohus võib sama ajani mh peatada kohtumenetluse, milles on võlgniku vastu rahaline nõue, mille kohta ei ole veel otsust tehtud. Lisaks võib kohus tühistada hagi tagamise abinõud, sh pangakonto arestimise. Samuti võib kohus keelata võlausaldajatel võlgniku antud tagatistest tulenevaid õigusi teostada, mh pandieset müüa või selle müüki taotleda (VÕVS § 20 lg 3). VÕVS § 24 näeb ette nõuded ümberkujundamiskava kohtu poolseks kinnitamiseks, mida saab teha ka võlausaldajate tahte vastaselt, eeldusel, et pankrotimenetluses ei saaks võlausaldajad tõenäoliselt oma nõudeid rahuldatud suuremas ulatuses. Pandiga tagatud nõude võib ümber kujundada üksnes juhul, kui võlausaldaja sellega nõustub, seda ka siis, kui pantija on kolmas isik. See ei välista ega piira pandi realiseerimise järel ülejääva nõude ümberkujundamist üldises korras (VÕVS § 24 g 6). Võlausaldaja halvemaks kohtlemiseks ei peeta tema intressi- ja viivisenõuete vähendamist seaduses sätestatud suuruseni (VÕVS § 24 lg 7), st viivisenõudeid saab kohus vähendada seadusjärgse suurusena piiramatult.

Ümberkujundamiskava kinnitamisega hakkab selles ettenähtud õiguslik tagajärg kehtima võlgniku ja isiku kohta, kelle õigusi ümberkujundamiskavaga mõjutatakse (VÕVS § 29 lg 1). Ümberkujundamiskava kinnitamine ei vabasta võlgniku kohustuse täitmise eest solidaarselt vastutavat isikut oma kohustuse täitmisest. Kui võlgniku kohustuse täitmise eest solidaarselt vastutav isik on kohustuse täitnud, on tal võlgniku suhtes tagasinõudeõigus üksnes selles ulatuses, milles võlgnik vastutab kohustuse täitmise eest ümberkujundamiskava järgi (VÕVS § 29 lg 2). Ümberkujundamiskava kinnitamine ei piira pandi või muu esemelise tagatisega võlausaldaja, kes ei nõustunud oma nõude ümberkujundamisega, õigust rahuldada oma nõue tagatise arvel (VÕVS § 29 lg 3). Kohtu kinnitatud ümberkujundamiskava on täitedokument sellega ümberkujundatud nõude suhtes (VÕVS § 29 lg 4). VÕVS § 30 järgi ei kehti ümberkujundamiskava võlausaldaja suhtes, kellele ei ole ümberkujundamiskava tutvumiseks ja seisukoha võtmiseks kätte toimetatud või kes muul viisil ei ole ümberkujundamismenetluse toimumisest teadlik. Ümberkujundamiskava kehtivuse ajal ei saa esitada hagiavaldust ega avaldust hagita menetluses nõude alusel, mille kohta

ümberkujundamiskava kehtib (VÕVS § 31 lg 1). Ümberkujundamiskava kehtivuse ajal ei saa esitada pankrotiavaldust nõude alusel, mille kohta ümberkujundamiskava kehtib (VÕVS § 33 lg 1). Asjaolude muutumisel saab ümberkujundamiskava VÕVS § 35 järgi muuta. Võlausaldaja saab ümberkujundamiskavaga ümberkujundatud nõude pärast ümberkujundamiskava täitmise tähtaja möödumist maksma panna üksnes ümberkujundamiskavas kokkulepitud, kuid ümberkujundamiskava kohaselt täitmata ulatuses (VÕVS § 37).

Füüsilise isiku maksejõuetuse seaduse eelnõus dubleeritakse suuresti VÕVS ja PankrS kohustustest vabastamise regulatsiooni, neid täiendavalt detailiseerides ja mõningaid eeldusi (sh formulare) lihtsustades ja usaldusisiku rolli suurendades. Sisulistest muudatusettepanekutest tuleks esmalt välja tuua võimalus esitada üks ühine maksejõuetusavaldus (eelnõu § 10). Olulisemad on muudatused kohustustest vabastamise kavandatavas regulatsioonis. Suurimaks muudatuseks on, et kohustusest vabastamise otsustab kohus senisest lühema aja järel, pärast kolme aasta möödumist võlgniku kohustustest vabastamise menetluse algatamisest (eelnõu § 48 lg 1). Kusjuures seda aega saab lühendada ka ühele aastale (eelnõu § 48 lg 2) ja pikendada neljale aastale (eelnõu § 48 lg 8). Jätkuvalt on kohustustest vabastamise menetluse eelduseks pankroti väljakuulutamine (eelnõu § 44).

15.4.3. Järeldused ja ettepanekud

Eestis on maksjõuetute või potentsiaalselt maksejõuetute tarbijate jaoks olemas nii võimalus oma võlgasid ümber kujundada kui ka neist vabaneda. Mõistlik on kavatsus laiendada EL direktiivi 2019/1023 regulatsiooni ka tarbijatele. Samas ei ole õigusloomeliselt mõistetav, milline positiivne sisuline efekt on sellel, et senine regulatsioon asendatakse füüsilise isiku maksejõuetuse seaduse eelnõuga, kuhu senine regulatsioon ümber kirjutatakse, jättes erinevate maksejõuetusmenetluste alustamise eeldused erinevaks.

Pankrotimenetlusega kaasnevad tarbija jaoks järgmised piirangud: ta võib käsutustehinguid pankrotivara suhtes teha vaid halduri nõusolekul ega või vara valitseda. Võlgniku elukohast lahkumine on piiratud ning kohus võib võlgniku suhtes kohaldada ärikeeldu. Lisaks loetakse võlausaldajate nõuded sissenõutavaks muutunuks. Pankrotimenetluses on võlgniku jaoks positiivne see, et lõpetatakse intressi ja viivise arvestamine võlgniku vastu suunatud nõuetelt. Pankrotimenetluse eeldatavaid kulusid vähendab võimalus viia lõpuni täitemenetlus, eelkõige kinnistu enampakkumiseks.

Probleemkohaks on võrdlemisi ebamäärane regulatsioon füüsilise isiku elu ja tegevuse korraldamise kohta pankrotimenetluse ajal. Nimetatu ei ole sisuliselt paranenud ka PankrS värske revisjoniga. Võlgnik peab pankrotimenetluse ajal millestki elatuma ning eelduslikult töötama, et sissetulekut teenida. Reguleerimata on suhe pärast pankroti väljakuulutamist omandatud vara ja halduri käsutatava pankrotivara vahel, võlgniku sissetuleku kasutamine ja vastutus menetluse ajal võetud kohustuste eest ning nende langemine pankrotivara kanda. Ebaselge on TMS järgi mittearestitavate summade regulatsiooni kohaldumine pankrotimenetluses. Jätkuvalt vastab pankrotimenetluse ülesehitus juriidilisest isikust lähtuvale loogikale, mille puhul tegevus pankroti väljakuulutamisel eelduslikult lõpeb. Vähemasti on ette nähtud võimalus võlgnikule ja tema ülalpeetavatele maksta pankrotivara arvel elatist ning seda esmajärjekorras, enne menetluse kulusid ja võlausaldajate nõudeid. See saab olla aga vaid ajutine lahendus.

Positiivne on tarbija võimalus taotleda kohustustest vabastamist ning pankrotimenetlusest erinevalt selgelt sätestatu, et võlgnik ei pea võlausaldajatele üle andma tulu, millele seadusest tulenevalt ei

saa pöörata sissenõuet. On küsitav, kas võlgnikule teenitud tulust vaid 25% jätmine motiveerib teda otsima tasuvamat tegevust. Asjakohane oleks kohaldada TMS-i regulatsiooni, mille järgi mh tagatakse rohkem teenivale inimesele rohkem tulu. Positiivne on täitemenetluste üldine blokeerimine kohustustest vabastamise menetluse kestel. Lisaks on küsitav, n. ö päästeingli nägemine usaldusisiku suuremas rollis maksejõuetusmenetluses, kui see tekitab maksejõuetule inimesele lisakulusid. Kohustustest vabastamise menetluse eelduslik tähtaeg viis aastat on liiga pikk, toetada tuleb selle lühendamist eelnõus pakutud kolmele aastale. Positiivne on ka võimalus seda tähtaega lühendada, eelnõu järgi aastani. Aktsepteeritav on ka nimetatu pikendamise võimalus (eelnõus nelja aastani). Probleemkohaks on võlgniku võlgadest vabastamise tähtaja arvestamine kohustustest vabastamise menetluse algatamisest. Sellele lisandub eelneva pankrotimenetluse aeg, mis nt võlausaldajate vaidluste tõttu võib venida ettenähtamatult pikaks ning seeläbi takistada võlgniku võlgadest vabastamisega alustamist. Viidatud probleemi ei lahendata ka eelnõus. Piirang, mille kohaselt ei saa vabaneda õigusvastaselt tahtlikult tekitatud kahju hüvitamise ning lapsele või vanemale elatise maksmise kohustustest, on õiguspoliitiliselt mõistetav, kuid praktikas problemaatiline. Nimetatud nõuded jäävad pärast pankrotimenetlust aeguma kümne aasta jooksul.

Probleemiks on ka see, et kohustustest vabastamise menetlus ei ole kättesaadav kõige vaesematele tarbijatele, kel pole raha ka menetluskulude katteks ning kelle pankrot jäetakse sel põhjusel välja kuulutamata või menetlus lõpetatakse (raugemine). Samas jäävad nõuded rahuldamata ja jätkuvalt aeguma. Praktikas toimuvad sisutud kohtumenetlused sellise isiku vastu täitedokumentide saamiseks.

Võlgade ümberkujundamise menetlus on teoorias makseraskustes võlgniku jaoks hea alternatiiv pankrotimenetlusele. See eeldab aga püsivat sissetulekut ja võimet võlausaldajate nõudeid jooksvalt mingis arvestatavas ulatuses täita. Viidatud menetlus blokeerib lepingute lõpetamised võlgnikuga ning lisaks peatub viivise ja leppetrahvi arvestamine, samuti saab peatada täite-ja kohtumenetlused. Seejuures on kohtul lai diskretsioon ümberkujundamiskava kinnitamisel ka võlausaldajate tahte vastaselt, kui nende õigusi ei kahjustata (mh kui pankrotimenetluses ei saaks võlausaldajad tõenäoliselt oma nõudeid rahuldatud suuremas ulatuses).

Asjakohane on võimalus sisulise põhjenduseta vähendada viivisenõudeid seadusjärgse suuruseni. Tagatiste kaitseks on põhjendatud tagada võlausaldajale võimalus rahuldada oma nõue tagatise (nt käendus, pant) arvel. Seadus lubab selgelt ka pandieseme realiseerimisest ülejääva võla ümberkujundamist. Erireegleid ei ole ja seda ei saa teha etteulatuvalt, st vabastada võlgnikku etteulatuvalt jääkvõla tasumise kohustusest. See on ka ainus seadusjärgne meede jääkvõlast vabanemiseks (lisaks kohustustest vabastamisele tervikuna). Eelnevast tulenevalt on küsitav, kas täidetud on direktiivi 2014/17/EL art 28 lg 5 ls 2 järgne kohustus tagada, et tarbijate kaitseks võetakse meetmeid, mis hõlbustavad kinnistu realiseerimisest ülejääva jääkvõla tagasimaksete tegemist. Tagatiseks oleva kinnisvara väärtuse vähenemise riski tuleks õiglasemalt jagada tarbija ja krediidiandja vahel.

Suurimaks probleemiks on aga ilmselt vähene arusaam, millises olukorras nimetatud menetlust rakendada. Samuti on tarbija jaoks keeruline koostada avaldusi ja nimekirju vara ning kohustuste kohta. Võlanõustajad abistavad inimesi maksejõuetusmenetluses, kuid võiksid seda riigi arvel parema kvaliteediga ja suuremas mahus teha. Lisaks on küsitav, kas ka sissenõutavaks muutumata kohustusi (ka kestvuslepinguid) ei võiks lihtsamini ümber kujundada (mitte ainult nende lõpetamise kaudu) kui

ka tagatud kohustusi. Samas ei tohiks võlausaldajate huve kahjustada sellega, et neilt võetakse võimalus rahuldada oma nõudeid suuremas ulatuses võlgniku pankrotimenetluses.

Ettepanekud:

- **reguleerida selgemalt füüsilise isiku tegevuse ja majandamise korraldamist pankrotimenetluse ajal, eelkõige tema õigusi teenida sissetulekut; sätestada selgelt, kuidas ja kui palju peab ta teenitust üle andma pankrotivarasse võlausaldajate nõuete rahuldamiseks, kohaldades eelduslikult sarnaseid reegleid täitemenetlusega;**
- **lühendada kohustusest vabastamise tähtaegu sarnaselt eelnõus pakutule, sidudes kohustusest vabastamise tähtaja varasema ajaga; eelistatavalt maksejõuetusavalduse esitamise ajaga (või vähemasti võimaldada kohtul selliselt arvestada);**
- **diferentseerida kohustustest vabastamise menetluse ajal võlausaldajatele üleantava sissetuleku regulatsiooni, motiveerides võlgnikku rohkem teenima ja ühtlustades regulatsiooni täitemenetluse regulatsiooniga;**
- **kaaluda kuluka usaldusisiku rolli maksejõuetusenetlustes ja pigem püüda raskuste olevaid inimesi abistada tasuta nõuga võlanõustajate kaudu;**
- **kaaluda õiguspoliitiliste piirangute kaotamist kohustuste osas, millest ei saa võlgnikku vabastada või mida ei saa ümber kujundada.**
- **pakkuda kohustustest vabastamise menetlust ka kõige vaesematele tarbijatele, kellel ei ole raha ka menetluskulude katteks, olgu ka menetlusabi vormis;**
- **võlgade ümberkujundamise menetluses võiks lihtsamini lubada ümber kujundada ka kestvuslepinguid, mh pikendada krediidi tagastamise aega, lepinguid lõpetamata või blokeerides lõpetamise tagajärjed;**
- **kohtul võiks olla selge võimalus vabastada võlgnik juba ette tagatise realiseerimisest järelejäävast jääkvõlast, mis motiveeriks ka võlausaldajat realiseerima tagatist maksimaalselt kasulikult.**

16. Füüsilise isiku pankrotimenetlus. Menetluse käik

16.1. Pankrotiavalduse esitamine

PankrS § 9 lg 1 järgi võib pankrotiavalduse esitada võlgnik või võlausaldaja. Võlausaldaja peab pankrotiavalduses põhistama võlgniku maksejõuetuse, samuti tõendama nõude olemasolu (PankrS § 10). Kui pankrotiavalduse esitab võlgnik ise, siis peab ta samuti põhistama oma maksejõuetuse, lisades avaldusele seletuse maksejõuetuse põhjuse kohta ja võlanimekirja (PankrS § 13).

16.2. Pankrotiavalduse menetlusse võtmisest keeldumine (PankrS § 14 lg 1)

Kohus keeldub pankrotiavalduse menetlusse võtmisest kui:

1) võlausaldaja pankrotiavaldusest ei selgu, et avalduse esitajal on nõue võlgniku vastu;
2) võlausaldaja pankrotiavalduses ei ole põhistatud võlgniku maksejõuetust;
3) esinevad muud tsiviilkohtumenetluse seadustikus sätestatud alused;
4) võlausaldaja pankrotiavaldus põhineb nõudel, mille suhtes kehtib saneerimiskava või võlgade ümberkujundamise kava.

16.3. Ajutise halduri nimetamine

Kui kohus on võtnud pankrotiavalduse menetlusse, siis otsustab ta kümne päeva jooksul ajutise halduri nimetamise. Kui ajutise halduri nimetamine otsustatakse eelistungil, siis otsustab kohus ajutise halduri nimetamise 20 päeva jooksul pankrotiavalduse saamisest (PankrS § 15 lg 1). Ajutise halduri ülesanded on sätestatud PankrS §-s 22.

Kui pankrotiavalduse on esitanud füüsilisest isikust võlgnik, võib kohus võlgniku varalist olukorda arvestades jätta ajutise halduri nimetamata ja 10 päeva jooksul pankrotiavalduse saamisest pankroti välja kuulutada (PankrS § 15 lg 2).

Kohus jätab PankrS § 15 lg 3 järgi võlausaldaja pankrotiavalduse alusel ajutise halduri nimetamata, kui:

1) võlgnik vaidleb nõudele põhjendatult vastu ja kohus leiab, et vaidlus nõude üle tuleb lahendada väljaspool pankrotimenetlust;
2) nõue on pandiga täielikult tagatud;
3) võlausaldaja pankrotiavalduse aluseks olevate nõuete suurus ei ületa füüsilise isiku puhul 1000 eurot, välja arvatud kui nimetatud nõuete suhtes on aasta jooksul enne pankrotiavalduse esitamist tulemusteta toimunud täitemenetlus;
4) võlausaldaja ei ole oma pankrotiavaldust piisavalt põhistanud või nõude olemasolu tõendanud;
5) võlausaldaja on jätnud tasumata PankrS §-s 11 nimetatud rahasumma (deposiit ajutise halduri tasu ja kulutuste katteks), kui kohus on nõudnud selle tasumist enne ajutise halduri nimetamist;
6) võlgnik või kolmas isik on enne ajutise halduri nimetamist täitnud kohustuse, millel pankrotiavaldus põhineb, või andnud piisava tagatise kohustuse täitmiseks;
7) esinevad muud seaduses sätestatud alused.

Kui kohus ajutist haldurit ei nimeta, siis pankrotiavalduse alusel edasist menetlust ei toimu ja menetlus lõpeb.

16.4. Pankrotiavalduse läbivaatamine (PankrS § 27)

Võlgniku pankrotiavalduse vaatab kohus läbi kümne päeva jooksul, kaalukatel põhjustel 30 päeva jooksul ajutise halduri nimetamisest arvates. Võlausaldaja pankrotiavalduse vaatab kohus läbi 30 päeva jooksul, kaalukatel põhjustel kahe kuu jooksul ajutise halduri nimetamisest arvates. Pankrotiavalduse menetlemist ei või peatada (PankrS § 27 lg-d 1-3).

Kohus jätab pankrotiavalduse läbi vaatamata, kui kohus on pärast ajutise halduri nimetamist kohustanud võlausaldajat tasuma PankrS §-s 11 nimetatud rahasumma, kuid võlausaldaja ei ole seda teinud (PankrS § 27 lg-d 4 ja 4^1).

Vaadanud pankrotiavalduse läbi, teeb kohus ühe järgmistest otsustustest: kuulutab pankroti välja (PankrS § 31), jätab avalduse rahuldamata või lõpetab menetluse raugemise tõttu PankrS §-s 29 nimetatud alusel.

PankrS § 29 reguleerib pankrotiavalduse menetluse raugemist pankrotti välja kuulutamata. Kohus lõpetab menetluse määrusega pankrotti välja kuulutamata raugemise tõttu olenemata võlgniku maksejõuetusest, kui võlgnikul ei jätku vara pankrotimenetluse kulude katteks ning ei ole võimalik vara tagasi võita või tagasi nõuda või, kui võlgniku vara koosneb peamiselt tagasivõitmise nõuetest ja nõuetest kolmandate isikute vastu ning nende nõuete rahuldamine on vähetõenäoline (PankrS § 29 lg-d 1 ja 2).

16.5. Pankroti väljakuulutamine

Kohus kuulutab pankroti välja, kui võlgnik on maksejõuetu (PankrS § 31 lg 1). Olenemata füüsilisest isikust võlgniku maksejõuetusest jätab kohus pankroti välja kuulutamata, kui esineb PankrS § 15 lg-s 3 nimetatud ajutise halduri nimetamata jätmise alus. Kohus võib siiski pankroti välja kuulutada, kui esineb PankrS § 15 lg 3 p-s 6 nimetatud alus ajutise halduri nimetamata jätmiseks (PankrS § 31 lg 2).

Pankroti väljakuulutamisel otsustab kohus võlausaldajate esimese üldkoosoleku toimumise aja ja koha, pankrotihalduri nimetamise, täitemenetluse jätkamise vastavalt täitemenetluse seadustiku §-s 51^1 sätestatule ning hagi tagamise abinõude kohaldamise. Kui hagi tagamise abinõusid oli kohaldatud enne pankroti väljakuulutamist, jäävad need kehtima, kui kohus ei otsusta teisiti. Kohus mõistab pankrotimäärusega välja ajutise halduri tasu ja kulutuste hüvitise ning ajutisele haldurile tehakse väljamakse.

Pankroti väljakuulutamise tagajärjed on kirjas PankrS §-s 35 jj. Pankroti väljakuulutamisega moodustub võlgniku varast pankrotivara, haldurile läheb üle võlgniku vara valitsemise õigus ning õigus olla võlgniku asemel kohtumenetluses menetlusosaliseks vaidluses, mis puudutab pankrotivara või vara, mille võib arvata pankrotivarasse. Võlgnik kaotab õiguse teha tehinguid seoses pankrotivaraga. Lõpetatakse intressi ja viivise arvestamine võlgniku vastu suunatud nõuetelt ning järgnevad ka muud seaduses ettenähtud tagajärjed.

Pankrotimenetluse käigus selgitab haldur välja võlausaldajate nõuded liikide kaupa, valitseb pankrotivara, korraldab pankrotivara moodustamise ja müügi ning pankrotivara arvel võlausaldajate

nõuete rahuldamise. Haldur selgitab välja võlgniku maksejõuetuse tekkimise põhjused (PankrS § 55 lg 3).

Kohus teostab järelevalvet pankrotimenetluse seaduslikkuse üle ja täidab muid seadusest tulenevaid ülesandeid.

16.6. Pankrotimenetluse lõppemine

PankrS § 157 järgi lõpeb pankrotimenetlus järgmistel alustel:

1) pankrotiavalduse rahuldamata jätmisega (§ 27 lg 5);
2) pankrotimenetluse raugemisega (§ 158);
3) pankroti aluse äralangemisega (§ 159);
4) võlausaldajate nõusolekul (§ 160);
5) lõpparuande kinnitamisega (§ 163);
6) kompromissi kinnitamisega (§ 183);
7) muul seadusest tuleneval alusel.

16.7. Pankrotimenetluse raugemine PankrS § 158

Kui pankrotimenetluse käigus selgub, et pankrotivarast siiski ei jätku massikohustuste ja pankrotimenetluse kulude katteks vajalike väljamaksete tegemiseks, lõpetab kohus pankrotimenetluse raugemise tõttu. Kui menetluse lõpetamise ajaks on nõuete kaitsmine toimunud, märgib kohus määruses, millises osas on iga võlausaldaja nõue tunnustatud ja millistele nõuetele esitas võlgnik vastuväite. Kohus ei lõpeta menetlust raugemise tõttu, kui võlausaldaja või kolmas isik maksab massikohustuste ja pankrotimenetluse kulude katteks deposiidina selleks ettenähtud kontole kohtu poolt määratud summa.

16.8. Pankroti aluse äralangemine PankrS § 159

Kohus lõpetab pankrotimenetluse võlgniku avalduse alusel, kui võlgnik tõendab, et ta ei ole maksejõuetu või et teda ei ähvarda maksejõuetus.

16.9. Kohustustest vabastamise menetlus

16.9.1. Menetluse algatamine

Füüsilisest isikust võlgnik võidakse vabastada pankrotimenetluses täitmata jäänud kohustustest. Selleks peab võlgnik esitama kohtule kohustustest vabastamise avalduse hiljemalt võlausaldajate esimese üldkoosoleku toimumise ajaks või koos PankrS § 158 lg-s 3 nimetatud aruandega (pankrotimenetluse raugemine). Avalduse võib võlgnik esitada ka oma pankrotiavalduses või pärast võlausaldaja pankrotiavalduse esitamist.

Võlgniku kohustustest vabastamise menetluse algatamise otsustab kohus PankrS § 158 lg-s 4 sätestatud juhul (pankrotimenetluse raugemine) või lõpparuande kinnitamisel. Seega ei saa kohustustest vabastamise menetlust algatada, kui kohus on lõpetanud pankrotiavalduse menetluse raugemise tõttu pankrotti välja kuulutamata PankrS § 29 alusel. Kui esineb PankrS § 29 lg-tes 1 ja 2 nimetatud alus menetluse raugemiseks ja võlgnik on esitanud kohtule kohustustest vabastamise avalduse, kuulutab kohus pankroti välja, kui ei esine PankrS § 171 lg-s 2 sätestatud aluseid.

Kohus võib jätta PankrS § 171 lg 2 alusel võlgniku kohustustest vabastamise menetluse algatamata, kui:

1) võlgnik on mõistetud süüdi pankroti- või täitemenetlusalase kuriteo, maksualase kuriteo või karistusseadustiku §-des 380–381[1] nimetatud kuriteo toimepanemises;
2) võlgnik on viimase kolme aasta jooksul enne ajutise halduri nimetamist või pärast seda andnud tahtlikult või raske hooletusega ebaõigeid või ebatäielikke andmeid oma majandusliku olukorra kohta, et saada toetusi või muid soodustusi riigilt, kohalikult omavalitsusüksuselt või sihtasutuselt või vältida maksude maksmist;
3) kohus on viimase 10 aasta jooksul enne ajutise halduri nimetamist otsustanud võlgniku kohustustest vabastada või jätnud võlgniku avalduse kohustustest vabastamiseks rahuldamata seetõttu, et võlgnik on pannud toime pankrotikuriteo;
4) võlgnik on viimase aasta jooksul enne ajutise halduri nimetamist või pärast seda tahtlikult või raske hooletuse tõttu takistanud võlausaldajate nõuete rahuldamist. Võlausaldajate huvide kahjustamiseks loetakse muu hulgas vara raiskamist;
5) võlgnik on tahtlikult või raske hooletusega esitanud võlanimekirjas ebaõigeid või ebatäielikke andmeid oma vara ja sissetulekute, võlausaldajate ja oma kohustuste kohta, samuti rikkunud tahtlikult või raske hooletusega muid oma käesolevas seaduses sätestatud kohustusi.

16.9.2. Võlgniku kohustustest vabastamise otsustamine

Kohus otsustab võlgniku pankrotimenetluses täitmata jäänud kohustustest vabastamise pärast viie aasta möödumist kohustustest vabastamise menetluse algatamisest (PankrS § 175 lg 1). Kohus võib oma kohustusi nõuetekohaselt täitnud võlgniku asjaolusid arvestades vabastada pankrotimenetluses täitmata jäänud kohustustest ka enne viie aasta möödumist menetluse algatamisest, kuid mitte enne kolme aasta möödumist menetluse algatamisest, eelkõige kui võlgnik on oma kohustusi menetluse ajal nõuetekohaselt täitnud ja rahuldanud võlausaldajate nõudeid arvestatavas ulatuses (PankrS § 175 lg 1[1]).

Kohtul on PankrS § 175 lg 1[1] alusel kaalutlusõigus, mille käigus tuleb hinnata, kas võlgnik on oma kohustusi menetluse ajal nõuetekohaselt täitnud ja rahuldanud võlausaldajate nõudeid arvestatavas ulatuses. Lisaks on kohtul selle sätte järgi võimalus kaalutlusõiguse teostamiseks kontrollida, kas esinevad PankrS § 175 lg-tes 2 ja 4 sätestatud võlgniku kohustustest vabastamisest keeldumise absoluutsed alused.[340]

PankrS § 175 lg-d 2 ja 4 sätestavad absoluutsed keeldumisalused, mille puhul on võlgniku kohustustest vabastamine välistatud.[341] Kohus keeldub võlgnikku kohustustest vabastamast, kui:

- võlgnik on mõistetud süüdi pankrotikuriteos (PankrS § 175 lg 2 p 1);
- võlgnik on rikkunud süüliselt oma PankrS §s 173 nimetatud kohustusi ja kahjustanud sellega võlausaldajate huve (PankrS § 175 lg 2 p 2);
- võlgnik ei ole kohtu määratud tähtaja jooksul andnud vande all teavet oma kohustuste täitmisest (PankrS § 175 lg 4).

[340] RKTKm 04.05.2016, 3-2-1-19-16, p 12.

[341] RKTKm 20.06.2016, 3-2-1-49-16, p 15.

Lisa 4. Soovituste mõjuanalüüs

Alljärgnevalt on lühidalt kirjeldatud peamiste soovituste üldisi mõjusid. Kuna uuring on koostatud eelkõige tarbija vaatest lähtuvalt, siis turuosaliste huvide tasakaalustamiseks tuleb enne uuringus tehtud ettepanekute rakendamist nende mõju krediituru osalistele täiendavalt hinnata.

Tarbijakrediidi sätete kohaldamisalaga on seotud järgmised ettepanekud: mitte kitsendada tarbijakrediidi sätete rakendusala sõltuvalt asjaolust, et tegemist on intressivaba krediidiga; kaaluda tarbijakrediidi sätete kohaldamise laiendamist ühisrahastuse laenuandmise teenuste suhtes, mida ei osuta krediidiandja ega krediidivahendaja. Viidatud ettepanekutel on suur mõju nimetatud tingimustele vastavate krediiditoodete pakkujatele (hetkel pole täpne arv teada), kuna reguleeritakse täpsemalt nende tegevust, nende üle tehtavat järelevalvet ja vastutust. Näiteks ei pruugi kõik pakkujad täita tegevusloa saamise eeldusi. Ühtsete nõuete sätestamine ning ühisrahastuse laenuandmise teenuste pakkujate tegevuse üle järelevalve tegemine ühtlustab eelduslikult nimetatud teenuse pakkujate tegevust turul ning tagab konkureerimise õiglasematel alustel. Muudatusega tagatakse tarbijate õiguste suurem kaitse. Näiteks tagatakse tegevusloa väljastamise menetluse kaudu, et turul tegutsevad ainult kindlatele nõuetele vastavad teenusepakkujad. Lisaks peavad kõik ühisrahastuse laenuandmise teenuste pakkujad sellisel juhul järgima tarbijakrediidi sätetest tulenevaid kohustusi ning arvestama nende rikkumistest tingitud võimalike tagajärgedega. Seeläbi tagatakse tarbijate õiguste ja huvide sarnasem kaitse erinevate krediiditoodete lõikes. Lisaks mõjutavad viidatud ettepanekud vähemal määral kõiki krediiditurul tegutsevaid pakkujaid, tagades nende tegevuse ühtlasema reguleerimise.

Juriidiliste isikute puhul **trahvimäära 400 000 euroni tõstmine** nii ebaausa kauplemisvõtte kasutamise keelu rikkumise kui ka vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamata jätmise eest ning ka tarbijakrediidiga seotud teavitamiskohustuste rikkumise eest sellise rahatrahvi sätestamine mõjutab oluliselt tarbijaid, suurendades nende õiguste ja huvide kaitset. Selline rikkumiste eest ettenähtud trahvimäära suurendamine distsiplineerib juriidilisest isikust krediidipakkujaid, kelle üle teevad järelevalvet FI ja TTJA, nimetatud kohustusi hoolsamalt täitma. Nimetatud ettepanekud ei mõjuta negatiivselt viidatud krediidipakkujaid, kuna vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamine, tarbija teavitamise kohustuse täitmine ning ebaausate kauplemisvõtete kasutamise vältimine ei tohiks sõltuda viidatud kohustuste rikkumise eest ettenähtud trahvimäära suurusest. Tarbijakrediidiga seotud teavitamiskohustuste rikkumise eest rahatrahvi sätestamine suurendab mõningal määral ka järelevalvet tegevate asutuste koormust.

Igapäevase tarbimisega seotud krediiditoodete Interneti (eelkõige sotsiaalmeedia) vahendusel toimuva reklaami puhul täiendavate nõuete sätestamine mõjutab oluliselt nimetatud tingimustele vastavate krediiditoodete pakkujaid (eelkõige suuremate turuosadega kuut krediidiasutust ja kolme krediidiasutustega seotud krediidiandjat) ning vähemal määral teiste krediiditoodete pakkujaid, kuna piirang pärsib krediiditurul konkurentsi. Reklaamipiirangud takistavad alati teataval määral nii uutel pakkujatel kui ka senistel pakkujatel uute toodetega turule sisenemist. Nimetatud ettepanekul on suur mõju ka krediiditoodete tarbijatele – ühest küljest aitab

see vähendada tarbijate poolt krediiditoodete tarbimise kontekstis kergekäeliste ja kaalutlemata otsuste tegemist, teisalt vähendab erinevate krediiditoodete kohta info saamist.

Otsepostitustega edastava info nõuete täiendav reguleerimine mõjutab oluliselt krediiditoodete pakkujaid ja tarbijaid, kuna mõjutab konkurentsi krediiditurul ning tagab tarbijate huvide ja õiguste suurema kaitse. Uuringu raames tehtud testostust nähtus, et krediidipakkujad võivad otsepostituste puhul kasutada lubamatuid ja piiripealseid kauplemisvõtteid, mõjutamaks tarbijat nende krediiditoodet tarbima. Otsepostitustega edastatava info nõuete täpsem reguleerimine aitab vähendada ohtu, et riskialtim ning tarbijat kahjustavaid turundusvõtteid kasutavad krediidipakkujad ei saa õiguskuulekate krediidipakkujatega võrreldes konkurentsieelist. Otsepostitustega edastatavale infole nõuete sätestamise mõju ei ole eelduslikult nii ulatuslik kui reklaamipiirangud.

Tarbijate harimisel nii vastutustundliku laenuvõtmise, võla haldamise kui ka oma õiguste kohtuväliselt, kohtus, täitemenetluses ja maksejõuetusmenetlustes maksmapaneku valdkonnas on suur mõju tarbijate jaoks, tagades nende õiguste ja huvide suurema kaitse. Nimetatud ettepanek mõningal määral suurendab tarbijakrediidivaidluste lahendamisega seotud isikute ja asutuste koormust, kuna oma õigustest teadlikumad tarbijad kasutavad eespool viidatud võimalusi rohkem. Pikemas perspektiivis peaks tarbijakrediidivaidluste lahendamisega seotud asutuste ja isikute koormus vähenema, kuna oma õigustest teadlik tarbija suudab vastutustundlikumalt laenata ning oma huve efektiivsemalt ja varasemas etapis kaitsta. Süsteemne harimine nimetatud teemadel peaks ilmselt algama juba lasteaias ja koolis.

Registri, kus kajastuksid kõik tarbija kohustused ning mida kõik krediidipakkujad ja krediiditurgu toetavad osapooled saaksid sarnastel alustel kasutada, loomine. Nimetatud register aitaks nii tarbijatel, krediidipakkujatel kui ka tarbijakrediidivaidluste lahendamisega seotud isikutel ja asutustel saada kõikset ülevaadet tarbija kohustustest ning tarbija krediidivõimet detailsema ja sarnasema teabe alusel hinnata. Seeläbi paraneks tarbija krediidivõimelisuse hindamise kvaliteet, suureneks vastutustundlik krediiditoodete pakkumine ning väheneks laenude andmine tarbijatele, kes ei suuda võetud kohustusi teenindada. Ohukoht on, et maksevõimelisuse kontekstis kõige probleemsemad tarbijad pöörduvad seetõttu n-ö mustal turul tegutsevate krediidipakkujate poole, kelle üle järelevalveasutused ei tee kontrolli. Ettepanek mõjutab oluliselt nii krediidituru osalisi kui ka tarbijakrediidivaidluste lahendamise ja muu toetava funktsiooniga isikuid ja asutusi. Riigi jaoks kaasneb nimetatud registri loomise ja haldamisega täiendav kulu, kuid registrist saadav kasu õigustab seda.

Krediidipakkuja poolt oma kohustuste rikkumise tagajärgede kontekstis esitatud ettepanekutel on suur mõju tarbijate õiguste ja huvide kaitsmise kontekstis. Näiteks muudatus, et elamukinnisvaraga tagatud laenude puhul kaotab krediidiandja vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumise korral pärast tagatise realiseerimist alles jääva n-ö jääkvõlanõude, motiveerib krediidipakkujat tagatiseks olevat vara parima hinnaga realiseerima, Samas ei mõjuta nimetatud ettepanekud oluliselt krediidipakkujaid, kuna sõltumata rikkumise tagajärjest tuleb krediidipakkujal oma kohustusi nõuetekohaselt täita.

Tarbija makseviivituse või muude rikkumiste puhul tarbijakrediidilepingust tulenevate rahaliste nõuete kontekstis esitatud ettepanekud ning tarbijakrediidilepingust taganemisele ja selle erakorralisele ülesütlemisele krediidipakkujate jaoks kehtivate piirangute ja nõuete osas esitatud ettepanekud, mis mitmel juhul lähtuvad võrdlusriikide praktikast, mõjutavad nii krediidipakkujaid kui ka tarbijast krediidivõtjaid. Ettepanekud suurendavad tarbijate õiguste ja huvide

kaitset ega ole krediidipakkujate jaoks ebaproportsionaalselt koormavad. Näiteks tarbijakrediidist tuleneva viivisemäära alandamine aitaks tagada proportsiooni lepingutest teenitava tuluga ning kaitsta makseraskustes tarbijaid. Lisaks on nt täitemenetlusele selgelt põhimõtte, et tarbija tasutud või temalt sisse nõutud summad lähevad esmalt krediidi põhiosa ja alles seejärel kõrvalnõuete katteks, eesmärk ühtlustada regulatsiooni.

Ettepanek kehtestada uue krediidihaldajate ja krediidiostjate direktiivi alusel regulatsioon, mille kohaselt võlgade sissenõudjatele ja inkassoteenust pakkuvatele ettevõtetele sätestatakse konkreetsed nõuded ning nende üle hakatakse tegema järelevalvet mõjutab suurel määral vastava teenuse pakkujaid. Võlgade sissenõudmise tegevusalale on Eestis registreeritud 211 juriidilist isikut (teistest oluliselt suurema käibega olid 2021. a andmete kohaselt kolm äriühingut). Võlgade sissenõudjate ja inkassoteenust pakkuvate ettevõtetele ühtsete nõuete sätestamine ning nende tegevuse üle järelevalve tegemine ühtlustab eelduslikult nimetatud teenuse pakkujate tegevust turul ning tagab õiglasematel alustel konkureerimise. Vastava teenuse pakkujate arvu muutust turul on keeruline prognoosida – eelduslikult kaasneb tegevusvaldkonna täpsema reguleerimisega nii uute teenusepakkujate turule sisenemine kui ka seni tegutsenud teenusepakkujate turult väljumine (nt ei pruugi kõik teenusepakkujad täita tegevusloa saamise eeldusi). Võlgade sissenõudjate ja inkassoteenust pakkuvate ettevõtetele konkreetsete nõuete sätestamine ja nende tegevuse üle järelevalve tegemine suurendab tarbijate õiguste ja huvide kaitset. Nt tagatakse tegevusloa väljastamise menetluse kaudu, et turul võimaldatakse tegutseda ainult kindlatele nõuetele vastavatel teenusepakkujatel. Tõhus järelevalve ning rikkumiste eest ettenähtud karistused mõjutavad eelduslikult teenusepakkujaid õiguskuulekalt käituma. Viidatud muudatusega suureneb järelevalveasutuse töökoormus.

Ettepanek luua lepitusmenetlusega tegeleva sõltumatu ja lepitusmenetluse osaliste suhtes erapooletu üksus, mis tegeleks tarbijakrediidivaidluste kohtuvälise lahendamisega lepitusorgani põhimõttel, mõjutab suurel määral krediidipakkujaid, tarbijaid ning ka tarbijakrediidivaidluste lahendamisega seotud isikuid ja asutusi, võimaldades tarbijakrediidivaidlusi efektiivsemalt ja väiksemate kuludega lahendada ning vähendada seejuures kohtute koormust. Samas kaasnevad lepitusorgani loomise ja tegevusega riigi jaoks lisakulud. Kohtumenetluse, täitemenetluse ja maksejõuetusmenetluste kontekstis tehtud ettepanekud mõjutavad nii krediidipakkujaid, tarbijast krediidivõtjaid kui ka teisi nimetatud menetlustega seotud asutusi ja isikuid. Ettepanekud suurendavad tarbijate õiguste ja huvide kaitset (nt pankrotimenetluse ajal füüsilise isiku tegevuse ja sissetuleku teenimisega seonduva täpsemalt reguleerimise kaudu) ega ole krediidipakkujate ja menetlustega seotud isikute ja asutuste jaoks ebaproportsionaalselt koormavavad.

Lisa 5. Intervjuukava, krediidipakkujad ja seotud asutused

Krediidituru uuring

I Krediidituru olukord ja suundumus

- Milline on krediidituru hetkeolukord? Kes on krediidipakkujad ning kuidas on turustruktuur jaotunud? Kas tulevikus on see olukord muutumas?
- Milliseid krediiditooteid pakutakse ning milliste vastu on kõige suurem nõudlus? Kuivõrd on krediiditooted vastanud krediidivõtjate vajadustele (sh finantsvõimekusele) ja kujundatud selliseks, et neil on võimalik saadud krediit tagasi maksta?
- Millised on tarbija jaoks kõige olulisemad krediiditoodete omadused?
- Kas/mil määral teavad krediidivõtjad erinevate krediiditoodete omadusi ja riske?
- Millised on krediidituru suundumused ja tulevikusuunad?
- Mis on praegusest seadusest tulenevad probleemid krediidituru valdkonnas? Kas oskate pakkuda ideid, kuidas võiks neid lahendada?

II Vastutustundliku laenamise põhimõtted

- Millised meetmed on krediidipakkujad vastutustundliku laenamise põhimõtete järgmiseks kehtestanud? Millised on probleemid ja puudused?
- Millised on tarbijakrediidi pakkumisel lepingueelse informatsiooni andmise praktikad?
- Millise hinnangu annate rakendatud meetmete tõhususele?
- Kui hästi teavad krediidivõtjad erinevate krediiditoodete puhul lepingute sõlmimisel oma õigusi ja kohustusi?
- Millised probleemid esinevad krediidi pakkumise ja võtmise protsessi erinevates etappides?
- Kuivõrd on kooskõlas vastutustundliku laenamise põhimõtetega asjaolu, et suhteliselt väikeste laenude tagatiseks on hüpoteek, mille saab realiseerida (enamasti täies ulatuses) ja ilma kohtuliku kontrollita?
- Milliste aspektide alusel hindavad krediidipakkujad krediidivõtjate maksevõimet, sh bigdata või alternatiivseid teabeallikaid nagu sotsiaalmeedia? Kas need on piisavad a) tarbija finantsolukorra b)tarbija teovõime hindamiseks? Millised on olemasolevate lahenduste puudused?
  Kkas on ette tulnud juhuseid, kui tarbija peidab/ ei avalda kõiki enda finantskohustusi (st püüab jätta enda finantskohustustest valemuljet)? Kas selline tarbijate käitumine on süsteemne probleem?
- Millised on krediidivõtjate maksevõime kontekstis suurimad ohumärgid?
- Kui suur osa krediiditaotlustest jääb rahuldamata?

III Makseraskustesse sattumine

- Miks satuvad krediidivõtjad makseraskustesse?

- Millise krediiditoote puhul satuvad krediidivõtjad kõige sagedamini makseraskustesse?
- Kas ning millistel tingimustel antakse krediidi võlgnikele, kellel on varasemate kohustuste täitmisega probleeme?
- Kui suur osa krediidivõtjatest, kes sõlmivad võlgnevuse tasumiseks maksegraafiku, jäävad uuesti võlgnevusse? Kas saab korduvalt võlgnevusse jäävatel krediidivõtjate on ühiseid tunnuseid?
- Millised on makseraskustesse sattunud krediidivõtja võimalused abi saada? Kui teadlikud krediidivõtjad sellistest võimalustest on?

IV Nõuded

- Millised on krediidivõtjate suurimad probleemid kohtuvälise võlgade sissenõudmise puhul? Millest need probleemid tulenevad?
- Kui suur osa nõuetest loovutatakse ja kui suur % nõuetest antakse sissenõudmiseks võlgade sissenõudmisteenuseid pakkuvatele isikutele, sh inkassodele?
- Kui palju viivislaene (nö mittetöötavaid (ingl non-performing) või „halvaks läinud" laene) antakse kohtusse (nt maksekäsu kiirmenetlusse) ja kui palju esitatakse nende kohta pankrotiavaldusi?
- Mille põhjal tehakse otsus, kas nõuda võlg sisse kohtu kaudu või inkasso kaudu?
- Kas ja kuidas on/oleks nii võlgnikul kui ka võlanõustajal, kes võlgnikku aitab, võimalik saada efektiivselt infot nõude loovutamise etappide kohta?
- Kas võlgnikule ja tema ülalpeetavatele tagatakse täitemenetluses eluks elementaarselt vajalik?

Lisa 6. Intervjuukavad, krediidivõtjad ja kolmandad osapooled

Krediidivõtja:

Intervjueeritava taust (vanus, töötamine, perekonnaseis, sissetulekud):

Laenud:

- Milliseid laene Teil elu jooksul olnud on? Millal esimese laenu võtsite? Millised laenud ja järelmaksud Teil ja Teie perel hetkel on? Milliste tasumisse Teie panustate, milliste eest vastutate?
- Kui suur osa Teie igakuisest sissetulekust kulub laenu-, järelmaksu- liisingumaksete tasumiseks?
- Kuidas on sujunud laenu-, järelmaksu, liisingumaksete tasumine? Kas on tekkinud olukordi, kus olete nende tagastamisega hätta jäänud?
- Mis tingis vajaduse laenu järele?
    - Kas sellele oleks olnud ka mõni alternatiiv? Kui jah, siis milline?
- Palun rääkige enda kogemusest laenu/liisingu/järelmaksu (kasutame lihtsuse huvides sõna „laen“) taotlemisel. Kellelt laenuvõtmist kaalusite? Kellelt laenu küsisite? Kellelt laenu saite (sh mille põhjal otsustasite, kellelt laenu võtate)? Kui lihtne oli laenu saada?
- Mis infot krediidiandja Teile enne laenuvõtmist andis?
- Kui palju aega oli laenutaotluse esitamise ja reaalse laenulepingu sõlmimise vahel?
- Mida Te arvate, mis oleks võinud olla Teie laenuvõtmise protsessi puhul teistmoodi?
- Mis siis edasi sai?
- Mida arvate, mis on Eestis põhiprobleem seoses laenu võtmisega? Aga laenu andmisega?

Kas kavatsete veel kunagi laenu võtta?

Kolmas osapool (Töötukassa, Sotsiaalkindlustusamet), intervjuude jutupunktid:

- Kuidas mõjutab Töötukassa/Sotsiaalkindlustusameti tööd asjaolu, et klientidel on võlgnevused ning nende kontodelt tehakse kinnipidamisi?
- Milline on Töötukassa/Sotsiaalkindlustusameti koostöö kohtutäituritega?
- Millised on peamised kinnipidamistega seotud probleemid?
- Kas Sinu hinnangul oleks vaja seadusemuudatusi seoses kinnipidamistega toetustest ja hüvitistest?
- Kas Sinu hinnangul oleks vaja muid krediidituruga seotud seadusemuudatusi?
- Kuidas mõjutavad Töötukassa/Sotsiaalkindlustusameti vaates võlgnevused inimeste tööturukäitumist?